This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~F Nath 3673~~ KF 717

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

I.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN L. VAN NIFTERIK HZ.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

VAN

DR. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN

EENE VEREENIGING VAN STAATSLIEDEN EN GELETTERDEN.

NIEUWE SERIE.

EERSTE JAARGANG.

EERSTE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1872.

P Neth 367.3

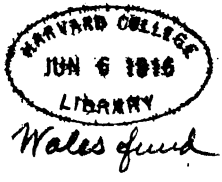

INHOUD.

Januari-aflevering.

Bladz.

De rietslagen bij het Nederlandsch-Indische leger, door den luitenant-generaal J. VAN SWIETEN 1

De gouverneur-generaal Mijer. — De antecedenten. — Het voorspel. — Het koloniaal vraagstuk in 1866. — De bezoldiging der inlandsche ambtenaren in geld. — De verrassende benoeming. — De afkeurende motie-Keuchenius en de ontbinding der tweede kamer. — Het beleid van den landvoogd. Door THEOPHILE 28

De voorgestelde tariefsherziening voor Nederlandsch-Indië, door MERCURIUS 43

Individuele aanslag der landrente in de Preanger-Regentschappen, door J. C. 55

Koloniale beschouwingen 58

Uitvoering der agrarische wet 61

Presto en pianissimo 64

De wegen op Java, volgens den heer DE BORDES 67

Varia. — De „geniale staatkunde van van den Bosch" en de heer Wintgens. — Het laatste plechtanker der financien van Nederland en Indië en de kurk waarop Nederland drijft. — Schrikbarende onveiligheid in Nederland. — Wedstrijd om nommer 7000. — Eenige „geachte" firma's over de afschaffing der differentiele rechten in Nederlandsch-Indië . . . 74

Februari-aflevering.

Straat Sunda, door S. EN V. 81

Het Javasche spoorwegnet. 96

Sumatra's toekomst, naar aanleiding van het rapport van den heer de Greve over het Ombilien-kolenveld, door G. H. VAN SOEST 120

De Javanen wel erfpachters, doch geen huurders van domeingronden op Java 141

Bladz.
Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders 143
De tegenwoordige voorwaarde der amfioenpacht. 149
Varia. — De deelneming in Nederland voor de door overstroomingen geteisterde Javanen. — De voortdurende heerschappij der koperen duiten op Java. — De „seconde vue" van den heer P. J. Veth. — De veertiendaagsche courant van de Maatschappij tot nut van den Javaan. — De boonen-kultuur in de Preanger-Regentschappen 155

Maart-aflevering.

Het koloniaal stelsel van Engeland, door G. H. VAN SOEST . 161
De uitvoering der agrarische wet door J. P. VAN BOSSE . . 173
De koffiehandel in Europa, door MERCURIUS 187
Een woord over de spoorwegen op Java en in Britsch-Indië, door Dr. T. C. L. WIJNMALEN 192
Het advies van den directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië over den aanleg van spoorwegen op Java 199
Over Indische verlofgangers, naar aanleiding van de „Javasche Landschappen" van Prof. P. J. Veth, in de januari-aflevering der Gids, door A. K. W. ARNTZENIUS, officier van gezondheid bij het Oost-Indisch leger 207
Varia. — Een bitter gevolg van het beginsel van „kennisnemen, overwegen, afwachten, uitstellen, niets doen." — How to manage a colony. — Wie zijn de beste staathuishoudkundigen, de Nederlanders of de Javanen? — Het bestuur van de Haagsche Hoogere Burgerschool en de „Indische kinderen." — De heer Opperdoes Alewijn en le genre ennuyeux in de Handelmaatschappij. — Ongerijmde toepassing van de wet van 28 juli 1850 op het Nederlanderschap 226

April-aflevering.

Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam. — Bevolking. — Taal. — Dessabestuur. — Grondgebied. Boschgronden. Woeste gronden. Vroeger bebouwde, doch weder verlaten gronden. Velden voor de natte rijstkultuur. Velden voor de drooge rijst- en andere kultures. Gebruik der gronden. Gewassen op de bouwgronden geteeld. Grenzen der bouwgronden. Nipabosschen. Zoutpannen. Vischvijvers. Bosschen voor een speciaal doel. Zeestrand. Woonerven. Begraafplaatsen. Gemeene weiden. Gemeene bosschen. Woeste gronden. Servituten 241

Bladz.
De spoorwegen in Frankrijk en op Java 283
Invloed van heerediensten en hoofden op het grondbezit, door den heer VAN VLEUTEN 293
Nog iets over de bestaande regeling der amfioenpacht . . . 300
Boekaankondiging. — Aanteekeningen omtrent de werking en de toepassing der Indische comptabiliteitswet, door J. F. Mossel, lid van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië en G. P. H. K. Gonggrijp, eerste kommies bij dat collegie. Batavia 1871. Door den heer BACHIENE 315
Geen militaire expeditien, maar een kundig en beleidvol bestuur op Sumatra, door A. P. Godon, vroeger assistent-resident van Mandheling en Angkola op Sumatra's Westkust 323
Varia. — Het bestuur van de Haagsche Hoogere Burgerschool en de „Indische Ouders." — Hoe de vrije koffiekultuur aangemoedigd wordt 329

Mei-aflevering.

Een en ander omtrent het landbezit op Bawean, door den heer VAN VLEUTEN 337
Nog iets over de bestaande regeling der amfioenpacht (vervolg en slot van bladz. 300) 348
Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam (vervolg van bladz. 241). — Ontginningen. — Wijze van bezit der gronden. Wakapgronden. Sawa nagara, Staatsdomein. Gronden in privaat bezit. Hoofdverdeeling der rechten op den grond. — Individueel bezeten sawas. Registers. Vaste namen. Verkoop van sawas. Verkochte sawas. Prijs en waarde der sawas. Koopcontracten. Dwang tot verkoop. Kennisgeving van verkoop. Registers. Verkoop van te veld staand gewas 364
Repliek in zake „de eigen rechtspleging," door Mr. P. C. K. WINCKEL 391
Boekaankondiging. — Aanteekeningen omtrent de werking en de toepassing der Indische comptabiliteitswet, door J. F. Mossel, lid van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië en G. P. H. H. Gonggrijp, eerste kommies bij dat collegie. Batavia, 1871. (Tweede en laatste stuk). Door den heer BACHIENE . . . 404
Varia. — Een wanklank in den lof over Nederland bij gelegenheid der nationale feestviering van 1 april 1872. Memorandum van den heer M'Lean en repliek van Viator. — Gelijke betaling niet altijd gelijke gerechtigheid. — Een curieus middel tot zedelijke verbetering van den Europeeschen soldaat

Bladz.

in Indië. — Uitbreiding der koffiekultuur in Brazilië en Ceylon, stilstand in den Indischen Archipel. — De djakat in de Minahassa 421

Juni-aflevering.

Britsch-Indië voorheen en thans, door G. H. VAN SOEST . . 433

Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam (vervolg van bladz. 364). — Erfrechten op individueel bezeten sawas. Sawas krachtens uiterste wilsbeschikking verkregen. Sawas krachtens verdeeling onder de erfgenamen verkregen. Sterfgevallen ab intestato, zonder erfgenamen na te laten. Verlaten der dessa, zonder orde op zijn zaken gesteld te hebben. — Schenking. — Het geven van sawas in onderpand. — Huur en verhuur van sawas. Memaroe en merteloe-contracten. Voorschotten op te veld staand padigewas. — Bewerken, beplanten en oogsten. Ploegen en eggen. Bemesting. Zaadbeddingen. Patjollen. Uittrekken der zaailingen. Uitplanten der zaailingen. Wieden. Bewerking met boedjangs. Kosten per bouw. Het oogsten. Weiden van het vee 460

De income-tax in Nederland, door THEOPHILE 485

Boekaankondiging. Tijdschrift voor Indische taal-land- en volkenkunde uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redactie van Mr. W. Stortenbeker Jr. en Dr. J. J. van Limburg Brouwer. Deel XIX. Batavia en 's Hage 1869. — Notulen van de Algemeene en Bestuursvergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Deel VII, Nos. 2—5. Deel VIII, Nos. 1, 2. Batavia 1870, door G. K. NIEMANN 493

Varia. — De verordening tot betere regeling van den aanslag der landrente. — Het Bataviaasch prauwenveer, de Bataviasche spaarbank en de Oost-Indische Maatschappij van administratie en lijfrente. — De kinakultuur een vrijwillige kultuur, volgens den heer K. W. van Gorkom. — De politie en justitie op het eiland Banda. — De „Indische kinderen" en de „Indische ouders" in den Haag beklad, in Delft gerechtvaardigd 501

De rietslagen bij het Nederlandsch-Indische leger.

De krijgstucht is in een leger, voor de handhaving der openbare orde en de nationale onafhankelijkheid, zoo onmisbaar, dat te recht tegen hare verslapping gewaakt en voor het doen van onvoorzichtige hervormingen gevreesd wordt. Eene gestrenge krijgstucht is de hoeksteen der weerbaarheid; waar zij verzwakt, kunnen groote rampen daarvan het gevolg zijn.

Gehoorzaamheid, onder alle omstandigheden, is haar grondslag. Maar wijl niet voor alle handelingen, noch voor alle overtredingen voorschriften kunnen gegeven worden, moeten de krijgslieden van alle rangen gewend worden — ook wanneer zij aan zich zelven zijn overgelaten — zich ordelijk te gedragen.

De geschiedenis leert ons, dat de oude Romeinen hunne grootheid te danken hadden aan de krijgstucht van hunne legioenen. In onze dagen wordt daartegen de nadeelige uitslag van den veldtocht in Frankrijk van 1870 voor de Franschen aan het verval der krijgstucht van hun leger toegeschreven. Als men evenwel let op den moed waarmede het gestreden en, te Metz en te Parijs, den honger verduurd heeft, dan schijnt het, dat het niet moeijelijk zoude zijn geweest, om eene betere tucht te verkrijgen, als er meer toezicht op het zedelijke leven der soldaten ware geweest, en niet de zucht naar zingenot, die alle klassen der Fransche maatschappij heeft aangetast, de eenvoudigheid van zeden op den achtergrond had geschoven.

Het karakter der krijgstucht en de middelen om ze te handhaven kunnen niet overal dezelfde zijn. Zij moeten zich regelen naar den geest van den tijd, den aard van het land, het karakter

van het volk. Doch in de hoofdzaak is het oogmerk overal hetzelfde, en dit is het best te bereiken door niet enkel voor het materieel welzijn der ondergeschikten te waken, maar ook voor hun zedelijk leven open oog en oor te hebben, ten einde de soldaten voor hunne zwakheden en de gebreken aan hun stand eigen te behoeden. Is dit noodig in alle legers, het zal het vooral zijn in staande en nog meer in koloniale legers. Daardoor wint men de genegenheid der soldaten en bereid men zich een grooten invloed op hen voor.

„De soldaat — zegt de eerwaarde heer R. Hardy, veldprediker in het kamp van Aldershot, in zijne mededeelingen der proeven om de dronkenschap in het leger te weren — „de aan zich zelf overgelaten soldaat mist doorgaans alle zelfbeheer. Het militaire leven bevorderd geenszins onafhankelijkheid van karakter. De soldaten vormen onwillekeurig een stand op zich zelf, bij den burger minder gezien. Dit wetende en daardoor zich meer van het geregelde leven der gewone maatschappij afscheidende, schudden zij roekeloos de teugels af, die te huis hen bonden, en beginnen eene eer te stellen in hunne schande, omdat de vroegere liefde en vriendschap hen niet meer als eene beschutting omringen. De invloed van genegenheid is den soldaat ten hoogsten noodig. Zoodra zij officieren hebben, hun waarlijk genegen, en daardoor maatregelen beramende, die hen ten goede komen, dan wordt hen de tucht zelve, waaronder zij leven, een opvoedingsmiddel en toonen zij meestal voor dankbaarheid en hartelijke verkleefdheid zeer vatbaar te zijn."

Na dit te hebben doen voorafgaan, komen wij tot de vraag of het Nederlandsch Indische leger op het bezit eener goede krijgstucht kan aanspraak maken? Wat de Indische nieuwsbladen ons daarvan melden getuigt het tegendeel. De vergrijpen tegen de militaire wetten en de doodvonnissen, die jaarlijks gewezen worden, zijn zoo menigvuldig dat in de groote legers van Europa daarvan geen tweede voorbeeld zou te vinden zijn. Die toestand is niet nieuw; hij bestaat reeds lang, maar schijnt op verontrustende wijze toe te nemen, ondanks de aangewende pogingen, om het kwaad tegen te gaan. Dit verdient de aandacht, want het moet doen denken, dat de behandeling der soldaten niet goed is, of dat in onze disciplinaire strafwet gebreken zijn die verbetering eischen.

In nº. 19 der overland-editie van het Bataviaasch-Han-

delsblad van 1871 lezen wij dat de krijgsraad te Samarang weder een Europeesch soldaat ter dood heeft veroordeeld, en dit het derde doodvonnis is, dat in weinige maanden door dien krijgsraad is uitgesproken. In n°. 17 van denzelfden jaargang van dat blad vinden wij in een artikel geteekend Y, onder den titel van: „Eerlijkheid duurt het langst" vermeld, dat het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch Indië 757 sententiën gedurende het jaar 1870 heeft behandeld. Wij vinden daaronder: 121 reclames en onder deze 12 van officieren; 97 vonnissen voor feitelijke insubordinatie, waaronder 15 doodvonnissen met den kogel; 65 voor insubordinatie met woorden en gebaren; 11 voor moord en onder deze 3 doodvonnissen met den strop; 44 voor moedwillige verwonding; 44 voor diefstal in de chambrée; 119 voor andere diefstallen; 42 voor misbruik van vertrouwen, waaronder 3 van officieren; 9 voor desertie in tijd van vrede; 45 voor verkoop van goederen; 151 voor verschillende mindere overtredingen.

Wij zouden deze voorbeelden met vele andere kunnen vermeerderen, bij voorbeeld: met het herhaalde complotteren van inlandsche soldaten, om hun garnizoen te verlaten; maar achten dit niet noodig om de vragen te rechtvaardigen: of de behandeling der soldaten wel goed is? Of in het opleggen van straffen wel met oordeel wordt te werk gegaan? Of de verstandige voorschriften van artikel 1 van het reglement op den inwendigen dienst wel worden nagekomen? Hoe anders te verklaren dat in één jaar zoo veel ernstige vergrijpen hebben plaats gehad en het Hoog Militair Gerechtshof 121 reclames tegen opgelegde straffen ter behandeling heeft kunnen bekomen?

Moet die verklaring wellicht gezocht worden in het feit dat in Indië voor de handhaving der krijgstucht meer vertrouwen wordt gesteld in gestrenge dan in milde straffen, en uit dien hoofde ook op het behoud der rietslagen wordt aangedrongen? Wij beslissen niet en vragen slechts, omdat de feiten er aanleiding toe geven, en er, naar onze meening, kenteekenen zijn, die dat vermoeden rechtvaardigen. Hoe dit zij: de zaak is van zoo veel gewicht en raakt zoo zeer het publiek belang dat een onderzoek ons noodig voorkomt. Wij willen het beproeven, doch moeten daarvoor het onderwerp wat hooger op in beschouwing nemen.

Toen in 1865, op last des Konings, de rottingslagen in Nederlandsch-Indië als policiestraf werden afgeschaft, kreeg de gouver-

neur-generaal machtiging, om ook de rietslagen bij de korpsen van het leger voor de 2e klasse van discipline op te heffen en ze alleen bij het strafkorps toe te laten, zoo als zulks in Nederland bij het algemeen depôt van discipline plaats heeft, — met dit verschil, dat in Indië de 2e klasse van discipline bij de korpsen zal worden behouden voor de manschappen die wegens doorgaand slecht gedrag aan eene strengere tucht moeten worden onderworpen, doch wanneer zij voortgaan onvatbaar te blijven voor gewone straffen en het gevoel van eer, zoo dat zij met rietslagen zouden moeten gestraft worden, ze dan naar het strafkorps te doen overgaan om daar de gestrengere tucht bedoeld bij art. 31 van het reglement van krijgstucht te ondergaan.

Het oogmerk van dezen maatregel blijkt duidelijk uit de geschiedenis der rottingslagen. Toen de aandacht gevallen was op het onbetamelijke, om de bevolking van Nederlandsch-Indië, voor overtredingen van de reglementen van policie en plaatselijke keuren, waarop geene boeten of andere straffen gesteld zijn, willekeurig en zonder recht van hooger beroep met rottingslagen te straffen, en het uit geneeskundige adviezen gebleken was, dat die straf, in de praktijk dikwerf op ruwe en wreede wijze uitgevoerd [1]), zoo onschuldig niet was, als ze gewoonlijk gehouden werd, en niet zelden doodelijke gevolgen heeft gehad [2]); toen de minister van koloniën, in de zitting van de tweede kamer der Staten-Generaal van 4 Juni 1863, had verklaard: „dat het niet aangaat terwijl Nederland 12 millioen besteedt, om de zweep uit de hand des bastiaans te ontnemen, zoude voortgaan de Javasche bevolking, die zoo veel voor die millioenen zal bijdragen, met onteerende striemen in bedwang te houden;" en dus de afschaffing der rottingslagen tot een maatregel van hoogere orde en een daad van rechtvaardigheid had verheven, konden de rietslagen niet langer eene straf blijven voor de korpsen van het Indische leger, dat gedurende eene halve eeuw door eene reeks van oorlogsdaden zich verdienstelijk had gemaakt en meermaal den dank der volksvertegenwoordiging daarvoor had verworven [3]). Ook met het oog op het prestige, voor het leger

---

[1]) Indisch Weekblad van het regt. Anno 1863 nº. 5.

[2]) Redevoering van den minister van koloniën in de zitting van 4 juni 1863.

[3]) Na afloop der derde Balische expeditie, en den veldtocht tegen Boni (zitting van 11 mei 1860).

zoo onmisbaar, om door zijn morele indruk nog meer dan door feitelijkheden aan de Indische bevolking ontzag in te boezemen en voor de openbare orde, veiligheid en rust te kunnen waken, was het niet raadzaam die straf te laten bestaan voor het leger, dat voor twee vijfden uit Europeanen bestaat, terwijl de straf voor de inlandsche bevolking werd afgeschaft.

Men zag niet over het hoofd; dat onder die Europeanen, waartoe mannen uit alle oorden van Europa behooren, verbasterde verstanddeelen verscholen zijn, maar, vermits de koloniale dienst ook steeds vreemdelingen uit de beschaafde standen der maatschappij tot zich getrokken heeft, moest tevens vermeden worden, deze, door het behoud van verouderde straffen die niet meer met den tijdgeest passen, voor dien dienst afkeerig te maken. Men mocht ook de goede soldaten niet in eene mindere positie brengen dan gewoonlijk in de legers der beschaafde natiën genoten wordt, ter wille van vooroordeelen, die zich diets maken dat zonder rotting geene goede tucht is te onderhouden, hetgeen toch geschiedt als men de goede sujetten vermengd laat met de onverbeterlijken, door slagen vernedert en verbittert, met deze te zamen, wellicht bed aan bed, laat wonen, arm aan arm in het gelid staan en gelijke diensten laat verrichten.

De strekking van de beperking der rietslagen was wijders, om door eene mildere behandeling den geest der afgedwaalden te verbeteren, door het zelfgevoel te verheffen en dusdoende de zedelijke gehalte van het geheel te verbeteren. Hoe kan dit beter geschieden, zeide men, dan door de slagen, zoo niet geheel af te schaffen, dan toch uitsluitend bij het strafkorps te beperken, en het beginsel te huldigen dat in den soldaat, zoolang hij niet voor beterschap geheel onvatbaar zal zijn, de mensch moet worden geëerbiedigd, en niet te dulden dat hem straffen worden opgelegd, die naauwelijks voor dieren, niet voor de menschen passen.

Zoo ongeveer redeneerde het opperbestuur, en het dacht dat de militaire autoriteiten in Indië de vergunning, om de rietslagen uit de korpsen van het leger naar een korps van discipline te verbannen, met genoegen vernomen en zich gehaast zouden hebben aan 's Konings begeerte te voldoen. Die verwachting echter werd teleurgesteld, en het nut dat bij ruimer opvatting uit die machtiging voor de moraliteit van het leger te stichten ware, werd niet begrepen. Men vestigde de aandacht meer op den bestaanden toestand dan op dien, welke geboren zoude kun-

nen worden bij een verstandig gebruik van den verlangden maatregel, die als van zelf zoude hebben gevorderd, dat de officieren zich, meer dan thans, zouden hebben moeten bemoeijen met het zedelijk leven hunner onderhoorigen, en maatregelen moeten beramen om ze door gepaste middelen tegen hunne zwakheden en verkeerde neigingen, hoofdzakelijk de dronkenschap, te behoeden.

Hoe dit zij, de maatregel vond in Indië geen bijval en men opperde daartegen zoo vele bezwaren dat men meende de uitvoering te mogen schorsen, en nog heden wordt de 2e klasse bij de korpsen, wier getal niet gering is [1]), met rietslagen gestraft, als ware het bewezen dat zij niet op andere wijze zijn te beteugelen of als leefden wij nog in de dagen toen ons gebrekkig reglement van krijgstucht werd ontworpen en er, na dien tijd, geene reuzenschreden waren gedaan in het verbeteren der strafstelsels van de Europesche natiën en hunne legers.

Zonder rietslagen, zeggen de Indische militaire autoriteiten, kunnen zij de orde in het leger niet handhaven. Met het meerendeel der officieren, zouden zij niets liever wenschen dan de slagen uit de rij der straffen te kunnen doen verdwijnen; want zij erkennen dat die straf onmenschelijk en niet in overeenstemming is met het standpunt onzer beschaving, maar toch raden zij hare afschaffing ten sterksten af, omdat haar afschrikkend karakter ze voor de handhaving der krijgsdienst noodig maakt.

Bij een zoo ernstig onderwerp is aan de goede trouw van het advies niet te twijfelen, dat voor ons boven alle bedenking is,

---

[1]) In het zesjarig tijdvak 1858—1863, zagen wij in het rapport van den kommandant van het leger, zijn 1683 Europeanen en 3383 inlanders in de 2e klasse gekomen of gemiddeld 280 en 564 's jaars; daarvan werden 529 Europeanen en 1571 inlanders met slagen gestraft of gemiddeld 88 en 262 per jaar. Het leger had toen een gemiddelde sterkte van 30,000 man, waarvan $^2/_5$ Europeanen.

In 1867 zijn 319 Europeanen en 1458 inlanders in de 2e klasse gekomen, waarvan 67 Europeanen en 480 inlanders rietslagen kregen.

In 1868 kwamen 271 Europeanen en 1096 inlanders in de 2e klasse en ontvingen 56 Europeanen en 304 inlanders rietslagen. De sterkte van het leger over die jaren was 25000 à 26000 man, waarvan $^2/_5$ Europeanen.

In Nederland waren in 1871 op 20,000 man —het korps mariniers medegerekend — 124 man bij het algemeen depôt van discipline; het slaan heeft zelden plaats. Men zendt de onverbeterlijken liever weg met een briefje van ontslag.

hoe onjuist het ons ook voorkomt. Hoe, in den tijd dien wij beleven, wil men eene straf behouden omdat zij afschrikkend is, terwijl zij juist daarom voor een beschaafd volk niet behouden kan worden? Wij zouden eene redenering begrijpen: „de straf werkt nuttig voor de handhaving der krijgstucht omdat zij afschrikkend is, maar haar wreed karakter maakt haar voor een beschaafd volk onhoudbaar;" doch het omgekeerde is een wanklank. Hebben de geachte adviseurs er wel aan gedacht, dat eene straf die onmenschelijk is, die ons zedelijk gevoel kwetst, ons verstand geweld en onze beschaving oneer aandoet, het doel dat men er mede beoogd niet bereiken kan, maar het voorbij loopt en het tegenovergestelde uitwerkt van hetgeen men verwacht? dat zij op den duur de orde meer schaden dan bevorden zal? Doch wij vinden, naast deze bedroevende conclusie, ook twee verblijdende lichtpunten, die ons hoop geven, dat de rotting niet lang meer een strafwerktuig zal blijven, staande onder het bereik van een aanzienlijk getal officieren [1]). Het eerste is dat, naar het getuigenis der adviseurs, het meerendeel der officieren de afschaffing der slagen wenschen; en het andere dat uit de vele misdrijven die plaats hebben en toenemende zijn, het onvermogen der slagen, om naar eisch, de orde te handhaven, zoo overtuigend gebleken is, dat hunne onmisbaarheid, hunne raison d'être niet lang meer zal kunnen worden volgehouden.

Indien daarvoor meer bewijzen noodig zijn, dan verwijzen wij naar de zamenzweringen, die in 1860 in de groote garnizoenen van Java gesmeed en in eenige, zelfs aanvankelijk met een dreigend aanzien, tot feitelijk en gewapend verzet zijn overgeslagen. Hier heeft de vrees voor den rotting de opstanden niet verhinderd en ze mogelijk wel uitgelokt. Het is althans waarschijnlijk

---

[1]) Het Indische leger is door zijne verspreiding over een groot gebied in 128 korpsen en detachementen verdeeld, over welke laatste ook luitenants, soms weinig ervaren officieren, het bevel voeren. De kommandanten der detachementen hebben, even als die der korpsen, de bevoegdheid om de manschappen der 2e klasse rietslagen te doen geven, welke bevoegdheid ook bovendien alle kommandanten van kompagniën hebben in de omstandigheden voorzien bij art. 35 van het reglement van krijgstucht. Wij weten wel dat in den regel de 2e klasse niet in alle garnizoenen verspreid is, maar wij redeneren uit den wettelijken, niet den feitelijken toestand.

dat de zamenzweerders geen gehoor of minder bijval zouden gevonden hebben, indien onze instellingen, vooral onze disciplinaire strafwet, het middel niet hadden aan de hand gegeven, om velen die in hun gemoed gekrenkt waren, en onder welke mannen van beschaving behoorden, in het verzet mede te slepen [1]). De zamenzweerders waren meest vreemdelingen en nieuwelingen, waaronder meerderen afkomstig van de ontbonden Zwitsersche regimenten in Napelschen dienst. Uit de proces-stukken is niet gebleken dat de zamenzweerders persoonlijk over mishandelingen te klagen hebben gehad; en al is het nu waarschijnlijk dat zij teleurgesteld en van den kolonialen dienst andere verwachtingen zullen hebben gehad, dan verklaart dit toch het misdadig bedrijf nog niet. Er moeten dus andere redenen voor hunne wanhopige daad zijn geweest [2]). Onze indruk is steeds geweest, dat bij andere oorzaken, die den dienst in ons leger niet aangenaam zal hebben gemaakt voor mannen, die andere en betere toestanden gekend hebben, daaronder ook onze verouderde en zeker niet te prijzen disciplinaire strafwet moet worden gerekend.

Wij voorzien eene vraag, namelijk deze: of de bewering der militaire autoriteiten betreffende de onmisbaarheid der slagen dan niet op ondervinding en onwraakbare feiten steunt? Hoe genegen wij ook zijn, om het gevoelen te eerbiedigen van hen, aan wien de leiding der indische militaire aangelegenheden is toevertrouwd, aarzelen wij toch niet op deze vraag ontkennend te antwoorden. Wij gelooven eerder dat de bewering spruit uit het bewustzijn, dat de krijgstucht niet goed is en de vrees dat zij verslimmen zal als de straffen zachter worden.

Naar onze meening, verwart men echter hierin de oorzaak met het gevolg. Het is bewezen, dat de slagen oorzaak zijn van een vrij groot deel der vergrijpen tegen de subordinatie. Ware het niet beter, niet menschkundiger de slagen af te schaffen of

---

[1]) Men vindt onder de veroordeelden zekër Charles, Louis, Joseph, Auguste, baron de Clermont.

[2]) De wanhoop dezer ongelukkigen was zoo groot, dat twee hunner, die overigens niets misdreven hadden dan met geweer gewapend het garnisoen te verlaten, eenige dagen later op eenige mijlen buiten Soerabaja zieltogende zijn gevonden; zij hadden zich wederkeerig met de bajonet afgemaakt. Van de anderen hebben 12 hunne misdaad met de strop geboet; 24 zijn tot kruiwagenstraf en 14 tot detentie van 1 maand tot 5 jaren verwezen.

te beperken, in plaats van ze te vermeerderen? Waar de insubordinatie toeneemt, is het spoedig gedaan met het ontzach voor de meerderen en de gehoorzaamheid in alle takken van den dienst, en te denken dat de slagen daarin verbetering zullen brengen, schijnt ons eene dwaling, die door de toenemende daden van insubordinatie genoegzaam bewezen is.

Wij houden het daarom ook voor onbetwistbaar, dat de geest en de orde verbeteren zullen met het reserveren der slagen tot de strafkorpsen. Een bijna onvermijdelijk gevolg daarvan zal zijn, dat de officieren zullen moeten terugkeeren tot de beginselen van artikel 1 van het reglement op den inwendigen dienst, hetwelk beveelt: „dat de soldaten met de meeste zachtheid en menschlievendheid behandeld moeten worden en hun nimmer eenig onrecht geschiede; dat zij in hunne meerderen niet dan weldadige voorgangers vinden; dat de straffen welke sommige hunner zouden mogen verdienen, overeenkomstig de wet worden uitgeoefend, en dat de officieren hen leiden, besturen en beschermen met die zorg welke zij verschuldigd zijn aan mannen van wier dapperheid en gehoorzaamheid zij een gedeelte van hunnen roem te verwachten hebben."

Onder de werking dezer beginselen, zullen de straffen met meer rechtvaardigheid en gematigdheid worden opgelegd en zal de krijgstucht van zelf herstellen.

Worden die beginselen bij het Indische leger dan nu niet opgevolgd? Wij twijfelen er aan, omdat het meerendeel der geschriften uit het leger komende eenen anderen geest ademt. Men zie slechts in n°. 9 der maileditie van het Bataviaasch-Handelsblad, een ingezonden stuk onder den titel van: „de toestand van het Indische leger in 1870." De schrijver, naar het schijnt, een kundig infanterie-officier, roept zijne kameraden op hunne belangen door spreken en schrijven zelf voor te dragen, want, zegt hij: „zwijgen is een vloek, die meer bijt dan kwaad spreken," en laat, na deze tamelijk opruijende woorden, volgen: „ook de soldaat der negentiende eeuw redeneert, beoordeelt en veroordeelt zijn chef, en doet het niet alleen, maar wordt ook hoe langer zoo meer gemeenzaam met het denkbeeld om slechts aan zijne rechten, in plaats van allereerst aan zijne plichten te denken." Dat schijnt een gevolg van den tijdgeest te zijn — gaat hij voort — en zoo ergens dan is die geest in het leger allerverderfelijkst. Dien geest te willen doen stikken door humaniteit in

het opleggen van straffen en laauwheid in het handelen, — acht hij schadelijk en voor de insubordinatie bevorderlijk. „Strenge handhaving der krijgstucht daarentegen, beschaving en veelzijdige ontwikkeling der officieren — verzekert hij — kunnen alleen dat euvel verminderen en wellicht geheel doen ophouden."

Of wij hebben den schrijver niet begrepen, òf zijne woorden uiten den meest cynischen wensch dat veel, zeer veel voor de officieren worde gedaan, maar ten opzichte van den soldaat slechs strenge handhaving der krijgstucht, zonder eenige humaniteit worde toegepast. Wij betreuren dat zeer, want het komt ons voor dat de schrijver meer partij van zijne kunde had kunnen trekken dan het verkondigen van zulke baatzuchtige beginselen.

Als een bewijs, dat de rietslagen niet onmisbaar zijn voor het onderhouden der krijgstucht, zouden wij vele voorbeelden kunnen noemen van bataillons- en kompagnie's kommandanten, die zonder slaan voortreffelijke orde wisten te houden, en andere van korpsen waar het gedrag slecht was, ondanks, laat ons zeggen omdat er veel geslagen werd, en die in korten tijd van gedrag en geest veranderden, nadat zij onder bevel gekomen waren van een chef die geen gebruik van den rotting maakte, doch zorgde dat de reglementen en bevelen door ieder goed werden nagekomen, dat tegen de soldaten niet gevloekt werd, dat ze niet gescholden noch ruw bejegend werden, dat hen gegeven werd wat hen toekwam, in alles een goed voorbeeld gaf en de genegenheid der soldaten wist te winnen. De persoonlijkheid der kompagnies- en korpskommandanten, de zorg die zij voor hunne onderhoorigen hebben, de wijze hoe zij met hen omgaan en vorderen dat het kader zulks doe, zijn de ware, de eenige grondslagen voor eene goede krijgstucht.

Eene goede krijgstucht moet er vooral naar streven om preventief te werken en de ondervinding leert dat dit niet verkregen wordt als men er zich toe bepaalt, om de overtredingen te straffen. Eene preventieve werking moet verkregen worden door welwillende en rechtvaardige behandeling, hetgeen daarom de gestrenge eischen eener onbedingde gehoorzaamheid niet behoeft uit te sluiten, noch het ernstige straffen als opzettelijke onwil gebleken is. De soldaten, zelfs de minder goede, weten dat zeer goed te waarderen en er zich door plichtbetrachting dankbaar voor te toonen.

Het zijn vooral de goede voorbeelden die gunstig werken, maar wat zal men zeggen van een voorbeeld als dat der 12 officieren, die in 1870 zich als reclamenten hebben opgedaan? Dragen zij niet voor een goed deel schuld dat 109 minderen dat voorbeeld volgden en zoo veel andere daden van insubordinatie gepleegd werden? Als wij vermeld vinden, dat een inlandsch soldaat weigert zich aan de geordonneerde rietslagen te onderwerpen — in het zooeven vermeld artikel: „de toestand van het Indische leger in 1870" — en zijn kapitein eene flesch naar het hoofd werpt, zijn wij dan niet gerechtigd het er voor te houden dat de geringe eerbied dien de officieren voor eene opgelegde straf aan den dag leggen, ook deze gevolgen bij hunne onderhoorigen uitlokt? Zijn we wijders ook niet gegrond in ons beweren, dat de rietslagen eene slechte straf zijn en niet meer te huis behooren in een leger waar de soldaten er zich niet aan willen onderwerpen en zich liever een doodvonnis op den hals halen dan de slagen te ondergaan? Blind te blijven voor den geest des tijds is eene groote fout, die vreesselijke gevolgen kan hebben. Doch wij komen op de officieren reclamanten terug. Is het niet duidelijk, dat wanneer mannen van opvoeding, kennis en beschaving, hun gevoel zoo weinig meester zijn, om zich aan eene opgelegde straf te onderwerpen, — zij het ook eene onverdiende, — zij op hunne beurt ook niet kunnen verlangen dat hunne onderhoorigen berusten in eene straf, die zij een hunner hebben opgelegd? Voorbeelden trekken, en zoo is het te verklaren dat zoo weinig gehoorzaamheid en tucht in het leger wordt aangetroffen.

Daarom stigmatiseert de inzender van het door ons genoemde artikel in no. 17 van het Bataviaasch Handelsblad niet zonder reden de baatzucht van het Indische officiers-korps, het verwijtende: „voor zich zelf alles bij de wet geregeld te willen „hebben en, waar de wet in het belang van een beschuldigde „spreekt, haar met voeten te willen treden, waaruit blijkt, dat „bij hen geen edele denkbeelden maar egoïsme de drijfveer is." Wij kiezen geene partij in de zaak die den schrijver deze woorden in de pen gaf, maar merken op dat officieren, die aan de krijgstucht het offer van hun gevoel, van een mogelijk billijken wrevel, niet weten te brengen, op den naam van „goede officieren" geene aanspraak hebben en voor hunne minderen de „weldadige voorgangers" niet zijn welke de wet hen gebied te zijn.

Het is van het hoogste belang voor het leger en den staat, dat hierin verandering kome.

Als men aan den rotting waarde wil toekennen, als een middel om slechte sujetten door vrees voor de slagen op den goeden weg te houden, — hoezeer het bewijs nog geleverd moet worden, dat slechte sujetten door slagen tot goede soldaten zijn gemaakt — mag men toch ook den indruk niet voorbijzien dien deze correctie op goede soldaten, vooral nieuwelingen, moet maken. Men zegge niet dat deze daardoor niet getroffen worden, want het meerendeel dat met slagen gestraft is, kwam met andere verwachtingen en een beter verleden in Indië, en is eerst later door verleiding tot moedeloosheid, zoo niet door wanhoop, tot verval gekomen. Hoe velen zijn er ook niet, die met slagen gestraft zijn en toch niets anders misdreven hadden dan den verboden raijon te overschrijden of zich eenige dagen zonder verlof van het korps te verwijderen. Was het niet onmenschelijk hen, wanneer zij door de policie opgevat werden, daarvoor, behalve de vergoeding van het opvatloon, met 2e klasse van discipline, rietslagen en consignement tot dat het opvatloon (*f* 12 voor den Europeaan, *f* 6 voor den inlander) van de soldij gekort was [1])?

Het bewustzijn dat de soldaat in Indië geslagen kan worden, moet menige jongeling van den kolonialen dienst hebben teruggehouden, die anders uit liefde voor een avontuurlijk leven of

---

[1]) Het gouvernements besluit van 28 januari 1842 nº. 1, deze vierledige straf voor dezelfde overtreding mogelijk makende, is bij besluit van den 31 augustus 1870 nº. 21 ingetrokken en dus niet meer van toepassing. Om echter te doen zien waartoe het gebruik van den rotting leiden kon, vermelden wij nog, dat van 1858—1863, naar luid van dat besluit, met de 2e klasse en met slagen gestraft zijn 95 Europeanen en 544 inlanders, in 1867 en 1868 13 Europeanen en 199 inlanders. In Nederland komt men in de eerste categorie der 2e klasse wanneer men in één jaar drie maal, meer dan 24 uren, het korps zonder toestemming verlaten heeft en niet als deserteur wordt aangemerkt. Rietslagen worden slechts in de tweede catagorie gegeven, waarin slechts kunnen komen degenen die, in de eerste categorie zijnde, in 3 à 4 maanden drie maal de zwaarste cachotstraffen hebben, ondergaan. Na drie maal in deze categorie cachotstraf ondergaan hebbende, worden, bij herhaling van overtreding, rietslagen gegeven, waarvan het minimum 10 en het maximum 50 is. Men ziet dat men daartoe in het Nederlandsche leger niet zoo spoedig overgaat als in het Indische.

uit nieuwsgierigheid, wel eenige jaren in Indië had willen doorbrengen. Het leger is door de bedreiging van den rotting aan minder goede recrutering blootgesteld, en zoo dragen de rietslagen hun eigen vonnis bij zich; het is de eeuwige wet der natuur, die alle verkeerdheden haar eigen straf doet dragen.

Maar niet allen worden daardoor teruggehouden. Velen, van onberispelijk gedrag wagen zich aan den kolonialen dienst uit onwetenheid of onnadenkenheid. Deze zijn het, die in hunne verwachting bedrogen, door berouw en moedeloosheid gefolterd, de hospitalen bevolken en daar een vroegtijdigen dood vinden; of, zoo zij niet bezwijken, in de dronkenschap hun verdriet trachten te smoren, om later, in de gevangenis of in de 2e klasse van discipline, en, bedreigd met of vernederd door rietslagen, hunne zonde te boeten.

Maar zijn er dan geene die dat droevige alternatief ontgaan? Ja, er zijn er, en betrekkelijk zelfs velen, die geestkracht genoeg hebben om de invloeden die hen beheerschen te trotseren en onverdorven in de burgermaatschappij terug te keeren; maar het getal kon grooter zijn, indien de officieren hun plicht beter en anders begrepen, indien zij zich wat meer met het zedelijk leven hunner onderhoorigen bemoeiden, indien zij beter doordrongen waren van het besef dat de handhaving der krijgstucht en orde meer eischt en betere grondslagen heeft dan in art. 30 en 31 van het reglement van krijgstucht zijn te vinden. In alle standen der maatschappij vindt de Europeaan, die in Indië verplaatst is, eene aanmerkelijke verbetering in zijn maatschappelijken toestand, ja zelfs weelde in vergelijk van hetgeen zijn standgenoot hier te lande heeft. Met den Europeschen soldaat is dit het omgekeerde. Zij verdienen dus wel in hooge mate onze achting en belangstelling, zij die niet voor de verleiding en teleurstelling bezwijken en den goeden weg blijven bewandelen, en daarom doen wij dit beroep op de goede gezindheid van allen die invloed op onze militaire instellingen in Indië uitoefenen, om boven alles de disciplinaire strafwet te verbeteren.

Wij willen geen hartroerend tafereel geven van de gevolgen der rietslagen, maar mogen toch niet verzwijgen, dat zij reeds aan velen, die bij duizenden geteld kunnen worden, indirect den dood, het verblijf in de gevangenis, het verlies van eergevoel en een laag peil van zedelijkheid hebben veroorzaakt. Niet lang geleden was Nederland getuige van de eerbied afdwingende

houding van het detachement troepen gedurende den brand van het stoomschip Willem III. Ieder dezer soldaten was op dat oogenblik een held; maar wat zullen zij over eenige jaren zijn, als slechte voorbeelden, de laauwheid en onverschilligheid der officieren voor hun moreel leven, verkeerde behandeling, eene overdreven gestrenge, en eene valsch begrepene krijgstucht hen eene verkeerde richting zal hebben doen nemen? Zij zullen dan voor de maatschappij zoo goed als verloren zijn, maar wie zal de schuld dragen? Zullen zij niet meer aanspraak op onze meêwaardigheid hebben, dan zij die geen menschelijk gevoel overhadden voor den landgenoot, voor den wapenbroeder, die aan hunne zorgen toevertrouwd was?

In de zitting van de tweede kamer der Staten-Generaal van den 4 juni 1863 constateerde de minister van koloniën, op grond van officiele adviezen van deskundigen, dat de rottingslagen bij policiemaatregel uitgevoerd, voor de gezondheid der patienten dikwerf schadelijk is geweest en soms den dood heeft veroorzaakt. Van gelijke gevallen is ons in het leger niets bekend; de rietslagen worden daar gematigder toegebracht; de korporaals, die met de uitvoering belast zijn, doen het met weêrzin; ieder heeft voor den gestraften een billijk gevoel van medelijden, en de officieren laten niet zelden oogluikend toe, dat de slagen met verschooning, dikwerf zelfs met zachtheid worden gegeven. Doch een zeker getal slagen, dat tot 25 of 50 kan gaan, hoe verschoonend ook toegebracht, veroorzaakt toch pijn en schokt de zenuwen en het gemoed van den gestraften. Velen willen zich het vernederende daarvan niet laten welgevallen. Is het dus wel te verwonderen, dat wij een ander gevolg der straf hebben te constateren en, tot onze smart, moeten zeggen dat daaraan ook bloed kleeft. Wij bedoelen niet het bloed dat de rotting uit het geslagen ligchaamsdeel doet vloeijen, maar het bloed dat vergoten is door de doodvonnissen, die de tot slagen verwezenen zich met voordacht op den hals hebben gehaald, omdat zij den dood boven de rietslagen verkozen. Het Indisch Weekblad van het regt 1863 n°. 5, zegt daarvan het volgende: „Menigmaal is het vroeger gebeurd, dat een ongelukkige tot rietslagen verwezen, den dood verre boven die straf verkoos en zich aan grove feitelijke insubordinatie schuldig maakte. Het was destijds nog als stelregel aangenomen, dat alsdan de disciplinaire straf niet werd toegepast, maar dat de schuldige voor zijn vergrijp tegen de

militaire wetten werd te recht gesteld en het doodvonnis tegen hem werd uitgesproken en voltrokken, en hij trad kalm den dood te gemoet, die hem van de onteerende rietslagen verloste. Het toenemen dier feitelijkheden gaf bezorgdheid en men bepaalde, dat het misdrijf, de ten uitvoer legging der disciplinaire straf niet zoude beletten, maar deze zoude doorgaan, behoudens de nadere vervolging voor den krijgsraad. Deze bepaling, hoe juist wellicht rechtens, bewijst maar al te zeer hoe de juiste klimax van straffen, dat eerste kenmerk eener goede strafwetgeving, door de straf van rietslagen wordt verbroken."

Het zoude ondoenlijk zijn al de gevallen te noemen, welke zulke vergrijpen hebben gegeven, maar zeker is het dat er geen jaar omgaat, zonder dat eenige feitelijke insubordinatiën plaats hebben door de vrees voor rietslagen uitgelokt, [1]) en niet slechts bij Europeanen, maar ook bij inlanders, en deze wellicht het meeste, want de inlander schuwt de rietslagen nog meer dan de Europeaan. Een leger waar zulke begrippen heerschen is de rietslagen ontwassen, en schijnt vatbaar te zijn, om door edeler drijfveren tot plichtbetrachting te kunnen worden gebragt, dan de bedreiging van den stok, en het kan zelfs gevaarlijk worden om in dien weg te volharden.

Niet alle doodvonnissen voor deze vergrijpen gewezen, worden ten uitvoer gelegd; meestal wordt van de doodstraf gratie gegeven, maar tegen welken prijs? Door er de kruiwagen straf of dwangarbeid in den ketting voor in de plaats te stellen, dat is eene straf die onteerend is en al de gevolgen der eerloosheid heeft, voor eene straf die het niet is. „Het fusilleren" — zegt de redacteur van het Bataviaasch Handelsblad in een artikel van 24 juni 1871 N°. 19 getiteld: „Eene groote rede van misnoegen tevens eene rede van groot misnoegen," — „wordt beschouwd als eene straf die den persoon wien ze treft niet eerloos maakt, die geen smet op diens naam werpt en waardoor zijne familie dus niet getroffen wordt. Kruiwagenstraf, dwangarbeid

---

[1]) Op den 11 september 1871 maakte een inlandsche soldaat van het 12e bataillon infanterie amok, doodde een Europesche korporaal en gaf aan een inlandschen korporaal eene doodelijke wond, terwijl hij aan twee inlandsche soldaten minder gevaarlijke wonden toebracht; hij was in de 2e klasse van discipline en vrees voor rietslagen zal ook hier wel de drijfveer zijner misdaad geweest zijn.

in den ketting, daartegen, hetzij deze al of niet vergezeld gaan van tentoonstelling onder den galg, zijn straffen, die voor den patient de meest onteerende gevolgen hebben en waardoor tevens zijne bloedverwanten en naastbestaanden getroffen worden. Zij moeten dan ook voorafgegaan worden van eene vervallen verklaring van den militairen stand. En deze straf noemt men eene gratie!" voegt de schrijver er ironisch bij.

Verlangt men bewijzen dat de rietslagen, bij ruwe en onvoorzichtige uitvoering, voor den gestrafte nadeelig kunnen worden en uit dien hoofde in een disciplinair strafstelsel niet behooren, dan zal men die kunnen vinden in de voorzorgen, die voor de uitoefening der straf bij verschillende algemeene orders voor het leger zijn voorgeschreven, bijvoorbeeld: „Bij het disciplinair afstraffen met slagen moet een officier van gezondheid tegenwoordig zijn, ten ware er geen op de plaats aanwezig is." (Algemeene order 1845 no. 2.) — „De slagen moeten niet op den rug maar op de billen worden gegeven, en de veroordeelde met de broek gekleed en de beenen bij elkander gebonden zal moeten liggen op een bos stroo of op een veerkrachtig ligchaam." (Algemeene order 1847 no. 15.) „De slagen moeten regelmatig op elkander volgende, zonder tusschenpoozen worden toegedeeld, terwijl het al verder verboden is de militairen, die, volgens verklaring van den bevoegden officier van gezondheid, de geheele straf niet in eens hebben kunnen verduren, na hunne herstelling tot het ondergaan van het ontbrekend getal te dwingen." (Algemeene order 1851 no. 7.)

Deze voorschriften zijn onder de bestaande omstandigheden voorzeker loffelijk, maar zij kunnen het kwaad, dat zij verhoeden willen, niet in allen deele voorkomen. Niet in alle garnizoenen zijn officieren van gezondheid aanwezig en niet zelden gebeurd het, dat na de paar eerste slagen, de patient zijn bewustzijn verliest, zonder dat men het bemerkt, wijl het niet slaken van kreten of het stil liggen voor het verbijten of trotseren der pijn wordt gehouden. Hieruit kunnen natuurlijk voor den lijder schadelijke gevolgen ontstaan.

Opmerkelijk is het, dat reeds vóór het jaar 1851 bij de Indische regering twijfel gerezen is of de rietslagen wel eene betamelijke straf is voor het Indische leger, en zij zouden gewis toen reeds zijn afgeschaft en thans tot het verleden hebben behoord, indien ook toen de tegenstand niet van het militaire

departement adviseerde, dat de slagen voorkomende bij het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande zonder bezwaar konden worden afgeschaft, maar dat zij als disciplinaire straf, voor de gevallen bij het reglement van krijgstucht toegelaten, moeten behouden blijven. Het hoofdargument was alweder dat zonder de slagen de slechte sujetten niet te beteugelen zijn. Maar een bepaald bewijs voor deze bewering, herinneren wij ons niet in dat advies gevonden te hebben; het was niets meer dan eene reeks van beschouwingen, waarbij de onmogelijkheid om de rietslagen af te schaffen en de minder goede gevolgen daarvan op de handhaving der orde, wel beweerd, maar niet bewezen werd. Dit bevreemd ons echter niet. In alle tijden heeft het moeite gekost, om straffen te doen verdwijnen die niet meer aan de behoefte van den tijd beantwoordden. In Indië zagen de burgerlijke autoriteiten ongaarne de rottingstraf voor policieovertredingen wegvallen; hier te lande liggen de pogingen nog versch in het geheugen, die allerwege aangewend zijn, om de doodstraf te behouden; vroeger streed men even hardnekkig voor het behoud der pijnbanken, van het geesselen en het brandmerken, ja zelfs het radbraken en de verminkende straffen vonden verdedigers; bij onze zeemacht heeft het veel tijd gekost, om de overtuiging te doen ingang vinden, dat de ligchamelijke straffen, het schelden en vloeken geene noodzakelijke middelen zijn voor eene goede tucht; in de scholen kantte men zich tegen de afschaffing der plak; in de gevangenissen en bedelaarsgestichten zag men gevaar tegen het doen wegvallen van den rotting als middel van bestraffing. De tegenstand, welke in Indië geboden wordt, om de rietslagen bij de korpsen van het leger op te heffen, ligt dus in de gewone orde van zaken; maar dit geeft daarom de bevoegdheid niet er zich blindelings bij neder te leggen. Immers van al de straffen en strafwerktuigen hierboven genoemd is geen enkele in de Europesche strafstelsels behouden, en toch is niets uitgekomen van de gevolgen, die men van hunne afschaffing voorspelde. Zoo zal het ook gaan met het onderwerp dat ons bezig houdt, en wel verre dat de tucht door het wegvallen der rietslagen verslimmen zal, kan men, op grond van hetgeen de ervaring heeft geleerd, met eenige zekerheid zeggen, dat zij zal verbeteren.

Het ongunstig advies van het militair departement had tot gevolg dat de gouverneur-generaal zich bepaalde, om bij besluit

van den 12 mei 1851 nº. 112, onder nadere goedkeuring des Konings, de slagen af te schaffen, die bij het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande voorkomen. Bij dat besluit werd het militair departement aangeschreven om voor te schrijven: „dat de rietslagen als disciplinaire straf voortaan regelmatig op elkander volgende, zonder tusschenpoozen worden toegediend en tevens te verbieden dat de militairen, die, volgens verklaring van den bevoegden officier van gezondheid, de geheele straf niet in eens hebben kunnen verduren, na hunne herstelling, tot het ondergaan van het ontbrekende getal slagen worden gedwongen."

Dat verbod, dunkt ons, zegt veel en toont, dat aan de slagen gevaren en misbruiken hebben gekleefd die men wilde verhoeden, nu de moed ontbrak, om ze geheel af te schaffen. Hoe men bij dat bewustzijn heeft kunnen besluiten, om de slagen te behouden als disciplinaire straf, die aan geen hooger beroep zijn onderworpen, geene waarborgen bezitten tegen de opwellingen van hartstocht, willekeur en misbruik van gezag, en van de beslissing van een enkel officier afhangen, terwijl die, welke door een rechtbank worden opgelegd, met al de waarborgen eener kalme instructie en even kalme overweging, zijn afgeschaft, is vreemd, en terecht zeide de minister van koloniën, in de tweede kamer van de Staten-Generaal, dat het een zonderling advies was, toen men, op dit antecedent voortbouwende, hem voorstelde om de rottingslagen, die, overeenkomstig art. 20 der „Bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen" ter zake van misdrijf door eene bevoegde rechtbank worden opgelegd, op te heffen, doch die, welke overeenkomstig artikel 28 dier bepalingen, ter zake van overtredingen op de policierol kunnen worden bevolen, in werking te houden. Dit is wederom een bewijs hoe slechte instellingen zich kunnen voortplanten, als zij op gewoonte of antecedenten steunen.

Onder de redenen, die voor het behoud der rietslagen zijn opgegeven, behoort ook dat de afschaffing aanzienlijke kosten zoude veroorzaken. De minister van koloniën heeft daarop gewezen, in zijne redevoering, in de zitting van de tweede kamer der Staten-Generaal van 18 october 1872. Als de rietslagen bij de korpsen worden afgeschaft, beweerde men, zal het getal der in de 2e klasse geplaatsten aanzienlijk toenemen en van 850, wat thans het gemiddelde cijfer is, op het dubbelde komen. Wil men

die allen in één korps vereenigen, dan zullen de kazernen te Klatten aanzienlijk moeten worden uitgebreid, en voor hunne bewaking een ander korps moeten worden afgezonderd. Dit zal aan gebouwen ruim 27 tonnen gouds kosten, en aan soldijen, kleeding, vivres jaarlijks *f* 700,000, en ongeveer *f* 245,000 meer, als men in plaats van één, twee strafkorpsen verlangt.

Die berekening is gemakkelijk te weerleggen. Het was toch de bedoeling niet, om al de manschappen der 2e klasse van discipline uit de korpsen te verwijderen en bij het strafkorps te vereenigen, maar slechts die, welke voor andere straffen onvatbaar, zonder slagen niet tot plicht zijn te houden. In Indië, waar men ligt in de 2e klasse komt, is die beperking noodig. Het criterium voor die klasse is daar niet, zoo als artikel 31 van het reglement van krijgstucht voorschrijft: „gebleken onvatbaarheid voor het gevoel van eer door herhaalde overtredingen, ongehoorzaamheid of liederlijkheid," maar het beloopen van drie cachot- of provooststraffen in den loop van één jaar [1]); terwijl ook niet genoeg wordt in 't oog gehouden dat rietslagen geen noodwendig gevolg behoeven te zijn van de plaatsing in de 2e klasse, maar in geval van overtreding slechts kunnen geordonneerd worden „buiten en behalve de straffen in artikel 30 vermeld," en daartoe eerst behoort te worden overgegaan, als alle andere middelen vruchteloos zijn beproefd. De bedoeling der aanschrijving van 1865 was, om in het algemeen het geven van slagen te doen afnemen door ze in de korpsen geheel te doen ophouden, en dit oogmerk zoude bereikt zijn indien daaraan dadelijk uitvoering ware gegeven.

In § 8 der algemeene order van 19 september 1859 no. 33,

---

[1]) De algemeene order van 1849 no. 2 § 7 schijnt er een verwijt van te maken, dat het stellen in de 2e klasse niet spoediger geschiedt. De bedoeling van het gouvernements besluit van 13 juni 1832 no. 1, zegt die order, wordt niet goed begrepen; zij is slechts toepasselijk op manschappen die de medaille van trouwen dienst hebben verkregen; „deze kunnen niet in de 2e klasse gesteld worden, dan wanneer zij minstens drie cachot- of provooststraffen in den loop van één jaar hebben ondergaan; doch zij die de medaille niet hebben verkregen, hebben op deze gunstige bepaling hoegenaamd geen recht." Deze kunnen dus in de 2e klasse geplaatst worden met minder dan drie provoost- of cachotstraffen in den loop van één jaar. Is er meer noodig, om te doen zien hoe lichtvaardig deze ernstige straf, met zijne nog ernstiger gevolgen, kan worden opgelegd?

luidende: „men houde steeds in het oog, dat rietslagen geen middel zijn, om den soldaat gevoel van eer en liefde voor zijnen stand te geven," vindt men een wenk van gelijke strekking; het oogmerk was eveneens, om het slaan bij de korpsen te doen ophouden en tot het strafdetachement te beperken. Dat de uitwerking niet ongunstig was blijkt doordien in het zesjarig tijdvak 1858—1863, met eene legersterkte van 30,000 man, waarvan twee vijfden Europeanen, op 1588 Europesche en 2739 inlandsche soldaten in de 2e klasse van discipline slechts 429 Europeanen en 927 inlanders rietslagen hebben gekregen [1]) uitmakende een gemiddeld van 72 Europeanen en 154 inlanders per jaar, nog veel te veel, wij erkennen het, maar toch zoo aanzienlijk niet om de belangrijke uitbreiding van kazernes en het oprichten van groote strafkorpsen, waarvan in Indië sprake was, noodig te maken.

De statistiek van 1867 en 1868 is voor ons betoog wat minder gunstig — waarschijnlijk omdat men van de vroegere gematigdheid in het opleggen van gestrenge straffen zal zijn afgeweken, — maar toch niet van dien aard, dat het iets grootere getal der met slagen gestraften de uitvoering van 's Konings begeerte had behoeven in den weg te staan. Wij vinden er eerder een bewijs in, dat in het plaatsen in de 2e klasse en het opleggen van slagen meer gematigdheid noodig is. De sterkte was ongeveer 25,000 à 26,000 man, waarvan twee vijfden Europeanen; hiervan werden in 1867, 306 Europeanen en 1364 inlanders in de 2e klasse geplaatst en 67 Europeanen en 480 inlanders met slagen gestraft. In 1868 kwamen 271 Europeanen en 1096 inlanders in de 2e klasse en kregen 56 Europeanen en 304 inlanders slagen. Over deze jaren zijn buiten rekening gebleven 21 Europeanen en 235 inlanders die wegens het overschrijden van den rayon in de 2e klasse kwamen.

Beweert men nu, dat, bij toepassing van den bedoelden maatregel, dan toch in 1867 minstens 547 man bij het strafdetachement hadden moeten overgaan, waarvoor te Klatten de vereischte lokaliteit niet is, dan antwoorden wij, dat het geven van slagen aan een zoo aanzienlijk getal soldaten, zonder schade voor de

[1]) Hierbij zijn niet gerekend 95 Europeanen en 644 inlanders die, bij toepassing van het thans ingetrokken besluit van 28 januari 1842 no 1, wegens het overschrijden van den rayon in de 2e klasse kwamen.

orde en zeer ten bate der moraliteit had kunnen worden nagelaten, en dat het ook niet noodig is, om het strafdetachement te Klatten te vestigen, en daarvoor elders, bijvoorbeeld te Tjilatjap of te Nawi (fort van den Bosch), voldoende en geschikte huisvesting is. Wij zouden het gepaster vinden om het tegenwoordige strafdetachement te Klatten op te heffen, en te Tjilatjap of te Nawi, of in beide, één, twee of meer strafkompagniën te plaatsen, die naar gelang der behoefte zouden kunnen worden ingekrompen of uitgebreid. Er zullen dan geene afzonderlijke bewakingskorpsen behoeven opgericht te worden, terwijl de hoofdofficieren van die garnizoenen met het bevel over straf- en bewakings-kompagniën kunnen worden belast. Dit zoude het voordeel hebben, dat de strafcursus aan officieren van hoogeren rang en meer ondervinding kon worden toevertrouwd. Zoo uitgevoerd, zou de maatregel geene buitengewone kosten veroorzaken; al wat noodig ware zoude zijn eene kleine wijziging in de formatie, die echter geen invloed op de sterkte van het leger, noch op zijne weerbaarheid zoude hebben.

De procureur generaal bij het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië, tevens advocaat-fiscaal der land- en zeemacht, die het overdrevene der beschouwingen en de verkeerde stellingen, waarvan de militaire autoriteiten zijn uitgegaan, in het licht heeft gesteld, heeft zich ook voor de afschaffing der rietslagen verklaard. Zoo deed mede de Raad van Nederlandsch-Indië, met uitzondering van één zijner leden, namelijk de zitting hebbende generaal. De Raad zegt: „dat vele der voorkomende gevallen van insubordinatie, zoo als blijkt uit de proces-stukken der veroordeelden, waarop 's Raads advies is gevraagd, aan het bestaan van rietslagen zijn toe te schrijven". Wij beweren dus niet te veel als wij, door deze, voorzeker niet te wraken onpartijdige beoordeelaars, gesterkt, als onze vaste overtuiging volhouden, dat de rietslagen eene voorname oorzaak zijn van de vele vergrijpen tegen de militaire wetten, die in Indië plaats grijpen.

Onlangs hebben de rietslagen, in eene zitting der tweede kamer van de Staten-Generaal van den 18 october 1871, bij de vaststelling der begrooting voor Nederlandsch-Indië, de eer eener bespreking gehad. De heer Mirandolle herinnerde, dat in het voorloopig verslag de wensch van eenige leden is uitgespro-

ken, dat bij het leger in Nederlandsch-Indië de straf der rietslagen zou worden afgeschaft, en zeide, dat uit het antwoord van den Minister scheen te blijken, dat het opperbestuur wel genegen is tot de afschaffing dier straf over te gaan, en ook de gouverneur-generaal daarmede aanvankelijk ingenomen was, maar door de rapporten van den leger-kommandant tot andere gedachten is gebracht. „Gaat het aan — vroeg die afgevaardigde — nu wij die straf voor de Javanen hebben afgeschaft haar nog op de Hollanders toe te passen! Is het eene geschikte straf voor soldaten van welke men plichtbesef verwacht, en worden deze door zulk eene straf niet in hunne eigene oogen vernedert?"

In weinige woorden heeft de heer Mirandolle de onhoudbaarheid der rietslagen gekarakteriseerd. Voor ieder die nadenkt moet het duidelijk zijn, dat deze vernederende ligchamelijke kastijding, die gedurende vele jaren ook op de inlandsche bevolking als politie-straf werd toegepast, na in geheel Nederlandsch-Indië voor haar te zijn afgeschaft, niet kon blijven bestaan voor den meer ontwikkelden militair, vooral den Europeaan, zonder eene ergerlijke wanverhouding in de militaire disciplinaire en de politionele stratwet te brengen. Het feit toch der afschaffing van de slagen voor den niet militair, maakt ze dubbeld vernederend voor dezen. Wat moet de indruk wel zijn van den inboorling, die de dienaars van den Staat, de sterke arm van het uitvoerend gezag, de stamgenooten van den gouverneur-generaal, aan den lijve ziet kastijden, wat men hem niet meer doen mag?

Geheel anders dan de heer Mirandolle, dacht de heer Nierstrasz, voor wien het eene uitgemaakte zaak is, dat de 2e klasse van discipline zonder rotting niet in orde te houden is. Hij keurde het af dat de minister adviesen had gevraagd van deskundigen hier te lande, die — zeide hij — den toestand niet meer kunnen beoordeelen, maar matigde zich zelf toch een oordeel aan, en het recht om den minister een raad te geven, hoewel hij, zelf geen deskundige, en uit de woorden van den geachten spreker af te leiden is, niet eens op de juiste hoogte van het vraagstuk was.

De heer Nierstrasz is een dilettante op koloniaal gebied en heeft de gewoonte aangenomen, om bij alle gelegenheden over koloniale onderwerpen te spreken en critiek te uiten. Eigen kennis en eigen oordeel heeft hij wel niet, maar wat hem ontbreekt vult hij aan, door elders inlichtingen te vragen, en ver-

smaad ook die niet van lieden, die sedert vele jaren Indië verlaten hebben, en zich van den toestand, zooals hij na 1848 geworden is, geene voorstelling kunnen maken. Het was dus niet zonder verwondering dat van hem woorden als de volgende vernomen werden. „Als men het voorrecht heeft een legerkommandant te hebben als de tegenwoordige, een man zoo vol énergie en kracht — al wordt hij nu en dan in de dagbladen belasterd — die toch in den korten tijd, dat hij aan het hoofd staat van het leger, daarvan meer gemaakt heeft, dan het ooit te voren was [1]), dan mag men zich wel verlaten op hetgeen zulk een man zegt [2]). Ik ben zeer bevreesd voor de adviesen van personen hier te lande, die den toestand in Indië niet meer kennen. Het is zeer gemakkelijk hier, in eene societeit onder een bittertje [3]) of in een hoekje van den haard, te spreken over den toestand van het Indische leger. Maar ik acht het veel beter dit over te laten aan den legerkommandant zelven; deze moet weten hoe het met het Indische leger gesteld is en hoe de discipline daar het best wordt gehandhaafd. Men moet weten hoe het onder verschillende legerkommandanten daarmede ging. Er is een tijd geweest bijvoorbeeld, dat het genoeg was op de lijst der afschaffers te teekenen, en dit werd als voldoend bewijs van zedelijkheid beschouwd, zoodat zulk een persoon een potje kon breken."

Het is schier onnoodig zulke woorden te wederleggen. De minister deed het zoo als voegt, zeggende: „het is mijne gewoonte niet over dergelijke zaken advies te vragen in societeiten onder een bittertje; ernstige zaken ben ik gewoon ernstig te behandelen." Maar wij kunnen daaruit eene zinsnede niet onbeantwoord laten, omdat zij ons eenigzins aangaat en ons zwijgen al ligt den schijn zoude krijgen, dat het gezegde waarheid behelst. De bewering: „er is een tijd geweest, dat het genoeg was op de lijst der afschaffers te teekenen en zulks werd als een bewijs van zedelijkheid beschouwd, zoodat zulk een persoon een potje kon breken" doelt vermoedelijk op de pogingen die, nu ruim 15 jaren geleden, in het kommando Sumatra's Westkust zijn gedaan om de dronkenschap en het misbruik van geest-

---

[1]) Hoe weet de heer Nierstrasz dat?

[2]) Dus op bloot autoriteitsgeloof.

[3]) Zeer parlementair.

rijke dranken onder de troepen tegen te gaan. Wij verklaren ten stelligste, dat de conclusie van den heer Nierstrasz geheel bezijden de waarheid is en eene insinuatie bevat (wij hopen dat hij ze waagde zonder aan het ongepaste daarvan te denken); die een blaam werpt op verscheiden verdienstelijke officieren, die nu nog onder de kundigste en meest geachte hoofdofficieren van het Indische leger worden gerangschikt.

Een der aldaar dienende korpskommandanten, radeloos geworden door de toenemende dronkenschap in zijn korps, en zich aan het gedrag zijner onderhoorigen veel latende gelegen liggen, besloot, op onzen raad, eene afschaffings-vereeniging op te richten, waarvoor wij hem onze ondersteuning door voorbeeld en gepaste middelen toezeiden. In den beginne was er tegenstand in den vorm van laffe spotternij, het meest bij den beschaafden stand, die ongaarne het morgen-bittertje en avondgrokje in miscrediet zag komen. Doch ernstige mannen laten zich zoo gemakkelijk niet van het najagen van het goede terughouden. Onder de soldaten, vooral die welke het meer rechtstreeks aanging, waren er die in eene aansluiting eene redding zagen voor hunne kwaal, hetgeen eene rede te meer was om te volharden. Toen welgezinde officieren, de aanwezige geestelijken der beide godsdienstige gezindheden, en verstandige burgers, door voorbeeld en toespraak medewerking schonken, was de tegenstand gebroken en werd de toetreding aanzienlijk genoeg, om ook gunstig te werken op de uitspattingen van hen die, uit valsche schaamte of om andere redenen, zich niet wilden aansluiten. In de kantines werden wijn, bier, koffie, thee en andere verfrisschende dranken, door inslagen in het groot, tegen prijzen die niet boven de middelen der soldaten gingen, beschikbaar gesteld, hetgeen geschieden kon, omdat toch ook de geestrijke dranken uit maatregel van voorzorg ver boven het kostende werden gedebiteerd. De dronkenschap was nu niet meer regel, maar zelfs bij de niet toegetredenen uitzondering, en de weêrslag van deze gunstige uitslag was, dat in een paar garnizoenen zelfs inlandsche soldaten vereenigingen vormden tegen het gebruik van opium en het hanenvechten en ander hazardspel. Zoo werkt een goed voorbeeld ook verder dan aanvankelijk de kennelijke bedoeling was.

De belooning voor dit goede werk bleef niet uit. Dagen en soms weken gingen voorbij zonder dat iemand in de arrestka-

mers kwam, en de zieken in de hospitalen verminderden aanzienlijk. Hierdoor werd het getal dienstdoenden in het garnizoen grooter en de wachten en beurt-diensten minder drukkend. Bovendien geschiedden de diensten ordelijker, waardoor den soldaten meer vrijheid kon worden gelaten en vervelende diensten, die in den regel slechts geordonneerd worden, om de troep bezig te houden en aan uitspattingen te onttrekken, konden achterwege blijven. Maar niet alleen op het zedelijk gedrag was de invloed merkbaar; ook in het intellectuele werd verbetering waargenomen door beter en vlijtiger bezoek der korpsscholen en meer gebruik der garnizoensbibliotheek, terwijl niet onbelangrijke sommen naar het spaarfonds gingen. In de vergaderingen der vereeniging, die ook voor niet-leden toegankelijk waren, namen soms soldaten het woord, om hunne makkers hunne ingenomenheid met de onthouding, hunne betere gemoedsgesteldheid en tevredenheid te schetsen en tot navolging aan te sporen. Hetgeen daar soms verklaard werd over den diepen afgrond, waaruit eenigen door de aansluiting aan de vereeniging gered waren, was uiterst merkwaardig.

Wij zijn ruim twee en een half jaar getuige geweest van de goede werking der vereeniging, zoowel te Padang als elders in de binnenlanden van Sumatra, maar hebben nimmer iets ontdekt wat aanleiding kon geven tot de onbedachte woorden van den heer Nierstrasz, en vragen nu of het verkregene resultaat niet waardig was, om navolging te vinden? De majoor H. Cobet, de man die de eerste stoot heeft gegeven, is reeds lang dood, maar zijne nagedachtenis verdient voor dit goede werk geëerd te worden.

En wat was nu de eigenlijke aanleiding voor de oprichting der vereeniging? Het was een te ruim gebruik van den rotting, dat wij als onmenschelijk en als het oogmerk niet kunnende bereiken hadden afgekeurd. Zoo lang de rotting werd gebruikt, als middel om de manschappen te beteugelen, namen dronkenschap en overtredingen toe. Dit had de aandacht getrokken en aanleiding gegeven tot het overleg, om te trachten het kwaad langs den weg der onthouding of matigheid te keer te gaan, hetgeen niet onmogelijk voorkwam als, in plaats der geestrijke dranken, geschikte surrogaten konden worden gesteld. De proef werd genomen, en naauwelijks was zij in werking, of men ondervond beterschap en kon men den rotting ontberen.

De door ons beschreven vereeniging kwam, na ons vertrek van Sumatra, in kwijning en het vroeger onzedelijke leven nam weder een aanvang. De militaire chef, die ons verving had andere beginselen en ging van het dwaalbegrip uit, helaas! door te velen gedeeld, dat de militaire autoriteiten zich niet hebben in te laten met de zedelijke vorming en het zedelijke leven hunner ondergeschikten buiten de grenzen van het kampement en liet de vereeniging aan zich zelve over. Maar wie niet voor mij is, is tegen mij, ging het ook hier. Toen de vereeniging den invloed eener hooge sympathie verloor, begonnen de zwakken te wankelen; veel belangstellenden, waaronder ook de oprichter [1]), werden, door de gedurige mutatiën die aan den Indischen dienst eigen zijn, verplaatst en slechts karig door nieuwe leden vervangen; en zoo ging zij van zelf te niet.

Men zegge niet dat hieruit het kunstmatige van haar bestaan bewezen wordt, want dan zou men den invloed miskennen, welke de voorbeelden der hoogere standen op de mindere altijd uitoefenen, hetzij de voorbeelden goed, hetzij ze slecht zijn. „Leeringen wekken, maar voorbeelden trekken," is zoo waar als een axioma. Toen de mindere leden der vereeniging het voorbeeld van boven af niet meer hadden, ontviel hen ook den steun om aan verleiding, wellicht zelfs bespotting, tegenstand te bieden. Maar het bewijs, dat zelfs op dit glibberige terrein, het voorbeeld niet zonder invloed is op den minder beschaafden, soms ruwen, ja zelfs den reeds ver afgedwaalden soldaat is dáár, als eene aanmoediging voor zulke officieren, die, zoo als de eerwaarde R. Hardy zegt, den soldaat waarlijk genegen zijn, zich zullen opgewekt gevoelen om, of uit liefde voor hen of uit besef van hooge plicht, maatregelen te beramen die hen ten goede komen, ze voor een misdadig leven behoeden en vatbaar maken om in de gewone maatschappij als bruikbare leden terug te keeren.

Is voor zulk een schoon doel, het oprichten van vereenigingen, om den soldaat van het gebruik van geestrijke dranken terug te houden, een goed gekozen onderwerp voor bespotting?

Wij vertrouwen voor ons betoog tegen de rietslagen het be-

---

[1]) Hij kreeg het bevel over eene expeditie tot annexatie van het onafhankelijke landschap Redjang (residentie Palembang) die hij met glans volbracht.

wijs te hebben geleverd dat ons geloof aan hunne misbaarheid niet op bloote onderstellingen steunt, maar de vrucht is van ervaring. Inderdaad, wij hebben het Indische leger gekend van 1827 tot 1830 en van 1835 tot 1862, in jaren van oorlog en van rust. Wij hebben het gekend toen het nog door de geaboleerden der gevangenissen werd aangevuld en na dien tijd; wij hebben het gekend toen ook de gehalte der officieren, zoowel als dat der manschappen, op een lager peil stond dan tegenwoordig, en nimmer hebben wij gunstige gevolgen van de rietslagen gezien, maar steeds ondervonden, dat degelijke en menschlievende chefs, hetgeen daarom geene zwakke waren, zonder slagen orde wisten te houden, terwijl anderen, die meer vertrouwen in gestrengheid en in den rotting stelden, minder goed slaagden. Wij hebben zelf bataillons gekommandeerd uit soldaten van alle landaarden zamengesteld, en zelfs eenige die niet in goeden reuk van krijgstucht stonden ter verbetering gekregen, en hebben ons beginsel nimmer zien falen.

Onze conclusie is ten slotte deze: Als men in Indië afdoende preventieve middelen — welke dan ook — om de hoofdgebreken der soldaten, dronkenschap onder de Europeanen, dobbelen en goed verkoopen onder de inlanders, te keer te gaan, niet wil aanvatten en de voorkeur blijft geven aan de coërcitive, dan is er dubbele reden om de rietslagen af te schaffen, als passende noch met den geest des tijds, noch met het standpunt onzer beschaving, noch met het gebruik dat men er van maken zal.

's HAGE, november 1871. J. VAN SWIETEN.

DE GOUVERNEUR-GENERAAL MIJER.

Heaven knows,
By what by-paths, and indirect crook'd ways,
I met this crown; and I myself know well,
How troublesome it sat upon my head.
SHAKESPEARE, King Henry IV.

Wanneer deze regelen onder het oog komen van onze Indische lezers, heeft de gouverneur-generaal Mijer het bestuur over Nederlandsch-Indië aan zijn opvolger overgegeven en zich waarschijnlijk reeds naar het moederland ingescheept. Men kan dus zijn vijfjarig beheer vrijmoedig beoordeelen zonder daarom geacht te worden het prestige van den landvoogd te schaden. Zoo ooit geldt hier de oude spreuk: le roi est mort, vive le roi! De heer James Loudon staat thans aan de spits der ambtelijke pyramide die de Nederlandsche overheersching in Indië heeft gewrocht. De heer Mijer is teruggekeerd tot de groote rij der ambtelooze burgers, misschien meer dan eenig vorig gouverneur-generaal, met het bewustzijn dat alle aardsche grootheid ijdel is. Zijn bestuur behoort tot het verleden, en indien wij er terstond eenige bladzijden aan wijden, gelooven wij mede in zijn belang te handelen, daar vermoedelijk de toekomstige geschiedschrijvers er zich niet buitensporig veel aan gelegen zullen laten liggen.

Immers niet de wijze hoe de heer Mijer het gezag heeft gevoerd op den Buitenzorgschen zetel, maar de wijze hoe hij dien zetel bereikte, levert de stof voor een niet onbelangrijk tafereel uit de geschiedenis van Nederland en Indië. Het voorspel, met zijne verrassende incidenten, doet afbreuk aan het bleeke, eentoonige, vervelende naspel. Na, in de zomermaanden van 1866

de partij te hebben gewonnen, envieerde de heer Mijer blijkbaar geene andere rol meer dan die van de landvoogden, welke in de verzameling alleen ter wille van de chronologische orde figureren. Op de prolegomenen moet alzoo het licht vallen.

Toen de heer Mijer plotselings zijne kansen schoon zag, was hij reeds lang geene onbekende grootheid meer. Hij behoorde tot diegenen welke zich vroegtijdig op het staatkundig tooneel signaleren. Den 22 mei 1848 presideerde hij te Batavia de vermaarde vergadering die de destijds bestaande grieven der Indische maatschappij onder de bijzondere aandacht van het opperbestuur bracht. Reeds vaardig in de kunst op den voorgrond te treden zonder zijne schepen te verbranden, ontliep hij, de voorzitter der demonstratie, de ongenade van het gouvernement welke verscheiden zijner medewerkers ten deel viel. Zijne loopbaan werd niet gebroken. Integendeel, hij klom gestadig en snel tot de hoogste betrekkingen, die van procureur-generaal bij het Hoog Gerechtshof en van lid van den Raad van Nederlandsch-Indie. Minister van koloniën in 1857, verdedigde hij een korten tijd de traditionele behoudspolitiek, die hij, na zijn aftreden, als lid der tweede kamer, bleef steunen tegenover de hervormingsplannen van de ministers Uhlenbeck en Fransen van de Putte.

Zijn aandeel in de oppositie tegen de kultuurwet van dezen laatsten minister, blijkt uit de verslagen van de zittingen der tweede kamer. Het kenschetste zich door het overleggen van een nieuw behoudend programma waarop de uitgifte van woeste gronden en de geleidelijke extirpatie van het opium-gebruik voorkwamen. Minder bekend is de levendige strijd, welke de heer Mijer, in de afdeelingen, voerde tegen de eerste Indische begrooting, in 1866 ingediend. De meeste aanmerkingen tegen de comptabiliteitswet, tegen het vaststellen der begrooting bij de wet, tegen de credieten uitgetrokken voor noodzakelijke verbeteringen in de Indische administratie, waren door hem aan het voorloopig verslag geleverd en zouden waarschijnlijk, geamplifieerd, bij de openbare beraadslagingen zijn voorgedragen, indien hij niet, geheel onverwacht, ware geroepen, als minister van koloniën, diezelfde begrooting te verdedigen.

Niet alleen had de heer Mijer de eerste Indische begrooting te behandelen. Hij stond voor eene oneindig moeielijker taak. De langdurige debatten in en buiten het parlement hadden eindelijk Indië's toestand klaar en duidelijk ontvouwd. Men begreep vrij

algemeen, dat men te doen had met eene maatschappij, die op hare wankelende grondslagen zich niet vrij en onbelemmerd kon ontwikkelen. Men zag zeer juist in dat de twee vreemde, zoo niet vijandige elementen, die elkander sedert bijna drie eeuwen in Indië ontmoetten, tot een vreedzaam vergelijk behoorden te komen en dat het de groote vraag gold: hoedanig-deze twee elementen, het beheerschte en het beheerschende, te doen samenvloeien? Men was niet ongeneigd de wetgeving in dien zin te wijzigen dat de inlanders van lieverlede zich tot de stelling der Europeanen verheffen en, onze economische en rechtsbegrippen waardeerende, in de weldaden van onze beschaving deelen konden. Zelfs zij, die de eischen van het koloniale vraagstuk niet volledig doorgrondden, waren overtuigd dat Indië gewichtige hervormingen behoefde. Het besef van de noodzakelijkheid dezer hervormingen was misschien zoo levendig als vóór 1848 het verlangen naar grondwetherziening. De Indische zaak was in waarheid eene nationale zaak geworden.

In dien stand van zaken, viel er niet te denken aan eene eenvoudige ontkenning der koloniale quaestie. Het nieuwe bewind kwam er, bij monde van den heer Mijer, zoodra mogelijk voor uit, dat die quaestie de hoofdreden van zijn optreden was. De heer Mijer haaste zich daarbij in de eerste kamer te verklaren dat hij, de op koloniaal gebied volbrachte feiten, eenvoudig aannam en niet geneigd was zich aan reactionaire maatregelen te bezondigen. Men wist nu wat hij niet zou doen. Moeielijker was het te vernemen wat hij wel zou doen. De in Indië met gespannen verwachting verbeidde agrarische regelingen werden eenvoudig verschoven. Eene heusche wet, die terstond na hare afkondiging haren weldadigen invloed zou doen gevoelen, werd niet eens beloofd; maar de vernuftige minister schonk het leven aan eene thans vergeten proclamatie, waarbij de gouverneur-generaal moest verkondigen, „dat de Koning in Hoogstdeszelfs „weldadige zorg voor de trouwe, aan Nederland zoozeer gehechte „bevolking van Java, en in overeenstemming met zijne nieuw „opgetreden regering, verlangt dat aan de inlanders, die gronden „bezitten in individueel, erfelijk of communaal gebruik, de er„kenning van hun recht op dat gebruik zal worden verzekerd; „dat derhalve zeer ernstig zal worden gewaakt tegen alle inbreuk „op die gebruiksrechten, van welke zijde die ook moge worden „beproefd; dat het gouvernement over de gronden van de in-

„landers in individueel, erfelijk of communaal gebruik niet zal „beschikken, dan met inachtneming van de voorschriften van „het reglement op het beleid der regering in Nederlandsch-Indië, „en dat de Koning en zijne regering, zich voorbehoudende, na „een ingesteld plaatselijk onderzoek, te overwegen, of de rechten „van de inlanders op den grond vatbaar zijn voor nadere be„vestiging of uitbreiding, het noodig hebben geoordeeld die „voorafgaande plechtige verzekering aan de bevolking van Java „niet te onthouden."

De zoete, kinderlijke Javanen konden ondersteld worden, in hun eenvoud, niet eens te begrijpen, hoe eigenaardig de proclamatie hun agrarisch recht aan een dubbelen haak: eerst die van het plaatselijk onderzoek, daarna die der nadere overweging, vast maakte. Met de in Indië gevestigde Europeanen was het anders gesteld. Bij deze betrekkelijk kleine, maar daarom nog niet onaanzienlijke samenleving, op welke het Nederlandsch gezag in de eerste plaats steunt en die het kapitaal, het nijverheids- en handelstalent vertegenwoordigt, kon men geen volslagen gebrek aan doorzicht vermoeden. Die samenleving had in 1866 groote verwachtingen van de in het moederland behandelde hervormingsplannen. Door verschillende omstandigheden in de voorgaande jaren sterk beproefd, had zij het vooruitzicht dat de belemmeringen, welke van regeringswege tegen vooruitgang en ontwikkeling waren opgeworpen, eindelijk zouden verdwijnen en een ordelijke, op vrijheid gegronde toestand, de zoo lang geheerscht hebbende verwarring, onveiligheid en willekeur zou vervangen. In plaats van eene redelijke wetgeving, kwam nu eene proclamatie, waarin van haar niet werd gewaagd, die haar beschouwde als of zij niet bestond, die alle vraagstukken welke eene oplossing behoefden, verdaagde en rechtstreeks gericht was tot het volk om het tot goeden wil en geduld aan te sporen.

Om de teleurstelling van het Europesche element te temperen, werd echter door den heer Mijer een ontwerp ingediend op het uitgeven van woeste gronden in erfpacht. Maar vóór dit ontwerp onderzocht kon worden, moest hij bij de kamers met de Indische begrooting verschijnen. Hij besnoeide de reeds uitgetrokken credieten voor buitengewone uitgaven; hij liet de voorgenomen oprichting van het departement van justitie vooralsnog achterwege; hij verminderde de som van drie en een half millioen bestemd tot betere bezoldiging der inlandsche ambtenaren, tot

twee en een half millioen, met het stout vooropgezette doel die ambtenaren steeds toe te laten diensten en leveringen van de bevolking te vergen.

De gewijzigde begrooting, de daarbij gegeven verklaringen ten aanzien van de gedwongen kultures en andere onderwerpen, teekenden eene volte-face. In de eerste kamer had zich de heer Mijer vertoond zoo niet als een liberaal, toch als een verstandig conservatief, die niet blind was gebleven voor de vorderingen van den geest des tijds, die ongeneigd was af te breken hetgeen door den onverbiddelijken drang der omstandigheden was tot stand gekomen, die scheen te begrijpen dat er eischen op koloniaal gebied bestonden wier bevrediging zelfs een behoudend minister niet kon nalaten. Met zijn schriftelijk antwoord aan de tweede kamer over de Indische begrooting, verdween alle schijn van verstandig conservatisme, van liberale politiek onder behoudende vlag. Tevens kwam 's ministers ontwijkend karakter opmerkelijk voor den dag. In het eindverslag der tweede kamer, uitgebracht na het tweede onderzoek der begrooting in de afdeelingen, werd zeer ter snede geconstateerd dat in weerwil van zijne antecedenten, die hem ruimschoots de gelegenheid schonken tot eene vaste overtuiging te geraken, het niet te lochenen viel dat hij steeds weifelde en in onzekerheid verkeerde omtrent vele punten van koloniaal beheer. Meer dan ooit behoorde de staatsman die zich met de leiding der koloniale zaken belastte, aan vastheid van wil, voortvarendheid te paren. Intusschen dezelfde minister, die, bij de beraadslaging over de kultuur-wet, verzekerde te weten wat hij wilde en nog onlangs in de eerste kamer de noodzakelijkheid der hervorming, door het regerings-reglement voorgeschreven, erkende, beriep zich tegenover de tweede kamer telkens op een nader te houden onderzoek en op latere overweging. Hij had een plaatselijk onderzoek omtrent de rechten op den grond der Javasche bevolking noodig gekeurd; hij behield zich onderzoek of ernstige overweging voor omtrent de behoefte aan eene directie van justitie, den werkkring der algemeene secretarie en der directeuren, de bezoldiging der inlandsche hoofden, het afkoopbaarstellen der heerediensten, de regeling der Indische pensioenen, het stelsel van beurtbevrachting, het mijnwezen, de invoering van gemeentelijke inrichtingen op Java en de regeling der koffie-kultuur. Nevens die volslagen onzekerheid op vele belangrijke punten,

werd men onaangenaam verrast door wijziging van denkbeelden in korten tijd. Om slechts iets te noemen, zoo bleek volstrekt niets meer van den geuiten wensch tot geheele afschaffing van de opiumpacht binnen een zeker aantal jaren. Vooral gaf het aanstoot, dat de heer Mijer het hoofddoel hetwelk met de betere bezoldiging der inlandsche ambtenaren werd beoogd, afschaffing der verplichte diensten en leveringen der bevolking, weder poogde te verijdelen.

Eene herinnering aan deze quaestie, die de eerste Indische begrooting geheel beheerschte, mag hier als niet overtollig worden beschouwd.

Voor het geheele ambtelijke inlandsche personeel — regenten, districtshoofden, gerechts-ambtenaren en dienaren, onder-collecteurs der belastingen, boschbeambten, beambten bij den zoutaanmaak, koffiepakhuismeesters, mantris bij de koffie-kultuur, politie beambten, onderwijzers, vaccinateurs, oppassers, enz. — werd niet meer dan *f* 2,035,577 in klinkende munt uit de Indische begrooting voldaan. Met deze som maakte het gouvernement zich af van den grooten administratieven staf waarmede het Europeesch bestuur zich voor de uitvoering zijner verordeningen en lastgevingen omringt, en zonder welken er bij slot van rekening geene enkele overtreding vervolgd, geen steen vervoerd, geen rietstok of koffieboon in den grond geplant wordt. De diensten, die op ons klein grondgebied in Europa millioenen schats kosten, werden geen hooger loon dan 2 millioen op het zoo veel grooter en volkrijker Java waardig gekeurd. Althans het gouvernement betaalde geen beter loon uit eigen zak, al moest het daardoor ontrouw worden aan een der gelief koosde stellingen der autocratie, volgens welke, onder het eenhoofdig gezag, de ingezetenen voor het gemis van politieke en maatschappelijke vrijheid, vergoeding vinden in eene des te betere administratie. Het liet zijne talrijke inlandsche ondergeschikten, hetgeen zij naar hunne schatting op de karige bezoldiging te kort kwamen, bij wijze van heeredienst op de bevolking verhalen. Zij konden de beste akkers en zoo velen zij goedvonden voor hunne behoeften uitkiezen; zij konden die akkers door een onbeperkt getal landbouwers om niet laten bewerken. Geen nood dat zij met hunne gezinnen en gevolg aan rijstgebrek bezweken. Maar ook andere benoodigdheden stonden hen kosteloos ten dienste. Zij hadden slechts te eischen om onmiddelijk bediend te worden: karbouwen om feest

te vieren, paarden om hunne statie op te houden, gras om hunne rossen te voeden, olie om hunne woningen te verlichten, pluimvee, brandhout, vruchten, in één woord, alles wat de inlanders bezaten kon door het hoofd gerequireerd worden, zonder dat men de grens wist aan te wijzen waar de van hooger hand toegekende bevoegdheid tot misbruik overging.

Toen men begon te denken aan wezenlijke hervormingen, begreep men dat eene goede regeling van de positie der inlandsche ambtenaren moest voorafgaan, dat hunne volledige bezoldiging uit 's lands kas eene eerste voorwaarde was van een rechtvaardig en oprecht bestuur, dat zonder dien maatregel geene hervorming, hoe welgemeend ook, baten en elke verbetering op de veilheid en schraapzucht der hoofden stuiten zou, gezwegen nog van de eer van het Nederlandsch gouvernement, die, bij voortdurende ruimte van middelen, inderdaad niet langer dulde, dat zijne onderdanen prijs bleven gegeven aan de knevelarijen waarmede de hoofden gedwongen waren in hun levensbehoud te voorzien. Overigens was de maatregel sedert lang door vele mannen van verschillende richting dringend aangeprezen en met buitengewone zorg voorbereid. Volledige statistieken van alle soorten van hoofden en van hunne behoeften waren verzameld en al wat aan hunne bezoldiging verbonden was: apanage-bezit, persoonlijke diensten, veld-arbeid enz. was met zeldzame naauwkeurigheid bestudeerd. Een der raden van Indië had Java afgereisd om de bijzonderheden in overleg met de voornaamste hoofden te regelen, zoodat in den aanvang van 1866, de gouverneur-generaal, daartoe door het opperbestuur gemachtigd, het besluit kon nemen, dat met 1 januari 1867, de zaak haar volledig beslag zou nemen.

Ná de zending van het regeringslid en de afkondiging van dit besluit, had de terugtred van den heer Mijer zelfs eene voor het gezag in Indië ondermijnende strekking. Die terugtred werkte revolutionair, en nog wel op grond van bezwaren die geen steek hielden. Volgens aloud gebruik, heette het, bezaten de inlandsche hoofden een bepaald recht op de diensten der bevolking; bij gevolg zou de afschaffing hen grieven, misschien er toe brengen eene bedenkelijke houding tegenover het gouvernement aan te nemen. Eenmaal hadden de hoofden het recht verkregen om diensten van hunne onderhoorigen te vergen en daarom was men niet meer vrij dit verkregen recht te vervangen zelfs

door eene aequivalerende betaling in geld van gouvernementswege.

Natuurlijk liet zich de tegenspraak niet wachten. Vooreerst, de bewering dat men nooit aan eenig verkregen recht zou mogen raken, was in volslagen strijd met de ontwikkeling van het rechtsbegrip en met de uitdrukking welke het voornamelijk in onze eeuw had verkregen. Onze geheele geschiedenis, zeide men, was een doorloopend protest tegen dusdanige zonderlinge gemoedelijkheid. In onze privaatrechtelijke zoowel als in onze publiekrechtelijke toestanden hadden allengs de meest radicale veranderingen plaats gegrepen. Souvereiniteits- en heerlijke rechten waren, zelfs zonder eenige schadevergoeding, afgenomen en gebracht daar waar zij behoorden. Het eigendomsrecht, dat men vroeger onvoorwaardelijk huldigde, was thans aan menigerlei beperking onderworpen. Men kon van zijn eigendom ontzet worden op grond van het algemeen nut. Zoowel ten aanzien der verkregen burgerlijke rechten als die der publieke ligchamen gold de regel, dat het bestaande recht voor het publiek belang moet wijken. Het was een erkend beginsel dat alle monopoliën en voorrechten zich ten slotte moeten oplossen in het voor allen gelijke gemeene recht.

Aangenomen dat de heeredienstplicht der bevolking particuliere en verkregen rechten der hoofden waren, zou er dan meer tegen zijn, vroeg men, hen daarvan te onteigenen dan den Nederlandschen burger te onteigenen van zijn eigendomsrecht? Maar had men wel met een verkregen recht te doen? Ook die vraag moest ontkennend worden beantwoord. Onder het bestuur der voormalige inlandsche vorsten waren de regenten niets meer dan tijdelijk door den souverein aangestelde ambtenaren. Hunne voornaamste, zoo niet eenige zorg was, de heffing der belasting in natura en in arbeid voor den vorst. Van het door de bevolking opgebrachte bekwamen zij een evenredig deel om in hun onderhoud te voorzien, en dat deel kon wel in niets anders bestaan dan in arbeid of producten, omdat destijds geene andere wijze van belooning mogelijk was. De districtshoofden waren oorspronkelijk dienaren der regenten, waarschijnlijk zwervende agenten van den voorvaderlijken fiscus. In één woord, volgens de oude Javasche oorkonden, waren de regenten veeleer een soort van fermiers-généraux dan gouverneurs, die de gewesten in naam van den souverein bestuurden. Onder den

Europeeschen souverein, met zijne veelvuldige eischen en zijne hoogere inzichten omtrent politie en justitie, omtrent middelen van verkeer en verdediging, enz., moest het eenvoudig fiscaal bestuur der inlanders van aard veranderen. Het Nederlandsch gezag bediende er zich van voor geheel nieuwe doeleinden, zelfs om stapelproducten voor de Europeesche markt te produceren; maar steeds schriel en inhalig, deinsde het terug voor eene billijke belooning zijner inlandsche dienaren, en liet het toe dat zij door rentevrij sawa-bezit, verplichte leveringen en diensten der bevolking op de been werden gehouden. Regenten kwamen daardoor in eene andere betrekking tot de bevolking te staan, in die van met eene schier onbegrensde macht bekleede ambtenaren; maar die macht berustte geenszins op den adat en in ernst kon de dwaze meening niet doorgaan, dat de hoofden niet geheel in geld mochten beloond worden, omdat dit inbreuk op de voorvaderlijke gebruiken zou maken. Al deze beweerde oude gebruiken met betrekking tot de regenten en districtshoofden waren niets anders dan vindingen van het Europeesch gezag. Het was dit gezag, dat van hen administratieve ambtenaren had gemaakt; het was dit gezag, dat hen koffie, tabak, suikerriet, indigo leerde planten; het was dit gezag, dat althans den stand der regenten erfelijk had gemaakt, dat hunne staatsie voorschreef, hunne positie en hun werkkring bepaalde en dat hen ten slotte liever niet beloonde zoo als zij het behoorden te wezen om de hun opgelegde verplichtingen te kunnen nakomen, en hen daarom carte blanche gaf over de bevolking.

De minister, die aannam dat de regenten en districtshoofden hunne positie niet te danken hadden aan de aanstelling van het gouvernement, maar uit kracht van een verkregen inheemsch recht, en in hen vooral de kern, de bloem, de adel der Javasche samenleving wilde zien, — vergat dat hij hen eene stelling inruimde hooger dan die het Nederlandsch-Indische gouvernement aan de vorsten van Soerakarta en Djocdjokarta, volgens de jongste gesloten contracten, had afgebakend. Die vorsten hadden daarbij plechtig moeten verklaren, dat zij leenmannen van het Nederlandsche gouvernement zijn, dat zij gezag voeren niet uit kracht van voorvaderlijk verkregen rechten, maar uit grootmoedigheid van dat gouvernement, en dat zij geene andere bevoegdheid bezitten dan die dit hun toekent. En er zou sprake kunnen zijn van verkregen inheemsche rechten van ondergeschikte hoof-

den, die, in de oud-javasche toestanden, knielden voor de almacht van den souverein!

Nog minder te verdedigen was de onderstelde vrees, dat men de hoofden zou ontstemmen door den voorgenomen maatregel. Het kon onstaatkundig wezen de vooroordeelen van een geheel volk rechtstreeks te trotseren; maar daarom kon men nog niet eene leer beamen, die eigenlijk hierop neerkwam, dat het gouvernement zich de wet moest laten stellen door zijne ondergeschikte ambtenaren, dat het eerst dan de deugd der voorzichtigheid bezat als het, bevende voor zijne werktuigen, afzag van het voornemen om te doen wat recht, goed en nuttig was. En zou het niet veeleer onstaatkundig wezen, nadat de afschaffing der verplichte diensten voor de hoofden, aan de geheele bevolking van Java, van regeringswege was bekend gemaakt, haar den eersten januari 1867 te doen weten, dat het gouvernement weder van gevoelen was veranderd, dat het wel de hoofden beter wilde bezoldigen, maar de bevolking volstrekt niet wilde verlossen van den druk der persoonlijke diensten? Hoe zou zij dit rijmen met de schoone beloften der pas uitgevaardigde proclamatie? Zou het de gehechtheid der inlanders aan het Nederlandsch gezag versterken? Zouden de hoofden zelven veel achting gevoelen voor een gouvernement dat hun heden het knevelen verbiedt, om het hun morgen weder toe te laten?

Bij de openbare beraadslagingen werd het debat meesterlijk voortgezet, voornamelijk door den heer van Heukelom, die den minister voet voor voet tot uit zijne laatste verschansing verdreef en de vergadering tot de overtuiging bracht dat de maatregel niet ten halve, maar geheel behoorde uitgevoerd te worden. Zonder den hardnekkigen tegenstand van den heer Mijer, zou zij ongetwijfeld in de verhooging van drie en een half millioen en in de gelijktijdige afschaffing van alle heerediensten voor de hoofden hebben toegestemd. Liever dan den minister zijn gang te laten gaan, besliste zij eindelijk dat de zaak ongeprejudicieerd zou worden gelaten [1]).

---

[1]) De gouverneur-generaal moest bij gevolg weder verkondigen dat de maatregel met 1 januari 1867 niet zou ingevoerd worden. Men weet dat bij de Indische begrooting voor 1868 een middenterm werd aangenomen. Eene som van twee millioen werd voor tractementsverhooging der hoofden bestemd. De leveringen en diensten ten hunnen behoeve zouden geregeld en slechts gedeeltelijk verboden worden; het apanage- of ambte-

Met deze beslissing kwam de vertegenwoordiging geen stap verder tot de oplossing der koloniale quaestie. Het kabinet liet haar in den waan dat zij toch de hoofdquaestie zou blijven; dat de heer Mijer daarvoor de onmisbare man was, dat hij althans zou voortgaan met ernstig te onderzoeken en te overwegen. Nog in de laatste dagen der zitting van 1865—66, bij de behandeling der Indische begrooting in de eerste kamer, trad de heer Mijer in beschouwingen, waaruit men moest afleiden, dat men van hem nog menig voorstel, onder anderen, ook een wets-ontwerp tot regeling der suiker-kultuur, had te verwachten. Evenwel, in de weinige uren die tusschen het oude en nieuwe zittingjaar verliepen, verdween de heer Mijer eensklaps van het staatstooneel in Nederland en vernam men dat hij was benoemd tot gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië.

Onder die omstandigheden, vertoonde de benoeming zich als eene verschalking der Staten-Generaal. Niet dat men het verkeerd vond, dat, bijvoorbeeld, een staatsman, die in Nederland de kamers tot zijn hervormingsplan had overgehaald, dat plan als gouverneur-generaal in Indië zou gaan uitvoeren; maar men was verontwaardigd, dat een minister, belust op den Buitenzorgschen zetel, zijne portefeuille in den steek liet vóór hij iets had gedaan op wetgevend terrein; dat hij zich aan de taak, die hij vrijwillig op zich had genomen, onttrok zonder eenige geldige reden daarvoor te hebben en op eene wijze die aan geheimzinnig beraamde overrompeling deed denken. Onmiddelijk werd de benoeming het onderwerp van levendige debatten in de tweede kamer, die zich vereenigde met de vermaarde motie-Keuchenius waarbij de handeling van den heer Mijer en van het kabinet onbewimpeld werd afgekeurd. Het ministerie beproefde eene ontbinding en gedurende eenige weken verkeerde men in volslagen onzekerheid of de heer Mijer, al dan niet naar Indië zou

---

lijk landbezit van alle inlandsche hoofden, de dorpshoofden alleen uitgezonderd, zou verdwijnen; buitendien zou de regering den last van oprichting, herstel en onderhoud der woningen van de districts-hoofden, alsmede het onderhoud der regentswoningen, welk een en ander nog op de bevolking drukte, voor hare rekening overnemen. Wettelijk zijn thans de inlanders nog verplicht tot onbeloonde huisdiensten bij hunne hoofden. Het ware te wenschen, dat de regering ook deze verplichting afschafte tegen eene evenredige verhooging der bezoldigingen, overeenkomstig de primitieve berekening van 1866.

vertrekken. De uitgeschreven verkiezingen hadden tot gevolg de tijdelijke bevestiging van het ministerie, en inderdaad, te midden van den gespannen staatkundigen toestand van het moederland, kon de nieuw benoemde gouverneur-generaal het bestuur over Indië gaan aanvaarden.

Intusschen, hadden zijne collega's volgehouden, dat het zoogenaamde programma-Mijer, in weerwil van zijne éclipse, toch zou uitgevoerd worden. IJdele belofte. Meer en meer verkreeg de koloniale staatkunde van het bewind eene reactionaire strekking. Het wets-ontwerp op de uitgifte van woeste gronden werd ter elfder ure ingetrokken onder het gezochte voorwendsel, dat de Javanen geen erfpachters in hun eigen land mochten worden; en het is alleen aan het tijdig aftreden van het ministerie Heemskerk-van Zuylen te wijten, dat de minister Hasselman de suikercontracten niet bij een eenvoudig besluit der uitvoerende macht vermocht te verlengen. Men wilde nog veel meer. Men droomde van eene reconstructie van het kultuurstelsel, van eene uitbreiding der koffie- en suiker-kultures, van de wederinvoering der stokslagen, van stelselmatige wering van ambtenaren stout genoeg om liberaal te denken, van beteugeling der drukpers. Algeheele uitsluiting der Staten-Generaal van de wettelijke regeling van indische onderwerpen, de bloote autocratie van vóór dertig jaren, ziedaar hetgeen men eindigde met Indië voor te hebben!

Ter eere van het doorzicht van den heer Mijer moet erkend worden dat hij, in Indië aangekomen, geen oogenblik er aan dacht dat onzinnig streven in de hand te werken. Hij wist wat hij niet mocht doen; doch hij faalde in hetgeen hij wel moest doen. Negatief niet onverdienstelijk, miste hij de positieve hoedanigheden, welke in een landvoogd worden vereischt. Zijn bestuur kenmerkte zich dan ook bestendig door weifeling, zwakheid, machteloosheid. In vijf jaren tijds had men slechts drie maal de gelegenheid te bespeuren dat werkelijk een gouverneur-generaal in Indië aanwezig was: bij het ontslag van een resident, die meende nog met den rotting te kunnen besturen, nadat de rottingstraf was afgeschaft; — bij den geldnood der Nederlandsch-Indische-Spoorwegmaatschappij, toen de heer Mijer, in strijd met het advies van den Raad van Indië, op eigen gezag en verantwoordelijkheid, die maatschappij geldelijke hulp verleende en haar voor verval behoedde, terwijl in Nederland eene

beslissing in overweging was; — bij de invoering der Preanger hervorming, waarbij hij diligent en voortvarend handelde en die een oogenblik werd gecompromitteerd, niet door zijne schuld, maar door de dubbelzinnige houding van den minister de Waal tegenover de vertegenwoordiging, voor welke deze wel getracht heeft, maar niet geslaagd is zich schoon te wasschen.

Maar hoeveel doet de weegschaal aan de zijde der tekortkomingen overslaan? Hoevele belangen werden veronachtzaamd, hoevele dringende eischen werden onbevredigd gelaten, hoevele gewichtige zaken werden verschoven en uitgesteld, hoevele verbeteringen, voor welke de middelen aanwezig waren, bleven achterwege of werden slechts aarzelend en langs omwegen aangevat? Hoe volbracht de gouverneur-generaal Mijer bij doorslag zijne dubbele taak van hoofd der Indische regering en van beschermheer der groote schare, die in de proclamatie van 1866 zoo bijzonder liefderijk werd toegesproken?

Bijna aan het einde van zijn bestuur, bij de jongste Indische begrooting, werd officieel door den minister van koloniën over vele diensttakken eene veroordeeling uitgesproken, welke in de voornaamste plaats, zoo niet uitsluitend het hoofd der administratie treft, wiens eerste roeping het was te zorgen voor orde en regelmaat. In het financieel beheer, bij de publieke werken, bij de marine, schier bij alles en overal verwarring en achterlijkheid; de papieren-regering meer dan ooit in zwang, de daden en handelingen zeldzamer dan immer te voren, zoodat men tot de onbehagelijke slotsom is gekomen, dat de Indische administratie niet voldoet en op velerlei gebied hulp van buiten noodig heeft. Treurige verdenking, onder welke de administratie is geraakt door een landvoogd, die van de uitmuntende elementen, welke Indië voorzeker bezit, geene, althans niet de beste partij wist te trekken!

Indien men van een oud tegenstrever minder voorliefde voor de flinke toepassing der comptabiliteitswet kon verwachten, van een oud rechterlijk ambtenaar is het onverantwoordelijk dat hij, eerst na lang talmen, een bedeesd begin maakte met de toepassing van de scheiding der administratieve en rechterlijke macht. Van een oud procureur-generaal bij het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indië, die als zoodanig kennis verkreeg van de schromelijke misbruiken der administratieve rechtsmacht, was het meer dan van ieder ander gevraagd zoo spoedig mogelijk

over geheel Java die bron van misbruiken te stoppen. Boven alles had die zaak den gouverneur-generaal Mijer aan het hart moeten liggen. Toch liet hij eerst onderzoeken en overwegen wat men in de wetboeken zou veranderen voor en aleer eindelijk een viertal rechtskundige voorzitters van landraden zouden benoemd worden, — en hij verlaat Indië zonder aan de groote massa der inlandsche ingezetenen de waarborgen van goed en onbevooroordeeld recht te geven welke hij hen geven kon.

De zedelijke ontwikkeling der bevolking door middel van het onderwijs, stagneerde gelijk voorheen onder zijn bestuur. Ondanks de betere bedoelingen van het opperbestuur en van de vertegenwoordiging, liet hij deze belangrijke quaestie het onderwerp worden van prulgeschrijf tusschen twistende ambtenaren en hechtte hij daaraan zooveel gewicht dat intusschen eene koninklijke verordening niet afgekondigd en noch voor inlandsche scholen noch voor onderwijzers hoegenaamd iets gedaan werd. De philantropische voornemens van 1866 verdwenen in rook op den Buitenzorgschen zetel. Zelfs mocht het zoogenaamde Grisseesche schandaal het bewijs leveren welke waarde men aan de meest stellige belofte der proclamatie van dat jaar, „dat zal worden gewaakt tegen alle inbreuk op de gebruiksrechten der bevolking," had te hechten [1]). Met de bescherming der inlanders was het gesteld even als met de zorg voor eene goede administratie, voor een goed beheer, voor het hooge beleid der

---

[1]) Zie het omstandig verhaal van deze zaak in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië februari 1870. Volgens een officieel rapport, werden, in de jaren 1865 en 1866, in de afdeeling Grissee, zoogenaamd tot verfraaiing der dessas, 9000 huizen verplaatst, 5000 bamboestoelen omgekapt en duizenden vruchtboomen uitgeroeid. De bezitters leden daardoor eene schade van *f* 108,602. De „verfraaiing" geschiedde in heeredienst. De personen die niet onmiddelijk aan het bevel om hunne woningen te verplaatsen en hunne plantsoenen te vernielen, gevolg gaven, werden met dwangarbeid gestraft. Nog verscheidene andere willekeurige handelingen, schadelijk voor de bevolking, waren gepleegd. Ze werden het gouvernement gesignaleerd door den controleur L... De assistent-resident wierp de schuld van het gebeurde op den regent, die zich weder achter den assistent-resident verschuilde. De gouverneur-generaal benoemde in januari 1868 eene commissie om de zaak te onderzoeken; maar niemand werd, bij slot van rekening, gestraft voor de wandaden. Alleen de rechtschapen controleur L... moest zijne vrijmoedigheid met eene verplaatsing boeten.

regering. Waar men den handelenden gouverneur-generaal zocht, was hij niet te vinden. Hij, de verantwoordelijke man bij uitnemendheid, duchte de verantwoordelijkheid. Gedekt door afwijzende adviezen, ontsnapte hij aan gewichtige aangelegenheden voor welke hij er een roem had moeten instellen zich onvoorwaardelijk te compromitteeren.

De vijf jaren van het bestuur des heeren Mijer waren rustige, buitengewoon gunstige jaren voor de vredelievende ontwikkeling van Indië. Toch bleven voorspoed en vooruitgang achterwege. Landbouw, nijverheid en handel kwijnden. De ondernemingsgeest verdoofde. Des te meer bespeurde men misnoegen, wrevel en ontevredenheid. Niemand, tenzij de heer Mijer zelf, zal met weemoed terugstaren op het thans vervlogen vijfjarig tijdperk; en zoo de tegenwoordige landvoogd James Loudon zijne gedachten laat gaan over het bestuur van zijn voorganger, waarvan iederen dag de sporen onder zijn blik moeten komen, zal het hem niet moeijelijk vallen in te zien hoe althans Indië niet moet geregeerd worden.

THEOPHILE.

De voorgestelde tariefs-herziening voor Nederlandsch Indië.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de reeds voor een jaar verschoven herziening der tarieven van in- uit- en doorvoer in Nederlandsch Indië, in de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal haar beslag zal bekomen. Het daartoe strekkende ontwerp van wet is tijdig ingediend, en zoo de tweede kamer gelieft het onderzoek eenigzins te bespoedigen, kan de behandeling in de beide wetgevende ligchamen voor het einde van het eerste half jaar afgeloopen wezen. Men mag dus wel eenige haast maken met het inbrengen van bedenkingen waartoe het ontwerp aanleiding geeft. Bij den drang tot bespoedigde bespreking, komt de overtuiging dat men te doen heeft met een ontwerp hetwelk, eenmaal tot wet verheven, lang wet zal blijven.

Wij hebben thans te doen met een zuiver fiscaal tarief. De ongerijmdheden welke het vroeger te aanschouwen gaf, zijn geheel verdwenen. De verschillende heffingen in de onderscheidene deelen van den Indischen Archipel zijn tot de uit den aard der zaak onvermijdelijke uitzonderingen beperkt. De differentiele rechten vervallen geheel. Een gelijkvormig inkomend recht van 10 en 6 pCt., met enkele uitzonderingen voor artikelen die gevoegelijker bij het gewicht en de maat kunnen belast worden, wordt geheven op een betrekkelijk gering artikel van weelde en van algemeen verbruik. Waarlijk, wanneer een dusdanig tarief eenmaal werkt, zal men er niet ligtelijk op willen terugkomen en zal het de toekomstige ministers van koloniën althans niet moeielijk zijn den aandrang tot nadere herziening met succes door dilatoire excepties af te wijzen. Niet alleen hebben wij, bij gevolg,

met een ernstig voorstel te doen, maar met een voorstel, dat misschien voor een kwart eeuw en meer den landbouw, de nijverheid en den handel van Indië zal beheerschen.

Hetgeen jaren lang de hoofdquaestie bij de Indische tarieven uitmaakte, de bescherming der Nederlandsche nijverheid door middel van differentieele invoerrechten, is thans een ondergeschikt punt geworden. Van lieverlede zijn de gelederen der voorstanders van protectie gedund tot enkele belanghebbenden en zelfs telt Nederland tegenwoordig flinke industrielen, die rond voor het vrijhandelstelsel uitkomen en zich gedragen als lieden, die meer vertrouwen op eigen doorzicht en veerkracht dan op de vermogende, doch bij slot van rekening toch ijdele hulp der wetgeving. Ook de toestand van het moederland werkt mede tot den algemeenen weerzin tegen beschermende rechten. Toen eenige jaren geleden, de eerste algemeene herziening der Indische tarieven werd ondernomen, kon men nog met eenigen grond beweren dat afschaffing der differentiele rechten ontijdig was, dat vele nijverheids-etablissementen nog niet op gelijken voet konden produceren met hunne mededingers in het buitenland, dat hooge transportkosten drukten op het vervoer der grondstoffen en der steenkolen, het zoogenaamde brood der nijverheid, alsmede op dat der, in de meest van de goedkoope middelen van vervoer afgelegen fabrieken voortgebrachte artikelen. De grondslag dezer redenering is geheel vervallen. Twenthe, Noord-Brabant en Limburg hebben spoorwegen zoo wel als de overige gewesten van het rijk. De productie-kosten zijn daardoor aanzienlijk verminderd. Hier en daar heeft de industrie eene belangrijke vlucht genomen. Hollandsche fabrikaten worden zelfs op vreemde markten aangetroffen, waar zij evenals de van oudsher bekende fabrikaten gesleten worden. Buitendien, wisten de fabrikanten dat de bescherming op de Indische markt zou ophouden. Reeds, bij de vorige behandeling der Indische tarieven in de tweede kamer, was de wensch tot afschaffing der differentiele rechten zeer algemeen en kon de regering een bepaald voorstel daartoe slechts bezweren, met eene belofte, dat die afschaffing onvermijdelijk bij de tweede herziening zou plaats grijpen. De fabrikanten hadden dus den tijd om zich tegen de mededinging vooraf te wapenen, door betere inrichting hunner werkplaatsen, invoering van nieuwerwetsche werktuigen enz., en voor hen, die ondanks luide en ernstige waarschuwingen, in de ach-

terlijke routine bleven voortdommelen, zal de thans voorgestelde afschaffing het heilzaam middel wezen om wakker te worden en zich op de hoogte te werken van den tak van nijverheid dien zij beoefenen.

De minister van koloniën behoeft geen lofzang voor de afschaffing der differentiele rechten. Gelijkstelling is het verlangen van de groote meerderheid. Indien zij niet werd voorgesteld, zou zij waarschijnlijk door het parlementair initiatief zijn verkregen. Aan den heer van Bosse de hulde doorzicht genoeg te hebben om zich niet aan een zeker échec bloot te stellen. Op meer mag hij geen aanspraak maken. Trouwens, ligt, voor het overige, eene doortastende hervorming van het douane-stelsel van Nederlandsch Indië niet in zijne bedoeling. Hij doet geen stap in de richting van degenen die in lage, gelijkmatige invoerrechten het ideaal van een fiscaal tarief zien. Eene belasting van 10 en 6 pCt. is geene malsche belasting op verbruik-artikelen. Zij is hoog genoeg om tot ontduiking te prikkelen en, hetgeen nog het zwaarste weegt, om het verbruik te beperken bij eene bevolking die in 't algemeen geene overwinsten maakt. Het is, bij voorbeeld, duidelijk, dat zoo de lijnwaden in het geheel niet werden belast, honderd duizenden Javanen beter gekleed zouden wezen dan zij het thans zijn. Een vermindering van het voorgestelde invoerrecht van 10 pCt. tot 5 pCt. zou wel niet dien grooten invloed hebben, maar evenwel toch bijzonder gunstig op het debiet van lijnwaden terug werken. Zoo lang geleden is het nog niet dat de inlanders op hunne kleeding eene belasting van 24 pCt. betaalden. De kleine handel schijnt dus nog vatbaar voor aanzienlijke uitbreiding.

Bij de beoordeeling der invoerrechten moet echter het belang der schatkist in het oog worden gehouden. Zij zijn een der weinig talrijke in Indië bekende middelen van belastingheffing. Met het zout- en opium-monopolie moet men ze beschouwen als equivalenten voor accijnsen die er moeielijk zijn te innen. Aan directe belastingen, althans productieve directe belastingen, behalve de landrente, behoeft men niet te denken, ten minste in de eerste jaren, zoodat het gouvernement wel genoopt is op eene goede opbrengst der tolrechten rekening te maken. Ook met het oog op hetgeen wij aanstonds over de uitvoerrechten in het midden zullen brengen, zijn betrekkelijk hooge invoerrechten van 10 en 6 pCt. te rechtvaardigen. Alleen, indien zij nog ge-

heven werden van goederen die als grondstoffen voor de nijverheid dienen, zouden zij te verwerpen zijn; maar in dit opzicht is het tarief behoorlijk gezuiverd. Beenzwart, dakpannen, tegels en metselsteenen, fabriek- en stoomwerktuigen, hars, hout, ijzer, klappers en klapperolie, steenkolen en cokes, koper, mest, paarden, ezels en muilezels, pek, rijst, staal, teer, touwwerk, levend vee, zeildoek en zink zijn geheel vrijgesteld. Alleen is het onverklaarbaar dat alle soorten van papier nog met een inkomend recht van 10 pCt. worden bezwaard, terwijl, te recht overigens, boeken, land- en zeekaarten, platen en prenten, muziek in bladen; mathematische, physische, chirurgicale, optische en muziekinstrumenten in de categorie der vrijstellingen zijn gerangschikt.

Ernstiger moet opgekomen worden tegen het behoud der uitvoerrechten op een zevental artikelen, te weten:

	maatstaf.	rechten.
huiden	waarde	2 pCt.
indigo, niet bereid voor de inlandsche markt .	kilogram	*f* 0.10
koffie.	de 100 kilogr.	„ 3.00
suiker	„	„ 0.30
tabak, niet bereid voor de inlandsche markt	„	„ 1.00
tin	„	„ 3.50
vogelnestjes	waarde	6 pCt. [1]).

De vraag die zich hierbij terstond voordoet is: waarom slechts uitvoerrechten van een zevental producten, en niet van de overigen, welke op Java worden voortgebracht? Het antwoord op die vraag wordt in de memorie van toelichting gegeven. De minister herinnert dat het denkbeeld van een algemeen uitvoerrecht door zijn ambtvoorganger aanbevolen en door alle Indische autoriteiten ondersteund werd. Indien men ook de rijst er onder begreep, kon de opbrengst van een recht ad $2^1/_2$ pCt., al liet men de vrijhavens bestaan, globaal berekend worden op een bedrag van *f* 500,000 meer dan thans aan uitvoerrecht wordt geheven. Maar de bedenkingen, van zeer vele zijden tegen die belangrijke afwijking van de beginselen van het bestaande tarief aangevoerd, hebben den minister van de volvoering van dit plan

---

[1]) Voor de artikelen huiden, indigo, tabak, tin en vogelnestjes is het bestaande, met afschaffing van het differentiele recht, in het ontwerp behouden. De koffie is thans belast met een uitvoerrecht van 6 en 9 pCt. der waarde; de suiker met 3 pCt. en vrij uitgevoerd naar Nederland.

teruggebracht, en hem doen besluiten zich te houden aan het beginsel der bestaande tariefwet: „belasting bij den uitvoer van „eenige weinige, voor verbruik buiten den Archipel bestemde, „artikelen."

„Het voornaamste en niet voor wegruiming vatbare bezwaar," vervolgt de memorie van toelichting, „was gelegen in de groote belemmeringen welke de binnenlandsche handel in een insulair gebied noodwendig zou ondervinden, wanneer alle voortbrengselen aan uitvoerrechten onderworpen zouden worden. De handelsstatistiek bewijst dat met de vrijstelling welke een gevolg was der bestaande tariefwet, het doel niet is gemist. De handel der Nederlandsch-Indische bezittingen onderling met de inlandsche Staten van den Archipel is, in vergelijking met vroeger, aanzienlijk toegenomen. Terwijl de particuliere invoer op Java en Madura van koopwaren, afkomstig uit den Archipel, in de jaren 1863—65 gemiddeld per jaar eene waarde had van ƒ 9,298,000, bedroeg die waarde in de jaren 1866—68 gemiddeld ƒ 10,310,000, en in 1869 ƒ 12,066,000. Ook de uitvoer van Java en Madura naar den Archipel is in die jaren toegenomen, even als de handelsbeweging tusschen de buitenbezittingen. Bij de heffing van een uitvoerrecht van alle goederen, bestemd naar plaatsen buiten den Archipel, zou men, om ontduiking te voorkomen, genoodzaakt zijn den handel binnen Nederlandsch Indië te bemoeielijken door het vorderen van borgstelling en bewijzen van uitvoer. Het ligt voor de hand, dat deze formaliteiten, die, blijkens het advies der Samarangsche kamer van koophandel en nijverheid, bij de toepassing van art. 4 der tegenwoordige tariefwet, zelfs aan de bevoorrechte exporteurs naar Nederland stof tot klachten opleveren, eene ernstige belemmering zouden zijn voor den inlandschen handel, die van bemoeijingen van dergelijken aard bijzonder afkeerig is."

Een uitmuntend betoog tegen uitvoerrechten in 't algemeen, waarop de minister tot de verrassende gevolgtrekking komt, dat een matig maar algemeen uitvoerrecht voor de reeds nu met uitvoerrecht bezwaarde artikelen, hem het beste voorkwam. „Tegen het bestaande uitvoerrecht op de artikelen huiden, indigo, tabak, tin en vogelnestjes," zegt de memorie van toelichting, „zijn bijna geene bezwaren aangevoerd en de regering meent dus de belasting op den uitvoer van die artikelen te kunnen bestendigen. Anders is het met de beide stapelproducten van koffie en

suiker. De bezwaren tegen de heffing van uitvoerrecht op deze beide artikelen zijn niet van overdrijving vrij te pleiten. Eene dergelijke heffing wordt in verscheidene bezittingen en koloniën geheven zonder bezwaar voor den producent.... Een matig uitvoerrecht is geenszins als een overdreven zware last voor den producent te beschouwen. Wat de koffie betreft, meent de regering dat de voordracht van een vast uitvoerrecht *f* 3 per 100 kilogrammen de grenzen der matigheid geenszins overschrijdt, en vrij wel overeenkomt met het thans geheven wordend uitvoerrecht bij uitvoer naar Nederland. Het is waar dat op Ceylon het uitvoerrecht op de koffie, in der tijd ingevoerd ter bestrijding van de kosten van spoorwegen, thans is afgeschaft, maar in andere Engelsche koloniën als: Jamaïca, Virgin-Islands, Dominica, Santa-Lucia en Trinidad, bestaat deze heffing nog. Uit de bewering, dat de Nederlandsche koffiemarkt gevaar zou loopen bij eene opheffing van het differentiele uitvoerrecht, eene bewering door de Amsterdamsche kamer van koophandel en fabrieken aangevoerd, blijkt overigens genoegzaam van de gekoesterde verwachting, dat de Java-koffie op vreemde markten door de voorgestelde heffing niet zal worden verhinderd met andere produceerende gewesten te concurreeren."

„Tegen de heffing van een uitvoerrecht van 3 ten honderd der waarde of *f* 0.50 per picol op de suiker, zoo als oorspronkelijk in de bedoeling lag, zijn bedenkingen van tweederlei aard aangevoerd. Men wees er op, dat zulk een uitvoerrecht algemeen van alle suikers geheven, de concurrentie met andere suikerproducerende koloniën en met de beetwortelsuiker onmogelijk zou maken, en men beweerde daarenboven dat de regering, gebonden door de met particulieren gesloten contracten ter bereiding van suiker, het recht niet heeft den fabrikant nieuwe lasten op te leggen."

De minister gelooft dat men zich eene overdreven voorstelling maakt van den last dien een algemeen uitvoerrecht van 3 pCt. op de suiker zou doen rusten. „Wanneer men let," schrijft hij, „op de kostbare voorwaarden, waarop de handel zijne kapitalen en diensten ten behoeve van de suiker-industrie leent; wanneer men met de Padangsche kamer van koophandel en nijverheid mag aannemen, dat alleen de doorvoer door Holland van Nederlandsch-Indische suiker met bestemming naar Hamburg aan kosten van lossen, opslag, weer inladen, commissie, delcredere,

vracht naar Hamburg enz., meer dan 3 pCt. der waarde zou kosten in vergelijking met onmiddelijke verscheping van Java naar Hamburg, dan kan bezwaarlijk worden volgehouden, dat de staat zich een onmatig deel der winsten van den producent zou toeëigenen bij eene heffing van 3 ten honderd aan uitvoerrecht."

Desniettemin „kan de regering toegeven dat de suiker-industrie op Java zoo weinig mogelijk behoort te worden belemmerd en bezwaard, zal zij de concurrentie kunnen volhouden met andere koloniën en met de beetwortelsuiker. Vooral ook de overweging, dat de uitvoer van suiker naar Nederland thans geheel vrij is, heeft er haar toe geleid het uitvoerrecht op dit product belangrijk lager te stellen dan aanvankelijk in dit plan lag en dan wordt voorgesteld door de Indische regering. In plaats van *f* 0.50 per picol wordt nu een uitvoerrecht voorgedragen van *f* 0,30 per 100 kilogrammen of ruim één ten honderd der waarde. Tegen dit uiterst matig bedrag kan de bedenking niet gelden dat de concurrentie met andere suiker-produceerende gewesten wordt belemmerd. De belasting bij het gewicht zal aan de hoogere nommers eenig voordeel verschaffen en de vermindering van het uitvoerrecht op de suiker, bestemd naar vreemde landen, komt de fabrikanten ten goede, die daardoor meer vrijheid zullen bekomen in de keuze van markt. Eindelijk is dit recht meer in verhouding met het uitvoerrecht, dat in de meeste Britsche koloniën op de suiker wordt geheven en is het gelijk aan dat hetwelk op de suiker van Mauritius drukt, waar het *f* 0,15 per hundredweight of ongeveer *f* 0,30 per 100 kilogram bedraagt, terwijl de uitvoer van suiker op Ceylon met ongeveer *f* 0,60 was belast.

„De bewering dat de contracten van de regering met de suikerfabrikanten haar zouden verbieden eenig ander uitvoerrecht te heffen dan hetgeen nu reeds bestaat, komt ongegrond voor. De heffing van belasting op den uitvoer is geheel afgescheiden van de contracten ter bereiding van suiker. Hetgeen de regering in die overeenkomsten bedingt, strekt ter vergoeding van door het bestuur te leveren suikerriet, en kan haar niet belemmeren in hare vrijheid om belastingen te heffen. De hier bedoelde bewering toegepast op andere belastingen, op de verponding bij voorbeeld, zou tot vreemde gevolgen leiden. Door het aangaan van overeenkomsten met particulieren, geeft de staat zijn recht van belas-

ting-heffing niet prijs. Iets anders is het in billijkheid te letten op de belangen eener industrie, welke met medewerking der regering tot stand is gekomen en die, in de verwachting dat zij den bijstand der regering geheel zal kunnen ontberen, niet behoort te worden bemoeielijkt in haar streven om zich voor geheele vrijheid voor te bereiden. In den zin dezer beschouwingen is alsnu gehandeld."

De voorstelling van den minister behoeft, op een tweetal punten, eenige rectificatie. Het is niet juist dat zijn voorstel zoo gunstig bij dat der Indische autoriteiten afsteekt als de memorie van toelichting het doet voorkomen. Waar is dat die autoriteiten zich verklaarden ten gunste van een algemeen uitvoerrecht; maar men moet niet verzwijgen, dat zij daarin een equivalent zochten voor de winstderving ten gevolge van de verlaging der invoerrechten tot 5 pCt., welke zij te gelijker tijd verlangden. Nu kan men terecht haar stelsel minder doelmatig vinden, dan het stelsel van hooge invoerrechten ad 6 en 10 pCt. met algeheele vrijdom van uitvoer; doch het gaat niet aan van het eene onderdeel te gewagen, zonder tevens het andere in aanmerking te nemen. In allen geval heeft men te doen met een stelsel, terwijl het ontwerp der regering omtrent de uitvoerrechten niet vrij te pleiten is van stelselloosheid.

Het is mede onjuist, dat in vele Engelsche koloniën de uitvoerrechten worden gehandhaafd, althans is in het Indisch Genootschap, bij voorbaat, die bewering tegengesproken. Volgens de daar gedane mededeelingen, was, in ongeveer zestien Britsche koloniën in West-Indië, de belasting op den invoer, zoowel speciaal als ad valorum geheven, in den beginne gemiddeld 5 tot 6 pCt., maar is in de laatste jaren tot 10 à 12 pCt., opgevoerd; daarentegen is de uitvoer vrij en wordt slechts bij uitzondering van de suiker belasting geheven, omdat men meende door die heffing op de planters de onkosten wegens invoer van emigranten gedeeltelijk te moeten dekken [1]). Buitendien wordt Java vergeleken met Britsche koloniën, die, wat hunne bronnen van inkomst betreft, men veeleer met onze eigen kwijnende West-Indische nederzettingen dient te vergelijken; en is de minister verplicht omtrent Ceylon, het eenige land waarmede Java moet vergeleken worden, feiten mede te deelen, die aan zijne redenee-

[1]) Verslag van de algemeene vergadering van 25 april 1871, bl. 97.

ring den bodem inslaan. Uitvoerrechten werden daar alleen geheven met een speciaal doel, en zoodra dat doel was bereikt heeft men zich beijverd ze weder af te schaffen. Alles werkt daar overigens samen om Java voorbij te stevenen. Men spiegele zich liever aan het goede voorbeeld dat ons op Ceylon wordt gegeven, dan zich te beroepen op het voorbeeld van kleine, achterlijke, oude slavenkoloniën.

Het behoeft naauwelijks betoogd te worden, dat, zoo een algemeen uitvoerrecht den handel in den Archipel aanzienlijk zou belemmeren, het heffen van uitgaande rechten op slechts enkele producten eene onrechtvaardigheid is jegens de producenten van de aan rechten onderworpen artikelen. Iedereen weet dat uitvoerrechten geheel op den producent drukken. Zij staan in dit opzicht gelijk met eene eenvoudige bedrijfsbelasting. Waarom dan suiker- en indigo-fabrikanten, koffieplanters aan eene speciale belasting onderworpen, terwijl thee-fabrikanten en de particuliere landheeren, die op groote schaal rijst uitvoeren, worden vrijgelaten? Is het omdat de eene categorie groote, de andere kleine winsten maakt? Juist het tegendeel is waar. Er wordt tegenwoordig meer verdient met de thee- en rijst-kultures dan met de suiker- en koffie-kultures. Deze en dergelijke overwegingen zijn echter vreemd aan het voorstel. Het is alleen te doen om de schatkist eenige baten te verzekeren, en, om dit doel te bereiken, wordt maar gegrepen naar die takken van nijverheid die, eenmaal onder den plak der lasten gebracht, daarvan niet mogen verlost worden. Volgens het ontwerp, zou indien men de cijfers van 1869 en 1870 tot grondslag neemt, aan uitvoerrechten worden geheven op Java en Madura:

	1869	1870
van huiden . . .	*f* 15,767	*f* 20,271
„ indigo. . . .	„ 36,150	„ 37,978
„ tabak	„ 86,105	„ 71,254
„ tin.	„ 67,935	„ 71,507
„ vogelnestjes. .	„ 5,964	„ 6,278
„ koffie	„ 324,002	„ 421,734
„ suiker. . . .	„ 423,578	„ 344,071
te samen	*f* 959,501	*f* 973,093

Bij het vervallen van den uitvoer voor rekening van het gouvernement ten gevolge van de uitvoering der wet tot regeling der gouvernements-suiker-kultuur, zou bij dit bedrag nog zijn te

voegen eene som van bijna *f* 100,000, zoodat het op Java en Madura te heffen uitvoerrecht zou bedragen ongeveer *f* 1,065,000, of ruim *f* 311,000 meer dan in 1869, en *f* 196,000 meer dan in 1870 aan uitvoerrecht op Java en Madura werd opgebracht.

Voor de Buitenbezittingen zou het ontwerp ten aanzien der uitvoerrechten, niet veel verandering ten gevolge hebben; behalve de weinig belangrijke vermindering van opbrengst, die het gevolg zal zijn van de afschaffing van het differentiele uitvoerrecht op indigo en tin.

Aldus, om eene som van een millioen te bekomen, die de schatkist, bij de ruimte der Indische geldmiddelen, niet noodig heeft, wil de minister de producenten van eenige voorname artikelen van uitvoer vrij aanzienlijk belasten. Want zoo de aanvankelijke derving van een millioen inkomen weinig beteekent voor den staat, die zijne baten bij tientallen millioenen telt, is het integendeel, geene kleinigheid dat millioen aan het kapitaal te ontnemen hetwelk voor de productie in Indië wordt besteed. Eigenlijk zijn het de suiker- en koffie-producenten die daaraan verreweg het grootste deel hebben bij te dragen, en of de minister al beweert dat een uitvoerrecht van 30 centen voor de suiker en van 3 gulden voor de koffie per honderd kilogram, die producenten niet verhinderen zal met de voortbrengers elders te concurreeren, meer dan acht ton wordt daardoor jaarlijks aan twee takken van landbouw-nijverheid ontnomen in een land, waar zij meer dan elders met allerlei ongelegenheden hebben te worstelen en kapitaal voor landbouw-ondernemingen niet dan tegen hooge rente is te verkrijgen.

Het is lang het problema geweest de productie van uitvoerartikelen op Java aan te wakkeren. Op de onzinnigste wijze heeft men dat problema trachten op te lossen: met rentelooze voorschotten aan ondernemers, met kultuur-percenten aan de ambtenaren; met geweld en dwingelandij jegens de planters. Het gouvernement heeft zich zelf, in strijd met zijne ware roeping, over hals en kop gestoken in industrieele ondernemingen en daarvan de voor- en nadeelen wedervaren. Naauwelijks bespeurt men echter de mogelijkheid om, zonder die afkeurenswaardige middelen te bezigen, beter het problema op te lossen, of de kaarten keeren. Nog zijn er aanzienlijke hinderpalen weg te ruimen die de ontwikkeling van landbouw en nijverheid in den weg staan; nog moeten bepalingen gemaakt worden die ieders bezit-

tingen verzekeren; nog moeten er goede gemeenschapsmiddelen verschaft worden; nog moet de traditie van administratieve willekeur gefnuikt worden, en men aarzelt, nu zich de gelegenheid daartoe aanbiedt, de fiscale belemmeringen op te heffen, die de productie belemmeren! Vrees, kleingeestige vrees voor de belangen der schatkist, doen het grootschere doel geheel voorbijzien.

Reeds is gewezen op de bovenmatig gevulde schatkist, op de men zou bijna zeggen overdaad der Indische geldmiddelen. Laat ons nogthans, in de bijzonderheden nagaan hoe grondeloos de angst voor eene vermindering der middelen is. Volgens de opgaven in de memorie van toelichting, zou bij afschaffing der differentieele rechten, de schatkist, naar de gegevens van 1869 verliezen ongeveer *f* 1,076,653, en naar die van 1870 ongeveer *f* 1,156,281, of over die twee jaren gemiddeld per jaar *f* 1,116,647. Het invoerrecht op het gedistilleerd word echter aanzienlijk verhoogd, namelijk tot *f* 40 per hectoliter bevattende 50 liters alcool bij eene temperatuur van 15 graden centigraden. Dit recht wordt geschat *f* 280,000 meer dan thans te zullen opbrengen en buitendien bestaat het voornemen om tevens eene verbruiksbelasting van de binnen Nederlandsch Indië gestookte sterken dranken te heffen en deze met het invoerrecht in overeenstemming te brengen. Rekent men op de toeneming van het handelsverkeer, ten gevolge van de afschaffing der differentieele invoerrechten en de vermindering dier rechten van 16 en 10 pCt. tot 10 en 6 pCt., dan behoeft men waarlijk niet beducht te zijn, dat de enkele tonnen gouds welke aanvankelijk de schatkist zal derven, spoedig weder naar den fiscus zullen vloeien.

In allen geval is het bedrag der uitvoerrechten te onbeduidend, met betrekking tot de hoegrootheid der Indische middelen, om ter wille daarvan de productie van twee voorname uitvoerartikelen nog meer belemmeringen in den weg te leggen dan die waarmede zij reeds te worstelen heeft. En laat men het recht op den uitvoer van suiker en koffie los, dan, waarlijk is het niet der moeite waard die op de andere voortbrengselen te behouden. Men worde toch eindelijk eens billijk voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië; men geve hen de maat waarmede de Nederlandsche belangen gemeten worden. Het is waar, Indie kan niet op dezelfde wijze als Nederland den Keizer opbrengen wat des Keizers is; de toestanden zijn er niet geeigend voor de vaderlandsche directe belastingen. Men handhave er dus een vrij hoog

tarief van inkomende rechten. Maar men zij dan ook daarmede te vrede. Men houde zich aan den gulden regel: non bis in idem. Dit zal niet alleen getuigen van eene breed opgevatte fiscaliteit, maar tevens van staatkundig inzicht. Laat het ons niet verbloemen, indien de differentiele rechten staan te verdwijnen, dan is het omdat in Nederland vrij algemeen de overtuiging is doorgedrongen, dat het behoud onzer nationale zelfstandigheid innig gemoeid is met eene liberale handelspolitiek tegenover vreemde staten. Voorzeker, is het wijs, dat de Nederlandsche regering de bescherming prijs geeft voor de goede verstandhouding, de vriendschap, de mogelijke alliantie van vermogende buren. Niet minder wijs zou het wezen de toegenegenheid der Indische ingezetenen te winnen, hen, bij elke voorkomende gelegenheid te toonen dat wij jegens hen niet door baatzucht worden gedreven en hunne belangen ons evenzeer ter harte gaan dan onze eigen belangen.

MERCURIUS.

Individuele aanslag der landrente in de Preanger Regentschappen.

Bij de invoering der Preanger hervorming, is de Indische regering op moeielijkheden gestuit, welke eene wijziging noodzakelijk maken in de voor de belasting-heffing op het rijst-product geraamde maatregelen.

De bewoners der Preanger Regentschappen hebben het voorrecht uitmuntende sawas te bezitten, waarop het padi-gewas, het geheele jaar door, weelderig tiert en tot rijpheid komt. De landman ploegt en zaait wanneer het hem gelegen komt, en hij is zeker, vijf of zes maanden later, het voorspoedig opgeschoten en rijpe gewas, te oogsten.

In dezen voor de sawa-bezitters gelukkigen toestand, valt er niet te denken aan de opvolging van het voor de heffing der landrente bestaande voorschrift, dat, wanneer het padi-gewas tot rijpheid is gekomen, eene commissie den staat van het te velde staande product opneemt en hare bevinding tot grondslag moet strekken van den te bepalen omslag der belasting. Natuurlijk, kan van deze formaliteit, welke elders op Java, feitelijk slechts bij uitzondering wordt nagekomen, in het geheel geen sprake zijn in de Preanger Regentschappen, waar het eene sawa-veld na het andere zijn rijpen oogst vertoont, en dus als het ware zoo vele vaste commissiën zouden dienen ingesteld te worden als er schier rijst-perceelen zijn.

Dit is niet alles. Eene grootere moeielijkheid ligt in den gemeentelijken omslag. Het is algemeen bekend, dat de landrente door de Europesche ambtenaren niet hoofdelijk wordt omgeslagen over de sawa-bezitters die de belasting moeten betalen. Zij bepa-

len met de dessa-hoofden, dikwerf na loven en bieden, het bedrag hetwelk iedere dessa heeft op te brengen, en het zijn vervolgens die hoofden, die van elk gemeente-lid zoo veel vergen als zij goedvinden, om het omgeslagen bedrag bijeen te brengen.

Dikwerf is, veelzins door ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, gewezen op de misbruiken die het gevolg zijn van deze wijze van belastingheffing. Vrijstellingen van sawas behoorende aan de hoofden, aan hunne bloedverwanten en gunstelingen; omslag ongeëvenredigd aan de uitgestrektheid van het sawa-bezit en aan de vruchtbaarheid der belaste velden; heffing zelfs van grootere sommen dan die bij den aanslag bepaald zijn, en welke minder gemoedelijke hoofden zich toeëigenen, — andere verkeerdheden worden opgegeven als de onmiddelijke gevolgen van den gemeentelijken omslag.

Het bestaan en voortduren dezer misbruiken tracht men niet eens te ontkennen; maar men beweert dat zij een kwaad zijn waarmede men wel verplicht is te leven. Een andere, namelijk de hoofdelijke omslag, wordt verder verzekerd, is op Java onmogelijk. Eerst zou er moeten zijn geregistreerd eigendom; vervolgens een nauwkeurig kadaster, wie weet wat nog al meer, en daar voor het een en ander jaren lange inspanning en enorme geldsommen vereischt worden, zoo besluit men gewoonlijk, dat hoe wenschelijk in abstracto de toepassing ook zij van het Westersch begrip van hoofdelijken omslag, facto er niets overblijft dan zich aan den, Oostersch gemakkelijken, gemeenteomslag te houden.

Het blijkt nu, dat de Preanger regenten die geheele redenering in de praktijk hebben omvergeworpen; dat, zonder registratie en kadaster, zij niet alleen het eigendomsrecht der sawabezitters eerbiedigden; maar de belasting op het rijsproduct volgens een vasten hoofdelijken omslag rechtstreeks van de belastingschuldigen inden [1]). En ziedaar de groote moeielijkheid.

Wat moet nu de regering doen? Moet zij de bestaande betere heffing, die den sawa-bezitters waarborgt tegen knevelarij van wege hun dessa-hoofd, vervangen door de in de overige gewes-

---

[1]) Op een pôtjong (halve bos) na, wisten de sawabezitters in de Preanger regentschappen, hoeveel tjaings (40 sangas), sangas (5 gâdings) en gâdings (bossen) zij, onder gewone omstandigheden, aan den regent hadden op te brengen..

ten van Java gebruikelijke wijze, die hen overleveren à la merci van het hoofd? Of zal zij het meer verlichte en staatkundige besluit nemen hare achterlijke belasting-heffing op te geven voor de betere der regenten?

Wij verwachten het laatste. De bedoeling toch met de geheele Preanger hervorming was geene andere dan om den maatschappelijken toestand der bevolking te verbeteren. Welk eene bittere ironie, indien al terstond bleek, dat men hare positie verergerde en dat onder voorgeven dat men haar wil verlossen van den onderstelden druk van hoogere hoofden, men haar werkelijk brengen ging onder den plak van kleine dessa-hoofden!

Overigens, mag ons het wedervaren in de Preanger Regentschappen, tot bescheidenheid stemmen. Bij de behandeling der Preanger-hervorming duizelde men als 't ware van de lofredenen op ons zoo veel beter bestuur, op de zoo veel beschaafder inrichtingen die wij de goedheid hebben aan de domme, achterlijke Javanen op te dringen. En nu blijkt dat, bij eene zeer gewichtige zaak, de belasting-heffing, de Preanger regenten vooruit waren, en het Nederlandsch bestuur achter is gebleven; dat, wij, de beschavers van Indië, wel zullen doen, met hangende ooren een lesje te nemen bij degenen die wij ons voorstellen te beschaven! Waarlijk, de loftrompet, die zich zoo luide doet hooren wanneer het onze handelingen in Indië geldt, mag wel haar diapason eenige toonen lager stemmen!

Batavia, november 1871. J. C.

KOLONIALE BESCHOUWINGEN.

Onder dezen titel verscheen onlangs in de Zutphensche Courant een zevental artikelen, blijkbaar van de hand van een kundig schrijver die, door recente studie, zich op de hoogte heeft gewerkt van het Indische vraagstuk. De „beschouwingen" zijn een bewijs te meer hoe verkeerd het is personen, die de belangen van Indië verdedigen zonder Indië met eigen oogen te hebben aanschouwd, met eene exceptie van onbevoegdheid af te wijzen. Hoe onschatbaar het voorrecht zij Indische toestanden en belangen op de plaats zelve gade te slaan, de koloniale quaestiën vergen, gelijk de zuiver Nederlandsche quaestiën van politieken, economischen en socialen aard, in de eerste en voorname plaats studie gepaard aan een onbevangen oordeel. Wie daarvan blijken geeft, moet welkom zijn in onze gelederen, althans wat ons betreft, betuigen wij gaarne onze ingenomenheid met de eerste „beschouwingen" van den nieuw aangekomen schrijver, en meenen onze lezers geen ondienst te doen met hieronder de slotsom zijner studie over te nemen:

„... Thans kan geen sprake meer zijn van herstel van het kultuur-stelsel; — thans is het meer dan tijd dat een ander beleid worde gehuldigd.

„Zal dit laatste gevestigd zijn op de beginselen van rechtvaardigheid en zedelijkheid, zal ons financiewezen eenmaal op vasten grond zijn opgetrokken, zullen onze handel en scheepvaart en nijverheid zich vrijelijk kunnen ontwikkelen — dan moet met de onnatuurlijke stelsels van exploitatie en van bescherming worden gebroken. Dan moet in de eerste plaats worden gezorgd, dat onze vestiging in die verre gewesten, te midden van eene in 't algemeen zachtaardige en gedweeë bevolking, kan strekken, tot hare stoffelijke en geestelijke ontwikkeling. Dan zal door ons het praktische bewijs behooren geleverd te worden, dat wij hooger staan in ware beschaving dan de Javaan, de Maleier, de Batk, de Dajak, de Alfoer, de Boegi.

„Dat zal geschieden, als van onzentwege wordt gezorgd voor onderwijs — niet van zoodanigen aard, dat het geloof eischt aan leerstellingen, die het gewone begrip te boven gaan, maar zoo ingericht, dat er die algemeene ontwikkeling door kan verkregen worden, welke den mensch zich te huis doet gevoelen in de natuur, zoowel der stoffelijke wereld, als der maatschappij waarvan hij lid is.

„Dan zal een einde moeten worden gemaakt aan de willekeurige beschikking over des inlanders arbeid, welke tot dusver, in den vorm van kultuur- en heerendiensten, zijne vrijheid van arbeid heeft opgeheven. Dan worde hem niet meer de beschikking ontnomen, over gronden, waarover hem, hetzij als ontginner, hetzij als lid der dessa, door het gewoonterecht aanspraken zijn toegekend. Dan worde de gelegenheid gegeven om het ook op Java verouderde communaal bezit der dessa's in individueel bezit te veranderen en worde het Indische geld ook besteed aan Indische spoorwegen. Dan worde vooral aan het kapitaal en de technische kennis van Azie's jongere zuster de gelegenheid gemakkelijk gemaakt zich te paren aan de vruchtbaarheid van Insulinde en aan den vrijwilligen arbeid der inlandsche bevolking. Zoo eerst zullen de bronnen der voortbrenging rijkelijk vlieten. Zoo eerst zal het ideaal kunnen worden bereikt: het belang van het moederland te vereenigen met dat der bezittingen, onze vestiging in Indië te doen strekken ten zegen van zijne bewoners.

„Als dan de voortbrenging geëvenredigd zal zijn aan de natuurlijke hulpmiddelen dier rijke oorden, zal het voorzeker niet moeielijk vallen de kosten van het bestuur te dekken op rechtvaardige wijze. Uit eene welgevulde bron valt het niet moeielijk beekjes af te leiden naar de dorstende landerijen. Hoeveel zal, om een voorbeeld te noemen, de verpachting der gouvernements-koffietuinen, met beleid verleend, niet jaarlijks aan de schatkist kunnen opleveren? Hoe aanzienlijk kan niet de opbrengst zijn der erfpachten, geheven van de ontginners van woeste gronden? Hoeveel meer zal niet door de inkomende en uitgaande rechten worden aangebracht, als de vermeerderde welvaart der bevolking zich openbaart in grooter verbruik naast toegenomen voortbrenging? Hoe belangrijk zal de landrente niet kunnen worden verhoogd, zonder de bevolking evenmin te drukken, als ten onzent met de grondbelasting het geval is?

„Of het moederland dan, als het had afgezien van alle batige saldo's in welken vorm dan ook, niet tevens alle voordeelen zou hebben prijs gegeven! Deze vraag worde door Groot-Brittannie beantwoord, waar, door het handelsverkeer met Voor-Indië en Achter-Indie's westkust, jaarlijks schatten worden verdiend.

„Zal echter de inlandsche bevolking niet, onder de voorgestelde verandering, slechts van despoot verwisselen, of liever, in plaats van den eenen Nederlandschen staat, honderden kleine dwingelanden zien verrijzen, Europesche planters en industrieelen, wier eenig doel het is binnen den kortst mogelijken tijd zich te verrijken, en die den minderen man zullen uitzuigen? Van deze tegenwerping zullen wij geenszins beweren, dat zij van alle gewicht is ontbloot. De ervaring toch heeft maar al te zeer ge-

leerd, en zij toont het dagelijksch in eigen maatschappelijken kring, dat het sterkere het zwakkere overheerscht. Ook zouden wij de juistheid der bedenking erkennen, bijaldien aan de particuliere nijverheid uitbreiding werd verleend onder de bestaande orde van zaken, nu de Javaan geen meester is van zijnen grond en van zijnen arbeid. Maar het stelsel van vrijen arbeid onderstelt tevens dat van staatswege beschikking over eigen persoon en over de rechten op den grond verkregen, worde verzekerd. Zonder dien waarborg zou de vrije arbeid in waarheid zijn onderdrukking en uitzuiging. Daarentegen zal hij, gepaard aan afschaffing van kultuur- en heerendiensten en aan zekerheid van grondbezit, slechts datgene van den inlander verwerven, wat deze zelf geneigd is toe te staan.

„Worden deze waarborgen gegeven, en elke inbreuk op de individuele vrijheid zonder aanzien des persoons gestraft, wij twijfelen niet, of de Javaan zal gaarne voor een evenredig loon medewerken, tot de productie. Of zou deze van natuur zoo lui en zoo traag zijn, dat hij niet werkt, tenzij daartoe gedwongen? Dat wordt ons door de ervaring geenzins geleerd. Kwam ons wezenlijk het recht toe, den Javaan een brevet uit te reiken van ingeschapen, onverbeterlijke luiheid, onze voorouders zouden niet reeds in de 17e eeuw op Java eene dichte bevolking hebben aangetroffen, sints langen tijd in vaste woonplaatsen gevestigd en aan den landbouw gewijd. Hoeveel arbeid moest er niet verricht zijn geworden vóór dezen toestand dien van het nomadische leven in de bosschen en de voeding met de in 't wild groeiende vruchten had vervangen! Hoeveel was niet reeds onder de Hindoe-periode veranderd, sedert zij den Javaan het gebruik van het ijzer en de teelt van de rijst had aangebracht! Zijn ook niet het bestaan van verschillende standen, de nauwkeurige etiquette die steeds in de hoogere kringen wordt in acht genomen, de begeerte naar sieraad en uiterlijke onderscheiding zoo vele bewijzen van ontwikkeling, die oorspronkelijk alleen door arbeid kunnen worden verkregen?

„Bovendien, zijn de Javanen zoo geheel onderscheiden van de andere volkeren die de eilandenwereld bewonen, en hun het naastbij komen? Van de Singhalezen op Ceylon bijvoorbeeld? Toch is 't algemeen bekend hoe de vrije arbeid van deze laatsten onder het Britsche bestuur, de voortbrenging, ook van koffie op dit eiland, heeft doen klimmen.

„Ook in onze Oost-Indische bezittingen, met name op Java, kan alleen de vrijheid van den arbeid tot welvaart leiden, mits gepaard aan een bestuur dat elke inbreuk daarop, ook van de zijde der inlandsche hoofden, krachtig weet te beteugelen. Daarmede wordt niet alleen het belang der inlandsche bevolking, maar ook dat van het moederland, duurzaam gebaat."

Wij hopen, dat de schrijver het niet bij deze „beschouwingen" zal laten en dat wij hem voortdurend zullen aantreffen in de rij der voorstanders van de natuurlijke ontwikkeling van Indië.

Uitvoering der agrarische wet.

Door den gouverneur-generaal is onlangs eene verordening vastgesteld regelende de voorwaarden waarop inlanders hunne gronden aan niet-inlanders kunnen verhuren. Niet alleen omdat tot dus verre alle officiele bescheiden betrekkelijk de uitvoering der agrarische wet in dit tijdschrift zijn overgedrukt, maar ook ter wille van het blijvend belang dat vele onzer lezers bij die verordening hebben, achten wij het noodig haar eene plaats in te ruimen. Zij zal, ongetwijfeld, meermalen besproken worden en tot velerlei beschouwingen aanleiding geven.

De ordonnantie luidt als volgt:

Dat hij, het noodig achtende, om in voldoening van het vijfde lid der wet van 9 april 1870, Indisch Staatsblad n°. 55, in verband met art. 5 van het koninklijk besluit van 20 juli 1870, n°. 15, Indisch Staatsblad n°. 118, de regelen vast te stellen, volgens welke verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders geschieden kan.

Lettende op de artikelen 20, 29, 31 en 33 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Gronden door inlanders, hetzij, krachtens de vierde bepaling der wet van 9 april 1870, Indisch Staatsblad n°. 55, in eigendom verkregen, hetzij in erfelijk individueel gebruik of tijdelijk als deelgenooten in de gemeente-gronden bezeten, kunnen aan niet-inlanders worden verhuurd volgens de bij deze verordening gestelde regels.

Behoudens de uitzonderingen bij deze ordonnancie gesteld, worden die overeenkomsten beheerscht door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 2. Als huurders worden alleen toegelaten personen of vereenigingen, in Nederland of in Nederlandsch-Indië gevestigd.

Zij kiezen met betrekking tot de overeenkomst in het algemeen woonplaats in de afdeeling, waarin de grond gelegen is, tenzij zij zelf in die afdeeling gevestigd zijn.

Art. 3. De verhuur van grond, krachtens de vierde bepaling der wet van 9 april 1870, Indisch Staatsblad nº. 55, in eigendom verkregen, geschiedt voor niet langer dan twintig achtereenvolgende jaren.

Art. 4. Grond, in erfelijk individueel gebruik bezeten, wordt voor geen langer termijn dan voor vijf achtereenvolgende jaren verhuurd.

Art. 5. De deelgenoot in gemeentegrond mag het hem toegewezen aandeel in dien grond verhuren voor het tijdvak van zijn genot, doch in geen geval voor langer dan vijf achtereenvolgende jaren.

Art. 6. Het beding van weder-inhuur, na verloop der in de drie voorgaande artikelen gestelde termijnen, is verboden.

Art. 7. De overeenkomsten van huur en verhuur moeten schriftelijk, op gezegeld papier, in duplo, in de Nederlandsche, Maleische of landstaal opgemaakt en door beide partijen onderteekend worden.

De handteekening van den verhuurder moet door twee leden van het dessa-bestuur worden gelegaliseerd.

Art. 8. De overeenkomsten moeten op straffe van nietigheid worden geregistreerd.

De registratie geschied door het hoofd van plaatselijk bestuur, binnen wiens ressort de verhuurde grond gelegen is, die daarvan aanteekening houdt op ieder exemplaar van de akte.

De huurder is verplicht de akte der overeenkomst, in duplo, binnen één maand nadat ze is aangegaan, aan dien ambtenaar aan te bieden.

Bij gebreke daarvan is de overeenkomst van rechtswege vervallen.

Art. 9. De registratie wordt alleen geweigerd, indien de overeenkomst bepalingen bevat, strijdig met de wet, of indien ze niet is opgemaakt in den vorm, bij artikel 7 voorgeschreven.

Ingeval de registratie geweigerd wordt, kan van de beschikking van het hoofd van plaatselijk bestuur in beroep worden gekomen bij den directeur van binnenlandsch bestuur.

Art. 10. De bepaling der drie voorgaande artikelen is niet verplichtend voor de verhuring van woonerven, wier grootte een kwart bouw niet te boven gaat.

Art. 11. De huurder draagt, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel is bedongen, alle zoowel voorziene als onvoorziene toevallen.

Art. 12. De verplichting tot het betalen der belasting en tot het doen van diensten, ter zake van den grond verschuldigd, blijft rusten op den verhuurder.

Art. 13. De verhuur van grond, bij de gouvernements-cultures ingedeeld, is verboden op straffe van nietigheid.

Art. 14. Onder inlanders worden in deze ordonnancie niet verstaan de met hen gelijkgestelde personen.

Art. 15. Deze ordonnancie is alleen, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van artikel 27 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië, van toepassing op Java en Madura.

Van deze toepassing zijn echter uitgesloten de in erfelijk individueel gebruik bezeten gronden, die behooren tot in particulier eigendom afgestane landerijen.

En opdat niemand hiervan onwetendheid voorwende, zal deze in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië geplaatst, en voor zooveel noodig, in de Indische en Chineesche talen aangeplakt worden.

Gelast en beveelt voorts, dat alle hooge en lage colleges en ambtenaren, officieren en justicieren, ieder voor zooveel hem aangaat, aan de stipte naleving dezer de hand zullen houden, zonder oogluiking of aanzien des persoons.

Gedaan te Buitenzorg, den 30sten october 1871.

PRESTO EN PIANISSIMO.

Tot de rampen der gedwongen kultures behoort, dat, als eenmaal ergens een tak van landbouw op hoog bevel wordt beoefend, het niet gemakkelijk gaat hem weder te verlaten, ook al blijkt overtuigend dat men geene gunstige uitkomsten kan verkrijgen. De last is eenmaal gegeven dat het aangewezen product moet geteeld worden, en, al is de bodem ongeschikt, al zijn de omstandigheden nog zoo ongunstig voor de productie en de producenten, jaren vervliegen eer het gouvernement het besluit neemt om den doelloozen en voor de bevolking drukkenden en schadelijken arbeid te staken. Het bevel tot den arbeid gaat presto; het tegenbevel piano, pianissimo.

Hoe menig district op Java heeft jaren lang onder den ondragelijken last der indigo-kultuur gezucht voor er besloten werd de indigo-fabrieken te sluiten! Eerst nadat het gouvernement kans zag de op de indigo te derven winsten terug te vinden in de uitbreiding der suiker-kultuur, werd over eene beduidende oppervlakte der sawa-velden de tarum kembang vervangen door den rietstok. En de gedwongen tabaks-kultuur werd verlaten, niet zoo zeer omdat zij de planters tot armoede, gebrek en hongersnood voerde, maar omdat zij beduidende verliezen aan het gouvernement veroorzaakte.

Nu wane men niet dat thans de bevolking nergens meer onredelijken druk van den gedwongen kultuur-arbeid ondervindt. Wel is waar, hebben over 't algemeen de gruwelijke „op- en overdrijvingen" van voorheen niet meer plaats, doch verkeerde toepassingen zijn onafscheidelijk van allen landbouw, die door middel van den administratieven omslag wordt gedreven. Op die wijze kan het niet anders of men moet zich niet alleen vergissen, maar lang, veel te lang in de eenmaal begane vergissing volharden. Begaat de particulier in dit opzicht eene dwaling, hij zal het pleit spoedig opgeven, omdat hij veelzins den wil, besten-

dig de macht mist om te volharden. Het is hem onmogelijk om lang met goed geld naar slecht geld te werpen. Het gouvernement, dat de risico zijner landbouwondernemingen voor rekening der planters laat, bemerkt niet spoedig de ongunstige uitkomsten die hier en daar worden verkregen; zoo het die al bemerkt, wordt spoedig bij doorslag en gemiddeld geredeneerd en wanneer de totaal-cijfers maar gunstig zijn, bekreunt het zich weinig om de ongelegenheden welke bij een gedeelte der ondernemingen plaatselijk worden wedervaren.

Sinds jaren werden de Preanger Regentschappen voor het koffieland bij uitnemendheid te Batavia gehouden en, daar het gouvernement de meeste winst maakte op de koffie van dat gewest, hield men het er ook voor dat de bevolking reden had zich in het bestaan dier kultuur te verheugen. Eerst in lateren tijd is men gaan vermoeden, dat zij zeer drukkend voor de planters kon wezen, en dat door de groote afstanden der tuinen van de woningen der kultuurplichtigen, dezen er veeleer geplaagd dan gebaat door worden. Hoe dit zij, met behulp van de buitensporige inspanning der bevolking, worden in de Preanger ieder jaar gemiddeld 100,000 picols koffie verkregen. Het is er verre van dat de vijf regentschappen gelijkelijk in die productie deelen. Bandong levert de grootste, Soekapoera de geringste hoeveelheid. Van 1853 tot 1864, bracht dit laatste regentschap in het gunstigste jaar niet meer op dan ruim 12,000 picols, al de overige jaren aanzienlijk minder, in 1864 slechts 621 picols en 78 katis.

Reeds lang heeft de praktijk aangetoond dat Soekapoera geen koffieland is, althans geen koffieland geschikt voor exploitatie volgens het gouvernements-stelsel. Toch moeten er steeds, op hoog bevel, koffieboomen geplant en koffieboonen geplukt worden. In 1856, bewees de assistent-resident van Soemedang en Soekapoera, dat gedurende twintig jaren, de koffieplanters van tien districten in dit laatste regentschap gemiddeld slechts één picol van ongeveer 15,000 boomen geoogst en niet meer per gezin dan honderd en tien duiten koper in het jaar van hun oogst ontvangen hadden. De planters uit het district Kalipoetjang verkregen één picol van de 16,763 boomen en ontvingen per gezin juist 110 duiten; die uit het district Prigi, één picol van de 26,650 boomen en 55 duiten; die uit het district Tjikemboelan één picol van de 30,321 boomen en 56 duiten; die uit het district Tjedjoelang één picol van de 31,092 boomen en 53 duiten.

De assistent-resident stelde voor om, op grond van deze voortdurende ellendige uitkomsten, de tien districten aan de koffiekultuur te onttrekken. Een jaar later, geliefde het gouvernement dien overeenkomstig te beschikken, echter, piano, slechts ten aanzien van acht districten. Op de planters van de twee overigen, Passirpandjang en Mandala, met die van nog veertien andere districten in Soekapoera, moest de gedwongen koffie-kultuur blijven drukken, waarschijnlijk omdat in het eerste district één picol van de 1211 boomen en 259 duiten per gezin, in het tweede één picol van de 2707 boomen en 158 duiten per gezin werden verkregen, en deze cijfers, wel is waar in eene bespottelijke verhouding staan tot die van de streken waar de koffiekultuur werkelijk gedijt, maar, vergeleken met de uitkomsten van Kalipoetjang-Tjedjoelang, den besluitenmaker van de algemeene secretarie voorkwamen „als niet te vallen in de termen welke „aanleiding zouden kunnen geven om dezelfde beslissing van toe„passing te verklaren op de districten Passirpandjang en Mandala."

De toestand van de zestien districten in Soekapoera, die dienstbaar aan de gedwongen koffie-kultuur bleven, was, weder acht jaar later, namelijk in 1864, als volgt: 3463 huisgezinnen hadden 1,685,700 vruchtdragende en 399,537 jonge boomen te onderhouden of elk gezin nagenoeg 600 boomen. De oogst is reeds hierboven opgegeven. Van 2714 vruchtdragende boomen werd één picol koffie verkregen. Elk gezin oogst gemiddeld 17 katis en genoot eene betaling van 1 gulden 3 duiten.

Altijd aarzelend en langzaam werd de gedwongen kultuur achtervolgens in negen van de 16 districten ingetrokken. Tot de zeven, waar zij tot den huidigen dag stand houdt, behooren nog altoos Passirpandjang en Mandala, die reeds in 1856 door den plaatselijk besturenden ambtenaar tot afvoering werden voorgesteld. Misschien zal er een tijd komen, dat het gouvernement de koffieplanters van de zeven overgebleven districten van de koffie-kultuur zal verlossen en in het geheele regentschap Soekapoera zal afzien van een tak van landbouw die er geen noemenswaardig voordeel aan de schatkist oplevert en der bevolking slechts tot last en nadeel strekt, — maar, voorzeker, maakt het geen haast met dergelijke besluiten.

Invoering van gedwongen kultures gaat presto, — intrekking piano, pianissimo.

DE WEGEN OP JAVA.

Onlangs zijn, in eene algemeene vergadering van het Indisch Genootschap, door den heer de Bordes, belangrijke statistieke gegevens medegedeeld over de wegen op Java. Dat Java in dit opzicht zeer ten achter is, blijkt uit eene vergelijking met Nederland. De heer de Bordes waarschuwt echter dat die vergelijking niet geheel op gaat, omdat Nederland door grootere ontwikkeling meer behoefte heeft aan communicatie-middelen dan Java. Maar, volgens zijne juiste opmerking, staat hier tegenover dat Nederland, behalve kunstwegen, waterwegen bezit, die overal verspreid zijn en door de vlakke gesteldheid van den bodem voor de scheepvaart zoo gunstig zijn als nergens ter wereld het geval is. Dit maakt dat in Nederland verre weg het grootste gedeelte van het goederenvervoer over de waterwegen geschiedt en slechts voor een klein deel langs de gewone wegen en langs de spoorwegen.

Nederland heeft eene uitgestrektheid van 607 vierkante geographische mijlen, Java van 2325 vierkante geographische mijlen. Nederland heeft eene bevolking van 6000 inwoners, Java van 6450 inwoners per geographische mijl. Java is dus sterker bevolkt dan Nederland. Nederland bezit 9560 mijl kunstwegen. Java, dat viermaal grooter is, bezit de helft, namelijk 4700 mijl weg.

Nederland heeft 4259 mijl bevaarbare vaarten en rivieren, Java mag ondersteld worden hoogstens 1000 mijl vaarten en rivieren te bezitten. Volgens deze cijfers heeft dus

Nederland	op	één	geogr.	mijl	15,7	mijl	weg
Java	„	„	„	„	2,02	„	„
Nederland	„	„	„	„	7	„	vaarten en rivieren

Java	op één geogr.	mijl	0,43	mijl	vaarten en rivieren		
Nederland	„ „	„	2,4	„	spoorweg		
Java	„ „	„	0,11	„	„		
Nederland	heeft op 1000	inwoners	1,10	mijl	vaarten en rivieren		
Java	„ „	„	0,07	„	„	„	„
Nederland	„ „	„	2,65	„	weg		
Java	„ „	„	0,31	„	„		

Indien men die residentiën van Java neemt, waaromtrent de meest zekere gegevens bestaan: Pekalongan, Banjoemaas en Djocdjokarta en wanneer men de cijfers daaromtrent vergelijkt met die omtrent de Nederlandsche provinciën Zuidholland, Utrecht, Noordbrabant en Drenthe, dan vindt men dat Pekalongan heeft 13,800, Zuidholland 12,466, Banjoemaas 7314, Utrecht 7072, Djocdjokarta 6782, Noordbrabant 4677 en Drenthe 1840 inwoners per vierkante geographische mijl. Wanneer men nu nagaat de verhouding van de kunstwegen per vierkante geographische mijl in die verschillende gewesten, dan blijkt dat Zuidholland 26,9 mijl kunstwegen heeft, Utrecht 20,3, Pekolongan 11,2, Noordbrabant 9,2, Djocdjokarta 8,4, Drenthe 4,8 en Banjoemaas 2,2. Rangschikt men de genoemde gewesten naar de bevolking, dan is de verhouding voor Java nog ongunstiger, want dan is zij: Utrecht met 2,9, Drenthe met 2,61, Zuidholland met 2,16, Noordbrabant met 1,96, Djocdjokarta met 1,24, Pekalongan met 0,81 en Banjoemaas met 0,30 mijl weg per 1000 inwoners.

De opgaven van den heer de Bordes over Ceylon, een land waarmede Java kan vergeleken worden zijn nog treffender. Ceylon heeft eene oppervlakte ongeveer gelijk aan die van België en Nederland te samen, namelijk 1170 vierkante geographische mijlen en 1,753,590 inwoners, dus 1500 inwoners per vierkante geographische mijl. De bevolking van Ceylon is ongeveer $^1/_8$ van die van Java; de oppervlakte, de helft van die van Java en nagenoeg 800 mijlen meer kunstweg. Java heeft per 1000 inwoners 0,31, Ceylon 3,13 mijl weg.

Het gevolg van dat gebrek aan gemeenschapsmiddelen is een kostbaar vervoer, dat voor een gedeelte per koeli, per paard of per draagbeest moet geschieden. De prijzen van dit vervoer vergeleken met die van het vervoer per as in de verschillende landen van Europa vóór den aanleg van spoorwegen en thans, geven de volgende gemiddelde uitkomsten:

In Europa . . . . . 14 à 20 cent per as

In Frankrijk	10 à 14	cent	per	as
„ Twenthe	18	„	„	„
„ Java, gemiddeld . . .	30	„	„	„
„ Japara	20 „ 29	„	„	„
„ Krawang	71	„	„	„
„ Kediri	29	„	„	„
„ Bezoeki, Cheribon . .	17	„	„	„
„ Solo, Samarang . . .	32	„	„	„
en somtijds	48	„	„	„

Per paard bedraagt het voor Jáva	27 à 59	cent
„ „ „ „ „ Samarang-Kadoe	35 „ 40	„
gemiddeld . .	30	„
en per koeli.	75 „ 93	„
Men kan aannemen dat het vervoer kost gemiddeld:		
per kar op vlakke wegen	17 à 20	„
„ paard.	27 „ 30	„
„ koeli	75	„

Een koeli draagt niet meer dan 40 katis (25 kilogrammen). Hieruit volgt dat voor gelijke kosten per kar 1 pikol over 27 mijlen vervoerd kan worden en per paard over 17 à 20 mijlen, per kar over 75 mijlen en per koeli over 17 à 20 mijl.

Door het kostbare vervoer vermindert de waarde van de producten op de plaatsen der productie. Het rayon waar zekere producten kunnen verkocht worden hangt toch geheel af van de kosten van vervoer. Door goede wegen is aan dat bezwaar te gemoet te komen. Hoe betere gelegenheid tot vervoer des te hooger de prijzen der producten op de plaatsen der productie. Worden de middelen van vervoer beter en kunnen de producten alzoo hooger prijzen bedingen dan vermeerdert de productie en de welvaart en bloei nemen toe. Bij den aanleg van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, constateerde de heer de Bordes dat de prijzen van de rijst zeer verschilden in de verschillende plaatsen langs die lijn. In 1864 had hij de gemiddelde prijzen nagegaan van de plaatsen langs den aan te leggen spoorweg en daarvan was het resultaat dat deze waren op denzelfden tijd:

te Samarang	*f* 7.00
„ Kedoeng Djati	„ 10.—
„ Djenkilon	„ 4.20
„ Soerakarta	„ 8.—
„ Djocdjokarta	„ 10.—

Door den slechten toestand der wegen geschiedt het vervoer per paard of draagbeest of per koeli. „Elken dag," zegt de heer de Bordes, „zijn duizende menschen op de wegen en daardoor wordt nutteloos een groot aantal arbeids-krachten verbruikt, die men op andere wijze nuttiger zou kunnen aanwenden voor landbouw of nijverheid. In Midden-Java ziet men vele vrouwen en zelfs meisjes voor het vervoer bezigen, waardoor zij aan hunne huiselijke bezigheden worden onttrokken. Dat werkt slecht zoowel op de zedelijkheid als op hunne lichamelijke ontwikkeling en moet daardoor invloed hebben op het ras. Daar waar eenigzins goede wegen zijn, wordt dit verschijnsel niet, of minder waargenomen en ziet men voertuigen bezigen. Om eene vergelijking te maken tusschen de residentiën, en na te gaan of het aantal voertuigen in eenige verhouding staat tot de lengte der wegen heb ik geen voldoende gegevens kunnen bekomen; zeker is het evenwel dat daar waar goede wegen zijn ook wel voertuigen worden gevonden.

„Nu bestaat op Java een stelsel van groote wegen, maar men mist meest overal de wegen, die de dessas met elkander en met de groote wegen verbinden. Ik geloof dat het zeer gewenscht zou zijn wanneer die soort van wegen konden vermeerderd worden. Ik heb op eene kaart aangeteekend al de wegen, die, voor zoover ik heb kunnen nagaan, bestaan; maar daaruit is mij gebleken dat in onderscheidene deelen van Java geene wegen gevonden worden, ja dat er oppervlakten zijn zoo groot als de provincie Utrecht en Noordbrabant waar geen enkele weg gevonden wordt."

Niet minder belangrijk zijn de mededeelingen van den verdienstelijken spreker omtrent het onderhoud der wegen, dat, zoo als men weet, met uitzondering van den weg van Batavia naar Buitenzorg, in heeredienst geschiedt. De heer de Bordes getuigt daarvan dat het in het algemeen veel te wenschen overlaat, zoodat de wegen veelal in onberijdbaren toestand zijn. „Het onderhoud geschiedt op vele wegen door het werpen van steenen, dikwerf van een decimeter grootte, op den weg. Die steenen vernielen de wagens, bederven de paarden, maken het transport zeer onaangenaam en daarbij blijft de weg zeer slecht. Wanneer men daarmede vergelijkt den weg van Batavia naar Buitenzorg, die een kolfbaan zou te noemen zijn, is het onderscheid in het oogvallend.

„Ziet men hoe aan de wegen wordt gewerkt, dan gaan vele arbeidskrachten verloren. De groote steenen worden er een voor een opgedragen, en kleinere steenen worden met kleine mandjes dikwerf over verre afstanden aangevoerd, die door de inlanders op den weg worden uitgestort. Met die wijze van werken wordt veel tijd verspild. „Uit het koloniaal verslag van 1870 blijkt dat in 1869, uitgenomen de residentiën Bantam, Batavia, Bagelen, Djocdjokarta en Soerakarta, 10,440,000 dagen in algemeenen dienst is gewerkt en daarvan alleen voor het onderhoud der wegen 6,357,000 dagen, zonder de bruggen mede te rekenen, welk cijfer niet te groot is. Indien men bij dit cijfer voegt het onderhoud der wegen in de vijf genoemde residentiën, dan kan men aannemen dat 8 millioen dagdiensten voor het onderhoud der wegen zijn gevorderd. De druk die daardoor op de bevolking wordt gelegd, is niet gelijkmatig, want in 1869 moesten de heerendienstplichtigen uitkomen:

in Soerabaja	1	dag	van	de	51 dagen,
„ Banjoemaas	1	„	„	„	60 „
„ Kadoe	1	„	„	„	45 „
„ Preanger Regentschappen . .	1	„	„	„	84 „
„ Samarang	1	„	„	„	155 „
„ Cheribon	1	„	„	„	136 „

Wanneer men vooreerst alleen de belangrijkste wegen door de regering liet onderhouden, als de wegen van:

Tjiringin-Anjer-Serang-Batavia,
Batavia-Buitenzorg,
Batavia-Indramajoe-Cheribon,
Buitenzorg-Bandong-Cheribon,
Cheribon-Samarang,
Samarang-Rembang,
Samarang-Bawen,
Bawen-Soerakarta,
Bawen-Magelang,
Magelang-Poerworedjo,
Poerworedjo-Tjilatjap,
Soerakarta-Djocdjokarta,
Magelang-Djocdjokarta,
Soerakarta-Ngawi-Madioen,
Kediri-Soerabaja,
Rembang-Toebang-Soerabaja,

en Soerabaja-Pasoeroean-Bezoeki-Banjoewangi, dan zou de lengte daarvan ruim 2300 kilometers bedragen. Van den generaal van Swieten had de heer de Bordes eene opgave ontvangen van de onderhoudskosten van wegen op Sumatra. Daar wordt een gedeelte van den grooten karrenweg van Mandheling naar Natal, namelijk het gedeelte van Aijer Nangali naar Tapoer, onderhouden op kosten van het gouvernement. Dit gedeelte is lang 36 kilometers en het onderhoud kost iets minder dan *f* 12000 's jaars

of *f* 333 per kilometer. Een andere weg op Sumatra, de weg gaande van Batang—taro (afdeeling Ankola) naar Loemoet, lang 18 kilometers, wordt ook op kosten van het gouvernement onderhouden. Dit onderhoud vordert eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 6000 of *f* 333 per kilometer. Het onderhoud der kunstwegen in Nederland, bij voorbeeld in de provincie Groningen, kost 25 cent per meter, een prijs die goed overeenkomt met die op Sumatra als men hierbij in aanmerking neemt dat de wegen op Sumatra breeder zijn dan die in Groningen en vele klimmingen hebben.

Neemt men nu de kosten van het onderhoud der wegen op Sumatra ten grondslag, dat is *f* 333 per kilometer, dan zou men voor de genoemde wegen op Java, die eene lengte hebben van 2300 kilometers, eene uitgaaf verkrijgen van *f* 766,000 per jaar; en wanneer men neemt al de kunstwegen op Java, zouden de kosten van onderhoud stijgen tot *f* 1,566,000. Indien men laatstgenoemd cijfer deelt door de 8 millioen dagdiensten op Java aan het onderhoud besteed, dan blijkt het dat de inlanders voor 19 centen werk hebben gedaan. „Dit is," voegt de heer de Bordes er bij, „eene zeer slechte uitkomst, vooral in die residentiën waar de meeste wegen te onderhouden zijn en de meeste welvaart heerscht, want daar kan hij voor meer geldswaarde aan werk verrichten!"

„Zou het mogelijk zijn," vraagt de heer de Bordes ten slotte, „de wegen op Java te doen onderhouden voor rekening van den staat? Indien men stelt dat de bevolking, die van deze wegen gebruik maakt, bedraagt 10 millioen, en dat vijf zielen een gezin uitmaken, dan verkrijgt men 2 millioen gezinnen. Ieder gezin zou dan eene belasting moeten opbrengen van 78 à 79 cent 's jaars en dit geld zou ruim voldoende zijn om de wegen in behoorlijken staat te houden." Te recht gelooft de heer de Bordes dat de Javaan gaarne eene dergelijke belasting zou willen betalen indien hij van de lastige heerediensten aan de wegen ontslagen was. „Het zou gaan op Java gelijk de zaak zich toegedragen heeft op Ceylon, waaromtrent de heer de Bordes de volgende feiten mededeelde:

„Op dit eiland, dat in 1868 eene bevolking telde van 1,753,590 zielen, worden onderhouden 2830 Engelsche mijlen hoofdwegen en 581 Engelsche mijlen binnenwegen, te samen 3411 mijlen van 1609 meter of 5488 kilometers. In een werk over Ceylon

van L. F. Liesching lezen wij het volgende: „Eene in 1848 uit-„gevaardigde ordonnancie is in werking gebleven en heeft veel „bijgedragen tot de ontwikkeling en den voorspoed van het eiland. „Zij schrijft voor, dat elk mannelijk inwoner van Ceylon van 18 „tot 55 jaar, met uitzondering van den gouverneur, de troe-„pen, de plantage-koelis en de boedhasche priesters, verplicht „is, wanneer hij daarvoor opgeroepen wordt, alle jaren 6 „dagen aan de openbare wegen te arbeiden op een niet te „grooten afstand van zijne woonplaats, of een equivalent te be-„talen in geld tot afkoop van den persoonlijken arbeid. Deze „merkwaardige ordonnancie dankt hare uitvaardiging aan den „heer P. Wodehouse, destijds resident van de Western-provin-„ciën en thans gouverneur van Demerari." In 1862 bedroeg het equivalent voor den afkoop van den persoonlijken arbeid twee shillings (*f* 1,20) per hoofd en zou, in 1863, op een shilling (*f* 0,60) worden teruggebracht." Voor zooveel de heer de Bordes van Ceylon gezien heeft, waren de wegen er goed onderhouden en schijnt dus daar de belasting goed geslaagd te zijn.

VARIA.

De verheerlijking van „de geniale staatkunde van van den Bosch" is ongetwijfeld eene moeielijk te beantwoorden parlementaire prijsvraag. Conservatieve staatslieden, J. C. Baud, Rochussen, Mijer, hebben zich te vergeefs aan die taak afgesloofd. De Herwerden's, met hunne talrijke brochuren en dagblad-artikelen, zijn niet beter geslaagd. Onlangs moest de „eenige Indische specialiteit," zoo als de heer Hasselman door een geestverwant werd gedoopt, het evenzeer opgeven, waardoor de „geniale staatkunde" dreigde in vergetelheid te geraken.

Geen nood echter. Een Haagsch Demosthenes, de onvergelijkelijke heer Wintgens heeft onlangs, bij de beraadslaging over hoofdstuk IX der begrooting van 1872, het pleit voor haar opgenomen. Hetgeen J. C. Baud, Rochussen, Mijer, de Herwerden's en Hasselman's niet vermochten, zou de heer Wintgens eindelijk eens zegevierend uitwerken. Met behulp van slechts een auteur, een Oosterijker, zou hij de dwaasheden der koloniale hervormers en zijn eigen wijsheid zoo klaar als den dag aantoonen. Hij zou verder enkele geschiedkundige feiten interpreteren op eene wijze die de met de thans voorhandén bronnen vertrouwde personen de haren te berde doet rijzen, maar die „de geniale staatkunde" boven alle liberale vindingen doet uitblinken en schitteren. In een woord hij zou eene verpletterende redevoering houden.

De redevoering werd uitgesproken, en in stede dat zij, gelijk de Bijbelsche trompet de muren van Jericho deed omvallen, was het als of er niets was gebeurd. De kamer was niet bewogen; de tribunes waren niet opgewonden van geestdrift. De verslaggevers der bladen behandelden den heer Wintgens als een alledaagsch spreker. Onvergeefelijke geringschatting, de Haarlem-

sche courant nam in 't geheel geen notitie van zijne welsprekendheid.

Toen werd de heer Wintgens boos en diende tegen die impertinente verslaggevers en dagbladen eene aanklacht in bij den heer Dullert, ofschoon hij moest weten dat de president der kamer geene rechtsmacht heeft over de periodieke pers in Nederland.... en zóó eindigde de jongste onderneming tot verheerlijking van „de geniale staatkunde van van den Bosch."

Al kunnen wij ons niet verklaren hoe de heer Wintgens juist bij den heer Dullert troost zocht voor het bij de dagbladen ondergane leed, begrijpen wij toch zijne rechtmatige teleurstelling. Wat ons betreft, vestigen wij dan ook gaarne de aandacht op het kostelijk juweel waarmede hij de koloniale polemiek heeft verrijkt. Wij willen zijne meesterlijke lessen niet geringschatten. Toch meenen wij, zou de heer Wintgens wel doen, bij zoo veel opgedane wijsheid, die uit zekere fabel van La Fontaine, niet te versmaden:

Je me figure un auteur
Qui dit: Je chanterai la guerre
Que firent les Titans au maître du tonnerre,
C'est promettre beaucoup: mais qu'en sort-il souvent?
Du vent.

In een der verslagen van de tweede kamer werd onlangs de koffie-kultuur genoemd „het laatste plechtanker der financien van Nederland en Indie."

Indien deze benaming juist mocht wezen, dan zou, vooral nu de stukken betreffende de koffie-enquête den ongunstigen toestand van die kultuur volledig aan den dag hebben gebracht, het zaak wezen zoo spoedig mogelijk het schip van staat aan betere ankers vast te meeren.

Volgens de enquête, dreigt niet alleen weer en wind, maar een gestadig voortwroetenden achteruitgang der productie met eene vermindering van inkomsten uit het koffie-monopolie. Alleen eene radicale hervorming, volgens den hoofd-inspecteur en andere deskundigen, aanmoediging der sinds 1845 verwaarloosde kampong-aanplantingen en afstand in huur of erfpacht van een belangrijk deel der geregelde tuinen aan particulieren, zou het

toekomstig verval dier gouvernements-kultuur kunnen voorkomen. Maar juist dergelijke hervormingen worden niet gewild door diegenen die in de gedwongen koffie-kultuur het laatste plechtanker der financien van Nederland en Indie zien.

Vroeger was reeds Indie, naar de beeldspraak van het behoud, de kurk waarop Nederland dreef. Arm Nederland, dat steeds op de onzekere baren is blijven fladderen, dat nog steeds naar eene veilige haven zoekt en in een zinkend monopolie zijn laatste plechtanker denkt te hebben!

De onveiligheid neemt tegenwoordig met den dag toe in Nederland. In de groote steden, waar de politie het talrijkst is, worden op klaar lichten dag brutale diefstallen gepleegd. De dieven ontzien zich niet de pakhuizen binnen te treden en daaruit zelfs zware goederen te ontvreemden. Dezer dagen, hadden zij te Rotterdam de stoutheid met een bespannen wagen weg te rijden, die door den drijver voor eenige minuten was verlaten. Elders gewaagt men van georganiseerde ketjoe-partijen. Onder anderen wordt uit Friesland gemeld, dat zich daar eene dievenbende heeft gevormd met het doel om op boerderijen in te breken en daaruit zooveel mogelijk weg te halen. Onlangs schenen zij 's nachts rondom de tafel in eene boerderij te hebben gezeten; zij hadden licht ontstoken en alle papieren, die zij vonden, netjes gesorteerd; wat waarde had, namen zij mede; 't andere lieten zij bedaard liggen. Op eene andere plaats namen zij de secretaire uit de kamer, brachten die op het erf en namen ook daaruit hetgeen van hunne gading was. De politie is ijverig in de weer, maar het is haar nog niet gelukt de dieven op vangen.

De oorzaken van deze algemeene onveiligheid zijn niet ver te zoeken. Dank zij de heerschende liberale richting, verdwijnen in Nederland alle heilzame dwangmaatregelen, zoodat de vrije teugel wordt gelaten niet alleen aan de bedrijvigheid van eerlijke lieden, maar tevens aan strafwaardige handelingen. Men denkt er ernstig aan een bond op te richten tot invoering van een algemeen verplichtend passenstelsel.

Het is bekend met welk een naijver de verschillende departementen van algemeen bestuur er op uit zijn het eerst nommer 7000 op de van de bureaux uitgaande stukken te kunnen plaatsen. Die naijver bevordert niet weinig de kostelijke papierenregering waarop Indië bogen mag. Hij scherpt het vernuft der ambtenaren in het vinden van moeielijkheden en bezwaren, zoodat het, volgens den minister van koloniën, gebeurd dat zij een halven riem papier besteden om de beslissing eener zaak voor te bereiden, die hij, minister, in vijf minuten zou hebben afgedaan.

De heer van Bosse schijnt de glorie der officiele veelschrijverij weinig te tellen.

Toch heeft hij niet ten eenenmale ongelijk.

Als men let op het lot dat eindelijk is beschoren aan de gouvernements-proza, begint men zelfs medelijden te voelen met de ambtenaren die voor nommer 7000 concurreren. Zoodra zij de zaken doodgeschreven hebben, worden de adviezen met wagenvrachten weggestopt op schier ongenaakbare zolders en daar, luidens de officieuse informatien van den minister, door de vleermuizen verwoest of door de witte mieren verslonden.

Ziedaar het uiteinde van den edelen wedstrijd om nommer 7000. Sic transit gloria mundis.

Naar aanleiding van het ontwerp van wet betrekkelijk de tarieven van in- uit- en doorvoer in Nederlandsch Indië, zal dezer dagen, door verschillende geachte firma's het hieronder volgende adres worden gericht aan de tweede kamer der Staten Generaal. Wij gelooven, met de plaatsing, een bewijs te geven van onpartijdigheid.

De ondergeteekenden kunnen niet nalaten hun diep leedwezen en teleurstelling te betuigen over het door den minister van koloniën ingediende ontwerp van wet tot afschaffing van alle differentiele rechten in Nederlandsch Indië. Vrucht van de theoriën der zoogenaamde staathuishoudkundige wetenschap en van de koloniale sloopingspolitiek, waaraan meer en meer de dierbaarste belangen van het vaderland worden prijs gegeven, zal dit ontwerp, indien het onverhoopt tot wet wordt verheven, den laatsten genadeslag aan de nationale nijverheid, handel en welvaart toebrengen.

Met kommervolle blikken moesten de ondergeteekenden het aanzien, dat, reeds voor jaren, de gulden leer: „Iedereen voor zich zelf, en God voor allen," werd losgelaten en men het voorbeeld van een naburigen grooten staat is gaan volgen om, op het gebied van handel en nijverheid, den vreemdeling dezelfde rechten als aan de inzaten toe te kennen. Het vrijhandelstelsel, misschien in het voordeel van groote staten, die in eigen dreven geene mededinging behoeven te vreezen en zich bovendien elders vrije markten trachten te verschaffen, moet uit den aard der zaak doodend zijn voor kleine staten, die niet kunnen concurreren op vreemde markten en hun eigen markt overstroomd zien door goederen van buiten aangevoerd. Onder de rampzalige leus van laissez faire, laissez passer, is het een strijd van den reus met den dwerg, van den ijzeren met den aarden pot. De zwakke moet daarbij het onderspit delven.

Door de gelijkstelling der vlaggen en de telkens aanzienlijk verminderde tarieven in Nederland, is reeds ons geliefd vaderland ten prooi geraakt van allerlei slacht van vreemde knoeiers, die het voorheen zoo hoog geschatte bedrijf van koopman in minachting brengen. In alle takken van industrie, in alle neringen is een diep betreuringswaardig verval te bemerken. De mededinging van buitenlandsche waren is zoo buitensporig, dat de oud-hollandsche merken slechts meer in kleine kommenijswinkeltjes in de achterbuurten der groote steden te vinden zijn. Zoo zeer heeft de buitenlander den eerlijken Nederlander overvleugeld, dat onze nationale fondsen worden veracht en jaarlijks millioenen aan de Amsterdamsche beurs worden omgezet in vreemde staats-effecten, spoorwegen en andere waarden, waardoor de Nederlandsche kapitalisten er toe komen den Hemel te bidden voor den voorspoed van den vreemdeling, in stede van den hoogeren zegen in te roepen voor den landzaat. Ja, onze eerbiedwaardige staatsloterij, het onderpand onzer nationaliteit, wordt in het openbaar gehoond door advertentiën in de Nederlandsche bladen ter aanprijzing van vijandige uitheemsche dobbel-inrichtingen.

In weerwil van dezen hoogst ontmoedigenden toestand, konden nijverheid, scheepvaart en handel toch nog eenigzins een sleepend bestaan volhouden. De industrielen zochten het te vinden in de gelukkig hier te lande nog lage arbeidsloonen en in de winst op de Brabantsche centen waarmede die loonen voor een

groot gedeelte worden uitbetaald; — de rederijen in de loffelijke onbaatzuchtigheid der deelhebbers, die zich vergenoegen met de eer de handelsvloot op te houden zonder aanspraak te maken op uitkeeringen; — de handel in hetgeen nog is overgebleven van het weleer zoo bloeiende consignatie-stelsel. Maar vooral vonden nijverheid, scheepvaart, handel te samen hun plechtanker in de differentiele rechten, waardoor, in de overzeesche bezittingen, de overmoed van den vreemdeling gefnuikt en de vaderlandsche bedrijvigheid bevorderd werd.

De ondergeteekenden behoeven niet te wijzen op zoo vele maatregelen in de laatste jaren genomen tot losmaking van die bezittingen van het moederland. Zij zullen slechts herinneren aan de in den jongsten tijd bekend geworden internationale verplichting welke de Nederlandsche regering heeft aangegaan om, in die bezittingen, aan vreemde Europeanen dezelfde bescherming te verleenen als aan de Nederlanders. En thans doet de minister van koloniën de deur dicht met zijn voorstel tot opheffing van alle differentiele rechten, zoowel bij invoer uit Europa als bij uitvoer uit de Indische havens.

Hiermede toch wordt de hoop ontnomen op de laatste bedrijvigheid welke Nederland's nijvere ingezetenen nog kunnen ontwikkelen, te meer op dit oogenblik nu de nieuwe waterweg door de landengte van Suez de havens der Middellandsche zee zoo bijzonder begunstigd. Vreemdelingen zullen zich in onze overzeesche bezittingen komen vestigen: zij zullen zich daar meester maken van de voorhanden producten; zij zullen die producten met hunne bodems verschepen en op vreemde markten te gelde maken; zoodat de koopsteden van ons vaderland, voorheen de stapelplaatsen van koffie, suiker en andere koloniale waren, de aanzienlijke voordeelen die daaruit voor makelaars, commissionairs, assuradeurs en zoo vele anderen voortvloeiden, geheel zullen moeten derven.

Wel is waar, wordt door sommigen in overweging gegeven om de nieuwe handelsbeweging te volgen en om filiaal-huizen in de door het Suez-kanaal begunstigde plaatsen te vestigen. Hoe hartverscheurend het zou wezen onze zonen den dierbaren geboortegrond te zien verwisselen voor streken die niets gemeen hebben met onze zeden en gebruiken, zou dat grootste aller offers niet te zwaar vallen, indien de belangen die de ondergeteekenden hier verdedigen daarmede gebaat konden worden. Maar,

werkelijk, zou op die wijze, ware het mogelijk, Nederland nog meer afbreuk worden gedaan. De overzeesche bezittingen zoowel als het moederland opent men wagen wijd voor den vreemdeling; Nederlanders wil men dat zich zullen vestigen aan de boorden der Middellandsche zee. Wat zou er zoo doende dan nog wel overblijven van Nederland en van zijne van oudsher gevestigde ingezetenen?

Neen, hooge differentiele rechten in onze overzeesche bezittingen alleen kunnen Nederland's nijverheid, scheepvaart en handel, die grondzuilen van het geheele staatsgewelf, nog redden van den afgrond, waar zij op het punt staan voor altijd bedolven te worden. In stede van die rechten af te schaffen, zou men dienen op den nootlottigen stap, reeds in 1865 gedaan, terug te komen en weder den vreemdeling het dubbele moeten doen betalen van alle belastbare goederen welke in- en uitgevoerd worden. De ondergeteekenden vermeenen, dat dit zoo klaar als de dag uit hun betoog volgt, en zij vertrouwen dan ook dat de tweede kamer het door den minister van koloniën ingediende ontwerp, alleen in dien zien gewijzigd, met hun votum zal bekrachtigen.

't Welk doende:

DROOGSTOPPEL EN Co. — MONOPOLIE EN Co. —
PRIVILEGIE EN Co. — ROETINE EN ZONEN. —
BIBBERMAN EN Co. — ZWAARHOOFD EN ZONEN. —
DOMMELING. — KNUTSELAAR EN VREEZENBURG.

STRAAT SUNDA.

Geenszins is het ons doel hier eene beschrijving te beproeven van straat Sunda's geographische ligging of een tafereel op te hangen van den diepen indruk, dien de grootsche, en tevens liefelijke natuurtooneelen, die den keerkringen overal eigen zijn, en welke die zeeëngte in zoo groote mate oplevert, op het gemoed maken van hem die ze voor de eerste maal aanschouwt. Die indruk wordt nimmer uitgewischt uit het geheugen van hen, die hem ondervonden hebben. Wie is er die straat Sunda's schoonheid niet meermalen met de levendigste kleuren heeft hooren afschilderen? Ons doel is dan ook alleen met korte woorden de rol te schetsen, welke aan die verrukkelijke zeeëngte in de geschiedenis te beurt gevallen is.

Zonderling is het, hoe moeielijk het ons valt ons in reeds lang verleden tijdperken met de gedachte te verplaatsen en daarmede verder terug te gaan dan tot het oogenblik toen onze voorouders in dien Archipel verschenen, waarvan straat Sunda voorzeker de schoonste toegang heeten mag. En toch waren Sumatra en Java reeds sedert onheugelijke tijden door talrijke en nijvere bevolkingen bewoond geweest, vóórdat Hollandsche bodems voor de eerste maal over de tusschen die eilanden gelegen blaauwe vlakte heengleden, waaruit Krakataoe zijn tot aan den top toe groene, bijna 3000 voet hooge uitgebrande kraterkegel verheft en waarin Toppershoedje en Brabandshoedje als korven vol groen schijnen te drijven.

Toen Java's vruchtbare bodem eenmaal begonnen was zijnen bebouwers die menigvuldige en verschillende voortbrengselen op te leveren, waarvoor hij ten allen tijde beroemd geweest is,

toen ook was het oogenblik niet meer ver af, waarop de ranke kielen van inlandsche vaartuigen, de omliggende zeeën doorklievende, Java's overvloed door straat Sunda vervoeren zouden, om ingeruild te worden tegen die van andere gewesten, en het handelsverkeer levendig te houden, dat sedert nimmer opgehouden heeft.

Wanneer dat verkeer, zich hoe langer zoo meer uitbreidende, eindelijk de vaste kust van Indië bereikt heeft, en wanneer de bewoners van dit land voor het eerst begonnen zijn zich te vestigen op Java, waar zij zoo menigvuldige en grootsche sporen van Arischen kunstzin en beschaving achter laten zouden, zal wel niemand wagen te bepalen; en vele tientallen van eeuwen zoude men wellicht terug moeten gaan, om van die eerste vestigingen der Hindoes, het juiste tijdstip in den nacht der tijden terug te zoeken. Indische bescheiden van hoogen ouderdom bewaren tot dus ver het diepste stilzwijgen omtrent de eilanden van den Archipel, en zijn wij de eerste vermelding van Java's naam aan Ptolomaeus verschuldigd, die dit eiland Jabadioe noemt. Dezen naam, aan het Sanscrit ontleend en „Gersteiland" (Java dwipa) beteekenende, was het verschuldigd aan de algemeen bekende omstandigheid, dat de eilanders zich in die oude tijden voornamelijk met die graansoort voedden [1]).

Java is niet het eenige eiland, dat met een van het Sanscrit afgeleiden naam door den Alexandrijnschen geograaf genoemd wordt. Zoo vermeldt hij ook drie eilanden als op de Westkust van Java gelegen, de Saladibai (Sala dwipa) [2]). Bedenkt men nu, dat er zeker een geruime tijd verloopen moet zijn tusschen het tijdstip, waarop deze Sanscritsche namen, door Hindoes aan die eilanden gegeven zijn en dat, waarop zij zoo algemeen in gebruik gekomen waren, dat een aardrijkskundige, die in de eerste helft der tweede eeuw onzer jaartelling Egypte bewoonde, er kennis van kreeg, zoo zal men er wel toe mogen besluiten aan te nemen, dat het oogenblik, waarop Java en de in zijne nabijheid liggende eilanden aan de Hindoes bekend werden, zeker in

---

[1]) Deze zoo algemeen bekende omstandigheid vindt men onder anderen ook vermeld in Lassen's Indische Alterthumskunde, deel III, blz. 251.

[2]) Aldus genoemd naar den boom Çala. Lassen, Ind. Alterthumskunde, deel III, bladz. 251, noot 2.

een tijdperk verscheidene eeuwen Christus geboorte voorafgaande gezocht moet worden [1]). Daaruit volgt natuurlijk dat in overoude eeuwen straat Sunda waarschijnlijk reeds als handelsweg door de Hindoes gebezigd moet zijn geworden, die aan den Javaschen wal die vestigingen stichtten, waarvan men nu nog aan de westelijke helling van den Poelasari, in de tegenwoordige residentie Bantam, de sporen aantreft [2]).

Doch de handel der Hindoes was niet de eenige, die reeds in die grijze oudheid zijn weg door straat Sunda nam; ook die van andere volken deed dit. Langen tijd hadden er waarschijnlijk reeds handelsbetrekkingen tusschen China en Indië bestaan, toen, gedurende de heerschappij der vorsten uit de dynastiën der Wei's en der Thsin's, van 204 tot 419 na Chr., de politieke betrekkingen tusschen beide landen afgebroken werden [3]). Het is niet onaannemelijk, dat de handel tusschen China en Indië door deze omstandigheid, meer dan voorheen genoopt werd de voorkeur te geven aan den weg door straat Sunda boven den vroeger wellicht meer gebezigden, die tusschen de Oostkust van Sumatra en de Westkust van het schiereiland van Achter-Indië doorvoert. Dit wordt bijkans tot zekerheid gemaakt door hetgeen wij lezen in het verhaal der reis van den bekenden Boeddhistischen pelgrim Fa-Hian.

Deze, langs den landweg, — toen door velen zijner land- en geloofsgenoten op hunne bedevaarten naar de bakermat hunner godsdienst gevolgd — in Indië gekomen, scheepte zich aldaar in het jaar 411 na Chr. in de haven van Tamralysta [4]) naar Ceylon in, welk eiland hij, na eene door gunstige winden bespoedigde reis van 10 etmalen, bereikte. Hier vertoefde hij gedurende twee jaren en ging toen scheep in een groot koopvaardijschip, dat twee honderd personen bevatten konde. Eerst na

---

[1]) Zie Ed Dulaurier, Description de l'Archipel d'Asie par Ibn-Bathouta, Journal Asiatique, 4me série, tome IX, noot 1, pag. 244.

[2]) Zie onder anderen Bijdragen tot de kennis van het Hindoeisme op Java, door J. F. G. Brumund enz., voorkomende in de Verhandelingen van het Bat. Gen. voor kunsten en wetenschappen, deel XIII, blz. 17.

[3]) Lassen, Ind. Alterthumskunde, deel IV, blz. 883.

[4]) Gelegen aan de monden van den Ganges, ten westen van het tegenwoordige Calcutta.

groote gevaren doorstaan te hebben, bereikte dat schip Java, waar zich Fa-Hian vijf maanden lang ophield. Hier ging hij aan boord van een ander groot schip, dat even als dat, waarmede hij van Ceylon gekomen was, twee honderd personen bergen kon en voor 50 dagen levensmiddelen innam. Ook deze reis ging met vele gevaren gepaard, en het was eerst in 414 dat Fa-Hian in de haven van Pang-tang-keu aanlandde [1]). Het schip, waarmede Fa-Hian van Ceylon naar Java kwam, was geheel anders gebouwd dan dat, waarmede hij van dit eiland zijne reis naar China voortzette, en dat, zooals uit de bijzonderheid, dat het in verscheidene vakken verdeeld was, opgemaakt worden kan, blijkbaar eene Chineesche jonk was.

Uit dit reisverhaal blijkt duidelijk, dat de weg, dien de producten van China en Indië destijds namen, door straat Sunda liep; dat er toen op Java een of meer handelsplaatsen bestaan moeten hebben, waar zij van Indische in Chinesche bodems overgeladen werden en omgekeerd. Daar bleven deze waarschijnlijk op den voor hunne te huisreis gunstigen moesson wachten, en daar ook ontmoetten, gedurende de twee eeuwen, dat alle betrekkingen tusschen de regeringen hunner landen geschorst waren, de kooplieden uit de gewesten, gelegen bewesten Sumatra en het schiereiland van Achter-Indië, elkander als het ware op onzijdig terrein, terwijl de bewoners van Java en de overige eilanden van den Archipel aan de toenmalige handelswegen zeker niet vreemd gebleven zullen zijn.

Immers vinden wij door Cosmas Indicoplusotes, die omstreeks 547 zijne Christelijke Topographie opstelde, vermeld, dat destijds, dus ongeveer eene eeuw na Fa-Hian's bezoek aan Java, de handel in aloë, sandelhout en kruidnagelen tusschen Ceylon en den Archipel zeer levendig was, en is het wel niet aan te nemen, dat stoute zeevaarders als de inboorlingen van die gewesten over 't algemeen zijn, den handel in die kostbare voortbrengselen aan vreemdelingen overgelaten zouden hebben. Men zoude eerder geneigd zijn het toenmalige bestaan aan te nemen van drie handelstroomen, om dit beeld te bezigen, die van Indië, China en de Oosterdeelen van den Archipel komende, elkander ergens op Java ontmoetten en van daar weder naar de plaatsen, van waar zij gekomen waren, terugvloeiden; en hoewel de straks

[1]) Lassen, Ind. Alterthumskunde, deel IV, blz. 883 e. v.

genoemde berichtgever niet vermeldt langs welken weg de producten van den Archipel Ceylon bereikten, zoo meenen wij evenwel niet bezijden de waarschijnlijkheid te gaan, wanneer wij aannemen dat althans een groot gedeelte daarvan door straat Sunda ging langs den weg, die gedurende een paar eeuwen de gebruikelijke geweest was.

Langsamerhand zal echter een gedeelte van den handel de voorkeur gegeven hebben aan de kustvaart, en langdurige reizen op de open zee vermijdende, meer gebruik gemaakt hebben van de tusschen het noorden van Sumatra en het schiereiland van Achter-Indië gelegene straat, die echter waarschijnlijk eerst eene geduchte mededingster als handelsweg voor straat Sunda werd, toen de gunstige ligging van het omstreeks 1160 gestichte Singapoera, de handelaren van China, den Indischen Archipel en van de landen westwaarts daarvan gelegen uitlokte, om elkander aan den ingang van de Chineesche zee te ontmoeten en daar hunne handelswaren tegen die van anderen te ruilen.

Evenwel bleef, zelfs toen Singapoera zijn hoogsten trap van bloei bereikt had, straat Sunda toch nog eene groote rol als handelsweg spelen en betwistte zij als zoodanig aan hare noordelijke mededingster met goed gevolg den voorrang. Al naar gelang der heerschende winden, verkozen de schepen, die naar het westen zeilden, den weg zuidwaarts door straat Sunda en buiten Sumatra om of stelden hun koers noordwaarts en om de punt van Atjeh heen. Welken weg zij ook volgden, zoo duurde zoodanige reis evenwel toch steeds twee jaren [1]).

Toen echter de destijds — wellicht juist doordien hun eiland, zooals wij gezien hebben, het middelpunt geweest was van den handel — door scheepvaart, kolonisatie en veroveringen zoo machtige Javanen, misschien uit handelsnaijver, omstreeks 1252 Singapoera ten onder gebracht hadden, toen de door hen verdreven Maleische vorst, Sri Iskander Schah, Malakka gesticht en deze stad, de rol van het verwoeste Singapoera aanvaard had, en, weldra in bloei toenemende, op hare beurt een rendez-vous van den Oosterschen handel geworden was, toen schijnt hierdoor aan straat Sunda's belangrijkheid als handelsweg een nog zwaarder

---

[1]) Zie Zee en Land Reisen der Portugijsen van 1419 tot 1536 door Joan de Barros, Hollandsche uitgave 1727, deel I, Scheepstogt van Alfonso d' Albuquerque, blz. 114.

slag toegebracht te zijn geworden, dan tijdens de stichting van Singapoera. Malakka lag immers te ver in de straat, die wij verder naar zijn naam noemen zullen, dan dat schepen, die het bezocht hadden, met eenig voordeel hun koers door straat Sunda zouden hebben kunnen nemen. Om dit te doen zouden zij een groot eind op den reeds afgelegden weg terug hebben moeten keeren.

Ondertusschen schijnt de rechtstreeksche handel, die tusschen Indië en China gedreven werd, er toch nog voordeel bij gevonden te hebben, van het ruimere vaarwater, dat de weg door staaat Sunda aanbood, bij voortduring gebruik te maken. Zoo verhaalt Ibn Bathoeta, een Arabier, die tusschen 1325 en 1349 den Indischen Archipel bezocht heeft [1]), dat hij te Saterkawan, eene op de kust van Bengalen gelegene stad, naar het 40 dagreizen van daar verwijderde Java in eene jonk scheep ging. Na eene reis van 65 dagen bereikte hij Java, met welken naam hij echter de westkust van Sumatra heeft willen aanduiden. De vorst van het land onthaalde hem gedurende 15 dagen op zeer gastvrije wijze en gaf hem daarna verlof zijne reis naar China te vervolgen. Na eene reis van 21 dagen bereikte Ibn Bathoeta Moel-Java, eene plaats ergens op het eiland Java gelegen. Ook deze reiziger heeft dus klaarblijkelijk, evenals 9 eeuwen vóór hem Fa-Hian, zijn weg door straat Sunda genomen.

Gedurende de 15de eeuw, was het handelsverkeer tusschen al de Oostersche volken onderling buitengemeen levendig. Chineesche jonken strekten hunne reizen tot op de westkust van Voor-Indië uit, de Arabieren hadden in China hunnen eigen „kadi," de Archipel werd in alle rigtingen door inlandsche vaartuigen doorkruist. Maleiers en Javanen brachten hunne handelswaren in zijne voornaamste havens aan en de laatsten waagden het niet alleen het vaderland hunner voorouders, der Hindoesche kolonisten, te bezoeken, maar dorsten zelfs den geheelen Indischen Oceaan over te steken om op Madagascar handel te drijven [2]). Ontelbare vaartuigen bedekten de Oostersche zeeën en vervoerden die schatten, waardoor de daaraan gelegen landen ten

---

[1]) Zie The travels of Ibn-Bathuta, by the Rev. Samuel Lee, printed and edited for the Oriental translation fund, of de vroeger aangehaalde reisbeschrijving in het Journal Asiatique.

[2]) Zie de Barros, Togt van Jorge d'Aguiar, blz. 12.

spreekwoord geworden zijn, en schijnt er destijds aldaar een leven en bedrijvigheid geheerscht te hebben waarvan de toestanden in latere tijden geen flaauw begrip kunnen geven.

Doch plotseling verschenen de Portugezen in de ten oosten van de Kaap de Goede Hoop gelegene zeeën, en het was met al die welvaart en met de vrijheid van den handel gedaan. Monopolie, godsdienstige onverdraagzaamheid, hebzucht, geweld, roof en moord reikten elkander meer dan immer te voren de hand en deden de schoonste gewesten der aarde in verblijfplaatsen van jammer en ellende verkeeren. Het monopoliestelsel der Portugezen kon dan alleen tot volkomenheid geraken, wanneer de voornaamste handelswegen in hunne handen kwamen. Met dat doel werden door hen versterkte vestigingen aangelegd en de toegangen tot de Roode Zee en den Persischen Golf versperd. Ook die, welke naar de landen voerden, welke de zoo hooggeschatte specerijen opleverden, moesten vermeesterd worden; en aan zijn voorspoed en roem had Malakka het te danken dat het reeds in 1511 voor de zegevierende wapenen van Alfonso d'Albuquerque zwichten moest. De Zuidelijke poort van den Archipel, straat Sunda, was het waarschijnlijk alleen aan de omstandigheid verschuldigd, dat de pracht van geene aanzienlijke stad als Malakka de oogen tot haar trok, dat de Portugezen, elders overigens de handen vol hebbende, vooreerst geene pogingingen aanwendden om zich ook van haar te bemachtigen en dit niettegenstaande, of wellicht juist omdat, dit destijds gemakkelijk en zonder slag of stoot hadde kunnen geschieden, daar de heerscher over de daaraan gelegen streek, hunne vestiging in zijn land als een geluk beschouwd zoude hebben.

Lang zoude het echter niet duren, dat der Portugezen oog voor het belang gesloten zoude blijven, dat er voor hen in het bezit van straat Sunda gelegen was. Na de inneming van Malakka hadden zij verschillende maatregelen genomen, die den inlandschen handel drukten en zoovele veranderingen in den binnenlandschen toestand van hunne verovering gemaakt, dat een groot gedeelte der aanzienlijkste daar gevestigde Mohammedaansche handelaren, waaronder vele Javanen, bovendien afkeerig van een bestuur door ongeloovigen, de stad verliet en zich over den geheelen Archipel verspreidde. Daarbij kwam, dat de vloten van den verdreven vorst Mahmoed-Schah, die zich te Bintang gevestigd had, de inlandsche vaartuigen verhinderden straat

Malakka binnen te loopen en hen dwongen zijne nieuwe vestiging te bezoeken, waarvan hij zoodoende eene mededingster van Malakka trachtte te maken. De zeeroof, eene plaag, die van oudsher den Archipel, en vooral het bij die straat gelegene gedeelte er van, geteisterd had, — aangemoedigd en gevoed door de menigte vluchtelingen van hooge afkomst, ten gevolge van de oorlogen, door de Portugezen gevoerd, ontstaan en in groot getal rondzwervende, — was zoozeer toegenomen, dat er aan straat Malakka als vreedzamen handelsweg bijkans niet meer gedacht kon worden. De kust van Malabaar, de peperhavens van de West- en Noordkust van Sumatra en van het schiereiland van Achter-Indië, Aroe, Pasei, Pedir, Atjeh, Queda, enz., waar de handelaren uit de westwaarts daarvan wonende volken zich van peper voorzagen, hadden de Portugezen reeds geheel in hunne macht of werden door hen zoozeer in afhankelijkheid gehouden, dat daar van een vrijen handel geene sprake zijn kon. Het natuurlijk gevolg van dit alles was, dat de Oostersche kooplieden andere plaatsen opzochten, waar zij zich van dat product voorzien en die specerijen bekomen konden, vroeger voornamelijk door de Javanen te Malakka aangebracht. Dit volk en de overige Muzelmannen van den Archipel zochten van een anderen kant de hand te reiken aan de inlandsche handelaren van het Westen en de gemeenschap open te houden met Mekka, ten einde aan hunne verplichting tot het doen der bedevaart te kunnen voldoen. Dit kon het best geschieden door straat Sunda, in de nabijheid waarvan bovendien reeds in overoude tijden overvloedig peper geteeld werd, vooral voor de Chineesche markt. De „haven van Zunda," zooals de Barros Bantam noemt, beloofde ten gevolge van dit alles een nieuw rendez-vous voor den Oosterschen handel te worden en werd hierdoor eene ernstige bedreiging voor dat Malakka, waar een der zetels van het Portugeesche monopoliestelsel gevestigd was.

Dit zagen de Portugezen weldra in, en daarom was het dat de kapitein van Malakka, Jorge d'Albuquerque zijn zwager, Henriquez de Leme, in 1522 als afgezant zond naar den heidenschen koning van Zunda, Samiam geheeten, met wien hij gedurende diens aanwezigheid te Malakka, kort na de verovering dier plaats door Alfonso d'Albuquerque, in aanraking geweest was. De Leme slaagde volkomen in zijne zending. De vorst des lands stond den Portugezen volkomen handelsvrijheid in zijn rijk

toe, en beloofde hun zelfs eene aanzienlijke jaarlijksche levering van peper, mits zij op eene bepaalde, door hem daartoe aangewezen plaats, een fort bouwden ter zijner bescherming tegen de aanvallen der Muzelmannen van Demak, die eenigen tijd te voren een gedeelte van Zunda reeds aan zich onderworpen hadden. Door middel dier sterkte zouden de Portugezen in de gelegenheid geweest zijn straat Sunda te sluiten, en even als zij de Roode zee en den Persischen golf door middel van Socotora en Ormuz in hunne macht hadden, den Archipel, China, Japan enz., ten voordeele van hun monopoliestelsel, van het Westen hebben kunnen afzonderen. Voor den ijver, waarmede zij in gemeld jaar trachtten vasten voet in straat Sunda's nabijheid te bekomen, was echter nog eene andere reden dan de bovenvermelde.

Want het was nu niet meer, zooals tot nog toe, alleen van den kant der Oostersche natiën dat hun alleenhandel met ernstige gevaren bedreigd werd. Den 11^{den} februari namelijk van hetzelfde jaar, waarin de Leme die gunstige voorwaarden van het hoofd van Sunda bedongen had, had het eenige schip dat van de Spaansche vloot overgebleven was, die, onder Magelhaen, om de Zuidpunt van Amerika heen gestevend was, Timor verlaten om, onder bevel van Sebastiaan del Cano, westwaarts langs de Zuidkust der Sunda-eilanden en om de Kaap de Goede Hoop zeilende, in de haven van San Lucar, vanwaar het in zee gestoken was, die eerste reis om de wereld te volbrengen, waarvan Pigafetta als ooggetuige de beschrijver geweest is. De verschijning der Spanjaarden in de Molukken en het achterlaten van eenige van Magelhaens' tochtgenooten te Tidore, deed den Portugezen de oogen opengaan voor de fout, die zij begaan hadden met niet, toen de gelegenheid hun gunstig was, straat Sunda's sleutel te bemachtigen en was hun een krachtige spoorslag om te trachten die fout alsnog te herstellen en al die maatregelen te nemen, die zouden kunnen strekken om de mogelijke latere mededinging van andere Europesche natiën te voorkomen. Magelhaens' tocht was derhalve eene der redenen, die hen tot de zending van Leme naar Zunda noopten [1]). De vrees voor de mededinging der Spanjaarden bleek niet ongegrond. Weldra begonnen deze den Portugezen het bezit der Molukken te betwis-

[1]) Zie Voyages advantureux de Fernand Mendez Pinto, traduit du portugais par B. Figuier, Paris 1830. Tome III, pag. 114.

ten en ontbrandde tusschen beide volken aldaar een oorlog, die tot in 1529 voortduurde.

Door verschillende omstandigheden waren de Portugezen genoodzaakt de nakoming van hunne met Samiam gesloten overeenkomst uit te stellen en, niettegenstaande hun koning uitdrukkelijk bevel gegeven had tot het oprichten der sterkte in Sunda, duurde het tot 1527 voordat zij eene vloot, ruimschoots voorzien van alles, wat tot den bouw daarvan benoodigd was, onder Francisco de Sa naar de bestemde plaats konden doen zeilen. In de vijf jaren, die er sedert de Leme's gezantschap verloopen waren, hadden er echter in Sunda voorvallen plaats gevonden, waardoor de toestand zeer ten nadeele der Portugezen veranderd was. De Muzelmannen hadden er namelijk volkomen de overhand op de Heidenen bekomen en wilden er den bouw van een fort aan hunne aartsvijanden, de Christenen, niet toestaan. De Sa, wiens vloot door storm zoo goed als vernield was, zag zich genoodzaakt onverrichter zake naar Malakka terug te keeren. In 1529 werd er wèl is waar te Koetsjin op nieuw eene vloot van acht schepen bijeengebracht met hetzelfde doel als waartoe die van de Sa bestemd geweest was, maar, ten gevolge van oproer onder het scheepsvolk en van storm, mislukte ook deze uitrusting. Ondertusschen was in datzelfde jaar tusschen Karel V en Joan III van Portugal de vrede van Saragossa gesloten, waarbij Spanje, tegen betaling eener som van 350,000 gouden dukaten, al zijne aanspraken op het bezit der Molukken ten voordeele van Portugal liet varen.

Hierdoor was de noodzakelijkheid van straat Sunda's bezit voor Portugal minder dringend geworden. Op een onaanzienlijk gedeelte na, dat in handen van inlanders was, hadden zij thans bijkans den geheelen specerijhandel in handen. Hun monopoliestelsel in het Oosten was op de, zoo het scheen, hechtste grondslagen opgebouwd, en Malakka, waar de bepalingen, die den inlanders zooveel aanstoot gegeven hadden, verzacht waren, begon, nadat Bintang genomen was, den inlandschen handel, die zich overigens in den bestaanden toestand aanving te schikken, weder tot zich te trekken. Straat Sunda had echter, gedurende den tijd die na Malakka's verovering verloopen was, weder eene groote belangrijkheid als handelsweg bekomen.

Gedurende bijkans eene halve eeuw door geene Europesche natie in het onbetwist genot van hun monopoliestelsel gestoord,

schijnen de Portugezen langzamerhand in den waan gekomen te zijn, dat in dien voor hen zoo gewenschten toestand nimmer eenige verandering zoude kunnen komen. In de jaren 1577 tot 1580 volbracht echter Sir Francis Drake zijn tocht rondom de wereld. Deze omstandigheid, hoezeer anders ook geschikt om hen tot nadenken te brengen, schijnt echter geringen indruk op hen gemaakt te hebben en door de tijding, dat Portugal zijne onafhankelijkheid verloren had, op den achtergrond geraakt te zijn. In 1587 waagde zich evenwel een ander Engelschman, Thomas Cavendish zelfs in de Molukken, terwijl in 1592 kapitein (later Sir) James Lancaster de stoutheid had zich niet te ontzien straat Malakka onveilig en er verschillende vaartuigen buit te maken. Deze laatste was uit het Westen gekomen.

Hierdoor schijnt bij de Portugezen op nieuw het besef wakker geworden te zijn, dat zij een wellicht onherstelbaren misslag begaan hadden, doordien zij niet al het mogelijke in het werk gesteld hadden om den, voor alle naar het Westen komende schepen meest openliggenden, doortocht naar de oostwaarts van de straten van Malakka en Sunda gelegen landen in hunne macht te bekomen. Ten einde dezen misslag, zoo mogelijk nog bij tijds, te herstellen, knoopten zij met Bantam onderhandelingen aan en boden voor het, nagenoeg recht voor die haven liggende Poeloe Pandjang, de som van 200,000 dukaten, dus meer dan de helft van de som in 1529 door hen aan den koning van Spanje betaald voor den afstand van zijne rechten op de Molukken; wel een bewijs, dat zij zich volkomen rekenschap gaven van het belang, dat er voor hen in gelegen was aan den ingang van straat Sunda eene vestiging te bezitten, van waar uit zij bij machte zouden zijn, de indringers, die deze poort zouden willen binnen komen, des noods met kracht van wapenen te keer te gaan. De Bantammers sloegen dit aanbod echter af, uit vrees dat, indien de Portugezen op dat eiland eene vesting bouwden, hun haven daardoor geheel in de macht dier natie komen en aan hun vrij handelsverkeer door het Portugesche monopoliestelsel een einde komen zoude.

Dat de Portugezen zich geen overdreven denkbeeld gemaakt hadden van het gevaar, dat door de nog geopende poort hun monopolie bedreigde, bleek weldra toen op den 23sten juni 1596, de vier eerste Nederlandsche bodems, welke immer naar het Oosten gestevend waren, onder bevel van Cornelis Houtman,

voor Bantam, juist bij het zoo door hen begeerde Poeloe Pandjang, het anker vallen lieten. Naauwelijks had deze tijding Malakka bereikt of een Portugeesch gezant begaf zich naar Bantam. Nog niet voorbereid om de Hollanders met geweld uit den Archipel te weren, trachtten de Portugezen den nieuwen indringers ten minste den handel onmogelijk te maken. Daartoe bood deze gezant den „Gouverneur" (Rijksbestierder, voogd van den minderjarigen zoon van den kort te voren voor Palembang gesneuvelden vorst) van Bantam eenige geschenken en tien duizend realen van achten aan, wanneer hij den Hollanders den vrijen handel op die stad verbieden wilde. Deze onderhandelingen hadden een voor de Portugezen gewenscht gevolg, in zooverre, dat de „Gouverneur" werkelijk den Hollanders het bij twee afzonderlijke tractaten toegekende verlof om vrij te handelen weder introk onder het voorwendsel, dat de Bantamsche adel, dit niet langer bestendigen wilde. Toen de Nederlanders dien ten gevolge Bantam's reede verlieten, was de verhouding tusschen hen en de inlanders, van gespannen, zooals zij reeds sedert eenigen tijd geweest was, zoo vijandig geworden, dat het te verwachten scheen, dat zij zich, zoo immer, dan toch zeker in den eersten tijd, niet weder te Bantam vertoonen zouden.

Juist bij tijds waren de Hollanders van daar vertrokken, want het duurde niet lang of er vertoonde zich voor die stad eene Portugeesche vloot, uit eenige oorlogsbodems en galeijen bestaande, met het doel om hen met behulp der Javanen te overvallen. Hen niet meer vindende, geraakten de Portugezen met de Bantammers in twist, hen beschuldigende van kwade trouw, omdat zij niet met meer nadruk tegen de Hollanders te werk gegaan waren, en plunderden eenige ter reede liggende inlandsche vaartuigen, waaronder eene Chineesche jonk. Welke eigenlijk de bedoeling der Portugezen geweest is toen zij met deze vloot voor Bantam kwamen en of zij niet eene nieuwe poging hebben willen beproeven om zich van die stad zelve of van eenig ander gewichtig punt bij straat Sunda meester te maken, is niet met zekerheid te bepalen. Hoe het zij, hun toeleg was mislukt en de Nederlandsche schepen waren ontkomen. De Bantammers van hun kant waren zeker niet gerust omtrent de gevolgen welke hunne overwinnning voor hen hebben kon. Zij konden wel begrijpen dat de Portugezen hunne nederlaag niet ongewroken laten en met eene nieuwe scheepsmagt terug keeren zouden.

Niet weinig verheugd zullen zij dan ook geweest zijn toen, ongeveer twee jaren na Houtman's vertrek, eene nieuwe Hollandsche vloot voor hunne stad het anker vallen liet en zij daarin een teeken zien konden, dat deze door andere uitrustingen gevolgd zoude worden, waardoor zij van Europesche bondgenoten tegen de Portugezen verzekerd konden zijn.

Gedurende drie jaren zeilde inderdaad de eene Nederlandsche vloot na de andere straat Sunda door en zag men bijna zonder tusschenpoozen Neerlands' driekleur van Bantams reede wapperen. Van alle eilanden van den Archipel stroomden koopwaren naar die stad toe en scheen zij een oogenblik eene groote toekomst te gemoet te gaan, terwijl Grissee zijn tot nu toe zoo belangrijken handel met den Molukschen Archipel zag verloopen [1]). Lang duurde het echter niet of de Nederlanders zagen in, dat het veel voordeeliger voor hen zijn zoude de specerijen zelven uit die eilanden te halen dan die te Bantam van tusschenhandelaars op te koopen. Zij verschenen daarom in de Molukken en de Portugezen begrepen, dat het met hun alleenhandel gedaan was, wanneer zij die stoutmoedige vreemdelingen niet voor goed wisten te verdrijven. Met dit doel rustten zij eene machtige vloot te Goa uit en stelden die onder het bevel van Don Andrea Furtado de Mendoça. Daarmede moesten alle inlandsche vorsten van den Archipel gedwongen worden hunne havens voor de Nederlanders te sluiten. Na te Atjeh het hoofd gestoten te hebben, verscheen Mendoça met zijne vloot voor Bantam om die stad te blokkeren en te belegeren. Doch naauwelijks had hij het anker op Bantam's reede laten vallen, of een Nederlandsch smaldeel van drie schepen en één jacht kwam straat Sunda doorzeilen en aarzelde niet, onder aanvoering van Wolphert Harmensz., de Portugeesche vloot aan te vallen en wel met zulk een goed gevolg, dat het haar noodzaakte met een aanzienlijk verlies af te trekken. Zoo werd dan ditmaal weder straat Sunda voor alle Europesche natiën geopend gehouden.

Wel beraamden de Portugezen later nog herhaalde malen aanslagen tegen Bantam, den sleutel van straat Sunda, maar

---

[1]) Zie het bekende werk Begin ende Voortgang van de Vereenigde Nederlandtsche Oost-Indische Compagnie, deel I, Schipvaerd Oliviers van Noort om den geheelen Aardkloot, blz. 52.

deze mochten zij nimmer met een voor hen gunstig gevolg bekroond zien. Zoo werd onder anderen hunne armade in 1606 door de Hollanders, onder Cornelis Matelief de Jonge, bij Malakka gedeeltelijk vernield. Al naar mate de macht der Nederlanders in den Archipel toenam, zagen zich de Portugezen daaruit verdringen en hield hun invloed eindelijk in die gewesten geheel op, toen zelfs Malakka in 1641 voor de wapenen hunner mededingers had moeten zwichten.

Straat Sunda werd nimmer voor den handel door een overmachtigen bezitter van een daaraan gelegen rijk gesloten. Zelfs bleef zij geopend nadat Batavia gesticht en Bantam, in 1684 geheel van de Nederlanders afhankelijk, en de handel aldaar aan alle Europesche natiën ontzegd geworden was. Engelsche, Fransche, Deensche, Portugeesche en andere schepen stevenden voortdurend door hare engte. Even als Malakka's belangrijkheid als koopstad voor die van Batavia had moeten onderdoen, zoo ook stond die van straat Malakka hoe langer zoo meer achter bij die van straat Sunda.

Hare belangrijkheid bleef hoe langer zoo meer toenemen, deels doordien Sir Thomas Stamford Raffles Singapoera tot den hoofdzetel van den vrijen handel in den Archipel gemaakt had, en anderdeels tengevolge van de ontwikkeling van den handel en den landbouw voornamelijk van Java en de steeds toenemende betrekkingen van China, Japan en den geheelen Archipel met Europa; en thans gaat er bijkans geen oogenblik voorbij, dat het oog niet van Anjer's vuurtoren eene of meer zeilen aan de kim bespieden kan of een sierlijk zeilschip over de blaauwe vlakte van straat Sunda kan zien voorbijglijden, terwijl somtijds eene lang uitgerekte rookwolk den weg aanwijst, dien een stoomschip zich langs zijne kusten gebaand heeft. Straat Sunda's belangrijkheid heeft zijn toppunt bereikt.

Want sedert twee jaren heeft het menschelijk vernuft een reuzenwerk tot stand gebracht en zee met zee vereenigd; en reeds begint de handel hoe langer zoo meer aan de groote ijzeren stoomschepen, die in hun eigen schoot de kracht bevatten, welke hen over het water voortbrengt, de voorkeur te geven tot vervoer zijner kostbaarste waren op eene korte baan, boven die houten kielen, van veranderlijke winden afhankelijk, waaraan hij ze gedurende drie en eene halve eeuw op een langen weg moest toevertrouwen. Sedert het Suez-kanaal geopend is, ziet

straat Malakka, al naar mate het getal der zeilschepen af — en dat der stoomschepen toeneemt, den tijd naken, waarop zij weder de voornaamste handelsweg tusschen het Oosten en het Westen zijn zal. Doch ook haar luister dreigt wederom door dien van eene nog ongeboren mededingster overschaduwd te worden. Reeds vindt men den weg, die de natuur aanbiedt te lang en wordt de richting gezocht waarin Achter-Indië's schiereiland het best door een kanaal te doorsnijden zal zijn.

Zoo hebben wij dan beurtelings eene of meer steden op Java, dan Singapoera, daarna Malakka, vervolgens Batavia en eindelijk weder Singapoera als rendez-vous van den Oosterschen handel ontmoet en straat Sunda en straat Malakka elkander den voorrang als de belangrijkste handelswegen tusschen het Oosten en het Westen zien betwisten. Wie zal het wagen een blik in de toekomst te werpen om de rol te voorspellen, welke beide zeeëngten nog in de wereldgeschiedenis te vervullen zullen hebben?

S. EN V.

HET JAVASCHE SPOORWEGNET.

Ontwerp van wet betreffende den aanleg van spoorwegen op Java. — Onderzoek in hoeverre de smalle spoorwijdte van 1,00 à 1,10 meter voor de behoeften van het vervoer op Java toe te passen en uit een economisch oogpunt aan te bevelen zoude zijn, enz., door den hoofd-ingenieur der Staats-spoorwegen J. A. Kool en den hoogleeraar aan de Polytechnische school N. H. Henket. Rotterdam, Nijgh en van Ditmar 1870. — De spoorweg Samarang-Vorstenlanden, door J. P. de Bordes. 's Gravenhage de Gebroeders van Cleef, 1870.

I.

Spoorwegen zijn zulke uitstekende middelen van gemeenschap, dat zoodra ergens de proef er mede wordt genomen, uitbreiding niet lang kan uitblijven. Zoo is het gegaan overal in Europa, zelfs in Nederland, waar men langen tijd in den waan verkeerde, dat men genoeg had aan de waterwegen, aan de rivieren en kanalen, die het land in alle richtingen doorsnijden. Zoo gaat het thans ook met Java. Nog zijn de bezwaren niet vergeten, welke tegen het aanleggen van den eersten Javaschen spoorweg werden aangevoerd. Java, heette het, was geen land voor spoorwegen. Het zou hoogst moeielijk, zoo niet onmogelijk zijn ze aan te leggen, en, al slaagde men in den aanleg, men zou de wegen niet in stand kunnen houden: overstroomingen en aardbevingen zouden ze periodiek vernielen. Het zou een altoosdurend tobben, een waren Sisyphus-arbeid blijven. Buitendien, vroeg men verder, waartoe zouden de spoorwegen op Java dienen? Om de eenige duizenden tonnen uitvoer-producten af te

voeren en de betrekkelijk geringe hoeveelheid zout van de stranden naar de binnenlandsche consumptie-plaatsen op te voeren. Daarmede zouden de exploitatie-kosten niet eens te dekken zijn; want, dit stond vast, de Javanen, eene geheel bijzondere soort van wezens, zouden geen gebruik van de spoorwegen maken en liever zich de ongemakken, eigen aan de voorvaderlijke transporten getroosten, dan zich op hun gemak te laten sleepen door de rookende en fluitende locomotief.

Gelukkig heeft men zich niet gestoord aan deze en dergelijke bezwaren. Men toog aan den arbeid, en terstond bleek dat de Javanen, onder leiding van bekwame ingenieurs uitnemend de velerlei werkzaamheden verrichtten welke voor den spoorwegbouw vereischt worden. Bij het openen der exploitatie, bleek mede dat zij, spoediger zelfs dan de Europeanen op Java, de voordeelen van het versnelde en gemakkelijke middel van vervoer wisten te waardeeren. Toen de spoorweg van Samarang, op een afstand van ongeveer 25 kilometers, nog dood liep in de sawavelden van Tangoeng, maakten reeds vele Javasche landbouwers uit de omstreken gebruik van den weg om hunne waren te Samarang te brengen, in weerwil dat zij alleen over galangans het station Tangoeng konden bereiken. Naar mate de exploitatie plaats vond over eene grootere lengte, nam het vertier op de lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij aanzienlijk toe, — en dit groote, onverhoopte vertier is voornamelijk te danken aan de inlandsche bedrijvigheid. De sombere voorspellingen hebben zich in andere opzichten ook niet verwezenlijkt. Overstroomingen hebben aan den spoorweg minder schade toegebracht dan zij aan de gewone wegen veroorzaken, om de eenvoudige reden dat er beter wordt gezorgd voor degelijk onderhoud en de eenige belangrijke aardbeving, welke Java sedert tien jaren teisterde en veel te Djocdjo en te Ambarawa vernielde, had toevallig de beleefdheid de spoorwegwerken ongedeerd te laten.

Een beter besef van hetgeen de spoorwegen voor Java zijn, dringt thans algemeen door. Men wordt meer en meer overtuigd van de waarheid der stellingen, — reeds bij het verleenen der concessie Samarang-Vorstenlanden verkondigd, maar die destijds werden gehouden voor utopien van een dweependen fantasist — dat op Java meer dan in eenig land ter wereld, het water, de dieren en de menschen voor den landbouw moeten

gereserveerd blijven en de transporten langs spoorwegen behooren te geschieden. Eene commissie, door den voorlaatsten minister van kolonien benoemd, om een onderzoek in te stellen over de smalle spoorbreedte, — of liever om na te gaan met hoe weinig geld men spoorwegen zou kunnen maken in het land dat tot dus ver de aanzienlijke sommen heeft opgebracht voor de kostbare Staats-spoorwegen in Nederland, — kwam althans tot de overtuiging dat spoorwegen op Java onvermijdelijk zijn en gaf bij haar rapport over smal spoor, in overweging lijnen aan te leggen over de geheele lengte van het eiland. Eene tweede commissie, benoemd door den tegenwoordigen minister, heeft nader de zaak in overweging genomen en de ontwikkeling van het spoorwegvervoer op Java genoegzaam aanbevolen, om den heer van Bosse er toe te brengen een ontwerp van wet in te dienen, waarbij de aanleg voor rekening van den Staat wordt bevolen van de volgende vier lijnen:

van den spoorweg Batavia-Buitenzorg, in de richting van Tjibaroessa en Tjipadalarang, naar Bandong;

van Djocdjokarta, in de richting van Poerworedjo, Keboemen en Banjoemaas, naar Tjilatjap;

van Pasoeroean, in de richting van Gempol, Sidoardjo, Modjokerto, Poerwodadi en Ngawi en aansluitende aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden;

van Soerabaja in de richting van Sidoardjo en Gempol naar Malang.

Omtrent eene vijfde lijn, van Bandong oostwaarts loopende naar de residentie Banjoemaas, ten einde Westelijk- en Midden-Java in verbinding te brengen, zal later eene wettelijke beslissing worden genomen, omdat op dit oogenblik nog geene gegevens voorhanden zijn om de richting eenigzins aan te duiden in welke die verbinding behoort te geschieden. Nader zal de wet almede de wijze van exploitatie bepalen. Eindelijk wordt op de Indische begrooting van 1872 eene som van twee millioen gulden uitgetrokken om met den aanleg der vier lijnen gelijktijdig een aanvang te maken.

De indiening van dit ontwerp heeft onze sympathie, al kunnen wij niet in allen deele met 's ministers plan instemmen. Het is juist gezien, bij eene wet te bepalen welke spoorwegen vooreerst op Java zullen aangelegd worden. Ook al wordt besloten de spoorwegen door particulieren, en niet voor rekening van den

Staat, te laten bouwen, is eene aanwijzing der aan te leggen lijnen noodzakelijk. Men moet weten wat het gouvernement wil, en staat eenmaal vast wat uitgevoerd moet worden, zoo kan men met eenige zekerheid de maatregelen nemen om praktisch de voorgenomen werken uit te voeren.

De richting der vier in het ontwerp aangewezen lijnen is, naar onze meening, evenzeer in 't algemeen juist gekozen. In de commissie, die de Javasche spoorwegquaestie laatstelijk heeft onderzocht, heerschte daaromtrent verschil van gevoelen. Blijkens haar bij het ontwerp gevoegde rapport en de afzonderlijke nota van de heeren de Bordes en Mullemeister, waren de leden der commissie het allen eens ten aanzien van de drie lijnen in Midden- en Oost-Java, doch geenszins ten aanzien van de Preanger-lijn. De genoemde heeren, uitmakende de minderheid der commissie, gaven de voorkeur aan eene verbinding van West- en Midden-Java door een spoorweg van Batavia over Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan naar Samarang; maar de meerderheid verklaarde zich ten gunste der Preanger-lijn en de minister heeft zich te recht met haar gevoelen vereenigd. Eene rechtstreeksche verbinding van dit uitgestrekte gewest met Batavia is sinds lang eene dringende behoefte; zij is onvermijdelijk voor de verdere ontwikkeling der bergbewoners en, behalve voor landbouw, nijverheid en vertier, zeer gewenscht voor de verdediging, die wel niet op den voorgrond behoeft te staan, maar niet ten eenenmale kan weggeredeneerd worden. Daarentegen, is een spoorweg niet zoo volstrekt noodzakelijk voor de residentiën op de noordkust. Krawang, Cheribon, Tagal en Pekalongan kunnen hunne uitvoer-producten zonder te groote bezwaren en langs betrekkelijk geringe afstanden afvoeren, terwijl het personen-vervoer vrij geriefelijk per scheepsgelegenheid plaats vindt.

Hoezeer wij, bij gevolg de gedane keuze toejuichen, meenen wij toch dat de oppositie van de heeren de Bordes en Mullemeister niet geheel onvruchtbaar zal blijken te zijn. Zij hebben de aandacht gevestigd op eene lijn die, zoo niet in de allereerste plaats en in stede van de Preanger-lijn, ten minste in de tweede plaats verdient ondernomen te worden. Na hun betoog, valt de productiviteit van die lijn niet te miskennen. Zij zal steeds meer en meer wenschelijk voorkomen, en ongetwijfeld, eindelijk ondernomen en uitgevoerd worden.

Tegen de meer bepaalde omschrijving der richtingen in welke

de vier lijnen zullen aangelegd worden, bestaan bezwaren die men niet mag verzwijgen. Vóór er opnemingen door spoorweg-ingenieurs zijn gedaan, is het gewaagd in de wet tusschenpunten te noemen die de lijnen moeten aandoen. Bij den spoorweg van Samarang-Vorstenlanden werd die fout begaan. De zijtak zou, volgens eene bij de wet bekrachtigde bepaling der concessie, aan de hoofdlijn te Tempoeran aansluiten. Op het terrein, bleek het, dat de aansluiting daar tot groote, doellooze uitgaven voor aanleg en exploitatie zou leiden. Liever dan die ongerijmdheid te plegen, stelden de ingenieurs het kruispunt te Kedoeng-Djati, eenige kilometers oostwaarts van Tempoeran, en weken zij in zoo ver van de duidelijke bepaling der wet af. Thans worden in den oosthoek twee kruispunten, Sidoardjo en Gempol, aangewezen; maar indien de ingenieurs belast met de opneming der oostelijke lijnen, tot het resultaat komen dat één eenig kruispunt, bij voorbeeld te Gempol, uit het dubbele oogpunt van aanleg en exploitatie, voordeeliger is, dan zou het immers dwaas zijn zich aan het tracé te houden dat men gemeend heeft in den Haag, zonder voldoende terreinkennis, te kunnen vaststellen. Evenzoo is het volstrekt niet uitgemaakt of de richting van Tjibaroessa en Tjipadalarang wel de beste is voor de Preanger lijn. De opnemingen in der tijd door den heer de Seijf gedaan in die richting zijn tamelijk nauwkeurig; maar nooit is voldoende onderzocht of er niet een minder moeielijk tracé te vinden is tusschen den Salak en den Gedeh. Vóór men een zoo kostbaar werk als de Preanger-lijn onderneemt, zou het toch zaak zijn zich volkomen te overtuigen, dat men met de richting van de lijn geene onherstelbare dwaling begaat. Een en ander, dunkt ons, wettigt den wensch, dat alleen de eindpunten van de aan te leggen lijnen in het ontwerp worden aangewezen, dat de spoorweg-ingenieurs gemachtigd worden om tusschen die eindpunten het beste tracé te zoeken en dat den gouverneur-generaal wordt opgedragen om de meer bepaalde richtingen, volgens de uitgewerkte plannen, vast te stellen.

II.

Het is onmogelijk te spreken van den aanleg van nieuwe lijnen, zonder tevens te herinneren aan het besluit van 10 januari

1870, waarbij de regering, naar aanleiding van het rapport der heeren Kool en Henket, bepaald heeft dat de spoorwijdte zal zijn 1,10 meter, in stede van de voor Samarang-Vorstenlanden aangenomen wijdte van 1,45 meter. Wanneer men meent, dat door dit besluit de zaak uitgemaakt is, zou men zich schromelijk vergissen. Op geheel eenzijdige gronden genomen, is het een niet te miskennen struikelblok voor de doorloopende exploitatie der Javasche spoorlijnen en zal het in de toekomst tot belangrijke uitgaven leiden. In hun rapport geven de heeren Kool en Henket hoog op van de onderstelde voordeelen der smalle spoorbreedte. Daarmede zou men aanzienlijk goedkooper spoorwegen verkrijgen, en, door dit lokaas verleid, heeft de regering terstond een besluit ten gunste van smal spoor genomen. Had zij het oordeel der twee geachte deskundigen aan een contradictoir onderzoek van anderen onderworpen, zij zou waarschijnlijk tot eene tegenovergestelde beslissing zijn gekomen.

De door de heeren Kool en Henket opgesomde voordeelen van smal spoor kunnen voor een groot deel alleen verkregen worden ten koste van de snelheid, het vermogen der locomotieven, de hechtheid en de duurzaamheid van de wegen. Met smal spoor is het mogelijk kleinere bochten te maken, maar, behalve dit voordeel, is al het overige veeleer in het nadeel van smal spoor en zijn, blijkens de ervaring verkregen bij de werkzaamheden aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, sommige opgesomde bezuinigingen zelfs geheel illusoir. Op de aardwerken, vooral in bergterrein, zou, volgens de heeren Kool en Henket, voor eene smalle baan aanzienlijk minder uitgegeven worden. Raadpleegt men echter de, verleden jaar door den heer de Bordes uitgegeven hoogst belangrijke brochure, dan bespeurt men dat in bergterrein op Java er niet te denken valt aan smalle banen. Zelfs veel breeder afgegraven dan voor eene spoorwijdte van 1.45, schuift dat terrein aanhoudend en is men gedwongen hetzij tot zeer breede dammen en ontgravingen, hetzij tot zware steunmuren de toevlucht te nemen. Evenzeer is men genoopt op zekere gronden in vlak of betrekkelijk vlak terrein de banen breeder aan te leggen of daarvoor grooter ontgravingen te doen dan uit de aanvankelijk profielteekeningen voor 1.45 spoorwijdte is te begrooten. Het spreekt van zelf, dat wil men de wegen tot staan krijgen in dergelijke terreinen, de grondwerken onafhankelijk van de spoorwijdte, aanzienlijk blijven.

Een ander voordeel zou, volgens de heeren Kool en Henket, zijn, dat men rails van 25 kilogrammen in plaats van 35 kilogram per strekkende meter zal gebruiken. Eene bezuiniging van 10 kilogrammen op ieder el rail geeft inderdaad eene belangrijke besparing op de kosten voor eersten aanleg. Maar men moet daarbij niet vergeten dat men waar voor zijn geld krijgt, dat de rails van 25 kilogrammen, vooral als ze veel gebruikt worden, spoediger slijten en dat ze tweemaal moeten vernieuwd worden vóór die van 35 kilogrammen gesleten zijn. Men geeft dus minder uit voor aanleg; maar op den duur drukt men de exploitatie met veel aanzienlijker kosten voor vernieuwing van spoorstaven.

Kleine locomotieven, kleine wagens, kleine toestellen zijn ook betrekkelijk duurder dan die voor spoorwegen van 1.45 meter wijdte worden gemaakt in de groote werktuigfabrieken van Europa. Bij voorbeeld twee locomotieven van 20,000 kilogrammen kosten meer dan eene locomotief van 40,000 kilogrammen, en toch heeft deze laatste meer vermogen dan twee kleine locomotieven te samen. In bergterrein hebben de kleine locomotieven schier uitsluitend hare trekkracht noodig om tegen hellingen te klimmen en kunnen zij daar slechts betrekkelijk kleine lasten opslepen en zelfs op vlakke vakken moeten zij de snelheid temperen tot beneden die der postpaarden op gemacadamiseerde wegen, om een eenigszins noemenswaardigen trein voort te kunnen trekken.

Het denkbeeld van geheel naar het smalle spoor van 1,10 ingerichte spoorwegen berust op eene miskenning van de werkelijke eischen van het vervoer op Java. Men heeft het model van die spoorwegen gaan zoeken in de weinig bevolkte berglanden van Schotland, Noorwegen, zelfs in Nieuw-Zeeland, en men heeft gemeend dat dit model evenzeer zou voldoen voor het productieve en volkrijke Java. Nu reeds begint men te bespeuren dat die vergelijking geheel mank gaat en dat de drukte en de snelheid van vervoer spoedig op Java niet met die in barre en woeste streken, maar met het vertier in tamelijk rijke en welvarende Europeesche landen gelijken tred zal houden.

Zal men nu toch het smalle spoor doordrijven? Iedereen kan daarvan het onmiddelijk gevolg beseffen. De bij het ontwerp voorgestelde lijnen in Midden- en Oost-Java moeten op twee punten aansluiten aan den spoorweg van 1,45 wijdte Samarang-

Vorstenlanden. Wanneer zij met het smalle spoor van 1,10 worden gebouwd, is het zoo wenschelijk doorloopend vervoer onmogelijk zoo lang Samarang-Vorstenlanden niet tevens versmald wordt. Er moet te Djocdjo en Djenkilon aanhoudend worden gelost en geladen, waardoor de transportkosten niet weing vermeerderen. Versmalling van Samarang-Vorstenlanden zal echter geene kleinigheid zijn. De Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij zal voorzeker haar materieel niet willen vernieuwen zonder eene aanzienlijke tegemoetkoming uit 's lands kas. Stel dat men dit offer brenge aan de spooreenheid van 1,10 meters. Intusschen zullen de miniatuur-spoorwegen ingericht naar die wijdte meer en meer blijken niet meer te voldoen aan de eischen van het vervoer. Na Samarang-Vorstenlanden te hebben versmald, zal men die lijn weder met de overige lijnen moeten verbreeden, zoodat, bij slot van rekening, de goedkoope spoorwegen op Java, zullen blijken de duurste te zijn die in eenig land zijn aangelegd.

De minister van koloniën aarzele daarom niet op het besluit van 10 januari 1870 terug te komen en, nu in Midden-Java reeds over bijna 200 kilometers spoorwijdte van 1,45 meter wordt gestoomd, ook die wijdte voor de aansluitende lijnen aan te nemen. Men houde zich verder aan de eenvoudige type voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden aangenomen, en men zal zuinigheid paren aan de wezenlijke eischen van het vervoer op Java. Volharding in eene eenmaal, lichtzinnig genomen, beslissing zal tot niets anders leiden dan tot noodelooze geldverkwisting, tot aanhoudend wroeten op eenmaal aangelegde lijnen, tot morserijen een intelligent volk onwaardig. In plaats van een deugdelijken spoorweg van 200 kilometers aanzienlijk in waarde te doen verminderen, richte men de nieuwe lijnen zoodanig in dat zij niet minder waard zijn dan, en terstond kunnen aansluiten, aan dien spoorweg. Dit zegt het gezond verstand, dat men op Java, evenmin als elders, straffeloos geweld kan aandoen. In plaats van aanzienlijke offers te brengen voor de versmalling van Samarang-Vorstenlanden, vervolgens voor de verbreeding van het geheele net, nadat gebleken is dat de spoorwegen van 1,10 meter wijdte niet voldoen, verbreede men liever terstond de lijn Batavia-Buitenzorg, die misschien nog vóór zij geheel in exploitatie zal zijn, tot aanhoudende en gegronde klachten aanleiding zal geven over gemis aan snelheid en gebrekkig vervoer. Men

herstelle, in een woord, met het geringste offer, de reeds tegen de spooreenheid van Java begane fout, in plaats van nieuwe feilen op de eerste feilen te stapelen en de toekomst van het geheele net grootendeels te bederven.

III.

Het ligt in het plan van den minister de voorgestelde lijnen voor rekening van den Staat te doen aanleggen, een voornemen, waartegen geduchte redenen kunnen aangevoerd worden. Reeds de voorbereidende commissie ontraadt Staatsaanleg op gronden die geenzins verwerpelijk zijn. „Niet nieuw is de bewering," zegt zij, „dat uit het oogpunt van gezag, de bouw en exploitatie van spoorwegen op Java behoort te geschieden door den Staat. Maar evenmin als die bewering in Engelsch-Indië bij den bouw van spoorwegen, naar men meent, gegolden heeft, schijnt zij voor Java gegrond, wanneer de Staat, zoowel door zijne handelingen als door wettelijke en reglementaire bepalingen, op de bijzondere maatschappijen voldoenden invloed uitoefent.

„In plaats van vermindering van den eerbied voor de regering, zal dan de indruk van haar macht grooter worden, omdat de inlander zien zal, dat zelfs die groote ligchamen aan den Staat onderworpen zijn. Zelfs zou, indien de werken niet krachtig konden worden voortgezet of niet slaagden, eene uitvoering door den Staat den eerbied voor de regering kunnen doen verzwakken.

„Maar in den bestaanden toestand vooral, komt eene uitvoering door den Staat, der commissie niet wenschelijk voor. Een ieder die de administratieve beslommeringen en bezwaren voor den gouvernements-ingenieur in Indië kent, ziet daarin een grooten hinderpaal voor eene spoedige en min kostbare uitvoering, vooral van groote werken. Dat al die bezwaren voor den aanleg van spoorwegen op zijde zouden te stellen zijn, is niet wel mogelijk. Hoe zou aan den ingenieur die de spoorwegen moet bouwen, vrijheid van handelen kunnen gelaten worden, die andere Staats-ingenieurs missen? De spoorweg-aanleg zou geheel buiten het departement van openbare werken moeten staan, omdat zij, die dit departement besturen, geen spoorweg-ingenieurs zijn en

hun beheer dus voor de uitvoering nadeelig zou kunnen worden, zoo zij zich te veel met bijzonderheden inlieten.

„De tijdelijke indienststelling der spoorweg-ambtenaren moet leiden tot het toeleggen van hoogere bezoldigingen dan de ambtenaren bij de openbare werken genieten, en hieruit kan allicht afgunst voortspruiten, hetgeen tot mindere welwillendheid kan leiden.

„Een ander bezwaar is, dat er gemis aan contrôle bestaat. Geschiedt de aanleg door eene particuliere maatschappij, dan controleren de Staats-ingenieurs die maatschappij, maar wie oefent bij een Staatsaanleg de onontbeerlijke contrôle uit? Hierin nu kan wel is waar worden voorzien op eene soortgelijke wijze als bij de Staats-spoorwegen in Nederland geschiedt, door de hoofd-ingenieurs, doch uit den aard der zaak is de contrôle dan niet zoo scherp als bij werken door particuliere maatschappijen verricht en door gouvernements-ingenieurs gecontrôleerd.

„De maatschappij, aan een zeker kapitaal gebonden, heeft meer drang om zuinig te bouwen, dan de Staats-ingenieurs, die als het ware over een onbeperkt kapitaal kunnen beschikken, en dus somtijds toegeven aan eischen, die de maatschappij eenvoudig afwijst met het antwoord, dat zij daarvoor geen geld heeft. De gouvernements-ingenieur heeft, wanneer aan zijne werken ongevallen voorkomen, groote verantwoordelijkheid. Daarentegen wordt weinig gewaardeerd indien hij door ligte constructie minder kostbare werken bouwt. De ingenieur eener maatschappij wordt dikwijls door financiele reden gedwongen zijne werken zoo ligt mogelijk te maken en weet dat hij de verantwoordelijkheid daarvan op zich moet nemen. Hij voelt de verplichting om zoo zuinig mogelijk te werken.

„Het voorbeeld van Engelsch-Indie, waar nu Staats-spoorwegen worden gebouwd, bewijst niets tegen eene uitvoering door particulieren. De rentewaarborg was dáár voor een onbepaald kapitaal gegeven, omdat niet bekend was, wat het maken van wegen in een vreemd land zoude kosten. Daardoor bestond er minder reden om zuinig te werken en waren de administratieve bemoeiingen met de regering vrij lastig. Thans worden de spoorwegen daar te lande door den Staat gemaakt, ook omdat de nog te bouwen lijnen, geen hoofdlijnen zijn, en hij de voordeelige evenmin aan bijzondere maatschappijen wilde geven als de niet winstgevende voor zich behouden. Tegen dien aanleg

hebben zich echter vele stemmen doen hooren. De tijd zal leeren of de Staat er werkelijk door wordt bevorderd."

Uit de bij het ontwerp overgelegde adviesen uit Indië, blijkt dat de Raad van Indië mede eenparig het beginsel van uitvoering door de particuliere industrie voorstaat. Staatsaanleg, zegt de Raad, kan niet anders strekken dan om het ongunstig verschil van het Staatsvermogen tegenover dat van bijzondere personen of maatschappijen in het licht te doen treden. Voor Staatsaanleg verklaarde zich echter de directeur van burgerlijke openbare werken, en met zijne meening vereenigden zich de kommandant van het leger en de gouverneur-generaal. Opmerkelijk zijn echter de voorwaarden die hij daarbij stelt: 1° vrijheid om af te wijken van de vigerende wijze van administratie bij de uitvoering van gouvernementswerken; 2° bevoegdheid om de hulp der bevolking in te roepen en de gecondemneerden te benuttigen.

Het zijn juist de voorwaarden om de werken kostbaar en van buitensporig langen duur te maken. Wanneer de spoorwegingenieurs hoegenaamd geene verantwoording doen van de te besteden gelden, behoeft men niet te twijfelen dat zij er duchtig in zullen hakken, zelfs indien de uitvoering geschiedt geheel buiten bemoeienis van het departement van openbare werken. Dat departement is, volgens de uitdrukking van den heer Nieuwenhuyzen, vice-president van den Raad van Indië, zoo weinig op de hoogte om voogdij over spoorweg-aanleg uit te oefenen, dat het tot dusverre zijn gebrek aan zaakkennis alleen poogde te vergoeden door het opwerpen van bezwaren die maar zelden den toets van eèn bezadigd oordeel konden doorstaan. Aan eene inrichting, die nu reeds te kort schiet bij hare beperkte taak, zal men wel niet de veel grootere taak opdragen om Java met spoorwegen te bedekken. Het zullen dus uitgezonden, zelfstandig handelende ingenieurs zijn die de werken uitvoeren. Maar gelooft men dat daarmede tevens de voorwaarden worden aangebracht van zuinigen aanleg? Niets is minder waarschijnlijk. Dezelfde ingenieurs, die betrekkelijk goedkoop werken voor maatschappijen, omdat zij telkens herinnerd worden aan het beperkte kapitaal waarover men te beschikken heeft, werken duur voor den Staat omdat zij zich niet behoeven te bekreunen over de kosten van aanleg. Voor den Staat werkende, zal hun ijver niet zoo vurig zijn; zij zullen zich ontslagen achten van het aanhoudend toezicht

op de nauwlettendheid van het talrijke ondergeschikte personeel, waardoor bedrog vrijer spel krijgt. Het zal hun slechts te doen zijn, om de deugdelijkheid van het werk, dat hun zorg genoeg baart, om zich niet te veel in te laten met het beheer der gelden, en hoe daarmede omgesprongen wordt wanneer geene dagelijksche contrôle geschiedt, wanneer opzichters van een laag allooi belast zijn met de uitkeering van duizende guldens, behoeft niet in bijzonderheden te worden aangetoond.

De gedwongen arbeid der bevolking en van kettinggangers, is, volgens den directeur van openbare werken, in de tweede plaats noodig voor het welslagen van Staatsaanleg. Wij laten de vraag rusten, hoe in den tegenwoordigen tijd, althans wat de bevolking betreft, het mogelijk zou wezen aan die voorwaarden te voldoen? hoe men er toe zou kunnen komen de Javasche grondbezitters uit te roepen tot meerdere heerediensten dan zij, volgens de heerschende beginselen van bestuur, gehouden zijn te presteeren? Wij behoeven evenmin te wijzen op het somber contrast dat de Staatsaanleg zou maken met die der particulieren, nadat dezen reeds met uitsluitend vrijwillig opgekomen arbeiders, groote spoorwegwerken hebben voltooid. Afgescheiden van de staatkundige redenen, die spoorweg-aanleg in heeredienst ten sterkste moeten doen ontraden, is deze wijze van werken stellig de meest geschikte om nooit tot een gewenscht einde te komen. Indien men ten eeuwigen dage wil voortsukkelen en de spoorweglijnen zoo laat mogelijk in exploitatie wenscht te brengen, neme men de toevlucht tot den luien, vadsigen, onverschilligen gedwongen arbeid; men sluite oogen en ooren voor het afdoende voorbeeld bij den spoorweg Samarang-Vorstenlanden gegeven, en keere eenvoudig tot de jammerlijke praktijken terug van het vroegere despotisme.

Het is niet waarschijnlijk dat uit Europa gezonden ingenieurs gaarne met gedwongen arbeiders zullen werken. Toch bestaat er, bij Staatsaanleg, geen voldoende waarborg, dat men nooit en nergens de bevolking zal pressen voor de spoorwegwerken. De verleiding zal dikwerf groot zijn. De ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, overtuigd dat zij zich bij het gouvernement verdienstelijk maken indien zij de Staatsingenieurs de hand reiken, zal het moeielijk vallen geheel onzijdig te blijven, en, dikwerf misschien, als officieel opgegeven wordt van vrijen arbeid, zal het daadwerkelijk niets anders zijn dan vermomden dwang.

Uit een meer algemeen oogpunt, moet eindelijk aanleg van Staatswege in het belang van Indië worden ontraden. De aanzienlijke kapitalen welke voor de spoorwegen noodig zijn, zullen het gouvernement in zijn vermogen beperken om op ander gebied te doen hetgeen voor Indië wordt vereischt. Reeds eenmaal is het treurig bewijs gegeven, dat het gouvernement zich rechtstreeks inlatende met de landbouw-nijverheid, die niet tot zijn gebied behoort, wel zoo kwaad als het kon de taak der bijzondere industrie vervulde; maar tegelijkertijd zijne hoogere roeping verloochende en niet deed hetgeen elke regering moet doen. Laat de Staat zich thans begeven in belangrijke spoorweg-ondernemingen, en dezelfde gevolgen zullen niet uitblijven. In zooveel er nog in Indië te doen is, en dat de Staat alleen kan doen, zal hij meer dan ooit te kort schieten. Voor havenwerken, waterleidingen, voor onderwijs, voor politie en justitie, voor gevangenissen en andere openbare inrichtingen zal men de rechtmatige eischen afwijzen met een beroep op de spoorwegen, die zoo veel geld kosten dat er niets meer overblijft ter bevrediging van andere behoeften.

Dat dit geene zwaarmoedige voorspellingen zijn, bewijzen de cijfers. Men kan aannemen, dat indien de Nederlandsche spoorwegen door maatschappijen met voldoende rentegarantie waren tot stand gekomen, zij den Staat in het ongunstigste geval niet meer zouden gekost hebben dan eene tijdelijke en later terugvloeiende uitgave van *f* 50 millioen. Thans zijn reeds daaraan ten koste gelegd *f* 150 millioen en, ofschoon het Staatsnet bijna geheel is voltooid, kan men niet met eenige zekerheid opgeven hoeveel nog zal moeten uitgegeven worden. De Staat zou dus, bij particuliere aanleg, over *f* 100 millioen meer hebben kunnen beschikken, tot ontwikkeling van het moederland en van Indië. Staatsaanleg was de oorzaak dat voor *f* 100 millioen nuttige uitgaven moesten achterwege blijven.

Nog sprekender is het gebeurde in tegenovergestelde zin met den aanleg door eene particuliere maatschappij der eerste Javasche lijnen. Gedurende negen jaren keerde het gouvernement voor rentegarantie uit eene totale som van *f* 2 millioen, waarvoor Java thans heeft ongeveer 200 kilometers spoorweg in exploitatie, die bij Staatsaanleg, stellig meer dan eene uitgave van 25 millioen zouden vereischt hebben. Omdat deze som, over negen jaren verdeeld, als 't ware onbeduidend was op de Indische

begrootingen, hebben de regering en de Staten-Generaal niet geaarzeld om bovendien de uitgaven voor Indië in 't algemeen te verhoogen. De Indische regering kreeg ter harer beschikking meer geld dan zij goedvond te gebruiken, en indien hare veerkracht beantwoord had aan de goede bedoelingen van het opperbestuur, zou, behalve de eerste spoorweglijnen, veel tot stand gekomen zijn. Zoo zal het ook gaan wanneer het gouvernement zijne financiele krachten niet uitput aan de nieuwe lijnen. De aan de maatschappijen uit te keeren rentegarantie zal geen struikelblok zijn voor uitgaven tot andere nuttige doeleinden. In plaats van eene geldkracht, die spoedig hare perken heeft, wordt door de vereenigde krachten van regering en maatschappijen, als 't ware grenzenloos voortgewerkt aan de ontwikkeling van Indië.

Bij het vooruitzicht van duren en tragen aanleg, voegen zich alzoo beschouwingen van eene hoogere orde om Staatsaanleg te ontraden. Trouwens, de minister loochent de bezwaren niet welke er tegen gemaakt worden. In de memorie van toelichting erkent hij, voor zichzelf voorstander te zijn van den aanleg door de particulicre nijverheid. Maar hij acht het onraadzaam dit stelsel thans in Indië in toepassing te brengen. De jongste rampen, op financieel gebied in Indië geleden, en vooral de voor de aandeelhouders in de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij aanvankelijk zoo ongunstige loop dier onderneming, hebben, naar zijne meening, het vertrouwen te zeer geschokt, om aan te nemen dat, op dit oogenblik althans, het benoodigde kapitaal, immers hier te lande, anders dan op onereuse voorwaarden te verkrijgen zou zijn.

Wij gelooven echter dat zelf de wederwaardigheden der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij niet tot Staatsaanleg behoeven te leiden, hetgeen met eene korte herinnering aan de voornaamste feiten uit de geschiedenis van die maatschappij voldingend kan gestaafd worden.

IV.

De voornaamste oorzaken van den ongunstigen loop der eerste Javasche spoorweg-onderneming, zijn, volgens den minister, eerstens dat de hulp, door den Staat toegezegd niet toereikend was

om de negociatie van het kapitaal à pari te verzekeren, waardoor een te groot deel van het benoodigde geld te loor ging aan de kosten welke de plaatsing voor de aandeelen en obligatiën vorderde; ten tweede, dat de concessionarissen niet in het bezit waren van geheel voldoende terrein-opnemingen en de noodige kennis misten, die voor den aanleg der lijnen wordt vereischt.

De hoofdreden moet echter elders worden gezocht. Toen in 1862 de gouverneur-generaal concessie verleende voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, stelden de concessionarissen zich slechts voor in vlak terrein eene lengte van 166 tot 175 kilometers spoorweg te bouwen. Er was in Indië getwist over de richting, en de Indische regering, in overeenstemming met de meerderheid der adviseurs en de concessionarissen, had bepaald uitgemaakt, dat de weg, niet over het bergland, in de richting van den postweg van Samarang naar Djocdjokarta, maar door de vlakte ten zuid-oosten van Samarang naar Soerakarta zou aangelegd worden. Zoo huiverig was men aanvankelijk voor bergspoorwegen, dat in de concessie-aanvraag, de richting aangeduid werd noord-oostwaarts naar Poerwodadi, om van daar in eene schier rechte lijn te dalen naar Solo. Men wenschte blijkbaar zoover mogelijk van het bergterrein in Midden-Java verwijderd te blijven.

De lijn door de vlakte was niet vooraf door spoorweg-ingenieurs opgenomen. Toch was genoegzaam bekend, dat het terrein, door hetwelk de lijn zou loopen, geene buitengewone moeielijkheden zou opleveren. Het vertoonde zich bij de meest oppervlakkige aanschouwing, zoodanig dat men gerust kon besluiten tot het aanleggen van een spoorweg zonder in het bezit te zijn van détailkaarten en avant-projets. Dit was geenszins een waagstuk, evenmin als de onderstelling dat men ruimschoots met een kapitaal van 14 millioen gulden de kosten van het geheele werk zou kunnen bestrijden. De opgedane ondervinding rechtvaardigt althans allezins het primitief plan der concessionarissen. Het is toch bij de uitkomst gebleken, dat de aanlegkosten van de hoofdlijn, met uitzondering van het uiteinde in de eerste sectie · waarover straks nader — verre beneden de *f* 80,000 per ki meter zijn gebleven. De geheele lengte van de lijn Samaran Solo-Djocdjo is ongeveer 160 kilometers. Gerekend zelfs te *f* 80,000 per kilometer, zou zij eene totale som van *f* 12,800,(

hebben gevorderd, zoodat er een overschot van ƒ1,200,000 op de 14 millioen zou zijn geweest.

Het was echter de concessionarissen niet gegeven zich aan hun eenvoudig plan te houden. De strijd over de richting werd uit Indië in de tweede kamer der Staten-Generaal overgebracht. Het onderzoek der ter bekrachtiging aangeboden concessie leidde tot eene transactie welke allernoodlottigst voor de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij is geworden. Op goede gronden was de bewering van de voorstanders der berglijn niet tegen te spreken, dat de vlakte-lijn, zoo als zij in Indië was aangenomen, hoegenaamd geen dienst zou bewijzen aan het drukke vertier der berglanden van Midden-Java; de Kadoe, Salatiga, Bawean, die niet minder dan Solo en Djocdjo, behoefte hadden aan betere transportmiddelen, zouden door den spoorweg tusschen Samarang en die beide gewesten niet gebaat worden. Men toonde zich niet ongeneigd de nijverheid in de vorstenlanden te gemoet te komen; maar veel ernstiger was de aandrang om het bergland te helpen, ook omdat daardoor de gouvernements-belangen meer rechtstreeks zouden bevorderd worden. Onder den invloed van dien aandrang, en voorgelicht door een oud hoofd-officier der militaire genie op Java, die slechts met zijne herinneringen van het terrein kon te rade gaan, kwamen de toenmalige minister van kolonien en de concessionarissen overeen: 1° dat de hoofdlijn zoo veel mogelijk westwaarts zou worden ingebogen; 2° dat van een bepaald punt genaamd Tempoeran, een zijtak het bergland tot Willem I zou beklimmen.

Van eene met de nieuwe verplichting, die de concessionarissen op zich namen, geëvenredigde vermeerdering van het kapitaal en het cijfer der verleende rentegarantie werd niet gerept. Onnadenkend werd aangenomen, dat men behalve de hoofdlijn, ook nog den zijtak met dezelfde, uitsluitend voor het oorspronkelijk plan geraamde som van 14 millioen zou kunnen tot stand brengen. Het opperbestuur en de concessionarissen begingen hiermede eene fout, die, misschien, bij de uitvoering, nog ware te herstellen geweest, indien de kamer niet, op voorstel van den heer Heemskerk Azn, daaraan een onberekenbaren blunder had toegevoegd, door in een bij de wet bekrachtigd artikel der concessie de ongehoorde bepaling in te lasschen, dat de concessionarissen den zijtak, vóór de hoofdlijn, geheel hadden te voltooien en in exploitatie te brengen.

De nieuwe bepalingen, voornamelijk de laatste, deden het oorspronkelijke, eenvoudige plan der concessionarissen geheel in duigen vallen. De onderneming verkreeg een omvang te groot voor het kapitaal van 14 millioen. Het gold niet meer eene betrekkelijk onkostbare lijn in vlak terrein, maar als 't ware twee lijnen, waarvan eene, die buitengewone werken vereischte, van welke, zelfs na het opmaken van avant-projets, geene volkomen zekere raming was te maken. Met te weinig kapitaal voorzien, moest de maatschappij buitendien op de meest nadeelige wijze werken. Zij had hare beste krachten al dadelijk te brengen op den zijtak en kon dus niet de hoofdlijn zoo spoedig tot Solo brengen als dit werkelijk het geval zou zijn geweest indien de berglijn niet mede in de allerlaatste plaats ware onderhanden genomen. Die zijtak voerde haar ook in het moeielijk terrein op het tweede gedeelte der eerste sectie, dat men vermeden zou hebben, indien men zich aan het oorspronkelijke plan had gehouden. In een woord, ter wille van den zijtak, werd het werk èn kostbaarder èn van langer duur.

Nadat voldingend was gebleken, dat het kapitaal van 14 millioen onvoldoende was voor de voltooiing van hoofdlijn en zijtak, te zamen 200 kilometers lang, worstelde de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij gestadig met de regering om de ontbrekende sommen te kunnen negocieren. Het is steeds eene duistere zaak gebleven waarom de eerste uitgifte van obligatiën ad 4 millioen gedeeltelijk mislukte en in 1866 maar ongeveer voor 2 millioen van die stukken konden geplaatst worden. Genoegzaam bekend is het echter dat het toenmalige bewind, alles behalve gunstig gestemd voor spoorwegen op Java, ongeneigd was om de eerste Javasche spoorweg-onderneming uit de ongelegenheid te helpen waarin zij verkeerde. Maar zelfs de hulp eindelijk, toen het water aan de lippen stond, door den minister de Waal verleend, geschiedde onder drukkende voorwaarden. De rentegarantie werd wel is waar van *f* 630,000 ($4^1/_2$ pCt. voor 14 millioen) tot *f* 765,000 ($4^1/_2$ pCt. voor 17 millioen) 's jaars verhoogd om de maatschappij in gelegenheid te stellen het ontbrekende kapitaal op te nemen, maar zij werd te gelijkertijd verplicht dadelijk van het op te nemen kapitaal 4 milloen af te zonderen voor den spoorweg Batavia-Buitenzorg, zoodat het kapitaal van Samarang-Vorstenlanden, aanvankelijk gegarandeerd tot een bedrag van 14 millioen, na het hulpbetoon, niet meer dan

voor een bedrag van 13 millioen rentewaarborg geniet! Voor de 260 kilometers spoorweg der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, die waarschijnlijk te samen 23 millioen kosten zullen, verleent het gouvernement slechts rentegarantie tegen $4^1/_2$ pCt. aan 17 millioen; — tegen 5 pCt. iets meer dan de rente van 15 millioen!

Onvoldoende rente-waarborg, — het streven der regering om de aandeelhouders uitsluitend den last te laten dragen van een groot werk van publiek nut, waarvan de Staat in de eerste plaats de voordeelen geniet, gepaard aan de ongezindheid om bij te springen toen hulp onvermijdelijk was, ziedaar de redenen waarom de eerste Javasche spoorweg-onderneming aanvankelijk een ongunstigen loop heeft genomen.

In weerwil van de noodlottige omstandigheden waaronder de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij heeft gewerkt, moet de door haar verkregen uitkomst evenwel als gunstig worden beschouwd voor particuliere aanleg en exploitatie. Met hare bekrompen middelen, heeft zij het grootste gedeelte der lijnen toch voor het publiek geopend binnen den bij de concessie gestelden termijn. Ondanks de zware kosten voor oprichting, negociatie van kapitaal en overmaken van geld, zullen hare lijnen nog ver beneden het kostende blijven van de spoorwegen in het moederland. Men schat de aanlegkosten der Nederlandsche Staatsspoorwegen, zonder de groote kunstwerken en het materieel, op ruim *f* 100,000 per kilometer. De lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij hebben eene gesamenlijke lengte van 260 kilometers; haar geheele kapitaal is 23 millioen, zoodat nog geen *f* 89,000 (*f* 88,461) per kilometer wordt uitgegeven en dit met inbegrip van de groote uitgaven voor den zijtak Kedong-Djati-Willem I en de kosten van materieel.

Volgens de memorie van toelichting, opent zich buitendien eene betere toekomst voor de maatschappij. De exploitatie van het voltooide gedeelte gaf, in de eerste zeven maanden van 1871, eene bruto opbrengst:

109	kilometers	in januari	van . . .	*f*	66,538.66
		„ februari	„ . . .	„	46,489.07
116	„	„ maart	„ . . .	„	56,235.45
150	„	„ april	„ . . .	„	75,676.63
		„ mei	„ . . .	„	75,000.00
		„ juni	„ . . .	„	74,000.00
		„ juli	„ . . .	„	108,000.00

Hierbij nog te voegen de sedert bekend geworden uitkomsten van de maanden

161 kilometers { augustus . . . . . *f* 134,000.
september . . . . . „ 131,000.

De exploitatiekosten stellende op 50 tot 60 pCt., zoo kan men op goede gronden aannemen dat, wanneer de lijnen Samarang-Vorstenlanden geheel in exploitatie zullen zijn, de Staat reeds voor een goed deel ontheven zal worden van de uitkeering der rentegarantie, en dat zich zelfs een niet geheel ongunstig verschiet voor de aandeelhouders zal opdoen, wanneer de lijn Batavia-Buitenzorg in exploitatie zal zijn gekomen. „De toekomst" — laat de minister hierop volgen — „schijnt dus minder ongunstig voor particuliere ondernemingen van dezen aard." Eene juiste conclusie, maar die tot gevolg moest hebben een voorstel tot inroeping van den particulieren ondernemingsgeest voor den aanleg der nog op Java te bouwen spoorwegen.

V.

Het spreekt van zelf, dat, onder de bekrompen voorwaarden die de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij geïmponeerd zijn, zich geene nieuwe maatschappijen zullen vormen; doch, niemand kan, na de verkregen ondervinding, van dergelijke voorwaarden particulieren aanleg afhankelijk stellen. Rentegarantie toch onderstelt dat aan de besteedde kapitalen terstond, niet eerst in eene min of meer verwijderde toekomst, werkelijk rente worde uitgekeerd. De vraag is dus maar, zoo als zij door den minister wordt gesteld, of men kan aannemen, dat, op dit oogenblik, het benoodigde kapitaal voor de aan te leggen lijnen anders dan op onereuse voorwaarden te verkrijgen zou zijn? De minister voegt er voorzichtigheidshalve bij: „immers hier te lande."

Het is mogelijk, dat op dit oogenblik de Nederlandsche kapitalisten geen geld voor spoorwegen op Java over hebben. Het grootste gedeelte van het kapitaal aandeelen en obligatiën der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij bevindt zich in vreemde handen en het zou kunnen gebeuren dat men nieuwe maatschappijen alleen door de medewerking van vreemde geld-

schieters zou kunnen oprichten. Waarom men die medewerking zou versmaden, is echter onbegrijpelijk. Rusland, Noord-Amerika, andere staten weigeren volstrekt niet de Nederlandsche kapitalen voor hunne spoorwegen. De regeringen van die landen achten zich gelukkig dat hare spoorwegleeningen op de Amsterdamsche beurs mede grif opgang maken. Laat ons dus niet onhandiger dan die regeringen wezen en, als bij voorbeeld Engelsche kapitalisten het geld willen geven voor de Javasche spoorwegen, hunne aanbiedingen niet hooghartig afwijzen.

Indien men dus het vreemde kapitaal ook toelaat, dan is het waarschijnlijk, zelfs vrij zeker, dat met een rationeel doch niet onereus stelsel van rentegarantie, de particuliere ondernemingsgeest wel te vinden zal zijn voor de uitvoering der Javasche lijnen. Een zoodanig stelsel vindt men volledig uitgewerkt in het rapport der voorbereidende commissie, namelijk, het stelsel van rentegarantie van het geheele aanlegkapitaal met voorwaarden. De commissie is van meening dat die voorwaarden in zich moeten bevatten:

1°. dat de maatschappij in de gelegenheid worde gesteld het geld op billijke voorwaarden te verkrijgen, waartoe het noodig is: *a* dat de rente niet te laag gesteld worde; *b* dat eenige misrekening in de aanlegkosten niet of niet geheel op de aandeelhouders drukke; *c* dat de kans worde opengesteld tot het verkrijgen van een dividend boven de gestelde rente; — 2°. dat de Staat niet te groote opoffering behoeve te doen en zeer nabij wete welke betalingen van hem kunnen worden gevorderd; — 3°. dat de maatschappij een prikkel hebbe om zuinigheid te betrachten, zoowel bij den aanleg als gedurende de exploitatie. De bedoelde voorwaarden moeten, met andere woorden, zoodanig worden gesteld, dat zij de belangen van den Staat en der aandeelhouders zooveel doenlijk vereenigen.

Om daartoe te geraken zouden, volgens de commissie, van de aan te leggen lijnen de ontwerpen met begrootingen enz. door van wege het gouvernement aangestelde ingenieurs kunnen worden opgemaakt en toegelicht. Zijn die goed uitgewerkte avantprojets eens gemaakt, dan is met eenige zekerheid bekend, welk kapitaal voor den aanleg ongeveer noodig zal wezen. De kosten van de nu uitgevoerde spoorwegen zullen dan bovendien ook bekend zijn. Uit die van de lijn Samarang-Vorstenlanden is af te leiden, wat spoorwegen in vlak, heuvelachtig en bergterrein

kosten voor gewoon spoor met zwaren bovenbouw en ingericht vbornamelijk voor goederen-vervoer, terwijl de lijn Batavia-Buitenzorg ten voorbeeld strekt van een spoorweg in vlak terrein met smal spoor en vooral voor personen-vervoer bestemd.

Op grond van die avant-projets en opgaven van kosten der bestaande spoorwegen, zegt de commissie, zullen de kosten der nog te maken spoorbanen vrij nauwkeurig te bepalen zijn, met uitzondering alleen der berggedeelten. De risico der regering, voor zoo veel betreft het overschrijden der begrootingen en der ramingen voor het bedrag der gewaarborgde rente kan zoo doende niet groot zijn. In verband hiermede geeft de commissie het volgende stelsel van rentegarantie in overweging:

Gesteld het aanlegkapitaal bedraagt de som van A gulden. Van die A gulden waarborgt de Staat een zeker pCt. per jaar bij voorbeeld 5 pCt., zoolang de opbrengst van den spoorweg geen grootere netto-winst afwerpt. Bedragen de aanlegkosten meer dan A gulden, zoo garandeert de Staat de intrest van de meerdere aanlegkosten, echter tegen eene mindere rente dan die oorspronkelijk geraamde som en wel in afdalende reeks. Bij voorbeeld, bij elke vermeerdering van 10 pCt. van het aanlegkapitaal, vermindert de rente voor die 10 pCt. meer kapitaal, met 1 pCt. Is bijvoorbeeld het aanlegkapitaal geraamd op *f* 80,000 per kilometer en bedraagt de rentewaarborg 5 pCt., dan zou worden betaald:

van de *f* 80,000						5	pCt.
en van de volgende							
f 8000	of van de *f*	80,000	tot de *f*	88,000	. .	4	„
„	„ „ „	88,000	„ „ „	96,000	. .	3	„
„	„ „ „	96,000	„ „ „	104,000	. .	2	„
„	„ „ „	104,000	„ „ „	112,000	. .	1	„

De regering heeft dan boven de rentegarantie van het oorspronkelijk kapitaal nog gegarandeerd $4 \times f\,8000 = f\,32{,}000$ tegen een gemiddeld pCt. van $2^1/_2$, hetgeen gelijk staat met de rentegarantie van *f* 16,000 tegen 5 pCt. De risico van meerdere garantie voor den Staat is alzoo 20 pCt. van het oorspronkelijk kapitaal.

Deze schaal is slechts als voorbeeld genomen; het zal van de omstandigheden moeten afhangen hoe zij in elk speciaal geval zal moeten worden bepaald. Bij vlakke lijnen, waar de kans op het tegenvallen der begrootingen gering is, zal de afdalende

schaal der ten honderden snel en, bij moeielijke berglijnen, langsaam moeten dalen. Want hierbij moet ook in aanmerking worden genomen, dat in de begrooting van kosten van vele onderdeelen, als van dwarsleggers, spoorstaven, stations-inrichtingen enz., de risico gering is en de kosten daarvan voor berg- of andere lijnen niet of betrekkelijk weinig verschillen.

Zijn de kosten van de minder veranderlijke onderdeelen, bij voorbeeld *f* 40,000 per mijl, dan zouden, volgens het hierboven opgegeven voorbeeld, van een spoorweg die totaal op *f* 80,000 per kilometer geraamd is, de kosten der andere deelen zijn *f* 40,000; in dat geval zal dus de volgende 10 pCt. waarvoor 1 pCt. minder rente wordt gewaarborgd *f* 8000, of 20 pCt. van de *f* 40,000 bedragen. Is de weg moeielijker en bij voorbeeld op *f* 120,000 per kilometer geraamd, dan zijn de kosten van de meer onveranderlijke onderdeelen ook *f* 40,000, doch dan blijft er voor de andere deelen *f* 80,000 over; de 10 pCt. waarvan 1 pCt. minder rente wordt betaald, is dan echter *f* 12000 of slechts 15 pCt. van *f* 120,000 min *f* 40,000 of van *f* 80,000. In het eerste geval zouden dus bij de minste risico (als de schaal voor alle gevallen gelijk bleef) betrekkelijk betere voorwaarden toegestaan worden dan in het tweede geval bij meer risico. De schaal moet dus voor verschillende gevallen verschillend zijn; zij is, even als het bedrag der te waarborgen rente, van vele omstandigheden afhankelijk, en dus vooraf niet op te geven.

Het is duidelijk, dat, bij de onderstelde gevallen, in de begrooting moeten zijn opgenomen al de kosten voor de administratie, de kapitaalvorming, het overmaken van geld, de assurantiën, het personeel, de werken, het materieel, het exploitatiekapitaal en wat er verder bij behoort.

De concessie moet alleen aan die personen gegeven of overgedragen worden, die bij de regering bekend staan als de tot de uitvoering noodige vereischten te bezitten.

Wanneer de Staat den aanleg der spoorwegen gedeeltelijk zoo krachtig ondersteunt, is het billijk, niet alleen dat later, als de wegen goede opbrengsten geven, de Staat de betaalde rente terug ontvangt, maar ook dat hij voortdurend in de winsten blijft deelen. Wanneer bij voorbeeld de netto opbrengst hooger is dan de rente van het oorspronkelijk en ook van het later opgenomen kapitaal, zou daarvan echter eerst als dividend boven de rente kunnen worden betaald 1 pCt. aan de aandeelhouders. Geene

kapitalen toch zullen thans te verkrijgen zijn zonder zeer hooge rente te betalen en zonder de kans om, boven die rente, later nog meer te erlangen. Wordt nu de netto-winst grooter, dan zou het volgende $^1/_2$ pCt. aan den Staat komen voor zijne voorschotten wegens rente, daarna het volgende $^1/_2$ pCt. aan de aandeelhouders enz., totdat de aandeelhouders 7 pCt. krijgen. De meerdere netto ontvangst komt verder aan den Staat tot zoo lang hem de voorschotten zijn terugbetaald. Dan is het oogenblik gekomen dat de Staat gaat deelen in de winst. De aandeelhouders zouden 7 pCt. blijven ontvangen, terwijl het meerdere verdiende gelijkelijk tusschen den Staat en de aandeelhouders wordt verdeeld.

Door dergelijke bepalingen, zegt ten slotte de commissie, hebben de aandeelhouders belang bij een zuinigen aanleg en exploitatie, want daardoor alleen kunnen hunne renten klimmen; terwijl de Staat een billijk aandeel ontvangt van de door zijne hulp tot stand gekomen onderneming.

Welke verwachtingen men koestere van den particulieren ondernemingsgeest, het zou althans wenschelijk wezen te beproeven of onder de boven beschreven voorwaarden al dan niet soliede concessionarissen te vinden zouden wezen. Vóór de proef genomen wordt, is daarvan niets bepaald te zeggen; maar zeker is het besluit tot onmiddelijken aanleg van Staatswege, het middel niet om dit voor goed uit te maken. Omgekeerd behoeft de proef niet tot uitstel te leiden. De wetgevende macht bepale, volgens het ontwerp, welke lijnen aangelegd zullen worden; zij bepale verder dat die lijnen op kosten van den Staat zullen opgenomen en in kaart gebracht worden; dat daarvan deugdelijke avant-projets met profil-teekeningen worden gemaakt; zij ga zelfs een stap verder en bepale dat de benoodigde gronden voor rekening van den Staat worden onteigend. Met een en ander gaan onder alle omstandigheden en afgescheiden door wie de uitvoering geschiedt, een tweetal jaren heen. Vóór men dus de spa in den grond moet steken, kan het gouvernement volkomen weten of er al dan niet concessionarissen te vinden zijn die op redelijke voorwaarden de lijnen aanleggen en exploiteren willen. Zijn zij er, gelijk wij verwachten, welnu dan is er niets verloren, want, in stede van alsdan te beginnen met ontwerpen en begrootingen te maken, nemen zij eenvoudig de taak over van de gouvernements-ingenieurs en zetten haar door met de voort-

varendheid eigen aan particulieren en die bestendig wordt gemist bij landsondernemingen. Bieden zich, integendeel, geen soliede concessionarissen aan; of is de medewerking van particulieren niet te verkrijgen dan op werkelijk onereuse voorwaarden, — men is dan nog altijd in de gelegenheid den aanleg voort te zetten voor rekening van den Staat en de regering kan in dit geval zeker zijn, minder weerstand te ontmoeten van de zijde dergenen die, niet zonder gewichtige redenen, uitvoering van groote werken door lands-ambtenaren wantrouwen.

A.

SUMATRA'S TOEKOMST.

Het Ombilien-kolenveld in de Padangsche bovenlanden en het transportstelsel op Sumatra's Westkust, door W. H. de Greve, eerstaanwezend mijn-ingenieur op Sumatra's Westkust.

Ruim twintig jaren geleden, werd in Nederland nog de weerklank gehoord van de krijgsverrichtingen, welke, sedert de weder inbezitneming van Sumatra, op dit 8000 vierkante geographische mijlen uitgestrekte eiland, schier onafgebroken werden gevoerd tot bevestiging en uitbreiding van het Nederlandsch gezag. Voor diegenen, die van de gebeurtenissen, van landen en volken aldaar iets meer wilden vernemen dan hetgeen in de officiele zegebulletins werd vermeld, was het destijds uitgekomen werk van den generaal de Stuers eene welkome verschijning [1]). Met menigvuldige wetenswaardige geschiedkundige, ethnographische en economische bijzonderheden doorwrocht, had het voornamelijk ten doel de staatkunde door het Indische gouvernement ten aanzien van Sumatra gevolgd, te ontsluieren en te veroordeelen. Volgens den heer de Stuers, waren de drijfveeren dier staatkunde op de Westkust, het najagen van bloot militairen roem, en subsidiair, het door van den Bosch aangegeven voornemen

[1]) De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door den generaal-majoor H. J. J. L. ridder de Stuers, oud resident ter Westkust van Sumatra, later kommandant van het Nederlandsch-Indische leger. Uitgegeven door P. J. Veth, hoogleeraar te Amsterdam. Met platen en kaarten. Twee deelen. Amsterdam, P. N. van Kampen. 1849—1850.

om zich van de producten van Sumatra meester te maken, gelijk men dit doel, reeds onder zijn bestuur, op Java had bereikt. Beiden werden grootendeels verijdeld door de veerkracht der Maleische bevolking, die, nijverig en werkzaam, te zelfstandig was om den nek te krommen onder het geweld, en te scherpzinnig om aan eischen toe te geven welke niet met hare belangen overeenkwamen. Na stroomen bloeds te hebben vergoten, moest men den ciklus der militaire ondernemingen sluiten en het plan opgeven om de Maleiers in het gareel van kultuurstelsels te brengen.

Welke wezenlijke voordeelen toen behaald waren, kan blijken uit eenige statistieke bijzonderheden omtrent de voornaamste uitvoerproducten en de middelen en uitgaven van Sumatra's Westkust. De peper-kultuur, die, vóór onze komst in Indië, bijna overal langs die kust bloeide, was door de gedwongen leveringen van voorheen te niet gegaan. Gedurende het tijdperk 1839—1845, dat onzer grootste uitbreiding, was zelfs de handel in peper van elders te Padang aangevoerd, nagenoeg verloopen. In 1843 werd daarvan niets uitgevoerd, in 1844 niet meer dan 689 picols. Intusschen verkochten de Atjenezen jaarlijks tot 300,000 picols peper aan Engelsche, Amerikaansche, Fransche koopvaarders die de Nederlandsch-Indische havens voorbij stevenden, en, in weerwil van de regeringloosheid der onafhankelijke inlandsche staten, nog beter daar terecht kwamen dan bij het Europeesch bestuur dat geacht werd den Archipel te overheerschen.

De koffieboom, dien de bevolking van Sumatra oorspronkelijk alleen om het blad cultiveerde, werd in het begin dezer eeuw een artikel van handel op de Westkust. De Engelsche resident te Padang voerde in 1800 het eerst 2000 picols koffie uit. Sedert eigenden zich de residenten aldaar den uitsluitenden uitvoer toe, die tot 1819 slechts enkele duizenden picols bedroeg, welke meestal uit of door het vrije landschap der XIII Kotta's kwamen. In 1820, het eerste jaar na de teruggave onzer bezittingen ter Westkust, bedroeg de uitvoer te Padang 17,000. De vrije handel wakkerde dien uitvoer meer en meer aan. Amerikanen voerden de koffie naar Antwerpen, betaalden met Spaansche matten of wissels, en lieten voor elke vracht 25 tot 30,000 gulden zilver aan rechten (tegen *f* 4 de picol) in kas. Alzoo was de uitvoer in 1826 reeds tot 48,000 picols gestegen. In 1828 begon, volgens een last uit Nederland, het gouvernement zelfs de koffie op te koopen, tegen

daarvoor nieuw uitgezonden kopergeld. Volgens inschrijving voor den minsten prijs, op monster, werd toen de koffie door de Padangsche kooplieden aan het gouvernement geleverd. Men verkreeg op die wijze spoedig 16,000 picols voor de eerste vrachtschepen der Handelmaatschappij naar Nederland. De daling der prijzen in Europa, het wegblijven der Amerikanen en hun zilvergeld, de aankomst der Handelmaatschappij en hare bekrompenheid, de overstrooming des lands met zooveel koper, eindelijk de militaire hand, brachten weldra ontsteltenis in de zaken. Was door een hoezeer nog pas ontloken, echter vrijen handel te midden der tijdelijke, innerlijke beroeringen, in vorige jaren de afvoer der koffie van 15 tot bijna 50 duizend picols gestegen, thans werd door de bevolking aan den afvoer naar de Oostkust de voorkeur gegeven, zoodat die van de Westkust stationair bleef. Onze driftige inmenging, onze uitbreiding in alle richtingen na 1830, wisten deze hoeveelheid ter naauwernood te verdubbelen, ofschoon het indringen onzer troepen in de binnenlanden de gemeenschap met de Oostkust althans gedeeltelijk afsneed en belemmerde, en geene middelen gespaard werden om den afvoer naar de Westkust te bevorderen. De commissaris-generaal van den Bosch stelde zich niet minder voor, dan 200,000 picols machtig te worden, behalve 100,000 picols peper, en wilde een goed deel daarvan voor zekeren prijs aan het gouvernement doen leveren, en in Nederland met ingebeelde winst verkoopen, om daaruit mede vergoeding van de oorlogskosten te vinden. In de binnenlanden werden pakhuizen opgericht, tevens zoutbergplaatsen, waar de bevolking de koffie zou inleveren tegen den zoogenaamden beschermprijs van 12 gulden koper. Behalve de uitgaande rechten van *f* 2 zilver, en het dubbel daarvan onder vreemde vlag, werd nu nog, van de koffie in het vrije verkeer een territoriaaal recht van één vijfde der waarde gevorderd.

Onder zulke omstandigheden werden de remises in dat product voor particulieren zoo schadelijk, dat die het moesten opgeven. Des te beter zou het gaan, meende men, met de levering aan het gouvernement. Zij strekte, zeide men, den inlander tot gemak en de producten moesten onvermijdelijk alle het bestuur toevloeien. Maar de geheele maatregel streed met de Maleische zeden, te meer daar de bevolking onder een te nauw militair opzicht stond. Het ongeduld voerde eindelijk tot het aanleggen

van koffietuinen, op Javasche wijze, en daar dit weder op militair kommando moest gaan, volgden opstanden. „Het gezag van ons bestuur is niet vermogend," merkt de heer de Stuers hierbij op, „om zonder botsing een enkelen tuin te doen aanleggen, meer dan de Maleier uit eigen goedvinden en voor zijn eigen belang tot stand brengt. Men late hem gerust onder de schaduw zijner vrucht- en palmboomen, die tevens de menigvuldige koffiehagen belommeren; hij kent te zeer zijn eigen belang, om niet zelf de kultuur uit te breiden, ten einde zich voorwerpen van handel te verschaffen. Maar nimmer door dwang, gelijk de Javaan, cultiveert de vrijheidlievende, schrandere en nijvere Maleier koffie en peper, of delft hij het goud." In de jaren onzer grootste uitbreiding, bereikte de uitvoer van koffie:

1839 . .	96,000 picols	1842 . .	83,000 picols
1840 . .	91,000 „	1843 . .	100,000 „
1841 . .	94,000 „	1844 . .	75,000 „

Het gouvernement leed vrij aanzienlijke verliezen. De koffie kwam met de kosten van afvoer te staan te Padang op *f* 12 zilver de picol; daarbij kwamen *f* 11 voor commissie, vracht naar Nederland enz.; te samen *f* 23. Men berekende dat niet meer dan *f* 17,50 per picol van de Sumatra-koffie op de markt werd gemaakt, zoodat op iedere picol *f* 5,50 werd verloren.

In het midden der vorige eeuw, berekende de Oost-Indische Compagnie van haar wingewest op Sumatra's Westkust eene jaarlijksche overwinst op haren handel van *f* 130,000; de opperkoopman won buitendien op zijn eigen handel *f* 100,000 vrij geld; de uitgaven van het bestuur bedroegen *f* 150,000. In den staat van baten en lasten over de zes en twintig jaren van 1819 tot 1844 zijn drie tijdperken waar te nemen. Het eerste, van 1819—1824, omvat onze vernieuwde vestiging te Padang en onderhoorigheden, de inbezitneming van eenige districten in de binnenlanden en onze eerste vijandelijkheden tegen de padris. In weerwil der onkosten, aan dat alles verbonden, leverden zij te samen genomen nog een batig saldo van omstreeks *f* 76,000 op. Het tweede tijdvak van 1825—1829, sluit in zich de overneming in 1825—1826 der Engelsche bezittingen Benkoelen en Natal, welke eene vermeerdering van 500 man troepen en vele ambtenaren vorderde. Daarbij werd echter het vredestelsel aangekleefd, en de uitslag was, dat in de volgende jaren, 1827—1829, te samen genomen, een batig saldo van 2 ton werd verkregen.

In het derde tijdperk daarentegen, van 1830—1844, omvattende vijftien jaren, onverminderd de verdriedubbeling der plaatselijke inkomsten, die allen mede verteerd werden, moest Java een tekort van 11 millioen 415,000 gulden bijpassen; en dat nog buiten de berekening van de verliezen op de Sumatra-koffie hier te lande verkocht [1]).

Na, met eene zeer verklaarbare bitterheid, de op Sumatra's Westkust gevolgde politiek met al hare rampen en jammeren ten toon te hebben gesteld, resumeert de heer de Stuers aldus zijne denkbeelden over de door de regering te volgen gedragslijn: „Die met een onbevooroordeelden geest het oog op dit vruchtbare gewest wil slaan, het karakter, de nijverheid, de handelszucht zijner bevolking wil begrijpen, zal met mij instemmen, dat wij geheel tegenovergestelde middelen hadden moeten bezigen, om ons door haar als de ware beschermers en bevorderaars van hare rust en welvaart te doen beschouwen. De weg daartoe was eenvoudig, en bestond alleen in eene vestiging langs de kust, trapsgewijze maar altijd met waardigheid, waardoor aan de bevolking gelegenheid werd gegeven, om de vruchten van een zacht en geregeld bestuur te leeren kennen, — waardoor veiligheid en bescherming verzekerd, en dus vertrouwen gewekt werd. Daarbij had men dan, naar dien dit, zooals men volhoudt, door het volk verlangd werd, eene voorzichtige, schoorvoetende uitbreiding binnen 's lands kunnen voegen, welke zich des te verder zou hebben kunnen uitstrekken, naarmate zij de rustige gemeenschap en het handelsverkeer, door den Maleier zoo wel

[1]) De Stuers, De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, II, bl. 72 en v., 144 en v., 171, 191 en v. Men heeft getracht, in de twee laatste jaren (1843, 1844), aan de financiele uitkomsten van ons bestuur op Sumatra een gunstiger aanzien te geven, door over die beide jaren niet minder dan één millioen vierduizend gulden ten laste van de Javasche begrooting te brengen. Het eerst werd in 1843 eene som van *f* 595,259 voor militaire uitgaven op Sumatra op het Javasche budget van oorlog uitgetrokken, zoodat men op zekere staten, in plaats van een te kort, een overschot van *f* 4,565 aanwees, met den uitroep: „Sumatra is geen lastpost meer!" In 1844 ging men voort op dezelfde wijze eene som van *f* 408,909 op de Javasche begrooting te brengen, maar in weerwil daarvan vertoonden de staten toen toch nog weder een te kort van *f* 363,873, zoodat geene kunstgrepen op den duur toereikend bleken, om de deficits weg te cijferen. Ibidem, bl. 193 en 194.

gewaardeerd, zou hebben bevorderd. Maar wat men zorgvuldig had moeten vermijden, is de tusschenkomst in alle geloofsquaestiën. Zóó, gelukkig en vreedzaam, te midden der beide partijen ons geplaatst vindende, hadden wij nooit de aanvallers mogen zijn, welke rol wij zoo onvoorzichtig op ons namen, maar eene eventuële aanranding (die de ondervinding als zeer onwaarschijnlijk kon doen vermoeden) moeten afwachten, en dan nog ons daarbij als verweerders moeten blijven gedragen.

„Maar nu men die staatkunde niet heeft gevolgd, — nu men, in plaats van door eene gemeenschap van belangen de bevolking aan ons te verbinden, haar, zonder ze te ontzien, zoo vele jaren lang, zonder ontwerp van onderneming, ongeduldig en met geweld, naar onze bekrompen hebzucht heeft willen buigen, — nu zooveel bloed en schatten opgeofferd, zooveel verwoesting aangericht, de gemoederen vervreemd en afkeerig gemaakt zijn, — nu diensvolgens onze plannen met Sumatra als het ware nog braak liggen, en de vruchten onzer overwinning van eene beter te overwegen toekomst zullen afhangen, — nu getrooste men zich in 's hemels naam alle gedane opofferingen, en vatte men nog het eenige middel op dat denkbaar is, om onze ongerechtigheden en wandaden te doen vergeten! Men make, hoe laat ook, nu nog een begin, om, door een aanhoudend voorzichtig, zachtzinnig en rechtvaardig gedrag, het vertrouwen eener bevolking te verkrijgen, die daaraan zelve zooveel behoefte gevoelt. Maar men behandele hen als ijverige landbouwers en handelaars, die uit eigen belang, uit eigen beweging, zullen voortbrengen, bij voorkeur die marktplaatsen zullen bezoeken, waar het meest bescherming en recht, het meest aftrek voor hunne voortbrengselen, de meeste verscheidenheid van voorwerpen, voor hunne behoeften geschikt, zich zullen bevinden. Trachten wij aan die voorwaarden te voldoen, door het vestigen van een eerbied- en vertrouwen-wekkend bestuur, op zoovele plaatsen langs de kust, als voor den handel noodzakelijk zal geacht worden, en door binnen 's lands over de veiligheid der communicatiën te waken. Men zie af van alle ontwerpen, om, door directe levering van producten of andere kunstgrepen, schadeloosstelling voor de uitgaven van het bestuur en het leger te vinden. De ondervinding heeft bitter genoeg geleerd, dat, in weerwil aller schoone beloften der plannenmakers, jaarlijks, wanneer men hunne dwaasheden volgt, schatten moeten bijge-

past worden. Men schrijve de zoo vele verkwiste millioenen als leergeld af, en schenke geen geloof aan die visionarissen, die u zouden willen diets maken, dat zij, zelfs met der tijd, de enorme voorschotten, die gedaan zijn, zullen inhalen! Het zal genoeg zijn, indien men het eens zoo ver brengt, dat, nevens de voordeelen die der particuliere nijverheid ten deel vallen, de uitgaven ruim door de inkomsten gedekt worden; dat geschiedt nauwelijks in de best bestuurde landen!"

Intusschen, waren de vertogen van den heer de Stuers niet zonder uitwerking gebleven. Op de door hem afgekeurde actie, volgde zelfs eene te ver gedreven reactie onder het bestuur van den minister J. C. Baud. Men wilde, vóór hem, het rechtstreeksche gezag van Nederland uitbreiden van west- tot oost-, van zuid- tot noord-Sumatra, van Padang tot Siak en Indragiri, van Benkoelen tot Atjeh. Baud keurde niet alleen af de onstuimige veroveringszucht, maar ook de vredelievende annexatie-politiek. Hij volgde het stelsel van inkrimpen en intrekken. Hij gelastte de verscheping naar Java van alle troepen die niet vereischt werden voor het bewaren der rust op Sumatra's Westkust. Hij deed de enkele posten op de Oostkust intrekken, welke daar onvermijdelijk waren voor de handhaving van het Nederlandsch gezag. Zuinigheid was de drijfveer zijner handelingen voor de Westkust, toegeefelijkheid voor de eischen van Engeland de reden zijner lastgevingen voor de Oostkust.

Eerst sedert een tiental jaren, mag de staatkunde van Nederland met betrekking tot Sumatra geacht worden, zich in 't algemeen in eene verstandige richting te bewegen, die al dadelijk haar loon heeft gevonden in een excedent der middelen op de uitgaven voor het bestuur. Door diplomatiek beleid, heeft ons gezag en onzen invloed meer veld gewonnen dan dit van geweld zou te verwachten zijn geweest. Ons vredelievend bestuur op de Westkust, wordt thans door de Maleiers en de Battas beschouwd als eene beschermende macht, die zij niet alleen ontzien, maar als volstrekt noodig voor hunne veiligheid beschouwen. De verstandige leiding van kundige, met de taal, zeden en behoeften der bevolking bekende ambtenaren, wint iederen dag meer hare toegenegenheid en haar vertrouwen. Het is haar tegenwoordig eene geruststelling onder het Nederlandsch gezag te leven, en bestendig verzoeken nog onafhankelijke stammen als eene gunst onder onze rechtstreeksche bescherming geplaatst te worden.

Op de Oostkust is de stand van zaken ook aanzienlijk gewijzigd. Het Nederlandsch protectoraat wordt er zoowel door Engeland als door de inlandsche vorsten volledig erkend. Het onlangs gesloten Siak-tractaat, de afschaffing van de differentiele rechten in geheel Nederlandsch-Indië, de gelijke toelating van Europeanen zonder onderscheid van nationaliteit openen het vooruitzicht, dat in stede van in moeielijkheden te worden verwikkeld met Europesche staten over ons bezit in Indië, de vreemdeling weldra met genoegen zal zien dat onze bescherming overal hunne handelsrelatien weet te bereiken. Onder de voorwaarde van gelijke bescherming aan de Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart, geeft Engeland toch, bij het Siak-tractaat, aan Nederland carte blanche om zijn gezag over het geheele eiland uit te breiden, en, werkelijk, erkennen de vorsten, tot die van de aan Atjeh grenzende landschappen, reeds de souvereiniteit van Nederland en schikken zij zich van lieverlede naar de scheidsrechterlijke beslissingen of naar de redelijke raadgevingen zijner agenten. Enkele feiten, medegedeeld in het koloniaal verslag van 1870, kunnen daarvan getuigen:

„Het rijk van Indragiri," zegt het verslag, „was het tooneel van binnenlandsche twisten en een oorlog in de bovenlanden deed gedurende de laatste acht maanden van 1869 allen handel stilstaan. Het bestuur was in handen van een broeder van den bejaarden soetan, die echter alle eigenschappen mist om in den ongelukkigen toestand van het rijk verbetering te brengen. Daarom werd het bestuur hem weder ontnomen en opgedragen aan des soetans oudsten zoon, die te gelijkertijd als opvolger werd aangewezen. Door dezen maatregel werd een einde gemaakt aan de twisten die omtrent de troonopvolging hangende waren. — Ook in eigenlijk Siak heerschte tweespalt. De sultan was bij afwisseling bevriend en in onmin met zijn broeder, den rijksbestierder. In den algemeenen toestand kwam dan ook weinig verandering. Alleen Bengkalis, de vroegere zetel van den assistent-resident, gaat in bloei vooruit. Reeds hebben zich daar ruim 600 Chinezen gevestigd en het aantal Maleiers uit de Sumatrasche binnenlanden neemt gestadig toe. Ook een der meest invloedrijke hoofden van Siak heeft zich genegen verklaard om eene uitgestrektheid grond van 800 vierkante vademen in eigendom aan het gouvernement af te staan, welke uitgestrektheid voldoende is om eene talrijke bevolking op te nemen. — In de afdeeling Panei-Bila

had een bezoek van den controleur van Laboean-Batoe de vereffening ten gevolge van geschillen omtrent de souvereiniteit, welke de jang di pertoean van Kota Pinang zich aanmatigde over de bovenlanden, waarvan hij in de uitwatering der rivier den sleutel bezit. Door de tusschenkomst van genoemden ambtenaar werd ook de uitbarsting voorkomen van een binnenlandschen oorlog tusschen de hoofden van Kota Pinang, waarvoor de toebereidselen reeds gemaakt waren. De benedenlanden van Panei en Bila gaan in welvaart vooruit; de bevolking, die zich vroeger in de bosschen verschool, vereenigde zich meer en meer in kampongs aan de oevers der rivieren. — Ten gevolge van de rust in de bovenlanden en de in 1868 bewerkte verwijdering van den waarnemenden vorst, ging de welvaart in Assahan door toenemenden landbouw en handel vooruit. Vooral de vaart op de Britsche bezittingen was zeer levendig. Ten opzichte van de slavernij en pandelingschap kwamen gunstiger bepalingen in werking. — De toestand van de afdeeling Batoe Bara bleef in 1869 genoegzaam dezelfde. Op verzoek der soekoehoofden werd bepaald, dat voortaan alleen te Bogah, aan de monden der rivier rechten zullen worden geheven, waarvan de opbrengst onder hen wordt verdeeld, terwijl vroeger elk soekoehoofd afzonderlijk in zijn gebied rechten hief. Voor den handel is deze maatregel van veel belang. — Deli gaat steeds vooruit. De ondernemingen van Europesche landontginners nemen in bloei en aantal toe. De landbouw trekt den inlander hierdoor meer en meer. De afvoer van producten is door den aanleg van een rijweg naar de kust gemakkelijk gemaakt. De handel in slaven heeft opgehouden en de opheffing van het pandelingschap wordt voorbereid. De bevolking wordt grooter door immigratie van andere kustplaatsen. De sultan gaf een nieuw bewijs van zijn streven naar vooruitgang, door zijn verlangen naar de invoering van goed schoolonderwijs in zijn rijk. Hij heeft aangeboden een inlandschen onderwijzer te bezoldigen en geheel te voorzien in de oprichting van een schoolgebouw. — In het rijkje Serdang heerscht voortdurend rust. Ook hier wenscht de sultan de vestiging van Europesche landbouw-ondernemers en reeds in 1869 werden door een Nederlander stappen gedaan om daartoe te geraken. — Eenige in Langkat en Temiang tusschen den pangerang en de grooten des lands ontstane geschillen over de inning en uitkeering van belastingen werden op minnelijke wijze bijgelegd."

En elders: „het gezag van den vorst van Atjeh schijnt meer en meer te verzwakken. Herhaaldelijk verzetten zijne vasallen zich tegen hem; een hunner deed zelfs eene poging om onder de souvereiniteit van Nederland te geraken. Ook in de onafhankelijke Battalanden, Padang Lawas en sommige streken langs de Kwanhanrivier openbaart zich meer en meer het verlangen naar den invloed van het Nederlandsch gezag."

Inderdaad, bemoedigende uitkomsten van onze vredelievende en beschavende bemoeiingen op de Oostkust. Van de Westkust getuigen de officiele statistieken van eene niet onbelangrijke handelsbeweging. De invoeren bedroegen daar (Padang, Priaman, Aijer Bangies, Siboga, Baros, Singkel, Natal) eene waarde van *f* 5,157,992 aan koopmanschappen en speciën in 1867 en van *f* 4,038,920 in 1868. De uitvoeren vertegenwoordigden in die jaren eene waarde van *f* 6,610,263 en *f* 8,955,239. De goederen werden aangevoerd door 390 vaartuigen metende 24,802 lasten, waarvan 108 Europeesch getuigde.

De handelsbeweging wordt natuurlijk gevoed door den bestendig vooruitgaanden landbouw. De rijstbouw is op Sumatra's Westkust, even als op Java, de lievelings-kultuur van den inboorling geworden. Ontginningen van gronden tot uitbreiding der bestaande padivelden geschieden in vele streken, hoezeer de schaarste aan vee, ten gevolge van de veeziekte in de laatste jaren, de landlieden in hunne middelen heeft beperkt. De aanwezige waterleidingen worden zorgvuldig onderhouden en daar waar het noodig is nieuwe aangelegd. Overal, doch vooral in de nabijheid van de kust, worden uitgebreide klapperaanplantingen aangetroffen. De uitvoer van Aijer Bangies bedroeg 324,000 noten en van Poeloe Tello 3000 noten en 4000 picols olie. De binnenlandsche handel is zeer levendig en de streken, waar de klapperboom welig tiert en het product aanzienlijk is, voorzien geregeld in de behoefte van minder bevoorrechte landschappen. De aanplant van overjarige katoenheesters neemt toe in de Padangsche bovenlanden, alwaar voor deze kultuur zeer geschikte gronden aanwezig zijn. In Tapanoli vindt men bijna om elk huis overjarige katoen geplant. De kultuur van rameh-vlas breidt zich mede in de bovenlanden uit. Hoewel men voor den tabaksbouw vele geschikte gronden aantreft, maakt de bevolking bijna geen werk van de kultuur van inlandsche soorten en wordt door invoer van elders in de behoefte aan tabak voorzien. In de

afdeeling Limapoeloe Kotta bevindt zich echter een Europeesch ondernemer die tabak laat planten en bereiden voor de Europeesche markt. Zijne onderneming wordt gezegd in belangrijkheid toe te nemen. Gedurende 1869 zouden ongeveer 70,000 planten zijn geoogst. De muskaatnotenboom wordt in groot aantal verspreid aangetroffen in een gedeelte van de Padangsche bovenlanden en in de zuidelijke afdeeling van Padang, maar vooral in de afdeeling Priaman, waar thans van deze kultuur veel werk wordt gemaakt. In het algemeen oefenen echter de lage prijzen in de laatste jaren van noten en foelie een nadeeligen invloed uit op de uitbreiding der kultuur. Gambier wordt in groote hoeveelheid aangeplant in de afdeeling Limapoeloe Kotta. Het product wordt nagenoeg geheel door Chinezen opgekocht, die het voor den uitvoer bestemmen. In den vorm van ronde schijfjes in den handel gebracht, geldt de eerste soort gambier *f* 25, de tweede *f* 10 en de derde *f* 5 per 10,000 stukjes. Uitgestrekte suikerrietaanplantingen worden inzonderheid in de hoogere streken der Padangsche bovenlanden aangetroffen. De bereidingswijze der suiker is evenwel zeer gebrekkig. Het riet wordt tusschen verticale houten cylinders uitgeperst, het sap in opene pannen uitgekookt en de suiker in den vorm van ronde koekjes ter markt gebracht. Voor 75 tot 80 Amsterdamsche ponden wordt ongeveer *f* 15 betaald. Arèn-suiker wordt mede in de hooge landen bereid, naar Padang afgevoerd en aldaar tegen denzelfden prijs als de rietsuiker verkocht. In de omstreken van Padang wordt door de Chinezen natte indigo bereid, dien zij tegen hooge prijzen van de hand zetten. De peper-kultuur heeft bijna geheel opgehouden; maar, in de Padangsche bovenlanden, is in 1869 een begin gemaakt met het aanleggen van proefkina-plantsoenen met van Java aangebrachte calisaija- en succirubra-soorten. Op eene hoogte van 4000 tot 6000 voeten boven de zee uitgeplant, ontwikkelen de plantjes zich zeer voordeelig, zoodat het zich laat aanzien dat deze proeven zullen slagen.

Het ontbreekt niet aan takken van landbouw, die de Maleier gaarne beoefent. Alleen dan wanneer men hem in zijne vrije keuze stoort, vertoont zich zijn weerzin. Het is een zijner gelukkige karaktertrekken, dat hij zich niets laat opdringen dat hij voor zich zelf niet goedkeurt. Van daar dat de koffie-kultuur niet vooruit gaat, in weerwil dat de koffieboom in verreweg het grootste deel van Sumatra's Westkust welig groeit. Gemiddeld

worden thans nog niet meer dan 140,000 tot 150,000 picols koffie in 't jaar uitgevoerd. Op vele plaatsen is de Maleische bevolking met de kultuur weinig ingenomen en besteedt zij aan den aanplant, het onderhoud, den pluk en de bereiding weinig zorg. Maar vooral ziet zij zeer op tegen het planten in geregelde tuinen. Vroegere proeven van regelmatige aanplantingen mislukten totaal. Na al den vergeefschen arbeid in die tuinen, moest het bestuur wel vrede hebben met de tamelijk verwaarloosde kultuur in bosschen en kampongs. De jonge plantjes toch die bij millioenen in de zoogenaamde tuinen voorkomen, worden zonder eenige voorzorg en in den regel op korten afstand van elkander in het bosch in den grond gestoken, nadat eenige der zwaarste boomen zijn omgekapt. Een jaar lang worden die plantjes aan zich zelven overgelaten, vóór dat er aan gedacht wordt om te onderzoeken hoe het daarmede staat. Dan eerst wordt de tuin, zoo als men het noemt, geopend, dat is, de aanplanting ontdaan van het ellen hooge onkruid, waaronder de koffieplantjes verscholen zijn. Onder die omstandigheden, zegt de gouverneur van Sumatra's Westkust, is de oorzaak niet ver te zoeken, dat van een aantal van 106 millioen vruchtdragende boomen een oogst van slechts plus minus 142,000 picols wordt verkregen (gemiddeld ongeveer één picol van de 750 boomen).

Aan den invloed en de goede leiding van een uitmuntend ambtenaar, den heer Godon, heeft men in de Batta-landen Mandheling en Ankola een gunstiger toestand te danken. De aldaar aanwezige geregelde tuinen worden goed onderhouden, zonder dat dit onderhoud bezwarend is voor de bevolking, die in de onmiddelijke nabijheid der kampongs geschikte terreinen voor de koffie-kultuur bezit. Gemiddeld oogst dan ook de bevolking één picol koffie van de 200 boomen, terwijl elders, bij voorbeeld te Priaman, slechts één picol van de 3000 boomen wordt verkregen. Evenwel, heeft het bestuur aan de bevolking van het district Ankola-Djai vrijheid moeten geven om te planten waar zij dit verkoos, omdat de bezwaren aldaar aan den geregelden tuinaanplant verbonden, zoo drukkend waren, dat de weerzin der planters steeds toenam en de oogst eindelijk merkelijk verminderde.

Opheffing van het koffie-monopolie en algeheele vrijheid van productie op Sumatra's Westkust, met een uitvoerrecht op de koffie als equivalent, is dus een eerste maatregel waartoe het gouvernement dient over te gaan. Van dien maatregel is het te

verwachten, dat de koffie-kultuur meer economisch beoefend zal worden, hetzij door ondernemende Maleiers, hetzij door Europeanen, die de zoogenaamde tuinen van de soekoes overnemen. De productie zou op die wijze spoedig geheel andere cijfers vertoonen. Men vergete het geen oogenblik, Sumatra vooral is geen land voor dwang, belemmeringen en monopoliën. Vrije beweging, veiligheid en orde alleen kunnen het tot verdere ontwikkeling brengen.

Maar niet alleen door vooruitgang van de bestaande takken van landbouw, ook door de ontginning van de delfstoffen die het in zijn schoot bewaart, gaat Sumatra eene toekomst van voorheen ongekende bloei en welvaart te gemoet. Eindelijk begint zich de vrucht te vertoonen der werkzaamheden van het verdienstelijk corps der Indische mijn-ingenieurs. Lang onledig met noodzakelijke voorbereidende opnemingen, zijn zij thans genaderd tot het tijdstip waarop zij de bepaalde plaatsen, waar de natuur hare schatten geborgen houdt, den ondernemingsgeest kunnen aanwijzen. Sedert een drietal jaren belast met de leiding van de mijnbouwkundig-geognostische opneming van Sumatra's Westkust, heeft de heer de Greve, een sieraad van dat corps en een der uitstekendste mannen van het hedendaagsche Indië, onlangs in een belangrijk rapport, meesterlijk de uitkomsten van zijne onverdroten werkzaamheden medegedeeld. De fortuin heeft zijne inspanning ruimschoots beloond. Het is hem gelukt, aan de boorden der Ombilienrivier, in de Padangsche Bovenlanden, een aanzienlijk kolenveld te vinden, dat, bij de uitbreiding van het stoomgebied in en in de nabijheid van Nederlandsch-Indië, moet geacht worden meer waarde te bezitten dan goudmijnen en diamantvelden.

Van dit kolenveld was tot het begin van het jaar 1868 niets bekend, zelfs niet bij de bevolking. In januari deed de heer de Greve een verkenningstocht door het geheele terrein en trof tusschen Telaweh en Tandjong-Ampalo uitgestrekte koolafzettingen aan, zonder evenwel reeds dadelijk in de gelegenheid te zijn de zwaarte of andere eigenschappen der lagen te kunnen bepalen. Overtuigd van de belangrijkheid en uitgestrektheid van het kolenterrein, deed hij in de tweede helft van 1868, zoodra hij over de noodige werkkrachten kon beschikken, een aanvang maken met het grondig onderzoek van deze streek. De verschillende ravijnen werden opengekapt en opgemeten, vergravingen

in het gesteente verricht, en zoo werden langsamerhand op een tal van plaatsen koollagen van belangrijke zwaarte opgespoord in de boven-Boeloe-rottanvallei en hare zijravijnen. De voorman Kalshoven, zegt de heer de Greve met edele zelfvoldoening, maakte zich vooral hierbij verdienstelijk. Uit het nader onderzoek bleek, dat al deze koollagen behooren tot een zelfde stelsel van lagen, welker richting ongeveer van west naar oost loopt, en meer ombuigt van zuidwest naar noordoost; de lagen hellen alleen naar zuid of zuidoost onder een hoek van 40° tot 45°, die meer oostwaarts tot 30° vermindert. Van af Goegoe-tinggi tot aan de beek Angir, over een lijnrechten afstand van plus minus 6000 meters, zet dat stelsel koollagen zich aan den dag voort.

Nadat het terrein nauwkeurig was opgenomen, werd omstreeks de helft van 1869 een aanvang gemaakt met eene reeks van grondpeilingen met een klein boortuig. Tot dus ver hebben die boringen verschillende lagen ter gesamenlijke dikte van ruim 6 meter kool in de Oeloe-ajervallei aangetoond, doch, volgens den heer de Greve, lijdt het geen twijfel of men zal in de daar beneden liggende lagen nog meerdere koollagen aantreffen, daar de gesamenlijke zwaarte der koollagen in de naburige ravijnen grooter is. Zoo werden in de beek Angir verscheidene koollagen aangetroffen, afwisselende van 1 tot 4 el zwaarte; ook in de ravijnen Tambang, Kandang, Akkarmanboei en in de Parambahan-rivier waren de koollagen van belangrijke zwaarte. Wanneer men echter de werkelijk reeds geconstateerde zwaarte der koollagen in de Boeloe-rottanvallei, dus 6 meter, als minimum aanneemt, de gemiddelde helling der lagen op 40° stelt, zonder in aanmerking te nemen dat die helling meer zuidwaarts vermindert, en verder aanneemt dat de koollagen niet verder doorloopen dan over den aan den dag geconstateerden afstand van 6000 meter, zoo bedraagt de hoeveelheid kolen, die hier kan ontgonnen worden, door middel van mijnbouwkundige werken tot 500 meter diepte, (dat is in het vlak van de laag gemeten over 800 meter diepte) 800 $\times$ 6000 $\times$ 6 kub. meter $=$ 28,800,000 kub. meter kool, of, gerekend tegen een soortgelijk gewicht van 1.25, eene hoeveelheid van 36 millioen ton kolen. Rekent men dat een vierde hiervan bij ontginning verloren gaat, zoo blijft er eene hoeveelheid van 27 millioen ton ontginbare kolen. Alle omstandigheden, zegt de heer de Greve, zijn evenwel gunstiger dan de zoo even aangenomene: de gesamenlijke zwaarte der ontgin-

bare lagen is hoogst waarschijnlijk grooter; de voortzetting der lagen in de richting van west en oost mag veilig aangenomen worden grooter te zijn dan 6000 meter; de helling der lagen vermindert meer zuidwaarts, zoodat het mogelijk zal zijn de kolen verder zuidwaarts te ontginnen; terwijl nu slechts een horizontale afstand van 6000 meter zuidwaarts van het uitgaande der koollagen als uiterste grens van exploitatie werd aangenomen.

Het bovenstaande geldt alleen van den noordelijken vleugel van het kolenbekken. In het zuidelijk gedeelte, aan den overkant van de Ombilien, werden langsamerhand door den voorman Kalshoven even zware lagen ontdekt. Zoo vond hij de prachtige lagen van Soengei-Doerian, onder 25° naar noord-oost hellende, waarvan een koollaag een werkelijke zwaarte van 5 meter bezit, de schoone lagen van Boekit-Barasso, wier zwaarte nog niet met juistheid is geconstateerd; de niet minder schoone lagen van de beek Sapan dalam, die elk 2 tot 3 meter zwaarte hebben en de lagen vlak aan de Ombilien-rivier tegenover Kampong Negri-ranteh. Ook in dezen zuidelijken vleugel van het kolenbekken is dus geen mindere kolenrijkdom aanwezig; alleen de eene laag van 5 meter zwaarte van Songei-Doerian geeft een minimum van $5^1/_2$ millioen ton kolen voor elke 1000 meter, waarover zij in haar richting kan vervolgd worden, zonder dieper werken dan van 500 meter aan te leggen. Daar de zware koollagen van dit kolenbekken over een oppervlakte van minstens 36 millioen vierkante meters zijn geconstateerd, zoo is binnen deze oppervlakte, bij aanneming van slechts 6 meter gesamenlijke zwaarte der koollagen, een hoeveelheid van 270 millioen ton kolen aanwezig. De vraag is slechts of een gedeelte in het midden van het bekken niet te diep ligt, om met de tegenwoordige middelen van mijnbouw ontgonnen te worden. In elk geval mag men nu reeds veilig aannemen, dat verscheidene tientallen van millioenen tonnen kool zonder bezwaar te ontginnen zijn. Het nauwgezet onderzoek van het kolenveld zal deze cijfers langsamerhand tot grooter nauwkeurigheid brengen en waarschijnlijk aanzienlijk vergrooten.

De hoedanigheid der Ombilien-kolen doet niet onder voor de beste Engelsche kolen. Reeds het uiterlijk aanzien deed ze als kolen van superieure kwaliteit kennen. Somtijds grof bladerig als de Newcastle-kolen, zoo als in sommige ravijnen van de Boeloe-rottanvallei; meestal dicht met schelpachtigen breuk als de

Cannel-kool van Lancashire, in vlakke platen splijtend, zooals de kolen van Sapandalam, Boekit-Barasso en Soengei-Doerian. Zelfs aan de oppervlakte en daar waar beken over de lagen vloeiden, had de kwaliteit niet in het minst geleden. Zwavelkies (ijzerpyriet) komt slechts zeer weinig in de kool voor, meest als dunne blaadjes tusschen de splijtvlakken. Daarbij zijn de lagen zeer zuiver, meestal zonder eenige inmenging van steen tusschen de kool. De scheikundige ontledingen van dr. Vlaanderen, chef van het mineralogisch laboratorium van het mijnwezen, hebben dezen goeden dunk bevestigd. Uit zijne analyses blijkt, dat de Ombilien-kolen die van Laboean en van Oranje Nassau (Pengaran) in deugdzaamheid overtreffen en het meest in samenstelling overeenkomen met die Engelsche koolsoort, welke in Buddle's Hartley colliery, nabij Newcastle on Tyne, uit de bekende laag Low main seam ontgonnen wordt; een koolsoort die, volgens het oordeel van een bevoegd deskundige, Dr. Percy, professor in de metallurgie aan de Mining school te Londen, voornamelijk voor stoomgebruik wordt gebezigd en daartoe op groote schaal wordt uitgevoerd. Eenige practische proeven, aan boord van stoomschepen genomen, hebben mede bewezen dat de Ombilien-kolen even goed, zelfs een weinig beter zijn dan de gebezigde goede Engelsche Newcastle-kolen.

De heer de Greve geeft in zijn rapport een nauwkeurig schema voor de gedeeltelijke exploitatie van dezen aanzienlijken kolenvoorraad. Voor de ontginning van een veld ongeveer 5000 meters lang op ongeveer 3000 meters breed (een oppervlakte van ongeveer 15 millioen vierkante meters), of twee tot vier maal zoo groot als de gewoonlijk in Europa gegeven concessien, acht hij een kapitaal van *f* 6 tot *f* 700,000 allezins voldoende. Daarbij wordt gerekend op eene jaarlijksche productie van ruim 100,000 ton kolen, eene productie die volstrekt niet als buitengewoon of onmogelijk moet worden geacht. In Europa zijn kolen-ontginningen waar men, uit één schacht, 1000 ton daags wint? Één enkele schacht van 500 meters diepte is voldoende om voor een tijdvak van 30 jaren eene productie van 100,000 ton kolen 's jaars te verzekeren, alleen uit de 5 meters dikke laag te Soengei-Doerian. Wanneer men een niveauverschil van 25 meters tusschen de ontginningsgalerijen aanneemt, zal men de koollaag jaarlijks slechts over eene lengte van 170 tot 180 meter aan weêrszijden van de schacht tusschen die beide niveau's behoeven

te ontginnen, om eene productie van 100,000 ton 's jaars te verkrijgen. Ten opzichte van de werkkrachten, bestaat ook geen bezwaar. De onderzoekingswerken van de mijnbouwkundig-geognostische opneming hebben bewezen dat men, in de nabijheid der Ombilien, steeds over een voldoend aantal vrije arbeiders daarvoor kon beschikken; dat de Maleier veel aanleg heeft voor mijnbouw, zelfs bij aanneming; dat de gewone koeli-arbeid met 25 tot 30 cents daags, en meer ervaring vereischende mijn-arbeid met 35 tot 45 cents daags moet betaald worden. Wanneer bij ontginning zorg wordt gedragen voor woningen ten behoeve van het arbeiderspersoneel en voor de verstrekking van rijst tegen billijken prijs, zal men waarschijnlijk geen gebrek aan werklieden hebben, zonder ze van buiten te behoeven aan te voeren. Vermoedelijk zullen de zelfkosten niet hooger zijn dan *f* 5 per ton, het cijfer dat de kolen van Oranje Nassau, volgens de berekening van den ingenieur de Groot, hij haar grootste productie, hebben gekost. Wanneer deze kosten worden aangewezen bij de gouvernementsmijn, waar veel minder zware lagen door dwangarbeiders worden ontgonnen, mag men veilig aannemen, dat die kosten bij eene particuliere ontginning op groote schaal zeker niet hooger zullen te staan komen.

Eene belangrijke vraag is of men wel verzekerd zal zijn van een jaarlijkschen afzet van 100,000 ton steenkolen. De heer de Greve beantwoordt die vraag op eene wijze welke van zijn helder en breed doorzicht getuigd. Te Padang valt op een debiet van 15 tot 20,000 ton kolen 's jaars te rekenen. Wat betreft de groote massa, behoort dus gewerkt te worden op den uitvoer, en om hierin te slagen, dient men niet af te wachten tot de consumenten de kolen te Padang komen halen, maar men moet zelf de kolen, met eigen transportmiddelen, aan de markt brengen, op die plaatsen, waar zij met vrucht tegen de Engelsche, Australische en Laboean-kolen zullen kunnen concurreren.

„Wanneer," zegt de heer de Greve te recht, „men dit vervoer geregeld en periodiek met stoomschepen doet geschieden, kan men met grond aannemen dat de concurrentie in de meeste havens van onzen Archipel, daarvoor open staat. Batavia met zijn talrijke bronnen van consumtie zal in de eerste plaats in aanmerking komen en zeker het belangrijkste deel van den uitvoer van kolen tot zich trekken; ook de andere kustplaatsen

van noord en zuid Java behoeven niet uitgesloten te zijn. Doch behalve op Java kan men met vrucht concurreren op Ceylon, te Madras en Pondichery, waar talrijke spoorwegen en stoombootlijnen tot nu toe de kostbare Engelsche kolen moeten bezigen. Wanneer de Laboean-company haar kolen met eigen stoomschepen vervoert en met winst afzet te Singapoera en Hongkong, en belangrijke contracten van jaarlijksche levering aldaar aangaat, waarom zou men dan niet evenzeer kunnen mededingen op de markten van Ceylon en Britsch-Indië? Men dient hierbij vooral in het oog te houden welken invloed de opening van het kanaal van Suez zal uitoefenen op het kolenverbruik in de Indische en Chinesche wateren. Die invloed is tweeledig. In de eerste plaats zullen de zeilschepen langsamerhand op de groote vaart verdrongen worden door stoomschepen en het kolenverbruik in deze wateren zal aanzienlijk toenemen. Maar tevens zal er langsamerhand eene belangrijke wijziging plaats grijpen in de prijzen van Engelsche kolen in oostelijk Azië. Tot nu toe werden zij grootendeels in ballast en tegen geringe vervoerkosten aangebracht door zeilschepen; bij de toenemende vervanging van zeilschepen door stoomschepen zal die aanvoer in ballast langsamerhand ophouden, en de Engelsche kolen zullen, even als andere artikelen, met de normale kosten van vervoer belast worden. Al worden ook de doorvoerrechten in het kanaal van Suez voor kolen afgeschaft, zoo zullen de vervoerkosten van Engelsche kolen beoosten de Roode Zee zoo belangrijk zijn, dat de Indische kolen met succes daarmede zullen kunnen concurreren in de buiten-Indische havens en zooveel te meer in de Chinesche wateren. Naar onze meening, staat dus de weg open voor een débouché veel grooter dan 100,000 ton kolen."

De ontginning van het Ombilien-kolenveld is echter financieel onmogelijk zoolang de afvoer der kolen van de mijnen naar Padang zóó bezwarend en kostbaar als tegenwoordig blijft. Eene proef, genomen met 13 ton kolen, vervoerd per pikolpaarden, per sampan over de Ombilien en per pedati, gaf eene uitkomst van *f* 68 kosten per ton, of 3 tot 4 maal hoogeren prijs dan de gemiddelde prijs van Engelsche kolen te Padang. Door verbetering der wegen naar de mijnen en het transport per eigen vervoermiddelen, zou men die kosten misschien tot de helft kunnen terugbrengen; maar dan nog zouden zij veel te aanzienlijk zijn. Alleen het vervoer op een aan te leggen spoorweg kan de

kosten zoodanig terugvoeren dat de Ombilien-kolen met voordeel kunnen concurreren met de Engelsche kolen, niet alleen te Padang, maar in den geheelen Indischen Archipel, zelfs binnen een aanzienlijk rayon daarbuiten. Een spoorweg in een bergterrein, dat, van eene hoogte van 18 meters boven de oppervlakte der zee, over een afstand van nagenoeg 23 kilometers, klimt tot 673 meters, verder, over een afstand van 4 kilometers tot 1042, en over ruim 3 kilometers tot 1109 meters — is geene kleinigheid. Men moet een dusdanig werk noch te ligt tellen, noch zich als afschrikwekkend voorstellen. Het komt ons voor, dat de heer de Greve, afgaande op hetgeen overigens geachte deskundigen in den laatsten tijd van goedkoope spoorwegen verhaalden, het werk te gering schat door het op eene som van slechts 4 millioen gulden te begrooten. Wij voor ons, gelooven niet aan de goedkoope papieren-spoorwegen, en meenen dat, als men de uiterste zuinigheid betracht, een spoorweg van Padang naar de bovenlanden, in de praktijk zal blijken het dubbele, of 8 millioen gulden te kosten. Desniettemin zal de regering wel doen, door eene voldoende rentegarantie van het benoodigde kapitaal, het tot standkomen van dien spoorweg te bevorderen.

Reeds de heer de Greve geeft een tracé in overweging, namelijk van Padang over Solok naar Soengei-Doerian, aan hetwelk waarschijnlijk spoorweg-ingenieurs mede de voorkeur zullen geven boven eene verbinding over Padang-Pandjang. De afstand, volgens het eerste, is 64 paal, volgens het laatste 92 paal. In het door den heer de Greve aanbevolen tracé komen hellingen voor van $^1/_{11}$ en $^1/_{12}$. Deze moeten vermeden worden, wil men niet ten eeuwigen dage de exploitatie-kosten, door bijzondere inrichtingen, aanzienlijk drukken en de te vervoeren goederen hooge transportkosten laten betalen. Stel dat, om normale hellingen te verkrijgen, de weg moet uitgerekt worden tot eene lengte van 130 kilometers. Neemt men nu tot grondslag het vrij hooge tarief van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, of 5 cents vracht per ton-kilometer, dan zou het vervoer der kolen van de mijnen tot Padang niet meer kosten dan *f* 6,50 per ton. De zelfkosten der ontginning bedragen, gelijk wij gezien hebben, een maximum van *f* 5; per ton aannemende eene winst voor de mijnonderneming van *f* 4,75 (*f* 475,000 voor 100,000 ton steenkolen), dan komen de kolen te Padang te staan op *f* 16,25. De Engelsche steenkolen worden in den Indischen Archipel betaald met

f 22 tot *f* 30 de ton, zoodat de Ombilien-kolen nog een ruim veld tot mededinging hebben.

Wat betreft den spoorweg, zelfs wanneer het aanlegkapitaal op 8 millioen wordt gesteld, zal hij blijken financieel eene deugdelijke onderneming te zijn. Het kolenvervoer alleen geeft reeds eene jaarlijksche bruto-ontvangst van *f* 651,000. Wat het vervoer van andere goederen en landbouw-producten zal afwerpen is moeielijk in cijfers te brengen, aangezien de tegenwoordige hooge transport-kosten de verzending van aanzienlijke hoeveelheden moet tegenhouden. De Padangsche beneden- en bovenlanden hebben eene energieke bevolking van ruim een en een half millioen zielen, die, wanneer de bronnen van vertier en bedrijvigheid vermeerderen, buitendien spoedig zal vermeerderen ook door nederzettingen van elders. Men mag dus rekenen op een beduidend goederen-, en, bij den bekenden handelslust der Maleiers, op een belangrijk personenvervoer. Het is onnoodig te wijzen op het groote staatkundige belang, dat het gouvernement bij den Padangschen spoorweg heeft. Dat belang brengt zelfs mede de spoedige uitbreiding van het spoorweg-vervoer in de bovenlanden, voor welke de heer de Greve een, zoo het schijnt, onkostbaar secondair net van 153 kilometers lengte aanprijst. Dan zal de tijd komen om de verbinding van Oost- en West-Sumatra tot stand te brengen en de hand te reiken aan de nijverheid en den handel, die zich intusschen in Indragiri en Siak hebben ontwikkeld, misschien zelfs om meer noordwaarts de ontluikende welvaart der Batta-bevolking te gemoet te komen.

Eene schoone toekomst opent zich voor Sumatra. Slechts enkele doelmatig te besteden millioenen worden vereischt om dit groote eiland een gewichtig tijdperk van bloei, vooruitgang en vredelievende beschaving te doen intreden. Het spreekt van zelf dat de regering niet moet aarzelen daarvoor de medewerking in te roepen van den particulieren ondernemingsgeest. Zij heeft reeds genoeg te torschen om buitendien op Sumatra de taak te aanvaarden, die meer behoort tot het gebied der bijzondere ondernemers. Alleen haar financiele steun is noodig, waarschijnlijk maar gedurende enkele jaren, voor den aan te leggen spoorweg, en, zoo zij tevens afziet van het koffie-monopolie, zal zij zich, althans op Sumatra, kunnen bepalen, te midden van de algemeene tevredenheid, tot hare eigenaardige roeping: het verzekeren van orde en veiligheid. Wij houden ons overtuigd dat het

eenmaal hiertoe zal komen. Maar, hetzij men spoedig de handen aan het werk sla, hetzij men nog steeds talme, hoezeer alles samenwerkt om tot krachtig handelen aan te sporen, dit is zeker, dat de heer de Greve door zijne belangrijke werkzaamheden en zijn merkwaardig rapport over Sumatra, aan Nederland en Indië een dienst heeft bewezen die men niet te hoog kan schatten.

G. H. VAN SOEST.

De Javanen wel erfpachters, doch geen huurders van domein-gronden op Java.

De regering zal eerlang hebben te beslissen in eene belangrijke quaestie met betrekking tot de uitgifte in huur van woeste gronden.

Volgens het koninklijk besluit van 7 juni 1856, naar aanleiding van art. 62 van het regerings-reglement vastgesteld, kunnen gronden op het eiland Java ter beschikking van het gouvernement en niet door de inlanders ontgonnen noch als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde, tot de dorpen of dessas behoorende, door den gouverneur-generaal in huur worden uitgegeven aan Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, die volgens de algemeene bepalingen, bevoegd zijn zich te vestigen ter plaatse waar de gronden gelegen zijn.

Uit die bewoordingen volgt duidelijk dat inlanders als huurders van woeste gouvernements-gronden, ingevolge de bepalingen van 1856, uitgesloten zijn. Gedurende eenige jaren werd geene ongelegenheid van deze uitsluiting ondervonden. Alleen Europeanen verzochten het gouvernement om woeste huurgronden. Inlanders bleven achterwêge. Dit is echter in den laatsten tijd veranderd. Javanen, niet meer in 't algemeen zoo gedrukt als voorheen, zijn hier en daar tot eene zekere welvaart kunnen komen, en met de welvaart is ook hunne ambitie toegenomen. Althans er zijn tegenwoordig voorbeelden van inlanders die het in hun hoofd hebben gezet, dat zij zoo goed als Europeanen gouvernements-gronden kunnen productief maken en die werkelijk verzoeken hebben ingediend om op de voorwaarden van 1856 woeste gronden in huur te bekomen.

Iedereen begrijpt dat de regering niet weinig verlegen is met die verzoeken. Toestemming zou in volslagen strijd zijn met den geest en de letter der verordening van 1856. Van een anderen kant gaat eenvoudige afwijzing ook niet op. Na de dwaasheid van den minister Trakranen, die zijn ontwerp op de uitgifte in erfpacht van woeste gronden introk omdat de tweede kamer de Javanen in hun eigen land als erfpachters wilde toegelaten hebben, beproefde het niemand meer hen als zoodanig te weren. Het koninklijk besluit van 20 juli 1870 tot uitvoering der agrarische wet, hoe verkeerd ook in andere opzichten, bepaalt althans in art. 11 dat als erfpachters mede worden toegelaten ingezetenen van Nederlandsch-Indië, dat zijn, volgens art. 106 van het regerings-reglement, in de eerste en voornaamste plaats, de inboorlingen des lands. Men meent zeker te weten, dat de Indische regering bij haar ontwerp tot wijziging van het onpraktisch besluit van 1870 zeer te recht dit punt handhaaft, en van den minister van Bosse is het voorzeker niet te verwachten dat hij de Javanen als erfpachters op Java zal weren. Van hem wordt eene vrijzinnige, niet eene reactionaire wijziging van evengemeld besluit te gemoet gezien.

Laat men, zoo als natuurlijk en billijk is, de Javanen als erfpachters op Java toe, dan zou het inderdaad de dwaasheid zelve zijn ze als huurders van woeste gronden uit te sluiten. De Indische regering heeft dit volkomen beseft. Ook omdat het hier geldt de toepassing eener koninklijke verordening, heeft zij, bij gevolg, noch toestemmend noch afwijzend beschikt op de aanvragen om woeste huurgronden door Javanen ingediend en de zaak ter beslissing aan den minister van koloniën gezonden.

Voor het opperbestuur is eene rationele beslissing gelukkig gemakkelijk. Het heeft slechts de koninklijke verordening van 1856 in dier voege te wijzigen dat niet alleen aan Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, maar ook aan ingezetenen van Nederlandsch-Indië huurgronden kunnen uitgegeven worden, en de quaestie die thans de Indische regering in verlegenheid brengt, bekomt de eenige oplossing een verstandig gouvernement waardig.

Batavia, december 1871. J. C.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders [1]).

De onlangs bekend geworden koloniale verordening op het verhuren van gronden door inlanders aan niet-inlanders is reeds het onderwerp geweest eener interpellatie in de eerste kamer der Staten-Generaal. Bij die gelegenheid toonde zich de minister van koloniën minder voldaan over dit wetgevend product der Indische regering. Hij gaf lucht aan eene zekere verbazing, dat daarbij inlandsche bezitters de bevoegdheid wordt toegekend om hun in eigendom verkregen grond voor een maximum van twintig achtereenvolgende jaren te verhuren, en hij gaf tevens te kennen dat hij daaromtrent nadere inlichtingen uit Indië verwachte.

Het schijnt dus dat deze reeds zoo lang hangende zaak nog niet met de afgekondigde verordening voor goed haar beslag zal bekomen. Immers, is het mogelijk dat de minister met de te ontvangen inlichtingen geen genoegen neemt, in welk geval eene nieuwe bepaling die der tegenwoordige koloniale ordonnancie weder zal vervangen. Men mag evenwel aannemen, dat de Indische regering wel goede redenen zal aanbrengen om de door haar genomen beslissing te rechtvaardigen. In afwachting zij het geoorloofd het een en ander in het midden te brengen dat eenig licht over het onderwerp kan verspreiden.

Eerst in de laatste jaren is men tot de kennis geraakt, dat in vele streken van Java inlandsch individueel eigendom bestaat, en bij de agrarische wet, is thans uitgemaakt, dat dit door de rege-

[1]) Ingezonden.

ring behoort erkend en verzekerd te worden. Tevens bestaat er een streven, ook nu weder in de verordening over verhuur van grond te bespeuren, om dit inlandsch eigendom onder de hoede te stellen van het Burgerlijk Wetboek. Noode neemt men echter met deze juiste beginselen ook de gevolgen aan. Nog altijd wil men in inlandsch eigendom iets anders zien dan het recht om van eene zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrekste wijze te beschikken. Van daar de poging om het in een voor de Javanen onbegrijpelijk en voor Europeanen niet zeer duidelijk erfelijk individueel gebruiksrecht te herdoopen. Van daar het streven om den inlandschen grondeigenaar in zijn recht van vervreemding te belemmeren. Van daar nu weer de neiging om hem te beletten zijn wettig bezeten goed op de voor hem voordeeligste wijze te verhuren.

Het zal te bezien staan of bij de verordening op het inlandsch eigendom, den inlandschen eigenaren, die thans reeds het recht hebben om hun gronden onderling te schenken, te verkoopen en te vermaken, althans het recht zullen bekomen om hun goed aan niet-inlanders te vervreemden. Men is nu eenmaal opgezet tegen Europeanen en Chinezen; men verbeeldt zich dat de Javanen aan dezen hunne beste sawas voor een appel en een ei zullen verzwendelen. Velen zien echter de ongerijmdheid hiervan in en erkennen, dat verbod voor de Javanen om hun grond aan Europeanen te verkoopen veeleer neêrkomt op benadeeling van verkooplustige inlanders, die wel voor een prikje hun grond aan een dessa- of landgenoot kunnen vervreemden, maar niet aan bemiddelde personen of vereenigingen die er in den regel meer voor over hebben. Toch zou het bijna een wonder zijn indien de regering, de bestaande vooroordeelen trotserende, verkoop van grond aan niet-inlanders toeliet.

De verordening op het verhuren van grond aan niet-inlanders strekt nu juist om eenigzins de bezwaren weg te nemen welke uit het verbod tot verkoop voor de ontwikkeling der nijverheid in bevolkte streken kunnen voortvloeien. De bedoeling toch kan niet wezen om de nijverheid, die hare eerste kiemen is ontwassen, geheel naar woeste, onbevolkte streken te verbannen. Wil men het belang van Java en de Javanen behartigen, dan moet men, gelijk in alle landen binnen en buiten Europa, de voorwaarden tot vrije ontwikkeling geven, in de eerste en voornaamste plaats aan streken die reeds lang daaraan behoefte hebben en

waar eene dichte en nijvere bevolking tot ontwikkeling kan en wil medewerken.

Welnu, indien het noodig mocht wezen voor zekere ondernemingen, bij . voorbeeld voor de suiker-industrie, dat de ondernemers verzekerd zijn, gedurende een reeks van jaren, van het ongestoord bezit der gronden benoodigd voor de kultuur hunner grondstoffen, welk kwaad steekt er dan in dat zij, zoo zij de gronden niet mogen koopen, althans door huurcontracten hun eerlijk en billijk doel trachten te bereiken? Moet de jongste koloniale verordening zóó beschouwd worden, dat zij wel waarborgen tegen misbruiken geeft indien de huur wordt aangegaan voor één, twee of vijf jaren; niet indien voor twintig jaren wordt gecontracteerd? Dit zou hare radicale veroordeeling medebrengen, want misbruiken mogen evenmin voor vijf, als voor twintig jaren getolereerd worden.

Maar er zijn in de verordening voldoende waarborgen gesteld ter voorkoming van misbruiken, zoowel in het eene als in het andere geval. De overeenkomsten van huur en verhuur moeten schriftelijk, op gezegeld papier, in duplo, in de Nederlandsche, Maleische of landtaal opgemaakt en door beide partijen onderteekend worden. De handteekening van den verhuurder moet door twee leden van het dessa-bestuur worden gelegaliseerd. Bovendien moeten de overeenkomsten, op straffe van nietigheid, worden geregistreerd door het hoofd van het plaatselijk bestuur, binnen wiens ressort de verhuurde grond gelegen is, en die de registratie weigert indien de overeenkomst bepalingen bevat strijdig met de wet of indien zij niet is opgemaakt in den vorm bij de verordening voorgeschreven. Meer schijnt er inderdaad niet noodig om inlanders te vrijwaren tegen bedrog van de zijde der huurders. Door de verplichte registratie, genieten zij de volle bescherming van het bestuur, dat gehouden is in ieder voorkomend geval, de wet te handhaven.

Vreest men misschien dat de huurtermijn van twintig jaren oorzaak kan worden, dat de inlandsche bezitter stilzwijgend uit zijn bezit geraakt? Ook die vrees schijnt overdreven. In 't algemeen kan men zich gerust in dit opzicht op het geheugen der Javanen verlaten. Er zijn toch voorbeelden van bezitters die, na eene afwezigheid van twintig en meer jaren, tot hunne dessa terugkeerden en weder in hun bezit volledig hersteld werden. Maar er is, in de verordening, eene bepaling wel geschikt om

het geheugen van den inlander te scherpen en hem niet te doen vergeten dat het door hem verhuurde stuk grond zijn eigendom is gebleven. Het is de bepaling van art. 12, die voorschrijft dat de verplichting tot het betalen der belasting en tot het doen van diensten, ter zake van den grond verschuldigd, blijft rusten op den verhuurder. Jaarlijks moet dus de inlandsche eigenaar de landrente betalen en heeredienst verrichten voor het verhuurde pand. Hij heeft dus alle reden, om bij zijne zaak te blijven, om evenmin als het gouvernement hem uit het oog verliest, den huurder uit het oog te verliezen.

Overigens is deze bepaling, eene op den nog niet geheel vrijen socialen toestand der Javanen gegronde afwijking van het Burgerlijk Wetboek. Daartegenover staat eene andere afwijking die hun ten goede komt. Men heeft de opmerking gemaakt dat art. 11 der koloniale verordening: „De huurder draagt, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel is bedongen, alle zoowel voorziene als onvoorziene toevallen," niet uitmunt door sierlijkheid. Niemand zal waarschijnlijk het tegendeel beweren. Maar, — en hierop komt het voornamelijk aan — de bepaling is toch duidelijk. Volgens het Europeesch recht, kan, tenzij het tegendeel is bedongen, de huurder eene vermindering der huurpenningen vorderen, indien de geheele of de halve oogst van een jaar, door onvermijdelijke toevallen is verloren gegaan, — eene zeer juiste bepaling in Europa, waar, in den regel, de eigenaar beter bestand is tegen onvoorziene rampen dan de pachter. Op Java is de verhouding van den inlandschen eigenaar tot den Europeschen huurder anders. Het is allezins billijk dat deze laatste, die op sawas, allerlei wisselvallige kultures onderneemt, ook daarvan de risico draagt, en indien de ondernemers verstandig handelen, zullen zij het nooit beproeven om te bedingen dat mislukte oogsten voor een deel op de huursom zullen verhaald worden.

Tot dus verre komt dus niets in de verordening voor dat werkelijk aanstoot geeft. Toch levert zij stof tot bedenking. Zij is, wat de verhuur van gemeentelijk bezeten gronden betreft, eene totaal mislukte proeve van wetgeving. Volgens art. 5, mag de deelgenoot in gemeentegrond het hem toegewezen aandeel in dien grond verhuren voor het tijdvak van zijn genot, doch in geen geval voor langer dan vijf achtereenvolgende jaren. Dit geldt voor de sawas in gemeentelijk bezit, doch die de dessagenoten tijdelijk onder elkander verdeelen; maar van de soms

veel aanzienlijker oppervlakten niet ontgonnen gronden, die, om met art. 62 van het regeringsreglement te spreken, uit eenigen hoofde tot de dorpen of dessas behooren, rept de verordening in 't geheel niet. Ongetwijfeld is dit eene betreurenswaardige leemte.

Men herinnere zich den sedert jaren gevoerden strijd over de bevoegdheid van den Staat om woeste gronden in huur, erfpacht of eigendom aan particulieren af te staan. Steeds werd beweerd, dat aangezien alle gronden op Java onder het ressort vallen van dessa-gemeenten, er nergens perceelen zouden zijn die het Staatsdomein kunnen aangerekend worden. Voorzeker, die stelling is te absoluut. Er zijn uitgestrekte wildernissen op Java, uren ver van de dikwerf ideale grensscheidingen der dessagemeenschappen verwijderd en waarop niemand anders dan de Staat aanspraak behoort te maken. Maar er zijn toch ook vele perceelen van enkele honderden bouws woeste grond, die blijkbaar tot het rayon der gevestigde dorpen behooren en waar, bij voorbeeld, geen Javaan uit eene andere dessa een bambou zal komen kappen zonder voorafgaand verlof van het bestuur der rechthebbende dessa. Het is altoos eene vraag gebleven of de regering al dan niet ook over deze gronden mag beschikken. De tegenstanders der bijzondere nijverheid zeggen neen, de voorstanders van particuliere ondernemingen zijn veelzins geneigd ja te zeggen. Noch het eene noch het andere antwoord is allezins bevredigend. Door eenvoudige ontkenning sluit men den weg die tot vooruitgang van landbouw en nijverheid leidt. Omgekeerd kan beschikking door den Staat over deze soort van woeste gronden te kort doen aan rechtmatige aanspraken der bevolking.

De twijfel welke hieromtrent is blijven bestaan is een der voornaamste oorzaken die de uitgifte van woeste gronden belemmeren. Om geene rechten en aanspraken der bevolking te krenken, streeft de regering er na de reeks der van de uitgifte in huur of erfpacht uitgezonderde gronden zoo groot mogelijk te stellen, op het gevaar af de industrie uit te sluiten daar waar zij werkelijk in het belang der bevolking zou wezen. Zou het daarom niet rationeler zijn de soms vrij aanzienlijke uitgestrektheden woeste gronden binnen de ruim getrokken kringen der dessagemeenschap tot een voorwerp van huur en verhuur aan niet-inlanders te verklaren?

Waarom zouden dessagenoten wel sawas, die als zoodanig productief voor hen zelven zijn, doch geen woeste gemeente-gron-

den, waar zij toch niets of zeer weinig aan hebben, mogen verhuren? Er is hiervoor geene aannemelijke reden te vinden. Integendeel, kan verhuur van hare woeste gronden, voor vele tegenwoordig arme dessas de oorzaak worden van voorspoed en welvaart. Met de te ontvangen huurpenningen zouden zij de verschuldigde landrenten kwijten en over hare rijstoogsten en tweede gewassen geheel ten eigen behoefte en voordeel beschikken; en zoo doende, zouden zij vooruitgaan, in plaats van gelijk thans, altoos in denzelfden bekrompen toestand te vegeteeren.

Tegen mogelijke misbruiken van dessa-besturen kan men waken zoowel wanneer het geldt verhuur van woeste gronden als bij verhuur van sawas. Overeenkomsten deswege zouden des noods kunnen afhankelijk worden gesteld van een onderzoek door den plaatselijk besturenden ambtenaar, dat de verhuur geen der dessagenoten van zijne bestaansmiddelen berooft, of, nog beter, men zou, in de gevallen dat sommige gezinnen eenig voordeel van de woeste gronden trekken, hen daarvoor bij het verhuren eene behoorlijke schadevergoeding kunnen toeleggen. Verder zou men de, in de tegenwoordige verordening voorkomende waarborgen, het stellen in de landtaal der overeenkomst en de verplichte registratie, op verhuur van woeste dessa-gronden kunnen toepassen.

De bestaande moeielijkheid, die men thans stilzwijgend tracht te ontwijken, zou men, op de bovengemelde wijze werkelijk oplossen en het doel, ontwikkeling van landbouw- en nijverheid in bevolkte streken, zoo volledig mogelijk bereikbaar maken, zonder eenig recht of aanspraak der bevolking te verkorten.

Amsterdam, 30 januari 1872. D.

De tegenwoordige voorwaarden der amfioenpacht.

In de mei- en november-afleveringen 1871 van dit tijdschrift, is de tegenwoordige regeling der amfioenpacht reeds besproken en zijn de bezwaren, waartoe die regeling aanleiding geeft, aangewezen en met eenige feiten sprekend toegelicht. Wij vernemen thans dat onderscheidene amfioen-pachters zich, tot de Indische regering hebben gewend met een rekest, waarin zij verzoeken, dat worde terug gekomen op de bestaande voorwaarden tot onbeperkte verstrekking van siram. Aan dit rekest, waarvan ons een afschrift is toegezonden, meenen wij eene plaats te moeten inruimen:

Aan
Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal
van Nederlandsch Indië.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ...

. . . . . .

dat rekwestranten, sinds vele jaren hun beroep makende van het exploiteren van de zoogenaamde pachten van het debiet van amfioen in 't klein, ziende dat dit beroep, zoo in de bestaande regeling van bedoelde pachten geene verandering wordt gebracht, niet langer houdbaar zal zijn, eerbiedig de vrijheid nemen hunne bezwaren tegen die regeling onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen, waartoe zij te eerder durven overgaan omdat, naar hunne bescheiden meening, hun belang hier met dat der schatkist samenvalt, en de bezwaren, waarop zij te wijzen hebben, binnen korter of langer tijd ook de aanzienlijke inkomsten, die de staat van het amfioen debiet trekt, moeten doen verloren gaan;

dat toch, de waarde van de zoogenaamde ampioenpacht uitsluitend gelegen is in den alleenhandel, die den pachter in zijn perceel wordt toegestaan, medebrengende het vermogen om de debietprijzen te bepalen; bij het bestaande stelsel van jaarlijksche veiling der pacht is de grondslag van 's pachters bedrijf de taxatie van die waarde, dat is van de netto opbrengsten die van den alleenhandel kunnen worden verwacht, en zijn van de mate der waarborgen, welke voor de bescherming van dien alleenhandel bestaan èn de inkomsten der schatkist, èn de soliditeit van des pachters bedrijf noodwendig afhankelijk, moetende dit laatste, waar voldoende waarborgen ontbreken, noodwendig in een door verschillende onzekere factoren beheerscht kansspel ontaarden;

dat nu, naar rekwestranten bescheiden meening, proefondervindelijk is gebleken dat de tegenwoordige regeling veel minder waarborg tegen inbreuken op het recht van alleenhandel aanbiedt dan één van de regelingen, welke daaraan zijn voorafgegaan; wat meer is, die inbreuken als het ware provoceert;

dat zulks bij een vergelijking met den vroegeren toestand terstond in het oog moet vallen;

dat, kreeg ieder pachter onder de vorige regelingen slechts een bepaalde hoeveelheid opium, in verhouding staande tot de consumtie in zijn perceel, met dat gevolg dat de debietprijzen in de verschillende perceelen niet ver uiteenliepen en het debiet van ieder pachter zich tot het aan hem afgestane perceel bepaalde, de tegenwoordige regeling, een ongelimiteerde hoeveelheid opium voor de pachters verkrijgbaar stellende, hun de faculteit geeft ieder in zijn perceel zooveel zij willen tot zoodanige prijzen als zij verkiezen aan te bieden;

dat het nu is gebleken dat, waar in twee aangrenzende perceelen de prijzen van het debiet van amfioen verschillen, het de politie niet gelukt daar den invoer van het ééne perceel in het andere, waartoe, bij de meestal groote uitgestrektheid der grens, veel gelegenheid pleegt te bestaan, op eenigzins afdoende wijze te beletten;

dat een deel der pachters bij de tegenwoordige regeling er belang bij hebben om op het debiet in de perceelen hunner naburen te speculeren omdat zij goedkooper dan deze in dat debiet kunnen voorzien;

dat het volgende voorbeeld, 't geen met vele andere zou kunnen worden vermeerderd, dit duidelijk zal maken:

Volgens de voorwaarden van verpachting voor 1870, ontving de pachter van het perceel Bantam 180, die van de aangrenzende perceelen Buitenzorg en Batavia respectivelijk 480 en 4800 katis tiban ad *f* 100 de kati, terwijl zij siram ad libitum en wel tegen *f* 20 de kati konden krijgen. Gesteld eens dat elk van die pachters in de geheele consumtie van die drie perceelen hadde te voorzien gehad, en neme men als maatstaf dier consumtie de officiële cijfers voor 1868 — voor 1869 ontbreken rekwestranten juiste gegevens — bedragende voor Bantam 480, voor Buitenzorg 720, voor Batavia 6240 katis, dan zou de prijs der opium tiban en siram dooreenslaande, zijn geweest:

voor den pachter van het eerstgenoemde perceel:

$$\frac{180 \times 100 + 7260 \times 20}{7440}$$

$= f$ 21.93.

Voor dien van het tweede

$$\frac{480 \times 100 + 6960 \times 20}{7440}$$

$= f$ 25.17.

voor dien van het derde

$$\frac{4800 \times 100 + 2640 \times 20}{7440}$$

$= f$ 71.61.

of, met inbegrip van de pachtschat, die mede een factor is van den prijs der opium, en die bedroeg:

voor eerstgenoemd perceel *f* 72,120.
voor het tweede . . . „ 114,120.
voor het derde . . . . „ 360,000.

respectivelijk

f 31,63.
„ 40,51.
„ 119,99.

Bij bovenstaande berekening van den gemiddelden kostprijs der opium in de verschillende perceelen bij de aangenomen onderstelling, zijn de kosten van exploitatie, bij gebreke van de noodige gegevens, buiten rekening gelaten. Daar die echter voor een klein perceel, ook bij gelijk debiet, noodwendig minder dan voor een groot bedragen, zoo mag worden aangenomen dat ze het verschil van die middenprijzen nog grooter maken. Konden in die omstandigheden de pachters der kleine perceelen met

winst in de consumtie der gesamenlijke perceelen voorzien tegen een prijs, die den pachter van het groote perceel verlies moest geven, dan kan ook hun belang om op het debiet in het perceel van laatstgenoemde te speculeren door hunne debietprijzen lager dan de zijne te stellen niet twijfelachtig zijn, en was alzoo de prikkel tot eene concurrentie aanwezig die, hoewel naar gelang van de waakzaamheid van politie en justitie meer of min getemperd, echter met geene mogelijkheid geheel was tegen te gaan, en waarbij de pachter van het groote perceel noodwendig de lijdende partij moest zijn. Het is dan ook een feit dat in voormeld jaar 1870 de pachter van Batavia heeft gedebiteerd ± 6159 katis (verstrekt waren hem 7000 katies doch hij restitueerde bij het einde des jaars ± 841 katies); de pachter van Bantam ± 1756 (verstrekt waren hem 1780, waarvan hij restitueerde ± 24); de pachter van Buitenzorg 1980; dat is eerstgenoemde 81 minder, de tweede 1300 dat is ± 350 percent meer en de derde 1260 dat is ± 250 percent meer dan in 1868; en dat in datzelfde jaar in de residentie Batavia, waar de pachter zijne naburen bij hunne prijsvermindering op den voet moest volgen om niet zijn geheele debiet te verliezen, de prijs der geprepareerde opium (tjandoe), die in vorige jaren tot de maand december steeds *f* 24 per tail had bedragen, reeds in januari tot *f* 15 à *f* 16 en later *f* 12 à *f* 10 is gedaald; hoeveel lager nog de prijzen in Bantam en Buitenzorg zijn geweest, kunnen rekwestranten niet met juistheid opgeven. Het resultaat was voor den Bataviaschen pachter een verlies van *f* 218,773.40. Nu is het waar dat een der factoren van den kostprijs der opium, de pachtschat, die van de mededinging afhangt, eene tendentie moet hebben om het evenwicht tusschen de middenprijzen in de verschillende perceelen te herstellen, eene tendentie, die zich in 1870 nog niet of althans weinig deed gevoelen, hetzij omdat men de gevolgen van het ingevoerde stelsel van onbeperkte siramverstrekking nog niet genoeg doorzag, hetzij omdat men er op rekende dat meerdere bescherming van de zijde der regering tegen de grootere gevaren, die het monopolie bedreigden, zouden opwegen — en dat dus de bovenstaande berekening voor toekomstige pachtjaren niet afdoende is; doch daar het belang der pachters om tegen elkaâr te concurreren niet zal ophouden tot dat de middenprijs voor allen dezelfde is en dezelfde blijft, 't zij zij veel of weinig debiteren, zoo zal het gebrek der tegenwoor-

dige regeling, dat die berekening in het licht stelde, blijven voortduren totdat niet alleen de pachtschat zich tot nul zal hebben gereduceerd maar ook het verschil in prijs tusschen tiban en siram door het gouvernement zal zijn opgeofferd;

dat is, zooals rekwestranten hebben trachten aan te toonen, het directe eigenbelang bij de bestaande regeling een krachtige drijfveer tot de concurrentie bij het debiet van de pachters onderling, die drijfveer eveneens meermalen schijnt gelegen te zijn in de zucht van enkelen om de weinigen, die voldoende middelen bezitten om met hen de pachten te dingen, te ruineren, daardoor meer en meer de mededinging bij de verpachtingen te beperken, en alzoo een soort van alleenheerschappij op dat gebied, zooals die vroeger althans op Midden-Java schijnt te hebben bestaan, in het leven te roepen, 't geen uit den aard der zaak door het tegenwoordige stelsel zoozeer in de hand wordt gewerkt;

dat die juistheid van rekwestranten beweren omtrent de gevolgen der tegenwoordige regeling zeker het best zullen kunnen getoetst worden aan den invloed, welke die op de debietprijzen der opium heeft gehad;

dat, terwijl vóór de invoering daarvan die prijzen per gepreпareerde tail tusschen *f* 28 en *f* 24 pleegden te varieren, thans, om een paar treffende voorbeelden aan te halen, voor die hoeveelheid op de grenzen van het pachtperceel Soerakarta niet meer dan *f* 4 en *f* 3.50, op enkele plaatsen zelfs *f* 3 en *f* 2.50, op de grenzen van Rembang en Madioen niet meer dan *f* 2.50 wordt betaald;

dat de vermindering der waarde van de pachten, moge ze om de bovenvermelde redenen nog niet hebben geinfluenceerd op den pachtschat, toch, naar rekwestranten eerbiedig vermeenen, reeds ondubbelzinnig getuigd wordt door den grooten achterstand van vele pachters aan het gouvernement, en de finantiële moeijelijkheden, waarin zij zich bevinden;

dat alzoo, naar rekwestranten eerbiedige meening, indien — zooals door de regering in verschillende gepubliceerde stukken is verklaard — in het tegenwoordige stelsel een geneesmiddel is gezocht tegen den invoer en het debiet van niet van het gouvernement afkomstige opium, dat geneesmiddel veel erger moet worden geacht dan het kwaad, dat men wilde bestrijden;

dat toch dat kwaad, is het niet te ontkennen dat het bestond,

binnen tamelijk enge grenzen beperkt bleef, omdat de pachters, wier belang het was dat zoo weinig mogelijk boven de door het gouvernement toegestane hoeveelheid gedebiteerd werd, waakten niet alleen tegen verboden invloed in hun pachtgebied maar ook in andere perceelen, en dus ook op elkander onderling het oog hielden, waartoe ten aanzien van invoer van buiten tamelijk doeltreffende middelen binnen hun bereik liggen, inzonderheid indien de regering tot opheffing van het depôt van opium te Soerabaja, van waar uit de meeste gelegenheid tot clandestine invoer bestaat, mocht overgaan:

dat daarentegen, bij bestendiging van het tegenwoordige stelsel van onbeperkte siramverstrekking, de sluikerij en mitsdien het verzet tegen de N. I. wet noodwendig meer en meer zullen toenemen totdat de pachten alle waarde zullen hebben verloren en alzoo die belangrijke bron van inkomsten voor de schatkist zal zijn verloren gegaan;

dat inmiddels — en dit is, zooals boven werd aangevoerd, de rede waarom rekwestranten zich tot Uwe Excellentie durven wenden, — zij en wie verder van de exploitatie der amfioenpacht zijn beroep heeft gemaakt, en op straffe van verlies van de groote opofferingen, die zij zich getroost hebben om de noodige kennis, relaties en personeel daarvoor te verkrijgen, dat beroep zoo lang mogelijk moeten voorzetten, — met een enkele uitzondering, die dan de markt geheel zal beheerschen — tot dat zij te gronde zullen zijn gegaan;

dat het terugkomen op het bestaande stelsel en het terugkeeren tot het vroegere denkbeeld, om met een minimum van debiet een maximum van inkomsten voor de schatkist te vereenigen, steeds moeielijker zal worden, ook omdat de Javasche bevolking zich meer en meer aan een groote consumtie tegen geringe prijzen zal hebben gewend;

redenen waarom rekwestranten Uwe Excellentie eerbiedig zijn verzoekende, bij de ophanden verpachting van het amfioendebiet, de bestaande voorwaarden, voor zoover de onbeperkte verstrekking van siram betreft, te willen wijzigen.

Samarang, 20 october 1871.

V. A R I A.

De tijding dat vier residentien op Java door overstroomingen werden geteisterd, heeft in Nederland een diepen indruk gemaakt en terstond tot werkdadige deelneming aangespoord. Vóór nog de treurige mare officieel was bevestigd, vormde zich te 's Hage eene commissie, bestaande uit de heeren van Hoogendorp, oud-resident; Arntzenius, directeur der Billiton-Maatschappij; van Heel, oud-suikerfabrikant; van Oosterzee, oud-president der factorij van de Handelmaatschappij; Blanckenhagen, suikerfabrikant; van Dalen, kolonel van het Indische leger met verlof; en van Bloemen Waanders, Oost-Indisch hoofd-ambtenaar met verlof; met het doel om liefdegaven voor de noodlijdenden in te zamelen. — De Maatschappij tot nut van den Javaan deed mede een warm beroep op de liefdadigheid der Nederlanders, en in eene algemeene vergadering der afdeeling Rotterdam van die maatschappij, waarin de heer G. H. van Soest als spreker optrad, werd dat beroep krachtdadig ondersteund, onder anderen door den waarnemenden voorzitter, den heer Hendrik Muller Szoon. Tegelijkertijd opende de heer H. Nijgh, directeur-uitgever van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, eene inschrijving aan het bureau van dit blad, met de volgende opwekking, die, naar wij vertrouwen, bij velen weerklank zal vinden.

„Zeker, Nederland is het niet vergeten, hoe krachtige hulp „uit Indië kwam, toen ons vaderland door watersnood getroffen „werd; Nederland is het niet vergeten, hoeveel het aan Java en „den Javaan te danken heeft. In liefdadigheid zal het moeder-„land niet achterstaan bij Indië; van ondankbaarheid zal het „nooit beschuldigd worden. Geen ingezetene, die middelijk of

„onmiddelijk betrekking heeft op Java's bevolking — en welk „Nederlander heeft zoodanige betrekking niet? — niemand zal „bij deze ramp onverschillig blijven."

Ofschoon een later telegram meldt, dat in Indië van regeringswege dadelijk hulp werd verleend, hoopen wij toch, dat de aansporingen tot deelneming van vele kanten gedaan met ruime bijdragen zullen beantwoord worden. Nederland moet deze gelegenheid niet laten ontsnappen om sympathie voor Java te betoonen en zoo de slachtoffers van de ramp reeds voorloopig mochten geholpen zijn; geen nood! wij hebben in Indië zooveel te herstellen dat aan alle bijdragen, hoe groot ook, geene nuttige bestemming zal ontbreken.

Men meldt ons uit Java, dat in de meeste gewesten aldaar nog oude duiten in omloop zijn, zelfs in die mate, dat op vele plaatsen in de binnenlanden een cent even zeldzaam is als een muntstuk uit de vóór-Hollandsche tijden. Behalve in eenige weinige residentien, waaronder de Preanger Regentschappen, geschieden dan ook de transactien der bevolking in koperen guldens van 120 duiten. Wel worden de duiten noch bij 's lands kassen, noch bij de zoutverkooppakhuizen aangenomen, doch dit is geen beletsel tegen den omloop der oude munt.

De pachters, zoowel die der opium-kitten als die der pandjeshuizen, ontvangen de duiten in betaling, omdat zij steeds in de gelegenheid zijn ze bij de suikerfabrikanten en particuliere ondernemers tegen bankpapier in te wisselen. Zij zijn hierdoor in staat hun pachtschat in een wettig betaalmiddel te storten, terwijl de particulier zijn werkvolk kan betalen in duiten à 120 den gulden. De koelis ontvangen bij voorkeur duiten, omdat in de warongs de waarde van een duit gelijk wordt gesteld aan die van een cent.

Die toestand strekt niet tot bezwaar van de bevolking, welke bij de gouvernements-kultures is ingedeeld, aangezien door de betalingen der geleverde koffie en der suikerriet-plantloonen voldoende zilveren munt in circulatie komt om alle belastingen te kunnen afdoen. In die districten echter, waar geen gouvernements-kultures bestaan, veroorzaakt de ongezonde toestand der geldcirculatie een direct verlies aan de bevolking en geeft boven-

dien aanleiding tot knoeierijen. Immers, de belastingschuldige ziet zich, uit gebrek aan een wettig betaalmiddel, verplicht het bedrag zijner belasting in duiten aan zijn dessahoofd af te dragen, en deze moet, om de belastingsom te kunnen storten, vooraf de ontvangen duiten met een niet onaanzienlijk verlies bij Chinezen wisselen tegen zilveren munt en centen. Dat hiervan het gevolg is, dat meermalen te veel belasting door het hoofd wordt geheven, zal wel geen betoog behoeven.

De heerschappij der oude koperen munt is te betreurenswaardiger daar in der tijd in onderscheidene residentiën, welke thans zijn overstroomd met duiten, kort na de inwisseling der oude munt, alleen centen in omloop waren. Ten gevolge van aanschrijvingen van het algemeen bestuur te Batavia, werd echter een groot gedeelte der in circulatie zijnde centen, na gedane betalingen wegens belasting, bij de kassen aangehouden, en daarentegen meer zilveren pasmunt in omloop gebracht. Vele kashouders, pasten den maatregel, buitendien, met overdrijving toe, ten einde van de lastige en tijdroovende telling van koperen pasmunt geheel af te komen. Voor zijne dagelijksche inkoopen behoeft de inlander echter nagenoeg uitsluitend koperen pasmunt, en toen deze niet in voldoende hoeveelheid ten gevolge van bovengenoemden maatregel aanwezig was, werd in de behoefte door invoer van duiten voorzien.

Later, in 1868 of 1869, is het algemeen bestuur op den genomen maatregel terug gekomen en heeft het last gegeven meer centen in omloop te brengen; doch het kwaad was geschied en schijnt nu niet meer te stuiten dan door eene flinke handeling, namelijk, het openen van een termijn, binnen welke de weder in omloop gebrachte oude duiten ingewisseld kunnen worden, en het verbod aan de pachters om, na dien termijn, op straffe van intrekking der licentie, geen duiten meer in ontvangst te nemen. Men zij echter voorzichtig en beproeve het laatste niet zonder het eerste, aangezien het verbod, zonder gelegenheid tot inwisseling der duiten, gewis zou uitloopen op benadeeling der inlandsche bevolking.

De werken en geschriften over Indië van den hoogleeraar P. J. Veth, behooren tot de weinig talrijke, welke om hunne de-

gelijkheid en nauwkeurigheid in hooge mate worden gewaardeerd door al degenen die het te doen is om grondige kennis van Indië. Inderdaad, beweegt hij zich met eene bewonderenswaardige gemakkelijkheid op het zoo uitgebreide geographische, ethnographische et ethnologische gebied van den Indischen Archipel. Geene kreek, geene rivier, geene eigenschap der verschillende volkstammen die de ontelbare eilanden van den Archipel bevolken, ooit door iemand gesignaleerd, of zij is in het stalen geheugen van den heer Veth geprent en zij wordt door hem, bij voorkomende gelegenheden, geschetst met eene precisie, welke men zelden terugvindt zelfs bij reizigers die landen en volken met eigen oogen aanschouwen.

Nooit misschien gaf echter de heer Veth een treffender bewijs van hetgeen men de seconde vue van zijn scherpzienden geest, voor wien geen afstanden bestaan, zou kunnen noemen, dan door het, in het januari-nommer van de Gids verschenen, artikel van zijne hand: „Javasche landschappen," geschreven naar aanleiding van reproducties van verschillende streken van het zoo natuurschoone Java. Niet alleen toont hij in de Javasche landschappen geheel thuis te zijn; van zijne pen weet hij een penseel te maken. Met de kleuren eener rijk geschakeerde palet schildert hij bergen en dalen, sawas en bosschen, kleine incidenten langs de wegen en grootsche vergezichten; en brengt hij bij den lezer den indruk te weeg welke allen aangrijpt, die het voordeel hebben de verrukkelijke dreven van Java te aanschouwen.

Het doel van den heer Veth is blijkbaar bij het Nederlandsch publiek meer en meer belangstelling op te wekken voor Indië, en daarvoor snaren te prikkelen welke slechts zelden geroerd worden. Ook ons schoonheidsgevoel heeft bij Indië iets te winnen. Het levert nog een schier braakliggend veld op voor de schoone kunsten even als voor de ontwikkeling van landbouw en nijverheid, en zelfs onze prozaïsche taal wordt poëtisch — het artikel van den heer Veth kan het getuigen — wanneer zij moet dienen om het Oosten voor onze zoo lang gesloten oogen te ontsluieren.

v. S.

De Maatschappij tot Nut van den Javaan, heeft, met januari van dit jaar, een nieuwen, verbeterden vorm aan hare periodieke

mededeelingen gegeven. In plaats van de Maandberichten, die weinig of niet door de leden werden gelezen, verschijnt van harentwege eene veertiendaagsche courant: Nederland en Java, welke, te oordeelen naar de twee eerste nummers, bestemd is meer de aandacht te trekken.

De redactie is blijkbaar bezield met warme belangstelling in het lot der inboorlingen van Nederlandsch Indië, voornamelijk in dat der Javanen, die het meeste hebben geleden onder de toepassing van onze dwang- en monopoliestelsels. Zij beijvert zich tot het Nederlandsche volk eene zelfs voor den eenvoudige begrijpelijke taal te spreken. Het is te verwachten dat zij, bij volharding, gehoor zal vinden, vooral bij die klassen van ingezetenen, tot wien andere koloniale vertoogen en beschouwingen niet genaken.

Wij vertrouwen echter, dat de werkzaamheid der Maatschappij op het gebied der journalistiek, geen afbreuk zal doen aan de populaire voorlezingen in de afdeelingen, welke reeds veel nut hebben gesticht en die meer en meer ons volk moeten voorlichten omtrent de toestanden en behoeften van Indië. De Maatschappij heeft het voorrecht zich van het somtijds zoo machtige gesproken woord te kunnen bedienen. Zij late dat oude, beproefde wapen niet rusten.

Nederland gaat ontegenzeggelijk vooruit in betere waardeering van Indië; maar het ideaal der Maatschappij, „dat Nederland volledig recht aan Java doe wedervaren" is nog niet bereikt en zal niet bereikt worden indien men niet bestendig alle wettelijke middelen te baat neemt om de beginselen van ware humaniteit voor allen te doen zegevieren.

In de officieele mededeelingen omtrent de verschillende kulturen, welke door de Javanen, hetzij op hoog gezag hetzij uit vrijen wil, beoefend worden, is nog nooit, zoo ver ik weet, gewag gemaakt van de boonen-kultuur.

Die kultuur bestaat echter sedert jaren in de Preanger regentschappen. Zij heeft haar ontstaan te danken aan eene vergissing bij de jaarlijksche uitzendingen van wege het departement van koloniën in het moederland. De Indische regering, eens de verwachte boonen en erwten voor het leger niet ontvangende,

schreef den resident der Preanger regentschappen aan om de bevolking van daartoe geschikte districten te gelasten witte en bruine boonen te planten en het te oogsten product aan de koffiepakhuizen tegen 50 centen de sanga in te leveren.

Bij de eerste proeven bleek het dat de planters goede zaken met de boonen konden maken. De kultuur baarde hun weinig moeite. Boonen werden geplant tusschen koffieboomen, op allerlei verloren plekjes, en weldra deelde de regent van Bandong den resident mede dat de bevolking wel geneigd was het dubbele van de door het gouvernement verlangde hoeveelheid tegen minder dan 50 centen de sanga te leveren.

Dit aanbod werd van de hand gewezen. Intusschen had de bevolking de Europeesche boonen als voedingsmiddel leeren waardeeren en zij bleef ze cultiveren voor eigen gebruik. Boonen vormen thans een artikel van tamelijk uitgebreiden inlandschen handel, althans men vindt ze tot op de passers van Cheribon uitgestald, en de Cheribonners nuttigen haar even graag als de djagon.

De Preangerezen zouden, bij aanvraag, meer boonen teelen dan alle Europeanen van het Indische leger verteeren kunnen. Toch gaat men voort boonen en erwten uit Nederland aan te voeren, alsof zonder die vaderlandsche producten, onze soldaten niet in het leven te houden zouden zijn!

Cheribon, 10 december 1871. T.

Het koloniaal stelsel van Engeland.

Les colonies de l'empire britannique. Le self-government dans les possessions coloniales anglaises. Review of colonial policy, by Right honorable sir Charles Adderly. Revue des Deux-Mondes, janvier 1872. — On the progress of the colonies. Journal of the Society of Arts, May 21, 1869.

De geschiedenis van de volken die door veroveringen hun gebied uitbreidden tot verre, overzeesche gewesten en hunne overheersching opdrongen aan vreemde natiën, somtijds talrijker dan het ras der gebieders, leert ons dat die volken in hooge mate het instinct der kolonisatie bezaten. Met zijne uitstekende krijgskundige organisatie en zijne voortreffelijke staatkunde, zou het waarschijnlijk Rome toch niet gelukt zijn zoo vele landen aan zijne heerschappij te onderwerpen, indien het niet aanhoudend had gekoloniseerd. Vele nog bloeiende steden, in streken waar de Romeinsche veldheeren hunne adelaars plantten, hebben haar oorsprong te danken aan de kern der Italiaansche kolonisten, die er de eerste elementen van het municipaal leven, te gelijk met de Romeinsche beschaving, aanbrachten. Later, toonden de Spanjaarden en Portugezen een nog heviger zucht om zich te verplaatsen naar de nieuwe landen door Columbus en zijne navolgers ontdekt. Tot in het verre Oosten waren zij er op uit koloniën, naar het beeld van hun moederland, te stichten, en zoo Spanje, in onze eeuw, zijne schoone Amerikaansche bezittingen moest verliezen, het heeft in de thans onafhankelijke republieken zijn merk zoo diep gegrifd, dat zelfs Mexico, met zijne talrijke bevolking van zuiver inheemschen oorsprong, en ondanks den invretenden invloed van het Yankee-element, het karakter van

een hispano-katholiek land behoudt, misschien altoos behouden zal.

De Nederlanders waren evenzeer van oudsher vermaarde kolonisten. Gewoon aan een dorren, drassigen bodem, aan een guur klimaat, aan eene met vocht en mist bezwangerde lucht, durfden zij zich vestigen in streken, waar andere rassen den moed bekroop om te koloniseren. Zoo werd, in de middeneeuwen, Berlijn gesticht in eene zandwoestijn door Hollandsche boeren, de eenige welke in Europa geacht werden in staat te zijn de oevers van de Spree vruchtbaar te maken. Zoo vestigden zich onze voorouders bij voorkeur aan de lage monden van den stroom, waar hunne nederzetting de wieg zou worden van het machtige New-York, de metropolis van den handel, het bankwezen en de ontzaggelijke industrieele ondernemingen van het hedendaagsche Noord-Amerika. Zoo stichtten zij elders in de nieuwe wereld koloniën die tot den huidigen dag mede tellen in de algemeene handelsbeweging; en in den Indischen Archipel blijft het bloeiende Batavia getuigen van de stale volharding waarmede de Nederlanders zich, onder de ongunstigste omstandigheden, aan kustlanden weten te nestelen. Met uitzondering van hunne nederzettingen aan de Kaap de Goede Hoop, een der gezondste streken van de wereld, treft men de Hollandsche kolonisten overal aan, waar de kolonisatie het voordeeligst schijnt voor de belangen van scheepvaart en handel, maar waar zij tevens de minste kans van slagen aanbiedt uit een hygiënisch oogpunt. Dat kolonisatie onder dergelijke voorwaarden groote en langdurige offers aan menschen vereischt, is een feit van algemeene notorieteit. De energie in dit opzicht door ons volk vroeger betoond, schijnt zelfs zijn lust voor kolonisatie, zoo niet geheel uitgedoofd, althans aanzienlijk getemperd te hebben. Ons koloniaal gebied is sedert de vorige eeuw aanmerkelijk ingekrompen; vele onzer nederzettingen zijn in andere handen overgegaan; de bevolking in het moederland is talrijker dan voorheen, doch wij koloniseren niet meer in de echte beteekenis van het woord. Onze werkzaamheid bepaalt zich in hoofdzaak tot voortdurende verstrekking van het militair en administratief personeel benoodigd voor de handhaving van het gezag in het Nederlandsch-Indische rijk. Eigenlijke koloniën maken wij niet meer; wij hebben geene andere kolonisten meer dan bedelaars en landloopers, die de Drenthsche inrichtingen Ommerschans en Veenhuizen bevolken.

Engeland daarentegen, dat in de vorige eeuw zijne Noord-Amerikaansche koloniën verloor, heeft desniettemin voortdurend blijven koloniseren. In weerwil dat zijn gebied in Indië al grootscher en grootscher is geworden, bezit het in verschillende werelddeelen aanzienlijke koloniën die nog aanhoudend emigranten uit het moederland tot zich trekken en aan de Engelsche taal, zeden en gebruiken getrouw blijven. Het bezit de meeste oud-slavenkoloniën in de Antillen, de meeste posten op de Westkust van Afrika en buitendien een zeker aantal marine-stations, zoo als Gibraltar, Malta, Aden, Falkland, Heligoland, Laboan.

Met de oud-slavenkoloniën willen wij ons niet bezig houden. Zij werden gesticht op een grondslag, die men als de negatie der kolonisatie mag beschouwen. De inheemsche bevolking, vernietigd of verjaagd, werd vervangen door negerslaven, die tot arbeid boven hun krachten gedoemd, meestal vroegtijdig bezweken en gestadig door nieuw aangevoerde slaven opgevolgd werden. Na de afschaffing van den slavenhandel, vooral der slavernij, was het lot van die koloniën te kwijnen en een onbeduidend, sleepend bestaan te lijden. Thans hebben zij zich nog nergens uit dien toestand opgeheven. Hetgeen Suriname te aanschouwen geeft, is in meerdere of mindere mate waar te nemen in de Fransche en Britsche negerkoloniën. De arbeid biedt er gestadige deficitten aan, die slechts zeer onvolkomen gedekt worden door aanvoeren van zoogenaamde vrije koelis uit Britsch Indië en China. De koelis, veelzins tot emigratie verlokt door middelen die het daglicht niet mogen zien, vestigen zich slechts tijdelijk in de voormalige slavenkoloniën, en de behandeling die zij er ondergaan, de speciale wetten en verordeningen welke op hen toegepast worden, zijn alles behalve geschikt om hen l'espoir du retour te doen opgeven. Wat de toekomst van deze soort van koloniën zal wezen, ligt nog in het duister gehuld. Zelfs met zeer ruime aanvoeren van veldarbeiders uit andere werelddeelen, is er geen hoop op duurzame ontwikkeling, en die aanvoeren worden elken dag moeielijker, baren telkens grootere teleurstelling.

De marine-stations van Engeland zijn eene erfenis der staatkunde die zich ten doel stelde de suprematie van Groot-Brittanje ter zee te verzekeren. Die suprematie wordt niet meer erkend en feitelijk heeft zij opgehouden te bestaan. Engeland's vloten zijn thans evenmin in staat de overige zeevarende natiën van

den Oceaan te verdrijven als de Fransche legers in staat zijn de heerschappij van Frankrijk over het vaste land van Europa uit te spreiden. De marine-stations zijn bij gevolg meer een last dan een voordeel voor Engeland. Voor de belangen van zijn handel en scheepvaart zijn zij overtollig en, in geval van oorlog, zouden zij veeleer strekken om zijne strijdmacht ter zee te versnipperen en te verzwakken dan haar klem bij te zetten. Daarbij komt, dat op de marine-stations het gezag uit den aard der zaak een, geheel met de Britsche denkbeelden strijdend, karakter van militair despotisme aanneemt. In bolwerken zoo als Gibraltar en Aden, die schier uitsluitend bezet zijn door militairen, hunne gezinnen en bedienden, heeft dit weinig of geen bezwaar. Elders, bij voorbeeld, te Malta, strekt het tot wezenlijke miskenning en onderdrukking der inboorlingen. Malta telt eene inheemsche bevolking van 140,000 zielen en bezit vele natuurlijke bronnen van welvaart; doch hare belangen worden geheel opgeofferd aan die van het garnizoen, 7 tot 8,000 man sterk, en van het hoofdkwartier van het Engelsche smaldeel in de Middellandsche Zee. Ofschoon de ingezetenen niet minder dan 2 millioen gulden 's jaars opbrengen, hebben zij hoegenaamd niets in te brengen; zij hebben niet eens hunne eigen gemeente-besturen. Het eenige dat zij ooit verkregen, is eene raadgevende commissie van achttien leden, waarvan slechts acht gekozen worden, en die nu en dan bescheiden adviezen geeft, van welke de gouverneurs zoo veel of zoo weinig notitie nemen als zij goedvinden. Het gevolg is dan ook, dat Malta niet vooruit gaat en de meeste zijner ondernemende zonen hetzij zeevarenden worden, hetzij zich nederzetten in de landen gelegen rondom de Middellandsche Zee. — De tijd schijnt echter nog niet gekomen, dat men in Engeland tot intrekking der marine-stations zal overgaan. Zij zijn verbonden aan, den nationalen trots nog dierbare herinneringen, en daarmede is het niet altijd raadzaam plotseling te breken; maar dat men in die richting reeds is, bewijst het overgeven aan Griekenland der Ionische eilanden en het meer en meer, in en buiten de officiele kringen in Engeland, veldwinnende denkbeeld om al de Britsche posten op Afrika's Westkust te verlaten.

Engeland bezit daar vier verschillende nederzettingen, geplaatst onder het centraal gezag van een gouverneur-generaal, die te Freetown in Sierra Leone resideert. Zij tellen te samen 400,000 inboorlingen tegen ongeveer 200 of 300 Europeanen. Het kli-

maat is er doodend voor de laatsten. Tijdens de regering van koningin Elisabeth, vestigden de Engelschen zich op de kust van Guinea ter wille van den handel in slaven en in stofgoud. Later, tot de anti-slavernij-denkbeelden bekeerd, behielden zij hunne posten als vluchthavens voor de oorlogsbodems, die jacht maakten op de slavenhandelaren. Thans is de slavenhandel zoo goed als vernietigd; het Britsch eskader ter Westkust van Afrika ligt meestal aan de Kaap de Goede Hoop geankerd. Engeland heeft geen ander belang meer aan Afrika's Westkust dan de zucht om zijne onderdanen te beschermen, die met de inboorlingen handel drijven. Men heeft echter waargenomen dat de meeste handel wordt gedreven buiten het bereik der posten. De handelaren vermijden veel meer alle twisten wanneer zij zich niet gerugsteund zien door den sterken arm van het Europeesch gezag; en de inboorlingen leven onderling veel rustiger wanneer de Europeanen zoo ver zijn verwijderd dat geen van beide partijen op hunne ondersteuning kan rekenen. — De Engelschen beschouwen dan ook vrij algemeen de Afrikaansche nederzettingen als kwade lastposten, die men hoe spoediger zoo liever dient te verlaten. Gaarne hadden zij ze aan Frankrijk overgedaan, dat er evenwel voor bedankte, en, indien de Britsche regering thans evenwel Elmina van ons overneemt, dan geschiedt dit waarlijk niet met het doel om hare populariteit te verhoogen. Van onze zijde is wederkeerig de afstand niet kunnen voldongen worden, zonder hevige protesten uit te lokken, — treffend bewijs dat ook bij ons zoo uitnemend nuchter volk, niet altijd het materieel belang op den voorgrond staat; maar dat het zich evenzeer als elke andere natie door het gevoel laat wegslepen.

Het eigenlijk koloniaal gebied van Engeland omvat drie belangrijke groepen, respectivelijk in Noord-Amerika, Australië en Afrika. De Noord-Amerikaansche groep heeft eene oppervlakte van ruim 600,000 vierkante mijlen (ongeveer 1 millioen vierkante kilometers) en bestaat uit Hoog- en Laag-Canada met meer dan 3 millioen inwoners; Nieuw Brunswick (300,000 inwoners); Nieuw Schotland (375,000 inwoners); Prins Edwardeiland (93,000 inwoners); Nieuw Foundland (145,000 inwoners) en de meer verwijderde koloniën Britsch Colombie en Vancouverseiland, te samen met 40,000 inwoners. — De Australasische koloniën, zoo als zij tegenwoordig in Engeland worden genoemd, beslaan eene oppervlakte van 2,582,000 vierkante mijlen (3 millioen vierkante

kilometers) en bevatten eene bevolking van Europeeschen oorsprong van meer dan 2 millioen zielen, ongelijk verdeeld in de zeven nederzettingen: Nieuw Zuid-Wales, Victoria, Zuid-Australië, West-Australië, Tasmania, Nieuw-Zeeland en Queensland. — De Zuid-Afrikaansche koloniën, de Kaap en Natal, zijn tot dusver de minst aanzienlijke. Zij beslaan eene oppervlakte van ruim 200,000 vierkante mijlen (322,000 vierkante kilometers) en tellen eene bevolking van 700,000 zielen.

Voornamelijk in de laatste vijfentwintig jaren hebben zich deze koloniën belangrijk ontwikkeld. Van 1850 tot 1866, bijvoorbeeld, zijn hare inkomsten gerezen, met inbegrip van voor openbare werken gesloten leeningen: in Noord-Amerika, van enkele honderd duizend pond tot 3,639,553 pond sterling; in Australië van 2,939,147 tot 10,194,096 pond sterling; aan de Kaap van 318,592 tot 889,181 pond sterling. Gedurende hetzelfde tijdperk is de handel van Engeland met die verschillende nederzettingen toegenomen van 34 millioen tot 157 millioen pond sterling. Met de vermeerdering van bevolking, rijkdom, bedrijvigheid en handel is eene zeer opmerkelijke wijziging gepaard gegaan in het koloniaal stelsel van Engeland, die vooral onze aandacht verdient.

De geschiedenis der koloniale staatkunde van Engeland laat zich in drie verschillende tijdperken verdeelen. In het eerste, hadden de koloniën haar eigen, zelfstandig beheer; het opperbestuur bemoeide zich er alleen mede om den handel te regelen en te monopoliseren ten behoeve van het moederland. De eerste Engelschen die naar Amerika emigreerden bleven bezield met den vrijheidszin die zij op hun geboortegrond hadden ingezogen, en zij brachten hem terstond in praktijk in hun nieuw vaderland. Lang voor de emancipatie, waren de staten van Nieuw Engeland feitelijk autonomische republieken, en wel democratische republieken, omdat er zich het Britsch aristocratisch element niet had overgeplant. Zij beheerden haar eigen zaken, dekten hare uitgaven met de middelen die zij in eigen boezem vonden en verdedigden zich zelve tegen de vijanden die haar omringden. Toen Engeland haar lasten wilde opleggen ter bestrijding van uitgaven voor algemeene Britsche belangen, scheurden zij zich los van het moederland. Dit was eene zware beproeving voor de overzeesche heerschappij van Groot-Brittanje. Zij herstelde zich echter zeer snel gedurende de oorlogen van het eerste Fransche keizerrijk. In den waan dat zij door de ondervinding

wijzer waren geworden, onthielden de Engelschen het zelfbestuur aan hunne koloniën en belastten zij zich wederkeerig, met de kosten van beheer en defensie. Dit tweede stelsel, had tot gevolg de bedrijvigheid der kolonisten te belemmeren en het Engelsche volk buitensporig te belasten. Meer en meer bleek het onhoudbaar te zijn; meer en meer moest men aan de eischen tot zelfbeheer der koloniën toegeven. Eindelijk, werd, sedert een twintigtal jaren, een derde stelsel aangenomen, waarbij op den voorgrond staat, dat de koloniën zich vrijelijk behooren te ontwikkelen en zich zelve moeten behelpen zonder aan het moederland gebonden te zijn door andere banden dan de herinnering aan één zelfden oorsprong en den eerbied voor een gemeenschappelijken souverein.

Dit stelsel, consequent toegepast, heeft de Noord-Amerikaansche koloniën geleid tot eene soort van confederatie der verschillende Britsche nederzettingen, onder de benaming van Dominion of Canada. Met uitzondering van Prins Edward eiland en Nieuw Foundland, zijn alle overige koloniën tot die Unie toegetreden, welke, haar overigens vrijheid laat om haar eigen zaken naar goedvinden te regelen, en haar slechts verbindt om de gemeenschappelijke belangen ter beslissing te brengen van een algemeen parlement, behoudens het recht van veto, dat der Britsche kroon is voorbehouden. De Canadasche Dominion is eene nabootsing van de constitutie der Vereenigde Staten, waarmede zij slechts in een belangrijk opzicht verschilt. In de grondwet der Vereenigde Staten is de bevoegdheid van het congres beperkt tot de daarin opgenoemde onderwerpen; alle overige zaken vallen onder het bereik der wetgeving van de bijzondere Staten. In Canada is, integendeel, de bevoegdheid der provinciale Staten beperkt: alle niet met name genoemde onderwerpen moeten voor het algemeen parlement gebracht worden, dat geene beslissing mag nemen in strijd met de opperste wet van het moederland. De eenheid van het geheel gaat er boven de rechten der deelen.

De Britsche confederatie in Noord-Amerika is blijkbaar ontworpen en tot stand gekomen met het politiek doeleinde om een tegenwicht te stellen tegen de steeds veldwinnende uitbreiding van de Vereenigde Staten. Voorzeker is de annexatie niet zoo gemakkelijk nu alle Britsche koloniën gelegen ten noorden van de groote en machtige republiek, door een band van onderlinge so-

lidariteit zijn verbonden. Toch is het voortbestaan van deze, geheel van de Vereenigde Staten onafhankelijke, Britsche koloniën op de grenzen van die Staten, waarschijnlijk slechts eene illusie. Het gevaar voor eene algeheele loslating van de Engelsche kroon en eene toetreding tot de groote Unie ligt minder in gewelddadige aanranding tegen het grondgebied van Canada en dat der overige Britsche koloniën dan in de belangen van landbouw, nijverheid en handel. Er zal voorzeker een tijd komen, dat de Britsche kolonisten in Amerika de overtuiging opdoen dat die belangen oneindig meer gebaat worden door hunne fusie met de Vereenigde Staten, die overigens hunne autonomie volkomen zouden waarborgen, dan door de overzeesche relatiën van het moederland. Indien die overtuiging eenmaal veld wint, zal de Britsche confederatie spoedig ontbonden zijn en, tenzij de koloniale staatkunde van Engeland weder eene thans niet te voorziene wijziging ondergaat, mag men het voor zeker houden, dat van zijn kant geen schot zal gelost worden om de Engelsche kolonisten te beletten tot den Amerikaanschen Staten-bond over te gaan.

Nergens is het nieuw koloniaal stelsel misschien met meer klem toegepast dan in Australië. Sedert 1850 verkregen de verschillende koloniën in dit werelddeel het recht om zich zelve te regeren, volgens eene grondwet en instellingen door de kolonisten in 't leven te roepen. Van dit recht werd overal gebruik gemaakt om den parlementairen regeringsvorm aan te nemen, volgens het Engelsch systeem, doch met de geheime verkiezingen, welke nog niet in Engeland zijn ingevoerd. Tegelijkertijd dat de koloniën het selfgovernment verkregen, met de bevoegdheid om hare begrootingen vast te stellen en over hare onbeheerde gronden te beschikken, namen zij de verplichting op zich om niet meer op het moederland te leunen en zelfs om zich met eigen middelen te verdedigen tegen elken binnenlandschen en buitenlandschen vijand. Het stond haar echter vrij een Britsch garnizoen er op na te houden, doch op voorwaarde dat zij het zouden bekostigen, eens vooral berekend tegen 40 pond 's jaars per infanterist, en 70 pond per artillerist. Van die tamelijk kostbare vrijheid werd weinig geprofiteerd. Queensland had in 1869 eene compagnie infanterie, Victoria vijf, die sedert zijn gerepatrieerd. Eene eigen militaire organisatie, ruim voldoende voor de behoeften der veiligheid, heeft de oude garnizoenen vervangen. Australië bezit eene flinke, goed bezoldigde gendarmerie,

eenige pelotons uitgelezen vrijwillige artilleristen en talrijke bataillons miliciens, die bij eskouaden dikwerf worden geoefend en, eenmaal in het jaar gedurende acht dagen, in elke provincie vereenigd worden.

Het is vooral in Nieuw-Zeeland, dat het tegenwoordig koloniaal stelsel van Engeland de ergste vuurproef doorstond. De kolonisatie daar worstelde er aanvankelijk met grooter moeielijkheden dan in de overige deelen van Australië. Nieuw-Zeeland was bevolkt, niet door enkele zwakke wilden, gelijk elders, maar door een vrij talrijken en oorlogzuchtigen stam, de Maoris, die gestadig den vreemdeling de inbezitneming van hun geboortegrond betwistten. In 1849, na een aantal onzekere gevechten, kwam het Britsch gouvernement er toe om een vergelijk met de Maoris te treffen, waardoor Europeanen en inboorlingen, in hunne respective rechten beschermd, naast elkander in vrede zouden kunnen leven. In 1863 brak echter weder een opstand der Maoris uit. Meer dan 7000 man Engelsche troepen werden tegen de opstandelingen afgezonden, doch de expeditie bleek buitensporig kostbaar te zijn. De minister van koloniën, de hertog van Newcastle, nam daarop het besluit dat de oorlogskosten geheel door de kolonie moesten gedragen worden. Er werd met het Parlement van Nieuw-Zeeland onderhandeld onder bedreiging dat de Engelsche troepen naar Europa zouden ingescheept worden indien het niet toegaf; en daar het zich weigerachtig toonde, werd de bedreiging letterlijk uitgevoerd. Tot den laatsten Engelschen soldaat verliet Nieuw-Zeeland, en de kolonisten moesten het pleit met de Maoris zonder eenige hulp van het moederland beslechten. Zij slaagden overigens volkomen, hetgeen trouwens niet te verwonderen is. De Maoris zijn thans tot 40,000 zielen verminderd; de Europeanen tellen 80,000 zielen alleen in het noordelijk, en tweemaal zoo veel in het zuidelijk eiland en buitendien zijn niet alle Maoris den kolonisten vijandig gezind. Hoe dit zij, de handelwijze van den Britschen minister tegenover Nieuw-Zeeland, te midden van den oorlog tegen de inboorlingen, bewijst hoe ernstig het Engeland meent met het nieuw koloniaal stelsel, dat de kolonisten algeheele vrijheid geeft voor hun doen en laten, doch hen tevens daarvoor geheel verantwoordelijk stelt.

De Kaap en Natal hebben eene bevolking gedeeltelijk van Hollandsche afkomst, die zich echter niet zuiver heeft voortgeplant. Van de 700,000 inwoners, bestaat slechts een derde uit

blanken, waarvan velen nog van gemengd bloed. De overigen zijn Hottentotten en Caffers. Het eigenlijk Britsch element vormt er eene kleine minderheid. Waarschijnlijk is het daaraan toe te schrijven dat de twee koloniën op een lageren trap van staatkundige ontwikkeling staan dan de Engelsche nederzettingen in Australië en Noord-Amerika. Het parlementair stelsel is er nog zeer onvolkomen ingevoerd. Natal heeft slechts eene enkele vergadering, waarvan vier leden van de zestien door den gouverneur worden benoemd. De Kaap heeft een kolonialen raad en eene tweede kamer, die beiden door stemgerechtigde kiezers worden benoemd, maar die de ministers niet ter verantwoording mogen roepen. De kolonisten hebben het echter in hun hand om den bestaanden regeringsvorm te wijzigen. Het Britsch parlement heeft hen daartoe, even als die in andere werelddeelen, volledige vrijheid gegeven.

De vroegere koloniale staatkunde van Engeland is, misschien meer nog dan de gemengde bevolking, oorzaak geweest van den betrekkelijk geringen vooruitgang der Kaap-koloniën. Zij vervielen aan de Engelsche kroon in een tijdperk toen men meende de koloniën uit Londen te moeten regeren en de gouverneurs weinig of niet te rade gingen met de wenschen en neigingen der kolonisten. Botsingen met de oud-Hollandsche bevolking waren niet te vermijden. Liever dan zich te onderwerpen aan het gezag der gouverneurs, trokken een aantal zoogenaamde Boeren naar de oevers der Oranje- en Vaal-rivier en vestigden daar onafhankelijke republieken. Het grondgebied dat zij innamen was niet geheel verlaten. Een machtige stam, de Basoutos en de zoogenaamde Griquas, afstammelingen van Europeanen en inboorlingen, waren er reeds gevestigd. De Boeren hadden zich tegen de aanvallen van deze eerstgekomenen te verdedigen, die buitendien den werkdadigen steun genoten van de regering der Kaapkolonie. De Boeren streden echter hardnekkig tegen hunne verschillende vijanden. Zij waren niet te overwinnen, toen eindelijk in 1853, de hertog van Newcastle, de worsteling met de afgescheiden kolonisten moede, den gouverneur der Kaap mededeelde dat Engeland alle aanspraak liet varen op het souvereiniteitsrecht van den Oranje Vrijstaat en de Transvaalsche republiek. Hunne wilde buren, niet meer door de Engelschen gesteund, moesten van dien tijd meer en meer wijken voor de betere wapenen en de betere organisatie der Boeren.

Thans wordt de onafhankelijkheid der Hollandsche republieken op nieuw bedreigd ten gevolge van eene onvoorziene gebeurtenis. In 1867 zijn daar tusschen de Vaal en de Oranje-rivier diamant-velden ontdekt, die er terstond een stroom van Engelschen hebben heengelokt. De diamant-velden zijn 1200 kilometers ver van de Kaapstad verwijderd; maar de afstand heeft nooit avonturiers tegen gehouden, die spoedig fortuin wenschen te maken. In september 1870 waren er 5000 Engelschen; in juli 1871, niet minder dan 30,000. De diamant-zoekers voerden er terstond hunne eigen organisatie in. Zij vormden er aanvankelijk eene vereeniging tot wederkeerige verdediging en slaagden er in de orde redelijk wel te bewaren. De gouverneur van de Kaap zond er vervolgens een gedelegeerde, die door de mijnwerkers als hun hoofd werd erkend, in weerwil van de oppositie der Boeren. Toen hunne protesten niet baatten, namen deze eene dreigende houding aan; maar de mijnwerkers deden hen gevoelen dat zij niet de sterksten waren. De Boeren stelden daarna voor om het geschil te onderwerpen aan de scheidsrechterlijke beslissing van een Europeeschen souverein; maar dat voorstel werd afgewezen onder voorgeven dat zij voormalige Engelsche onderdanen zijn en dat de Koningin geen vreemd arbiter kan laten beslissen tusschen hen en hare tegenwoordige onderdanen.

Niet zonder weemoed zien wij het oogenblik naderen dat de laatste vertegenwoordigers van de oud-Hollandsche koloniserende veerkracht, hunne onafhankelijkheid zullen moeten prijsgeven. Reeds bestaat het plan om in Zuid-Afrika eene groote federatie te vormen, waartoe de Transvaalsche republiek en de Oranje Vrijstaat zullen behooren. De volledige erkenning van hunne gewestelijke autonomie, goede uitwegen voor hunne landbouw-producten, eene volkomen veiligheid, die zij vaak missen, zijn het lokaas dat de Boeren eindelijk zal bewegen tot dit plan toe te treden. Zij zullen zich dan in het Britsche element oplossen gelijk hunne stamgenooten aan de Kaapstad, die niets meer van hun voorouders hebben behouden dan de Hollandsche familienamen. Het zal met de afstammelingen der eerste kolonisten van Zuid-Afrika gaan zooals het gegaan is met de kleinzonen der Franschen die Laag Canada koloniseerden. Na lang de taal en de zeden van het moederland in dierbare herinnering te hebben gehouden, zullen zij van lieverlede hun oorsprong vergeten en zich schikken naar de wet der onvermijdelijkheid.

Wie daarvan meer bijzonder de voordeelen zal plukken, Engeland, althans het aristocratische Engeland voorzeker minder dan men oppervlakkig zou denken. Ook de Britsche invloed op de Europeesche koloniën in Noord-Amerika, Australië en Zuid-Afrika is blijkbaar slechts van voorbijgaanden aard. Het democratisch element is er nu reeds het dominerende element. Niet de geboorte, maar de arbeid heeft er den voorrang. Los van een belemmerd verleden, gaan zij de toekomst te gemoet zonder telkens te stuiten tegen de hindernissen die in de oude wereld overal den breeden weg der ontwikkeling versperren. Met de vermeerdering der bevolking, van hare bronnen van welvaart en rijkdom, kan de zucht naar algeheele onafhankelijkheid niet uitblijven. Hoe ongevoelig de band is die de Britsche koloniën nog aan het moederland hecht, hoezeer de tegenwoordige koloniale staatkunde geschikt is om geweldadige losscheuring te voorkomen, eindelijk zal die band slijten en zullen de koloniën in Noord-Amerika, Australië en Afrika het voorbeeld volgen van haar prototype, de Vereenigde Staten. Wie weet of zij niet bestemd zijn, in de twintigste eeuw, in het wereld-evenwicht eene beslissende rol te vervullen.

G. H. VAN SOEST.

De uitvoering der Agrarische wet.

De agrarische wet (9 april 1870, Stbl. 71), die, volgens den minister de Waal, een eind zou maken aan de „koloniale quaestie", heeft een uitgebreiden werkkring geopend voor den Indischen wetgever, door wien, in vele opzichten, de quaestien die bij de behandeling der drie kultuurwetten in de kamers werden geopperd, thans zullen beslist worden.

Om niet te spreken van een aantal regelingen, die allicht bij de uitvoering der wet noodig zullen voorkomen (bijvoorbeeld de instelling van een kadaster, burgerlijken stand, of wat daarmeê in mindere of meerdere mate zal overeenkomen), wordt bij de agrarische wet en het daaruit voortgevloeid koninklijk besluit van 20 juli 1870 (Ind. Stbl. 118) voorgeschreven het maken van verordeningen, waarbij zal moeten geregeld worden, onder anderen:

Het uitgeven van grond in erfpacht (al. 1 agr. wet);

De beperkingen van het aan de inlanders toe te kennen recht op hun grond, ten aanzien van hunne verplichtingen jegens den lande, de gemeente en bevoegdheid tot verkoop aan niet-inlanders (al. 4 ibid.);

De verhuur van grond aan niet-inlanders (al. 5 ibid.);

De omschrijving der rechten van de bevolking op gronden (art. 2. k. b. 20 juli 1870);

De rechten op door inlanders ontgonnen landen (art. 7 ibid.);

en meer andere. Cf. art. 15, 2, 6, 18; k. b.

Het vermoeden schijnt geoorloofd, dat waar zooveel te verordenen valt, vele, met elkander in beginsel althans strijdige bepalingen in het leven zullen geroepen worden, omdat die be-

sluiten enz. moeten worden opgemaakt door verschillende personen, die niet uitgaan van één grondslag voor hunne redeneringen. Waarmeê nog minder gedoeld wordt op de allicht uiteenloopende politieke gevoelens van de makers dier ordonnantien, dan wel op de menigte rechten op gronden, die thans in Indië bestaan of zullen ontstaan.

Immers, om alleen maar te blijven bij eigendomsrechten, zijn daarvan thans reeds de volgende van elkander verschillende soorten, bij diverse wetten erkend en omschreven, als:

1. Een algemeen door den Staat gepretendeerd privaat-eigendomsrecht op alle bij de eigendomsregisters niet bekende gronden (zie Bijbl. op Ind. Stbl. 182. Besluit 22 januari 1853 n°. 9), door administratieve ambtenaren in hunne functiën te eerbiedigen, en zooveel doenlijk toe te passen, maar door het algemeen niet erkend, vermits een niet gepubliceerd besluit zeker geen kracht van wet bezit;

2. Het eigendomsrecht van den Staat op onbeheerde en andere bij het Indisch Burgerlijk Wetboek omschreven gronden;

3. Dominiale (?) rechten van den Staat, beperkte souvereiniteits en eigendomsrechten der landheeren, en bezitrechten der opgezetenen op landen beoosten de rivier Tjimanok, omschreven bij Stbl. 1836 n°. 19;

4. Eigendoms- en andere zakelijke rechten bij het Burgerlijk Wetboek omschreven, verkregen door Europeanen en vreemde Oosterlingen;

5. Rechten der inlanders op ten hunnen name bij de verponding ingeschreven perceelen.

Waarbij thans door de agrarische wet zijn gevoegd:

6. Rechten der inlanders op in erfelijk individueel gebruik bezeten gronden.

7. Eigendomsrechten door dergelijke gebruikers te bekomen.

8. Communale gebruiksrechten der dessa's.

Om niet te spreken van hetgeen geldt in de Vorstenlanden, van de te verleenen erfpachten, enz.

Al die verschillende rechten hebben zich tot dusverre vrij goed met elkander verdragen, omdat er grond genoeg op Java te bekomen is, en de bloote eigendom daarvan betrekkelijk weinig waarde heeft, en omdat de rechten sub 2—5 genoemd, zijn geregeld bij wettelijke bepalingen, dat is gesteld onder de bescherming der rechterlijke macht, terwijl de sub 6—8 bedoelde

eenvoudig niet werden erkend, of juister gezegd ex plenitudine potestatis werden beoordeeld door de administratieve ambtenaren, wier blik in dergelijke aangelegenheden soms helderder moge zijn, dan die van rechtsgeleerden, maar wier beslissing niet de waarborgen aanbiedt voor recht, na onpartijdig onderzoek, van de uitspraken der rechterlijke macht.

Aan dien toestand is thans een einde gemaakt. Men heeft den inlander zijn grondrecht willen verzekeren, dat is hem het middel in handen willen geven, om bij eene van de uitvoerende macht onafhankelijke autoriteit, redres te zoeken tegen eventueele aanranding van zijn recht door ambtenaren of particulieren.

Veel meer kan ik in de agrarische wet niet vinden. Dezelfde beginselen, die er in voorkomen, werden vroeger in den regel toegepast, maar ze waren niet beschreven; — men kon steeds in 't voorgewend of wezenlijk belang van een of ander, ter rechter of linkerzijde afwijken, zonder voor die afwijking tegenover iemand anders verantwoordelijk te zijn dan aan de regering.

De wetgever heeft dus verlangd, dat de inlander een middel zou krijgen om zijn recht te doen gelden. Maar waarin dat recht bestond, — dat is eene quaestie die hij, denkelijk om politieke redenen, vermeed zelfs te regelen, en die quaestie zal thans bij allerlei ordonnantiën moeten worden beslist. Alleen zat, blijkens de gevoerde discussiën, bij een deel der wetgevende macht een zekere mate van vrees voor, dat de Javanen den Europeeschen eigendom niet zouden kennen, en de wet, door dat recht volgens Westersche begrippen te omschrijven, te ver zou gaan en een met de volksovertuiging strijdig denkbeeld in 't leven roepen. Daarom werd een middenweg ingeslagen en van Oostersche erfelijk-individueele gebruiksrechten gesproken, welke te verwisselen zouden zijn, in eigendomsrechten, naarmate het verlangen daartoe zich openbaart.

Maar het reeds gepubliceerd koninklijk Besluit dd. 20 juli 1870 is van dien aard, dat de vrees niet ongewettigd schijnt, dat men van dat aan Oosterlingen verleend recht, zal gaan maken een Westersch eigendomsrecht, 't welk op allerlei on-Oostersche wijzen is beperkt en besnoeid, terwijl de toekenning daarvan nog van zooveel conditien is afhankelijk gesteld, (de te maken ordonnantiën) dat het zeer onzeker is of de Javaan zich ooit op dat recht zal kunnen beroepen als middel tegen dwang.

Wat toch heeft hij aan een beroep op gebruiksrecht, zoolang

de ordonnantie nog ontbreekt, waarbij dat zal worden omschreven? — wat beteekent een recht van eigendom, waarvan is gezegd, dat het zal worden beperkt ten aanzien van de verplichtingen des eigenaars tegenover den lande, de gemeente, enz., zoolang die verplichtingen niet bekend zijn en allicht zoo hoog kunnen worden opgevoerd, dat er geen schijn of schaduw meer overblijft van vrije beschikking?

En de ordonnantie van den 30 october 1871, de regels bevattende, volgens welke gronden aan niet-inlanders kunnen verhuurd worden, levert een treffend bewijs op voor de stelling, dat men om een Oostersch eigendom te creëren, de Westersche begrippen door allerlei zeer on-Oostersche beperkingen wil besnoeien.

Immers het statistisch onderzoek in de residentie Bantam leerde dat reeds. De Javaan weet van geen verbod om aan Europeanen of Chinezen gronden te verhuren; — hij heeft geen flaauw besef, wat het zeggen wil, dat de huurder van zijn grond een domicilie moet kiezen, zooals bij art. 2 dier ordonnantie is voorgeschreven; — het ligt geheel buiten zijne gewoonten om schriftelijke en dan nog wel in duplo, in twee talen geschreven, onderteekende en gelegaliseerde contracten als alléén geldig te beschouwen (verg. art. 7); — registratie op straffe van nietigheid is ook een zuiver Europeesch denkbeeld (art. 8); — en het beroep van eene weigering om te registreeren van de eene administratieve autoriteit op de andere (zie art. 9), waarbij dus een achterdeurtje aan dat gezag is opengelaten om dergelijke verhuringen tegen te gaan; is een denkbeeld, dat alleen afkomstig kan zijn van een Europeesch ambtenaar, die meer let op de eischen der politiek dan van het recht.

Waar dus het streven schijnt te bestaan om het den Javanen zoo noode toegekende recht op hun grond nog op allerlei wijze te beperken, daar acht ik het niet overbodig op eene wettelijke bepaling te wijzen, die, voorzooverre ik kan nagaan, tot dusverre aan de aandacht is ontsnapt, en die ten gevolge heeft, dat alle bovengenoemde te maken verordeningen in zekeren zin zijn onnoodig, omdat den inlander door de thans reeds vigeerende wetten een middel is geschonken, om op betrekkelijk eenvoudige wijze een recht van eigendom te bekomen op door hem in erfelijk individueel gebruik bezeten gronden, zóó onbeperkt, als de makers der ordonnantiën hem zeker nooit zullen willen toekennen.

't Is waar, de inlander kent dat middel niet, maar evenmin, ja wellicht nog minder zal hij iets begrijpen van alle de uit te vaardigen besluiten. Men mag echter aannemen, dat de wetgever, die driemaal de noodzakelijkheid erkende om den inlander recht op grond te geven, ook verlangen zal dat door het uitvoerend gezag alle maatregelen genomen worden, om daaraan publiciteit te geven, en, bij al die gemaakte en te maken wetten, proclamatiën, ordonnantiën enz., zou het zeker geen wonder zijn, indien de belanghebbende personen aan 't informeeren gingen, waar en hoe zij dat hun met zooveel ophef toegezegde grondrecht zullen moeten bekomen, — en waarin dat eigenlijk zal bestaan.

De Staatsbladen worden echter niet gelezen, en de inlanders zullen zich dus moeten vervoegen tot Europeanen, die van dergelijke zaken verstand hebben, en deze zullen hen wel weten te beduiden, welke wijze om grondrecht te bekomen, voor hen het voordeeligst is.

Bij art. 75 Regerings Reglement, 11 en 13 Algemeene bepalingen van Wetgeving, den Javaan de bevoegdheid toegekend om zich aan de Nederlandsche wetgeving te onderwerpen. In dat geval staat hij voor den Europeeschen rechter terecht en worden zijne rechten en verplichtingen beoordeeld, ingevolge het bij het Indische Burgerlijk Wetboek, Wetboek van Rechtsvordering enz. voorgeschrevene.

Nu wordt in dat Burgerlijk Wetboek onder de middelen om eigendom te bekomen, uitdrukkelijk genoemd: verjaring. — Die 30 jaren zonder titel bezit wordt eigenaar.

Bij art. 621—23 Burgerlijk Wetboek wordt verder bijzonder gewezen op de middelen, die personen zullen hebben aan te wenden, om een titel te bekomen voor eigendomsrecht, 't welk zij beweren te hebben, maar waarvoor zij geen schriftelijk bewijs (titel) kunnen produceeren, terwijl bij art. 800 en volgende van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, de vereischten van het voeren van eene dergelijke vordering nader zijn genoemd, en eene zeer eenvoudige wijze van procedure is voorgeschreven.

Een inlander dus, die zich aan de Nederlandsche wetgeving onderwerpt, behoeft slechts te bewijzen, dat hij dertig jaren on-

gestoord bezitter is geweest van eenigen grond, om den eigendom te bekomen — en dat wel een vol, vrij, onbeperkt Europeesch eigendomsrecht.

Slechts ééne uitzondering op dien regel is bij het Burgerlijk Wetboek in art. 624 toegelaten, en dat wel ten behoeve van door de regering aan particulieren verkochte landen. Daarop mag geen eigendomsrecht door bezitters worden beweerd, maar juist die exceptie bevestigt den zoo even gestelden regel.

Het middel is enkele malen reeds toegepast, vooral door het gouvernement, dat zich op die wijze den eigendom deed toewijzen van sommige gronden, waaromtrent quaestie bestond. Voor hem, die de bij art. 800 en volgende van het Wetboek van Rechtsvordering voorgeschreven wijze van procedeeren eenigzins uit de praktijk kent, is het duidelijk, dat de aanvrager van eigendomsrechten in verre de meeste gevallen zelfs niets zal behoeven te bewijzen. Immers zal het niet dikwijls (tot dusverre nog nimmer) gebeuren, dat iemand in verzet komt tegen de aanvrage en wordt er dan verstek verleend. Daarna blijft de vraag alleen ter beslissing over, of de gestelde feiten de aanvrage om eigendomsrecht motiveeren. Maar zelfs in geval van verzet, zou het bewijs van dertig jaren bezit niet moeielijk te leveren zijn — wellicht veel gemakkelijker dan dat, hetwelk de ontwerper der agrarische wet zich voorstelde op te leggen aan aanvragers om een titel voor gebruiksrecht.

Voorzooverre ik kan nagaan, zijn er drie bedenkingen aan te voeren tegen dergelijke procedure, als middel om eigendomsrecht te bekomen:

1°. Eene van juridischen aard. Men zou wellicht kunnen zeggen: de inlander mag zich niet op langdurig bezit beroepen, omdat alle grond is domein van den Staat, en hij dus den wil om voor zich te bezitten, niet kon hebben.

Die objectie is in ieder geval slechts van tijdelijken aard. Het recht van den inlander op zijn grond, met uitsluiting van dat van den Staat, is thans erkend. Niets belet hem dus thans als bezitter te goeder trouw op te treden en den eigendom na 30 jaren aan te vragen.

Maar, mijns inziens, gaat ze in 't geheel niet op. Nergens i bij de wet de grond in 't algemeen verklaard te zijn particulier eigendom van den Staat. Veel meer zijn bij het Burgerlijk Wetboek de gronden omschreven, die daartoe geacht worden te

behooren, en die moeten aan één vereischte voldoen, namelijk ze moeten zijn onbeheerd. (Vergelijk ook het arrest Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië omtrent de rechten der inlanders op koffietuinen, waarop bij de discussie over de kultuurwet van den heer Fransen van de Putte herhaaldelijk werd gewezen.) Wel is in het Bijblad een gouvernements besluit te vinden, waarbij als beginsel werd gesteld, dat alle niet bij de verponding ingeschreven perceelen Staats eigendom zijn, maar dat besluit is, zoo als ik boven reeds aanmerkte, nimmer afgekondigd en dus niet verbindend.

Een tweede bezwaar, ook van juridischen aard, is de quaestie, of een inlander, die heden zich onderwerpt aan de Nederlandsche wetgeving, morgen eene actie mag instellen, gegrond op een bezit van dertig jaar, vermits die wijze van eigendomsverkrijging door verjaring, geregeld is bij het Burgerlijk Wetboek waaraan hij niet onderworpen was gedurende den tijd van zijn bezit?

Ook die objectie is tijdelijk. Na dertig jaren onderworpen te zijn geweest, zou de actie in ieder geval opgaan.

Maar indien het waar is, dat de toestand van den eigendomsaanvrager vóór zijne onderwerping aan het Burgerlijk Wetboek, in dergelijk geval beoordeeld moet worden naar de wetten, waardoor hij destijds werd geregeerd, dan zal het ook voldoende zijn, als hij een bezit bewijst van 1—3 jaar, vermits, volgens de Javasche h a d a t het ongestoord bezit gedurende zooveel tijd, voldoende is om onvervreemdbare rechten op een stuk grond te bekomen.

Ook die bedenking gaat echter, mijns inziens, i n h e t g e h e e l niet op. Gedurende de 30 jaren, dat iemand bezit, krijgt de bezitter geen enkel recht, dat beschreven is bij een of andere wet en daaraan onderworpen, maar hij heeft slechts de v e r w a c h t i n g dat, na ommekomst van den termijn, een zeker r e c h t zal geboren worden. — Het recht om iets in eigendom te bekomen is bij de Nederlandsche wetgeving afhankelijk gesteld van de voorwaarde, dat men dertig jaren bezeten hebbe, en of iemand nu gedurende dien tijd aan die of een andere wet onderworpen is geweest, doet niets af tot de vervulling van die voorwaarde, mits het recht zelf slechts op hem toepasselijk zij op het oogenblik, dat hij er zich op beroept.

Eindelijk zou als derde bezwaar van praktischen aard kunnen worden aangevoerd: dat de inlander zich niet de opoffering zal

getroosten van het verlies van zijn eigen — en eene onderwerping aan een vreemd recht, alléén om grondeigendom te bekomen, en dat hij dus nimmer dergelijk middel zal aanwenden.

Voorzooveel schrijver den Javaan kent, heeft deze geen begrip hoegenaamd noch van zijn eigen — noch van Nederlandsch recht — noch van het daartusschen bestaande onderscheid, en zal het hem volstrekt geene opoffering zijn om een papier te onderteekenen, waarbij hij verklaart zich te onderwerpen aan de wetgeving voor Europeanen. — Integendeel: één punt van verschil zal hem spoedig genoeg duidelijk zijn — dat hij voortaan niet meer voor regent of landraad, maar voor resident en raad van justitie te recht zal staan, en betwijfel ik of er velen zullen gevonden worden, die niet, indien de keuze hun gelaten wordt, er de voorkeur aan geven zullen om voor Europeesche rechters te verschijnen.

En dat een inlander in 't algemeen zijne beperkte individuele erfelijke gebruiks- of eigendomsrechten zal verkiezen boven een zuiver Europeesch recht van eigendom, waarbij hij met zijn grond even veel en hetzelfde zal mogen doen, als de toewan toewan Blanda, — dat, geloof ik, is eene vraag, die wel niemand bevestigend zal durven beantwoorden. Maar ook hier wordt de bedenking geheel opgeheven door de praktijk. De onderwerping aan de Nederlandsche wetgeving geschiedt toch bij eene eenvoudige acte (notarieel of onderhandsch), die de teekenaar alléén te pas brengt, wanneer het hem convenieert. Meermalen treft men in notarieele acten zoodanige verklaring aan, van inlanders die zich overigens volstrekt niet naar Europeesche wetten gedragen, en er slechts gebruik van maken, als dat in hun kraam te pas komt.

Ik vertrouw met het bovenstaande te hebben aangetoond, dat de Javaan zuiver Europeesch eigendomsrecht op den door hem bezeten grond kan bekomen, en dat er evenveel, zoo niet meer kans bestaat, dat hij dat zal aanvragen, als het hem bij de agrarische wet toegedachte; en behoef ik niet ver te gaan, om op de gevolgen te wijzen, die de algemeene kennis van die bevoegdheid zou kunnen hebben. Wat toch, indien de Javanen al de gronden, reeds 30 of meer jaren bij hen in bezit, tot eigendom lieten verklaren, en den afstand daarvan weigerden ten

behoeve van gouvernements kultures enz.? Over Europeesch eigendom beschikt ieder, naar hij wil.

Het behoeft verder geen betoog, dat het onraadzaam is den inlander twee wegen te openen tot het bekomen van grondrechten, waarvan het eene is een zuiver onbeperkt Europeesch eigendom, het andere hetzelfde, maar op allerlei wijzen besnoeid, wanneer de eerste weg een eenvoudige en zekere is, terwijl op de tweede allerlei hinderpalen liggen, en geloof ik op grond van een en ander dan ook te mogen beweeren, dat het wenschelijk zou zijn, indien de wetgever bij het maken der voorgeschreven ordonnantiën enz., in een of andere richting een logisch besluit neemt:

hetzij, door alle bepalingen af te schaffen, waarbij den inlanders de bevoegdheid is geschonken om zich aan de Nederlandsche wetgeving te onderwerpen;

hetzij, door of de betrekkelijke artikelen van het Burgerlijk Wetboek en Rechtsvordering behoudens eenige vereenvoudiging op de inlandsche bevolking toepasselijk te verklaren,

of, — en dit zal bij het bestaan der agrarische wet wel alleen mogelijk zijn, — door bij de uit te vaardigen besluiten het aan inlanders toe te kennen eigendomsrecht slechts weinig te beperken, en zooveel mogelijk gelijk te stellen aan het Europeesche, — en tevens de wijze van verkrijging zóó kort en gemakkelijk te maken, dat ieder inlander die begrijpt, alles, ten einde te voorkomen, dat hij de voorkeur geeft aan het bij de Europeesche wetgeving voorgeschreven middel, waardoor werkelijk eene groote verwarring zou kunnen ontstaan.

Nog een paar opmerkingen omtrent de agrarische wet en hare gevolgen.

De wetgever heeft verlangd, dat het grondrecht der inlanders zou worden opgebeurd uit den chaotischen toestand, waarin het zich nu bevindt, en dat dus niet weder na een zeker aantal jaren de vraag zou ontstaan: wat is en wie heeft recht?

Maar bij het streven om aan dat verlangen te voldoen, diene vooral op een gevaar te worden gelet, dat iedere regeling van individueel grondrecht, in de toekomst met ondergang bedreigt, ja — in zekeren zin den toestand veel erger zou maken, dan

hij ooit was; en onder de vele besluiten en regelingen, waarvan het maken bij de agrarische wet en het daaruit voortgevloeid koninklijk besluit is voorgeschreven, vind ik geen enkele waarbij dat gevaar zal worden afgewend.

In den regel begrijpt de inlander, die grond verkrijgt, niet, dat hetgeen hij kocht, door de wet eerst na de vervulling van zekere formaliteiten (omschrijving) als zijn eigendom wordt beschouwd, en zijn er dan ook vele gronden, waarvan de bij de eigendomsregisters bekende, en dus wettige eigenaars reeds vijftig en meer jaar zijn overleden. Bij de onteigening van perceelen ten behoeve van den aanleg van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden heeft men onder anderen met vele bezwaren te kampen gehad, daar de Indische wet op dat stuk, niet in het geval heeft voorzien, dat de te onteigenen grond aan iemand toebehoorde, welke reeds lang was overleden, zonder bekende erfgenamen na te laten.

Een middel om den verkrijger te dwingen zijn eigendom op eigen naam te doen overschrijven, kent de hedendaagsche wetgeving niet. Wel is op het niet vervullen der daarvoor bepaalde formaliteiten binnen zekere termijnen, boete gesteld, maar die straf staat het doen der overschrijvingen meer in den weg, dan dat het den inlanders daartoe aanspoort, omdat verkrijgers van eigendomsrechten, ten gevolge van het telkens hooger oploopend bedrag der boete, al meer en meer worden afgeschrikt van het aanvragen van den titel, waaruit blijkt dat ook de wet hun recht erkent. Het is dus zaak bij de regeling der wijze, waarop individueel erfelijk gebruiksrecht in eigendom zal worden verwisseld, op een maatregel bedacht te zijn, waardoor de verkrijger des noods gedwongen kan worden van zijn verkregen rechten kennis te geven ter plaatse, waar zulks behoort, want — bij gebreke daarvan, zal allicht na eenigen tijd voor uitgestrekte landen, de regel gelden, die nu reeds bestaat ten aanzien van diverse stukken grond nabij de hoofdplaatsen gelegen. Die hebben geen eigenaar, en kunnen nooit iemand toebehooren. Ze zijn buiten den handel — in zekeren zin in de doode hand geraakt — en de eerste de beste, die ze in bezit neemt en de verponding betaalt, beschikt er over naar willekeur. Zulk een toestand zou voorzeker nog erger zijn dan de tegenwoordige.

Eene andere opmerking geldt de erfopvolging. Dat men te dien aanzien geen regels wil voorschrijven, zelfs niet, die bij de Mohamedanen gelden, laat ik daar; maar de wijze, waarop de Europeesche wetgever bepaald heeft, dat erfgenamen hunne rechten zullen doen gelden, moet, mijns inziens, gewijzigd worden om groote verwarring en onbillijkheid te voorkomen.

Bij Ind. Staatsbl. 1842 n°. 17 is bepaald, dat, ingeval van erfopvolging bij versterf, de boedel van den overleden inlander zal worden verdeeld door de Weeskamer, of als het Javanen geldt, door den resident na den priesterraad gehoord te hebben.

In de praktijk nu ziet een resident naar zulk eene verdeeling niet om. In geval van overlijden, wendt de een of andere erfgenaam zich tot een priesterraad, die — zonder alle belanghebbenden te hooren of op rechten van afwezigen te letten — in de meeste gevallen alléén afgaat op hetgeen de aanvrager gelieft mede te deelen, en overeenkomstig dat verhaal eene verdeeling opmaakt. Die staat wordt dan in 't Hollandsch vertaald, en de tolk brengt het stuk ten residentie kantore, waar het door den hoofdambtenaar zonder verder onderzoek, voor „gezien" wordt geteekend. Daarna heeft het de kracht van eene acte van boedelscheiding en bevestigt de raad van justitie de bij die scheiding genoemde erfgenamen in den eigendom der gronden hun daarbij toegewezen. Geen erfgenaam kan langs wettigen weg, iets daartegen doen, onverschillig of hij benadeeld of geheel vergeten is.

Maar aan den anderen kant heeft de Weeskamer de meest uitgebreide bevoegdheid om zich de boedels van overleden personen aan te trekken (zoodra zij slechts door het bestaan van een testament niet is uitgesloten), en maakt zij dikwijls van die bevoegdheid gebruik, wanneer de boedels van eenige beteekenis zijn, en een der belanghebbenden 's kamers tusschenkomst en medewerking inroept. — En ook zij verdeelt den boedel, en wordt de overschrijving van vaste goederen op vertoon van den door haar opgemaakten staat bewerkstelligd.

Het geval kan zich dus voordoen en heeft zich voorgedaan, dat een der erfgenamen met een door den priesterraad opgemaakten verdeeling-staat zich ter griffie aanmeldt, om een stuk grond op zijn naam te doen overschrijven, terwijl op een door de Weeskamer voor hetzelfde doel overgelegde scheidingsacte

geheel andere personen, als erfgenamen en rechthebbenden worden genoemd; en wie moet dan door den raad van justitie als eigenaar worden erkend? — want op vertoon van beide stukken moet de overdracht geschieden. Het antwoord kan niet anders luiden, dan: „hij die zich het eerst aanmeldt", en, eenmaal de acte gepasseerd, valt er niet meer aan te doen. Ik betwijfel echter, of dit eene juiste toepassing is van den rechtsregel: jus vigilantibus scriptum.

Schrijver dezes herinnert zich een voorval van dien aard, dat plaats vond tijdens de onteigening van eenige stukken grond in de nabijheid van Samarang gelegen, ten behoeve van den aanleg van een station voor den spoorweg. Als wettige eigenaar stond bekend een inlander, die sedert 1809 overleden was. De toepassing der onteigeningswet leverde zóó groote bezwaren op, dat men besloot zóó mogelijk de erfgenamen op te sporen en van hen te koopen, al ware het tegen hoogen prijs.

De Weeskamer ter hulp geroepen, deelde weldra mede, dat het aantal der rechthebbenden legio was, en eenige duizenden bedroeg, waarvan velen sinds korter of langer tijd naar Perzië, Arabië, de Molukken enz. waren vertrokken, zonder dat men met mogelijkheid kon nagaan, of die menschen nog leefden en afstammelingen hadden nagelaten.

Door het onderzoek was echter de aandacht van sommige op de landen gevestigde leden der familie, gewekt, en toen deze vernamen dat er veel geld voor dien grond werd geboden, hadden zij weldra een verdeelingstaat in handen, door den priesterraad opgemaakt en door den resident executoir verklaard, waaruit bleek, dat de rechten op de gronden in quaestie niet aan duizenden, maar aan dertien personen waren overgegaan.

Die verdeeling liep echter te zeer in 't oog en de spoorwegmaatschappij weigerde met de dertien tot eigenaars verklaarde personen eene transactie aan te gaan. Maar het feit is een voorbeeld van de verwarring, die kan ontstaan, indien niet betere voorschriften worden gegeven voor de wijze, waarop het erfrecht der inlanders wordt geconstateerd, of althans indien er niet meer zekerheid wordt gegeven om dat recht te doen gelden. Volgens de tegenwoordige voorschriften, bestaat er hoegenaamd geen waarborg voor het recht van afwezigen, of in het algemeen daarvoor, dat zij die rechten hebben op een door den dood opengevallen stuk grond den eigendom daarvan zullen bekome n. Alle

hangt af van den priesterraad, — een college, dat beslist in het hoogste ressort, en zonder partijen te hooren.

Zou men denken, dat de inlander zóó gehecht is aan zijne nationale instellingen, dat hij zelfs daarin geen verandering wenscht? Schrijver zijn verschillende voorbeelden bekend van personen, die een verre reis er voor over hadden, om bij den Europeeschen rechter in dergelijke quaestien recht te zoeken, en die bitter klaagden over verongelijking, bij het vernemen, dat zij zelfs geen middel hadden om hunne beweringen ergens te doen onderzoeken.

De agrarische wet heeft nog een onderwerp onaangeroerd gelaten, waaromtrent bij de ontwerp-kultuurwet van 1865 eene regeling was voorgesteld, namelijk het communaal bezit der dessas. In zekeren zin is daardoor dus uitgemaakt, dat het den Nederlandschen wetgever vooralsnog niet wenschelijk voorkomt, den overgang van communaal in individueel grondrecht te regelen.

Schrijver wenscht hier niet te beoordeelen de vraag: of dergelijke overgang moet worden bevorderd als een middel tot meerdere ontwikkeling, — dan wel tegengegaan als een maatregel die het in stand houden der gouvernements-kultures zou beletten, maar merkt alleen op, dat ook hier het middel reeds aan de Javanen gegeven is, om zich van de gemeenschap af te scheiden, en dat men dus, bij eventueele regeling van dit onderwerp, wèl zal doen door niet te veel beperkingen aan te brengen.

Zoodra toch twee ingezetenen van eene dessa afscheiding van hun grond verlangen, onderwerpen zij zich slechts aan de Europeesche wetgeving — de een eischt dan van den ander scheiding en verdeeling, conform het bij het Burgerlijk Wetboek (art. 573—1065) bepaalde, dat ieder steeds de verdeeling zal mogen vragen van hetgeen hem en anderen in gemeenen eigendom toebehoort. In dergelijk proces komen dan alle dessabewoners als medegedaagden voor den Europeeschen rechter, vermits één hunner aan de Nederlandsche wetgeving onderworpen is, en de raad van justitie beoordeelt,

het recht van den eischer en de verplichting van den eersten gedaagde volgens Nederlandsch recht, — dat is, ten hunnen aanzien moet scheiding en verdeeling worden gelast;

en de rechten der mede gedaagde Javanen, zooveel mogelijk volgens hun eigen inzettingen, en anders naar Europeesch recht.

Een dergelijk geval heeft zich voorgedaan ten aanzien van een stuk grond door 12 of 14 Javanen pro indiviso bezeten, toen twee der medeëigenaars tegen den wil der anderen verdeeling of verkoop van het geheele perceel verlangden. De raad van justitie op bovengenoemde wijze van de quaestie gesaisisseerd, gelastte verdeeling en toen deze, ten gevolge van den onwil van sommigen onmogelijk bleek, werd zelfs de verkoop van het als poesaka bezeten stuk grond aan den meestbiedende gelast. In dergelijke gevallen, waar tweeërlei recht moet worden geconsulteerd, is men soms wel eens verplicht den knoop door te hakken, en waar die rechten met elkander in strijd mochten zijn, het eene als hooger aan te nemen.

Maar de wetgever zorge, dat dergelijke gevallen zoo zeldzaam mogelijk voorkomen, en dat, waar in Nederlandsch Indië, in naam des Nederlandschen Konings, recht wordt gedaan, dat recht ten aanzien van de innerlijke waarde, voor alle onderdanen gelijk zij, al moge er dan ten gevalle van den verschillenden landaard, eenig verschil noodig zijn in den vorm.

Zoo niet — dan zal eindelijk de inlander leeren inzien, wat hij kan bekomen, als hij wil, en wat men hem onthoudt onder het voorgeven van zijne mindere behoefte, en een groote verwarring zal het gevolg zijn van die wetenschap, welke toch evenveel kans heeft tot hem door te dringen, als de kennis van het recht, dat men hem thans wil schenken.

J. P. VAN BOSSE.

DE KOFFIEHANDEL IN EUROPA.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld eenige hoogst belangrijke statistieke bijzonderheden over den koffiehandel in Europa mede te deelen. Zij doen ons zien, dat onze vasthoudenheid aan het monopolie op Java en aan de verplichte consignatie naar Nederland de superioriteit van de Nederlandsche markt niet heeft kunnen handhaven, en Londen met een geheel vrij verkeer, maar tevens met eene veel grootere mate van handelsenergie, ons reeds in dit opzicht de loef afsteekt.

De totaal-invoeren bedroegen:

		1871.	1870.	1869.
Londen		1,177,000 bal.	1,139,000 bal.	1,105,000 bal.
Nederl.	Handelm.	1,041,129 „	910,600 „	681,236 „
	Particul.	263,222 „	234,062 „	207,964 „
	totaal .	1,304,351 „	1,144,662 „	889,200 „
Hamburg [1] . . .		846,000 „	500,000 „	860,000 „

Totaal uitvoeren.

Londen		1,255,000 bal.	1,133,000 bal.	1,023,000 bal.
Nederl.	Handelm.	891,468 „	884,468 „	694,555 „
	Particul.	256,899 „	241,162 „	299,164 „
	totaal .	1,148,367 „	1,125,630 „	993,719 „
Hamburg . . .		816,000 „	740,000 „	734,000 „

[1]) De verminderde invoer in 1870 was een gevolg van den oorlogstoestand. De koffie welke in transito Hamburg passeert en bestemd is voor het Duitsche binnenland, wordt niet bij de in- en uitvoeren medegerekend, aangezien zij niets met de Hamburgsche markt te maken heeft. Deze koffie bedraagt jaarlijks eene hoeveelheid van 110,000 tot 170,000 balen, die hoofdzakelijk uit Londen en Nederland, per stoomboot worden aangevoerd. Voor de herleiding kan men 16 balen = één ton stellen.

Ten einde den handel in Londen en Hamburg te kunnen vergelijken, moet men, voor beide plaatsen, bij de uitvoeren, nog voegen den handel in zeilende ladingen naar andere havens. Die ladingen bedroegen in 1871:

	Londen.		Hamburg.
Uitvoeren . . .	1,255,000 bal.		816,000 bal.
Zeil. ladingen:			
Rio (56) .	169,133	Rio (13) .	46,000
Santos (16) .	53,417	Santos (4)	13,100
Bahia (14) .	52,640		
Domingo (17)	52,973	Domingo (1)	3,200
	328,163 „		62,300 „
	1,583,163 „		878,300 „

De totaal-omzet in Londen is dus in 1871 ongeveer 75 pCt. grooter als die in Hamburg, en ongeveer 39 pCt. grooter als die in Nederland geweest.

Nederland totaal-uitvoeren	1,148,367	balen
Hamburg „	878,300	„
	2,026,667	balen
Londen „	1,583,163	„
dus Nederland en Hamburg te samen maar	443,504	balen

meer als in Londen. Door meerdere invoeren uit Brazilië en steeds belangrijker aanvoeren uit Britsch Indië, waar de koffiekultuur zeer vooruit gaat, zal weldra de Londensche markt zoo belangrijk zijn als die van Nederland en Hamburg te samen. Reeds zijn de uitvoeren sedert 1869 met 232,000 balen vermeerdert; maar om de veranderde positie der drie hoofd-markten van Europa nog treffender te doen uitkomen, behoeft men slechts de cijfers van 1871 te vergelijken met die van twintig jaren geleden.

Totaal-uitvoeren:	1851	1871
Londen	395,000 balen	1,255,000 balen
Nederland (Handelm. en partic.)	894,829 „	1,148,367 „
Hamburg	532.000 „	816,000 „

Sedert 1851 heeft er dus voor Londen eene vermeerdering van 860,000 balen plaats gegrepen. Nu reeds is het de aanzienlijkste koffiemarkt van Europa, hetgeen Nederland vroeger onbetwistbaar was, doch thans niet meer is. De Londensche markt ontleent een deel zijner belangrijkheid aan de Braziliaansche soorten; vele zeilende ladingen van die soorten worden daar gebracht, omdat de Engelsche huizen de grootste relatien met alle plaatsen heb-

ben. Londen doet thans aanzienlijke zaken in koffie met de landen gelegen aan de Middellandsche zee. Alle voorname consumtie-plaatsen vinden bestendig in Londen de grootste keuze en kunnen er onder de meest gunstige voorwaarden hunne inkoopen doen. Vandaar dat natuurlijk de verkoopers ook aan die markt de voorkeur geven.

Een belangrijk feit is, dat de markt beheerscht wordt, niet door de Java-oogsten, maar door die van Brazilië. De prijzen kunnen zeer hoog zijn en blijven, zelfs met buitengewoon groote Java- en Ceylon-oogsten, doch omgekeerd niet met groote Rio-oogsten. De verschillen in Rio-oogsten bedragen tot een millioen en 1,500,000 zakken en de ervaring heeft geleerd dat alleen groote Rio-oogsten den voorraad in Europa beduidend doen toenemen en op de prijzen een aanhoudenden druk uitoefenen.

New-York, de grootste Rio-markt, zal altoos een buitengewoon grooten invloed hebben op den gang van het artikel in Europa, en dus zijdelings op de prijzen van alle koffie-soorten. Men schat een uitvoer uit Rio van 2,600,000 balen als matig, beneden de 2,400,000 balen als zeer gering. Men rekent voor 1872 op een totaal-uitvoer van 2,600,000 tot 2,700,000 balen, waarvan de Vereenigde Staten van Noord-Amerika minstens 1,600,000 balen, en Europa 1,000,000 tot 1,100,000 zullen toevloeien. De consumtie was er in 1869 1,336,083 balen, in 1870 1,422,754 balen en in 1871 1,540,000 balen.

Omtrent de prijzen gedurende het jaar 1872 voorziet men veeleer eene rijzing dan eene daling. In verschillende groote consumtie-plaatsen is de voorraad aanzienlijk verminderd. Antwerpen, bij voorbeeld, had in de maand januari slechts nog 16,000 zakken koffie in entrepôt, zoodat voor de consumtie van geheel België in het voorjaar belangrijke inkoopen moeten geschieden. In februari—maart rekent men op een aanzienlijken afzet van Domingo-koffie te Havre voor het verbruik in Frankrijk. Voor het verbruik in Engeland worden telkens grootere hoeveelheden Rio-koffie te Londen ingekocht. De invoer van Rio was in 1871 109,877 zakken tegen slechts 49,615 zakken in 1861; men schat dat Londen thans 300,000 zakken kan gebruiken. In weerwil dus van de vooruitzichten van een gunstigen Rio-oogst van 1872—1873, rekent men op betrekkelijk hooge prijzen. Men meent zelfs dat in dit opzicht, de stand van het artikel in 't algemeen nog gunstiger in dit jaar moet wezen dan gedurende

1861—1865, toen goed ordinaire Java-koffie 44 en $45^1/_2$ cents deed. Van eene wel met den toestand der wereldmarkt bekende zijde, wordt beweerd dat alleen twee of drie achtereenvolgende zeer groote Rio-oogsten het artikel werkelijk kunnen doen dalen.

Gedurende 1872 zal er dus gelegenheid te over wezen om zich in Nederland den blinddoek nog dichter voor de oogen te snoeren. Men zal de Java-koffie tegen hooge prijzen kunnen verkoopen en daardoor de baten van Indië niet onbelangrijk zien vermeerderen. De millioenen zullen aangenaam in de ooren klinken en, bij het gebrek aan doorzicht in het groote handelsgebied waar onze naburen als toongevers optreden, zich verheugen in de uitkomsten van het koffiemonopolie.

Indien men echter eenigzins nadenkt over de richting die de koffiehandel neemt, moet men zich bedroeven over de als 't ware fatalistische gelatenheid waarmede de handel in Nederland zich vergenoegt met de sinds jaren stationaire productie op Java, en dit onder omstandigheden welke eene tweevoudige hoeveelheid uitlokken. Nederland, eens de eerste koffie-markt van Europa, heeft reeds den voorrang verloren. In kwaliteit en kwantiteit moet de Java-koffie onderdoen voor die uit Brazilië; en het zijn dan ook niet de oogsten welke ons gouvernement naar Nederland laat consigneren die invloed op de prijzen uitoefenen. Zij volgen de rijzing of daling, welke door de aanvoeren uit Zuid-Amerika bepaald wordt.

Ware de koffiehandel niet voor het grootste deel afhankelijk van de aanvoeren, op Java door het gouvernement gemonopoliseerd en naar Nederland geconsigneerd, de productie ginds zou sedert een tiental jaren, door den prikkel der hooge prijzen, aanzienlijk zijn toegenomen. Alleen door zorgvuldiger pluk in vele gouvernements-tuinen zou men 50 tot 100 pCt. meer oogsten van de vruchtdragende boomen. Onze handelaren zouden niet afwachten tot dat de veilingen aan de Nederlandsche markt gehouden worden. Zij zouden de ladingen inslaan naar mate zij binnen loopen en zelfs vooraf consignatie-contracten sluiten. Zij zouden, gelijk de Londensche handelaren het met succes deden, met velerlei consumtie-plaatsen relatiën aanknoopen; en wie weet of zij niet weder spoedig de schaal ten gunste van de Java-koffie en van de Nederlandsche markt zouden doen overslaan.

Blijft men evenwel berusten in den ongezonden gedwongen toestand der productie op Java, men zij zich dan tevens bewust

dat over een tiental jaren, de verhouding van Nederland zoo ongunstig zal worden, dat de koffie-markt hier nauwelijks meer geteld zal worden. Het verbruik neemt elk jaar toe. Noord-Amerika verbruikt reeds nagenoeg de dubbele hoeveelheid die op Java voortgebracht wordt. Elders regelt zich zoo veel mogelijk de productie naar de aanvraag, de handel naar de met den dag opkomende behoeften. Wij alleen handelen naar bijzondere inzichten; blind voor de bedrijvigheid die zich elders zoo krachtig ontwikkelt en waaraan wij behoorden deel te nemen, houden wij ons in 1872 precies aan dezelfde maat van 1854. Aan onze 900,000 picols hebben wij steeds genoeg en denken bovendien dat wij oneindig wijzer zijn dan de Brazilianen, die koffie produceren en de Amerikanen en Engelschen, die koffie verhandelen, naar mate zij ze met winst kunnen van de hand zetten.

MERCURIUS.

Een woord over de spoorwegen op Java en in Britsch-Indië.

Welk oordeel men ook over het koloniaal beleid der tegenwoordige regering uitspreke, zeker zal men haar den lof niet onthouden, dat zij, zoo spoedig het haar doenlijk was, getracht heeft te voorzien in een der dringendste behoeften op Java. Wat verschil van denkwijze er zich reeds geopenbaard heeft en nog blijft heerschen over verschillende punten van het ingediende wetsvoorstel tot aanleg van spoorwegen, van alle zijden wordt toch de grondgedachte der regering toegejuicht, welke is om verbetering te brengen in de middelen van vervoer op Java. En geen wonder. De bestaande gemeenschapsmiddelen toch zijn er op verre na niet in zulk een toestand als waarin men dien mag wenschen te zien verkeeren in 't belang zoowel van den landbouw, handel en industrie als in dat van de verdediging. Wat meer zegt, in eene onlangs door den heer J. A. C. van Leeuwen in 't licht gegeven brochure [1]) wordt onbewimpeld, en zonder dat we elders eenige wederlegging er van gehoord hebben, beweerd dat de middelen van vervoer op Java nog zóó middeneeuwsch zijn, dat men zich daarvan bijna geen denkbeeld kan vormen. Als voorbeeld wordt onder anderen bijgebracht dat in een zeker gedeelte van Java het vervoer van producten naar een der zeehavens over een afstand van 20 uren gaans aan zóóveel gevaar verbonden is, dat daarvoor nog een assurantiepremie van 3 pCt. moet worden betaald (dus nog meer dan

[1]) Een woord aan allen die belang stellen in den bloei onzer koloniën in verband met onzen handel en onze industrie. Amsterdam, 1872. bl. 14.

voor de geheele reis naar Europa), terwijl in een ander gedeelte het transport over een gelijken afstand, zóó moeilijk en kostbaar is, dat het product met meer dan de waarde wordt belast.

Plichtsbetrachting is 't daarom geen oogenblik te verwijlen om aan dien onhoudbaren toestand een einde te maken. Hulde zij dan ook den minister van koloniën toegebracht, die het niet, evenals zijne voorgangers, bij onderzoeken en ontwerpen van een algemeen spoorwegnet liet, maar zijne denkbeelden in een kort en duidelijk wetsontwerp aan de vertegenwoordiging heeft voorgelegd. Veel, en daaronder veel voortreffelijks, is daarover reeds gezegd, ook door coryfeën op 't gebied der technische wetenschappen. Zoowel in dagbladen als in tijdschriften, nog onlangs ook in de vergadering van het Indisch Genootschap. Tot dusver echter heeft men zich schier uitsluitend tot eene aanbeveling of critiek van 't aangeboden wetsvoorstel bepaald. Van de ervaring, in Britsch-Indië opgedaan, werd niet of nauwelijks partij getrokken. Eene vingerwijzing daarheen moge daarom niet geheel overbodig heeten.

Met zekeren weerzin — 't is uit de memorie van toelichting van 't aangeboden wetsontwerp merkbaar — schijnt de regering tot het besluit gekomen te zijn, dat de aanleg van spoorwegen op Java harerzijds moet geschieden. Onbewimpeld erkent zij ingenomen te zijn met eene uitvoering van het plan door de particuliere nijverheid; in den aanvang zelfs, het blijkt uit het rapport van den directeur der burgelijke openbare werken, scheen het geen vraagstuk meer te zijn, of men zou dit stelsel ook in Indië in toepassing brengen. Bij nader overleg echter werd zulks onraadzaam geacht. Om velerlei redenen. Evenwel niet met een beroep op 't voorbeeld, dat Britsch-Indië ons zou geven, en had de directeur der burgerlijke openbare werken daarop gewezen, terecht werd zulks in 't advies van den Raad van Nederlandsch-Indië beschouwd als niet getuigend „voor zijne bekendheid met hetgeen dáár inderdaad wordt gedaan."

Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis van Engelsch-Indië, weet dat dit rijk in den korten tijd van ongeveer 20 jaren met een spoorwegnet is overdekt, waardoor het gerust met de Europeesche staten kan wedijveren. Het is bekend, dat lord Dalhousie in 1850 aan het Engelsche parlement een bill heeft ingediend betreffende het tot stand brengen van een spoorwegnet van 5925.5 Engelsche mijlen, waardoor het verkeer der havenplaatsen met de boomwoldistricten in het midden des lands ver-

gemakkelijkt kon worden. Zijn voorstel werd aangenomen en reeds in november 1853 stoomde de eerste locomotief langs een streek van $22^1/_4$ mijlen. Met kracht werd het eenmaal aangevangen werk voortgezet, zoodat in het begin van 1870 reeds 4.628 mijlen voor het openbaar verkeer werden opengesteld. In maart 1871 werden de laatste 145 mijlen van de 1375.75 mijlen lange „Transpeninsular linie" van Calcutta naar Bombay voltooid. Ook van de in de oorspronkelijk geconcessionneerde lijn nog te vervaardigen 1.297 mijlen is een niet onaanzienlijk deel in exploïtatie en weldra der voleinding nabij.

De tegenwoordig in Indië geconcessioneerde lijnen zijn in handen van 12 spoorwegmaatschappijen, waarvan vooral twee de aanzienlijkste zijn, en wel de „East-India Company" met de hoofdlijn Calcutta—Delhi en meerdere nevenlijnen ter gesamenlijke lengte van $1.501^1/_4$ mijlen, en de „Great-Indian and Peninsula Railway Company met de hoofdlijnen Bombay—Djchabbalpur (aansluiting aan Calcutta) ter lengte van $1.266^3/_4$ mijlen.

De gesamenlijke kosten van het Indische spoorwegnet bedragen ongeveer 97.200.000 pd. st.; daarvan zijn voor de reeds geopende lijnen ongeveer 79.000.000 pd. st. gebruikt, terwijl de rest van nog ongeveer 18.000.000 pd. st. tot de voleindiging van het geheele net over de volgende twee à drie jaren moeten worden verdeeld. Van het geheele kapitaal is nauwelijks 1 pCt. in Indië zelf opgebracht geworden. Van de zijde van den Staat geniet men $4^1/_2$—5 pCt. rentegarantie in den vorm van rentegevende voorschotten, die, ingeval van een hooger rentebedrag dan 5 pCt., door de maatschappijen terug te betalen zijn. De Staat heeft sedert den aanvang der exploitatie tot maart 1869 subsidiën ten bedrage van 25.750.000 pd. st. gegeven, waarvan in de laatste 10 jaren te samen reeds 13.700.000 pd. st. terug betaald zijn. In 1868 bedroegen die subsidiën 3.705.000 pd. st., waartegenover van de meerdere opbrengst van andere lijnen weder 2.200.000 pd. st. in de staatskas zijn gevloeid. En bedenkt men voorts, dat van de tot dusver voor den spoorwegaanleg uitgegeven sommen $^3/_5$, namelijk 47.000.000 pd. st., in het land zelfs uitbetaald werden en slechts een bedrag van 31.600.000 pd. st. voor het materieel in het buitenland in omloop is gebracht, dan kan men reeds uit die cijfers nagaan, welk een weldadigen invloed die spoorwegaanleg op het land uitoefent zoowel uit een finantieel als maatschappelijk oogpunt.

Met de geprojecteerde groote lijnen is echter het Indische spoorwegnet niet voltooid, daar eerst in 1869 de Indische regering besloten had eene reeks van, wel minder rentegevende, maar toch voor de ontwikkeling des lands gewichtige ijzerbanen, ter lengte van 9000 mijlen gedurende een tijdvak van 30 achtereenvolgende jaren aan te leggen.

Van de tot dusver geëxploiteerde hoofdlijnen beliepen de kosten eener mijl circa 17.000 pd. st., een bedrag, dat door verschillende vereenvoudigingen tot 12.000 pd. st. kan verminderd worden, zoodat men met eene jaarlijksche uitgave van circa 3.750.000 pd. st. jaarlijks meer dan 300 mijlen kan exploiteren, en in 30 jaren het geheele spoorwegnet kan tot stand brengen.

Het zal gewis nog lang duren eer wij op zulk een benijdenswaardigen toestand, dien wij in Engelsch-Indië waarnemen mogen, ook met betrekking tot Java zullen kunnen wijzen. Terwijl de zaak aldaar reeds beslist is, moet ten onzent nog de strijd worden gestreden of de aanleg van Indische spoorwegen behooren te geschieden voor rekening van den Staat dan wel voor die van particulieren. Hoe ook de beslissing hieromtrent moge uitvallen, men wijze niet op 't voorbeeld van Engelsch-Indië, waar nu staatsspoorwegen worden gebouwd, als zou het iets bewijzen tegen eene uitvoering door particulieren. Te recht schreef de commissie: „De rentewaarborg was dáár voor een onbepaald kapitaal gegeven, omdat niet bekend was, wat het maken van wegen in een vreemd land zoude kosten. Daardoor bestond er minder reden om zuinig te werken en waren de administrative bemoeiingen met de regering vrij lastig. Thans worden de spoorwegen daar te lande door den Staat gemaakt, ook omdat de nog te bouwen lijnen geen hoofdlijnen zijn, en zij de voordeelige evenmin aan bijzondere maatschappijen wilde geven als de niet winstgevende voor zich behouden. Tegen dien aanleg hebben zich echter vele stemmen doen hooren. De tijd zal leeren of de Staat er werkelijk door wordt bevoordeeld."

Een tweede punt, dat bij eene beschouwing van den spoorwegaanleg op Java en in Britsch-Indië onze aandacht treft, is de vaststelling der richting van het spoorwegnet. Vestigen wij het oog op Britsch-Indië, we zagen het reeds hierboven, hoe van den

aanvang af een grootsch plan was vastgesteld. Gaarne erkennen wij, dat zulks ook van het thans bij ons aanhangige wetsvoorstel geldt. De grondgedachte is, gelijk wij in de memorie van toelichting lezen, „een spoorwegnet over geheel Java aan te leggen, en wel met het oog op den vorm van het eiland, zoo mogelijk eene stamlijn, welke het in de lengte doorloopt, en waarop, naar gelang der behoefte, zijtakken worden aangebracht op geschikte punten, bestemd, deels om belangrijke lijnen van gemeenschap binnen 's lands te vormen, deels om de zeehavens, waar zij reeds bestaat of nog gemaakt moet worden, uit te breiden en te verbeteren."

Wij spreken hier thans niet verder over de drie geprojecteerde lijnen, Batavia-Buitenzorg-Bandong, Djokjokarta-Bagelen-Banjoemaas-Tjilatjap en Pasoeroean-Midden-Java, in aansluiting aan de lijn Samarang-Vorstenlanden, met zijtakken naar Soerabaja en naar Malang. Evenmin willen wij uitweiden over het gemaakte voorbehoud, om nadat de opneming van het terrein in de Preanger regentschappen zal zijn volbracht, eene nadere beslissing uit te lokken over de verbinding tusschen Westelijk en Midden-Java. Dit een en ander is zoowel door de commissie als elders uitvoerig behandeld, dat het overbodig heeten mag 't alsnog hier tot een punt van nadere bespreking te maken. Alleen zij hier de opgedane ervaring bij den aanleg van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden onze leermeesteres: men beslisse evenmin op het Plein als op het Binnenhof de meer bepaalde richting van het spoorwegnet en dale daarbij niet tot te veel bijzonderheden af.

En wat voorts de kosten aangaat, die de aanleg van de aanbevolen spoorwegen zou vorderen, de som van *f* 73,225,000, door de meerderheid der commissie geraamd, kan onmogelijk als een definitief cijfer beschouwd worden; we zijn zelfs geneigd te gelooven, dat eene nadere, meer volledige opneming van het terrein wel eenige wijziging in de berekening zal ten gevolge hebben. Ook hierbij intusschen kan, gelijk ook de regering zelve verklaart, weder „de ondervinding in Britsch-Indië verkregen, worden geraadpleegd, evenzeer als die welke op Java zelf verworven is."

Doch wat verschil van zienswijze zich ook geopenbaard heeft en nog blijft heerschen over de richting van 't aan te leggen spoorwegnet en over de kosten daarvan, 't geen omtrent de mid-

delen tot bestrijding der uitgaven is gezegd, zal voorzeker de sympathie van iederen weldenkende verwerven. Evenals in Britsch-Indië toone men dat 't volle ernst is aan onze bezittingen te geven wat voor hare verdere ontwikkeling thans zoo dringend noodig is. „Nadat de Indische geldmiddelen tot dusverre hebben voorzien in de kosten van den aanleg der Staats-spoorwegen, van tal van andere groote werken hier te lande, en bovendien de gelegenheid hebben verschaft tot bestrijding van de kosten der emancipatie van de slaven in West-Indië, boven en behalve de aanzienlijke amortisatie van schuld, is 't meer dan tijd dat de Indische baten ook worden dienstbaar gemaakt aan de vervulling van buitengewone behoeften, in Indië niet minder dringend dan hier." Deze schoone en ware betuiging in de memorie van toelichting te lezen, en welke aanduidt, dat er eindelijk een keerpunt in de koloniale politiek schijnt gekomen te zijn, zal, wij twijfelen er niet aan, weêrklank vinden, terwijl de weldadige invloed er van niet zal uitblijven.

Wat vruchten, eindelijk, de spoorwegen zullen afwerpen zoowel voor den landbouw, handel en de nijverheid als voor de verdediging, behoeft zeker niet aangewezen te worden. Met 't oog daarop deinze men ook niet terug de noodige uitgaven te doen. Bovendien, daartegenover zal weldra eene berekening van de ontvangsten kunnen worden gemaakt. Levert reeds de exploitatie van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden bevredigende resultaten, tot op zekere hoogte kan ook hier weder op Britsch-Indië worden gewezen. De ontvangsten der daar aangelegde lijnen waren in 1868, toen men 4,096 mijlen in exploitatie had, 4,831,395 pond sterling, terwijl de uitgaven bedroegen 2,731,273 pond sterling, zoodat er een batig saldo van 2,100,122 pond sterling overbleef.

Om zich een voorstelling te maken van den omvang der thans bestaande ijzerbanen in Engelsch-Indië, kan dienen dat men op 't eind van 1868 had: 984 locomotieven, 2923 personen-wagens en 20,835 voor goederen: 't aantal stations voor 't verkeer geopend, bedraagt 350 en ongeveer van de 40,000 spoorweg-ambtenaren zijn nauwelijks 9 pCt. Europeanen. Voegen we hierbij nog, dat het aantal reizigers in 1868 het cijfer van 15,000,000 overtreft en dat meer dan 3,000,000 tonnen vrachtgoederen met 109,336 treinen, die te samen ongeveer 12,000,000 mijlen aflegden, verzonden werden, dan kan men zich eenigszins voorstellen,

wat hooge beteekenis en waarde de Indische spoorweglijnen hebben, reeds in de eerste jaren der exploitatie.

Ook voor onze overzeesche bezittingen, voor Java in 't bijzonder, kan zulk eene toekomst worden bereid. Mits slechts regering en vertegenwoordiging de handen inéén slaan, wars van alle partijgeschillen. Laat ons in dit opzicht niet langer achterstaan bij Turken en Japanezen; laat de regering van Cuba ons niet beschamen, waar reeds in 1836, door generaal Tacon, gouverneur aldaar, met groote geestkracht spoorwegen werden aangelegd.

Den Haag, febr. 1872.

Dr. T. C. L. Wijnmalen.

Het advies van den directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië over den aanleg van spoorwegen op Java.

De directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië is een warm voorstander van den aanleg der spoorwegen door den Staat, zooals blijkt uit zijn advies van den 12 april 1871 n°. 3653, overgelegd bij het ontwerp van wet voor den aanleg van spoorwegen op Java.

Tot zekere hoogte begrijpen wij die voorliefde en dat streven van den Staats-ingenieur, om aan zijn korps den aanleg der spoorwegen te doen opdragen, waarmede voor het korps eer en voordeelen zijn te behalen, hoezeer wij zouden denken, dat de ongunstige staat waarin de bruggen en nagenoeg alle openbare burgerlijke bouwwerken verkeeren, hetgeen ook erkend wordt in het koloniaal verslag van 1869—1870, eerder eene rede zoude moeten zijn, om de hulp der particuliere nijverheid in te roepen, dan aan het korps ingenieurs van den waterstaat, een last te doen opleggen, dien het bij het betrachten van billijke zuinigheid in geld en tijd niet zal kunnen uitvoeren; want, men vergete het niet, verlies aan tijd is bij den aanleg van spoorwegen allicht een verlies van eenige millioenen aan geld wegens het langer uitbetalen van tractementen en werkloonen en het langer renteloos blijven van aanzienlijke kapitalen.

Nu moge het waar zijn, zooals in voormeld koloniaal verslag verschoonend wordt gezegd, dat de toepassing der comptabiliteitsbepalingen de voorname oorzaak is van den tragen voortgang der bouwwerken in Indië, en „dat het met de uitvoering der werken allengs beter wordt," doch die bepalingen, ter opvolging

van een grondwettig voorschrift bij de wet vastgesteld, om eene goede contrôle op het beheer van 's lands geldmiddelen te verkrijgen, kunnen niet opgeheven en zullen ook nimmer zoodanig gewijzigd kunnen worden, dat de ingenieurs van den waterstaat eene vrijheid van handelen bekomen, zoo als de particulieren die hebben, en voor groote werken ook noodig is, om met den vereischten spoed te werken.

Als wij het in zekere mate kunnen verklaren dat de directeur der openbare werken zich door illusiën heeft doen wegslepen, om voor de spoorwegen aan Staatsaanleg boven particulieren aanleg de voorkeur te geven, wij beamen daarom die voorliefde niet, en vermoeden dat de directeur minder een beredeneerd en eigen oordeel heeft uitgebracht, dan zich aangesloten heeft aan het gevoelen van eenige organen van de pers en van enkele autoriteiten in Indië, die, in strijd met hetgeen in 1862 algemeen werd verlangd, naar den aanleg van Staatswege beginnen over te hellen, omdat de maatschappij aan welke tot dus verre den aanleg van spoorwegen geconcedeerd is, niet spoedig genoeg de terreinhindernissen heeft kunnen overwinnen, waarmede de aanleg te kampen had.

In 1862 adviseerden de autoriteiten, die op de aanvraag voor concessie van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden geraadpleegd zijn, eenparig voor den aanleg van spoorwegen door particulieren. De directeur der burgerlijke openbare werken zeide daarover het volgende in zijn advies van 15 februari 1862 n^{0}. 367/452.

„ Wanneer de particuliere nijverheid niet te gemoet komt, dan zie ik evenmin eenen spoorweg tot stand komen als er tot heden de hoogst noodzakelijke kanalen werden gegraven, evenmin als de communicatie-middelen zijn verzekerd, evenmin als 's rijks eigendommen in het algemeen na den eisch worden daargesteld. Jaren lang sukkelt men ellendig voort met een dertigtal ingenieurs op een grondgebied binnen welks grenzen er ten minsten een vijfhonderd-tal flink aan het werk behoorden te zijn. Ik ben er daarom voor, om den aanleg van spoorwegen over te laten aan de particuliere nijverheid, met een behoorlijk toezicht van Staatswege."

Zoo was het advies in 1862. Het korps ingenieurs is sedert dien tijd uitgebreid, maar op ver na niet op het getal gebracht, dat de directeur noodig oordeelde. Gelijktijdig is de omvang

der burgerlijke openbare werken aanzienlijk vermeerderd en de staat dier werken is weinig verbeterd van het ongunstige tafereel dat de directeur er in 1862 van gaf. En zoo wij toegeven, dat het mogelijke gedaan wordt, doet dit te meer het ondoelmatige uitkomen, om den omvang der werkzaamheden nog te vermeerderen. Desniettemin zien wij in 1871 den directeur een advies geven lijnrecht tegen over dat van 1862 staande, en hem voor den aanleg van spoorwegen door den Staat adviseren.

„Het gouvernement" — zegt hij — „kan even goedkoop, zoo niet goedkooper spoorwegen aanleggen, dan particulieren, wanneer vrijheid gegeven wordt om af te wijken van de vigerende wijze van administratie bij de uitvoering van gouvernements-werken, de hulp wordt ingeroepen der bevolking, en de gecondemneerden worden benuttigd; hierbij komt dat in den regel de aardewerken en bruggen van gouvernementswege suffisanter en sterker zijn en dus veiligheid op de spoorwegen grooter en storingen in de exploitatie minder zullen zijn."

De directeur der burgerlijke openbare werken kwam er in 1862 rond voor uit dat, zonder de tegemoetkoming der particuliere nijverheid, geene spoorwegen op Java tot stand zouden komen. Die van 1871, hoewel de staat der openbare werken en het vermogen om meer te doen niet verbeterd zijn, beweert dat het gouvernement even goed en beter koop spoorwegen kan aanleggen dan particulieren, maar stelt daartoe voorwaarden die zijne bewering al dadelijk tegenspreken.

Hij verlangt 1°. vrijheid om af te wijken van de vigerende wijze van administratie bij de uitvoering van gouvernementswerken, dat is: bij het verwerken van 80 à 100 millioen gulden, ontheffing van de bij de wet gestelde bepalingen op het beheer van 's lands geldmiddelen, — waarschijnlijk, om dezelfde vrijheid van handelen te bekomen, die de particuliere maatschappijen en ondernemers hebben, en inderdaad voor de uitvoering van groote werken een eerste vereischte zijn. Maar die ontheffing kan niet gegeven worden zonder wijziging van de wet van 23 april 1864, regelende de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen in Nederlandsch-Indië, en deze kan alleen door eene wet verkregen worden. Zal de wetgevende macht er ooit toe besluiten, om ter wille van den aanleg van spoorwegen van Staatswege, die contrôle op te heffen en de ingenieurs vrijere hand en vrijere beschikking over 's lands geldmiddelen te geven?

Hij verlangt: 2°. de hulp der inlandsche bevolking, waarmede wel verstaan zal moeten worden de vrijheid over een zeker getal arbeiders uit de inlandsche bevolking door requisitie, in andere woorden in heeredienst te beschikken. Zal dit niet zijn een terugkeer gedurende eenige tiental jaren tot al de verschrikkingen van den gedwongen arbeid aan de vestingwerken, waarvan de jammerlijke gevolgen nog zoo versch in het geheugen liggen? Al wordt aan de gerequireerde arbeiders een billijk loon toegelegd, het blijven toch gedwongen arbeiders, die het werk ongaarne en slecht zullen verrichten en ten slotte duur werk zullen leveren. Zij, onder hen, die den arbeid niet zelf verlangen of niet kunnen verrichten, zullen plaatsvervangers tegen hooge vergoeding moeten stellen, en terwijl alle arbeid welvaart moet geven, zooals ook werkelijk geschiedt als hij vrij is, zal deze arbeid de gegoeden gaandeweg verarmen. Dit leert ons o. a. de arbeid in de suikerfabrieken, waar het stellen van plaatsvervangers voor hen, die den arbeid niet zelf konden verrichten, toen de fabriekarbeiders nog door het bestuur geleverd werden, eene drukkende belasting uitmaakte. Bij de spoorwegen zal dat weder vele jaren kunnen duren, want, gaat men met de opgedane ondervinding te rade, dan zullen per jaar niet meer dan ongeveer 30 kilometers kunnen worden afgewerkt; en de arbeid aan de spoorwegen zal 40 jaren duren, als men met de meerderheid der commissie van onderzoek eene lengte van 1202 kilometers aanneemt, of 36 jaren als met de minderheid op eene lengte van slechts 1072 kilometers wordt gerekend. Die tijd zal wel iets, maar niet veel worden verkort als de aanleg op meerdere punten tegelijk aanvangt; doch zeker niet in die mate als men zich wellicht voorstelt, wanneer de aanleg door den Staat geschiedt. Deze toch kan aan zijne ingenieurs en opzichtvoerend personeel zoodanige uitbreiding niet geven, dat op elk der onder handen genomen lijnen 30 kilometers per jaar worden afgewerkt. Door het inroepen der hulp van particulieren ware dit wel mogelijk, als verschillende lijnen aan verschillende maatschappijen worden opgedragen; maar bij Staatsaanleg zal de splitsing der werkkrachten ook minder arbeid op elke onderhanden genomen lijn geven. Ook zullen bij Staatsaanleg de beschikbaar gestelde sommen van zelve eene grens stellen aan hetgeen uitgevoerd kan worden.

Eindelijk verlangt de directeur het benuttigen der gecondemneerden. De Raad van Nederlandsch-Indië heeft in zijn advies

van den 12 mei 1871 nº. XXI reeds opgemerkt dat de geschiedenis van den postweg tusschen Bezoeki en Banjoewangie leert hoe weinig van den arbeid der veroordeelden te wachten is. Dit is natuurlijk. De veroordeelden zijn gedwongen arbeiders en onwilligen van de ergste soort; geheel Indië weet dat bij ondervinding. Zij kunnen bovendien niet aan zich zelve overgelaten, en moeten bewaakt, gevoed en verpleegd worden. Voor de gecondemneerden en hunne bewaking moeten dus werkkampementen worden opgericht met al hun aankleve, als: magazijnen voor de berging van levensmiddelen, keukens voor de bereiding van spijzen, ziekenzalen, apotheken en dergelijke voor de verpleging van zieken, ook weder met velerhande aankleve, zooals: geneesheer, ziekenoppassers enz. Naar gelang de weg vordert, moeten die kampementen verplaatst worden, want doet men dit niet, dan zijn de gecondemneerden te ver van hunne werkplaats verwijderd en gaat er veel tijd verloren met het vervoer naar en van het werk; doet men het, dan vervalt men in kosten en tijdverlies, die ten slotte het werk der gecondemneerden duur maken, en bovendien voor de policie en de bewaking middelen tot zich trekt, die met meer voordeel en meer nut elders zouden kunnen worden aangewend.

Wanneer men nu het advies van den directeur der burgerlijke openbare werken van 1871 aan de werkelijkheid toetst en ontdoet van de eischen, die of niet bereikt kunnen worden of onvruchtbaar zijn, wat blijft er dan over van zijne bewering, dat Staatsaanleg de voorkeur boven particuliere aanleg verdient?

Maar er is meer. De directeur der openbare werken zegt ook in § 2 der conclusie van zijn advies: „Spoorwegen zijn meer in het belang van het gouvernement, dat boven alles belang heeft bij eene deugdzame en solide constructie van spoorwegen, zoo wel voor zijne producten als voor zijn troepen-transport, welke soliditeit in de constructie door de ondervinding is bewezen niet het hoofddoel te zijn van concessionarissen van Indische spoorwegen."

Bij het lezen van dit gedeelte van zijn advies, hebben wij ons afgevraagd of de directeur der openbare werken zich wel goed rekenschap gegeven heeft van hetgeen hij daar schreef, en der beschuldiging die hij daarmede tegen zijn eigen toezicht uitspreekt?

Twee concessiën voor het aanleggen van spoorwegen op Java zijn door de Indische regering aan eene maatschappij verleend,

onder streng toezicht voor de uitvoering van Staatswege, zooals de directeur der openbare werken in 1862 voorstelde.

In artikel 8 der concessie Samarang-Vorstenlanden is bepaald, dat alle volledig uitgewerkte plannen der uit te voeren werken door den gouverneur-generaal moeten worden goedgekeurd.

In artikel 9, dat aan den gouverneur-generaal de bevoegdheid toekomt, om de aangebodene plannen te wijzigen.

In art. 12 is de wijze van uitvoering der plannen en bestekken voorgeschreven. De concessionarissen zijn verplicht zich in de uitvoering stiptelijk te gedragen naar de door den gouverneur-generaal goedgekeurde ontwerpen. Met geen werk mag worden aangevangen alvorens die goedkeuring is verkregen. De regeringsbeambten, met het toezicht over de uitvoering belast, zijn bevoegd voorloopig te doen staken elk werk, dat niet overeenkomstig de bepalingen der voorwaarden van concessie en de door het gouvernement goedgekeurde plannen en bestekken wordt uitgevoerd. De gouverneur-generaal kan zoodanig werk geheel of gedeeltelijk doen afbreken en weder opbouwen ten koste der concessionarissen, en dit laten doen indien de concessionarissen eene maand na de eerste aanzegging in gebreke blijven aan de ontvangen bevelen te voldoen.

In art. 25 wordt de wijze van uitvoering van het regeringstoezicht voorgeschreven, niet alleen voor den eersten aanleg, maar ook voor het onderhoud, de vernieuwing of verandering en de instandhouding van het materieel van vervoer en van exploitatie.

Vatten wij dit alles te samen, dan vinden wij een scherp en onvoorwaardelijk Staatstoezicht met nagenoeg onbeperkte macht, een toezicht, waarvan de kosten door de ma tschappij worden gedragen.

Het is dus licht verklaarbaar dat de maatschappij, op dat toezicht steunende, het onnoodig heeft geacht daarnevens een ander toezicht op de uitvoering der werken te stellen. Daarom ook, toen eenige jaren geleden een der leden van den raad van beheer zich naar Java heeft begeven, om de administratie te vereenvoudigen en de exploitatie voor te bereiden, heeft hij zich zorgvuldig onthouden van een oordeel over de meerdere of mindere deugdzaamheid der plannen, want dit oordeel is, volgens de concessie, uitsluitend aan de regering voorbehouden.

Voegen wij daarbij, dat, zoo ver bekend is, nimmer eenig ontwerp of plan tot wijziging is teruggezonden, en het ook nimmer noodig is geweest, om, naar luid van het laatste gedeelte van artikel 12, een begonnen werk te doen staken, afbreken en wederopbouwen, dan kan men zich niet genoeg verwonderen over de lichtvaardigheid, waarmede de directeur der burgerlijke openbare werken den staf breekt over al wat acht jaren door de ingenieurs der maatschappij op Java verricht is.

Hoe! de directeur, geroepen tot uitoefening van een onbeperkt toezicht, spreekt van gebrek aan veiligheid van werken onder zijne contrôle uitgevoerd, en beweert, dat hij bij ondervinding weet, dat de soliditeit in de constructie niet het hoofddoel is van concessionarissen van de Indische spoorwegen. Als dat zoo ware, dan had de directeur zich immers aan een ergerlijk plichtverzuim schuldig gemaakt, niet alleen ten nadeele van den Staat en het publiek, maar ook van de deelhebbers der maatschappij, die allen op het Staatstoezicht steunden.

Zijn de aardewerken en bruggen niet sterk genoeg, dan wijte men zulks aan den directeur der burgerlijke openbare werken, die door de regering met het onderzoek der plannen werd belast, en, met de concessie in de hand, het recht had om bij de uitvoering soliditeit als hoofdvereischte te stellen [1]).

Had hij zijn plicht gedaan, dan zou hij thans den wensch naar meerdere veiligheid niet behoeven uit te spreken, en heeft hij zijn plicht werkelijk betracht, zooals is op te maken uit de processen-verbaal van opname van goedgekeurde wegen en werken, voorgeschreven bij artikel 24 der concessie, dan rijst de vraag welke waarde zijn advies van den 12 april 1871 heeft en welk oogmerk de steller daarmede had?

Zouden wij wel ver van de waarheid verwijderd zijn, als wij het er voor houden, dat de wensch om den aanleg van Staatswege te bekomen den directeur meer voor oogen heeft gestaan dan een onbevangen en onpartijdig oordeel van hetgeen de particuliere nijverheid kan tot stand brengen? Daardoor heeft hij den arbeid door particuliere krachten verricht naar den achter-

---

[1]) Vergissen wij ons niet, dan zijn een aantal werken van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden door de Indische regering goedgekeurd na persoonlijk onderzoek en op voorstel van den hoofd-ingenieur van Raders, de tegenwoordige directeur der burgerlijke openbare werken. — Redactie.

grond geschoven, om te doen uitkomen dat gouvernementswerk altijd is en moet zijn onberispelijk, uitmuntend in hechtheid van constructie en meerdere soliditeit. Maar die stelling vertrouwde hij toch zelf niet en daarom vroeg hij voor den Staatsaanleg middelen, die niet ten dienste der particuliere nijverheid staan, maar ook in de praktijk blijken zullen te falen en aan de verwachting in geen opzicht te voldoen.

In hoeverre het geloof aan de meerdere voortreffelijkheid der Staatswerken boven die der particulieren juist is, laten wij hier onbesproken, doch kunnen de opmerking niet terughouden, dat ook de soliditeit zijne grenzen heeft, en dat het streven der ingenieurs moet zijn, om met de minste kosten de juiste proportien voor duurzame constructie van een gegeven werk te vinden. Doet het verlangen naar meerdere soliditeit dezen regel voorbijzien, dan verloochenen zij hunne studiën als ingenieurs en vervallen zij in het kwaad, waarin men in den aanvang bij den aanleg van spoorwegen vrij algemeen vervallen is, een kwaad dat men thans door ondervinding en studie heeft weten te vermijden.

Wij verdenken in geen opzicht de goede trouw van den directeur der burgerlijke openbare werken, maar hebben toch gemeend bij het groote belang, dat het algemeen in dit vraagstuk van Staats- of particuliere aanleg heeft, de dwalingen niet te moeten onopgemerkt laten, waarin die directeur bij het uitbrengen van zijn advies vervallen is, en te doen uitkomen, dat hij, om de voorkeur aan Staatsaanleg te staven, geen enkel deugdzaam bewijs heeft gegeven.

Februari, 1872. JOHANNES.

Over Indische verlofgangers

naar aanleiding der „Javasche Landschappen" van Prof. P. J. Veth in de januari-aflevering der Gids, door A. K W. ARNTZENIUS, officier van gezondheid bij het Oost-Indische leger.

I.

Slechts zelden valt ons het voordeel te beurt van in de „Gids" op een artikel van den hoogleeraar Veth te worden onthaald, daarom waren wij te meer verrast onlangs in twee kort op elkander volgende afleveringen een keurige studie over Indië van zijne hand aan te treffen en bij het lezen van die zoo doorwrochte stukken, welke evenzeer van letterkundige waarde als van diepe studie van Indische toestanden getuigen, weet men niet wat er meer in te bewonderen is, de groote rijkdom van kennis en fraaie woordenkeus, of wel de zoo geheel aanschouwelijke wijze, waarop men aan zijne meesterhand dat heerlijke land wordt rondgeleid, en daardoor in den waan gebracht in die oorden zelve te verwijlen.

Iemand die Indië kent staat verbaasd over de juistheid zijner topografische kennis, die zelfs zoozeer in détails weet af te dalen dat men, hoe nauwkeurig de streek ook meenende te kennen waar men geruimen tijd heeft vertoefd, door hem op tot nu toe onbekende bijzonderheden en natuurschoonheden aandachtig gemaakt wordt!

Het is een groot voorrecht niet alleen zulk een ruime vergoeding te ontvangen voor de studie van een menschenleeftijd in het groote genot dat de daardoor verkregen kennis oplevert, doch ook tevens de gave te bezitten op zulk een meesterlijke

wijze zijn enthousiasme te kunnen ontboezemen. Belangstelling in Indische toestanden werd daardoor bij menigeen opgewekt; wel een bewijs voor de kracht welke er in die schilderingen gelegen moet zijn en voor den gloed die dat alles bezielen moet, welke in staat is den in dat opzicht vaak zoo onverschilligen Hollander te verwarmen.

Vooral zijn laatste stuk „Javasche Landschappen" boeide ons meer dan ooit. Het genot dat het lezen er van opleverde werd bij elke bladzijde grooter en zeer goed verklaarbaar was het ons, naarmate de schrijver zich meer in zijn geliefkoosd onderwerp verdiepte en meer en meer meêgesleept werd door al de pracht en de weelde waarin hij zich hoe langer zoo meer baadde, dat zijne gedachten zich vleugelen aangordden en hij, in een begrijpelijke geestvervoering, eindelijk uitriep: „Java, heerlijk Java! hoe gelukkig waren de uren die ik nu weder, door dit werk te bestuderen, in den geest in uwe schoone landouwen mocht doorbrengen! welk een genot was het mij, ook slechts in de verbeelding mij weder te vermeiden aan de oevers uwer stroomen, bij uwe rijke graanvelden, in uwe maagdelijke bosschen, in uwe romantische dalen, op de toppen uwer onvergelijkelijke panorama's biedende bergen! Hoe zou ik verlangen, ik die in mijne gedachten sedert jaren schier het meest in u en met u heb geleefd, u eenmaal voor mijn dood met het lichamelijk oog te aanschouwen!"

Ziet, het doet ons goed zulk een ontboezeming te hooren, en een ieder die dat land van nabij kent en het dus lief heeft gekregen bijna nog meer dan zijn vaderland, onderschrijft die welsprekende lofrede woord voor woord. Hoe gaarne zouden wij den geleerden die zoo voor Indië leeft en werkt en die er reeds zoo heerlijk over weet te schrijven zonder het anders dan uit de boeken te kennen, hoe gaarne zouden wij dien vriend van Java de verwezenlijking van zijn ideaal toewenschen!

En toch betwijfelen wij of zijn genot daardoor verhoogd zou worden en of hij nog wel lust zou blijven gevoelen, na de kennismaking met den wezenlijken toestand van Indië, al zijne schilderingen met zulk een rosekleurige tint te versieren. Wij betwijfelen of het hem dan nog wel zoo ligt zou vallen zoo uitsluitend de aandacht te vestigen op alles wat zoo schoon en zoo prachtig, en, bijna zou men zeggen, zoo volmaakt is, en of die oevers der stroomen, die rijke graanvelden, die maagdelijke

bosschen, die romantische dalen en die onvergelijkelijke panorama's biedende bergen wel altijd vergoeding genoeg zouden opleveren voor alles wat daarnevens zijn oog treffen zoude! Het naakte beeld der werkelijkheid geeft nooit volkomen terug de dichterlijke voorstelling van een geliefkoosd voorwerp! Java, zoo natuurgetrouw mogelijk weergegeven door het meesterlijke penseel van den heer Salm, is toch niet geheel het Java, zooals iederen Europeeschen bewoner het heeft leeren kennen. Eene teekening die een „boerderij" voorstelt of „een gezicht op het Zeister bosch" doet ons Nederland niet kennen; evenmin kan men zich eene juiste voorstelling maken van Java, alleen door de bezichtiging der teekeningen van uit de schoonste gezichtspunten genomen; eenzijdigheid moet daarvan het gevolg zijn.

Intusschen zouden wij de laatste zijn om minder goed te keuren, dat zoo uitsluitend wijzen op de groote natuurpracht en den rijkdom van genot die de beschouwing daarvan geeft, en op het ietwat overdrevene dat de beschrijvingen van die teekeningen aankleeft, doch dat wij niet gaarne in dien dichter van Java zouden missen, omdat ze den onbekende met Java dan niet zoo boeien zoude. Daardoor tot studie geleid, zal de onttoovering niet op zich laten wachten en intusschen is het beoogde doel reeds bereikt.

Alleen waar het tot onbillijke beoordeelingen en tot harde vonnissen zou kunnen leiden, moeten wij opkomen, uit naam van zoovelen die door verkeerde interpretatie er van zouden miskend kunnen worden. De laatste zinnen van dat welsprekende pleidooi voor Java bewijzen alweer, dat men in geestvervoering wel eens woorden terneer schrijft waarvan de duidelijke zin opgeofferd wordt aan den schoonen vorm, en daardoor tot verkeerde uitlegging er van aanleiding zouden kunnen gegeven worden.

„Hoe weinig verklaar ik mij het streven van hen, wier snoeren in uwe liefelijkste plaatsen gevallen waren, en die toch, terwijl zij een rustig leven konden leiden in uwe heerlijke dreven en onder uwe zachtaardige bevolking, rusteloos ijdele vermaken komen najagen in alle hoofd- en badplaatsen van Europa! Maar ook hoe wreekt gij u aan die ongelukkigen, die nergens de genoegens schijnen te kunnen vinden die zij zoeken! De herinnering aan hetgeen gij voor hen geweest zijt, stapelt vurige kolen op hun hoofd!"

Ziedaar, in kernachtige, ware woorden, het anathema uitge-

sproken over allen, die uit Indië in het moederland terugkomen met het eenige doel om rusteloos de ijdele vermaken te komen najagen in alle hoofd- en badplaatsen van Europa! Een gerechte straf voor allen, die zich, zonder noodzaak en vaak onder voorwending van ziekte aan Indië onttrekken, om nu reeds eene verpoozing te gaan genieten welke eerst na jaren hun deel had mogen zijn. Zijn deze personen ambtenaren, dan handelen zij strafbaar tegenover den Staat; zijn ze landheeren, kooplieden of industrieelen, dan moet de handeling van uit een ander gezichtspunt beschouwd worden en zou men het in hun veroordeelen kunnen dat zij Indië te veel als trekvogels bezochten.

Bepalen we ons uitsluitend tot den ambtenaar en den officier, dan zou men, volgens den letterlijken zin der woorden van Prof. Veth, tot die zoo sterk veroordeelden ook nog brengen kunnen zij, die na hun 15 jaren te hebben uitgediend, nu eens gebruik maken van de 2 jaren verlof, waarop zij ingevolge het met den Staat aangegane contract recht hebben, ten minste diegenen onder hen wier hoofddoel voor dat verlof bestaat om eens naar hartelust in Europa te komen genieten en plesier maken, en zoo deze dan verveling, in stede van voldoening hunner vermaakzucht vinden, moet dit als de wraak van Indië beschouwd worden over het noodeloos verlaten van zijn heerlijke dreven en zijne zachtaardige bevolking!

Volgens onze meening, moeten deze er ook nog buiten gesloten worden en zullen wij dit later nader bewijzen. Een andere reden, niet het in de bres springen voor deze personen, noopte ons echter de pen op te nemen. Wij vreezen namelijk dat het groote, zoo tot generaliseren geneigde, publiek den zin dier woorden nog verdere uitbreiding zal geven en aldus, schijnbaar gesteund op de uitspraak van zulk een autoriteit, daarin eene rechtvaardiging vinden zal voor het harde oordeel welke de Indische maatschappij hier te lande in het algemeen ondergaat. Voor de verkeerde uitlegging van een woord van Prof. Veth mag wel gewaarschuwd worden: zijn gezag is te groot, dan dat dit tot een verkeerd doeleinde zou aangewend mogen worden, en alzoo is geen betweterij of geringschatting zijner verdiensten de reden van dit schrijven, doch eenvoudig de wensch om te voorkomen dat er eene verkeerde uitlegging aan zijn woorden gegeven worde. In de volgende bladzijden zal dus aangetoond worden tot welk een gering aantal personen die woorden slechts gericht

kunnen worden, en tevens de maatregelen aan de hand gedaan om dat aantal nog zooveel mogelijk te doen afnemen.

II.

De ambtenaar of officier die in Indische dienst treedt, komt meestal op jeugdigen leeftijd in Indië aan. Ook op hem maakt, zonder uitzondering bijna, de trotsche natuur van Java een diepen indruk, en waar hij zich ook bewege en hoe lang dat verblijf ook dure, nimmer zal hij geheel ongevoelig worden voor de majestueuse pracht welke daar de natuur hem elken dag te genieten geeft. Want, meent niet dat het genot door de dagelijksche herhaling er van vermindert, van elken morgen de zon op nieuw achter de hooge bergen te zien opkomen om van lieverlede het geheele landschap met zijn gouden gloed te bestralen; en evenzeer als men het een te kortkomst rekent zoo men door te lange rust zich dat genot slechts een enkelen morgen ontroofd heeft, evenzeer kost het moeite zich des nachts aan dien prachtigen starrenhemel, die liefelijk rustende natuur en die koele, verfrisschende lucht te onttrekken om een slaap te gaan opzoeken, die, welke verkwikkingen hij ook aanbrenge en aan welke groote behoefte hij ook voldoe, toch het afscheid nemen van zulk eene goddelijke nacht niet gemakkelijk maakt. Gaat men zich in deze genietingen verdiepen, de vergelijking met een Eden zou waarlijk zoo moeilijk niet vallen, vooral niet zoo wij u door onze schildering in den toestand konden verplaatsen, waarin het heerlijke gevoel u als doortintelt van in lichte schuitjes over den blauwen, of wel kristalhelderen spiegel der Indische wateren als het ware te zweven. Met eenige moeite zou het wel gelukken u te doen watertanden naar eene reis per stoomschip bijvoorbeeld door den Molukschen Archipel, waar ge uwe verrukte blikken afwisselend naar de hooge door den stralenglans der zon verlichte toppen der zich in de wolken verliezende vulkanen zoudt wenden, om dan weer, met verbazing en bewondering over al die pracht geketend te blijven op dien heerlijken bodem der Banda-zee, waar de meest verschillende zeegewassen met de verblindendste kleuren, door het kristalheldere water, als het prach-

tigste mozaïk, uwe verrukte blikken aan zich geboeid houden.

Intusschen, snelt het ruime en doelmatig ingerichte stoomschip voort, en met volle teugen geniet men de verfrisschende zeelucht, het zalig niets doen na een lange diensttijd, en de genotvolle reis; ook voor afwisseling is gezorgd, daar, na elke vaart van een of twee dagen, het eene of andere eiland aangedaan wordt. Bij het binnenstoomen van zulk een baai, bijvoorbeeld die van Banda of van Amboina, zoudt ge, evenals wij, sprakeloos op de plecht van het schip, die u tegemoetkomende ontzagwekkende, grootsche natuur met eerbied aanstaren en meer dan ooit, als gekneld tusschen die hooge, immer rookende, vaak vuurbrakende vulkanen, de nietigheid, de machteloosheid van den mensch beseffen!

Dat zijn genietingen, slechts enkele uit de vele, die in Indië het deel kunnen zijn van hem, die een open oog heeft voor natuurschoon en de duizendvoudige schakeeringen weet op te merken, welke een grootsch natuurtafereel aanbiedt.

Niet licht zal men ons dus verdenken van ongevoelig voor die grootsche natuur te zijn geweest; integendeel ontleenden wij juist aan dat zich dagelijksch herhalend genot de kracht om, opgewekt en tevreden, weerstand te blijven bieden aan alles wat de schaduwzijde van dat zoo aantrekkelijk land oplevert.

In de meeste beschrijvingen van Indië wordt te veel de aandacht gevestigd op al de pracht en de heerlijkheid van die goddelijke gewesten, dan dat het hier niet te pas zijn zoude ook eens de revers de la médaille te laten zien. Want onbegrijpelijk en, terecht volgens hun eenzijdige kennis van Indië, komt het den landgenoot die Indië niet bezocht voor, dat zoo menigeen zich toch op den duur niet gelukkig in dat prachtvolle land kan gevoelen. Dat altijd het oog gevestigd houden op Holland, dat zoo spoedig mogelijk terugkeeren na fortuin te hebben gemaakt, dat met loome schreden er heen terug gaan, wordt aan ondankbaarheid en wispelturigheid toegeschreven. Hoe is het mogelijk, zegt hij, wanneer men in zulke heerlijke dreven, in zulke liefelijke plaatsen, tusschen zulk eene zachtaardige bevolking geplaatst is, men er nog naar verlangen kan om eens weder de ijdele vermaken van een hoofd- of badplaats van Europa te komen najagen! Niet waar, zulke menschen zouden het niet waard zijn daar vergoeding en voldoening te vinden. De straffende hand der Nemesis weet dan ook die ongelukkigen daar te

achterhalen en vurige kolen worden op hun hoofd gestapeld door de herinnering aan hetgeen Java voor hun geweest is!

Ziedaar het gewone vonnis dat over Indische verlofgangers door hunne landgenooten wordt uitgesproken, en nu de oppervlakkige publieke opinie in eene ontboezeming van een autoriteit steun zal meenen te vinden voor hare onbillijke beoordeeling, moeten wij wel met al de kracht die in ons is daartegen waarschuwen en er op wijzen, dat professor Veth zeker eene bepaalde categorie van personen bedoeld zal hebben, zonder in de aanduiding er van verstaanbaar genoeg te zijn geweest. Doch tevens grijpen wij deze gelegenheid aan, om eens eene rechtvaardiging bij te brengen voor het niet al te zeer dweepen met Indië en voor het groote verlangen dat er steeds voor het vertrek naar Europa gekoesterd wordt.

De hooge temperatuur waaraan men voortdurend blootgesteld is, de daardoor en tengevolge van andere oorzaken grootere kans tot ziek worden en het daardoor voortdurend min of meer sterk uitgedrukte gevoel van malaise, eindelijk last not least de groote eenvormigheid, eentoonigheid in alles, zoowel in de natuur als in de samenleving, het gebrek van afwisseling en de verre verwijdering van het middelpunt van beweging op politiek en sociaal gebied van Europa, ook bij velen een onbestemd verlangen naar het terugzien van bloedverwanten, vrienden en kinderen, waarvan eene gedwongen scheiding door de zorg voor hun opvoeding noodzakelijk is, en dat grooter wordt naarmate de onmogelijkheid om er aan te voldoen, — ziedaar eenige redenen van de velen om, na een korter of langer verblijf in Indië, naar Europa terug te verlangen. En verwonderen kunnen wij ons er niet over, want dezelfde tropische zon, die door haar krachtigen gloed die reusachtige gewassen en die trotsche palmen, waarover men zich hier slechts in de broeikassen eenig denkbeeld kan vormen, het aanzijn geeft, oefent op den mensch een verlammenden invloed uit. Het bijna altijd blootgesteld zijn aan haar verzengende, bijna loodrecht vallende stralen, werkt de geestkracht tegen, welke men zoozeer behoeft om zijne vooral daar moeielijke taak ten uitvoer te brengen en stelt het ligchaam bloot aan ziektemakende invloeden, welke zoo menigeen te vroeg ten grave slepen!

Doch ook die zooveel en zoo terecht geprezen natuur is niet overal even grootsch en hartverheffend, en waar zij dat dan ook

blijft, verbergt zij vaak in zich een vergif dat onder den invloed dier tropische zon de kansen tot ziek worden verdubbelt. Zelfs de aanblik dier trotsche vulkanen en van die van zooveel leven getuigende en zooveel schatten bevattende zeeën met die heerlijke eilanden, haar vriendelijke baaien, zijn slechts eene schamele vergoeding voor het eenzame verblijf op zulk een eiland, waar dat alles te genieten valt. Men kan toch niet wel van ondankbaarheid beticht worden, niet ingenomen te zijn met het lot van zoo velen in Indië om maanden, soms jaren gebannen te zijn op zulk een eenzame post, met slechts enkele Europeanen en hoogstens elke een of twee maanden in verbinding te komen met de beschaafde wereld? En wanneer men dan gedurende dat geheele verblijf is blootgesteld aan de verpestende uitwaseming van rondom gelegen moerassen, waarvan de inademing de meest pernicieuse koortsen te weeg brengen, is het dan niet vergeefelijk dat, bij het herdenken van al die natuurpracht, onwillekeurig voor den geest terugkomt zooveel dat lijnrecht daartegenover staat?

En zoo is het met elk door professor Veth zoo eenzijdig beschreven genot in Indië. Tegenover alles staat de schaduwzijde, die natuurlijk zeer veel compenseert. Tegenover dat „rustige leven" staat de verbazende eentoonigheid zoowel in de natuur als in de samenleving. Waar de natuur niet door de kunst geleid en verfraaid is geworden, daar mist men afwisseling en levendigheid. De Indische natuur is vooral daarom zoo eentoonig, omdat men zoo zelden rivieren en meeren, ten minste met water gevuld, te zien krijgt; en waar waterpartijen ontbreken, wordt de natuur, hoe trotsch en grootsch ze overigens ook zijn moge, op den duur eentoonig en eenvormig. Men kan zich begrijpen dat men in die woelige Europeesche maatschappij, door de eeuwige afwisseling der toestanden en gebeurtenissen, wel eens behoefte heeft naar een kalm zich onttrekken aan dien maalstroom; doch van die rustige rust geniet men in Indië al meer dan genoeg dan dat men ze niet gaarne eens zou verruilen willen voor het rustelooze leven in Europa's hoofdplaatsen: ten minste zoo het verblijf in Indië nog niet alle energie gedood heeft. — En zoo voort gaande, kan men zeggen, dat tegenover die „heerlijke dreven" moerassen met kaaimannen en miasmen staan, tegenover die „zachtaardige bevolking" dieven en moordenaars, tegenover die „maagdelijke bosschen en romantische dalen" ontoegankelijke tijger- en slangennesten, en, als men zoo het vóór en te-

gen van een verblijf in die heerlijke natuur van Java tegenover elkander op de weegschaal gaat leggen, dan is het zeker dat men velen tot dus verre nog niet al te zeer behoeft te beklagen van niet daarhenen te kunnen gaan en in Europa te moeten blijven wonen, en dat het publiek geen recht heeft de Indische verlofgangers, die een paar jaren uitrusten in het moederland, te benijden. Dat verlof komt hun meer dan rechtens toe en de volgende veranderingen moeten, mijns inziens, in de bepalingen op het verleenen er van gemaakt worden.

III.

Een ambtenaar of officier die den lande 12 achtereenvolgende jaren gediend heeft, kan dan, wegens bijzondere redenen, een tweejarig verlof naar Europa verleend worden; eerst na een 15jarigen onafgebroken dienst, verkrijgt hij recht op dat verlof.

Wij achten dien termijn te lang gesteld. Het verlof na 12 jarigen diensttijd wordt nog steeds als een gunst beschouwd, getuige het ter zijde leggen van zoo menige aanvrage die in 1870 gedaan was, toen men bevreesd was voor een in den oorlog betrokken worden van Indië. Ons inziens, moet na 10jarige dienst recht verkregen worden op een tweejarig verlof naar Europa, daar men, na verloop van zulk een tijd, bepaald behoefte heeft zijn lichaam, doch in allen gevalle zijn geest te komen verfrischen. Door een te lang gerekt verblijf in Indië, komt men zoo ontzaglijk veel ten achter in de kennis van Europeesche toestanden; ook de drukke dienstbezigheden veroorloven niet altijd op de hoogte te blijven van zijn studievak, en is het dus bepaald noodig dat men dan zijne schade kome inhalen. Het is ook bovendien goed dat er telkens versche krachten aan het Indische raderwerk worden toegevoegd, en zoo zou de Staat evenzeer als het individu gebaat zijn en er voordeel bij hebben zoo de verloftijd reeds na een 10jarig verblijf verleend werd. Het aantal ambtenaren zoude door dezen maatregel niet grooter behoeven te zijn, daar de diensttijd dan langer zoude duren omdat de levenskans der ambtenaren hierdoor vergroot zou worden.

Doch tevens zouden wij verlangen dat van zulk een groot aan-

tal met verlof in Europa zijnde ambtenaren en officieren beter partij getrokken werd door den Staat in het belang van Indië.

Een groot aantal onder hen moest, ieder naar gelang van zijn studievak, op een vrijgevige schaal links en rechts door de geheele wereld gezonden worden om een ruimen blik te verkrijgen en met kennis van zaken later de Indische dienst te bevoordeelen. Dit zou niet alleen een goeden invloed uitoefenen op de betrokken personen, die daardoor tot grootere ontwikkeling en kennis zouden komen, doch indirect zou dat ten bate komen van de onder hen gestelde personen in Indië en zou op die wijze den zoo hoogst nadeeligen slendriaan geest uit Indië verdwijnen, waaruit de passieve weerstand geboren wordt, die de tot stand brenging van zooveel goeds tegenhoudt. Op die wijze zouden zoovele Indische leegloopers nuttig voor zich zelven en voor Indië kunnen gemaakt worden en niet zooveel arbeidsvermogen behoeven verloren te gaan, waarover men zich ergeren en bedroeven moet.

Het is waar, er is eene poging in dezen geest gewaagd geworden, doch weer op de aan Holland eigene kruimelige wijze. Eene breede opvatting en uitvoering van een goed plan mocht niet in eens plaats hebben. Voor de officieren, namelijk, werd bepaald dat jaarlijks aan een drietal (zegge drie) met verlof in Europa aanwezige officieren kon opgedragen worden bijzondere commissien, maar vooral het doen bijwonen van troepen vereenigingen op groote schaal in de voornaamste rijken van Europa, en ze dan in de gelegenheid te stellen zich meer vertrouwd te maken met de huishouding, gewoonten, bewapening, kleeding, voeding, krijgstucht enz. van vreemde legers. Voor die commissien zullen in den regel jaarlijks worden aangewezen twee officieren der infanterie en een officier der kavalerie of artillerie en nu en dan een officier der genie, militaire administratie of geneeskundige dienst. Deze commissien zullen gewoonlijk ruim een maand duren, gedurende welken tijd een daggeld van *f* 10 wordt genoten. De officieren, die aldus in de gelegenheid zijn gesteld de toestanden in vreemde legers gade te slaan, zullen van hetgeen zij hebben opgemerkt verslagen moeten indienen, die in een militair tijdschrift opgenomen of afzonderlijk op 's lands kosten uitgegeven zullen worden. (Indische Algemeene order 1870 n°. 67.)

In eene maand zal men dus tegen vergoeding van *f* 300 de voornaamste rijken van Europa te bezoeken hebben en daarvan

een verslag moeten indienen. Niemand zal dat kunnen doen en tot dusverre hebben wij dan ook niet vernomen dat iemand daarvan geprofiteerd heeft.

Intusschen, achten wij dezen maatregel een stap op den goeden weg en stellen ons van een ruimere toepassing en meerdere vrijgevigheid, ten dezen veel goeds voor. Omtrent de bepalingen in dit opzicht voor civiele ambtenaren geldig, weten wij niets te zeggen: ze schijnen wel te bestaan doch worden slechts zelden toegepast.

IV.

De bepalingen omtrent het verlof verleenen aan ambtenaren wegens ziekte dienen ook geheel herzien te worden. — Die voor de officieren in dat geval zijn goed, wat de verkrijging van het certificaat betreft, en moeten ook op de ambtenaren van toepassing verklaard worden. Den officier, voor wien door ziekte tusschentijds een verlof naar Europa noodzakelijk wordt, wordt het daartoe benoodigde certificaat door eene commissie van officieren van gezondheid afgegeven. De Staat is dus gewaarborgd dat een officier zich niet, door voorwending van ziekte een onnoodig verlof naar Europa verschaft, waardoor het land dus op groote onkosten en het gemis van zijn dienst zou gejaagd worden. Niet alzoo de ambtenaar! In welken rang hij ook geplaatst zij, steeds wordt hem het verlof verleend op vertoon van een geregeld en beëedigd certificaat door slechts een geneesheer, militairen of civielen, afgegeven. Waar het misbruik maken zoo vergemakkelijkt wordt, is het dan ook niet te verwonderen dat er op de begrooting van dit jaar een post van *f* 222,800 gebracht moest worden, die meerder dan het vorige jaar vereischt zal zijn ter gemoetkoming in de verloftractementen aan ambtenaren met verlof, waaronder de meesten zijn wegens ziekte. Een groot deel dier som wordt onnoodig uitgegeven! want, wij verklaren, gesteund op eigen ruime ondervinding en op die van andere geneesheeren, dat menig ambtenaar, vooral de hooggeplaatsten niet uitgezonderd, zijn certificaat tot herstel van gezond-

heid van dezen of genen geneesheer koopt! [1]) Meer dan eens kwam het mij toch voor bij weigering, om een certificaat af te geven aan een ambtenaar die dat niet noodig had, deze er toch op te zien aandringen, om hem daardoor de moeite te besparen van er een bij dezen of genen daarvoor bekend staanden geneesheer voor een *f* 25 te koopen.

Toch hebben wij niet altijd het recht er toe den geneesheer, ten minste zoo dezen een civielen is, over zulk eene overigens onverschoonbare handeling hard te vallen. De civiele geneesheeren zijn rechtstreeks ondergeschikt aan het hoofd van plaatselijk bestuur, waardoor hun positie niet zoo vrij is als die der militairen, daar de resident of de assistent-resident door hun invloed er zeer veel toe bijbrengen kunnen tot den meerderen of minderen omvang van hun clientèle. Het voorbeeld is ons dan ook bekend dat een oppermachtig ambtenaar, na langen tijd voor den vorm patient van zijn geneesheer te zijn geweest, dezen eindelijk het steeds geweigerd wordend certificaat afdwong, onder belofte hem in dat geval zijn rekening te zullen betalen. Kan men zulk een geneesheer het sterk ten kwade duiden, die daar, even als zoo menigen doctor, met zijn huisgezin fatsoenlijke armoede lijdt, dat hij eindelijk bezweek voor de verzoeking en daardoor den Staat op duizende en duizende guldens onkosten jaagde in den vorm van een verlofstractement aan dien ambtenaar, die zulk een misbruik gemaakt had van zijn gezag?

Men werpe ons niet tegen dat de eed, die de Staat tegenwoordig van den geneesheer vordert ter bekrachtiging van de dringende noodzakelijkheid van het afgegeven certificaat, het plegen van dergelijke misdaden onmogelijk maakt; het „leid hem niet in verzoeking" worde ook door den Staat gehuldigd!

---

[1]) Nadat dit reeds geschreven was, stond in het laatste weekblad van het Tijdschrift der Maatschappij van Geneeskunde, bl. 108, het volgende te lezen, dat wel eene krachtige bevestiging mag genoemd worden van het boven aangegeven misbruik dat er van geneeskundige certificaten gemaakt wordt in Indië:

Uit den Oosthoek van Java wordt geschreven: „dat daar eenigzins handel in zoogenoemde geneeskundige certificaten zou gedreven worden. Tegen betaling van *f* 25 — den marktprijs zoo het schijnt — zou daar aan een gouvernementsambtenaar een certificaat uitgereikt zijn, gedeeltelijk in blanco, zoodat de ambtenaar zelfs den datum kon invullen, wanneer hij trek mocht krijgen een binnenlandsch verlof aan te vragen."

Om aan dat alles voor goed een einde te maken, stellen wij voor, ieder gouvernementsambtenaar in zulk een geval voor eene commissie te brengen, samengesteld uit civiele en militaire geneesheeren, ter constateering zijner ziekte. De invoering van dien maatregel zou ons verbaasd doen staan over de besparing daardoor aan verlofstractementen verkregen, en het Indisch budget van 1873 zal dan mogelijk met een gelijk bedrag verminderd kunnen worden als dat van 1872 er meê moest verhoogd worden. De som die op deze wijze uitgewonnen werd, zou dan besteed kunnen worden ter bestrijding der onkosten om de ambtenaren en officieren twee jaren eerder verlof te verleenen en zou er dan mogelijk nog wel wat overschieten om het fonds der boven besproken commissie-reizen te stijven.

Het belang van den lande en van de ambtenaren en officieren zoude hierdoor gebaat zijn, de geneesheeren uit een dikwijls moeilijk dilemma geholpen en in allen geval een misbruik gefnuikt worden, dat naar het schijnt, hand over hand toeneemt. Toch vleien wij ons volstrekt niet dat deze maatregel, die door een ieder die met Indië bekend is, als praktisch zeer goed uitvoerbaar zal beschouwd worden, gemakkelijk in werking zal treden. Immers het persoonlijk belang der ambtenaren, die zich liever niet aan zulk eene lastige contrôle onderwerpen zouden, zou daar al te zeer meê gemoeid zijn, en zoo zal er wel steeds, juist in die kringen waaruit de wijziging zou moeten voortvloeien, de noodige passieve weêrstand geboden worden! Anders zou het hiermede gesteld zijn, zoo dit misbruik de aandacht van den minister van koloniën of van den nieuwen gouverneur-generaal mocht trekken. Dan zou er zeker verbetering in dezen te wachten zijn. Wij zijn goeds moeds en vertrouwen dat het hiertoe eindelijk wel komen zal.

V.

Ook nog in een ander opzicht zouden wij verandering willen aangebracht zien in de bepalingen op het verleenen van verlof wegens ziekte. De landsdienaar, aan wien verlof tot herstel van gezondheid verleend wordt, verliest daardoor gedurende dien tijd de aanspraak op bevordering en maakt eerst promotie bij zijne

terugkomst op Java, zonder zijne ancienneteit in de ranglijst terug te erlangen. Het onbillijke en onverdiende in die achteruitzetting gelegen, zal wel niet met vele woorden behoeven aangetoond te worden. Immers, hij, die zoo vaak dit gedwongen vertrek naar Europa aan de plaatsing in een ongezond oord, aan vermoeienissen, op expeditien of wel aan het met bijzonderen ijver van de tenuitvoerbrenging zijner taak te danken heeft, krijgt nog bovendien als straf een blijven stilstaan in zijne betrekking, terwijl anderen, die mogelijk minder ambitie betoonden en daardoor gezond bleven, hem onverdiend voorbijsnellen!

Men zoeke toch niet, zooals men in vroegere tijden doen moest, steeds de oorzaak van Indische ziekten in verkeerde levenswijze. Hetgeen vroeger mogelijk geoorloofd was, is het nu in elk geval niet meer. Vandaar dat tegenwoordig de kans tot ziek worden en sterven in Indië zooveel verminderd is. Klimaatziekten zijn regel — de gevolgen van eigen schuld uitzondering geworden. Waar dus de betrokken persoon geen schuld draagt aan zijne ziekte, worde hij ook niet gestraft voor een gevolg waarvan hij de oorzaak niet is.

Het belang van den lande vordert hier ook al weder wijziging, want nu gaat menigeen half genezen naar Indië terug, omdat hij, bij langer vertoef in Holland, voorbijgegaan zou worden in bevordering, en heeft daardoor natuurlijk veel kans, bij terugkomst in Indië, zijne ziekte weder terug te krijgen, welke door een langer verblijf in Europa geheel genezen had kunnen worden. Hij blijft dan sukkelend zijn dienst waarnemen of behoeft op nieuw een verlof tot herstel zijner gezondheid, waaronder de belangen van den Staat en van het individu natuurlijk lijden moeten.

Wij zouden dus ook nog deze wijziging willen aangebracht zien, dat de aanspraak op bevordering bij verlof wegens ziekte behouden blijft, of ten minste dat de betrokken personen bij terugkomst in Indië zijne ancienneteit terug bekomt.

Door deze vrijgevige bepalingen, zou de dienst zeker gebaat zijn, daar het aantal verlofgangers die geen recht op verlof hebben daardoor tot een minimum zou teruggebracht worden en het de anderen onder billijker voorwaarden zou kunnen verleend worden.

VI.

Wij hebben gemeend eenigen tijd te moeten stilstaan bij de wijze waarop verlof verleend wordt en gaven eenigzins uitvoerig onze meening te kennen over de noodige aan te brengen veranderingen in de bepalingen daaromtrent, omdat wij, in het belang der Indische ambtenaren zelven, zoo gaarne zien zouden, dat het Hollandsche publiek het recht benomen werd hun dat verlof te misgunnen. Het is immers tot regel geworden, dat zoodra een ambtenaar vertelt dat hij wegens ziekte zich hier bevindt, de landgenoot er terstond schouderophalend op laat volgen: „Nu, ja, voor ziekte, wij weten hier ook zeer goed wat dat te beteekenen heeft." Dat oordeel, dat slechts op enkelen van toepassing is, generaliseert men hier en doet op die wijze een geheele klasse verdienstelijke landsdienaren onrecht aan. Men vergete toch niet dat men een tamelijk gezond uiterlijk kan hebben en toch aan een slepende, bijvoorbeeld een leverziekte, kan lijden en dat men, in den treurigsten toestand uit Indië vertrekkende, door den versterkenden invloed der zeelucht nagenoeg hersteld hier kan aankomen.

Het zijn overigens niet alleen de landsdienaren die de wangunst van menigen landgenoot opwekken, ook de particulier heeft het voorrecht er in te deelen! En die misgunning is zoo mogelijk nog onbillijker.

De industrieël, die, na jaren lang zwoegen en tobben, zich vaak door zijn energie, zijn kunde en zijn vlijt, een min of meer groot vermogen verworven heeft, mag dan toch waarlijk wel die belooning voor zijn arbeid hier in rust en zonder benijd te worden genieten, en wordt hij tusschentijds door ziekte gedwongen naar Europa te gaan, wilt dan mijne verzekering aannemen, dat hij in den regel hiermede tot het uiterste wacht en vaak daardoor te laat vertrekt. Als men de kerkhoven in Indië op dit punt om opheldering kon vragen, dan zouden zij u antwoorden dat zij meerendeels industrieelen en soldaten in hun schoot herbergen! De particulier in Indië werkt, in het algemeen gesproken, hard om zijn kost te verdienen, en komt er dan al eens een enkele terug wien de fortuin heeft toegelachen, misgunt hem dan dat meestal zuur verworven stuk geld niet, doch wijdt liever

eene weemoedige gedachte aan de zoovelen, die ondergingen bij waarlijk eerlijken arbeid en trouwe plichtsvervulling!

Laat ons billijk zijn en niet allen in den ban doen, omdat enkele ketters onder hen aanwezig zijn!

Welnu, deze Indische menschen, die vaak vele jaren onder moeielijke omstandigheden hard hebben moeten werken om hunne taak te vervullen en dat dikwijls op afgelegen posten, afgescheiden van de wereld, en ook al woonden zij op hoofdplaatsen, toch altijd in Indië onder een tropische hitte, — komen in Europa twee jaren ... ademhalen!

Na eene lange afwezigheid is het eene nieuwe, andere maatschappij dan die van vroeger, welke men binnentreedt; herinneringen uit een reeds lang vervlogen jeugd en jongelingsleven komen voor den geest terug; men stelt zich voor dezelfde menschen, slechts weinig veranderd, als voorheen terug te vinden; doch ook zij zijn met den tijd medegegaan, hebben andere belangen gekregen en betrekkingen aangeknoopt; de banden, die hen weleer door eene innige vriendschap samen vereenigden, zijn door de lange scheiding losser geworden en ook de toestanden van geboortestad en latere woonplaats zijn gewijzigd. — Illusiën had men zich gevormd van nog veel terug te zullen vinden zooals men het verlaten heeft; de werkelijkheid treedt hun koud te gemoet, vreemdeling is men in zijn eigen vaderland en het genot van, na zulk eene lange scheiding, weer den dierbaren grond er van te mogen betreden, blijkt niet zoo groot te zijn als men zich dat had voorgesteld. Want, gelooft vrij dat de zucht om zijn geliefd vaderland nog eens terug te zien, bij velen, nevens het verlangen naar bloedverwanten en vrienden, de groote beweegreden is om van het toegestane verlof gebruik te maken. Welk eene grievende teleurstelling is doorgaans hun deel!

Voor de meesten, ook al wordt dit niet gestaafd door een geneeskundig certificaat, is het groote doel waarvoor zij hier komen, het herstel hunner gezondheid, welke bijna zonder uitzondering in een tropisch klimaat, gedurende een korter of langer verblijf er in, geleden heeft.

Velen, die men in de zomermaanden aan de badplaatsen ontmoet, zijn daar dus meer uit noodzakelijkheid dan uitsluitend voor hun genoegen. Gelukkig, zij die nog in staat zijn de badkuur te beproeven; zoo menigeen, die, door finantieel gebrek of

door het gekluisterd zijn aan het ziekbed, in de onmogelijkheid verkeert daar hulp te zoeken en, gelukkig juist voor Indische ziekten, zoo vaak genezing te vinden. Er wordt meer geleden door Indische verlofgangers dan genoegen gesmaakt, want degenen die zich met een groot huisgezin in een stadje achteraf behelpen, of die door ziekten — en welke treurige ziekten! — in hospitalen en ziekenhuizen een toevlucht zoeken moeten, krijgt het groote publiek niet te zien. Het zijn die enkele gelukkigen, die als overblijvenden van honderden, gezondheid en een weinig geld hebben kunnen bewaren om, vaak na veel ontberingen en in het vooruitzicht van hetzelfde moeielijke leven, eenige daar tusschen liggende maanden zoo vroolijk en zoo aangenaam mogelijk door te brengen. Verwondert het u nog dat zij, die zoo langen tijd, vaak alleen tusschen inlanders en moerassen, gewoond hebben, nu de voorkeur geven aan eene hoofdplaats en daar de zoogenaamde ijdele vermaken van opera, concerten, comedie, enz. najagen?

Misgunt ge hun dat ook nog, en moesten ze nu eigenlijk, na eene langdurige ziekte doorgeworsteld te hebben, maar weer onmiddelijk terug naar die rijke graanvelden, die maagdelijke bosschen, die romantische dalen en die toppen der onvergelijkelijke panorama's biedende bergen van Java, die zij toch eigenlijk niet waard zijn?

VII.

Er blijft nog eene categorie van personen over, die na 15jarigen dienst verlof vragen met het uitsluitend en eenig doel hun verloftijd in genot en vermaak door te brengen. Van velen dezer kan gezegd worden, dat hun snoeren in zeer liefelijke plaatsen van Indië gevallen waren, waar zij een rustig leven hadden kunnen leiden, in de heerlijke dreven en te midden van een zachtaardige bevolking. En niettegenstaande dit kunnen wij ons hun streven toch wel verklaren om de zoogenaamde ijdele vermaken van alle hoofd- en badplaatsen van Europa te komen najagen, zonder dat wij ze evenwel hierin gaarne zouden navolgen. Zoo hardvochtig over hen den staf te breken als Prof. Veth dit doet, kunnen wij niet, omdat wij ons beter in hun plaats

stellen kunnen, dan iemand die Indië slechts van uit de boeken en van mondelinge mededeelingen kent.

Zij zijn doorgaans ongehuwde ambtenaren of officieren, die, door langen tijd op een afgelegen buitenpost te hebben doorgebracht, eenig geld bespaard hebben ten gevolge van de onmogelijkheid het daar voor zelfs noodige zaken te besteden. Daar, op dien buitenpost, 't is waar wel eens te midden eener liefelijke natuur, doch om zoo te zeggen verlaten van God en de menschen, leidden zij een leven, waarvan men al de ijsselijkheid moet kennen — en ik heb ze bijna twee jaar achtereen doorleefd — om er de diepe beteekenis van te kunnen beseffen. De dienstbezigheden op zulke verlaten posten zijn in den regel niet talrijk, men heeft dus over veel ledigen tijd te beschikken en kan men in studie of liefhebberijen geen genoegzame bezigheid of afleiding vinden, dan is er overigens niets om den tijd te dooden, en zelfmoord of verslaafdheid aan den sterken drank zijn wel eens bij enkelen de treurige gevolgen van zulk een afgezonderd leven geweest.

Dat voortdurend overgelaten zijn aan zijne eigene gedachten, dat onttrokken zijn aan de wrijving en den omgang met andere menschen, dat gebannen zijn uit de maatschappij en tusschen menschen neêr geslingerd, die u niet begrijpen en op een lager peil van ontwikkeling staan, daarbij vaak ernstig ziek zijnde en een ongezellig slecht huis bewonende, — ik zeg, men moet dat doorleefd hebben, om het zich in al zijn diepte te kunnen voorstellen. Zelden is het karakter dan ook zoo zelfstandig en de geest zoo veerkrachtig, dat zulk eene levensperiode er niet haar levenslangen stempel op afdrukt: een zekere mate van teruggetrokkenheid, van eenzelvigheid, van menschenschuwheid blijven korter of langer na!

Wij vragen u: begrijpt gij nu het streven om zulk een ballingsoord te willen verruilen voor eene hoofdplaats in Europa, ook al is de plaats nog zoo liefelijk, het leven dat daar geleid wordt nog zoo rustig, de dreven nog zoo heerlijk en de bevolking nog zoo zachtaardig? Is het nu niet te verklaren, dat zulke personen, na jaren lang verblijf aldaar, ook eens verlangen mede te genieten van de zoogenaamde ijdele vermaken van Europa, en is het dan wel passend zich met Schadenfreude te verheugen dat zij de genoegens vaak niet vinden, die zij zoeken?

Neen, ook deze personen mogen niet begrepen worden onder

den banvloek van professor Veth. Ook wanneer zij al als eenig doel voor hun verlof gesteld hadden de zucht tot genieten en schadeloosstelling van zooveel doorgestane ellende, zou men hen daarvoor dan hard kunnen vallen, en de waarlijk dikwijls door hen ondervonden teleurstelling, deze als wraakneming van Indië moeten opvatten over hun vermaakzucht en hun trouweloos verlaten van die heerlijke natuur of die moerassen en van die eenzaamheid?

Gelukkig zijn er toch slechts weinigen zelfs onder hen, die niet veel hebben kunnen genieten in Indië, die met dat eenig doel zich naar Europa begeven. Want is het niet het herstel van gezondheid dat hij beoogt, dan begrijpt toch ieder rechtgeaard Indiër, dat hij in veel opzichten ten achter is geraakt en dien verloftijd besteden moet om zijne schade in te halen. Is dus werken voor hem geen behoefte en de zucht tot vermaak bovendrijvend, dan zullen zij, die, door wilskracht en overtuiging gedreven, toch werken, dubbel te prijzen zijn; mocht het gouvernement van dat arbeidsvermogen op de rechte wijze partij weten te trekken en het te ontwikkelen, dan zoude veel goeds tot stand te brengen zijn in het belang der betrokken personen en van den Staat en vooral ook van dat grootsche Indië, waarvoor onze vurige toegenegenheid deze bladzijden ons in de pen heeft gegeven!

VARIA.

't Schijnt, dat het geliefkoosde regeringsbeginsel van den afgetreden gouverneur-generaal Mr. P. Mijer, bittere vruchten tot in de meest verwijderde deelen van Nederlandsch-Indië heeft gedragen. Dat beginsel van kennisnemen, overwegen, afwachten, uitstellen, niets doen, is natuurlijk voor den man die te Buitenzorg zetelt, zeer gemakkelijk; maar voor hen, die geregeerd worden allerverderfelijkst.

Een nieuw treurig bewijs vinden wij daarvan in een brief uit Makassar, dien wij hier onder laten volgen:

Makassar, 20 november 1871.

MIJNE HEEREN,

De berichten omtrent den toestand der bevolking van de Noorderdistricten van dit gouvernement zijn zeer droevig en verontrustend.

Bij ordonnantie, opgenomen in het Indisch Staatsblad 1863 n^{0}. 165, is in de Bergregentschappen eene belasting ingevoerd, berustende op de veronderstelling, dat ieder huisgezin 300 koffieboomen zou planten. Van de onderstelde opbrengst van $^{1}/_{2}$ katti per boom, zou een derde als belasting worden opgebracht, naar verkiezing van den belastingschuldige in natura of in geld; in het laatste geval zou de koffie op een prijs worden gesteld van *f* 15 de picol.

Maar dit maximum zou niet dadelijk worden opgebracht. In 1864 en 1865 werd de belasting gesteld op *f* 0,75 per huisgezin, en dan moest de opbrengst jaarlijks opklimmen, tot in 1874 het volle bedrag van *f* 7,50 per huisgezin zou zijn bereikt.

Zoodra die ordonnantie hier bekend werd, vond zij bij hen, die met de plaatselijke gesteldheid der Bergdistricten bekend waren algemeene afkeuring. Hoe kan men van allen dezelfde belasting heffen? vroeg men zich af. Zijn er dan in die streken, even als overal elders, geen rijken en armen? Zijn er niet die, op prachtige koffiegronden, over aanzienlijke werkkrachten kunnen beschikken? en zijn er niet, die, in schrale tuinen, met moeite van eenige treurende boomen, zeer weinig vruchten plukken? Verschilt de opbrengst van een tuin het eene jaar niet zeer veel van een ander, zoo zelfs dat soms een misgewas intreedt, waardoor de pluk de helft minder is dan een vorige pluk? En die allen moeten, zonder op het gewas te letten, evenveel opbrengen! En van die arme sukkelaars, die er zoo velen zijn, zal men in 1874 eene belasting van *f* 7,50 eischen. Dat gaat nooit goed, — zoo redeneerde men.

En de uitkomst heeft bewezen, dat, zij die alzoo redeneerden, de zaak goed begrepen. In den aanvang viel de belasting niet te zwaar. De eerste twee jaar *f* 0,75; de twee volgende jaren *f* 1,50 — dat betaalde de bevolking zonder al te veel er onder gebukt te gaan. Maar toen in 1868 *f* 3 moest worden betaald, en toen in 1870 tot eene heffing van *f* 4,50 per huisgezin moest worden overgegaan, — toen werd de druk maar al te zeer gevoeld.

Nu trad het jaar 1871 in, met al zijne ellende van een mislukten koffie-oogst. Toch moest de som van bijna *f* 9000 door de arme bevolking worden opgebracht. Nu zij heeft ze dan ook opgebracht; maar hoe? Door al wat zij bezat te verkoopen, door hare karbouwen, paarden, kleedingstukken van de hand te zetten; in een woord door zich van haar kapitaal te ontdoen. Een mijner vrienden, die regelrecht uit de Bergdistricten komt en dien ik dezen morgen ontmoette, hing mij een hartverscheurend tafereel op van den toestand aldaar.

Indien ik wel onderricht ben, moet het gouvernement hier ter plaatse, eenigen tijd na de invoering dezer belasting, het verderfelijke harer werking hebben ingezien, en moeten reeds in 1868 voorstellen aan den gouverneur-generaal zijn gedaan, om daarin belangrijke verandering te brengen. Herhaaldelijk moet onze gouverneur daarop zijn teruggekomen. Maar te vergeefs! Geene dispositie is op die voorstellen gevolgd. De zaak is gebleven gelijk zij was.

Ik heb gemeend, mijne heeren, u dit te moeten mededeelen. Nu in Nederlandsch-Indië eene ongelukkige bevolking, onder den druk eener verderfelijke belasting, dreigt te gronde te gaan, zonder dat het gouvernement te Batavia daarvan eenige notitie schijnt te willen nemen, zal misschien de publieke opinie, in Nederland wakker geschud, eindelijk eenige uitkomst kunnen geven.

Het is nu een twaalftal jaren geleden, dat ons koloniaal monopoliestelsel het zeldzame voorrecht genoot opgehemeld te worden, en wel door een Engelschman, den heer Money, die op deze wijze zijne erkentelijkheid betoonde voor de onderscheiding en beleefdheden welke hij, gedurende een kortstondig verblijf op Java, had genoten. De heer Money geliefde ons bestuur van Java een model-bestuur te noemen. Het daar gevolgde stelsel was, volgens hem, zelfs voor Engeland een leerrijk voorbeeld: how to manage a colony.

Ons monopoliestelsel verkreeg daardoor een oogenblik, maar ook niet langer dan een oogenblik, wat men noemt un regain de popularité. Het Engelsch gouvernement, dat het lang met diepe verachting had behandeld, werd door Money's loftuigingen, aan het wankelen gebracht, en het gelaste zijn gezant en gevolmachtigd minister aan het hof van Nederland, een onderzoek in te stellen naar de waardij van ons zoo opgevijzeld koloniaal model-bestuur.

De gezant hoorde uit den aard der zaak bijna uitsluitend officiele voorstanders van het stelsel, even als zijn landgenoot op Java zijn licht had opgedaan bij die categorie van ijveraars. Maar hij was een gevat, schrander man, hetgeen, de heer Money niet bleek te zijn. Hij was niemand anders dan lord Napier, dezelfde die thans den jammerlijk vermoorden gouverneur-generaal lord Mayo voorloopig als onder-koning van Britsch-Indië vervangt.

Lord Napier concludeerde pertinent tegen ons kultuur- en monopoliestelsel en raadde zijne regering ten sterkste aan om nooit in eenig gewest, afhankelijk van de Britsche kroon, iets te beproeven dat naar dat stelsel zweemde; — en hiermede had het in Engeland weer dadelijk uitgediend als model: how to manage a colony.

Elders is het als zoodanig niet gelukkiger. Ook de Franschen, die naar hun eigen verklaringen, bijna geen raad weten met

hunne overzeesche bezittingen en vruchteloos allerlei stelsels beproeven, kunnen toch niet besluiten ons dwang- en monopoliestelsel na te bootsen. In Cochinchina, dat zij sedert eenige jaren in bezit hebben genomen, zijn de uitkomsten van hun bestuur nog steeds alles behalve schitterend. Hunne nieuwe kolonie is, gelijk Java voorheen was en nog is, een aanzienlijk rijstland; maar zij heeft eene bevolking, die wat veerkracht, arbeidszin en volharding betreft, verre beneden de Javanen staat. De Franschen zien zeer juist in, dat om van hunne bezitting iets te maken, er behalve de rijst-, industriele kultures, moeten gedreven worden; met andere woorden, Cochinchina moet producten geschikt voor de wereldmarkt kunnen uitvoeren.

Men is begonnen in de hooge landen, te midden van wildernissen, koffieboomen te planten. Wat het lot van die aanplantingen zal wezen, kan natuurlijk thans nog niet voorspeld worden. In de lage landen was de suiker-kultuur niet geheel onbekend. De inlanders plantten reeds suikerriet, dat geleverd werd aan Chinezen, die het in kleine molens vermaalden. Eenige industrielen zijn daardoor op het denkbeeld gekomen eene groote suikerfabriek op te richten en met de Chineesche molenaars te concurreren. De fabriek werd gebouwd en van uitstekende toestellen voorzien. Maar toen zij kant en klaar was, bleek het dat de rietplanters, opgestookt door de kleine molenaars, halstarrig weigerden hun riet, tegen redelijke prijzen aan de Europeesche fabrikanten te leveren. Er viel niets anders te doen dan de fabriek te sluiten.

Dit was het juiste oogenblik om aan het „model-bestuur" op Java te denken. Werkelijk werd den gouverneur van Cochinchina, die veel belang stelde in de suiker-onderneming, in overweging gegeven om, in navolging van de Hollanders, de inlanders maar te dwingen riet te planten en aan de fabriek te leveren. Wat denkt gij dat hij besloot? — Tot geen prijs was hij voor dwangmaatregelen te winnen. „De inboorlingen," antwoordde hij, „zijn eenmaal door de Fransche wet in Cochinchina „erkend als landbouwers, eigenaars, vrije menschen. Zij zullen „het zoo volledig mogelijk blijven. Hâtons le progrès, ren„dons le clair aux yeux de tous; mais ne l'imposons „pas."

Thans worden aan de suikerfabrikanten woeste gronden in eigendom afgestaan en zal men de suiker-kultuur gaan beproe-

ven met Chineesche emigranten en met koelis die men zonder pressie zal kunnen aanwerven.

Hoezeer anders intrinsiek goede zaken spoedig nagebootst worden, is men nergens ter wereld geneigd ons dwang en monopoliestelsel na te volgen. Niet alleen de Engelschen, die vastberaden de vrijheid huldigen en van haar uitmuntend partij trekken, maar zelfs de radelooze Franschen verwerpen ons „model-bestuur." In plaats dat zij van ons kunnen leeren op koloniaal terrein, is het, helaas! zoo ver met ons, vrijheidlievende Nederlanders gekomen, dat wij van hun de les moeten hooren: „Laat ons den vooruitgang in Indië bevorderen, laten wij hem „duidelijk voor iedereen maken; maar wachten wij ons hem „iemand op te dringen."

In een feuilleton van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, behandelt een blijkbaar ervaren staathuishoudkundige, op populaire wijze, de quaestie van den vrijen handel. De schrijver geesselt onbarmhartig de volksvooroordeelen, welke nog te veel in omloop zijn en dikwerf het betrachten van zuiver economische beginselen in den weg staan. Vooral treft ons de volgende flinke zinsnede:

„Welke is toch eigenlijk de grondslag van al den menschelij-„ken arbeid en de bron van alle welvaart en rijkdom? Immers „geen andere dan deze: De mensch arbeidt om voort te brengen „wat hij behoeft; hij arbeidt daartoe wat hij wil, hoe hij wil, „zooveel hij wil, waar hij wil en wanneer hij wil, alles naar „dat zijn verstandig overleg hem dit aangeeft en alles volkomen „vrij, alleen geleid en beperkt door de zedelijke begrippen van „recht, eigendom en persoonlijke vrijheid en veiligheid van ieder „ander. Zijn begrip van recht, eigendom en vrijheid zegt hem „verder, dat hij met hetgeen hij heeft voortgebracht, ook moet „kunnen doen wat hij wil, dat is dat hij het moet kunnen ver-„ruilen voor iets anders en dit mag doen waar hij wil, wanneer „hij wil en zoo voordeelig voor zich zelven als hij kan."

Wij zijn overtuigd, dat indien men deze zinsneden, in de volkstaal vertolkt, door de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java, de eenvoudige landbouwers aldaar liet voorleggen, de meesten zouden antwoorden: „Zóó is het, heer; zóó

zouden wij wenschen dat het ware." Menigmaal is het gebleken, dat feitelijk de inboorlingen van Indië rechtzinniger economisten zijn dan hunne Europeesche gebieders. Immers, arbeidt de inlander liefst, volkomen vrij, zooveel, waar en wanneer hij wil, en evenzeer verruilt hij gaarne, hetgeen hij heeft voortgebracht, waar en wanneer hij wil en zoo voordeelig voor zich zelven als hij kan.

Het is zijn heer en meester, het gouvernement van Nederlandsch-Indië, die gestadig zondigt tegen de ware economische wetten; het zijn de ministers van koloniën en de leden der beide kamers der Staten-Generaal, die dat gouvernement versterken in zijne economische ketterijen. Het zijn Nederlandsche vooroordeelen die den bruinen Nederlandschen onderdaan verplichten te arbeiden in strijd met zijn verstandig overleg en hem beletten zich te laven aan de bron van alle welvaart en rijkdom.

Niet de gedwongen suikerriet- en koffieplanters, niet de heeredienstplichtigen, maar alle Nederlanders, die in meerdere of mindere mate de schuld dragen dat er in Indië gedwongen suikerriet- en koffieplanters en heeredienstplichtigen zijn, treft daarom het verwijt dat de Rotterdamsche staathuishoudkundige hen maakt, die de ware leer kennen, maar toch den moed niet hebben haar werkdadig te belijden:

„Handel en nijverheid, dat is de menschelijke arbeid tot on-
„derhouding der menschheid, moesten vrij zijn als de ongebrei-
„delde menschelijke geest. Ieder weet dit wel; ieder denkend
„mensch gevoelt dit in zich; de wereldgeschiedenis leert ons ook
„dat wij langsamerhand daarheen, dat wij er ook eindelijk toe
„komen zullen; maar wij moesten met veel krachtiger aandrift
„daarnaar streven, met veel meer zuiveren zin daarnaar trach-
„ten, veel losser zijn van allerlei verouderde en oudwijfsche uit-
„vloeiselen van domheid en eigenbaat, van protectiegeest en be-
„driegelijken localen zin. Wij willen vrij zijn, doch maar al te
„veel vatten we 't zóó op: ik ben vrij, vooral voor mij. Daar-
„door zien wij 't algemeen belang, dat ook 't onze is, over 't
„hoofd."

Niet zonder bitterheid, herinnert men zich de onrechtvaardige bejegening welke, onder het autocratische stelsel van bestuur, de

Nederlanders trof, die het ondernamen hun vaderland in Indië te dienen. Het was hen niet verboden als brave huisvaders te leven; maar het gouvernement belette hen de eerste plichten van den echtgenoot en vader naar behooren te vervullen. Zij waren veroordeeld de opvoeding hunner kinderen stelselmatig te verwaarloozen. In Indië bestond bijna geene gelegenheid tot onderwijs en, door de bepaling, dat geene noemenswaardige landsbetrekkingen zouden worden vergeven dan aan diegenen welke hunne opleiding in Europa, en wel in eene bepaald aangewezen inrichting, hadden genoten, werden de nakomelingen van minder vermogende ouders reeds in hunne wieg bestemd om als parias op te groeien, — die van door de fortuin begunstigden, gedwongen om in hun prille jeugd, ver van het vaderlijk toezicht, als wezen, te midden van onverschillige, zoo niet van ergerlijke speculanten in Oostersche kindertjes, zich zoo goed of zoo kwaad als het kon voor eene Indische loopbaan klaar te maken.

De autocratie had alleen oog en oor „voor de Europesche opvoeding," en daarvoor vertrapte zij de edelste aspiratiën van talrijke gezinnen, verwoeste zij het levensgeluk van duizende Nederlanders.

Zoo hardvochtig handhaafde zij de bepalingen op het radicaal der Indische ambtenaren en het onderwijs, dat er bijna een opstand noodig was om ze te verzachten en ze eindelijk te vervangen door maatregelen, welke aan de billijke eischen der Europeanen volledig te gemoet komen.

Indië bezit thans uitmuntende scholen voor lager en uitgebreid lager onderwijs. Te Batavia bestaat eene goede inrichting van middelbaar onderwijs, waar de jonge lieden de kennis kunnen verkrijgen om met succes het groot ambtenaars-examen af te leggen. De oude grieven, die zoo veel misnoegen en wrevel baarden, zijn verdwenen, en wat blijkt de uitkomst te zijn van de thans gevolgde vrijzinnige, menschkundige staatkunde?

Een aantal afstammelingen van Europeanen, die onder het oude régime, van onderwijs en opvoeding verstoken zouden zijn geweest, maken zich thans bekwaam voor eene eervolle loopbaan in hun geboorteland, waar zij voorheen verdrongen werden door telkens uit Nederland aangekomen nieuwelingen, soms van een minder allooi, soms ongeschikter dan zij, op wien met laakbare verachting werd neêrgezien. En de Europesche opleiding, de opvoeding in Europa, zoo hartstochtelijk

door de autocratie op den voorgrond gesteld, wordt thans niet minder op prijs gesteld door de Nederlanders wien het mogelijk is dit voordeel hunne kinderen deelachtig te doen worden. Wat vroeger zoo slecht werd bereikt door redelooze, onzinnige dwangmiddelen, geschiedt tegenwoordig geheel vrijwillig. Hoofd-ambtenaren, kooplieden, industrielen, militairen verlaten Indië, veelzins vóór het hun persoonlijk lief is, met geen ander doel dan om zich in het moederland geheel aan de opvoeding hunner kinderen te wijden. Anderen, door de eischen hunner carrière of door hunne zaken in Indië teruggeroepen, laten hunne zoons in Nederland achter, ten einde hen de gelegenheid te geven de aangevangen studiën te voltooien. In één woord, indien in 't algemeen van beschaafde Nederlanders kan getuigd worden, dat zij veel over hebben voor de opvoeding hunner kinderen, aan de Indo-Nederlanders mag de eer niet betwist worden, dat zij zich daarvoor de grootste offers getroosten.

Nergens springt dit zoo zeer in 't oog dan in het vorstelijk 's Gravenhage. De gerepatrieerde Indische gezinnen vormen er eene aanzienlijke kolonie, die op de samenleving en zelfs op den materielen vooruitgang der residentie een merkbaren invloed heeft uifgeoefend. Geheel nieuwe wijken zijn verrezen en niet weinig is de bedrijvigheid der Haagsche burgerij toegenomen door den toevloed der Indische familiën. Vraagt men wat de Indiërs in den Haag doen, dan zal de oppervlakkige flaneur antwoorden: „Niets anders dan royaal geld verteeren." Maar zij, die met hen omgaan, weten beter. Voor hen is het geen geheim dat de meeste Indische huisvaders zich in de residentie een schijnbaar werkeloos leven getroosten, alleen uit de prijzenswaardige zucht om zoo veel van hen afhangt, de toekomst hunner kinderen te verzekeren. Trouwens, het is een feit, dat zóó vele Haagsche scholen bloeien, zij dit in niet geringe mate aan Indische ouders en kinderen te danken hebben.

Hierop maakt echter de voornaamste, namelijk de Hoogere Burgerschool — de schier eenige en onvermijdelijke trechter langs welke tegenwoordig de jonge lieden eene Indische zoowel als eene Nederlandsche loopbaan kunnen intreden — eene beklagenswaardige uitzondering. Die school mag roemen op eenige uitstekende docenten; maar het bestuur, directie en commissie van toezicht, is blijkbaar zoo ongeschikt voor zijne taak, dat bij het groote publiek zoowel als bij de bevoegde autoriteiten, de

leeraars. Voor deze zonen van het Oosten bezit al wat op de phantasie werkt, de zinnen streelt, schittert en schel klinkt, eene eigenaardige aantrekkelijkheid: levendig, woelziek, rusteloos, verre boven het gewone peil van hunnen leeftijd, deelen zij ongemerkt aan hunne medemakkers iets van die eigenschap mede, een geest van tegenstribbelen steekt geheel de klasse aan. Doorgaans met beperkte vermogens en middelmatig van aanleg, toonen zij weinig vatbaarheid tot het volgen van een streng logisch betoog, of voor kalme, bedaarde redenering. Om de resultaten der bewijsvoering is het hun te doen; deze in het geheugen te prenten, zonder ernstig onderzoek of opzettelijke studie, is hun hoofdstreven. Zij leven te snel en genieten te gaarne om zich den pijnlijken arbeid te getroosten van stil te staan bij de afleiding of ware beteekenis van een enkel woord, om de gehoorde lessen door gezet nadenken zich eigen te maken en zóó in zich op te nemen, dat kennis worde hun duur verworven eigendom. Niet wetenschap is het doel, maar aflegging van het examen, zoo spoedig mogelijk. Meestal van ouders en nabestaanden verwijderd, zonder leiding of toezicht, los van de banden die het huisgezin tot zegen maken, en afkeerig van de tucht onontbeerlijk op hunne jaren, zwerven zij in ons midden rond, en nemen van westersche beschaving weinig meer over dan uiterlijken glans of vernis, zoo al niet de uitwassen en verdorvenheid der weelde.

„Er waren en zijn eervolle uitzonderingen; jongelingen van Indische geboorte en afkomst, even lofwaardig om hun karakter en gedrag als wegens hunne vlijt en aanleg, die door vasten wil en energie de zinnelijke neigingen beteugelen en als voorbeelden mogen strekken voor onze Nederlandsche jeugd. Mogen zij, wier hart hun zegt dat deze getuigenis hen geldt, de hoop niet teleurstellen, die wij voor Indië en het moederland koesteren van hunnen arbeid! Dat intusschen de taak der onderwijzers tegenover hen, voor wie elke inspanning een last en alle schoolwerk eene foltering is, in dubbele mate overleg en moeite vordert, ten einde niet de vrucht van hun onderwijs ook voor betergezinden verloren ga, beseft ieder. Zonder onvermoeid geduld en beleid van hunne zijde, wordt allengs de gezicht-einder beperkt en ter wille van deze achterblijvers en weêrspannigen het niveau van hun onderwijs verlaagd. Wij kunnen het euvel ligter aanwijzen dan de oorzaak wegnemen: doch ter billijke waardeering van de gesteldheid der school moesten wij melding maken

van een bezwaar dat zich aan geene instelling van middelbaar onderwijs in dezelfde mate doet gevoelen als hier, en in eene naburige gemeente."

Het bestuur der Haagsche Hoogere Burgerschool is tot dus verre het eenigste dat klaagde over de Indische kinderen. Elders ziet men ze integendeel niet ongaarne. Leiden en Delft, die vele Indische jongelieden ontvangen, en nog wel op een leeftijd dat de hartstochten in de jeugdige gemoederen ontwaken, concurreren om strijd wie er de meeste op zijne colleges bekomt; en zoo men te rade gaat met de wenschen der hoogleeraren in Indische talen en vakken, dan bespeurt men dat zij niets liever verlangen dan een zoo groot mogelijk aantal jonge lieden uit Indië.

Kundige hoogleeraren, directeuren van Burgerscholen en commissiën van toezicht hadden evenmin bezwaar tegen de eigenschappen der Indische kinderen. Stel dat de schets welke de Haagsche commissie daarvan geeft, juist is; stel dat de Indische jeugd levendiger, rusteloozer is dan de echte Hollandsche brave Hendrikken; stel dat zij mocielijker te hanteren is dan de plompe, naargeestige blokkers, die blijkbaar jongens naar het hart der commissie zijn, dan zou men recht hebben van directeur en commissie te vergen, dat de school ingericht werd naar de eischen van die jeugd. De commissie mag zich niet beroepen op de hoedanigheid der grondstof als haar fabrikaat niet deugt. Als zij de leerlingen verknoeid, die elders uitmuntend opgeleid worden, heeft zij het aan haar onbekwaam bestuur te wijten, niet aan hare arme slachtoffers, dat de onderneming in de praktijk faalt.

Intusschen, heeft de uitval der commissie tegen de Indische kinderen de verontwaardiging opgewekt niet alleen van de Indiërs in de residentie, maar ook van vele verstandige Hagenaars, die bedenkelijk het hoofd schudden over de ongerijmde wijze hoe met de Hoogere Burgerschool wordt omgesprongen. Dit is echter niet genoeg. De gemeenteraad, behoudens enkele eervolle uitzonderingen, handhaaft en directeur, en commissie van toezicht, die blijkbaar voor hunne taak niet berekend zijn en de feilen die zij begaan verergeren door een ongehoorden blaam te werpen op de jeugd die zij, integendeel, geroepen zijn ten goede te leiden en te beschermen.

Zoolang deze toestand duurt, raden wij de Indische familiën aan, zich, in het belang harer kinderen, niet in den Haag te

vestigen. Overal elders, te Delft, Leiden, Leeuwarden, Groningen, Zwolle, waar zij slechts willen, kunnen hare zoons eene goede opleiding genieten en zijn zij daar gevrijwaard tegen beleedigingen welke het allermirst in de hofstad moesten treffen, gezinnen die in de eerste plaats eene heusche, hoffelijke behandeling verdienen.

TH.

Het is bekend, dat, in eene algemeene vergadering van aandeelhouders, op 8 november 1871 te Amsterdam gehouden, besloten is tot verlenging van het octrooi der Handelmaatschappij voor een nieuw tijdvak van vijf en twintig jaren, aanvangende met het jaar 1875. In die vergadering had een incident plaats, grievend voor een achtenswaardigen stemgerechtigde, maar dat tevens getuigt van de revolutie, welke, sedert een kwart eeuw, in onze parlementaire zeden is volbracht.

De heer Opperdoes Alewijn, indien wij ons niet vergissen, een der voormalige Edel Mogende Heeren, ter ruste sedert 1848, verlangde de vergadering te onthalen op eene geschreven redevoering handelende over de Oost-Indische Compagnie, den Nederlandschen handel van vóór vijftig jaren, de oprichting van de Handelmaatschappij. Hij begon zelfs op te halen van den tachtigjarigen oorlog .... toen de vergadering van ongeduld losbarste en, door geschuifel en andere luidruchtige teekenen van afkeuring, hem belette voort te gaan.

Gebolgen over deze bejegening, heeft de heer Opperdoes Alewijn zijne redevoering laten drukken met een brief aan Dr. A. Vrolik, voorzitter van commissarissen der Handelmaatschappij, en ook ons vereerd met de toezending van een exemplaar.

Voor zoo ver daarmede bedoeld wordt ons oordeel uit te lokken, willen wij gaarne den heer Opperdoes Alewijn dit genoegen geven. Wat betreft de redevoering, volmondig moeten wij verklaren, dat zij niets geeft dan hetgeen reeds door anderen en veel beter is gezegd en geschreven, en zich alleen onderscheidt door de uitdrukking van het anachronistisch leedgevoel dat de Maatschappij thans niet meer de buitensporige bescherming der regering, zoo als in den tijd van koning Willem I, geniet.

Omtrent de minder heusche behandeling in de vergadering,

willen wij liever, met oud-vaderlandsche omzichtigheid, onzijdig blijven. De heer Opperdoes Alewijn zelf schijnt te erkennen dat zijne redevoering niet onderhoudend is. In den brief aan Dr. Vrolik schrijft hij: „Menigmaal heb ook ik, gedurende mijne veeljarige „ondervinding, mij in de noodzakelijkheid bevonden, te lang ge„rekte en mij vervelende redevoeringen te moeten aanhooren, „maar nimmer is het denkbeeld bij mij opgekomen om den „spreker te verontrusten."

Inderdaad, eene lofwaardige bezadigheid, die den heer Opperdoes Alewijn eer doet. Maar, andere tijden, andere zeden! Het tegenwoordig geslacht is prikkelbaarder en, in vergaderingen, schijnt het meer dan de voorgangers te hechten aan den stelregel van Boileau:

Tous les genres sont bons, excepté le genre ennuyeux.

De wet van 28 juli 1850 (Nederl. Stb. n°. 44) betrekkelijk het Nederlanderschap is, ten aanzien der ingezetenen van Nederlandsch Indië, alles behalve eene liberale wet. Onder anderen, verplicht zij personen, die per se Nederlanders moesten zijn, zich de kosten en de moeite te getroosten om door naturalisatie die hoedanigheid te verkrijgen. Maar daarbij heeft men het niet eens gelaten. De illiberale wet wordt buitendien zoo illiberaal mogelijk toegepast. Althans in het bijblad van het Indisch Staatsblad treft men onder n°. 2173 eene interpretatie van de wet van 1850, door het departement van justitie in Nederland, dd. 3 juni 1868 n°. 149 gegeven, bepalende dat kinderen, zelfs de minderjarige, geboren vóór de naturalisatie hunner ouders, ten gevolge van die naturalisatie, toch nog geene burgerschapsrechten kunnen verkrijgen.

De hardheid van de wet en van de interpretatie zal het duidelijkste blijken uit een voorbeeld. Het betreft een geacht ingezeten van Nederlandsch Indië, een hoofd-ambtenaar, den oud-directeur van binnenlandsch bestuur, den heer Kollmann.

Zijn vader, Dr. G. J. A. Kollmann, een Beijer uit Wurzburg geboortig, werd, zonder dat hij zich liet naturaliseren, bij koninklijk besluit van 18 juli 1821, benoemd tot officier van gezondheid voor de Oost-Indische dienst, waartoe hij, onafgebroken,

met uitzondering van een verlof naar Europa gedurende 1835—36, tot aan zijn dood, op 7 maart 1839 te Padang, bleef behooren. Tijdens zijne plaatsing bij den staf van den gouverneur-generaal, werd de heer Kollmann te Buitenzorg, den 11 maart 1824 geboren, dus uit ouders in Nederlandsch Indië gevestigd. Hij was daarom, niet alleen op grond van art. 5 nos. 1 en 2 van het Burgerlijk Wetboek, Nederlander, maar ook, krachtens de destijds vigeerende Staatswetten (er zij slechts gewezen op de grondwet van 1815, art. 8), verkiesbaar tot alle betrekkingen, die bij keuze aan de ingezetenen worden opgedragen en benoembaar tot alle ambten, — bewoordingen, waarin de heer Thorbecke, bij de beraadslagingen over de wet van 1850, het begrip van burgerschapsrechten defineerde.

De heer Kollmann bezat dus, vóór de wet van 1850, feitelijk de burgerschapsrechten. Zijn hem die door deze wet ontnomen? Het is ondenkbaar, ook omdat personen in zijn geval, in Nederland wonende, werkelijk als Nederlanders worden beschouwd. Toch schijnt het voor Indië anders om te zijn. Tegenover Indische ingezetenen, wordt blijkbaar vastgehouden aan de verklaring, bij de behandeling der wet van 1850, door de regering gegeven, „dat, naar hare meening, geene genoegzame redenen (?) bestaan, „om de in 's Rijks koloniën, bij voorbeeld, van Engelschen, „Spaanschen of Portugeeschen stam geboren kinderen als leden „des Nederlandschen volks aan te merken." En dit is zeker, dat verschillende personen, ofschoon hunne ouders reeds voor 1850 ingezetenen van Nederlandsch Indië waren, en dus feitelijk het Nederlanderschap bezaten, het nogmaals door naturalisatie zich hebben verzekerd.

Nu zou men zeggen, dat de heer Kollmann zich ook maar dien omweg moest getroosten. Voor zich zelf zou hij dan eindelijk komen, waar hij, vóór de wet van 1850, reeds lang was. Doch daarmede zou hij voor zijne, na 1850 geboren zoons, er toch niet zijn. Immers, volgens de interpretatie van het departement van justitie, zouden zijne kinderen, ondanks zijne naturalisatie, geene Nederlandsche Staatsburgerrechten hebben! en zouden dezen, weder op hunne beurt, eerst door naturalisatie, in die rechten kunnen treden!

De wet van 1850 wordt, op die wijze, voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië, eene ware doos van Pandora.

Wij vernemen, dat wat den heer Kollmann betreft, hij zich

tot de regering hier te lande heeft gewend, opdat ten minste de interpretatie van 1868 ingetrokken en door eene, minder stuitende voor het gezond verstand, vervangen worde. Wij hopen dat hij daarbij vooral den steun van den minister van Staat en van binnenlandsche zaken zal bekomen. De heer Thorbecke is wel de vader van de wet van 1850; maar waarschijnlijk heeft hij geen het minste aandeel gehad aan de, achttien jaren later, daaraan door den minister van justitie gegeven interpretatie.

Reeds in 1850 werd door den heer van Hoëvell gewezen op de ongelegenheden die voor vele Indische ingezetenen uit de wet zouden voortvloeien en aangedrongen, doch te vergeefs, op eene vrijgeviger toekenning van het Nederlanderschap. Bij de behandeling van art. 107 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, kwam de zaak weder ter sprake en verklaarde het gouvernement (in de memorie van beantwoording op het verslag der kamer van 22 april 1854) dat, bijaldien uit de toepassing der wet van 1850 werkelijk verkeerde gevolgen ontstonden, het dan een punt van overweging zou kunnen uitmaken of die gevolgen wijziging der evengenoemde wet noodzakelijk maken.

Voorzeker, zal meer en meer blijken, dat de wet ten aanzien van Indie's ingezetenen, afstammelingen van vreemde Europeanen die zich aldaar vestigen, wijziging behoeft. Maar die wijziging zal iedereen dringend onvermijdelijk voorkomen, indien de regering ongerijmde interpretatiën zoo als die van 1868, halstarrig handhaaft.

Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam.

Men zal zich herinneren, dat het eenig effect van de in 1866 door den minister van koloniën P. Mijer aan den volke van Java verkondigde proclamatie was: het instellen van een plaatselijk onderzoek naar de rechten van de inlanders op den grond, met het doel om te overwegen, zooals het in de proclamatie heette, „of die rechten vatbaar zijn voor nadere bevestiging of uitbreiding." Men heeft in het moederland, en te recht, niet de uitkomsten van dit onderzoek afgewacht om, bij de agrarische wet, te bepalen dat de door de inlanders bezeten grondrechten bevestigd en aan rechtmatige bezitters eigendomsbewijzen uitgereikt behooren te worden. Reeds met de agrarische wet in de hand, gaat het bij de regering niet vlot met de uitvoering van bepalingen die, wanneer men het ernstig meent met de grondrechten der Javanen, toch zoo moeielijk niet vallen te ontwerpen en toe te passen. Had men dus gewacht totdat het onderzoek was afgeloopen en de verslagen van alle residentiën verzameld waren, de zaak zou nog veel langer op het tapijt zijn gebleven. Thans, hoe aarzelend en dralend ook, zal het gouvernement eindelijk toch tot eene toepassing der agrarische wet moeten komen. Hopen wij slechts dat ze eene wezentlijk praktische en liberale zij!

Intusschen, is gedurende het vijfjarig bestuur van den gouverneur-generaal Mijer het onderzoek naar de grondrechten der inlanders voortgezet en ten einde gebracht; maar tot dusverre schijnt alleen het verslag over de residentie Bantam te zijn vastgesteld. Ter landsdrukkerij te Batavia in 1871 van de pers ge-

komen, zijn slechts enkele exemplaren van dat verslag verspreid en is het ook niet in den handel, noch hier noch in Indië, te verkrijgen. Niet slechts daarom achten wij 't van belang het in dit tijdschrift op te nemen; maar voornamelijk om den allerbelangrijksten inhoud.

Het onderzoek, blijkbaar door kundige, geschikte, met de inlandsche huishouding zoo wel als met de volkstaal goed bekende ambtenaren volbracht, werpt het meest volledige, soms een zeer verrassend licht op de inlandsche dessa-vereeniging, hare organisatie, hare middelen van bestaan, op den oorsprong en de gevolgen van het grondrecht, de verschillende soorten van bezittingen, op de gebruiken bij de inheemsche kultures, op de gouvernements-kultures, de belastingen en de verplichte diensten. Het heeft geloopen over 56 dessas in de vier regentschappen van Bantam. Naar ons werd medegedeeld, heeft de commissie van onderzoek dikwerf de geheele mannelijke bevolking van bepaalde dessas in verhoor genomen en zich de uiterste moeite gegeven om achter de waarheid, niets dan de waarheid te komen. De in het verslag beknopt medegedeelde feiten berusten dus op een solieden grondslag; zij moeten leiden tot het rectificeren van menige onjuiste redenering à priori over de Javasche huishouding en over de begrippen der inlanders omtrent grondbezit en belastingen, en, in dit opzicht vooral dient de kennis daarvan in wijdere dan de officiele kring door te dingen.

Bevolking.

Nagenoeg alle ingezetenen van de onderzochte dessas houden zich met den landbouw bezig. In een der dessas zijn allen vischers, doch in den westmoesson ook landbouwers. Slechts in eene dessa houden 16 gezinnen zich uitsluitend met de vischvangst bezig. In het geheel zijn er 9 dessas, waar dat bedrijf wordt uitgeoefend. Sommige landbouwers drijven daarenboven kleinhandel. Men treft hen voornamelijk in het Noorder regentschap en Pandeglang aan, respectivelijk in 8 en 6 dessas. Anderen hebben eenig beroep ter hand genomen, zooals zoutmaken, boomkweeken, goudsmeden, praauwen voeren, zeilen maken; meermalen verrichten bewoners dezer streken koeli werk en begeven zich zelfs tot dat einde tijdelijk naar Batavia.

Het aantal bouwgronden is tot voeding der bevolking vol-

doende in 27 dessas, bij gunstigen oogst nog daarenboven in 12, doch onvoldoende in 17 gemeenten.

Standen kent men hier niet. Allen, met uitzondering der vischers, worden orang tanie genaamd. Dit is zelfs het geval in een der oudste dessas, waar zich vele aanzienlijke familiën bevinden. Wel heeft men in sommige plaatsen eenig begrip van verschil in stand, wat door het woord oendak wordt aangeduid, doch men kent er slechts twee: dien der hoofden (prijajis) en dien van den kleinen man (djalma leutiek).

In vroegere tijden was het anders. Men kende toen adel, vrije en onvrije lieden.

De adel. — De sultan mocht, evenals elk ander Mohamedaan, vier echte vrouwen hebben, waarvan echter slechts ééne, die altijd ratoe, dat is van vorstelijken bloede moest zijn, den titel droeg van padmi. De drie andere echte vrouwen werden garwas genaamd en waren dochters van vrije lieden. Bovendien had de sultan een onbepaald getal bijwijven, welke meestal genomen werden uit de dessas, waar de rijksslaven (abdis) gevestigd waren.

De zoons, door den sultan bij de padmi verwekt, droegen den titel van pangeran; de oudste, die rechtens de vermoedelijke troonopvolger was, dien van pangeran-ratoe. De overige zoons van den sultan, onverschillig of zij bij echte vrouwen of de bijwijven verwekt waren, werden ratoe bagoes, bij verkorting toebagoes genaamd. Alle dochters van den sultan, alsmede zijne verdere vrouwelijke afstammelingen droegen den titel van ratoe.

De zoons van pangerans, bij ratoes verwekt, kregen den titel van pangeran, die bij andere vrouwen of bijwijven, dien van toebagoes. Als een bewijs hoe snel adelijke familiën kunnen te niet gaan, mag het feit dienen dat op dit oogenblik in Bantam nog slechts één persoon is, die den titel van pangeran voert. Hij is een oud man, te Kanari woonachtig, die als rondventer zijn brood verdient.

De kinderen van ratoes en mannen niet van adel, droegen geen titel.

De afstammelingen van den sultan in de rechte nederdalende linie tot en met den derden graad, heetten wargas, de overige afstammelingen najakas.

Nog treft men in Bantam de adelijke titels aan van mas, entol, apoen, oejang en raden voor mannen en van ajoe voor de vrouw.

Volgens de overlevering, zouden die titels ontstaan zijn door-

dien zekere gebroeders Djong en Djo aan Moelana Hassan Oedin groote diensten hebben bewezen bij de prediking en invoering van den Islam, waarvoor hij aan Djong èn zijne afstammelingen den titel van mas, aan Djo de personele titel van agoes, aan zijne mannelijke afstammelingen dien van entol en aan de vrouwelijke dien van ajoe zou hebben gegeven. Bovendien zou de titel van mas door Hassan Oedin zijn verleend aan de afstammelingen zijner oudste dochter ratoe Pembaijon.

De meeste entols treft men aan in het district Menes (Tjiringin).

De titels van oejang en apoen behooren in Lebak te huis. Volgens de legenden, zouden er twee sultans hadji geweest zijn, een echte, de zoon van sultan Agong en een andere, die zich, gedurende den pelgrimstocht des eersten, in diens plaats zou hebben weten te stellen. Deze laatste zou den troon hebben beklommen. De echte sultan hadji, later naar Bantam teruggekeerd, zou niet verlangd hebben het bewind te voeren, doch zich in Lebak hebben gevestigd alwaar hij de bovengenoemde titels zou hebben verleend aan personen, die hem diensten hadden bewezen.

De titels van bagoes en agoes zijn geen adelijke titels. Zij worden gegeven aan personen, die onbekend zijn, doch er fatsoenlijk uitzien, of wier meerderheid erkend wordt.

Raden is geen Bantamsche titel. Zij, die gerechtigd zijn hem te dragen, worden evenwel onder den Bantamschen adel gerekend.

Sedert de inlijving van dit gewest in 1808 is de Bantamsche adel meer en meer in verval geraakt. Hij mist thans allen politieken invloed.

VRIJE LIEDEN. — Hiertoe werden in de eerste plaats gerekend zij, die den Islam hadden helpen invoeren of dien vrijwillig hadden omhelsd. Voorts zij, die zich, bij verdrag en onder zekere voorwaarden, aan de Mohamedanen hadden onderworpen, in welke categorie nagenoeg alle bovenlanders vallen. Deze vrije lieden heetten mardikas of kaoems.

ONVRIJE LIEDEN. — Deze waren de zoogenaamde abdis of rijksslaven, lieden die door geweld van wapenen genoodzaakt werden zich aan den Islam te onderwerpen. Zij waren het eigendom van den sultan als vertegenwoordiger van het rijk, hadden zwaarder lasten te dragen dan het overige gedeelte der bevolking en woonden meestal in afzonderlijke dorpen bijeen. In de tweede plaats behoorden daartoe de oetangans (wetangers of

compagnies onderdanen). Zij waren tot zekere straffen veroordeeld en gehouden tegen de zeeroovers en ander kwaad volk in straat Sunda en langs de kusten te kruisen, omtrent de schepen te rapporteren en andere zware diensten te doen, hetgeen ten gevolge had, dat velen zich daaraan onttrokken door zich in de bovenlanden te vestigen. Zij waren verplicht nabij St.-Nicolaaspunt te wonen. Eindelijk had men nog gewone slaven, die voornamelijk van Sumatra, als handelsartikel werden aangebracht.

Na deze uitweiding over vroegere, thans verdwenen, sociale toestanden, keert het verslag terug tot de tegenwoordige bevolking en wel tot de visschers. Deze dragen onderscheiden namen naar de wijze waarop zij hun bedrijf uitoefenen. Zoo heeten zij, die een eigen praauw majang bezitten, djoeragan majang. Op zoodanig vaartuig zijn gewoonlijk nog een pangiroetan, een djaroebatoe en 7 opvarenden, bendegas, welk aantal evenwel afhangt van de groote der praauw. In de baai van Bantam, waar de bemanning der praauw, buiten den djoeragan, gewoonlijk 12 koppen sterk is, bestaat het loon der opvarenden uit $^3/_5$ van de vangst. Men heeft daar echter ook pantjings, die met een schepnet langs het strand visschen in djoekongs of praauwtjes voor een à twee personen. Lieden, die op dezelfde wijze met kruisnetten uit visschen gaan, noemt men djaoels.

Rondventers van levensmiddelen zijn bekend onder den naam van grabad.

Voor zoover het aantal huisgezinnen en het zielental is opgegeven, vindt men één gezin:

in het Noorder regentschap op	422	zielen,
onder Pandeglang op	336	„
„ Tjiringin „	572	„
„ Lebak „	331	„
in de geheele residentie	357	zielen.

Taal. — Het voorheerschend idioma in het Noorder regentschap is Javaansch. Van de onderzochte dessas wordt die taal in 8 zuiver gesproken in 2 met den a-klank, in 5 gebroken (djawi kentassan); in 2 andere hoort men een mengelmoes van Javaansch en Soendaasch, in slechts 2 dessas laatstgenoemde taal zuiver spreken.

Onder Pandeglang, Tjiringin en Lebak wordt nagenoeg algemeen Soendaasch gesproken. In eerstgenoemd regentschap zijn slechts een paar dessas, waar een mengelmoes van Soendaasch

en Javaansch of van deze beide talen en Maleisch wordt gehoord. De tijdelijke nederzetting van Lampongers in een der dessas van Tjiringin, is waarschijnlijk oorzaak, dat aldaar een gemengd Javaansch en Lampongsch wordt gesproken. De gehechtheid van den stam der Badoeis aan voorvaderlijke gebruiken heeft bij hen het oud-Soendaasch nog als volkstaal doen behouden.

Dessabestuur.

In verscheiden gemeenten, vooral onder Lebak, bestaat geen eigenlijk dessabestuur. Wel is waar, worden daar de plaatsvervanger van het dessahoofd, de dorpspriester en soms ook de oudsten over de belangen der dessa geraadpleegd, doch eene verplichting is dit niet.

Aan het hoofd eener dessa staat een djaro, officiële naam voor het dessahoofd, doch in 13 gemeenten, in navolging van hetgeen onder het sultansbestuur plaats vond, nog djoeragan genoemd. Onder die djaros bevinden zich 22, die den titel voeren van loera, omdat zij de bevelen van het districtsbestuur aan een zeker aantal dessa-hoofden doen toekomen.

Het overbrengen van die bevelen aan de omliggende dessas is opgedragen aan een panglakoe — op een paar uitzonderingen na, waarin overleg met de bevolking gebruikelijk is — door den loera aan te stellen. In de nog weinig bewoonde streken van Tjiringin is hun aantal soms groot, omdat zij zich daar nooit op reis begeven dan twee of meer te samen, uit vrees voor de tijgers en de rhinocerossen. In een enkele dessa is hun tevens het toezicht over de wegen opgedragen.

De djaro heeft het algemeen toezicht over de dessa; hij zorgt dat de bevelen van het districtsbestuur worden ten uitvoer gelegd; neemt gewoonlijk de padiproductie der belastingschuldigen op; int de landrente en zorgt voor de policie in zijne gemeente. Soms doet hij verrichtingen, die in de meeste dessas aan een der leden van het dessabestuur zijn opgedragen, als de verdeeling der heerediensten, en zorgt hij, dat de kinderen behoorlijk worden gevaccineerd.

Een vereischte, hetwelk in de geheele residentie bij alle leden van het dessabestuur verlangd wordt, is, dat zij te goeder naam en faam bekend staan. Behalve dit, let men bij de verkiezing van een djaro, hier op zijne geschiktheid om die betrekking,

waar te nemen, dáár, dat hij tevens de middelen bezitte om zijn stand op te houden. Op andere plaatsen verlangt men dat hij van goede afkomst zij, elders weder wordt de plaatsvervanger onder de nabestaanden van het afgetreden dessahoofd gezocht. Van daar dan ook dat er voorbeelden zijn, dat iemand zijn vader als loera opvolgde op vijftienjarigen leeftijd of dat zoodanig hoofd reeds de zevende is uit zijn geslacht, aan wie die betrekking bij opvolging te beurt viel. Dit strookt trouwens met de adat, want onder het sultansbestuur volgde de zoon zijn vader meestal op, ofschoon soms hij tot die betrekking werd geroepen, die het meeste gaf of het meeste beloofde.

Onder de sultans toch geschiedde de aanstelling of door den vorst zelven of door zijn leenman, indien de dessa in leen was gegeven. De inkomsten van den vorst bestonden in een gedeelte van het padigewas. Behalve den hoofdpati, den eersten staatsdienaar, die een vast tractement van 10 realen (*f* 21,33) 's maands ontving, werd geen der ambtenaren in geld betaald. De sultan stond hun in zekere streek het gedeelte van het padigewas af, dat hij zelf gerechtigd was als belasting te heffen.

Het ambtelijk personeel bestond nevens den reeds genoemden hoofdpati, uit nog twee andere patis, wier werkkring ongeveer gelijk was aan die der tegenwoordige kliwons en mantris nagri. Het rijk was verder verdeeld in landstreken, waarover toemengoengs waren gesteld, zooals Djassinga, Lebak, Ponthang en Menes. Deze toemengoengs inden de vorstelijke inkomsten, spraken recht en zorgden voor de uitbreiding van den landbouw. Er waren ook toemengoengs, die bepaalde ambten op de hoofdplaats bekleedden, bij voorbeeld toemengoeng pabean (van bea), belast met het heffen der inkomende rechten. Zelfs vrouwen kregen den rang van toemengoeng. Zoo heette zij, die het toezicht had over de bijzitten: toemengoeng selir.

De binnenlanden werden, onder het toezicht der toemengoengs, bestuurd door personen wier standpunt geheel overeenkomt met dat van loera. Zij waren namelijk gesteld over een zeker aantal dessas. In den regel werd het meest geschikte hoofd van een der samengevoegde dessa gekozen, soms echter ook een ander persoon. Maakten zij zich bijzonder verdienstelijk, dan kregen zij den titel van ngabehi.

Aan al deze ambtenaren, bekend onder den algemeenen naam van poengawas, werden de inkomsten van een zeker aantal

dessas toegewezen — voor zoover zij een gebied onder zich hadden — in dat gebied gelegen. Bijzondere verdiensten konden hun den titel van pangeran doen verwerven, zoodat de omstandigheid, dat eene dessa de belasting moest opbrengen aan een pangeran, nog geenszins kan worden aangevoerd ten bewijze, dat de gronden aan een prins van den bloede in leen waren afgestaan. — In dergelijk geval was de titel van pangeran niet erfelijk en hadden zijn zonen geen recht dien van toebagoes te voeren. Zij droegen dien, waartoe hun vader vóór zijne verheffing gerechtigd was. De persoon, aan wien dergelijke verheffing te beurt viel, stond bekend als warga poengawa.

De dessahoofden werden gekozen door den sultan of door dengeen, aan wien de dessa als petjaton (in leen of als ambtelijke bezoldiging) was aangewezen. In verscheidene dessas waren hun en sommige leden van het dessabestuur apanagevelden afgestaan.

Met den naam van mantri werden onder de sultans eenige lieden bestempeld, die sommige huisselijke diensten verrichten, als lampen schoonmaken enz. Zij waren eenvoudig boedjangs.

Na de inlijving van het Bantamsche rijk tot het jaar 1844 schijnen de djaros door het bestuur te zijn aangesteld, op voordracht hetzij van de oudsten, hetzij van den demang.

Tegenwoordig wordt het dessahoofd door de bevolking gekozen en hem van wege het bestuur een acte van aanstelling (piagem) uitgereikt. Hierop bestaan echter een paar uitzonderingen, vooreerst in de Chineesche nederzetting in het noorden van Serang, waar de bek door den kapitein der Chinezen wordt aangesteld, en ten tweede bij de Badoeis, waar de djoeragan, ofschoon door de bevolking op last van het bestuur gekozen, in de dessa geen gezag uitoefent, maar slechts beschouwd wordt als tusschenpersoon tusschen het bestuur en de bevolking. Het wereldlijk gezag berust bij den pohon, wiens betrekking erfelijk is in zóóver, dat zij altijd in dezelfde familie blijft, doch niet op den zoon behoeft over de gaan. Hij is de eenige wetgever, wijst de plaats aan waar elkeen zal planten en beslist over het al of niet verlaten der dessa [1]). De pohon wijst met goedvinden zijner stamgenooten zijn opvolger aan.

---

[1]) De laatste vestiging werd om reden van gezondheid verlaten, de tegenwoordige zal dit weldra worden omdat de dessa kotor is, dat wil zeggen in den laatsten tijd te dikwijls door vreemdelingen is bezocht. Er

Het dessahoofd wordt in zijne werkzaamheden bijgestaan door één of meer personen, die onder Serang en Pandeglang, het meest bekend zijn onder den naam van pangiwa of pawar (van oewar, bijeenroepen); onder Tjiringin, onder dien van panglakoe — omdat zij niet alleen aan de ondergeschikte djaros, maar ook aan de bevolking der dessa zelve de bevelen van het dessahoofd overbrengen — en onder Lebak meestal marinjoe worden genoemd. In de gehuchten (ampeans) treden zij veelal als plaatsvervangers van den djaro op. Zij zijn voornamelijk belast met de heerediensten; roepen daartoe de bevolking bijeen; geleiden de dienstplichtigen naar het werk; verdeelen het en houden het toezicht over den arbeid. Schier overal worden zij door den djaro aangesteld, na overleg met de bevolking; op eene enkele plaats in overleg met de oudsten. Doch het komt ook voor, dat de bevolking den pangiwa kiest of zonder ruggespraak, of in overleg met den djaro. Die afwijkingen van den regel hebben alleen in het Noorder regentschap plaats. In de meergenoemde Chineesche nederzetting heeft de bek een plaatsvervanger, die wakil wordt genoemd. Ook bij de Bandoeis bestaan dergelijke plaatsvervangers, ten getale van zeven en bekend onder den naam van djaro dangka. Zij worden door den pohon, het geestelijk en wereldlijk opperhoofd, aangesteld om te zorgen, dat zijne bevelen in de afzonderlijke nederzettingen worden opgevolgd, en dat geen vreemden het gebied der dessa binnendringen. Zij worden jaarlijks verwisseld.

Een der voornaamste leden van het dessabestuur is de panghoeloe (dorpspriester), op vele plaatsen ook amil genaamd, omdat hij vroeger belast was met de inning der djakat. Behalve de behartiging der godsdienstige belangen van de bevolking, zijn hem zeer verschillende werkzaamheden opgedragen. Hier staat hij den djaro ter zijde en constateert hij het padiproduct; daar heeft hij het toezicht over de wegen of over de vaccine. Soms treedt hij op als ceremoniemeester bij huwelijken en begrafenissen. Op vele plaatsen zijn hem de administratieve werkzaamheden opgedragen en vervult hij als zoodanig de functien van dessaschrijver.

---

blijft slechts ééne nieuwe wijkplaats over, omdat deze volkstam niet hooger mag wonen dan de tampat pamoedjaan, de heilige plaats in wier nabijheid zich de oorsprong der Tjioedjeng bevindt.

Om zijne betrekking goed te kunnen waarnemen, moet hij bekend zijn met de godsdienstige voorschriften en op sommige plaatsen daarenboven kunnen lezen en schrijven.

Hoewel gewoonlijk in elke dessa slechts een dorpspriester gevonden wordt, zijn er soms twee, drie of vier in dezelfde gemeente vereenigd.

Op de meest verschillende wijzen wordt de panghoeloe gekozen. Als regel kan men aannemen, dat hij wordt aangesteld door den djaro na overleg met de bevolking; in een enkel geval na overleg met de oudsten. Doch meermalen geschiedt het, dat de bevolking den panghoeloe kiest, hetzij zelfstandig, hetzij in overleg met den djaro. Een voorbeeld bestaat, dat de oudsten den dessapriester aanstellen na voorafgaande ruggespraak met den djaro, doch ook, dat de aanstelling berust bij den demang of bij den regent.

Waar missigits zijn, wordt de panghoeloe in zijne bediening geholpen door een modin, die met luider stem de gemeente tot de gebeden oproept; een merbot, die de moskee in orde houdt, den bedoeng (grooten trom) slaat en voor de verlichting van het gebouw zorgt, en een ketib, die des vrijdags den koran voorleest. In de onderzochte dessas van het Noorder regentschap vindt men 4, onder Pandeglang 3, onder Tjiringin 4 moskeeën. Onder Lebak geen. Onder Serang verviel er een omdat de sourat zegt, dat er geen missigit behoeft te bestaan, als er des vrijdags niet genoeg menschen naar het heiligdom opgaan. Langgars worden schier overal aangetroffen.

Bij den stam der Badoeis zetelt het geestelijk gezag bij den poïon, die ook de huwelijken sluit. Hij is de tusschenpersoon tusschen het volk en zijne godheden, de para artja, die hij alleen op de heilige plaats (tampat pamoedjaan) aanbidden mag. Aan die para artja ontleent hij zijn geestelijk gezag. Deze zijn niet allen gelijk in rang en macht, maar vormen verschillende trappen tusschen den hemel (Sawarga) en de aarde. Zij zijn genaamd Sasaka Pchon, waarvan Panjawoengan de voornaamste is. De para artja zijn niet uit zich zelf ontstaan, maar de oorsprong van alles is batara toenggal of eerste begin. (Dezen naam vindt men in alle tjerita waijang. Ook de groote vorstengeslachten op Java zeggen daarin hun oorsprong te hebben.)

In eenige dessas bestaat een onbezoldigd policiedienaar, die de gevangenen begeleidt en tevens boodschapper en brievenbe-

steller is. De meest algemeene naam is djagakersa. Onder Pandeglang noemt men hem barisan of pabaris, omdat hij bij plechtige gelegenheden naar de hoofdplaats moet opkomen om, gewapend met piek en golok, in de stoet van den regent plaats te nemen. In zijne dessa werkzaam, bestaat zijn distinctief in een golok en een stuk touw. Vroeger moest deze beambte wacht doen bij den demang. In andere dessas van dit regentschap heet hij eenvoudig singapati, wat meer in het bijzonder zijne hoedanigheid als brievenbesteller aangeeft. Onder Tjiringin kent men soortgelijke dienaren niet. Onder Lebak heeten zij of kapetengan of pantjalang. In den regel worden zij aangesteld door den djaro naar eigen verkiezing, doch meermalen komt het voor, dat de bevolking hierin gekend wordt. Onder Pandeglang is dit bijna eene vaste gewoonte. In eene enkele gemeente behoort de keuze uitsluitend aan de bevolking.

Nog treft men in sommige dessas onder den naam van djoeroetoelies een lid van het dessabestuur aan, die met de functiën van dessaschrijver is belast. Vooral is dit het geval onder Tjiringin, waar men aan dergelijke beambten, boven de djagakersas, die er onbekend zijn, de voorkeur schijnt te geven. Hunne werkzaamheden, die elders veelal door den panghoeloe worden waargenomen, bestaan onder anderen in het bijhouden der registers omtrent het landbezit, wier aanleg voor eenige jaren door het bestuur is bevolen. In den regel, naar eigen inzicht, door den djaro aangesteld, mag dit in sommige dessas niet geschieden dan na overleg met de bevolking.

Eindelijk vindt men in nagenoeg alle dessas kolot-kolot (karolot) of toewa-toewa, dat zijn oudsten der dessa. Zij zijn niet altijd leden van het dessabestuur. Zijn zij het, dan mag een zeker getal niet overschreden worden; in het tegenovergesteld geval is hun aantal onbepaald. — In het Noorder regentschap worden daartoe gekozen personen, die door ouderdom en eerwaardigheid daarop aanspraak kunnen maken. Als zoodanig komen afgetreden dessahoofden vooral in aanmerking. Ofschoon zij hier in belangrijke zaken, de dessa betreffende, gehoord worden, bemoeien zij zich niet met het civiel bestuur, maar staan als het ware den panghoeloe ter zijde bij begrafenissen en in de zorg voor de missigits. — Onder Pandeglang nemen zij een zeer werkdadig deel aan het bestuur. Zij vervangen soms den djaro, of begelijden de bevolking naar het werk, dat in heeredienst moet

verricht worden. Zij worden ook geroepen om geschillen over nalatenschap of tusschen de ingezetenen onderling te beslechten, in één woord, zij zijn den djaro en panghoeloe bij hunne verrichtingen behulpzaam. Het aantal kolots is hier voor elke dessa bepaald. Bij hunne keuze wordt dan ook niet zoozeer op ouderdom dan wel op invloed en verstand gelet, al worden zij niet ligt vóór hun veertigste jaar tot die onderscheiding geroepen. Soms doet invloed van zelfs plaats nemen onder de oudsten en eene verkiezing noodeloos zijn. — Onder Tjiringin oefenen de kolots weinig gezag uit. Het zijn hier dikwijls de oudsten in jaren, op wier verstandelijke ontwikkeling minder wordt gelet. Hun aantal is voor elke dessa bepaald en hun invloed vestigt de keuze. — Onder Lebak zijn zij soms leden van het bestuur, soms niet. Daarvan hangt ook af of hun aantal vast of onbepaald is. In het eerste geval worden de invloedrijkste gekozen, in het tweede is soms eene verkiezing niet eens gebruikelijk.

De kolots worden in den regel verkozen door den djaro, doch in nagenoeg de helft der gevallen niet dan na voorafgaand overleg met de bevolking. Echter komen verscheidene dessas voor, waar de keuze uitsluitend bij de bevolking berust; in een enkel geval in overeenstemming met den djaro.

Alle leden van het dessabestuur worden voor hun leven gekozen. Slechts een voorbeeld wordt medegedeeld, volgens hetwelk de bevolking de bevoegdheid zou hebben om hen in hunne functiën niet te bestendigen.

Ieder mannelijk ingezetene, die meerderjarig is, is kiesgerechtigde. In eene enkele dessa fungeren de djompos, dat zijn lieden die niet in staat zijn te werken, slechts als getuigen bij de verkiezingen.

Grondgebied.

Boschgronden vind men in het Noorder regentschap en onder Pandeglang nog slechts in de omstreken van het meer Danoe en van den Goenoeng Karang. Tjiringin is nagenoeg geheel bosch, evenals de oostelijke en zuidelijke gedeelten van Lebak. Boschgronden worden met den algemeenen naam van leuweung aangeduid, namelijk als zij nimmer werden ontgonnen en met hoog hout bezet zijn. Daaronder brengt men ook de moerassen, waar opgaand hout groeit. De eigenlijke boschgron-

den dragen den naam van leuweung kolot, gameja of sinapeul (waarin men nog nimmer is doorgedrongen en ook bevreesd is dit te doen, Urwald). Soms worden dergelijke bosschen ook aangeduid met den naam oetan. Zij liggen zoowel in de vlakten, als op de toppen der bergen. De zware bosschen in de moerassen worden gewoonlijk aangewezen door bijvoeging van den naam der laatsten. Zoo heeft men hier leuweung Danoe alas Danoe). Onder Lebak heeft echter het woord leuweung een veel uitgebreider beteekenis. Men verstaat er onder nimmer bebouwden grond, onverschillig of die met opgaand of met alang-alang (euri) en glaga (kaso) bezet is, en zelfs vroeger bebouwden grond, die weder met bosch begroeid is.

.Woeste gronden. Deze zijn: tegal euri, gronden met alang-alang, glaga en laag struikgewas bezet en vroeger nimmer ontgonnen: steenachtige plekken in de nabijheid der zee of op de bergen gelegen, die voor bebouwing ongeschikt zijn; rantja, zeer lage met bosch begroeide plekken, te midden van ontgonnen gronden; moerassen, rawa, uitsluitend geschikt om er in te visschen, al vallen zij ook in den oostmoesson gedeeltelijk droog; verlaten zoutpannen, bekas padak, waarop geen kultuur slagen wil; het zeestrand, pasisir, uit zand bestaande; duinen, pasisir pamendet, lage heuvels met pandan begroeid, die het strand geheel van het binnenland afscheiden; tantjang, ook patikan genaamd, gronden langs de strandgronden, den oever der zee en de monding der rivieren, met api-api en ander klein hout begroeid en met zeewater doortrokken, die met hoog water onderloopen.

Vroeger bebouwde doch weder verlaten gronden. — Deze zijn in het algemeen onder den naam van reuma bekend. Het zijn gronden vroeger voor de drooge rijst-kultuur gebezigd, doch weder verlaten, hetzij omdat de teelaarde door regens is weggespoeld, en dan noemt men die angar (elders balekker), hetzij omdat er overvloed van deze gronden aanwezig is, hetzij omdat de bevolking de bewerking achterwege moet laten uit gebrek aan krachten. Dergelijke gronden worden in sterk bevolkte streken slechts zelden aangetroffen. Men vindt ze dan ook schier uitsluitend onder Tjiringin en Lebak. In laatstgenoemd regentschap wisselt de benaming af naar gelang van de gewassen, die op deze vroeger bebouwde velden opschieten. Men noemt ze leuweung als er opgaand hout, reuma als er stuikgewas, tegal

als er alang-alang en glaga, en sampalan als er gewassen opgroeien geschikt tot veevoeder.

VELDEN VOOR DE NATTE RIJST-KULTUUR. — Deze dragen den algemeenen naam van sawa en worden in drie hoofdsoorten onderscheiden: tarikan, van levend water voorzien; tada, van den regen afhankelijk; rantja of rawa, moerasgronden. Sawas treft men in bijna alle dessas aan, met uitzondering van een paar aan het zeestrand gelegen, waar de ploeg onbekend, en van de dessa der Badoeis, waar de natte rijst-kultuur met de godsdienstige begrippen der bevolking in strijd is.

De sawa tarikan worden overal geploegd. Onder Pandeglang is meermalen gebrèk aan water, om die reden heeft men aldaar eene beurtregeling ingevoerd, daarin bestaande, dat sommige sawas eerst water bekomen nadat andere er voldoende van voorzien zijn. Die het eerst water ontvangen noemt men sawa moésin, die wachten moeten sawa sala mangsa. De eerste worden omstreeks augustus, de laatsten omstreeks november beplant.

De sawa tada worden ook met den ploeg bewerkt. Eenigen ontvangen wel is waar water uit leidingen, doch niet voldoende om regen te kunnen ontberen. Zeer enkele worden bemest.

De sawa rantja krijgen soms ook toevoer van water uit leidingen, doch verreweg het meerendeel niet. Nog kan men de sawa rantja onderscheiden in die, welke in den oostmoesson zóóveel droog vallen, dat ze dan kunnen bewerkt worden en in de zoodanige, welke in den oostmoesson worden beplant en in den westmoesson onder water staan. De bewerking dezer laatste soort geschiedt vroeger dan die der andere sawas, opdat de zaailingen sterk genoeg mogen zijn om boven het water uit te steken. In het oostelijk gedeelte van het Noorderregentschap dragen deze sawas een bijzonderen naam en wel dien van sawa sala mangsa, niet te verwarren met de sawa tarikan in sommige gevallen onder Pandeglang even zóó genoemd. In het noorden van Tjiringin dien van tebassan. De bewerking dezer laatste heeft om de 4 jaren plaats. De meest algemeene wijze van bewerking is met den patjol, omdat het terrein gewoonlijk te drassig is voor den ploeg. Echter kan dit op sommige plaatsen geschieden. In het zuidwestelijk gedeelte van Lebak wordt het onkruid eenvoudig met een kapmes weggeruimd (di babal) en heeten deze sawas daarnaar sawa babalan.

VELDEN VOOR DE DROOGE RIJST- EN ANDERE KULTURES. — De algemeene naam van deze soort van velden in onbebouwden toestand is in het Noorder regentschap en onder Pandeglang tegal, onder Tjiringin en Lebak reuma. Doch ten gevolge der dichtheid van bevolking vindt men eerstgenoemden stechts zelden in dien toestand. Zij dragen weder onderscheiden namen naarmate van de wijze van bewerking en de soort van gewassen, die er op geteeld worden. Voor de padikultuur bestemd noemt men ze gaga, als zij met de ploeg bewerkt zijn en het zaad in de voren wordt geworpen (sawoer), tipar als ze ook beploegd, doch de padi gepoot wordt in gaten, die met een gepunten stok (aseuk) in den grond zijn gemaakt (ngaseuk) en hoemas, in meer algemeenen zin, als zij niet jaarlijks beplant en, na zuivering van het terrein van struikgewas, of met den patjol en daarenboven met de aseuk, of alleen met de laatste bewerkt worden. Dit geldt voor het Noorder- en middenregentschap. Hieruit laat zich verklaren, dat het terrein der beide eerstgenoemde soorten doorgaans een minder sterke helling vertoont dan dat der hoemas. In de beide andere regentschappen neemt men die onderscheidingen niet zoo streng in acht. Afgescheiden van de wijze van bewerking en van het meerder of minder aantal jaren gedurende welke zij onbebouwd blijven, worden zij vrij algemeen hoema genaamd. Men heeft daar echter afzonderlijke benamingen voor de wijze van bewerking. Zoo heeten hoema met de ploeg bewerkt weloekoean, met den patjol babadan, met het kapmes tjatjaran.

Gebezigd voor de kultuur van andere gewassen dan padi, worden deze soort van gronden overal kebon of kebonan genaamd. Onder Tjiringin treft men ze niet aan. Dit komt omdat die gewassen aldaar nimmer afzonderlijk geteeld worden, maar altijd tusschen de padi in (di baoerkeun.) In het oostelijk gedeelte van het Noorder regentschap worden bouwgronden langs de oevers der rivieren (uiterwaarden), in den oostmoesson met aardvruchten bezet, nambo genaamd.

Daar waar zich Chinezen als landbouwers hebben gevestigd, worden deze gronden bemest (di sroeboek). Dit geschiedt ook onder Pandeglang en op eene enkele plaats elders, waar zij jaarlijks beplant worden en dicht bij de dessa gelegen zijn.

Verreweg het grootste gedeelte dezer bouwgronden wordt slechts één jaar beplant en daarna verlaten. De tijd der braakligging

wisselt naar gelang der vruchtbaarheid en de aanwezige uitgestrektheid dezer gronden, tusschen 2, 3, 4, 5, 8 en 10 jaren af. Sommigen daarentegen worden jaarlijks, anderen twee of drie jaren achtereen bebouwd. Dit laatste geschiedt onder anderen bij de Badoeis, doch ook elders. Het eerste jaar, dat dergelijke gronden beplant worden, heet dit daar ngahoema, het tweede ngadjami, het derde ngabeleker. Onder Lebak noemt men het verlaten van deze gronden njami. Zoolang nog sporen van vroegeren aanplant aanwezig zijn, dragen zij den naam van djami, vervolgens dien van reuma. Na 2 of 3 jaren in dien toestand verkeerd te hebben, worden zij reuma kolot en wanneer er weder hooge boomen opstaan, vervallen zij tot leuweung. In verscheidene dessas vindt men boomgaarden (doekoehans) en enkele klappertuinen. Tusschen de boomen der eersten worden soms padi en eenjarige gewassen geplant.

GEBRUIK DER GRONDEN. — Schier overal worden de sawas uitsluitend voor de padikultuur gebezigd. De eenige uitzonderingen treft men aan in de sterk bevolkte regentschappen Serang en Pandeglang, waar evenwel, na den padioogst, nog al dikwijls tweede gewassen op de sawas worden geteeld, wat in het overige gedeelte dezer residentie slechts zelden plaats heeft.

De djatiaanplantingen nemen geringe uitgestrektheden in. Het schijnt dat de grond hier weinig geschikt is voor dezen boom, als men bedenkt dat nagenoeg de helft der bestaan hebbende aanplantingen mislukt zijn.

Voor koffie schijnen de geschikte gronden langsamerhand te verdwijnen. Wel is waar bestaan er nog eenige tuinen in het Noorder regentschap en onder Pandeglang, doch het aantal reeds afgeschreven tuinen overtreft dat der nog bestaande en in de zuidelijke regentschappen schijnt men, na eenige mislukte proefnemingen, deze kultuur te hebben opgegeven. In slechts een achtste gedeelde der onderzochte dessas wordt kampongkoffie aangetroffen, niettegenstaande in der tijd tot den aanplant is last gegeven.

De gouvernements-kultures op tegalgronden zijn nergens zóó goed geslaagd, dat men ze heeft bestendigd. Onder Pandeglang heeft men, met uitzondering der cochenille, alle bestaan hebbende kultures beproefd, doch die moeten laten varen. In den sultanstijd leverde Tjiringin peper op. Later heeft het gouvernement getracht aldaar en in de beide zuidelijke regentschappen

die kultuur weder in te voeren, doch zij heeft geenszins aan de verwachting beantwoord.

In ongeveer een derde der onderzochte dessas vindt men klappertuinen en boomgaarden, in drie vierden zoetwaternipa. Op verschillende plaatsen langs het zeestrand worden nipabosschen aangetroffen, doch men schijnt daarvan over het algemeen weinig gebruik te maken.

In 47 onderzochte dessas worden tegalgronden aangetroffen. In 44 worden die gebezigd tot het verbouwen van padi of éénjarige gewassen.

GEWASSEN OP DE BOUWGRONDEN GETEELD. — Een ieder mag op zijne bouwgronden planten, wat hij verkiest. Er schijnt echter een verbod te bestaan om de sawas braak te laten liggen. Meest algemeen wordt padi verbouwd, waartoe evenwel niemand kan verplicht worden. Hiermede is dan ook in strijd de last, eenige jaren geleden van wege het bestuur gegeven, om in 2 jaren drie maal padi te planten, waaraan men voldaan heeft, met dat ongelukkig gevolg evenwel, dat de oogsten geheel mislukt zijn. De ondervinding heeft geleerd dat er tusschen twee padioogsten zekeren tijd moet verloopen. Hoezeer nu in vroegere tijden het verbouwen van rijst gelast is, doet de bevolking dit niet als verplichting, maar uit eigen beweging, zoodat het bevel overbodig was. Zij doet dit omdat de gronden voor de padi-kultuur het meest geschikt zijn en de adat het medebrengt. Andere gewassen leveren mogelijk grooter winsten op, doch zij staan ook dikwijls aan mislukking bloot. Padi geeft dus voortdurend het meeste voordeel en moet in de allereerste levensbehoeften voorzien. Daarbij komt, dat men andere gewassen zou moeten verkoopen, ten einde het noodige geld voor den aankoop van padi te bekomen, bij welke transactiën in den regel verlies geleden wordt. Men geeft dus de voorkeur om dadelijk te planten, wat men anders niet dan langs omwegen verkrijgen kan. In de meer woeste streken van Bantam, waar men nu reeds gedurende 6 maanden de hoemas bewaken moet, om ze voor vernieling door wilde dieren te vrijwaren, zou men dat nog langer moeten doen, indien men bijvoorbeeld gewassen voor de Europeesche markt verbouwde en dus het zwervend leven dier bevolking eer toe-, dan af doen nemen. In enkele dessas stelt men er eene eer in zijn eigen padi te kweeken, waardoor men geacht wordt tot de orang tani te behooren. Padi wordt echter meermalen

met andere gewassen dooreen gezaaid. Dit is een zeer oud gebruik.

Men is zoo volkomen meester over de gronden, waarvan men den eigendom (milik) bezit, dat men zelfs sawas van bestemming mag veranderen, bijvoorbeeld in een boomgaard of klappertuin herscheppen, zonder dat het bestuur hiertegen iets vermag. Met de sawa nagara is dit anders gesteld. Deze mogen niet aan hare bestemming onttrokken worden en daar ze zijn aangelegd om de padi-kultuur te bevorderen, moeten ze ook jaarlijks met padi beplant worden. Wie dit verzuimde, zou zijn recht op een aandeel verliezen. Ook op de sawa wakap moet padi geteeld worden. Beide soorten van sawas mogen echter met tweede gewassen bezet worden.

GRENZEN DER BOUWGRONDEN. — De grenzen (heuleut) der sawas worden algemeen door dijkjes, galengs, gevormd. Soms plaatst men op de hoeken nog steenen, boomen of andere merkteekenen. Bezigt men hiertoe vruchtboomen, dan blijven deze aan den planter toebehooren. Als regel kan men stellen dat de galeng, bij vlak terrein altijd, en bij hellend in de meeste gevallen, aan de bezitters der aanliggende sawas, ieder voor de helft, toebehoort. Daarop komen de navolgende uitzonderingen voor: In ééne dessa wordt de galeng geacht geen voorwerp van eigendom te kunnen zijn, in twee andere behoort zij aan hem, die haar heeft aangelegd. Waar de galeng bij hellend terrein, niet aan de beide aangrenzende sawabezitters toebehoort, is zij in de meeste gevallen de eigendom van hem, die de hooger liggende sawa bezit. Als reden hiervoor wordt opgegeven dat deze het meest belang bij haar bestaan heeft. Wil hij zijn sawa in haar geheel behouden, dan dient hij te waken tegen het afkappen van de onderzijde door zijn buurman. Dit geschiedt door van afstand tot afstand, tegen die galeng aan, stokken (patok) in den grond te steken. In een paar dessas behoort de galeng echter uitsluitend aan den eigenaar der lagerliggende sawa. Bij sterk hellend terrein, treft men soms een dubbele galeng aan. De eigenaar der lager liggende sawa heeft die gewoonlijk zoodanig aangelegd, dat tusschen beide een goot of geul is, waarin het van boven komend water wordt opgevangen. Dit geschiedt om het gewas niet te doen lijden door den zwaren val van het water en den bezitter der lager gelegen sawa de gelegenheid te geven om dat water, naar verkiezing, over zijn veld

te verdeelen. In dat geval wordt ieder der sawabezitters geacht eigenaar te zijn van de galeng aan zijn kant gelegen.

Het onderhoud der galengs geschiedt in den regel door beide aangrenzende eigenaars, zelfs al mocht een hunner haar hebben aangelegd. Ieder onderhoudt de helft der breedte, aan zijne zijde gelegen. Bij hellend terrein bestaan hierop enkele uitzonderingen. De eigenaar der hooger liggende sawa heeft het recht de galeng door te kappen om zich van het overtollige water te ontdoen, mits hij haar in den vorigen staat herstelle.

De eigenaar der lager liggende sawa mag in den regel alleen het gras en het onkruid van den steilen kant der galeng wegkappen. Zijn buurman is dan met het onderhoud der geheele galeng belast en moet voor de aanhooging zorgen als de galeng te laag (mopo) wordt om het water op de boven liggende sawa te houden. Het gebeurt echter ook, dat de eigenaar der lager liggende sawa met het onderhoud is belast, doch hij behoeft niet altijd voor de ophooging te zorgen.

Meestal zijn de galengs niet breed genoeg om beplant te worden. Zijn zij het wel dan geschiedt dit nog niet altijd. Soms moet de eigenaar der aangrenzende sawa er in toestemmen. Waar het gebruikelijk is ze te beplanten, doet ieder dit voor de helft der breedte met katjang, djarak en andere éénjarige gewassen, ofschoon in ééne dessa daaromtrent eene andere gewoonte bestaat, namelijk om de lengte der tusschen twee sawas gemeene galeng in twee gelijke deelen te splitsen en ieder een stuk te beplanten. Bij hellend terrein is hij tot het beplanten gerechtigd, aan wien de galeng toebehoort, doch er zijn ook gevallen, waarin dit uitsluitend aan den eigenaar der lager liggende sawa geoorloofd is, omdat de soort van gewassen wel nadeel aan zijn product, maar niet aan dat der hooger gelegen sawa berokkenen kan.

De grenzen der overige bouwgronden bestaan uit wegen, greppels, boomen, steenen en andere landmerken. Men is op het behoud daarvan zeer gesteld, zoodat men nieuwe boomen in plaats der gestorvenen poot. Op deze teekenen wordt meestal geen recht van eigendom beweerd. Bij de galengs, die soms om de tegals worden gemaakt, geldt als regel, dat zij aan beide buren toebehooren, onverschillig of het terrein al of niet hellend is. De tetalgronden, welke slechts tijdelijk in gebruik worden genomen, worden op vele plaatsen door paggers omgeven, om ze voor het wild gedierte te beschermen. Soms bestaat die pagger uit bamboe,

doch meestal uit een strook lands, waarvan het kreupelhout niet wordt weggehakt. Die pagger behoort aan hem die haar heeft aangelegd, doch beide buren moeten in het onderhoud voorzien. De grenzen der boomgaarden worden door boomen aangewezen of door paggers, als zij oorspronkelijk hoemas zijn geweest. Nipa-aanplantingen worden gewoonlijk door kleine wegen gescheiden.

NIPABOSSCHEN. — Met uitzondering van 6 der onderzochte dessas vindt men in allen aanplantingen van zout- of zoetwaternipa. De eerste draagt den naam van daoen en van abong, als de plantjes door de zee zijn aangespoeld, wat veelvuldig van de kusten der Lampongsche districten plaats vindt. De meeste der zoutwaternipa, wier aanplantingen slechts op zeer enkele plaatsen den naam van bosch verdienen, is van zelf ontstaan (tjitjoekoelan) en plant zich zelf voort. Deze soort groeit zoowel in zout, als in zoet water. De zoetwaternipa, in het Noorder regentschap schier uitsluitend bekend onder den naam van emboeloeng, doch overal elders onder dien van kiraj, wil in zout water niet tieren.

De daoen vindt men meestal langs de monding der rivieren of op de strandgronden, welke bij vloed onder water gezet worden (tantjang). De emboeloeng of kiraj moet worden aangeplant. Dit geschiedde in individuelen arbeid en uit eigen beweging, met uitzondering van enkele dessas waar tot den aanleg bevel was gegeven. Bij de Badoeis is men wel verplicht kiraj aan te planten, omdat de huizen met geen andere bladeren mogen gedekt worden. De zoetwaternipa wordt geplant op de helling der waterleidingen en rivieren, op de oeloeran der sawas, op laag gelegen sawas of moerassen, op gronden door beeken drassig gehouden en in ravijnen. De nipaaanplantingen hebben zeer veel te lijden van de wilde varkens, daar deze dieren ze vernielen, zoodra zij ze ontdekt hebben.

Het aanplanten van emboeloeng of kiraj is veel voordeeliger dan dat van zoutwaternipa, ofschoon beiden voor het gebruik eigenaardige hoedanigheden bezitten. De bladeren der laatste zijn het meest geschikt voor kadjangmatten wegens hunne hardheid. Jong zijnde, dienen ze tot omslag van inlandsche rokos. Voor de zoogenaamde Bantamsche matten deugen de takken niet. Zij zijn te hard en te onsterk.

De nipa levert per boom hoogstens 4 takken (papak). De plant rendeert na 3 jaren. En stoel (dapoer) bevat 4 à 5 boomen.

Voor eene mat (djedjalon) zijn 2 papaks noodig. Een bouw met 1000 stoelen zou hoogstens 5000 boomen opleveren, met 15000 takken of 7500 djedjalons, ter waarde van 2 cents per stuk of per bouw *f* 150. Nipa blijft 3 jaren goed als dakbedekking.

Emboeloeng levert atap, die grooter is en beter tegen weer en wind bestand. Voor kadjangmatten en -rokos zijn de bladeren ongeschikt. De takken leveren de grondstof voor de uitstekende Bantamsche matten, welke weinig door de witte mieren aangetast worden en 20 jaren kunnen duren, als ze voor vocht bewaard worden.

De emboeloeng levert per boom hoogstens 5 takken. De plant rendeert na vijf jaren. Een stoel bevat 15 à 20 boomen. Voor een mat (djedjalon) is slechts een papak noodig. Een bouw met 1000 stoelen levert 15000 boomen en minstens 75000 papaks. Tegen $2^1/_2$ cents per stuk, brengt een bouw dus *f* 1875 's jaars op, terwijl eene dergelijke uitgestrektheid sawa slechts *f* 60 oplevert.

Emboeloeng blijft 5 jaren goed als dakbedekking. De hooge. productie der zoetwaternipa schijnt evenwel niet overal verkregen te worden. Onder Pandeglang berekent men, dat een bouw met 1000 stoelen *f* 450, *f* 700 à *f* 900 aan djedjalons kan opbrengen.

Het aanplanten van zoetwaternipa geschiedt in den regel op eigen grond (in 29 dessas), doch ook veelvuldig op gronden, welke zich nog niemand toeëigende. Het laatste is vooral onder Tjiringin en Lebak gebruikelijk. Men beschouwt zich in dat geval als eigenaar, zoolang de aanplant duurt. Een enkel geval deed zich voor, waarbij niet toegeëigende grond, tengevolge van den aanleg van nipaaanplantingen, geacht werd in privaat bezit van den planter te zijn overgegaan. Wanneer de eigenaar van een stuk grond geen gebruik daarvan maakt, gebeurt het dat anderen daarop emboeloeng planten. Dit geldt vooral in het Noorder regentschap van de onbenutte oeloerans der sawas. Om op eens anders grond nipaaanplantingen te mogen doen, moet men vergunning van den eigenaar hebben, welke bijna nimmer geweigerd wordt. Het recht om van dien grond gebruik te maken duurt dan voort totdat de plant uitsterft, zoodat de aanlegger de bevoegdheid mist om inboetingen te doen en op nieuw vergunning moet hebben om, na het te niet gaan der nipa, den grond langer te gebruiken. Slechts in ééne dessa, wordt van dergelijke vergunning aan het dessabestuur kennis gegeven.

De eigenaars van nipaaanplantingen zijn daarvan gewoonlijk in het bezit geraakt door eigen aanleg (in 29 dessas) of door erfenis (in 26 dessas). Echter zijn er ook aanplantingen verkregen door schenking onder de levenden, door koop en door inpandname. De aanplantingen worden gerekend tot den boedel te behooren, zelfs als ze op eens anders grond zijn aangelegd. Zij worden onder de erfgenamen verdeeld, hetzij krachtens uiterste wilsbeschikking, hetzij bij minnelijke schikking. Dit is ten minste regel, als de aanplantingen niet al te klein zijn, in welk geval zij één jaar door ieder der erfgenamen, om beurten, worden geëxploiteerd, die dan de geheele opbrengst geniet. Hierop zijn echter uitzonderingen. Het spreekt van zelf, dat de stoelen zonder den grond verdeeld worden, als deze of aan een ander toebehoort of niet toegeëigend is. In de overige gevallen is de grond onder de verdeeling begrepen. Er is evenwel een voorbeeld dat, bij het openvallen eener erfenis, de privaat grond en daarop bestaande nipaaanplantingen, elk afzonderlijk zijn verdeeld, evenals het in ééne dessa, waar de oeloeran geacht wordt de sequela der sawa uit te maken, gebruikelijk is dat, wanneer zoodanige sawa bij testamentaire dispositie wordt vermaakt, de aanplant op de oeloeran aanwezig, zoo daaromtrent niets wordt bepaald, onder de making niet begrepen is en afzonderlijk moet verdeeld worden. Elders evenwel volgt de oeloeran met haren aanplant, bij stilzwijgen van den erflater, de sawa waartoe zij behoort, terwijl wederom op eene andere plaats wel de grond, maar nimmer de aanplant, verdeeld wordt. In een paar dessas bestaat de gewoonte om noch den aanplant, noch den grond te verdeelen. Deze blijven dan als het ware in het onverdeeld bezit van de gesamenlijke erfgenamen, die òf de opbrengst onder elkander verdeelen, òf ieder afzonderlijk zooveel van de nipa snijden, als zij voor hunne behoeften noodig hebben. Ofschoon vrouwen in den regel medeërven, wordt toch een voorbeeld aangehaald, waarbij zij van de verdeeling der nipaaanplantingen zijn uitgesloten. De medeerfgenamen keeren haar echter van het product zooveel uit, als zij voor bedekking harer woningen behoeven.

Ofschoon slechts in een drietal dessas verkoop van nipaaanplantingen heeft plaats gehad en de ingezetenen van ééne dessa ze elders hebben gekocht als sequela van sawas, zoo wordt uit 35 gemeenten medegedeeld, dat dergelijke verkoop veroorloofd is. Is men eigenaar van den grond, dan kan men den aanplant

met of zonder dezen verkoopen. In enkele dessas is het gewoonte dat de grond steeds in den verkoop begrepen is, in andere, dat alleen de aanplant van de hand wordt gezet, met dat gevolg, dat de koper uitgestorven planten niet door andere mag vervangen. Uit de dessa Tras wordt dienaangaande medegedeeld, dat vóór 16 jaren aldaar, tot oprichting eener steenfabriek, grond werd verkocht, waartoe oeloeran behoorde, welke met emboeloeng bezet was. Daar er bij den verkoop geen sprake was geweest van die emboeloeng, bleef die aan den planter behooren. De aanplant mocht echter niet vernieuwd worden buiten vergunning van den kooper. Soms worden alleen enkele boomen verkocht of het recht om de takken te snijden, onder gehoudenheid van 3 of 4 takken aan elken stoel te laten, omdat anders de plant uitsterft.

Nipaaanplantingen kunnen wegens aangegane schuld, volgens de mededeelingen uit 26 dessas, in pand genomen worden. Slechts in een paar dessas kwam daarvan een geval voor. Schenking onder de levenden is, volgens de processen-verbaal van 14 dessas, geoorloofd. In 5 heeft dit werkelijk plaats gehad. Verhuur voor geld is niet gebruikelijk, doch wel het sluiten van memarocontracten. Onverschillig nu of de nipa van zelf is ontstaan dan wel, of de eigenaar van den grond aan een ander het planten heeft opgedragen, het contract bestaat altijd daarin, dat hij de helft der djedjalons verkrijgt. Hierbij geldt stilzwijgend, dat de bewerker 3 of 4 takken per stoel laat staan, tenzij de gewoonte medebrengt, dat dit uitdrukkelijk moet bedongen worden.

ZOUTPANNEN. — Van de onderzochte dessas is er slechts één, waar thans nog zoutpannen (padak) in exploitatie zijn. Zij is gelegen onder Tanara. Tot het jaar 1864 bestonden nog zoutpannen in eene der overige dessas, waar het onderzoek plaats had, gelegen in het district Kramat Watoe. In beide gemeenten waren pannen, zooowel in individueel als in communaal bezit.

De individueel bezeten zoutpannen onder Pasisir Oedik zijn reeds van oude dagteekening. Zij werden uit vrije verkiezing, in individuelen arbeid, op woesten grond aangelegd. Het proces-verbaal deelt mede, dat zij door den sultan verhuurd werden aan Chinezen en inlanders. Dit doet vermoeden, dat onder die particuliere aanleggers ook Chinezen waren en het verhuren zal wel moeten beteekenen, dat de bewerkers, evenals of zij sawas bebouwden, een gedeelte van het product aan den sultan moesten afstaan. Anders toch zou deze zich wederrechtelijk

hebben meester gemaakt van zoutpannen, die thans nog voortdurend in individueel bezit zijn. Deze pannen worden door hare bezitters geëxploiteerd, die er de milik van hebben.

Zij kunnen dan ook het voorwerp zijn van allerlei transactiën van verkoop, van schenking onder levenden, van verband wegens aangegane schuld, waarvan voorbeelden aanwezig zijn. Zij worden gerekend tot den boedel te behooren en gaan bij erfenis over. Dat dit krachtens uiterste wilsbeschikking heeft plaats gehad, wordt geconstateerd, niet of hier, bij overlijden ab intestato, verdeeling bij minnelijke schikking onder de erfgenamen veroorloofd is, ofschoon dit waarschijnlijk het geval zal zijn. Wel wordt medegedeeld, dat pannen nog nimmer op de erfgenamen zijn overgegaan krachtens boedelscheiding volgens het mohamedaansch recht (waris dengan hoekoem), omdat men den hoekoem niet vertrouwt. Deze toch heeft de gewoonte om spoedig na het openvallen der erfenis te verklaren dat roerende goederen van waarde tot stof (boeboek) geworden zijn.

Vóór de sluiting van het sultanskanaal (1862) leverde één bouw, met zoutpannen bezet, soms eene winst van *f* 500 per jaar op, omdat de kojang zout toen met *f* 16 koper werd betaald. Doch sedert dien tijd zijn de omstandigheden zeer veranderd. Door de bovenbedoelde sluiting komt thans veel zoet water in de monding der Tjidoerian en het vullen der sloten met zeewater kan, door de vorming eener bank in de monding der rivier, alleen bij hoog water geschieden. Er wordt dan ook veel minder zout gemaakt dan vroeger, hoogstens 10 kojangs, tegen *f* 10 per kojang. Één bouw, als zoutpan ingericht, wordt op eene opbrengst van *f* 50 à *f* 100 per jaar geschat. De werkzaamheden op de zoutpannen zijn veel zwaarder en langduriger dan die, welke de padi-kultuur vordert en één bouw sawa brengt gemiddeld *f* 60 per jaar op.

Er zijn hier 51 zoutpannen, die individueel bezeten worden. Zij nemen eene oppervlakte van zeven bouws in.

De oprichting van een zout-établissement te Tanara gaf den regent aanleiding, om bij de eigenaars van laag gelegen sawas in de dessa Trate Ilir, bijzonder aan te dringen op het aanleggen van zoutpannen op die gronden. Het valt zeer te betwijfelen of deze privaatpannen, welke 36 bouws besloegen, werkelijk uit vrije verkiezing zijn aangelegd. Doch daarvoor ging het door en om die reden werden deze pannen, padak santana genaamd.

Zooveel is zeker, dat terstond na de opheffing van het établissement, de pannen door de eigenaars weder tot sawas zijn gemaakt. En daarvoor bestond allezins reden. Iemand toch, die zijn eigen pan bewerkte, moest aldaar gedurende 7 maanden dag en nacht bezig zijn. Wanneer men nu de verdiensten van één maand gelijk stelt aan het loon, dat gedurende dien tijd aan een koeli moest betaald worden, namelijk op *f* 10, dan had het werk, dat hij op de zoutpan te verrichten had, minstens eene waarde van *f* 70. En daar een pan, welke altijd één bouw groot was, slechts 4 à 5 kojangs zout opleverde, dat tegen *f* 10 per kojang kon worden afgezet, zoo verloor hij 's jaars *f* 20 à *f* 30. — Beplantte hij dien bouw met padi, wat veel minder werk veroorzaakte, dan kon hij op 1 à 2 tjaings padi per jaar rekenen, representerende eene waarde van *f* 60 à *f* 80. — Zelfs al stelde men de kosten van bewerking eener sawa op *f* 20 à *f* 25 's jaars, dan was het voor hem voordeeliger padi te planten.

Gelijk reeds werd opgemerkt, zijn thans onder Pasisir Oedik nog en waren vroeger onder Trate Ilir zoutpannen, door de aanleggers in aandeelen bezeten. Die van Pasisir Oedik zijn aangelegd door de bevolking van 7 dessas in gemeenschappelijken arbeid, zonder eenige betaling. Dit had plaats in 1862 op sawas, aan verschillende personen toebehoorende. Op last van den regent werd bepaald, dat de eigenaars voor den afstand hunner sawas $^1/_{10}$ van het zoutproduct als schadeloosstelling zouden genieten, doch van de zijde der zoutmakers wordt hieromtrent veel bedrog gepleegd.

De pannen worden geëxploiteerd door 600 man uit de betrokken dessas. De bewerking is zeer bezwarend, zoodat kleinhandelaars afstand doen van het product en bovendien *f* 10 betalen om van het zout maken af te zijn. De bewerkers toch mogen zich niet uit de dessa verwijderen, zelfs wanneer het regent en op de pannen niet gewerkt kan worden. Er wordt een geval medegedeeld, dat iemand van het lijkfeest zijns broeders werd weggehaald, om op de pannen te werken. Deze worden in orde gemaakt vóórdat de padi van het veld is, hoewel regens ze dan nog dikwijls bederven. Het zout maken zou niet zooveel bezwaar hebben, als dit na den padioogst geschieden mocht. Zoutpannen kunnen ter bewerking aan andere personen, zelfs uit andere dessas worden afgestaan, doch de mantri wil daartoe geen vergunning geven, omdat hij anders met zijne boeken in de war

zou geraken. De sawa nagara zijn hier nimmer voor het zout maken gebezigd.

De gemeenschappelijke bezeten zoutpannen onder Trate Ilir, werden op last van het gouvernement, door de geheele bevolking der districten Kramat Watoe en Tjilegon in heeredienst aangelegd. Daartoe werden gedeeltelijk tantjanggronden gebezigd, maar grootendeels oude particuliere zoutpannen, welke vroeger verlaten waren toen het, na de oprichting van het zout-établissement te Tanara, gebleken was, dat het zout wegens de inferieure kwaliteit niet verkocht kon worden. Die gronden waren toen wel is waar weder tot sawas gemaakt, maar bleken voor de padi-kultuur ongeschikt te zijn, zoodat zij weder werden verlaten. De grenzen waren nog onbekend. Aan de eigenaars heeft men geenerlei schadevergoeding gegeven.

Nadat de pannen, elk één bouw groot, gereed waren, werden voor elke pan 2 vaste zoutmakers aangewezen, die het werk moesten doen en de winst deelden. Alle orang koewat werden op de pannen te werk gesteld. Het dessahoofd en de leden van het dessabestuur waren zelfs niet uitgezonderd.

In den regel ging de pan, bij overlijden van den bewerker, op diens zoon over en anders op een der erfgenamen. Hieromtrent besliste het bestuur. Alleen als de overblijvende zoutmaker verzocht de pan alleen te behouden, werd geen vervanger aangewezen. Hieruit blijkt, dat de pan niet tot den boedel behoorde. Zij kon dan ook niet verkocht of verpand worden.

Bij nalatigheid van den bewerker werd deze naar den resident gebracht en gestraft. Velen hebben te dier zake in de boeien gezeten. Gedurende dien tijd werd een ander met de bewerking belast, meestal een broeder of zoon. Deze kreeg daarvoor eenige betaling of zeker aandeel in de opbrengst, naar gelang van den tijd, dien hij gewerkt had, bij minnelijke schikking te bepalen.

De gouvernementspannen, naar den resident van dien naam, tjandra Polana genaamd, hebben slechts van 1860 tot 1864 bestaan. Zij besloegen eene uitgestrektheid van 240 bouws, later verminderd omdat eenige pannen te vochtig waren of omdat, na een sterfgeval zonder kinderen na te laten, slechts één zoutmaker voor de exploitatie kon worden aangewezen.

Nadat in 1864 het zout maken alhier was afgeschaft, werden de aandeelhouders in de gouvernementspannen van bestuurswege aangemoedigd, om ze in sawas te herscheppen. Met toestemming

der aangewezen zoutmakers zijn toen eenige pannen, door de eigenaars van den grond in sawas veranderd en ook enkele, die op niet toegeëigenden grond waren aangelegd. Het grootste gedeelte werd echter verlaten als te ziltig en te laag gelegen. Het begroeit weder met api-api. Niemand maakt op den grond aanspraak. De loodsen en woningen der geëmploijeerden waren aangelegd op sawas. Voor dien grond, evenals voor dien, benoodigd voor de wegen, die naar het établissement voerden, hebben de eigenaars *f* 1 per vierkante roede genoten. Die gronden zijn later door de vorige bezitters hernomen en tot sawas gemaakt.

VISCHVIJVERS. — Vischvijvers (empang, tambak) vindt men slechts in een paar der onderzochte dessas. In één dezer kunnen zij geacht worden voor de vischvangst ongeschikt te zijn, omdat zij bij gelegenheid van bandjirs vol loopen. Er is dan ook geen visch ingeplant. Van de overblijvende zijn de vischvijvers in ééne dessa wakap. Zij behooren aan de missigit en worden door den panghoeloe beheerd. Verdere bijzonderheden ontbreken.

De eenige dessa, waaromtrent de empangs iets meer wordt medegedeeld, is de Chineesche nederzetting Djenggot Lontar. De 19 vischvijvers hier aanwezig, en waarvan de grootste ruim 3, de kleinste bijna één bouw groot is, beslaan te samen eene oppervlakte van 16 bouws. Van deze behooren er 9 aan Chinezen en 10 aan inlanders. De laatsten hebben ze deels door erfenis, deels door koop verkregen. De Chinezen hebben de hunne zelf aangelegd, met uitzondering van één empang, welke de eigenaar van een inlander heeft gekocht. Deze vijvers zijn aangelegd op tantjang.

Jonge visch van elders wordt daarin niet overgebracht. De visch loopt met hoog water binnen. Slechts tweemaal per jaar wordt de vijver geledigd. In den oostmoesson leveren de vijvers geen visch op, omdat de zee die niet bereiken kan. Men vangt bandeng, blawak, kakap, pajoes, kreeften, garnalen enz.

Een bouw vischvijver levert ± *f* 60 per jaar op.

De aanleg op eigen of niet toegeëigenden grond heeft den eigendom der vijver ten gevolge, niet als dit op eens anders grond geschiedt. De vijvers kunnen geërfd en verkocht worden. Heeft dit laatste plaats, dan is daaronder begrepen het recht op al den visch, die zich op dat oogenblik in de vijver bevindt. Zij kan ook wegens schuld verbonden worden.

Het is hier de plaats om met een enkel woord gewag te ma-

ken van de mosselteelt, welke door de Chinezen der dessa Djenggot Lontar met goed gevolg gedreven wordt. Tegen het einde der westmoesson vindt men aan het strand de jonge mossels ter grootte van eene erwt. Zij worden door kinderen bijeengezameld tegen 2 centen per klapperdop (batok). Inmiddels is in zee, op korten afstand van den wal, eene ruimte afgepaald met in vieren gespleten bamboezem van $1^1/_2$ à 2 voet lengte, welke tot ongeveer $^3/_4$ voet in den grond gestoken worden, zoodat zij elkander raken en de mosselen niet doorlaten. In deze ruimte worden de jonge mossels geworpen. Zij trachten aanhoudend te ontsnappen en klimmen daartoe tegen de omheining op. Om dit te voorkomen, moet iemand dé dieren telkens weder in het midden terugwerpen, een zeer lastig werk, daar het bij eb geschieden moet en deze nu eens midden in de nacht, dan weder bij fel zonlicht plaats heeft. Ook moeten zij tegen andere dieren beschermd worden als ze groot beginnen te worden. De wachter geniet $^1/_3$ in de winst. De mossels worden verkocht tegen 5 cents per 100 stuks. De aankoop der jonge mossels kost *f* 60, de ompaggering *f* 20. De geheele opbrengst bedraagt *f* 300, zoodat er *f* 220 winst genoten wordt, waarvan aan den wachter ruim *f* 71 toekomt.

Bosschen voor een speciaal doel. — In enkele dessas heeft men onderling bepaald, dat zekere bosschen niet mogen veranderd worden in bouwland, ten einde op die wijze het noodige hout te bekomen voor huisbouw of zich steeds boschproducten, zooals rotan of bamboe, te kunnen verschaffen voor de herstelling van gemeentebruggen en duikers. In de meeste gevallen hebben de ingezetenen der dessa alleen het recht, hetgeen zij behoeven uit die bosschen te halen, al wordt dit soms aan die van andere dessas, na bekomen vergunning van het dessahoofd, toegestaan. In één geval echter is dergelijke overeenkomst tusschen verscheiden dessas aangegaan. Zoodanig bosch, dat niet mag ontgonnen worden, draagt den naam van leuweung larangan. Niet altijd is het een oorspronkelijk bosch. Er is ten minste een voorbeeld, dat die beperking betrekking heeft op een djatiaanplant. In een der dessas, gelegen op de helling van den Poelasari, is niet alleen de ontginning, maar zelfs het kappen van hout, zonder verlof van den loera, verboden. Aan andere dessas wordt dit steeds geweigerd. De bevolking toch heeft opgemerkt, dat vóór de gedeeltelijke ontwouding van dien berg, veel meer

regen viel dan thans en heeft door dezen maatregel willen voorkomen, dat te eeniger tijd water ontbreken zou.

ZEESTRAND. — Landwaarts in, strekt zich het zeestrand uit tot zoover de grond door de zee bespoeld wordt. Het is woeste grond, behoort aan niemand toe en mag zelfs, volgens de meening der bevolking van ééne dessa, niet toegeëigend worden. Op andere plaatsen evenwel wordt het zeestrand, als het smal is, beschouwd als de oeloeran van den aangrenzenden, individueel bezeten grond.

Het strand mag door ieder, die wil, beplant worden met nipa of klappers en de pandan, die er op groeit, weggehaald om er matten van te maken.

Het schijnt dat iedereen in zee mag visschen, zoover hij wil, zelfs seros zetten. De dessa onder Tjiringin, welke in den sultanstijd tot verblijfplaats van Lampongsche verbannenen werd aangewezen, beweert echter het recht te hebben, met uitsluiting van andere dessas, op een bepaalde streek in zee te visschen. Het blijkt niet op welke wijze dat recht ontstaan is.

WOONERVEN. — In het Noorder regentschap draagt het dorp den naam van dessa of kampoeng, elders gemeenlijk dien van lemboër of palemboeran. Voor erf heeft men op verscheiden plaatsen geen uitdrukking. Men zegt daar sela-sela imah (antara roema). De benaming pakarangan is elders niet onbekend. De gebouwen, welke buiten de woning, op het erf gevonden worden, duidt men op enkele plaatsen door het woord patakiwen aan, wat men door bijgebouwen zou kunnen vertalen. Meer algemeen gebruikelijk zijn bepaalde benamingen voor zekere gedeelten van het erf. Ook in deze benamingen wijkt het Noorder regentschap van het overige gedeelte van Bantam af. Zoo heet de grond, welke vóór het huis gelegen is algemeen boeroean, doch in bedoeld regentschap pelataran; die, welke zich achter de woning bevindt respectievelijk pipir en boerima; terwijl de gedeelten, die op zijde van het huis gelegen zijn, algemeen met den naam van gigir worden bestempeld, met uitzondering van bedoelde noordelijke streken, waar die onderscheiding niet wordt in acht genomen, maar de geheele ruimte rondom de woning pipir wordt genaamd. In laatstgenoemde beteekenis wordt het woord pipir ook elders gebezigd en in eene enkele dessa de uitdrukking lalahan. De ruimte tusschen de vloer en den grond, waarop het huis staat, heet kolong. Achter het huis

bevinden zich de rijstschuur (loemboeng) de karbouwenkraal, het kippenhok en dergelijke gebouwen, ofschoon de loemboengs van alle ingezetenen soms te samen op één plein buiten de dessa worden aangetroffen. Op de uitgestrektheid vóór en ter zijden van het huis, plant men gewoonlijk klapper- en andere vruchtboomen, daarachter éénjarige gewassen. Padi treft men nimmer in de nabijheid der huizen aan.

Van de gewassen, op die wijze verbouwd, wordt geen belasting opgebracht; slechts de paggerkoffie, die hier groeit, moet aan het gouvernement geleverd worden.

In vroegere tijden woonden de Bantammers op afzonderlijke erven met vruchtboomen omgeven. Het waren als het ware boerderijen. Op sommige plaatsen lagen die erven zeer dicht bij elkander. Dit vond zijn oorsprong in de omstandigheid, dat alle inwoners van één gemeenen stamvader afstamden, die een bepaald stuk grond ter bewoning had aangewezen, of daarin, dat de omliggende terreinen een lagen grondslag hadden en alle woningen dus op den hooger gelegen grond werden opgetrokken. De huizen lagen evenwel verward door elkander, wat thans bij de Badoeis nog het geval is. Hieraan heeft de resident Buijn (1843—1851) een einde gemaakt door, zoowel voor de reeds bestaande kampoengs, als voor de verspreid liggende woningen te gelasten, dat de huizen, in ééne dessa vereenigd, op rijen moesten worden geplaatst.

Om dien maatregel te kunnen uitvoeren was het noodig, dat bepaalde gronden als dessagebied werden aangewezen. Deze behoorden of aan niemand of aan particulieren. In het laatste geval werden de eigenaars genoodzaakt hunne gronden voor dat doel af te geven of gingen zij daartoe vrijwillig over, door den grond a m a l te maken, dat wil zeggen, ten algemeenen nutte af te staan. Van daar de zeer verschillende toestand, waarin de dessagrond zich ten aanzien van het bezit bevindt.

Werd een stuk niet toegeëigende grond door het bestuur tot kampoenggrond aangewezen, dan kreeg niemand den eigendom van het erf door hem ingenomen, maar slechts tijdelijke gebruiksrechten, omdat hij niet uit eigen beweging, maar op last, dien grond in gebruik genomen had. Werd daarentegen bepaald, dat de eigenaar van een stuk grond moest toelaten, dat ook anderen er kwamen wonen, dan behielden die eigenaar en zijne erfgenamen den eigendom en beschouwen de andere ingezetenen

zich als slechts tijdelijk op dien grond toegelaten om er op te wonen (noempang).

Maakte die eigenaar den grond amal, hetzij voor iedereen, die er op kwam wonen, hetzij voor een zekere familie, dan traden de ingezetenen, tot wederopzeggens, op als eigenaren van het hun toebedeelde stuk of bleef die grond in onverdeelde gemeenschap. Bij de reeds bestaande kampoengs werkte het plaatsen der huizen op rijen uit, dat naast het huis, dat in de aangewezen rij gelegen was, andere woningen werden geplaatst op het erf, bij dat huis behoorende. In dat geval stond de eigenaar aan zijn buurman het wonen op zijn grond toe of bestemde hij dien voor alle leden zijner familie, en dan kon zich ook hier de omstandigheid voordoen, dat de leden dier familie ieder een stuk bekwamen in tijdelijken eigendom, tot dat voor nieuwe leden plaats moest gemaakt worden, of dat die grond in onverdeelde gemeenschap bleef. Doch het gebeurde ook dat de verschillende eigenaars onderling stukken gronds ruilden, om het plaatsen der woningen op rijen mogelijk te maken en in dat geval werd ieder als eigenaar beschouwd van den grond, in welks bezit hij zich na dien ruil bevond.

De grond van ééne dessa wordt als aanhangsel (temen) beschouwd van de aldaar bestaande missigit. De bewoners oefenen slechts gebruiksrechten uit (noempang).

In twee dessas, waar Chineesche nederzettingen bestaan, heeft het gouvernement zich als eigenaar van den grond gedragen, door daarop aan de Chinezen recht van opstal te verkoopen.

In de dessas dezer residentie vindt men dus gronden 1°. waarop niemand zich eenig recht van eigendom toekent, omdat zij, tijdens den aanleg der dessa, niet toegeëigend waren en door het bestuur werden aangewezen. De bezitters oefenen tijdelijke bezitrechten uit; 2°. waarop de bewoners van het gouvernement recht van opstal hebben gekocht; 3°. waarop de bewoners slechts tijdelijk bezitrechten uitoefenen, omdat de grond aan de missigit behoort; 4°. welke aan bijzondere personen of familiën toebehooren; *a.* zonder daarop aan anderen het recht van bewoning te hebben verleend; *b.* onder verplichting van anderen daarop ter woon toe te laten, omdat de grond amal is gemaakt; *c.* waarop, uit eigen beweging, de bewoning aan anderen is toegestaan; 5°. die in onverdeelde gemeenschap zijn.

Het recht, om eens anders grond te bewonen, wordt in den regel zonder vergoeding verleend. Er bestaat echter een voorbeeld, dat daarvoor eene zekere recognitie (/ 2) is betaald.

Afzonderlijke, door paggers behoorlijk afgesloten erven vindt men in de meeste dessas niet, ofschoon de afscheiding soms is aangewezen door galengs, door boomen, steenen enz. of door conventionele grenzen, welke dan midden tusschen twee belendende huizen getrokken worden. Hier en daar treft men echter bepaald afgesloten erven aan. Waar dit met eigendom van den grond gepaard gaat, heeft het bestuur geen recht, opschuiving van huizen ten behoeve van nieuwelingen te vorderen.

Hetgeen op eens anders grond geplant wordt, behoort eigenlijk aan den eigenaar van den grond toe, doch deze naast de vruchten daarom niet. De planter is, onder opschortende voorwaarde, eigenaar van de gewassen en kan daarover op de onbeperkste wijze beschikken. Dit noemt men kitri in tegenstelling van milik, dat vollen eigendom beteekent. Wie dus op eigen grond plant, heeft de milik van de gewassen en behoudt die, als hij zijn grond aan anderen ter bewoning afstaat. Eigenlijk mag niemand op eens ander grond planten zonder diens toestemming, doch dit wordt stilzwijgend toegelaten.

De rechtsverhouding tusschen planter en eigenaar schijnt hiervan afhankelijk. Indien de eigenaar van den grond toestemming tot planten geeft, moet hij, bij vordering tot ontruiming, toelaten dat de planter medeneemt wat nog overgeplant kan worden en hem de waarde vergoeden der gewassen, die blijven staan. Doch hieromtrent wordt soms overeengekomen, dat slechts de helft van het plantsoen vergoed zal worden of dat de planter voortdurend de helft der vruchten zal genieten, soms ook dat zij aan den volgenden bewoner zullen overgaan. Dit zelfde geldt bij verhuizing naar elders. Waar zonder toestemming van den grondeigenaar geplant is, komt in bovengemelde gevallen het plantsoen aan hem. Het gebeurt soms dat bij de vergunning tot bewoning, bedongen wordt, dat de helft van de aanplant aan den grondeigenaar zal behooren.

De rechtstoestand tusschen den planter en een nieuwen bewoner is, dat de eerste eigenaar van den aanplant blijft, zoowel in het geval, dat de woning door een ander wordt betrokken als wanneer door opschuiving van huizen plaats wordt gemaakt voor een nieuw erf.

Over de toelating van nieuwelingen in de dessa, beslist in den regel het desssahoofd, soms in overleg met den eigenaar van den grond of met de oudsten. In ééne dessa, waar de grond aan de missigit toebehoort, moet de panghoeloe vergunning verleenen. Bij de Badoeis, waar slechts 40 gezinnen aanwezig mogen zijn, beslist de pohon over toelating of verwijdering, evenwel in overeenstemming met de ingezetenen. Onder Tjiringin en Lebak worden op sommige plaatsen allen toegelaten, die ter goeder naam en faam bekend staan of is het voldoende zich eenvoudig aan te melden.

De plaatsing van woningen en de aanwijzing van den grond, die tot nieuwe erven bestemd wordt, behooren in den regel tot de competentie van het dessahoofd, die in sommige dessas vooraf met de eigenaars van den grond moet te rade gaan. Die attributen worden echter ook uitgeoefend door het dessahoofd en de oudsten of door het geheele dessabestuur soms in overleg met de ingezetenen.

Doch men treft ook dessas aan, waar de leden van het dessabestuur van deze bemoeiingen zijn uitgesloten en de beslissing behoort aan den eigenaar van den grond, hetzij die als gemachtigde van een missigit optreedt, hetzij als hoofd der familie.

In de minder bevolkte streken van Lebak is het een nieuweling veroorloofd zelf de plaats uit te kiezen, waar hij zijne woning plaatsen wil, mits blijvende in de eenmaal aangewezen rijen.

In de dessa der Badoeis staan de huizen ongeregeld door en naast elkander. In de kom heeft men volstrekt geen aanplantingen. Slechts rondom het huis van den pohon, dat altijd boven aan de dessa moet staan (tida ada njang boleh lebeh kaoedik), staan eenige katomas- (kaijoe mas) en kaijoe andong struiken. Achter enkele huizen, die aan den buitenkant der dessa gelegen zijn, treft men eenige klappa-, pinang- en pisangboomen aan. Tusschen de huizen in mag niet geplant worden. De vestiging wordt slechts als tijdelijk beschouwd.

De woningen zijn altijd het eigendom van de bezitters, onverschillig of de grond hun al dan niet behoort.

Het is in Bantam algemeen gebruikelijk, dat de ouders der bruid, zoo zij daar eenigzins de middelen toe bezitten, voor de woning van het jonge paar zorgen, welke dan in de nabijheid van hun eigen huis wordt geplaatst. Zoo hun erf daartoe geen

ruimte aanbiedt, blijft de jonge vrouw soms bij hare ouders inwonen.

Bij overlijden van den man bestaan zeer verschillende gewoonten omtrent de gemeenschappelijke woning. Hier komt de weduwe in het bezit als het huis van hare familie afkomstig is, de man de bruidschat niet heeft betaald of het staande huwelijk is verkregen, omdat het dan aan de langst levende behoort. Daar weder vervalt het, zoolang de kinderen minderjarig zijn, aan de familie die het gegeven heeft. Elders krijgt de weduwe het huis onvoorwaardelijk, soms op grond, dat de kinderen reeds woningen hebben. Ook doen zich gevallen voor, dat zij er slechts gebruik van mag maken tot aan hunne meerderjarigheid of tot dat een der dochters meerderjarig wordt, doch kan zij dan ook volstaan met het bouwen van eene nieuwe woning ten behoeve dier dochter.

Op deze vrij algemeen geldende regelen, dat het huis aan de weduwe komt, bestaan echter uitzonderingen. De man toch heeft in enkele dessas het recht de woning, naar verkiezing, te vermaken aan zijne vrouw of aan zijne kinderen; in andere hangt dit van de erfgenamen af, die haar of aan de vrouw, of aan de dochters of aan de minstvermogende kunnen geven. Zoo gaat het huis in een paar dessas naar de kinderen, als het van de familie des mans afkomstig is. Op vele plaatsen vervalt het huis rechtens aan de kinderen, doch blijft de moeder bij hen inwonen, tot aan aan hunne meerderjarigheid tenzij zij naar hare ouders terugkeere.

Bij ontstentenis van kinderen wordt het huis of door de erfgenamen in bezit genomen of door hen, die het gegeven hebben. Als de weduwe de woning mag behouden, doch verlangt die te verlaten, komt het huis aan den broeder van den overleden man. Indien de weduwe gaat hertrouwen is zij in sommige dessas verplicht de woning aan de kinderen uit het eerste huwelijk over te dragen of kan dit doen, als zij bij haren tweeden man gaat inwonen. In dat geval geeft zij het huis gemeenlijk aan een der dochters. Doch het gebeurt ook, dat zij het mag behouden, mits de kinderen er in toestemmen. Uit ééne dessa wordt medegedeeld, dat bij echtscheiding het huis gaat, van waar het gekomen is. Is het op grond daarvan aan de vrouw verbleven, dan komt het, na haar overlijden, aan den man.

Uit dit alles blijkt dat woningen, evenals andere zaken, door

erfenis kunnen verkregen worden. Om tot eene boedelscheiding te geraken, maken de erfgenamen dikwijls onderling uit, wie het huis zal bekomen en wordt bij geschil de tusschenkomst van den panghoeloe, of van dezen en de oudsten ingeroepen. Het wordt soms verkocht, om de begrafeniskosten te dekken, in welk geval een der kinderen of erfgenamen het koopt. Het oudste kind heeft de voorkeur.

Daar bij de Badoeis geen eigendomsrechten op den grond worden uitgeoefend, doch het huis, dat zij bewonen, hun toebehoort, schijnt het hier de plaats iets omtrent het bij hen geldend erfrecht mede te deelen. Bij sterven worden eerst de begrafeniskosten uit den boedel betaald. Dan wordt door den oudste de boedel verdeeld. Een zoon krijgt $^2/_3$ tegen eene dochter $^1/_3$, nadat eerst de helft aan de weduwe gegeven is. Broeders erven, als er geen kinderen zijn. De opgaande linie erft niet. De broeder deelt gelijk op met de weduwe als de echt kinderloos was. Zijn er meer broeders, dan krijgt de weduwe eerst de helft en de rest wordt gelijkelijk onder de broeders verdeeld.

Enkele voorbeelden worden aangehaald waarbij huizen, bij wijze van schenking onder levenden, in andere handen zijn overgegaan. In werreweg de meeste dessas zijn huizen verkocht, veelal om die naar elders over te brengen, waartoe alleen de grootere worden verlangd, doch ook om die te bewonen (jang boeat tentrem). Plantsoen mag op sommige plaatsen ook verkocht worden. De prijs der huizen is zeer uiteenloopend. In het Noorder regentschap wisselt die af van 5 tot 50 realen. Onder Tjiringin en Lebak van *f* 10 tot *f* 50. Het spreekt van zelf, dat hierbij veel afdoet van welke materialen het gemaakt is. Want terwijl voor een bamboe-woning *f* 8 à *f* 15 wordt betaald, geldt een houten huis *f* 50, en een steenen soms *f* 200 à *f* 300. Men geeft in den regel meer voor een huis, als men geen plan heeft het te verplaatsen.

Men gaat er niet ligt toe over een eigen erf te verkoopen, en de voorbeelden zijn dan ook zeldzaam, dat huis en erf of erf alleen zijn verkocht. Onder dergelijke transactie is het plantsoen niet per se begrepen. Men blijft eigenaar van zijn erf al verlaat men de dessa. Eigen erven mag men verkoopen aan wie men wil, zelfs aan personen van een anderen landaard.

Bij verkoop van huizen is het op verscheiden plaatsen niet gebruikelijk de overeenkomst voor getuigen te sluiten, omdat

van den verkoop reeds voldoende blijkt, door het opruimen van het huis ter verplaatsing en door de overkomst aan den nieuwen eigenaar met zijne meubelen. Doch in andere dessas is men er op gesteld de behandeling door getuigen te constateren. Dit geschiedt nu eens ten overstaan van het dessahoofd en den panghoeloe of het dessahoofd en de oudsten, dan weder door de oudsten alleen of het geheele dessabestuur, terwijl elders de gewoonte heerscht om het dessahoofd en andere getuigen op te roepen, als het den verkoop geldt van steenen huizen.

Wat boven is gemeld omtrent het voldoende blijken, dat er verkoop heeft plaats gehad, kan ook ten aanzien der kennisgeving aan het bestuur gezegd worden. Het is dan ook in slechts enkele gemeenten noodig kennis te geven van de gesloten overeenkomst aan het dessahoofd, aan dezen en den panghoeloe, of aan het geheele dessabestuur.

Slechts uit ééne dessa wordt medegedeeld, dat huizen soms verhuurd worden. Huis en plantsoen worden enkele malen voor schuld verbonden. Dit heet patoenggoe oetang. Men is gerechtigd naar willekeur zijn erf te splitsen, doch moet zich, bij genoegzaamheid van ruimte om een nieuw huis te plaatsen, met zijn buurman verstaan.

Gemeenlijk zijn de erven niet door paggers van één gescheiden. Is dit wel het geval, dan onderhoudt ieder der buren de pagger voor de helft.

Begraafplaatsen. — Het aantal begraafplaatsen (pamakaman) is in de onderzochte dessas zeer verschillend. In 6 dessas bestaat er slechts één; in 11 treft men er twee aan; in 13, drie; in 8, vier; in 7, vijf; in 2, negen; in 1, tien; en in 1, elf. Van 5 dessas wordt het aantal begraafplaatsen niet opgegeven.

In ééne dessa bevonden zich de begraafplaatsen op eene strook lands, welke achter de woningen liep en waar elke familie vroeger hare dooden bijzette. Die strook wordt thans nog voor dat doel benuttigd. In eene andere dessa bestaan ook familiegraven, ten getale van 20, doch ieder afzonderlijk gelegen. Eene algemeene begraafplaats wordt aldaar niet gevonden. Voorts treft men in enkele dessas, behalve de algemeene begraafplaatsen, nog plekken aan, waar alleen de leden van zekere familie mogen bijgezet worden.

De gewoonte bestaat hier, om zich te doen begraven op de

plaats, van waar men afkomstig is, al mocht deze ook ver verwijderd liggen van de laatste verblijfplaats.

De Badoeis begraven hunne lijken met het hoofd naar het westen, de voeten naar het oosten gekeerd. Zij liggen op zijde met het aangezicht naar de zuidzijde, dat is naar de tampat pamoedjaän. Deze tampat is een steengroef, waar op een groote platte steenvlakte verscheiden grootere en kleinere steenen door de natuur of door menschen zijn opgestapeld. Niemand komt daar echter als de pohon. De ingezetenen slechts eenmaal 's jaars om den grond schoon te maken; zij moeten dan vóór en na dien tijd vasten.

De Chinezen worden niet bijgezet op de algemeene begraafplaatsen, maar hebben afzonderlijke in de nabijheid hunner huizen. Volgens hun beweren, zou de duivel niet toelaten dat hunne graven staan tusschen die van andersdenkenden.

In een paar der onderzochte dessas bevinden zich heilige graven. De eerste is gelegen in de dessa Ragas, waar zekere Djempelaoen, van Bantam afkomstig, eene koëta stichtte en panghoeloe moet geweest zijn ten tijde, dat pangeran Pringgalaija over die dessa het bestuur voerde. Binnen die koeta, waarvan nog een muur over is, bevinden zich de graven van den stichter en zijne santanas. Aan deze begraafplaats is Ragas Astana haren naam verschuldigd. De koeta, door een ringmuur omgeven, staat in hooge eer bij de bevolking. Men zegt, dat een vogel er over heen vliegende, dood nedervalt.

In de dessa Kanarie heeft men het ommuurde graf van sultan Abdoel Moechafir en zijne familie en daarbuiten van zijne verdere verwanten en poenggawas. Men weet niet op welke wijze die grond daarvoor bestemd is en beschouwt dien als kasoeltanan. Verder op bevindt zich het graf van den laatsten fekih van Bantam, welke plek tot dat einde voor 10 realen is aangekocht door een thans overleden inwoner dezer dessa.

In verreweg de meeste gevallen (22 dessas) maakt niemand aanspraak op den grond der algemeene begraafplaatsen, omdat het onbekend is door wien die voor dat doel bestemd werd of omdat zij zijn aangelegd op niet toegeëigenden grond. Doch in verscheiden dessas is de grond in privaat bezit gebleven van eene familie of van de erfgenamen des eersten aanleggers. In andere dessas hebben eigenaars hun grond bestemd om tot begraafplaats te dienen, òf door dien amal te maken, dat is, ten algemeenen

nutte af te staan met voorbehoud van het recht van eigendom, òf door dien wakap te verklaren of wakap djama, waarbij van eigendomsrechten wordt afgezien. In het tweede geval is ieder ingezetene der dessa bevoegd, zijne dooden op die plek te begraven; bij amal en wakap djama ieder die wil al behoort hij in de dessa niet te huis. Bij amal kan de grond dus teruggenomen worden en wakap djama niet. In eenige later ontstane dessas, waar de gesamenlijke bevolking een stuk grond tot begraafplaats heeft gereed gemaakt, wordt de eigendom geacht bij de gemeente te berusten.

In den regel zijn de begraafplaatsen niet begrensd, ofschoon er enkele voorbeelden van worden aangetroffen. In dat geval mag de begraafplaats, zonder verlof van den eigenaar, niet worden uitgelegd. Wanneer de begraafplaats vol is, wordt op den aangrenzenden grond, al is die in privaàt bezit, begraven. Wel is waar, moet de eigenaar, in sommige dessas, daarin toestemmen, doch het verlof wordt nimmer geweigerd. Bij begraafplaatsen, aan particulieren toebehoorende, geldt als regel, dat de oeloeran tot den grond gerekend wordt en dus ook daarop mag begraven worden. Wanneer hun ook den aangrenzenden grond toekomt, wordt het als eene verplichting beschouwd, daarvan een gedeelte tot vergrooting der begraafplaats af te staan.

In den regel moet men van de eigenaars der begraafplaatsen vergunning hebben, om er lijken te mogen plaatsen. Slechts in eene gemeente, waar zij particulier eigendom is, behoeft dit niet. Dit verlof wordt echter nimmer geweigerd. Er iets voor te betalen is niet gebruikelijk. De regel is dat men bij de gronden die ten algemeenen nutte zijn afgestaan om er te begraven, geen vergunning behoeft te vragen. Echter komen ook hierbij eenige uitzonderingen voor, zooals bij ééne begraafplaats, waarop niemand rechten pretendeert en toch vergunning noodig is van een bewaker, ten wiens behoeve een der sultans 2 bouw sawa wakap heeft gemaakt; bij eene andere begraafplaats, die wakap djama is, moet men verlof hebben van den panghoeloe, die met het toezicht belast is en bij begraafplaatsen, wier eigendom bij de gemeente berust, van dien geestelijke of van de oudsten.

Van de begraafplaatsen, die amal gemaakt zijn of aan particulieren toebehooren, komen de vruchten der boomen aan die eigenaars, ofschoon zij bij amalgronden soms ten gerieve van het publiek gelaten worden. De erfgenamen der vroegere eigenaars

behouden ook het recht op de boomen, die reeds geplant waren vóórdat de grond tot begraafplaats bestemd werd, onverschillig of de grond amal of wakap is. Doch de boomen die later geplant worden op gronden, waarop niemand eenige aanspraak maakt of die wakap zijn, behooren aan de planters. Boomen, die van zelf zijn opgekomen of geplant werden vóórdat de grond wakap djama werd gemaakt, alsmede die, gegroeid op gronden, welke geacht worden het eigendom der dessa te zijn, staan ter dispositie van ieder die wil, voor zooveel de vruchten betreft die hij voor zijn persoonlijk gebruik noodig heeft. De boomen zelve mogen niet gekapt worden.

Een gedeelte van den grond, tot begraafplaats bestemd, en dien ten gevolge wakap verklaard, doch niet als zoodanig in gebruik, werd door den djaro en den panghoeloe eener dessa tijdelijk aan eenige personen ter bebouwing afgestaan. Eene verklaring dat men grond wakap maakte, ten einde dien tot begraafplaats in te richten, werd in ééne dessa voor het dessahoofd en de oudsten afgelegd.

WEGEN. — In het zuidelijk gedeelte van Bantam vindt men in de meeste dessas slechts voetpaden, aangelegd op niet toegeëigenden grond, waarom niemand er aanspraak op maakt. De voetpaden zijn over het algemeen zeer oud en de wetenschap aan wie ze primitief toebehoorden, is verloren gegaan. In verscheiden dessas werden gemeentewegen verkregen door die voetpaden te verbreeden met stukken gronds, aan particulieren toebehoorende. Hetzelfde had plaats ten aanzien der groote postwegen, ofschoon deze ook soms in eene bepaalde richting werden aangelegd, zonder dat men acht gaf wiens grond op die wijze werd ingenomen. Was hij niet toegeëigend of kedaleman, dan behoorde de weg aan den lande. Doch de grond in privaat bezit, bleef aan de vroegere eigenaars behooren, tenzij zij onteigend werden, waarvan een paar gevallen voorkomen. Onverschillig nu of de eigenaar over den atstand geraadpleegd was, hij den grond vrijwillig had afgestaan of hem die ontnomen was, zoolang de weg bleef bestaan, werd de grond geacht ten algemeenen nutte (amal) te zijn afgestaan. Bij verandering van bestemming evenwel herleven de rechten der vroegere eigenaars.

Omtrent de postloodsen en wachthuizen gelden dezelfde regelen, met deze uitzondering, dat de grond niet zoo algemeen geacht werd ten algemeenen nutte te zijn afgestaan. Indien de

grond aan den eigenaar ontnomen werd, verkeerde hij zelfs in een onwettigen, onbestemden toestand, die men moebadir noemt.

Gronden, voor pasars en missigits afgestaan, bleven aan de eigenaars toebehooren, al maakten zij die in den regel amal.

Doch gronden, benoodigd voor pasangrahans, aloen-aloen, forten, woningen voor regenten en mindere inlandsche hoofden, gebouwen voor den waterstaat en dergelijke, werden eenvoudig aan de eigenaars ontnomen. Slechts één voorbeeld wordt bijgebracht, dat de grond voor een pasangrahan van den eigenaar werd gekocht. In enkele gevallen werd hij, bij verandering van bestemming, aan den vorigen eigenaar teruggegeven.

De boomen, die op dergelijke gronden geplant zijn, behooren in den regel aan den planter, zelfs al geschiedde het planten op last van het bestuur. Waren ze dus reeds geplant vóór dat de grond die bepaalde bestemming kreeg, dan behoorden ze aan de eigenaars van den grond, de latere aan de planters of, als een weg langs de dessaerven gelegd werd, aan de bezitters dezer laatsten. Doch in enkele dessas beschouwt men den aanplant langs de wegen als gedaan ten gerieve van het publiek (wakap djama) en kan dus de een boven den ander niet meer rechten op de boomen doen gelden.

Gemeene weiden. — Slechts uit één dessa wordt medegedeeld, dat aldaar gemeene weiden bestaan, die onder den naam van pasampalam bekend zijn. Bijzonderheden ontbreken. Vrij algemeen worden echter de onbebouwde gronden, zelfs al zijn ze in privaat bezit, als gemeene weide gebezigd, niet alleen door de ingezetenen der dessa, waartoe die gronden behooren, maar ook door die der omliggende gemeenten, zonder dat daar eenig verlof voor noodig is. Als regel geldt, dat het vee geen schade moet kunnen doen aan het plantsoen. Is dit het geval, dan wordt het vee zelfs in klappertuinen toegelaten.

Gemeene bosschen. — Behalve de bosschen tot een speciaal doel bestemd, waarover vroeger, treft men in verscheiden dessas bosschen aan, waar ieder, die wil, brandhout en zelfs timmerhout kappen mag. Dat men daaruit ook mindere boschproducten, zooals bamboe, rotan enz. halen mag is een gevolg van de omstandigheid, dat die bosschen geacht worden niemand toe te behooren. Mag men dit in vele gevallen doen zonder vergunning, in andere moet eerst de toestemming van het dessahoofd verkre-

gen zijn. Soms bestaat er eenige restrictie ten aanzien van zekere soorten van boschproducten. Zoo mag in eene dessa de rotan slechts gehaald worden ten behoeve der overvaart. Dit geschiedt aldaar met zekere ceremoniën, omdat de ingezetenen de plek, waar de rotan groeit, beschouwen als pahoman (lusthof, pasangrahan der tijgers), gelijk in eene naburige dessa eene plek pakoean heet (kraton der tijgers).

WOESTE GRONDEN. — Niemand maakt aanspraak op hetgeen gelegen is tusschen de grenzen, aan sommige dessas voor haren woesten grond aangewezen, ofschoon die grenzen meermalen slechts politiegrenzen zijn. De aanwijzing heeft door het bestuur plaats gehad. De grenzen bestaan dikwijls in ravijnen of waterloopen (lorah); het oprichten van grensteekens is niet gebruikelijk. Soms zijn die grenzen denkbeeldige lijnen, getrokken van deze of gene streek (tjatihan) of heuvel (pematang) naar eene andere streek of heuvel.

Van die woeste gronden mag iedereen weghalen wat hem goeddunkt, nipa, arenvruchten, alang-alang, kreupelhout, zwavel enz. zonder daartoe iemands vergunning te behoeven. Evenzoo is het gesteld met de rawas, voor zoover die visch opleveren.

Die woeste gronden mogen ook door het vee afgeweid worden.

Voor zooveel de ontginning dezer gronden aangaat, bestaan verschillende gewoonten. Hier mag iedereen ontginnen zonder verlof, of na eenvoudige kennisgeving aan het dessahoofd, dáár is bepaalde vergunning een vereischte. In sommige dessas hebben de eigen ingezetenen iets voor. Zoo mag de dessabewoner in deze dessa zonder verlof ontginnen en kan hij in gene met kennisgeving volstaan, terwijl de vreemdeling in die gevallen vergunning vragen moet. Ontginning van rawas is meestal niet mogelijk. Ook de oeloeran blijft in den regel onbebouwd, doch zou in dat geval gerekend worden bij het aangrenzend bouwland te behooren. Alleen als de ontginning van het midden der rawa uitging, zou de oeloeran van den oever daaraan getrokken kunnen worden.

SERVITUTEN. — Behalve de verplichtingen tusschen onderscheiden dessas en verschillende sawabezitters, ten aanzien van het waterrecht bestaande, en de gehoudenheid van elke dessa om hare gemeentewegen en bruggen te onderhouden, ook ten behoeve der bewoners van andere dessas, wordt slechts één voorbeeld van een servituut medegedeeld. Dit bestaat daarin, dat

ieder het recht heeft over eens anders grond een voetpad te maken, als hij daardoor langs korter weg zijn eigen land bereiken kan. Wel zijn sommige dessas verplicht toe te laten, dat ingezetenen van andere gemeenten op hun grond koffie planten, doch dit is geen verplichting tegenover laatstbedoelde gemeenten, maar wel tegenover het gouvernement. Evenmin kan als recht gelden de gewoonte, die op verscheiden plaatsen bestaat, om voor een geheel ingesloten stuk grond, wiens eigenaar in de bewerking achterlijk is, een karbouwenweg open te laten, onder verplichting om daartoe aan een zijner buren het verzoek te doen en dien weg later zelf te beplanten, of om bij dit laatste slechts de behulpzame hand te bieden.

De spoorwegen in Frankrijk en op Java.

In de vorige aflevering van dit tijdschrift zijn door den heer Wijnmalen eenige belangrijke statistieke bijzonderheden medegedeeld over het aanleggen van spoorwegen in Britsch-Indië, in verband met het voorgestelde ontwerp betrekkelijk de op Java te bouwen spoorwegen. Zonder dat de schrijver dit met nadruk betoogt, doet hij evenwel vrij duidelijk uitkomen, dat de uitkomsten op het vaste land van Indië verkregen, zeer ten gunste getuigen van aanleg door bijzondere maatschappijen. In niet meer dan twintig jaren toch werden nagenoeg 12,000 kilometers spoorwegen door de particuliere industrie aangelegd, over berg en dal, over aanzienlijke rivieren, door moerassen, en, in weerwil van de soms buitengewone terreinhindernissen, in exploitatie gebracht.

Ofschoon betrekkelijk in Engelsch-Indië de Staatsingenieurs vrij wat meer uitrichten dan de kleine brigade welke ons gouvernement op Java bekostigd, zouden zij toch onmogelijk dit ontzaggelijk resultaat bereikt hebben, indien zij, niet de particuliere ondernemers, belast waren geworden met den spoorwegbouw. Zij zouden niet zoo veel, in een gegeven tijdvak, tot stand hebben kunnen brengen, ook al hadden zij over dezelfde middelen' als de bijzondere nijverheid te beschikken gehad. Maar dat de Britsch-Indische regering de daarvoor vereischte middelen niet rechtstreeks zou hebben kunnen verstrekken, valt geenszins te betwijfelen.

De kosten der 12,000 kilometers bedragen toch meer dan een milliard 166 millioen gulden, die de regering uitsluitend door

leeningen zou hebben moeten vinden, en dit in een tijdperk dat zij, eerst met een schrikbarenden opstand, vervolgens met deficitten had te worstelen en de beste financiers van Engeland onder de taak bezweken om de budgetten van Britsch-Indië althans op het papier te doen sluiten. Onder dergelijke omstandigheden zou men leeningen tot een zoodanig hoog bedrag niet uitgeschreven hebben. Het stoutste gouvernement zou daarvoor zijn teruggedeinsd, en, zoo men het al had durven wagen, zou voorzeker het crediet van het Britsch Indische rijk op de geldmarkt zijn te kort geschoten.

Dank zij de tusschenkomst der particuliere nijverheid, heeft de regering met een betrekkelijk gering en tijdelijk offer, het doel zoo spoedig mogelijk bereikt. Aan rentegarantie, gemiddeld tegen 5 pCt. over het geheele aan werken en materieel te besteden kapitaal, keerde zij tot maart 1869 niet meer uit dan 309 millioen gulden, waarvan gedurende de laatste tien jaren reeds weder 164 millioen werden terug betaald, terwijl de netto-inkomsten der spoorwegen meer en meer het cijfer der uitbetalingen wegens rentegarantie tot een betrekkelijk onbeduidend bedrag terugbrengen. Immers in 1868 werd voor rentegarantie uitgegeven *f* 44,460,000 en terug ontvangen *f* 26,400,000, zoodat voor een kapitaal van 1,166 millioen werkelijk in een jaar niet meer van Staatswege wordt uitgegeven dan *f* 18,060,000, of ongeveer $1^1/_2$ pCt.

Behalve de spoorwegen, is dan ook in Britsch-Indië door de regering op het gebied der openbare werken veel gedaan. Irrigatie en havenwerken, kanalen, publieke gebouwen, geheele kampementen voor duizenden troepen, sanitaria met al de daarbij behoorende inrichtingen zijn tot stand gekomen. Daaraan zijn aanzienlijke sommen besteed, die natuurlijk niet voorhanden zouden zijn geweest indien de regering zelve de grootsche taak had ondernomen om uit eigen middelen het spoorwegnet te bouwen. In tegenstelling van de klachten die uit Java tot ons komen, dat er zoo weinig geschiedt om de nijverheid, het vertier, den handel en de scheepvaart te gemoet te komen, wordt in Britsch-Indië wel eens beweerd dat men er te veel doet en dat het misschien staatkundiger zou wezen meer bedacht te zijn op eene verligting der volkslasten dan op telkens nieuwe werken van publiek nut, door welke, hoe ook vermenigvuldigd, toch niet alle ingezetenen van het zoo uitgestrekte Indische rijk kunnen gebaat worden.

Wat hiervan zij, hebben wij voor ons doel niet te doorgronden. Genoeg is het te constateren dat de regering van Britsch-Indië, door de medewerking der particuliere nijverheid in te roepen, onder overigens zeer ongunstige omstandigheden, veel spoediger en goedkooper het begeerde spoorwegnet heeft verkregen dan indien zij aan Staatsaanleg de voorkeur had gegeven.

Een soortgelijk voorbeeld als dat van het Britsch-Indische spoorwegnet, bieden de Fransche spoorwegen aan, en daarop mag ook wel de aandacht worden gevestigd van diegenen die, voorzeker met de beste bedoelingen, maar dan toch met minder bedachtzaamheid, Staatsaanleg op Java toejuichen. Frankrijk is, zooals iedereen weet, een land, waar men niet ongaarne met den Staat en de Staatsondernemingen te doen heeft. Men is er, integendeel, veel te veel gewend alle heil van het gouvernement te wachten en eerst dan de handen uit den mouw te steken wanneer men zich onder de hoede van den Staat ziet geplaatst. Veel dat in Engeland en Nederland uitsluitend door vrijwillige bijdragen der ingezetenen tot stand komt, geschiedt in Frankrijk alleen van overheidswege, en niet weinig verwondert zijn de Franschen wanneer men hen verhaalt, dat in beide eerstgenoemde rijken, prachtige inrichtingen van publiek nut in stand worden gehouden, zonder dat de Staat daarvoor een enkelen gulden betaald. De neiging van het Fransche volk om den Staat voor alles te laten opkomen, werd tot het uiterste geëxploiteerd door de regering van Napoleon III. Die regering, op een vicieusen grondslag bij verrassing ingesteld, had aanhoudend behoefte om zich populair te maken, en daartoe kende zij geen beter middel dan om bestendig het Staatsgezag in de bres te doen springen voor allerlei ondernemingen. Millioenen en millioenen werden uit de Rijkskas gegrepen en uitgegeven voor nuttige, vaak nuttelooze, dikwerf verkeerde doeleinden, en, zoo het keizerrijk thans nog aanhangers in Frankrijk telt, moet men ze zoeken onder de klasse van ingezetenen die hun voordeel deden met de kwistige uitgaven van het keizerlijk gouvernement.

Des te opmerkelijker moet het voorkomen, dat dit gouvernement, hoezeer meer dan eenige vroegere regering bedacht op de uitbreiding van het Fransche spoorwegnet, de aanleg van Staatswege verwierp en de voorkeur gaf aan de bijzondere nijverheid. Hoezeer het in andere opzichten faalde, moet men erkennen dat

het, wat betreft de spoorwegen, zeer juist inzag dat, door onbekrompen toepassing van het stelsel van rentegarantie aan particuliere maatschappijen, spoediger veel meer spoorwegen zouden gebouwd en geëxploiteerd worden dan indien de aanleg rechtstreeks door Staats-ingenieurs en op kosten van het rijk ware ondernomen. Het bereikte volledig het doel dat 't zich voorstelde. In 1848, telde Frankrijk slechts 2,200 kilometers spoorwegen in exploitatie. De februari-omwenteling bleek ongunstig te zijn voor de uitbreiding van het spoorwegnet. Onderscheidene maatschappijen, die zich gevormd hadden, konden slechts met veel moeite de werken voortzetten. In 1852 herstelde zich het vertrouwen in de spoorweg-ondernemingen, voornamelijk ten gevolge van den geldelijken steun, in den vorm van rentegarantie, welke het gouvernement aan de maatschappijen verleende. Reeds in 1857, waren dientengevolge in exploitatie 7,500 kilometers; in 1866 13,500 en in 1870 meer dan 17,000 kilometers. Buitendien waren 7,000 kilometers geconcedeerd en werden ontwerpen bestudeerd om het net nog verder uit te breiden.

Bij verschillende overeenkomsten, had de Staat zich verbonden om eene som van 1 milliard 770 millioen franken aan de spoorwegmaatschappijen te betalen. Daarvan was, op ultimo 1870, werkelijk uitgekeerd ongeveer 1 milliard en zou het meerendeel der overige millioenen bij jaarlijksche termijnen gekweten worden. De bijzondere ondernemingsgeest had voor de totaal-uitgaven bijgedragen eene som van 8 milliard franken in aandeelen en obligatiën, en hetgeen vooral de plaatsing van dit aanzienlijk kapitaal heeft verzekerd, is, niet het vooruitzicht van hooge dividenten voor de aandeelen, noch van hooge renten voor de obligatiën (zij geven gemiddeld niet meer dan 6 pCt.), maar het vertrouwen in de garantie van den Staat, waardoor de particulieren in de spoorwegen eene even zekere geldbelegging zien als in de Staatseffecten.

Algemeen is men van meening in Frankrijk — en moeielijk zou men een ander gevoelen kunnen omhelzen — dat de Staat nooit zoo goedkoop en zoo spoedig de onder het keizerrijk aangelegde 15,000 kilometers spoorwegen zou hebben gebouwd; en dat geene regering, zelfs niet die van Napoleon, zou hebben durven voorstellen, — dat geene vergadering, zelfs niet zijn wetgevend ligchaam, zou hebben durven goedkeuren het sluiten van eene reeks van leeningen tot een bedrag van 10 milliard

franken, voor spoorwegen, behalve die welke voor andere doeleinden werden aangegaan.

De aan de maatschappijen wegens rentegarantie uitgekeerde sommen moeten achtervolgens in de schatkist terugvloeien. Zoo als men weet zijn zij uit den aard der zaak slechts rentelooze voorschotten. De spoorwegen vervallen, na expiratie der concessiën, aan den Staat. Thans geven zij het land reeds een beduidend voordeel en een niet onaanzienlijk bedrag aan belasting. Volgens een, door de zes groote maatschappijen, die het Fransche net exploiteren, opgemaakten staat, hebben zij in 1870 aan belasting opgebracht meer dan 56 millioen franken; — en, door het kosteloos of het vervoer tegen verminderde prijzen van de brievenmalen, militairen enz., der schatkist een voordeel opgeleverd van 144 millioen franken. Zelfs, volgens de zeer matige begrooting van den heer Arthur Legrand, gegrond op het jaar 1869, — te vinden in een rapport uitgebracht in de nationale vergadering, — bedragen die voordeelen niet minder dan 114 millioen, of 7000 franken per kilometer en 17 pCt. van het kapitaal dat aan rentegarantie is uitgekeerd.

Met deze feiten voor oogen, is het niet twijfelachtig welk stelsel voor Java behoort te worden aangenomen. Wel is waar, wijst men op Nederland, waar ongeveer 1000 kilometers spoorwegen door den Staat zijn aangelegd; maar zoo Britsch-Indië en Frankrijk ons voorbeelden ter navolging hebben gegeven, dat in Nederland is een soort van tegen-proef en leert ons juist welk stelsel men niet moet volgen. De Nederlandsche Staatsspoorwegen zijn kostbaarder dan zij behoefden te zijn; de aanleg heeft langer tijd geduurd dan de eischen van het werk medebrachten; en, nu het net bijna voltooid is, bemerkt men dat het niet voldoet, dat in de meeste provinciën meer lijnen noodig zijn, die de Staat niet kan aanleggen en die, indien hij het stelsel van rentegarantie had omhelsd, in stede van zelf het geheele kapitaal te fourneeren voor de bij de wet van 1860 gedecreteerde spoorwegen, — reeds lang in aanbouw, gedeeltelijk zelfs in exploitatie zouden zijn. Buitendien moet men de exceptioneel gunstige omstandigheden niet vergeten waarin Nederland verkeerde. De Staat kon bestendig beschikken over ruime geldelijke bijdragen uit Indië; hij trok aan Indische „batige saldos" meer millioenen dan zijne ingenieurs bij machte waren te verwerken. Het kapitaal kwam er op de meest gemak-

kelijke wijze, zonder hoofdbreken, zonder leeningen, zonder den omhaal en het geld- en tijdverlies onafscheidelijk van geld opnemen.

Het is reeds mooi genoeg dat wij één Fairy-land bezitten dat ons in de gelegenheid stelde Staatsspoorwegen in Nederland te bouwen. Om thans Staatsspoorwegen op Java aan te leggen, op dezelfde gemakkelijke wijze, zouden wij een tweede Fairyland moeten hebben dat voor Java dezelfde diensten bewees als Java voor Nederland heeft bewezen. Eene tweede bron van „batige saldos" is er echter niet, en wanneer het overschot der Indische diensten voor Nederlandsche behoeften bestemd en verslonden wordt, kan men het niet tevens voor Staatsspoorwegen gebruiken. Er zal dus geld geleend moeten worden en dan zal het te bezien staan of de Nederlandsche vertegenwoordiging telkens geneigd zal wezen om in de klimmende aanvragen vereischt voor de Javasche lijnen toe te staan? Daarentegen, worden de financiele voorwaarden der concessiën eens vooral vastgesteld. Is eenmaal eene concessie bekrachtigd, dan is de Staat onherroepelijk verbonden, en het werk, dat men eenmaal besloten heeft aan te leggen, wordt voortgezet en voltooid, hoedanig ook de moeielijkheden zijn waarin de Staat ten aanzien van zijn financieel beheer verkeert. Meent men dat daarom ook de wetgevende bekrachtiging des te moeielijker zou zijn te verkrijgen, dan wijzen wij weder op de cijfers uit Britsch-Indië en Frankrijk, zelfs op die van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Bij rentegarantie, laadt men nooit op den Staat buitensporige lasten; de uitkeeringen die hij deswege heeft te doen zijn betrekkelijk geringe sommen; zij geschieden slechts tijdelijk; zij vloeien spoedig na de volledige exploitatie der lijnen in de schatkist terug en terstond geniet de Staat rechtstreeksche en zijdelingsche voordeelen van de spoorwegen, welke al ras opwegen tegen de offers die hij aan rentegarantie op zich neemt.

Wij mogen dus aannemen, dat bij aanleg door maatschappijen wier kapitaal voldoende wordt gewaarborgd, Java spoediger, goedkooper en meer spoorwegen zal verkrijgen dan bij uitvoering voor rekening van den Staat. Eene afdoende ondervinding in de meest verschillende landen, onder de meest uiteenloopende staatsinstellingen, doet handtastelijk het eerste boven het tweede stelsel uitkomen. Laat ons dus niet wijzer willen zijn dan de wijs-

heid zelve. Laat ons voor Java doen hetgeen elders gebleken is het beste te zijn.

Nog in een ander opzicht, versmade men niet hetgeen spoorwegbouw in andere landen leert. Wij bedoelen het drijven om de doorloopende hoofdlijnen van Java te bouwen volgens het miniatuur-model, waarmede enkele deskundigen hier te lande aan het dweepen zijn gegaan. Dat model is geen nieuwe ontdekking op het gebied der spoorwegen. Het werd, eenige jaren geleden, ontworpen door eenige landheeren in Schotland, die, in een terrein moeielijk voor gewone spoorwegen en waar in de verste verte geen groot vertier was te verwachten, kleine lijntjes, op de meest eenvoudige wijze, ad 70,000 tot 110,000 franken per kilometer, hebben aangelegd en die lijntjes evenzeer op zeer elementaire wijze doen exploiteeren. Wat deze soort van goedkoope spoorwegen zijn, kan blijken uit een paar bijzonderheden. Aan de halten vindt men geen stations, wachtkamers of andere gebouwen, evenmin vaste beambten. Men behelpt zich met personen die, voor eene kleinigheid, op gegeven uren, aan het een of ander huis, in de nabijheid van de halte, de plaatskaartjes uitdeelen en zich dan weder verwijderen om hun gewoon beroep uit te oefenen. Er moet zelfs eene halte zijn, waar de eigenaar van een kommenijswinkeltje tevens is stations-chef en beambte belast met het verkoopen der plaatskaartjes. Met deze en dergelijke regelingen, slaagt men er in de exploitatiekosten te verminderen, even als men, door het vermijden van alle kostbare kunstwerken, er in geslaagd is de kosten van aanleg tot het hierboven genoemde cijfer te reduceren.

De kleine Schotsche spoorwegen zijn bloot locaal-spoorwegen, in streken zeer schaarsch bevolkt en waar zij als 't ware een omnibus-dienst vervangen, spoorwegen zooals men er zou kunnen maken om enkele landgemeenten in Noord-Holland met Alkmaar, in Friesland met Leeuwarden te verbinden en die nooit op een doorloopend vertier behoeven te rekenen. En dergelijke locaallijntjes wil men nu als type aannemen voor de groote doorloopende Javasche lijnen, die, behalve voor het vervoer van millioenen picols producten en goederen en van honderdduizende personen, des vereischt, voor groote militaire transporten, moeten dienen!

Frankrijk kan ons alweder hier tot leiddraad strekken. Wij hebben hierboven gezien dat in 1870 17,000 kilometers spoor-

wegen in exploitatie waren. Onder die uitgestrektheid zijn reeds een aantal zoogenaamde secondaire lijnen begrepen, welke nog vermeerderd staan te worden met 7000 kilometers, waarvoor concessie is verleend. Hoofd- en secondaire lijnen zijn of worden allen volgens dezelfde type gebouwd, dat is met eene spoorbreedte van 1.45 meter, met rails-Vignolles van 35 kilogram per strekkende meter, en overigens met eene in het algemeen hechte constructie om zware treinen met de noodige snelheid te kunnen vervoeren.

Dat men in Frankrijk ook voor de secondaire lijnen geen andere, zoogenaamde goedkoope type heeft aangenomen is geen gevolg van onbekendheid met de Schotsche lijntjes, die enkele Nederlandsche deskundigen er toe gevoerd hebben om de smalle spoorbreedte van 1.10 meter voor Java aan te raden. Reeds in 1860 bestudeerden twee Fransche ingenieurs, de heeren Lan en Bergeron, de goedkoope Schotsche locaal-spoorwegen, en al wat men daarover in Nederland gelieft te vertellen, is getrokken uit hun rapport, dat later is gepubliceerd met het verslag eener algemeene vergelijkende enquête over de Fransche spoorwegen en die in andere landen. Daarbij heeft het de Fransche regering niet gelaten. Zij vond in het rapport der heeren Lan en Bergeron aanleiding om ook in de departementen het aanleggen van kleine, min kostbare, vicinaal-spoorwegen te bevorderen, en diende daartoe in 1865 eene wet in, die in dat jaar nog in werking is getreden.

Volgens die wet, kunnen locaal-spoorwegen aangelegd worden, hetzij door de departementen en de gemeenten, met of zonder medewerking van belanghebbende grondeigenaren, fabrikanten enz., hetzij door concessionarissen, met medewerking van de departementen en de gemeenten. De departementale raden zijn belast met de vaststelling van het tracé en van de voorwaarden der concessie, behoudens het recht van den Staat om het publiek nut van het werk, vóór den aanvang te verklaren. Door den Staat kunnen subsidiën worden verleend, waarvan het bedrag verschilt naar gelang der middelen van de localiteiten en de offers van de departementen, de gemeenten en de belanghebbenden. Het maximum van die subsidiën is gesteld op 6 millioen per jaar. Verder wordt de meeste vrijheid gelaten voor de stralen der bochten, de hellingen en alle bijzonderheden der constructie en der exploitatie.

Sedert 1866, zijn 72 locaal-lijnen, in 29 departementen door de regering goedgekeurd en gesubsidieerd. Zij meten te samen 2,000 kilometers, hetgeen eene gemiddelde lengte geeft voor elk dezer lijnen van 28 kilometers. Velen echter zijn korter; anderen, daarentegen, overschrijden 60 en zelfs 80 kilometers. Het benoodigde kapitaal wordt begroot op 260 millioen franken; het cijfer der subsidiën aan de locaal-spoorwegen toegestaan, bedraagt 110 millioen franken, waarvan de Staat 34 millioen bijdraagt, de departementen 63 en de belanghebbenden 13 millioen.

De wet van 1865 bedoelde blijkbaar met de locaal-spoorwegen niets meer dan een soort van beurtwegen, waarbij de rails de steenen bedekking der banen en locomotieven de paarden zouden vervangen, — in den engsten zin goedkoope spoorwegen. Hoe is die bedoeling in de praktijk verwezenlijkt? Uit de zooeven medegedeelde cijfers blijkt reeds, dat men zich niet heeft gehouden aan de kosten van aanleg der Schotsche lijnen. De gemiddelde aanlegkosten zijn 130,000 franken per kilometer, en, wanneer men de concessiën in 't bijzonder nagaat, treft men locaal-spoorwegen, waarvan de kosten niet minder dan 220,000 franken per kilometer bedragen, dat is meer dan de kosten van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden met zijn kostbaren zijtak naar Willem I. Bij nader inzien begrepen de ontwerpers der Fransche locaal-spoorwegen, dat het in het belang van hunne ondernemingen was, geen smallere spoorbreedte aan te nemen dan die der hoofd- en secondaire lijnen, ten einde daaraan behoorlijk te kunnen aansluiten. Verder berekenden zij, dat de groote maatschappijen, die de hoofd- en secondaire lijnen exploiteren, over een groot materieel beschikken, dat gedeeeltelijk in de exploitatie der locaal-lijnen zou kunnen voorzien, indien de wegen daartoe de noodige soliditeit hadden, zoodat de aanleg zwaarder werd en rails-Vignolles van 35 kilogram werden gebezigd. In een woord, feitelijk zijn de meeste locaalspoorwegen in Frankrijk ingericht als gewone spoorwegen van 1.45 meter breedte, en behalve het vermijden van weelde aan stations-gebouwen en kunstwerken, onderscheiden zij zich in niets van die wegen.

Hetgeen dus in Frankrijk voor spoorwegen van den derden rang niet eens werkelijk is geschied, het verkleinen van den weg en de kunstwerken, het verminderen van het vermogen der trekkracht, zou men nu gaan aannemen voor spoorwegen van

den eersten rang, voor doorloopende hoofdlijnen op Java die, zoo zij al niet op een vertier kunnen rekenen als dat der Fransche hoofdlijnen, stellig aan niet geringere behoeften zullen te voldoen hebben dan de secondaire lijnen in Frankrijk. Men zal dat doen terwijl reeds Midden-Java dwars doorsneden is door eene onkostbare lijn van voldoende afmetingen en die voor de nieuw aan te leggen lijnen als model kon dienen. Men zal terstond de ongelegenheden der dubbele spoorbreedte, willens en wetens, aanbrengen in het centrum van het eiland, waar natuurlijk meer dan elders de te vervoeren goederen van de eene lijn op de andere moeten overgaan. Men zal het doen uit laakbare kruimeligheid ten aanzien van een volk, dat men uitkleedde om spoorwegen van meer dan 100,000 gulden in Nederland te bouwen, voor en aleer men geliefde zijn eigen, rampzalig transportwezen afdoende te verbeteren. Men zal het doen, in weerwil men vooruit kan berekenen, dat, werkelijk, de doorloopende Javasche hoofdlijnen toch niet ten eenenmale ingericht kunnen worden als onbeduidende locaal-spoorwegen en dat er alleen kan bezuinigd worden op de soliditeit der wegen, de snelheid, de mogelijkheid om zware treinen te slepen, in een woord op al hetgeen de superioriteit uitmaakt van de spoorwegen boven de gewone transportmiddelen. Men zal het doen in weerwil men wist, althans kon weten, dat, zoo ooit, hier de gierigheid de wijsheid zal bedriegen.

A

Invloed van heerediensten en hoofden op het grondbezit.

In een brochure getiteld: „Het koloniaal vraagstuk van het uur," door den heer mr. C. Sandenbergh Matthiessen [1]), treft men de twee volgende stellingen aan:

„Vooral bij ontginning van woeste gronden verrichten de inlanders gemeenschappelijken arbeid en vormt zich meermalen gemeente-bezit uit noodzakelijkheid, dat echter weder langzamerhand verdwijnt, naarmate gemeenschappelijke arbeid minder gevorderd wordt, de grond in waarde stijgt en de nog voor ontginning geschikte gronden op grooteren afstand liggen."

„Het gemeente-bezit is nimmer door godsdienstige instellingen, zeden, gewoonten noch overleveringen, een wettelijke toestand op Java geweest, maar is kunstmatig op vele plaatsen, waar het door de noodzakelijkheid ontstaan was, bestendigd of ingevoerd door de hoofden in verband met de heerediensten en vooral door het gouvernement aangewend om aan het kultuurstelsel een schijn van billijkheid te geven."

Niemand, die bekend is met hetgeen er in de binnenlanden van Java is voorgevallen, en nog geschiedt, zal een en ander durven tegenspreken. Nogtans zijn er personen, die op de hoogte meenen te zijn van de Indische huishouding en die geheel andere denkbeelden omtrent den oorsprong van het gemeen bezit hebben.

Het is voor hen, dat ik, als bewijs van de opgegeven twee stellingen, het ontstaan wil schetsen van twee dessas.

De eene heet Toeloeng-Redjo, is gelegen in het district Soe-

[1]) 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1866.

koredjo, regentschap en residentie Kediri. Zie hier wat mij de stichter, de 60jarige Kiai Noerwahid, in de maand februari 1868 dienaangaande verhaalde:

„Ik ben geboren te Djocdjokarto, doch werd als knaap door mijn vader naar de pesantrèn te Dosermo, dicht bij Soerabaja, gezonden, omdat de goeroe er van de reputatie had van zeer kundig te zijn.

„De school werd bezocht door een 500 santris en anak-moerids en onder hen was een jongeling, die later regent te Modjokerto werd. In onze jeugd waren wij goede vrienden geweest en toen hij die hooge betrekking bekleedde, noodigde hij mij uit om in de in zijn regentschap gelegen dessa Madjapait gronden te gaan ontginnen.

„Mijn studiën waren voleindigd. Ik had wel ooren naar die propositie en zette mij dus daar neder. Verscheidene jaren ben ik daar gebleven, heb er veel gronden ontgonnen, mij tevens als goeroe geoccupeerd met de geestelijke belangen der jeugd; doch, toen mijn vrouw stierf, beviel het mij daar niet langer en verhuisde ik een 20 paal verder om de Zuid, naar de dessa Kamambang.

„Ook daar richtte ik weder een pesantren op. Met mijn santris waren wij 's morgens bezig aan het ontginnen van gronden; 's middags hielden wij ons met de studie onledig.

„Zoodoende, had ik langsamerhand een 20 tal baoes sawas ontgonnen, toen op zekeren dag het dessahoofd mij zeide, dat ik te veel grond had, dat er verscheiden lieden in de dessa waren, die weinig of niets hadden, dat de heerediensten zoo drukkend werden en dat ik dus een groot gedeelte van mijn ontginningen aan anderen moest afstaan.

„Hoewel ik die behandeling onrechtvaardig vond, moest ik ze mij laten welgevallen, want wat wilde ik tegenover het dessahoofd doen. Doch, toen nu later de lahar (koud of kokend water, dat veel zand en modder met zich voert) van den Kloet, kort daarna de mij nog overgebleven gronden verwoestte, besloot ik verder om de Zuid naar een andere residentie te gaan, waar, zooals ik gezien had, nog veel boschgrond van goede qualiteit en veel water was.

„Ik kwam te Pare aan, vervoegde mij eerst bij den kapalang Setro di Rono, die mij bij den mantri aris Mangon di Larso bracht. Aan dien vertelde ik, dat ik van plan was het bosch in

den omtrek te ontginnen, hetgeen zijn goedkeuring wegdroeg.

„Ik heb u nog vergeten mede te deelen, dat ik niet alleen naar Pare ging, maar dat Pak Sario met vrouw en 5 kinderen, Daïman met vrouw, Abdoelngarpanie, Ngali, Saridjo en Samidin mij vergezelden. De twee eersten waren gewezen leerlingen van mij; de vier laatsten waren het nog. Ook hadden wij twee span buffels bij ons.

„Wij begonnen met het bouwen van een huisje voor ons allen, waarmede wij in eenige dagen klaar waren. Vóór dien tijd logeerde ik bij den kapalang en de anderen bij verschillende inwoners van het gehucht Plongko, behoorende tot de dessa Pare. Toen het huis klaar was, trokken wij daar allen in, na onze respectieve gastheeren bedankt te hebben voor hun betoonde welwillendheid.

„Nu zaten wij in het bosch, en het was niets anders dan werken, zoo hard wij konden, om een plek schoon te krijgen, teneinde daarop de noodige padi en djagong te kunnen verbouwen. Na een anderhalf jaar, waren wij met plus minus 7 baoes klaar, die toen gelijk onder ons werden verdeeld. Pak Sario had drie maanden na onze vestiging een eigen huis gebouwd, en een half jaar later, ook Daïman. De andere vier woonden bij mij in, doch ook zij kregen een even groot aandeel in den ontgonnen grond.

„Om daar water op te krijgen, was nu wel niet veel moeite, maar, dewijl ik gaarne zeer spoedig natte padi wilde planten, huurde ik in de nabij gelegen dessa Pelem, voor twee jaar een tiental baoes braakliggende sawas, die in jaren niet bebouwd en daardoor met alang-alang begroeid waren, doch die voor een groot gedeelte onder water stonden of waar het water langs liep. Die velden had ik slechts te beploegen en te beplanten, en leverden een schoonen oogst op.

„Langsamerhand kwamen zich meer personen bij ons vestigen, onder anderen Somito met vrouw en 3 kinderen, Mardjo met vrouw en 4 kinderen, Pak Mardin met vrouw en 3 kinderen en nog meer anderen.

„Ik gaf hen allen te eten bij hun aankomst en zorgde ook voor hun onderkomen, totdat zij een huis hadden gebouwd en voldoenden grond ontgonnen.

„Zoo groeiden van lieverlede de ontginningen aan. Door de opdamming van een riviertje, ontstaan door de samenvloeiing

van het water uit de bronnen Poelosarie en Biroe, door het graven van een leiding, en het opdammen van het water van de bron Doeloeran, etc. werd het aantal sawas hoe langer hoe grooter en ieder jaar kwamen er meer nieuwelingen. Ik en anderen hielpen een weinig in het eerste begin, doch de ontgonnen grond bleef in het individueel erfelijk bezit van den ontginner.

„Die toestand duurde voort tot zoo wat een jaar of acht geleden. Naarmate de dessa in zielental toenam werd zij zwaarder belast met heerediensten, die eindelijk zoo drukten, dat de gevestigde bevolking niet langer in staat was om het werk te verrichten. De nieuwelingen konden wij onmogelijk de heerediensten mede laten verrichten, want hoe zouden zij dan tijd gehad hebben om een woning te bouwen, het bosch te ontginnen? enz.

„Wij besloten toen alle ontgonnen gronden gesamenlijk onder ons allen te verdeelen en dus ook onder de nieuwelingen. Deze hadden zoodoende bouwland om in hun voeding te voorzien en werden dus dienstplichtig, waardoor het werk minder zwaar op de overigen drukte. Van die verdeeling werden 10 baoes uitgesloten, die men mij, als een bewijs van dankbaarheid voor al hetgeen ik voor allen gedaan had, liet behouden, hoewel ik er toch een 10 à 12tal in de verdeeling had gebracht.

„Bij volgende ontginningen werd deze regel aangenomen: Drie jaar mocht de ontginner zijn grond in bezit houden, doch na dien tijd werd hij bij den gemeente-grond ingelijfd en de ontginner bekwam een even groot aandeel als ieder van zijn mede-leden.

„Dat gemeentebezit hield een achttal jaren aan. Toen werden de heerediensten veel verlicht; het aantal dienstplichtigen, was hoe langer zoo grooter geworden en, toen wij nu vernamen, dat het ook niet het verlangen van het bestuur was, dat de nieuwe ontginningen gemeentegrond worden moest, besloten wij om allen grond, die verder ontgonnen zou worden in erfelijk bezit te laten van den ontginner. In dien toestand is sedert geen verandering gekomen."

Ziedaar hetgeen mij door den stichter der dessa verhaald werd [1]).

---

[1]) Het is natuurlijk, dat de 60jarige Javaan mij een en ander niet zoo geregeld heeft verhaald als ik het ter neder heb gesteld. Verscheidene middagen, zoowel bij hem in huis als bij mij in de pasangrahan, hebben wij samen over het ontstaan van de dessa, enz. gesproken. Ik maakte daarvan aanteekeningen, die ik later tot een geheel bij elkander bracht. Doch, mocht mij ook al niet woordelijk verhaald zijn, wat ik hier Kiai Noerwahid in

Ik wil er niets meer bijvoegen, doch er alleen op wijzen hoe men hier gezien heeft:

1°. gemeenschappelijken arbeid bij het ontginnen en dien ten gevolge, doch slechts gedurende een korten tijd, gemeen bezit;

2°. het plaats maken van gemeen voor individueel bezit, toen de noodzakelijkheid geen gemeen bezit meer vorderde;

3°. het ontstaan van gemeen bezit ten gevolge van den druk der heerediensten; en

4°. het weder invoeren van individueel bezit bij een verlichting en geleidelijke vermindering daarvan.

Heb ik met de beschrijving van het ontstaan van deze dessa doen zien, dat heerediensten oorzaak zijn geweest van de invoering van gemeen-bezit, thans zal ik het ontstaan van een andere dessa schetsen, waar de invloed der hoofden tot hetzelfde noodlottig gevolg heeft geleid.

Deze heet Soembringin, is gelegen in het district Pakis, regentschap Malang, residentie Pasoeroean. Omtrent het ontstaan er van verhaalde Pak Rasmo mij, in 1869, het volgende:

„Ik ben geboren te Solo en verhuisde, nu een 35 jaar geleden, met mijn vader naar de dessa Tjelep, dicht bij Sidoardjo gelegen. Waarom mijn vader zijn geboorteland verliet, ben ik nooit te weten gekomen, dewijl ik toen nog een kind was en het mij later nooit is verteld.

„Na daar een jaar of drie gewoond te hebben, met slechts een middelmatig bestaan, hoorde hij, dat de bevolking van deze streek veel voordeelen van de koffieteelt genoot en besloot hij weder te verhuizen. Hij ging zich toen in de drie paal van hier gelegen dessa Gaga Asinan vestigen. Eenige jaren daarna ging ik trouwen met een meisje uit de dessa Soekoredjo, en woonde ik in den eersten tijd bij mijn schoonouders in.

„Ik wilde echter een zelfstandig bestaan trachten te vinden, en niet langer afhankelijk van mijn schoonouders zijn, ging in den omtrek aan het zoeken van gronden geschikt om te ontginnen en koos de plek uit, die later deze dessa is geworden. Ik begon een klein huisje te bouwen en, toen dat klaar was,

---

den mond gelegd heb, ik geef de verzekering, dat het geschrevene geheel de waarheid bevat en geheel in den geest van den verhaler is weergegeven.

bracht ik er mijn vrouw en mijn kindje in, terwijl mijn zwager Pak Mangon met mij mede trok. Een jaar later kwamen Pak Rakidin uit de dessa Konang, daarop Pak Makidjo, die later mijn schoonzoon werd, en nog verscheidene andere personen.

„De vestiging werd toen een gehucht van de dessa Malang Soeko, want de ontgonnen grond behoorde tot het gebied van die dessa, en ik werd tot kabaijan aangesteld. Na 4 jaar had het gehucht zulk een uitbreiding gekregen, dat het tot een zelfstandige dessa werd verheven, waarvan ik tot petinggi gekozen werd. Nu 6 jaar geleden heeft mijn zoon mij als zoodanig vervangen.

„De eerste twee baoes, die ik ongon, werden door mij tot sawas gemaakt, door het water uit een naburige bron daarheen te leiden. Doch voor meer dan twee baoes leverde die bron geen water en de verdere ontginningen bleven tegalgronden, tot in 1853, toen de groote dam in de rivier Ladjing gelegd werd.

„Die dam werd gemaakt door de bevolking van het geheele district, want die der dessas, die er voordeel bij zouden hebben, waren daartoe alleen niet in staat. Een dagloon van $12^1/_2$ cent werd betaald, doch de noodige materialen als bamboe, enz. moesten zonder eenige vergoeding geleverd worden.

„De hoofdleiding werd gegraven door iedere dessa, voor zoover zij door haar grondgebied liep, en de mindere leidingen van de mondingen der hoofdleiding af, door iedere belanghebbende dessa.

„Zoo lang die leiding niet bestond, waren onze gronden in individueel bezit van den ontginner, doch toen alle sawas konden worden, kwam er van hooger hand last, dat alle gronden gelijk onder alle ingezetenen moesten verdeeld worden en zulks ook moest geschieden met die, welke later zouden worden ontgonnen, nadat zij drie jaar in bezit van den ontginner waren geweest.

„Dat bevel hebben wij natuurlijk moeten opvolgen en zoo doende heeft er hier viermaal een nieuwe verdeeling plaats gehad; de laatste nu vier à vijf jaar geleden. Doch thans willen wij niet meer verdeelen, daar ieders aandeel anders te klein zou worden."

Het bovenstaande verhaalde mij Pak Rasmo [1]) en nadere

---

[1]) Ook dienaangaande betreft de opmerking, die ik naar aanleiding van Kiai Noerwahid's verhaal maakte.

informatiën bevestigden mij in de overtuiging, dat hij niets dan de waarheid gesproken had, dat alleen ten gevolge van bevelen van hooger hand het gemeen bezit in het leven is geroepen.

Om een bewijs te geven van de schromelijke onrechtvaardigheid, die daardoor begaan is, wijs ik er op, dat de sawas van de dessa bedragen $50^1/_2$ baoes, verdeeld onder 36 personen, die ieder 1 baoe 175 à 195 □ Rijnlandsche roeden bezitten; terwijl van die gronden zijn ontgonnen o. a. door:

Pak Rakidin	2	baoes 370	□ R.r.
Pak Aroen	3	„ 138	„
Pak Sermin	4	„ 385	„
Pak Ramso	4	„ 233	„
Pak Makidjo	7	„ 15	„

Die personen hebben thans dezelfde uitgestrektheid in bezit als onder anderen Pak Paqinah, die slechts 1 baoe 25 □ R.r., Pak Wagimin, die 375 □ R.r., Pak Wiro, die 338 □ R.r. ontgon, en zoo veel anderen, die in het geheel niets hebben ontgonnen.

In stede van het grondbezit te beschouwen als een heilig recht, door ontginning verkregen, heeft men het als een gunst beschouwd, verbonden aan het presteren van heerediensten, en vandaar de toepassing: evenveel heerediensten, evenveel genot van den grond. Pak Rasmo en de anderen, die een groot deel van de gronden ontgonnen hadden, zouden die gaarne weder in bezit hebben, maar moesten zich schikken naar de bevelen van hooger hand.

Ik raadde hem aan bij den landraad een aanklacht in te dienen en te trachten door een rechterlijk vonnis terug te erlangen, wat hem door administratieve willekeur was ontnomen.

Het schijnt echter, dat anderen hem dit hebben ontraden, want ik heb nimmer gehoord, dat hij daartoe is overgegaan.

Deze twee voorbeelden zullen, geloof ik, voldoende zijn om het bewijs te leveren, dat heerediensten en invloed van hoofden, geenszins godsdienstige instellingen, zeden, gewoonten of overleveringen, de oorsprong van het gemeen bezit zijn, daar waar het op Java bestaat. Ik verklaar mij echter gaarne bereid die, zoo noodig, nog met eenige te vermeerderen.

VAN VLEUTEN.

Nog iets over de bestaande regeling der amfioenpacht.

I.

Nu de finantiële teleurstelling, die de laatste verpachting van het amfioen-monopolie heeft opgeleverd, de opiumquaestie op nieuw aan de orde heeft gebracht, kan het zijn nut hebben nogmaals op de gebreken van de bestaande regeling van dat monopolie en op de schromelijke gevolgen daarvan te wijzen en de schier ongeloofelijke verblinding, die daaromtrent bij de regering schijnt te bestaan, in het licht te stellen.

Reeds vóór dat de ondervinding gesproken had, moest, bij eenig nadenken in het oog vallen dat, ook al plaatst men zich op het standpunt door de woorden van den minister, „dat men van de „opium voor de schatkist moet trachten te halen wat er van te halen „is," in letterlijken zin opgevat, aangegeven, de bestaande regeling ten eenen male ondoelmatig is. Zijn de inkomsten, die de schatkist van de opium trekt het equivalent van de voordeelen, die het monopolie, aan particulieren, de zoogenaamde pachters, ter exploitatie afgestaan, oplevert, dan zullen natuurlijk die inkomsten afhankelijk zijn van de mate van bescherming, die het monopolie tegen sluikerij geniet. Dat die bescherming, waar het eene waar geldt, die in een zoo klein volume een zoo groote waarde representeert — een kist opium kost het gouvernement ± *f* 2000 — groote moeielijkheden oplevert, ligt in den aard der zaak. Nu is het een feit, door de regering erkend, dat het slechts bij uitzondering aan de politie gelukt om sluikerij op te sporen, dat zij zich in dit opzicht schier geheel op de pachters verlaten moet [1]). Het is dus een eerste vereischte van elke

[1]) Koloniaal verslag 1870, bl. 99.

regeling der pacht dat zij de pachters zooveel mogelijk bij de bescherming van het monopolie interessere, dat is, het gebied van het monopolie in verschillende perceelen gesplitst zijnde, dat ze het particulier belang van de pachters dier perceelen met het algemeen belang van het monopolie doe samenvallen. Maar ook het oog van den pachter heeft geen alziend vermogen. Er moet dus naar gestreefd worden dat hem, bij de bewaking, geen grooter moeielijkheden in den weg staan, dan niet te veranderen omstandigheden dit noodwendig meêbrengen. Toetst men aan deze eischen de bestaande pachtregeling, dan kan het vicieuse daarvan niet twijfelachtig zijn. Voor de pachters zooveel opium als zij verkiezen verkrijgbaar stellende, geeft zij hun niet alleen de gelegenheid om op de consumtie in elkanders gebied te speculeren; maar, door de perceelen van verschillende capaciteit ten aanzien der consumtie te maken, roept zij voor de pachters der kleinere een prikkel daartoe in het leven, met andere woorden, zij geeft den eenen pachter belang bij inbreuken op het monopolie van den ander. En te gelijker tijd maakt zij de bestrijding dier inbreuken zoo moeielijk mogelijk. 't Is nu niet alleen meer tegen sluikerij van buiten Java's douanegebied dat moet worden gewaakt; maar ieder afzonderlijk monopolie moet langs de geheele uitgestrektheid zijner grenzen worden beschermd tegen opium, die in het aangrenzend perceel tot zoodanigen prijs en in zoodanige hoeveelheid op wettige wijze kan worden verkocht als de pachter van dat perceel verkiest. Wanneer de pachters verklaren dat die bescherming op doeltreffende wijze ondoenlijk is, kan dit zeker geen verwondering baren.

Op het belang, dat, onder de tegenwoordige regeling, den pachters der kleine perceelen er bij hebben om tegen die der groote te concurreren, heb ik in mijn, in het laatste meinummer van dit tijdschrift, opgenomen artikel gewezen. Een voorbeeld, aan de werkelijkheid ontleend, genomen uit het door pachters aan de regering ingediend rekest, zal dit nog duidelijker doen uitkomen.

Volgens de voorwaarden van verpachting, had gedurende het jaar 1870 het perceel Bantam te ontvangen 180 katis tiban, de aangrenzende perceelen Batavia en Buitenzorg respectievelijk 4800 en 480 katis tegen *f* 100 de kati, terwijl de prijs van hetgeen zij meer zouden nemen (siram) op *f* 20 de kati was gesteld. De pachtsom bedroeg voor het eerste perceel *f* 72,120, voor het tweede *f* 360,000, voor het derde *f* 114,120. In 1868

— voor 1869 ontbraken juiste cijfers — was de bekende consumtie geweest in Bantam 480, in Batavia 6240, in Buitenzorg 720 katis. Gesteld de pachter van Bantam of die van Buitenzorg kon in die geheele consumtie $480 + 6240 + 720$ katis voorzien dan ware voor hen de gemiddelde kostprijs der opium, voor den eerste:

$$\frac{180 \times 100 + 7260 \times 20 + 72120}{7440} = f\ 31{,}63$$

voor den tweede

$$\frac{480 \times 100 + 6960 \times 20 + 114120}{7440} = f\ 40{,}50$$

Voor den pachter van Batavia ware bij diezelfde veronderstelling de gemiddelde kostprijs

$$\frac{4500 \times 100 + 2940 \times 20 + 360.000}{7440} = f\ 116{,}77$$

alles de kosten van exploitatie buiten rekening gelaten, die, daar ze voor een klein perceel, ook bij gelijk debiet, uit den aard der zaak minder zullen zijn dan voor een groot, het verschil in den kostprijs nog aanzienlijker moesten maken [1]).

Nu is het waar, dat in den beginne de pachtschat zich nog niet naar de nieuwe omstandigheden had geschikt, dat op den duur het finantiele evenwicht tusschen de pachters zich zal trachten te herstellen, doch de daaruit voortvloeiende verandering in de verhouding van de pachtschat der verschillende perceelen zal slechts het bewijs kunnen leveren dat de concurrentie op elkanders gebied normaal is geworden, laat staan dat ze den prikkel daartoe zou wegnemen. En zelfs al werd de capaciteit der perceelen gelijk gemaakt, dan nog bestaat er geene zeker-

[1]) Wat de gevolgen van die verhouding zijn geweest, blijkt uit de volgende cijfers: Het debiet van de pacht van Batavia heeft bedragen ± 6195 katis, dat is 81 katis minder dan in 1868; dat van de pacht van Bantam 1300 katis, dat is ongeveer 350 percent meer; dat van de pacht van Buitenzorg 1650, dat is ongeveer 250 percent meer dan in datzelfde jaar, alles tegen zeer verminderde prijzen, daar de pachter van Batavia de prijsvermindering in Buitenzorg en Bantam op den voet had moeten volgen, en terwijl in vorige jaren tot december de prijs niet beneden *f* 24 per tail tjandoe was geweest, die allengs tot *f* 15 à *f* 16 en *f* 10 had moeten reduceren. Voor den pachter te Batavia was het finantieel resultaat een verlies van *f* 218,773,40.

heid dat niet van de ongelimiteerde bevoegdheid tot verkrijging van opium zou worden gebruik gemaakt om, door verlaging van debietprijs, naburen afbreuk te doen. Om een mededinger naar de pachten te ruineren, zal dikwerf voor groote oogenblikkelijke opofferingen niet terug worden gedeinsd.

Zal iemand nu wellicht zeggen, die concurrentie komt er voor de schatkist niet op aan, mits ze zich maar tot de pachters onderling en de van het gouvernement verkregen opium bepale. Wat de eene pachter er bij verliest, zal de ander er bij winnen, wat de een minder aan de schatkist kan opbrengen, zal door den ander worden vergoed. Dat zou al een heel vreemd denkbeeld van het wezen van een monopolie verraden.

Liggen de voordeelen van een monopolie in het excedent, dat de monopolist voor zijne waar boven den inkoopsprijs krijgen kan, doordien de consumenten zich alleen bij hem van het gemonopoliseerde artikel kunnen voorzien, dan moet er natuurlijk een prijs zijn, van de omstandigheden, in de eerste plaats de intensiteit der behoefte en de middelen der liefhebbers afhankelijk, waarbij dat excedent zijn maximum bereikt. Dat de bestaande regeling, opium in onbeperkte hoeveelheid verkrijgbaar stellende, door aan de pachters der onderdeelen van het monopolie met het algemeen belang daarvan strijdige belangen te geven, den voor het monopolie in zijn geheel meest lucratieven debietprijs als het ware onmogelijk maakt, en zelfs al werd, bij gelijkmaking van de capaciteit der onderdeelen, de bestaande strijd van belangen opgeheven, dien prijs niet waarborgen kan, zal na het gezegde wel geen betoog meer behoeven.

Wij spreken tot nu toe alleen van de inbreuken, waartoe de eene pachter op het monopolie van den ander de gelegenheid kan geven zonder zich aan de letter der wettelijke bepalingen te vergrijpen. Doch welke reden heeft men om te verwachten, dat niet meer dan een hunner die grens overschrijden zal, niet ook opium verkoopen zal onder voorwaarde dat die elders dan in zijn eigen perceel zal worden verbruikt of gesleten, in welk geval hij zich natuurlijk met minder dan zijn gewone debietprijs kan tevreden stellen? Hoeveel deze practijken er nog toe kunnen bijdragen om het monopolie te gronde te richten, zal geen betoog behoeven.

Er is nog een nadeel voor de schatkist aan de onbeperkte stramverstrekking verbonden, in het voren bedoeld artikel (mei

van dit tijdschrift) aangewezen, namelijk de ongunstige verhouding waarin ze bij de verpachtingen concurrenten tegenover den pachter van het loopende jaar plaatst, die het in zijne macht heeft om, zonder eenige opoffering, vóór het einde zijner pacht de gemeente zoodanig met opium te verzadigen dat een eventuelen opvolger, althans voor een deel van den volgenden pachttermijn, het uitzicht op een normaal debiet wordt benomen. Onnoodig rekenen wij het daarbij op nieuw stil te staan.

Lagen deze gebreken der pachtregeling van 1869 voor de hand, de logica der feiten had er bovendien, toen de pachtvoorwaarden voor 1872 werden vastgesteld, reeds een scherp licht op doen vallen. De regering had cijfers voor zich liggen, althans onder haar bereik, die, meenen wij, geene ruimte voor twijfel overlieten.

Waaraan anders dan aan concurrentie van de pachters onderling toe te schrijven, dat algemeen op de grenzen der verschillende perceelen de debietprijzen het laagst waren gesteld? Hoe anders, dan door ongenoegzaamheid van den wettelijken grens tusschen de verschillende perceelen, te verklaren, dat de verlaging der debietprijzen van de opium geen gelijken tred had gehouden met de vermeerdering der van het gouvernement door de pachters ontvangen quantiteiten; maar zich op groote schaal zelfs had uitgestrekt tot die perceelen, waar met geen mogelijkheid, door uitbreiding van het debiet, eene vergoeding voor de prijsverlaging kon worden gevonden, waarvan de pachters, met de betaling hunner pachtschat in gebreke, ingevolge de pachtvoorwaarden, weinig meer dan vroeger van het gouvernement hadden kunnen krijgen? Zoo was te Samarang, waar de pachter slechts ongeveer $^1/_3$ opium meer kon ontvangen dan in 1869, volgens mijne berichten, de debietprijs van $\pm$ *f* 28 tot $\pm$ *f* 12 gedaald; in Bagelen, waar de pachter slechts $\pm$ $^2/_9$ meer ontving, van $\pm$ *f* 28 tot $\pm$ *f* 9 de kati. Hoe anders eindelijk, dan door een groote uitbreiding der sluikerij, te verklaren de aanzienlijke toeneming van het getal aangebrachte overtredingen? Voor den raad van justitie te Samarang, waar in de twee laatste jaren gemiddeld niet meer dan acht hooger beroepen maandelijks aanhangig waren gemaakt, met inbegrip van die, waarin bij nader inzien door het openbaar ministerie werd berust, was dit cijfer onder de nieuwe regeling tot achttien gemiddeld gedurende een gelijk tijdsverloop geklommen.

Ook dat onder de bestaande regeling de voordeelen van het

opium-monopolie aanzienlijk waren achteruit gegaan had, meenen wij, de regering kunnen waarnemen. Had men op vermeerdering van de waarde van het monopolie, met het oog hierop dat de pachters, niet meer aan een bepaalden voorraad gouvernements-opium gebonden, den omvang van het debiet nu zoo konden stellen als voor het monopolie het voordeeligst was — waarover nader — kunnen speculeren, de resultaten der nieuwe regeling lieten geen twijfel over of dit mogelijke fiscale voordeel was door de nadeelen, welke die regeling in vergelijking met de vroegere na zich sleepte, finantieel meer dan opgewogen. Was de concurrentie van den eenen pachter tegen den ander, althans in de meeste gevallen, uit winstbejag voortgesproten, ziet men dan ook, dat de proportionele toeneming der door het gouvernement verstrekte quantiteiten over het algemeen het grootst is geweest in die perceelen, waarvan de pachters, vóór de concurrentie, in de gunstigste omstandigheden verkeerden, weldra had deze zulk een teugelooze vaart genomen, dat bij slot van rekening bijna allen verliezers waren geweest. Sommige pachters waren voor aanzienlijke bijdragen aan het gouvernement achterstallig, van anderen was het van algemeene bekendheid dat ze niet dan met groote opofferingen aan hunne verplichtingen konden voldoen, verschijnselen, waarvan de regering, zoo ze zich op de hoogte der debietprijzen had gehouden, in bijzonderheden de oorzaken had kunnen nagaan. Tegenover die resultaten, verloor natuurlijk het feit, dat de bij de verpachtingen voor 1870 en 1871 geboden pachtsommen, voor de meeste perceelen, niet minder waren geweest dan de laatste voorafgegane jaren, alle beteekenis, een feit waarvan bovendien de verklaring niet ver te zoeken was. Het was bekend dat, in vele gevallen, eene door vijandschap of nevenbedoelingen gestimuleerde concurrentie daarbij in het spel was geweest. Verscheidene pachters, door naburen sints de onbeperkte siramverstrekking op hun gebied bestookt, waren daardoor in het harnas gejaagd. Laat niet licht een pachter een perceel los, dat hij eenmaal in handen heeft, waar hij alle omstandigheden, die voor de exploitatie van het monopolie van belang zijn, kent en de zoo noodige relatiën heeft aangeknoopt, getroost hij zich liever een tijdelijk verlies dan het in andere handen te zien overgaan, dan kon het ook geen bevreemding wekken zoo onder omstandigheden, als bij de verpachtingen voor 1871 werkzaam waren geweest, pachtsommen boven de

geschatte waarde waren opgedreven. Wie had bovendien, hoewel de gevolgen der nieuwe regeling zich reeds het loopende jaar hadden doen gevoelen — voor Midden-Java was al nagenoeg het dubbel van de voor 't vorig jaar vastgestelde maxima opium verstrekt — tijdens die verpachtingen kunnen voorzien, de vaart, die het in dat jaar zou loopen? Weinigen althans zullen vermoed hebben dat het gouvernement met de woorden, indien de pachter meer opium voor het gebruik gedurende het loopend jaar in zijn perceel mocht behoeven dan de hoeveelheid, welke hij volgens art. 7 verplicht is te nemen, wordt hem die verstrekt tegen betaling van *f* 20 de kati" kon bedoeld hebben haar sinds onheugelijke tijden gevolgd systeem geheel omver te werpen, kon bedoeld hebben in elke vermeerdering der behoefte te voorzien, ook al was die door de pachters door verlaging met 80 percent en meer van de debietprijzen uitgelokt, ook al was het blijkbaar de behoefte in perceelen, waarin de regering het monopolie aan anderen had afgestaan, waarop werd gespeculeerd; dat de regering kon bedoeld hebben tot tienmaal het bedrag van de nog geen drie jaar geleden geschatte consumtie van een perceel aan den pachter daarvan te zullen verstrekken, al was het dan ook om willens en wetens de sluikerij te voeden dat het zou worden gevraagd? Wat daarvan zij, zeker was het dat, met weinige uitzonderingen, de pachters, zoo zij zich gevleid hadden met hun debiet de door hen op zich genomen pachtsommen voor 1871 te kunnen vinden, zich in hunne berekening deerlijk bedrogen hadden gezien.

Moest al het boven aangevoerde, tijdens de vaststelling der pachtvoorwaarden voor 1872, aan de regering bekend zijn, was er ten allen overvloede èn door de pers, èn door de belanghebbende pachters hare aandacht op gevestigd, hoe is het dan te verklaren dat de bestaande regeling in stand werd gehouden? De eenige wijziging van eenige beteekenis, welke er in werd gebracht, kon er slechts toe strekken om, zoo mogelijk, ze nog vicieuser te maken. Wij bedoelen hier op het besluit van 27 november 1871, houdende, dat, wanneer een pachter in één maand meer Turksche opium als siram aanvraagt, dan het dubbel der voor het perceel toegestane maandelijksche tiban, voor de inwilliging van zijn verzoek, de toestemming van den directeur van finantiën wordt vereischt. Waarvan die toestemming

afhankelijk zal zijn, is geheel in het duister gelaten. Vermeerdert alzoo die bepaling nog de onzekerheid omtrent de gegevens, waaruit de waarde der pacht moet worden berekend, ware ze op alle opium toegepast, dan zou men daarin althans een begin van reactie tegen de ongelimiteerde toeneming van het debiet kunnen zien. Nu ze echter alleen één van de beide soorten betreft, terwijl voor de andere, die niet minder verderfelijk is, de onbeperkte verstrekking in stand is gehouden, kan geen ander motief, meenen wij, daarvoor worden bedacht dan de vrees dat 's lands voorraad Turksche opium, die uit Nederland door tusschenkomst van de factorij wordt aangevuld, niet altijd voldoende zou zijn om aan alle aanvragen te voldoen. Is dus van de bedoelde bepaling voor de vermindering der consumtie niets te verwachten, ze heeft, behalve het fiscale nadeel, waarop we boven wezen, dat ze namelijk de factoren van de waarde der pacht nog onzekerder maakt, nog dit dat ze, daar in het eene perceel Turksche, in het andere Bengaalsche opium het meest gewild is, een ongelijkheid te meer tusschen verschillende pachters en daardoor een nieuwe prikkel tot concurrentie van den een tegen den ander in het leven roept. Dat toch de pachter van een perceel, waarin aan Turksche opium de voorkeur wordt gegeven en die op onbeperkte verstrekking van Bengaalsche opium kan rekenen, daardoor tegenover zijn buurman, in wiens perceel de laatste soort het meest in den smaak valt en die van onbeperkte verstrekking van Turksche opium niet zeker is, in een voordeeliger positie is geplaatst, zal geen betoog behoeven.

Wat het resultaat der verpachtingen zou zijn, was voor niemand een geheim. De Chineesche gemeente maakte zich al vroolijk over het treurige figuur dat de regering daarbij maken zou. Als ware het er op toegelegd om dit nog beter te doen uitkomen, had zij voor 1872, ten aanzien van sommige perceelen, het quantum der voor ongeveer zesmaal het bedrag van den inkoopsprijs te nemen tiban, dat is de lasten, die buiten den pachtschat op den pachter rusten, verhoogd, terwijl al, met de bestaande lasten, voor de meeste perceelen geen gegadigden te verwachten waren. Te Samarang werden op den 15den december achtereenvolgens de perceelen Samarang, Kadoe, Banjoemaas, Bagelen, Soerakarta en Djocdjokarta in veiling gebracht zonder dat door de vergaderde Chineesche gemeente, die het meesmuilend aanhoorde, één bod werd gedaan. Ook dit was echter nog niet ge-

noeg om de regering de oogen te openen. Met eene volharding, een betere zaak waardig, bleef zij zich aan de bestaande regeling vastklemmen. De tiban werd nu voor de meeste perceelen aanzienlijk verminderd om de gelegenheid te geven deze voor een minder equivalent aan te slaan. Met welk resultaat kan uit den volgenden staat blijken, aantoonende de equivalenten, waarvoor de pachten voor de jaren 1869, 1870, 1871 en 1872 afgestaan zijn geworden, natuurlijk buiten de vergoeding van den inkoopsprijs der opium waarvoor hier de prijs der siram, op het voetspoor der koloniale verslagen, als maatstaf is genomen. Voor 1869 en 1870 hebben we onze cijfers aan het koloniaal verslag voor 1870 ontleend, voor 1871 en 1872 de tiban cijfers aan de officiële courant, de pachtsommen aan andere nieuwsbladen.

	1869.	1870.	1871.		1872.	
	Totale inkomst van de pacht.					
			pacht..... *f*	420,000	pacht..... *f*	48,000
			winst op ti-		winst op ti-	
Samarang...	*f* 980,400	*f* 733,200	ban 5160 k. „	516,000	ban 4800 k. „	480,000
			f	936,000	*f*	528,000
			pacht..... „	140,520	pacht .... „	121,320
			winst op ti-		winst op ti-	
Soerakarta...	„ 1,032,000	„ 1,010,400	ban 8400 k. „	840,000	ban 6000 k. „	600,000
			f	980,520	*f*	721,320
			pacht..... *f*	42,000	pacht .... „	156,120
			winst op ti-		winst op ti-	
Djocdjokarta.	„ 697,200	„ 664,800	ban 3900 k. „	390,000	ban 2760 k. „	276,000
			f	432,000	*f*	432,120
			pacht..... *f*	228,000	pacht .... „	24,000
			winst op ti-		winst op ti-	
Kadoe.....	„ 420,000	„ 413,040	ban 2400 k. „	240,000	ban 1800 k. „	180,000
			f	468,000	*f*	204,000
			pacht .... „	114,000	pacht .... „	18,000
			winst op ti-		winst op ti-	
Bagelen.....	„ 243,600	„ 249,840	ban 1560 k. „	156,000	ban 1320 k. „	132,000
			f	270,000	*f*	150,000
			pacht .... „	73,440	pacht .... „	6000
			winst op ti-		winst op ti-	
Banjoemaas.	„ 144,000	„ 193,200	ban 900 k. „	90,000	ban 900 k. „	90,000
			f	163,440	*f*	96.000
	f 3,517,200	*f* 3,264,480	*f*	3,249,960	*f*	2,131,440

Dat is voor zes perceelen voor 1872 een nadeelig verschil voor de schatkist, met 1871 van *f* 1,118,520, met 1870 *f* 1,133,040, met 1869 *f* 1,358,760.

Nu zal wellicht de regering eene verklaring van die teleurstelling zoeken in de omstandigheid, dat bedoelde perceelen, zooals hier van algemeene bekendheid is, gesamenlijk door één machtige kongsi, waarin tot nu toe concurrerende kongsis zich hebben opgelost, zijn gepacht. Doch wie anders dan zij zelve, wat anders dan de bestaande regeling riep die combinatie in het leven, belette andere kapitalisten tegen haar in het strijdperk te treden? Zelfstandige exploitatie is daardoor tot een finantieel waagstuk gemaakt van geheel onzekere omstandigheden, de wijze van exploitatie in naburig pachtgebied, afhankelijk, dat voor de meeste perceelen in één jaar tonnen gouds verslinden kan.

Bovendien, waren de resultaten elders voor de schatkist zooveel gunstiger? Voor het perceel Madioen, waarvoor de tiban eerst verhoogd was tot 7200 katis, doch, na eene vruchteloos afgeloopen veiling, op het cijfer van het vorig jaar teruggebracht, werd niet meer geboden dan *f* 6000, terwijl het vorig jaar voor *f* 228,000 was afgestaan. In Rembang liep mede eene veiling vruchteloos af en werd eindelijk, na eene vermindering van de tiban, met 768 katis het perceel voor *f* 6000, tegen *f* 60,000 het vorig jaar, gegund, totaal verschil *f* 130,800. Ook in Oost-Java waren de resultaten, voor zoover die bekend zijn geworden, niet gunstiger. Het perceel Soerabaja, waarvoor het tibancijfer onveranderd was gelaten, werd afgestaan n. f. voor ± *f* 24,000, terwijl het 't vorig jaar *f* 211,200 had opgebracht. Voor Kediri, waarvoor de tiban met 900 katis was verhoogd, werd geboden *f* 32,400, tegen *f* 471,600 het vorig jaar; dat is, rekening houdende met de meerdere winst op de tiban, *f* 349,200 minder; voor Pasoeroean, bij dezelfde tiban, *f* 31,200, tegen *f* 60,000 't vorig jaar. Alleen voor enkele kleine perceelen, als Tagal, Cheribon, Japara, klom, zooals bij eenige kennis van de werking van het bestaande stelsel te verwachten was, de pachtschat, edoch met bedragen — voor eerstgemeld perceel *f* 78,120, waarbij in aanmerking komt dat het door intrekking van verboden kringen werd vergroot, voor het tweede *f* 2040, voor het derde *f* 72,120 — tegenover de voorafgaande cijfers van daling onbeduidend.

Voor geheel Java moet het nadeelig verschil voor de schatkist

met het vorig jaar minstens anderhalf millioen, waarschijnlijk nog meer bedragen.

Hebben wij tot nu toe trachten aan te toonen dat, ook indien de boven aangehaalde woorden van den minister als richtsnoer moesten worden genomen, de bestendiging der tegenwoordige pachtvoorwaarden een onverklaarbare dwaling was en ons daartoe op een uitsluitend fiscaal standpunt geplaatst, het is er verre van dat wij zouden meenen, dat dit standpunt het ware is, dat niet de finantiele aan hoogere belangen ondergeschikt zouden moeten worden geacht. Is het waar, dat het doel van Nederlands heerschappij over Indië moet zijn om te trachten het welzijn der Indische maatschappij materieel, moreel en intellectueel te bevorderen, dan volgt daaruit de verplichting om te bestrijden wat dat doel in den weg staat. Dat zulks met het opiumverbruik het geval is, is, meenen wij, voor geen twijfel vatbaar. Wel is er op gewezen, dat in iedere maatschappij de behoefte aan een opwekkende en bedwelmende materie bestaat en dat, zoo het gelukte, de opium te weren, spiritualia daarvoor in de plaats zouden komen, doch daargelaten de middelen, die zouden kunnen worden aangewend om ook die volksondeugd tegen te gaan, schijnt de drank voor de inlandsche maatschappij veel minder verleidelijk te zijn dan de opium, zouden in allen gevalle de gevolgen daarvan veel minder verderfelijk zijn. Ons streven moet dus wezen het opiumverbruik zoo mogelijk geheel te weren; zoo dat niet kan, het binnen de engst mogelijke grenzen te beperken.

Het zou weinig kennis van de geschiedenis van het onderwerp, dat ons bezig houdt, verraden te beweren, dat de regering steeds voor dien plicht ongevoelig zou zijn gebleven, al heeft zij dan ook het „ménager la chêvre et le chou" in toepassing gebracht. Was oorspronkelijk het opium-monopolie alleen met fiscale bedoelingen in het leven geroepen, reeds in 1833 heeft men getracht, daarbij, met het oog op de beperkte middelen waarover de inlandsche maatschappij voor behoeften van weelde te beschikken heeft, onzes inziens terecht van de stelling uitgaande dat de omvang van het debiet in hooge mate van de debietprijzen afhankelijk moet zijn, — het aan de beperking van dien om-

vang dienstbaar te maken. Het ligt in den aard der zaak dat het monopolie uit zich zelf reeds tot zekere hoogte de tendentie tot opdrijving van den debietprijs moet hebben. De meest lucratíve prijs voor den monopolist zal zeer zeker, waar het een zoo gewild artikel geldt, hooger zijn dan de prijs daarvan zou wezen indien het een voorwerp van vrijen handel was, des te hooger naarmate het monopolie beter tegen sluikerij is beschermd. Daaruit volgt echter nog niet, dat niet nog meerdere beperking van de consumtie mogelijk is dan die monopolieprijs meêbrengt, met andere woorden, dat niet het debiet van het monopolie binnen engere grenzen dan die, welke de meeste winst zouden opleveren, kan worden gehouden, zonder dat daardoor de grenzen der sluikerij, waarvoor natuurlijk zoodanige beperking den prikkel verscherpt, evenveel zouden worden uitgezet. Het is daarom dat de regelingen, die elkander sinds 1833 hadden opgevolgd, den pachters in de uitoefening van het monopolie niet de vrije hand hadden gelaten; maar, of door hen tot een bepaalde hoeveelheid opium te beperken, of voor zoover ze de bepaling dier hoeveelheid aan hen overliet door hooge prijzen van hen te eischen, of zelfs, het voor de behoefte benoodigde tegen inkoopsprijs verkrijgbaar stellende door het toetsen der behoefte aan het oordeel van het bestuur voor te behouden — direct of indirect op den omvang van het debiet hadden trachten te influenceren. Daarop kwam echter de tegenwoordige regeling, ongelimiteerde voorziening in het debiet tegen inkoopsprijs aanbiedende, terug, en liet daardoor niet alleen het streven naar het minimum van consumtie, voor zoover dit geringer kan zijn dan de consumtie, welke aan het monopolie de grootste voordeelen verzekert, varen; maar liet ook, casu quo de onder de vorige regeling bestaande consumtie, in werkelijkheid minder dan de debietprijzen — los.

Volgt uit het niet te miskennen verband tusschen den omvang van het debiet en de debietprijzen, dat de grieven, die, zóoals we boven aantoonden, a priori uit een fiscaal oogpunt tegen de bestaande regeling konden worden aangevoerd, allen haar invloed op den debietprijs geldende, ook uit het oogpunt, dat ons thans bezig houdt, tegen haar getuigen, daaraan moet dus hier als eene nieuwe grief die loslating van het sinds 1833 gevolgde beginsel worden toegevoegd, een grief die alleen dan ongegrond zou kunnen worden geacht indien, met den minister van Bosse, moest

worden aangenomen — waarover nader — dat die regeling, welke voor het monopolie het voordeeligst is, ook het gebruik het meest beperkt, dat elke regeling, die naar meerdere beperking streeft, haar doel zou missen.

En nu de resultaten, waarvoor de Indische regering, toen zij de pachtvoorwaarden voor 1872 vaststelde, stond. Hadden wij er op kunnen wijzen, dat die de fiscale grieven tegen de bestaande regeling volkomen hadden bevestigd, nog veel sterker spreken ze, helaas! wat de sociale grieven betreft.

Hoe colossaal de verstrekkingen van opium gedurende den korten tijd, sinds haar invoering verloopen, waren toegenomen, kan uit den volgenden staat blijken, eene opgave voor Midden-Java behalve Madioen, waarvoor ons de gegevens ontbreken, en voor Oost-Java voor 1869 (het laatste jaar der maxima) 1870 en 1871 bevattende. Wel is waar, kunnen wij voor de volkomen juistheid daarvan niet instaan, ook omdat er met het bij het einde des jaars door de pachters eventueel teruggegevene, geen rekening is gehouden, doch zoo men het „de minimis non curat praetor" hier mag toepassen, mag ze (over het algemeen moeten de teruggegeven quantiteiten weinig beduidend zijn geweest) voor ons oogmerk als voldoende worden beschouwd.

OOST-JAVA.

Residentiën.	1869.	1870.		1871.	
	Maxima.	Tiban.	Siram.	Tiban.	Siram.
Kediri	5,640	5,400	5,600	7,200	6,550
Soerabaja	11,400	5,400	16,497	6,300	28,832
Pasoeroean	3,000	1,740	970	2,100	5,325
Probolingo	840	636	2,165	840	3,580
Bezoeki	1,080	636	742	720	330
Banjoewangi	—	—	—	42	120
Madura	4,080	1,140	1,532	1,260	3,793
	26,040	14,912	27,506	18,462	48,530
		42,458		66,992	

MIDDEN-JAVA.

Residentiën.	1869.	1870.		1871.	
	Maxima.	Tiban.	Siram.	Tiban.	Siram.
Tagal	1,080	1,020	1,800	1,560	3,700
Pekalongan	—	1,440	1,310	1,560	2,775
Samarang	5,160	5,160	200	5,160	1,800
Japara	3,240	1,920	4,450	3,000	29,100
Rembang	7,200	3,900	13,100	4,800	27,101
Banjoemaas	600	600	580	900	4,865
Bagelen	1,320	1,320	1,475	1,560	50
Kadoe	2,160	2,160	300	2,400	—
Soerakarta	7,200	5,880	7,800	8,400	22,000
Djocdjo	2,760	2,760	4,300	3,900	5,444
	30,720	26,160	35,315	33,240	96,853
		61,475		130,075	

Was de door bovenstaande cijfers aangegeven toeneming van de door het gouvernement verstrekte quantiteit opium, gedurende de werking der bestaande regeling, voor Midden-Java meer dan 300, voor Oost-Java meer dan 150 percent bedragende, in hooge mate zorgwekkend, op zich zelve kon die niet afdoende worden geacht omdat ze in het onzekere liet in hoeverre men hier voor eene vermeerdering van de werkelijke of alleen van de bekende consumtie stond.

Nog een ander symptoom echter was er waar te nemen, namelijk de verandering die de debietprijzen der pacht onder de bestaande regeling hadden ondergaan.

Wel mag het betreurd worden dat de regering, onder de statistieke opgaven, welke zij jaarlijks in het koloniaal verslag meêdeelt, altijd juist die verzwegen heeft, welke als de belangrijkste mogen worden beschouwd. Volgens de voorwaarden van verpachting, heeft ze sinds jaren het recht gehad, om inzage van de boeken der pacht te nemen en daaruit de debietprijzen na te gaan. Bovendien zijn die, waar het niet op eën kleinigheid aankomt, uit den aard der zaak niet moeielijk te controleren. Door mijne betrekking daartoe in de gelegenheid, heb ik, om die lacune in de officiele statistiek aan te vullen, bij tal van inge-

wijden, zoowel pachters als consumenten, informatien ingewonnen. Allen komen op hetzelfde neêr, dat namelijk, onder de vroegere regelingen, de debietprijzen in Midden-Java — voor Oost- en West-Java heb ik geen zekere gegevens — zelden of nooit onder *f* 20 per tail geprepareerde opium zijn geweest; dat in Samarang het normale cijfer was *f* 28, in Soerakarta *f* 24, in de kleinere perceelen Banjoemaas, Bagelen, Kadoe *f* 30 en meer. Hoe enorm die prijzen sinds de invoering der nieuwe regeling waren achteruit gegaan, kan hieruit blijken dat in rekwesten aan de regering door pachters het feit was gesteld, dat voor *f* 4, *f* 3 en minder nog per tail in Banjoemaas, Soerakarta en Rembang gedurende het jaar 1871 geprepareerde opium verkrijgbaar was geweest, een feit waaromtrent, daar de debietprijzen moesten geacht worden bij de regering bekend te zijn en in allen gevalle een onderzoek daarnaar voor haar zeer gemakkelijk was, zij zich wel geen valsche voorstellingen zouden durven veroorloven. We willen niet beweren dat overal de debietprijzen tot datzelfde cijfer waren gedaald, doch dat de daling over geheel Java kolossaal was, was hier van algemeene bekendheid.

Ook in Oost-Java, speciaal Soerabaja, moest het, naar we vernemen, niet beter gesteld zijn.

Alleen in West-Java, nadat het voor 1871 tot Cheribon in één zelfde hand was gekomen, door de zee en den verboden kring der Preanger, bijna geheel van het overig pachtgebied afgezonderd, moeten de vroegere prijzen zich tamelijk wel hebben gehandhaafd.

Was sinds jaren het uitgangspunt van de verdediging van het opium-monopolie geweest, dat de consumtie in hooge mate van de debietprijzen der pacht afhankelijk is; in 1871 had er gelegenheid te over ook voor de regering bestaan, om door de ondervinding de juistheid dier hypothese boven allen twijfel te zien stellen. Altans voor Midden-Java had elk bewoner der binnenlanden, ambtenaar of particulier, haar kunnen inlichten, hoe schrikbarend de consumtie daar alom was toegenomen, aan welke noodlottige gevolgen zich dit reeds bij de inlandsche maatschappij openbaarde.

Was het dan tên onrechte dat ik boven van een schier ongeloofelijke verblinding bij de regering sprak?

BOEKAANKONDIGING.

Aanteekeningen omtrent de werking en toepassing der Indische comptabiliteits-wet, door J. F. Mossel, lid van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië en G. P. H. H. Gonggrijp, eerste kommies bij dat collegie. Batavia, 1871.

I.

Het doel der Schrijvers van de hierboven vermelde aanteekeningen (168 bladzijden) is tweeledig, namelijk: 1°. om de uitvoerders van de Indische comptabiliteits-wet op eene beknopte wijze bekend te maken met de verschillende uitleggingen dier wet en de redenen die daartoe hebben geleid; 2°. om de aandacht dergenen die wellicht spoedig (bl. 4) geroepen worden, om die wet te herzien op eenige noodzakelijke wijzigingen en belangrijke leemten te vestigen.

De aanteekeningen betreffen nagenoeg ieder artikel der wet. Wij zullen eenige daarvan opnemen, vergezeld van onze beschouwingen.

De eerste betreffen art. 3. De schrijvers meenen dat de wet zelve wel de artikelen, in plaats van de onderafdeelingen, der Indische begrooting van uitgaven zou kunnen vaststellen, maar het koninklijk besluit, dat nu de onderafdeelingen in artikelen splitst, bevat te veel artikelen, namelijk 700.

Het zij zoo, maar hier geldt het dan geen eigenlijk gebrek van de wet, maar eene minder wenschelijke wetsuitvoering, welke naar ons inzien, zonder eenigen omslag kan veranderen.

Wat wordt aangeteekend betrekkelijk de vele verkeerde aanwijzingen van posten bij finantieele voorstellen, of aanvragen tot

machtiging tot het doen van uitgaaf van de hoofden van departementen van algemeen bestuur, dat bezwaar zal door de praktijk van lieverlede verminderen, (ook door eventueele vermindering van het getal begrootingsposten en door meer doelmatige omschrijving daarvan) maar moeielijker, zeggen de schrijvers, is het redresseren van de verkeerde aanwijzingen op ordonnantiën of mandaten, welke niet voor de betaling door de rekenkamer worden onderzocht. Wordt de aanwijzing door den ordonnateur tegen het gevoelen der rekenkamer gehandhaafd, dan blijft de (misschien) foutive bepaling onherstelbaar bestaan, wordt bladz. 13 gezegd; maar die stelling is niet duidelijk. De verevening geschiedt, volgens art. 42 der wet, door den gouverneur-generaal of zijne gedelegeerden. Heeft de rekenkamer bedenking, dan vermeldt zij die in haar verslag over de jaarrekening en de daartoe behoorende verantwoordingstukken. Volgens art. 79, zal de wet vaststellende het slot van rekening, bedoeld bij art. 74, uitmaken, of de uitgaaf al dan niet verkeerdelijk is verevend op den daartoe aangewezen post. De gevolgen daarvan kunnen zich dan eerst doen gevoelen. Alleen bij overschrijding van een toegestaan crediet heeft redres plaats vóór de afsluiting van de dienst volgens art. 83, doch daarvan is hier geen sprake. De schrijvers bedoelden alleen een verschil over den juisten begrootingspost, waarop is verevend. Wel laat het zich denken, dat in den aanvang van de werking der nieuwe wet, vele verschillen van dien aard voorkomen, doch deze zullen allengs minder worden. In allen geval dient de verantwoordelijkheid der ordonnateurs, ook voor de juiste aanwijzing der begrootings-artikelen in haar geheel te blijven, en kan die niet op de rekenkamer worden overgebracht, zonder gevaar van te kortdoening aan het juiste beginsel van het eerste lid van art. 82 der wet.

Art. 5 en 6. De onvoorziene uitgaven moeten ruim worden geraamd, want anders moet de gouverneur-generaal volgens art. 31 buitengewone credieten boven de begrooting openen, en dat is omslachtig en belemmerend.

Naast dat opvoeren van de posten voor onvoorziene uitgaven, stellen de schrijvers den plicht der rekenkamer, om toe te zien, dat er zuinig wordt beheerd. Voorzeker behoort het verslag der rekenkamer geldverspilling te doen kennen. Wij sluiten de geldelijke verantwoordelijkheid niet uit, wanneer inderdaad ver-

kwisting is te bewijzen, al is binnen de grenzen van de begrootingsposten gebleven. Wij mogen echter niet voorbij zien, dat de toepassing dier verantwoordelijkheid in zoodanig geval, uit den aard der zaak, zeldzaam zal plaats hebben, dat de wenken der rekenkamer over ondoelmatige besteding der maxima bij de begrooting geopend, meer voor het vervolg van nut zullen zijn, dan voor het verledene, en dat het hoog opvoeren der onvoorziene uitgaven dus ook zijne bedenkelijke zijde heeft. De ondervinding zal moeten leeren, wat ten aanzien van het cijfer der onvoorziene uitgaven is in acht te nemen. In allen geval geldt het hier weder de wijze van uitvoering der wet, en niet een gebrek van de wet zelf.

Bij art. 68 wordt nog medegedeeld, hoe de praktijk reeds vereenvoudiging heeft gebracht in vroeger omslachtige handelwijzen. Juist is de opmerking der schrijvers over zeker misbruik, dat zou worden gemaakt door het veranderen van de omschrijving der artikelen, gedurende den loop van de dienst. — De uitgaaf moet naar de begrooting worden geregeld, niet de begrooting naar de uitgaaf, zooals vóór de invoering van de zoo aangevallen comptabiliteits-wet maar al te zeer geschiedde, en waaraan die wet juist een einde wilde maken!

Art. 8. Het laatste lid, dat de begrooting van het vorige jaar voor een volgend jaar handhaaft, wanneer de begrooting van het laatste bedoelde jaar, niet voor 1 januari is afgekondigd, heeft tot veel tijdroovend werk aanleiding gegeven, en zal dit blijven doen, wanneer de Indische begrooting voor een volgend jaar niet wordt vastgesteld in de zitting der staten-generaal, voorafgaande aan die, welke in september vóór dat jaar wordt geopend. De bepaling zelve schijnt echter onmisbaar. Daarom behoort de wetgever zijn plicht tijdig te vervullen, wat kan geschieden, omdat het is geschied. De eerste bij de wet op 16 september 1866 vastgestelde begrooting, wier opmaking het moeielijkst was, de begrooting over 1867 is afgekondigd in de Indische staatsbladen den 11 november 1866 sub ns. 122. Tegen wetgevers die hun plicht niet tijdig vervullen, zijn bezwaarlijk wetten te maken. Eene verandering van den aanvang van het dienstjaar (art. 9) komt met de schrijvers ongeraden voor, en zou toch niet baten, als de Indische begrooting te laat wordt voorgedragen, of te laat onderzocht.

Art. 10. De bedenking geopperd tegen *a* 2°. kan niet worden

toegegeven voor de indirecte belastingen en andere inkomsten, die soms veel later dan het dienstjaar worden ontvangen of afgeschreven, al is de vordering gedurende het dienstjaar ontstaan, terwijl het toch ook ongerijf en verwikkeling zou te weeg brengen, wanneer iedere ontvangst zonder onderscheid op de ontvangstkantoren moest worden verantwoord met het oog op het tijdstip, waarop het bedrag vorderbaar was geworden. Zonder nadere aantooning van bezwaren, schijnt ook art. 10 voorshands onveranderd te kunnen blijven, even als art. 12.

Wat, bladz. 26 en 27, wordt aangevoerd, komt juist voor, doch het betreft al weder de wijze van uitvoering van art. 10 l°. *b*., niet de wetsbepaling zelve.

Art. 11 heeft ten doel, terwijl andere wetsartikelen strekken om de verevening en betaalbaarstelling van alle vorderingen ten laste van eene begrooting te bespoedigen, te voorzien in het geval dat eenige onverevend zijn gebleven, verleenende art. 13 een jaar tijd voor de verevening. Het blijkt uit bladz. 29—34, dat in Indië de vereveningen zeer traag geschieden, en dat de betaalbaarstelling niet altijd dadelijk op de verevening volgt. Dat behoort bij de uitvoering der wet te veranderen, en geschiedt dit niet, dan behoort te wet te worden verscherpt tegenover zulke trage ambtenaren. De belanghebbenden kunnen zich een bewijs doen afgeven, dat zij tijdig hunne bewijsstukken der vordering hebben ingeleverd, en indien zij vertraging ondervinden, den Staat dagvaarden tot betaling en schadevergoeding, welke laatste ten laste van den ambtenaar kan worden gebracht, indien hij schuld heeft.

In alle comptabiliteitsverordeningen komen bepalingen voor, om de afdoening van een dienstjaar niet jaren lang te doen voortduren, zooals helaas! in Indië de gewoonte schijnt te zijn geworden. Nu nog is zelfs de dienst 1866 nog niet tot geheele afdoening gebracht, ondanks de honderdduizenden tot bespoediging reeds besteed! Dat mag vooral niet bestendigd worden.

Wij twijfelen of de schrijvers wel genoegzaam hebben gelet op art. 77 der wet, dat eene rekening vordert van verevende uitgaven, niet van gedane betalingen. Wij betwijfelen evenzeer, of art. 69 eene uitzondering maakt op art. 68, zooals de schrijvers beweren.

Art. 68 betreft de vorderingen waarvoor stukken moeten worden ingediend; art. 69 n°. 1, die, welker verevening daarvan

niet afhankelijk is, en de niet ter betaling aangeboden mandaten of ordonnantien. Voor deze laatste is de wet vrijgeviger, dan andere comptabiliteits-wetten, die veelal na vijf jaren eene absolute déchéance uitspreken, behalve voor die creances, welke onbetaald blijven ten gevolge van eene daad van de administratie of van een proces.

Art. 13 betreft het open blijven van de dienst, voor het vereffenen in het algemeen gedurende een vol jaar. In Nederland worden wel aannemingscontracten aangegaan voor onderhoud als anderzins, waarvan eerst na den 31 december van het dienstjaar volgens het contract wordt geconstateerd, dat de aanneming is volbracht. Vóór de opneming van het werk of de levering in januari of iets later kan niet gezegd worden het recht des aannemers te zijn verkregen en bestond dus alinea 1 van art. 13 niet, dan zou de aannemingsprijs behooren tot het dienstjaar, waarin het recht des schuldeischers was verkregen, meestal in dergelijke gevallen een jaar, volgende op dat, waarin de begrootingspost voor het werk of de levering is uitgetrokken. Dat zoodanige gevallen in Indië niet zouden voorkomen, komt vreemd voor, maar al is dit zoo, dan zou alinea 1 toch voor Nederland moeten gelden. Overigens bepaalde art. 8 van de resolutie van 1831, n°. 33 op het beheer van 's lands geldmiddelen, dat de begrooting reeds zou worden afgesloten op 31 october van het jaar, volgende op het dienstjaar.

Art. 15 beveelt den openbaren verkoop van producten, den lande toebehoorende. Die regel is te absoluut gesteld. Daarop zijn uitzonderingen noodzakelijk. Omtrent het zout-monopolie heeft de praktijk reeds een onwettigen uitweg gevonden. Kleine verkoopingen van andere producten moeten insgelijks in sommige gevallen uit de hand kunnen geschieden. Het geldt hier de eerste wezenlijke fout in de wet, die de schrijvers aanvoeren en die moet worden erkend. Wanneer de wet eenige uitzonderingen zal toelaten, blijft verder de overigens deugdelijk gestelde, algemeene regel gehandhaafd.

De art. 16, 17, 20, 30 en 31 worden juist toegelicht, doch leveren geen bezwaar op.

Art. 22 betreft de bevoegdheid om kwijtschelding van vorderingen te verleenen, waarbij vooral het oog is gevestigd op kwijtschelding van wettig verschuldigde belasting, of pretentiën uit contract voortvloeiende. Boeten bij vonnis opgelegd, kunnen wor-

den kwijtgescholden door den gouverneur-generaal, die volgens art. 52 regerings reglement, het recht van gratie heeft.

Het komt met de schrijvers wenschelijk voor, bij eventueele herziening der comptabiliteits-wet, eenige meerdere ruimte aan den gouverneur-generaal te laten voor pretentiën van weinig belang.

De aanteekening der schrijvers op art. 23 is vrij onbeduidend, en hun voorstel zou wel eens onuitvoerbaar kunnen zijn, namelijk ingeval de teruggave van het te veel betaalde in een vorig dienstjaar van dien aard is, dat er geene gelijksoortige uitgaaf op het loopend dienstjaar voorkomt, waarvan het bedrag der teruggave kan worden afgetrokken. Bovendien laat zich verschil van gevoelen verwachten bij de vraag, wat gelijksoortige uitgaven zijn. Wij releveren zelf deze onbeduidende aanmerking, om te doen zien, dat de schrijvers bij hunne aanmerkingen zich niet bepaald hebben tot meer gewichtige punten. Ook kleinigheden geven stof tot de verzameling van bezwaren, die echter tot dus verre slechts eene enkele maal de wet zelve raken.

Art. 24 betreft de wijze van verificatie der ontvangsten zulks opdragende aan een algemeenen maatregel van inwendig bestuur voor de kolonie, bij koninklijk besluit genomen.

Die maatregel is genomen bij art. 25 en volgende der instructie voor de rekenkamer (Staatsblad 1866 nº. 158) waarvan het eerste ontwerp ons van nabij bekend is. Voor zooveel de wet de controle der uitgaven niet regelt, zijn deswege eenige voorschriften geschreven in art. 41 en andere dier instructie.

Op bladz. 92 beweren de schrijvers, dat de wet en niet de uitvoerende macht die contrôle moest regelen. De schrijvers vergeten daarbij, dat het opperbestuur in de meeste gevallen ook is de wetgevende macht voor Oost-Indië. De wijze waarop de gouverneur-generaal wordt gecontroleerd door de rekenkamer is niet door den gouverneur-generaal bepaald. Ware dit het geval, dan zou de aanmerking der schrijvers opgaan, doch zoo als de wet thans luidt, is daarin geen bezwaar gelegen, veeleer een voordeel, want zelfs een koninklijk besluit mag niet in te veel bijzonderheden treden, om geene belemmering te weeg te brengen. De wet mag zulks nog veel minder.

Art. 26. De korte aanmerking op dit artikel gemaakt, betreft eenen nog verwijderden toestand. Hoe de schrijvers hier van wantrouwen kunnen gewagen is niet duidelijk, wantrouwen in

zich zelve kan den wetgever kwalijk worden toegeschreven. Er is hier alleen sprake van orde en regelmaat. Wanneer de begrooting van het moederland geene uitgaven opneemt, die op de Indische begrooting voorkomen, zal art. 24, laatste alinea, wel niet anders kunnen luiden als het luidt, indien men althans in het moederland geene finantieele verwarring zal stichten. Art. 27 bevat goede voorschriften, die ook na het daartegen aangevoerde, behooren te worden gehandhaafd.

Betalingen uit de koloniale kas voor derden hebben met de begrooting van de koloniale uitgaven niets te maken. Deze raakt de in 's Lands kas gedeponeerde fondsen niet aan. De begrootings-rekening is wel te onderscheiden van eene schatkist- of kas-rekening.

Het ware wenschelijk, dat voorschotten als bij art. 49 bedoeld, konden worden vermeden, maar bestond art. 49 niet, dan zou eerst met grond over de belemmering der comptabiliteitswet kunnen worden geklaagd. Uitbreiding van dat art. 49 schijnt dan ook meer geraden dan inkrimping. Dat voorschotten noodwendig de begrooting doen overschrijden, is niet duidelijk gemaakt.

Bij art. 29 wraken de schrijvers eene praktijk, die ook in Nederland plaats heeft. Het stelsel der schrijvers, om elken ontoereikenden post uit ruime onvoorziene uitgaven aan te vullen, kan de begrooting wel eens noodeloos opvoeren, en zonder af- en overschrijvingen van artikelen, waar dit voegzaam kan, zou het totaal van het beschikbaar blijvende der begrooting schijnbaar veel te hoog worden opgegeven. Dit laatste zou een gering bezwaar wezen, doch lastiger zou zijn het aanvullen der middelen, indien het ontroereikende reeds in den loop van het jaar blijkende, niet door het beschikbaar blijvende van andere posten kon worden gedekt. Veel nut moge in art. 29 niet zijn gelegen, maar het schaadt evenmin.

Art. 32 is voor Indië een weerslag van den aanhef van art. 61 der Grondwet, maar heeft toch ook meer beduidenis, omdat de gouverneur-generaal tevens is verantwoordelijk. Wat de schrijvers tot toelichting van dit artikel op bl. 57—59 aanvoeren, verdient beaming.

Zoo is dan reeds meer dan $^1/_3$ der aanteekeningen doorgeloopen en nog slechts ééne wetsaanvulling als noodzakelijk kunnen worden erkend. Al het overige getuigt slechts van een verschil van opvatting der wet, van langzaamheid in de verevening der

uitgaven, en van eene gebrekkige uitvoering der wet. Die verschijnselen zijn niet zeldzaam, wanneer eene nieuwe wet wordt ingevoerd.

Vooral eene wet, welke een einde aan misbruiken en verkeerde administrative gewoonten kwam maken, en die veeljarige traditiën der bureaux verbrak, moest tegenstand en onwil verwekken, vooral op een tijdstip, waarop tevens de departementen van algemeen bestuur werden gereorganiseerd.

Niettegenstaande al die ongunstige omstandigheden, verheugt het ons te kunnen constateren, dat de wet zelve, naar den inhoud van de tot dus verre doorloopen aanteekeningen, zoo weinig stof tot critiek heeft opgeleverd.

De geachte schrijvers hebben zamengebracht, al wat de ervaring hun als bedenkelijk had doen kennen, zonder eenige aanteekening van het goede, dat de wet heeft gesticht. De ongunstige zijde moest naar die methode zeer in het oog vallen, en toch bepaalt zich tot dus verre de critiek der wet hoofdzakelijk tot art. 15.

Waarlijk die aanvankelijke uitkomst van het onderzoek schijnt bevredigend, vooral wanneer daarmede wordt vergeleken de toestand, waaraan de wet bestemd was een einde te maken.

De minister welke de wet van 1864 tot stand bracht heeft een belangrijk werk verricht, dat voor Nederland nog te doen is, en mag op die niet gemakkelijk samen te stellen wet met welgevallen terugzien. Zij was een groote stap op den weg van verbetering van het beheer der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië, en het pleit voor die wet, dat uitstekende deskundigen, geenzins met die wet ingenomen, in tal van aanmerkingen doorgaande alleen de wijze van uitvoering der wet hebben te laken.

De geachte schrijvers hebben een nuttig werk verricht, door duidelijk en beknopt te formuleren de grieven door de ervaring verkregen. Zij geven schier op iedere bladzijde blijk van kennis en nauwgezetheid, van duidelijkheid en helderheid van inzicht.

Niet slechts de weinigen, die eene studie van het onderwerp maken, maar ook Regering en Staten-Generaal mogen de allezins bevoegde schrijvers dankbaar zijn voor hunnen arbeid, omdat hun geschrift licht verspreidt over de werking eener wet, waartegen reeds te lang in het wilde werd geschermd, zonder duidelijke opgave van de eigenlijke punten van bezwaar.

Wij stellen ons voor de lezing en overweging van het geschrift voort te zetten, en daarvan in een later artikel verslag te doen.

Den Haag, 21 maart 1872. BACHIENE.

Geen militaire expeditiën, maar een kundig en beleidvol bestuur op Sumatra, door A. P. Godon, vroeger assistent-resident van Mandheling en Angkola op Sumatra's Westkust.

De onlangs naar de oostelijke districten van Sumatra afgezonden militaire expeditie, ter tuchtiging van de hoofden van Kadoendoeng en Goenoeng Tingie, heeft den heer Godon aanleiding gegeven om, door de mededeeling van eenige sprekende feiten uit zijne ambtelijke loopbaan op Sumatra's Westkust, niet alleen het noodelooze, maar ook het schadelijke van militaire expeditiën in het licht te stellen. Zoo als hij terecht doet opmerken, wordt daardoor het doel dat men zich voorstelt vaak voorbijgestreefd; in stede van te bevredigen, hebben zij niet zelden tot gevolg achteruitgang van welvaart, wantrouwen en wraakzucht van betrokken hoofden en bevolking. Het ligt in den aard der zaak, dat bestraffing, door het vuur en het zwaard, van geheele dorpen en districten, voor de misdrijven van enkele hoofden, niet altijd de schuldigen treft, die zich gewoonlijk uit de voeten maken, maar daarentegen op het hoofd van onschuldigen rampen stapelt, die zij niet spoedig vergeten en vergeven kunnen. Vooral in het tegenwoordig tijdperk, schijnen geweldige demonstratiën niet het middel om de onderdanen van het Nederlandsch-Indische gouvernement te stemmen tot gehoorzaamheid aan zijne wetten en tot het betrachten van onderlinge vredelievendheid. Zijn prestige tegenover de inboorlingen is groot genoeg om, in den regel, door ernstige, doch vreedzame tusschenkomst, moeielijkheden op te ruimen, misbruiken te weren, zelfs gepleegde wandaden te straffen. Het heeft slechts zijne veerkrachtige, doortastende ambtenaren aan te moedigen om, bij voorkomende gelegenheden, flink voor het Nederlandsch gezag, voor orde en rust op te treden, en de uitkomst zal steeds zijn, dat men zich onderwerpt aan hetgeen blijkbaar in het belang van allen wordt voorgeschreven.

In het tijdvak toen de heer Godon werkzaam was op Sumatra, 1843—1857, en de toestand er verre was van dien waarin het zich tegenwoordig mag verheugen, bleek reeds, dat, niet het geweld der wapenen, maar de zedelijke kracht der besturende ambtenaren het meest bijdroegen om de inboorlingen met het Nederlandsch gezag te verzoenen, om de in vele landschappen heerschende anarchie te verdrijven en de strijdlustigheid der stammen, die zich onderling beoorloogden, te doen plaats maken voor vredelievende bedrijvigheid. Wij wisten sinds lang, dat onder die ambtenaren, den heer Godon eene eereplaats toekomt. Reeds in 1857, werd in dit tijdschrift (tweede aflevering, I, bl. 164) door eene bevoegde hand hulde gebracht aan zijne verdiensten. Het zij ons vergund enkele zinsneden uit het toen gedrukte artikel over te schrijven:

„Voor ruim acht jaren," zegt de steller, „stond de afdeeling Mandheling in alle opzichten verre ten achteren bij de Padangsche bovenlanden, en men rekende het toenmaals onder de pia vota, om van dat land ooit iets goeds te maken. Men beschouwde het invoeren van de koffie-kultuur bijna als eene dwaasheid en nimmer, zeide men, zou Mandheling meer dan 3000 picols afwerpen. Kampongs bestonden er, met weinige uitzonderingen, niet. Men leefde verspreid tusschen de bergen of op hunne toppen in ellendige huizen, mannen, vrouwen, kinderen, honden en varkens dikwijls in één vertrek. Men voedde zich, uit gebrek aan rijst, met obis, kladi en djagon. De veiligheid van personen en goederen liet veel te wenschen over. De wegen waren uiterst moeielijk en slecht. De beschaving was er zeer gering, de Maleische taal en het Arabische schrift weinig bekend. De geringe man was hoogst armoedig, kleedde zich slecht, of liever bijna in het geheel niet, en eindelijk was de goede gezindheid van de bevolking jegens het gouvernement zeer twijfelachtig.

„Zoo zag Mandheling er uit, zoo was de toestand van de bevolking toen de assistent-resident A. P. Godon het bestuur over die afdeeling aanvaardde. En hoe is het thans met dat land en volk gesteld?

„Mandheling produceert thans 25,000 picols koffie; er is overvloed van rijst; de bevolking is vereenigd in nette, goed aangelegde kampongs; er bestaan uitmuntende wegen, waarover de producten met karren vervoerd worden; men hoort zeer weinig van misdaden; de geringe man is in staat zich behoorlijk te

kleeden; de Maleische taal en het Arabische schrift worden meer en meer algemeen; er bestaan zeer goede scholen, die reeds zeer bruikbare sujetten hebben opgeleverd, onder anderen twee jongelingen, die thans te Batavia onderricht in de geneeskunst ontvangen, terwijl eindelijk de gezindheid van den Mandhelinger jegens het gouvernement beter is, dan ergens elders."

Tien jaren later (1868), bezocht een onzer vrienden de afdeeling Mandheling, welke nog in ontwikkeling was vooruitgegaan. Hij was zeer getroffen door de blijvende sympathie der bevolking voor den heer Godon. Met liefde werd zijn naam nog door velen vermeld telkens als er spraake was van iets goeds dat door zijne zorg was tot stand gekomen. Niet alleen had hij veel gedaan voor de stoffelijke welvaart der inboorlingen; maar ook voor hare intellectueele behoeften. Aan zijn onverdroten ijver is het, onder anderen, te danken dat tot in Tanah Batoe, het hartje der Battalanden, de bevolking een weinig Hollandsch spreekt en de schooljeugd de natuurverschijnselen verklaart.

Ambtenaren die, gelijk de heer Godon, met vrucht in Indië gewerkt hebben, moeten de bescheidenheid niet te ver drijven Zij doen wel hunne landgenoten in Nederland te verhalen wat vaak op den weg ligt eener Indische loopbaan, en voor jeugdige ambtenaren is het soms zeer nuttig te vernemen hoedanig hunne verdienstelijke voorgangers, in gegeven omstandigheden, wisten te handelen. Het moet daarom toegejuicht worden, dat de heer Godon zich, door zijne voortdurende belangstelling in het tooneel zijner vroegere werkzaamheid, heeft laten verlokken om ons met enkele zijner handelingen bekend te maken. Zijne brochure doet zijn karakter kennen als dat van un homme d'action, die weinig redeneert, liefst handelt en te recht meent te kunnen volstaan met kort en feitelijk zijn wedervaren te vermelden.

Wij kunnen de verleiding geen weerstand bieden althans eene enkele episode uit zijne zeer belangwekkende brochure aan te halen. Zij betreft eene gewaagde onderneming van den schrijver in 1847, als civiel gezaghebber te Singkel, onze meest noordelijk gelegen bezitting op Sumatra's Westkust en eerst in 1840 op de Atjehneezen veroverd:

„Wilde ik," zegt de heer Godon, „eene beschrijving geven hoe 't er op dat Singkel uitzag, hoe muskieten en kaaimannen wedijverden, om, in vereeniging met de heerschende, vreeselijke moeraskoortsen, het leven

aldaar den Europeaan ondragelijk te maken; — wilde ik uitweiden over het groot aantal slachtoffers die de bezetting van dien post heeft gevorderd, — waarlijk, men zou in Europa een juister begrip verkrijgen van het leed dat men op sommige plaatsen van onze bezittingen te doorstaan heeft en van de gevaren, waaraan men is blootgesteld. Ik zal slechts vermelden, dat van het zestal ambtenaren en officieren, dat zich in september 1847 eerst sedert kort te Singkel bevond, acht maanden later drie aan de gevolgen van de heerschende moeraskoortsen waren bezweken; dat tot de vaste bezetting behoorde een Europeesch sergeant der artillerie, en in de acht maanden van mijn verblijf aldaar die betrekking, door overlijden, driemalen aanvulling behoefde.

„Indien ik van Singkel gewag maak, is het niet om de ellende te schetsen, welke men er in 1847 doorworstelde; maar om mededeeling te doen van een ondernomen tocht, waardoor waarschijnlijk zeer ernstige gebeurtenissen werden voorkomen.

„Singkel ligt aan de monding der rivier van dien naam. Een eind opwaarts splitst die rivier zich in twee armen: de Simpang Kanaan en de Simpang Kerie. De producten, herkomstig van de onafhankelijke Battalanden, worden voor een gedeelte langs die rivier naar Singkel vervoerd en daarop worden rechten geheven, terwijl de invoer-handel bestaat in opium, lijnwaden, tabak enz., alsmede Amerikaansche dollars. Aan de oevers der rivier hebben zich Atjehneesche hoofden neergezet en zij beheerschen daar den geheelen af- en opvoer, want, ofschoon het vervoer naar onze haven het gemakkelijkst is, zoo kunnen echter ook de goederen vervoerd worden naar Troemon en andere Atjehneesche plaatsen.

„Nu gebeurde het dat op eenmaal stagnatie in den afvoer werd waargenomen. Ik vernam dat de Radjas aan de Simpang Kanaan de communicatie met Singkel hadden gestremd. Wijders beweerde men dat een aanval op onze post werd voorbereid.

„Tot tweemalen toe richtte ik een onbeantwoord gebleven schrijven aan het eerste hoofd der Simpang Kanaan, waarin hem inlichtingen werden gevraagd omtrent zijne aangenomen houding en hij werd uitgenoodigd om, als hij vermeende zich over het gouvernement te beklagen te hebben, mij met den aard dier klachten bekend te maken, opdat ze door mij konden worden onderzocht.

„Van een en ander gaf ik den militairen kommandant kennis, opdat hij zijne maatregelen zou kunnen nemen. Tevens verklaarde ik voornemens te zijn in persoon de rivier op te varen, om te trachten een plaatselijk onderzoek in te stellen. De kapitein Nyborg raadde mij ten sterkste dezen stap af; maar de ondervinding, in de Pandangsche Bovenlanden opgedaan, had mij geleerd, dat alvorens men er toe overgaat om de gouvernements-dienaren in koelen bloede te vermoorden, daartoe bijzondere redenen moeten bestaan, hetzij persoonlijke wraakzucht, hetzij de toeleg om het grondgebied van weifelende hoofden te compromitteeren en zoodoende dezen partij te doen trekken. Noch van het een noch van het ander kon hier sprake zijn, en ik besloot uitvoering te geven aan mijn voornemen.

„'s Morgens vroegtijdig begaf ik mij in eene sloep, waarin geplaatst waren een zoogenaamd gemakkelijke stoel, een kompas, enz., en die bestuurd werd door vier roeiers en een mandoor, terwijl twee sampangs met levensmiddelen en kookgereedschap volgden.

„Na tweemaal vier en twintig uren roeiens, kwamen we eindelijk aan de hoofdkampong der Simpang Kanaan, alwaar het eerste hoofd, Soehtan Moelier, verblijf hield. Daar stapte ik aan wal op een bodem, die nog nooit door een Europeaan was betreden. Een vijftigtal Atjehneezen met ontblootte sabels hadden zich al zeer spoedig verzameld. Zonder blijkbaar daarop acht te slaan, richtte ik mijne schreden naar het gebouw waar de vergaderingen werden gehouden; en gaf tevens een mijner volgelingen den last, om Soehtan Moelier te ontbieden. Kort nadat ik de vergaderzaal was binnengetreden, verscheen Soehtan Moelier, vergezeld van een aantal gewapende Atjehneesche volgelingen, die hunne sabels tusschen de atappen van het nederhangende dak staken.

„Soetan Moelier trad mij te gemoet, op een uitvorschenden doch beleefden toon vragende: „Mijnheer, wat komt gij hier doen?" Ik zeide „Soehtan Moelier, ga zitten," en nam tegelijkertijd zelf plaats. Toen het woord hervattende: „Soethan Moelier, gij vraagt mij wat ik hier kom „doen? Deze vraag is zeer eenvoudig te beantwoorden. Ik heb u tot „tweemalen toe geschreven en gij hebt mijne brieven niet beantwoord; „daarom kom ik het antwoord persoonlijk vragen. Thans verschijn ik hier „als vriend; ware het zoo niet, dan zou ik mij van Singkel hebben doen „vergezellen door 150 soldaten. Alvorens wij echter ons gesprek voortzet„ten, wensch ik u te vragen, of gij al dan niet de vriend wilt blijven van „de companie (het gouvernement)?"

„Soehtan Moelier bedacht zich een oogenblik en gaf mij toen den wensch te kennen om, alvorens mijne pertinente vraag te beantwoorden, het gevoelen der hoofden te vernemen. Dit juist moest vermeden worden. Ik hernam dus terstond: „Soehtan, ik ben tot u gekomen, want gij zijt „hier de Radja. Hoofden en bevolking schenken u hun vertrouwen, en als „Soehtan Moelier zegt: wij moeten vrienden zijn van de companie, zal „de geheele Simpang Kanaan hem dit nazeggen. Ik rekende op uwe macht, „op uwen invloed. Daarom kwam ik geheel ongewapend, zonder militair „geleide tot u. Ik zeg derhalve: „Gij alleen hebt te beslissen."

„Dit scheen indruk te maken op Soehtan Moelier. Hij stond op, reikte mij de hand, blijkbaar ontroerd mij toevoegende: „Mijnheer, van u wensch „ik de vriend te zijn, en het ware te wenschen, dat de Companie Wo„landa altijd zulke wakkils te Singkel bezat." Ik schudde die hand; wij kwamen tot explicatie en Soehtan Moelier beloofde mij om voortaan anders dan hij tot nu toe deed tegenover de vertegenwoordigers der companie te Singkel te zullen handelen.

„Ons onderhoud beschouwde ik daarmede als afgeloopen en maakte mij gereed tot vertrek. Soehtan Moelier, vergezeld van wellicht honderd gewapende Atjehneezen, begeleidde mij tot aan de sloep, waarin een oude bok als huldebewijs werd gezet.

„Singkèl werd, nadat ik het bestuur had overgegeven, door Atjehneezen overrompeld, die er echter weder uit werden verjaagd; maar ik betwijfel dat het menschen waren van de Simpang Kanaan."

Het volgende verhaal, namelijk van de expeditie tegen Sosah en Ajoe-Aras, eene expeditie, gepaard met ongeloofelijke vermoeienissen en die, zonder dat een schot werd gelost, strijdlustige, onafhankelijke stammen tot onderwerping bracht, mag als een merkwaardig hoofdstuk van de jongste geschiedenis van Sumatra worden beschouwd. Het schijnt echter, dat dit gewichtig feit nooit door de Indische regering noch door het opperbestuur naar verdienste werd gewaardeerd. De Indische regering en het opperbestuur begaan meer dergelijke vergissingen. Maar laat ons vertrouwen dat men niet zal blijven leven in den toestand, waarin men slechts een open oor en oog voor koffie en suiker of voor „batige sloten" heeft en alleen dan wakker wordt geschud wanneer wâpengekletter tot luisteren dwingt. Van onze moderne regeringen mag men verwachten, dat zij in de eerste plaats prijs stellen op voor het gezag en de beschaving vruchtdragende ondernemingen van vredelievende, doch desniettemin stoutmoedige ambtenaren.

VARIA.

Wij vernemen met genoegen, dat de ongerijmde uitval van het bestuur der Hoogere Burgerschool te 's Gravenhage tegen de „Indische kinderen" aanleiding heeft gegeven tot een gemotiveerd protest van wege een aantal aanzienlijke Indische ingezetenen der residentie. Wij laten dit protest hieronder woordelijk volgen.

De poging der commissie van toezicht om de ongunstige uitkomsten van het onderwijs aan die inrichting te vergoelijken door een blaam te werpen op eene geheele categorie van leerlingen, wordt in dit protest op gematigde, doch niettemin op gevoelige wijze gekastijd en het bestuur der school en demeure gesteld om de bewijzen bij te brengen voor de stellingen die het goedvond te verkondigen.

Niet onwaarschijnlijk zal de commissie die bewijzen schuldig moeten blijven en zal het, bij slot van rekening, uitkomen dat de „Indische kinderen," niet tot de minst, maar tot de meest begaafde der school behooren, gelijk de betoogen van de commissie en de waardige tegenspraak der „Indische ouders" het bewijs leveren, dat niet de eerste, wel de laatste tot de edel denkende élite der Nederlandsche samenleving, behooren.

Aan
den Raad der Gemeente 's Gravenhage.

De ondergeteekenden, met de meeste belangstelling kennis genomen hebbende van het bij uwen raad ingekomen en bij zijne zitting van den 13den februari medegedeeld verslag van de commissie van toezicht op de scholen van middelbaar onderwijs alhier, omtrent den staat dier inrichtingen in 1871, zijn in het bijzonder en niet zonder bevreemding en met leedwezen getroffen geworden, door hetgeen die commissie goedgevonden heeft bij

dat verslag aan te voeren ten aanzien van de leerlingen der Hoogere Burgerschool alhier, die in Oost-Indië geboren en deels opgevoed zijn.

Zij worden daarbij voorgesteld, niet alleen, als — „een meer „en meer toenemend bestanddeel dat belemmerend werkt op „den gelijkmatigen gang van het onderwijs" en „de pogingen „dreigt te verlammen van hoogst bekwame leeraars," — maar, als het ware tot verklaring van dat verschijnsel, worden zij ook afgeschilderd als „zonen van het Oosten voor wie slechts al wat „op de fantaisie werkt, de zinnen streelt, schittert en schel klinkt „eene eigenaardige aantrekkelijkheid heeft;" als „levendig, woel- „ziek, rusteloos, verre boven het gewone peil van hunnen leef- „tijd, ongemerkt aan hunne medemakkers iets van die eigen- „schap mededeelende en met een geest van tegenstribbelen de „geheele klasse aanstekende, en als doorgaans met beperkte „vermogens en middelmatig van aanleg, weinig vatbaarheid „toonende tot het volgen van een streng logisch betoog of voor „kalme redenering," — terwijl zij ten slotte aangeduid worden als in eenen toestand te verkeeren dat zij — „meestal van „ouders en nabestaanden verwijderd, zonder leiding en toezicht, „los van de banden die het huisgezin tot zegen maken en „afkeerig van de tucht, onontbeerlijk voor hunne jaren, in ons „midden rondzwerven en van westersche beschaving weinig „meer overnemen dan uiterlijken glans of vernis, zoo al niet de „uitwassen en verdorvenheid der weelde."

Onder opmerking dat de commissie van toezicht, door het wijzen op eervolle uitzonderingen hare voorstelling als regel bijbrengt, wenschen de ondergeteekenden in het midden te laten of die als regel gemaakte schildering van in Indië geboren en opgevoede jongelingen met de werkelijkheid overeenstemt, en of het, voor ouders, verwanten en voogden, niet zeer vleiend en van plichtverzaking getuigend oordeel, wegens het zonder leiding en toezicht alhier rondzwerven van zoodanige jongelingen, door de commissie, als het gevolg eener algemeene waarneming, zou kunnen bewezen worden.

De ondergeteekenden vermeenen echter niet zonder bedenking en wederspraak te moeten laten, de wijze waarop de commissie van toezicht dit jaar uitvoering heeft gegeven aan de taak die haar bij art. 52 van de wet op het middelbaar onderwijs in dato 2 mei 1863 (Staatsblad 50) is voorgeschreven.

Dat artikel, de wijze bepalende waarop het toezicht moet wor-

den uitgeoefend, schrijft wel voor, dat de commissie verplicht is om jaarlijks een beredeneerd verslag te geven omtrent den toestand van het aan haar toezicht toevertrouwd middelbaar onderwijs; maar, naar het inzien der ondergeteekenden, kan de wetgever daarmede geenzins bedoeld hebben, om bij de commissie de roeping te brengen, om, waar in dat verslag gewezen wordt op min gunstige resultaten van het onderwijs bij de Hoogere Burgerschool, en waar zij zelve bezwaren en hinderpalen van algemeenen aard als oorzaken van dien toestand aanvoert, — op eene zekere categorie van leerlingen de schuld van dien toestand en openlijk een blaam te werpen, en hen daarmede aan de kaak te stellen, op de wijze als de commissie van toezicht het heeft gedaan.

De ondergeteekenden nemen de vrijheid daartegen als hunne meening aan te voeren, dat in eene school, waar directeur en leeraren hun plicht doen en toezicht wordt uitgeoefend, waar, volgens verklaring der commissie, heilzame bepalingen en regels bestaan en opgevolgd worden voor admissie en bevordering der leerlingen; — waar geen leerling wordt toegelaten of bevorderd die niet blijkt ten volle in staat te zijn om het onderwijs in eene hoogere klasse met vrucht bij te wonen, en waarvan de uitkomst gezegd wordt niet ongunstig af te steken bij die van de meeste andere inrichtingen, — dat in zoodanige school geen sprake kan zijn van het aanwezen van een element dat het onderwijs verlamt, een nadeeligen invloed op betergezinde bestanddeelen uitoefent en niets van het onderricht en de leiding medeneemt dan uiterlijken glans of vernis.

De ondergeteekenden kunnen het voorts niet verklaren hoe dezelfde commissie, die beweert dat niemand wordt toegelaten of bevorderd, die niet in staat is de lessen met vrucht bij te wonen, reden kan vinden om eene jammerklacht aan te heffen over de bekrompenheid en geringe ontwikkeling van voor de klasse, waarin zij zitten, volkomen geschikt bevonden leerlingen.

Maar al waren de boven opgemerkte tegenstrijdigheden voldoende op te helderen, en ook de jongelingen van Indische geboorte en afkomst zóó verwaarloosd, bedorven en bekrompen als zij bij het verslag der commissie van toezicht worden afgeschilderd, dan zou die omstandigheid, — waar de school als de bestemde inrichting, en de leeraren als de aangestelde personen om te leiden, te verbeteren en het kwade ten goede te brengen, daarbij

blijkt te worden belemmerd, — ongetwijfeld tot gevolg kunnen hebben dat die jongelingen ongeschikt werden bevonden om het onderwijs op de Hoogere Burgerschool te volgen; maar dan zou daardoor, naar het inzien der ondergeteekenden, de veroordeelende uitspraak der commissie van toezicht over leerlingen, die niet van de school worden geweerd, geenzins gerechtvaardigd zijn, — te minder, niet, waar voor zoodanige uitspraak geen grond schijnt gevonden te zijn in een eigen onderzoek en oordeel der commissie en daarvoor geen ander bewijs wordt bijgebracht dan eene mededeeling van den directeur.

Bewijzen, waaraan de waarde der door de commissie aangevoerde voorstelling van de Indische jongelingen en de hen toegeschrevene feilen, zouden kunnen worden getoetst, moeten hier des te meer noodzakelijk worden geacht, omdat, naar de overtuiging van de ondergeteekenden, de gevolgen van de ten aanzien dier jongelingen opgemerkte grieven, bij hunne blijvende toelating en deelneming aan de lessen in de Hoogere Burgerschool alhier, niet anders dan treurig zullen zijn, zoowel voor den toestand en verbetering dier school en voor het onderwijs in het algemeen, als voor de leerlingen van Indische geboorte en afkomst en hunne ouders en nabestaanden in het bijzonder.

Voor de school en het onderwijs zullen die gevolgen voortdurend nadeelig zijn, omdat het bij het verslag der commissie bedoelde schadelijk en meer en meer overdrijvend bestanddeel het peil van het onderwijs zal verlagen, en ongunstig terugwerken op de zooveel betere en oorspronkelijke bestanddeelen der school, en omdat indien het waar is dat, gelijk de commissie beweert, zelfs de pogingen der hoogst bekwame leeraren door dat schadelijk element dreigen verslapt te worden, minder bekwame leeraren zich voortaan minder bezorgd zullen maken over de slechte resultaten van het onderwijs.

Voor de ouders zal de door de commissie medegedeelde uitspraak tot gevolg hebben dat zij het vertrouwen in de waarde en de werking en invloed onzer Hoogere Burgerscholen zullen verliezen, terwijl de hier niet aanwezige ouders van uit Indië afkomstige jongelingen, teleurgesteld in de goede verwachting omtrent de leiding en het toezicht van daarmede belastte nabestaanden en vrienden, afgeschrikt zullen worden om hunne kinderen hier te lande te laten opvoeden, en zij, even als de in toenemend aantal zich hier vestigende uit Indië overgekomen ge-

zinnen, verontrust zullen worden door den toestand van rondzwerving waarin hunne kinderen vervallen en verder gesleept kunnen worden, met al de gevolgen die de commissie daaraan verbindt.

Voor de jongelingen van Indische geboorte en afkomst zal de door de commissie gegevene voorstelling te weeg brengen, dat zij zich als misplaatste en verstotene bestanddeelen in de maatschappij alhier zullen beschouwen, en dat velen hunner makkers, op aanmaning der ouders, hun omgang en gezelschap zullen mijden, eene omstandigheid die hier ter stede vooral te betreuren zijn, en zeker niet bevorderlijk kan wezen aan het aankweeken en behouden eener gewenschte sympathie tusschen de Indische en Nederlandsche bestanddeelen in de samenleving.

Om der wille dier gevolgen en der velerlei belangen die aan het bestaan van een goed geregeld en bloeiend onderwijs alhier zijn verbonden, en tot wegneming en verbetering zoo doenlijk van een toestand, gelijk die in het verslag der commissie wordt voorgesteld, vermeenen de ondergeteekenden het wenschelijk te moeten achten, om de mate van het vermeende kwaad te doen onderzoeken, en na te gaan in hoeverre het door de commissie aangevoerde oordeel met deugdelijke gronden en bewijzen kan worden gestaafd; die, uit den aard der zaak voor personen buiten het onderwijsbestuur onbereikbaar, wellicht zullen kunnen leiden om de middelen tot verbetering te vinden en aan te wenden.

Aan een dergelijk onderzoek hechten de ondergeteekenden voor zich, voor hunne medebewoners in deze stad, en voor hunne verwanten en vrienden in Indie te meer gewicht, omdat de commissie van toezicht haar ongunstig oordeel over de Indische jongelieden in verband brengt met de ongunstige uitkomsten van het laatste eindexamen voor de Hoogere Burgerschool alhier, ofschoon het toch bekend is, dat onder de leerlingen dier school, welke in het verleden jaar bij het eindexamen niet zijn geslaagd, slechts een Indische leerling voorkwam, van wien de commissie nog getuigd dat hij zich evenzeer door vatbaarheid en gelukkige vermogens, als door naarstigheid onderscheidde.

Naar de meening van de ondergeteekenden, zullen bij dat onderzoek in de eerste plaats moeten worden geraadpleegd, de door den directeur der school uitgereikte driemaandelijksche rapporten over vlijt, gedrag en vorderingen der leerlingen van Indische afkomst en geboorte, en ten andere nagegaan kunnen wor-

den in hoeverre het aanwezen in vrij goed getal van zoodanige leerlingen bij elders, zoo als te Leiden en Arnhem, gevestigde Hoogere Burgerscholen, en ook bij het Gymnasium alhier, ook aanleiding geeft tot hetzelfde verschijnsel dat de commissie voor de Hoogere Burgerschool vermeldt, doch voor zoover de ondergeteekenden bekend is, aldaar nog nimmer werd opgemerkt.

Voor de commissie van toezicht, kan het bedoelde onderzoek en nader bewijs, ook niet zonder belang zijn, daar, vermits zij de ongunstige uitkomsten van het laatste eindexamen van leerlingen der school, bij het verslag blijkbaar wil verontschuldigen door de waarde dier examens te verkleinen, en hen die hun oordeel deswege uitspreken als vermetel en niet met de zaak bekend voor te stellen, — alle grond moet worden weggenomen voor een wellicht ontstane schijn en vermoeden van een streven, om het gebrekkige dat, volgens de regeringsverslagen over de jaren 1868—69 en 1869—70, het middelbaar onderwijs hier ter stede organiek aankleeft, en in het algemeen ook door de publieke opinie daaraan wordt toegekend, door het aanvoeren van gezochte oorzaken en schijngronden, goed te maken.

Voor uwen raad en de gemeente eindelijk, zal het onderzoek en althans de nadere bespreking van de door de commissie van toezicht medegedeelde waarneming van groot gewicht zijn, na het onlangs genomen besluit om de inrichting van het middelbaar onderwijs alhier eene belangrijke uitbreiding te doen ondergaan.

Op grond van bovenstaande beschouwingen, nemen de ondergeteekenden de vrijheid, zich tot uwen raad te wenden met het eerbiedig verzoek, dat het uwen raad behagen moge, om, naar aanleiding van het bij hem ingediend verslag van de commissie van toezicht op de scholen van middelbaar onderwijs alhier, eene commissie te benoemen tot onderzoek:

1°. naar de juistheid der bewering dat het steeds aangroeiend getal van leerlingen in Oost-Indië geboren en deels opgevoed, belemmerend werkt op den gelijkmatigen gang en de uitkomsten van het onderwijs op de Hoogere Burgerschool alhier, en

2°. naar de gegrondheid van — en de bewijzen voor de tegen die leerlingen aangevoerde beschuldigingen.

's Gravenhage, 14 maart 1872.

(get.) TH. F. SCHILL, G. L. DAUM, VAN HOËVELL, F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS, W. A. JELLINGHAUS, F. H. J. NETSCHER, J. J. BLANCKENHAGEN, J. EILBRACHT, GODON, JALINK, J. M. C. E.

LE RUTTE, E. C. VAN DAALEN, W. BOERS, J. VAN SWIETEN, E. A. HAITINK, NETSCHER, J. R. LANGE, B. J. VAN BOSSTRAETEN, J. C. DE LANNOY, C. T. SLOOT, W. BEIJERINCK, V. DE SERIÈRE, G. ESCHAUZIER, W. VAN PREHN, ONDAATJE, J. B. MALHERBE, E. A. LANGE, POPELIER, HESTER, L. C. VAN KERKWIJK, C. CASTENS.

De dessa P....., regentschap M....., residentie P....., stond in 1868 te boek voor 85 baoes tegalgrond. In werkelijkheid waren er maar $9^1/_5$ baoes; de andere waren langsamerhand met koffieboomen beplant, doch niet bij den legger van de landrenten afgeschreven.

Dit was eene administratieve onnauwkeurigheid; doch oneerlijk was het, dat men van die $75^4/_5$ baoes nog de landrenten liet betalen als waren het tegals.

De schuld daarvan lag aan de commissie belast met de taxatie der productie van de bouwlanden en aan het districtshoofd, die dusdanige taxatie den controleur aanbood. De eerste gaf, willens en wetens, valsche cijfers en onware opgaven; de laatste zond ze door, zonder den controleur daarop aandachtig te maken. Immers, de controleur, die elk oogenblik wordt vervangen, kan onmogelijk weten, tenzij hij reeds eenigen tijd in de afdeeling dient, dat in deze of gene dessa meer of minder velden zijn dan te boek staan. En ik houd er mij vast van overtuigd, dat geen Europeesch ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur er zich toe zal leenen zulk een verregaand onrecht in de hand te werken, zelfs niet uit achting en eerbied voor de firma B. S. en Co.

De legger van den aanslag der landrenten dier dessa over 1868 luidt:

aantal bepaalde tegals		85
opbrengst van een baoe tegal in duizendtallen djagong	22	
marktprijs per duizend	*f* 3.50	
geldswaarde van één baoe	„ 77.00	
een vijfde daarvan	„ 15.40	
Geeft voor alle beplante velden		*f* 1309.
Opgelegde belasting		„ 1250.

Daargelaten nog, dat men én de baoesgewijze productie, én de marktprijs der djagong vrij hoog genomen heeft [1]), misschien

---

[1]) Ik heb de cijfers van 12 andere dessas voor mij liggen. Daarvoor is als hoogste productie aangenomen 16, en als laagste 7 duizend djagong

omdat de dessa, ten gevolge van den aanplant van koffie, nog al welvarende is — eene hoogst zeldzame uitzondering! — kan de commissie onmogelijk bevonden hebben, dat alle 85 baoes beplant zijn en dat de gemiddelde productie van allen 22 duizend djagong is geweest, daar ze er niet zijn. Willens en wetens, heeft er dus plichtverzuim en misleiding plaats gehad.

Het is natuurlijk, dat de negen bezitters van de $9^1/_5$ baoes tegal de som van *f* 1250 niet konden opbrengen. Toch was de dessa voor *f* 1250 aangeslagen. Dat geld moest door het dessahoofd bij den controleur te M..... worden gestort. Wat deed deze nu? Hij zeide: „Er zijn 143 bezitters van gronden, beplant „met koffie en djagong, dat is mij onverschillig, in deze dessa; „dus, ieder betaalt een gelijk deel, te weten *f* 8.50 [1])." En die som is door ieder der 134 bezitters van koffietuinen, even als door de negen bezitters van tegals, opgebracht. De eersten betaalden dus tweemaal belasting van denzelfden grond, dewijl de landrenten der koffietuinen van den inkoopprijs der koffie wordt afgehouden.

Meent niet dat eene dergelijke onrechtvaardigheid alleen in 1868 heeft plaats gehad. Neen; in 1868 betaalde die dessa *f* 1535; in 1866 *f* 1550 en in 1867 *f* 1200, zonder dat er meer tegals waren, en ik heb reden te vreezen, dat, op dit oogenblik, die toestand nog niet is veranderd.

Dat, bovendien de dessa P..... niet de eenigste was, waar iets dergelijks geschiedde, maar dat zulks in andere omliggende dessas plaats vond, en misschien nog plaats vindt, moet ik hieruit afleiden, dat inwoners van P..... mij verhaalden, dat zij ook nog belasting moesten betalen van koffietuinen, behoorende tot het grondgebied van andere dessas.

Is dat de wijze om de vrije koffie-kultuur aan te moedigen?

---

op nagenoeg goede gronden; als hoogste marktprijs *f* 3, als laagste *f* 2, bij eene nagenoeg gelijke ligging, zoodat de geldswaarde het hoogste is *f* 48, het laagste *f* 28.20; gemiddeld, over de dessas uit alle 7 districten van het regentschap, slechts *f* 34.15. En hier brengt men, stel ook dat er tegals waren, de waarde op *f* 77! waarvan men *f* 14.70 als belasting laat betalen, terwijl de hoogste belasting der sawas in de andere dessas *f* 14.88 bedraagt.

[1]) De petinggi verrekende zich. Hij vertelde mij, dat hij een 60 gulden uit zijn eigen zak had moeten bijpassen. Enfin, dit kon hij wel missen. Behalve de ± 2000 aan kultuurpercenten, had hij nog een inkomen van *f* 3 tot 4000 's jaars van zijn koffietuinen, alléén door ze voor de hulp te laten plukken.

v. V.

Een en ander omtrent het landbezit op Bawean.

Reeds lang heeft men gestreden over den aard van het landbezit op Java. Het is echter langzamerhand gebleken, dat, waar men gemeen bezit meende te zien, in de daad dikwijls individueel bezit bestond, dat een ieder meest slechts dat zag, hetgeen hij wilde zien, terwijl men bovendien nog aan de woorden individueel of gemeen bezit een somtijds zeer verschillende beteekenis gaf.

De een toch noemde het geen individueel bezit, wanneer de inlander niet in alle opzichten vrij was om over den grond naar goedvinden te beschikken. De ander noemde het gemeen bezit, ook zelfs wanneer er geen jaarlijksche verdeeling, geen jaarlijksche wisselbouw, enz. plaats had.

Doch, hoe men over een en ander denken mag wat Java betreft, zeker zal er nimmer verschil van gevoelen bestaan omtrent het landbezit op het eiland Bawean.

Gedurende mijn verblijf, in de maand mei 1869, vond ik op dat kleine eiland een zoo geprononceerd invidueel bezit als ik ergens elders aantrof.

Die toestand dateert niet van gisteren, doch bestaat sints lang, sints minstens 50 jaar, hetgeen blijkt uit het volgend extract uit den considerans van een gouvernements besluit, dd. 16 juli 1825 n°. 8. Daarin toch leest men: . . . . . .

. . . . . .

„ Wordende alsdan door den gezommiteerde ontwikkeld, waarom hij, gebruik makende van de bevoegdheid, gegeven bij art. 2

der resolutie van 8 februari nº. 33, om de hoofden vooreerst nog te bezoldigen in land of in geld, tot dit laatste is overgegaan, niettegenstaande het zeker is, dat de hoofden liever hunne bezoldigingen in land zouden hebben genoten; hebbende hij echter, tegen het voorstel der commissie bepaald, dat voorloopig de niet in dienst van het gouvernement tredende Radens en verdere bloedverwanten van den regent in het bezit der tot dusverre hun toebehoord hebbende landen zullen blijven en zulks op grond, dat zijn onderzoek naar den staat van zaken hem heeft doen bevinden, dat juist het tegenovergestelde van het vermelde door de commissie plaats vindt, — en dat, wel verre, dat op Bavian weinig of geen landbezit bij den gemeenen man zoude bekend zijn en het land schier uitsluitend aan de afstammelingen van den vroegeren vorst zoude toekomen, — de regent tot op dit oogenblik, slechts in bezit was van een matige uitgestrektheid lands, voor het grootste gedeelte door zijne voorouders met eigen handen ontgind, terwijl in het algemeen de regent en verdere hoofden of zoogenaamde grooten slechts in het bezit zijn van een vierde der bebouwde velden van het eiland, meestal door hunne eigene voorouders ontgind of bij aankoop van den gemeenen man verkregen; terwijl de gemeene man hier een landbezit heeft, zooals wellicht nergens op Java wordt aangetroffen, onder de inlandsche huishouding, vervallende de velden op Bavian bij overlijden van den vader aan de kinderen, die dezelve onder zich verdeelen, koopen en verkoopen en daarmede handelen als met goed hun in vollen eigendom toebehoorende, hebbende een landbouwer somtijds in twee of drie verschillende dessas of ook wel in een en dezelfde dessa op meer dan eene plaats stukjes grond van weinige vierkante roeden uitgestrektheid. . . ."

Het schijnt, dat men in dien tijd van plan was het gemeen bezit in te voeren (zooals men dat, helaas! in verschillende streken van Java gedaan heeft) en daarbij de rechten, die de afstammelingen van vorige vorsten op sommige gronden door ontginning, koop, enz. hadden verkregen, willekeurig te verkrachten. Want verder in het besluit leest men:

„Om welke redenen hij dan ook vermeend heeft, dat geen geheel nieuwe verdeeling van velden en toewijzing aan den gemeenen man kan plaats hebben."

Gelukkig, dat de uitvoering van den aan het gouvernement

voorgestelden maatregel afgestuit is op de grondige kennis van zaken, den helderen blik in de bestaande toestanden en de ruime inzichten van hem, die met de uitvoering van die taak belast was! Daardoor is men niet in dezelfde fout vervallen als een dertig jaar later, bij de reorganisatie van het regentschap Pamakassan op Madura!

Ik zal thans het een en ander mededeelen omtrent het landbezit op Bawean, zooals ik het daar vond, en daardoor het bewijs leveren, dat het thans nog juist zoo bestaat als een vijftig jaar geleden, terwijl eenige voorbeelden van den thans bestaanden toestand, zullen doen zien, dat, waar het vrij gebleven is van storende invloeden, men het in zijn oorspronkelijken eenvoud terugvindt.

Het besluit zegt: „terwijl in het algemeen de regent en verdere hoofden of zoogenaamde grooten slechts in het bezit van een vierde gedeelte der bebouwde velden van het eiland zijn." Ook thans hebben die grooten, door den kleinen man Bangsa Raden geheeten, nog eenige en wel $130^{17}/_{500}$ baoes sawa in bezit.

In geheel behooren die velden aan 228 personen waarvan:

147	minder dan	$^1/_2$	baoe		
45	van	$^1/_2$	t/m. 1	baoe	
26	„	1	t/m. 2	„	
6	„	2	t/m. 2	„	
2	„	3	t/m. 4	„	
2	„	4	t/m. 6	„	

in bezit hebben.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat het aantal sawas op Bawean $1908^1/_2$ baoes bedraagt, dan is thans nog slechts $^1/_{15}$ gedeelte in handen van afstammelingen van vroegere regenten en onafhankelijke vorsten van het eiland.

En ieder jaar wordt dat aandeel kleiner. De adel toch bebouwt zijn sawas zelf niet, maar laat dat doen door anderen voor de helft van de opbrengst. Die is natuurlijk niet voldoende om in het onderhoud van den bezitter te voorzien. Het gevolg daarvan is, dat hij zich in schulden begint te steken, daarna zijn sawas verpandt en, kan hij die niet weêr inlossen, zoo als gewoonlijk geschiedt, dan verkoopt hij ze aan zijn schuldeischer, waarna hij den adelijken titel van zich werpende, met handenarbeid den kost tracht te verdienen en dikwijls van een nutteloozen leeglooper een arbeidzaam handelaar of landbouwer wordt.

„Meestal door hunne (der grooten) eigene voorvaderen ontgind."

Zoo als mij in de dessa Soengei tirta bleek, moet daar een zekere Raden Baliman veel velden ontgonnen hebben en, hoewel ik niets met zekerheid omtrent de eerste ontginningen heb kunnen te weten komen, sluit echter de opgaaf, dat een Raden de eerste ontginner moet zijn geweest (hetgeen mij door den kleinen man werd medegedeeld) volkomen met het bovenaangehaalde.

„Vervallen de velden op Bavian bij overlijden van den vader „aan de kinderen, die dezelve onder zich verdeelen.

Bij onderzoek bleek mij, dat verscheidene personen in het bezit zijn van velden, die zij zeker wisten, dat hun grootouders hadden toebehoord; verder reikte hun geheugen niet. De velden zijn geërfd, gedeeltelijk ten gevolge van uiterste wil (wasiat); de meeste echter ten gevolge van het erfrecht bij versterf, of ook wel bij minnelijke schikking onder de erfgenamen.

Een uiterste wilsbeschikking heeft gewoonlijk plaats voor getuigen, meestal de geestelijke van de dessa (de modin, lebeh of hakim); deze brengt den wil van den testateur in geschrifte. Bijna immer is die in overeenstemming met het erfrecht, maar mocht hij er van afwijken, dan wordt hij toch door de erfgenamen geëerbiedigd.

Bij de verdeeling van de goederen, gaat men meestal volgens den hoekoem te werk; kunnen de erfgenamen het niet eens worden, dan roepen zij de hulp van den panghoeloe in, die ieders aandeel volgens het erfrecht bepaalt. Door de groote waarde, die de sawas op Bawean hebben, worden zij gewoonlijk met dezelfde naauwkeurigheid als de roerende goederen van de nalatenschap verdeeld.

„Die dezelve koopen en verkoopen."

Menigvuldig heeft koop en verkoop plaats en men mag gerust aannemen, dat een vijfde van de velden door koop in handen van de tegenwoordige bezitters zijn gekomen.

Van de 220 sawabezitters in de dessa Soengei tirta, gelegen in het district Koelon negri, hadden er 41, en van de 331 in de dessa Pattar [1]), gelegen in het district Wetan negri, hadden er 78 hun sawas door koop verkregen.

---

[1]) Deze twee dessas waren voor mij een meer speciaal voorwerp van onderzoek bij de enquête naar de rechten van den inlander op den grond.

De verkoop van gronden is aan geen de minste beperking onderworpen en zeer dikwijls ziet men, dat personen, die door den handel fortuin gemaakt hebben, als een solide goed belegging, sawas koopen.

Bij voorbeeld: Een zekere hadji Djaloel, woonachtig in de dessa Bengko soeboeng, had, eenige jaren geleden, niet het minste grondbezit; betrekkelijk rijk geworden door den handel, heeft hij langzamerhand de volgende sawas gekocht, als:

60	□ Rijnl. roeden	in de dessa Bengko soeboeng voor	f 110,—
35	„ „ „ „ „	Sawah loear	„ 90,—
120	„ „ „ „ „	Wonokoesoemo	„ 192,—
220	„ „ „ „ „	Tandjong	„ 200,—
250	„ „ „ „ „	Soekatirta	„ 210,—
40	„ „ „ „ „	Lebek	„ 60,—
725	□ Rijnl. roeden	voor	f 862,—

Een ander voorbeeld:

Hadji Mohammed, geboren te Soemenep, kwam zich, eenige jaren geleden, te Bawean als handelaar vestigen en kocht uit de winsten door den handel verkregen:

192	□ Rijnl. roeden	in de dessa Laoet soengei voor .	f 409
36	„ „ „ „ „	Bengko soeboeng . .	„ 70
95	„ „ „ „ „	Wonokoesoemo . . .	„ 192
53	„ „ „ „ „	Sawah dadja	„ 150
70	„ „ „ „ „	Soengei tirta	„ 45
50	„ „ „ „ „	Disalam	„ 65
80	„ „ „ „ „	idem	„ 180
90	„ „ „ „ „	Tandjong	„ 135
71	„ „ „ „ „	Timor soengei	„ 65
60	„ „ „ „ „	Soengei tirta	„ 45
206	„ „ „ „ „	Sawah loear	„ 400
1003	□ Rijnl. roeden	voor	f 1756

Deze stukken grond zijn reeds eenige jaren geleden gekocht en nu zeker niet meer voor de opgegeven prijzen te koop.

Ik zal eenige koopprijzen van stukken grond, die in de laatste jaren van bezitter zijn verwisseld, opgeven, waaruit men kan zien hoe die uiteenloopen en wat de waarde van den grond op Bawean thans bedraagt:

NAMEN DER KOOPERS.	Namen der dessas waarin de gronden gelegen zijn.	Oppervlakte der sawas in □ R. r.	KOOP-PRIJS.	OF PER BAOE.
Embok Amidja.	Soengei tirta	27	*f* 6	*f* 111
Pak Doelahir.	Disalam	25	16	220
Pak Saenola	Rokok	20	12	300
Pak Rasida.	Pattar.	44	36	410
Raden Hadji Mahmoed.	Soengei tirta	246½	218	442
Pak Boetajip	Goenoenglandjang .	60	60	500
Pak Doelsahier.	Boeloeloewar	100	110	550
Pak Doelhamar	Soengei tirta	130	160	615
Pak Saenola	Telok.	30	40	666
Pak Soerdjan.	Pattar	13	18	692
Pak Tjanrang	Soengei tirta . . .	33	52	787
Hadji Badaroedin . . .	Pattar	29	50	862
Njai Arbiar.	Soengei tirta	10	20	1000
Rasno Moda	Idem	14	30	1071
Sahalie	Idem	32	105	1641

Gemiddeld is dus de prijs der sawas:

f 800 à *f* 1000 per baoe 1e soort
„ 800 „ „ 500 „ „ 2e „
„ 500 „ „ 200 „ „ 3e „

en varieert naar gelang der meerdere of mindere vruchtbaarheid van den grond, terwijl in het algemeen, kleinere stukken betrekkelijk duurder dan grootere worden verkocht.

Ik sprak zooeven van den prijs per baoe, hoewel men te Bawean te vergeefs een antwoord zou wachten op de vraag, hoeveel een baoe sawa gemiddeld kost.

De groote waarde van den grond en de enorme versnippering daarvan maakt, dat men een kleinere vlaktemaat dan de baoe als eenheid heeft aangenomen en wel de kolak of 10 □ Rijnl. roeden, dus $^1/_{50}$ baoe. Nimmer zegt men dan ook: ik heb $^1/_4$ of $^1/_2$ baoe voor zoo en zooveel, maar steeds: ik heb 1, 2, 6, 10, 20 kolaks, tegen *f* 7, *f* 10, *f* 16, *f* 20 de kolak gekocht. Men vindt dan ook wel personen, die 10, 5, 2 ja $^1/_2$ kolak, maar weinigen, die 25 kolaks in één koop hebben kunnen bemachtigen.

Bovenstaande prijzen van de sawas zijn zeker hoog te noemen,

wanneer men ze met die op Java vergelijkt, doch door bijzondere oorzaken heeft de grond hier een hooge waarde.

Ten eerste door de omstandigheid, dat de grondbezitter voor zijn voeding niet geheel afhankelijk is van den invoer van rijst, zooals zulks met den niet grondbezitter het geval is. Bawean toch brengt slechts $^1/_8$ van de benoodigde voedingsmiddelen op en jaarlijks moeten er ± 14000 amet (van 2 picol) padi en ± 600 kojangs rijst worden ingevoerd om in het te kort te voorzien. De prijs van de rijst is dus betrekkelijk hoog — gemiddeld *f* 8 à *f* 10 de picol — en derhalve ook die der sawas.

Daarbij komt nog, dat de Baweanners, hoewel een handeldrijvend volk, waarvan jaarlijks een 2000 — ongerekend de opvarenden van de op het eiland te huis behoorende praauwen — in alle oorden van den Archipel, zelfs tot Saigon en Serewak hun kost zoeken, groote waarde aan het grondbezit hechten, omdat zij, zoo als reeds gezegd is, dat als een solide geldbelegging achten.

Wanneer men nu nog in aanmerking neemt, dat de verplichtingen aan het bezit van gronden verbonden zeer ligt zijn; met andere woorden: dat de landrente matig en de heerediensten van geen beteekenis zijn, dan zal de groote waarde der sawas zeer begrijpelijk voorkomen.

Ik sprak steeds van sawas. Andere gronden toch zijn er bijna niet: slechts 194 baoes gogos of drooge rijstvelden en een onbeduidende uitgestrektheid nipabosschen. Die gronden hebben zeer weinig waarde en maken nooit een voorwerp van koop en verkoop uit. Alleen ziet men wel eens dat woonerven door die transactie van bezitter veranderen. De waarde daarvan regelt zich naar de grootte van den grond, het aantal en de soort van de daarop staande vrucht- en andere boomen. De gewone prijs is ± *f* 0,20 per □ Rijnl. roede.

In het aangehaalde extract besluit wordt niet gesproken van het verbinden van velden tot onderpand van schuld. Daar zulks echter menigvuldig voorkomt, is het niet onbelangrijk dit onderwerp ook even te behandelen.

Deze transactie „heet djoewal sanda" of „beli sanda," al naar gelang de pandgever of pandnemer spreekt. Gewoonlijk geschiedt zij onder deze voorwaarde: dat de grond in handen komt van den geldschieter, die hem dan bewerkt, beplant, enz. en de opbrengst er van als intrest van de geleende som geniet, die meestal de helft van de waarde bedraagt.

Soms gebeurt het dat de primitieve geldschieter zijn rechten aan een ander overdoet, hetgeen men „sanda gantie" heet. Dat mag echter niet geschieden dan met goedvinden van den debiteur.

Dikwijls zijn gronden 4 en 5 jaar achtereen verbonden; zij kunnen immer teruggevorderd worden, zonder eenige andere formaliteit, dan de teruggaaf van de geleende som. Niet alleen behoudt de debiteur dat recht, maar ook zijn erfgenamen, en geen zeldzaamheid is het, dat men kleinkinderen de sawas ziet lossen, die door hun grootouders verpand waren.

De geldschieter heeft niet het recht zich in het bezit te stellen van den verpanden grond, wanneer de debiteur hem de geleende som op zijn vordering niet terug kan geven.

In dat geval moet deze een andere geldschieter zoeken, dan wel zijn sawas aan den pandnemer verkoopen, die dan het verschil tusschen de waarde van den grond en de geleende som bijpast.

Zie hier eenige voorbeelden van „djoewal- en beli sanda":

Naam van den pandgever.	Naam van den pandnemer.	Beleende som.	Verbonden. sawas ☐ R. roeden.
Hadji Osman . .	Patia Moesia.	*f* 40	30
Pak Habilah . . .	Hadji Abdoel Samad . . .	„ 30	80
Embok Madria . .	Hadji Mohammed	„ 16	60
Gantik	Hadji Mohammed Yoesin .	„ 150	140
Bok Halina . . .	Pak Doelsahir	„ 67	100, enz.

In het besluit leest men verder: „hebbende een landbouwer „somtijds zijn sawas in twee of drie verschillende dessas."

Ook thans heeft een dergelijke verbrokkeling van gronden plaats. Bij voorbeeld:

Hadji Sanoedin, uit de kampong Laoet Soengei, heeft 5 baoes en 110 ☐ Rijnl. roeden sawas in niet minder dan 13 verschillende dessas, in een rayon van 4 paal om zijn woning gelegen. Het meeste, dat hij in ééne dessa bezit is 1 baoe 330 ☐ Rijnl. roeden. In ééne dessa bezit hij niet meer dan 50 ☐ Rijnl. roeden; in twee dessas slechts 30 ☐ Rijnl. roeden in ieder.

Nog een voorbeeld:

Hadji Djapar, uit de dessa Bengko soeboeng, bezit 1 baoe 264 ☐ Rijnl. roeden sawas, gelegen in 8 verschillende dessas. Het meeste, dat hij in eene dessa bezit is 240 ☐ Rijnl. roeden; het minste 14 ☐ Rijnl. roeden.

Om te eindigen:

De dessa Pattar heeft 43 baoes 167 □ Rijnl. roeden sawas, waarvan 18 baoes en 252 □ Rijnl. roeden behooren aan 188 personen in 20 verschillende dessas woonachtig.

Zoo heeft bijna ieder zijn sawas in verschillende dessas. Heeft iemand geld over, dan tracht hij sawas te koopen, waar hij ze krijgen kan. Door de geringe uitgestrektheid van het eiland (ruim 30 paal in omtrek) liggen ze toch altijd betrekkelijk dicht bij zijn woning.

„Hebbende een landbouwer in een en dezelfde dessa stukjes grond op meer dan eene plaats."

Ook dat is nog regel; ja zelden of nooit ziet men dat iemand zijn gronden in een aaneengeschakeld geheel heeft, tenzij ze niet meer dan 1 of 2 kolaks bedragen, bij voorbeeld:

Bok Arpia, in de dessa Soengei tirta, heeft in die dessa 134 □ Rijnl. roeden sawa in bezit, doch op niet minder dan 34 verschillende plaatsen, terwijl Saiman, in die dessa slechts 10 □ Rijnl. roeden bezit en dat nog op 3 plaatsen.

„Hebbende hij somtijds stukjes grond van weinige uitgestrekt-„heid."

Met een paar voorbeelden zal ik weder aantoonen dat zulks ook heden nog het geval is.

De 43 baoes 167 □ Rijnl. roeden sawas van de dessa Pattar, zijn in het bezit van 331 personen, waarvan slechts 57 meer dan 100 □ Rijnl. roeden en 143 meer dan 50 □ Rijnl. roeden bezitten. Sommige hebben niet meer dan 20 □ Rijnl. roeden, bij voorbeeld, Pak Andjoedie; anderen slechts 10 □ Rijnl. roeden, bij voorbeeld, Hamina; enkelen, zoo als Mail, niet meer dan 6 □ Rijnl. roeden.

In Soengei tirta, behooren de 33 baoes $99^3/_4$ □ Rijnl. roeden aan 220 personen, waarvan 48 meer dan 100 en 108 boven de 50 □ Rijnl. roeden bezitten. Bok Patima, onder anderen, heeft maar 5 □ Rijnl. roeden, ja Hawapia en meer anderen slechts 1 □ Rijnl. roede.

Een groot nadeel is aan die enorme verbrokkeling van grond verbonden, namelijk dit, dat de landbouw nooit goed kan gedreven worden.

Vreemd is het, dat, bij een zoodanig versnipperd grondbezit, niet meer te samen wordt gewerkt bij de bearbeiding, beplanting, enz. der velden.

Een ieder toch legt zijn eigen zaadbeddingen aan. Heeft men te weinig, dan koopt men zaailingen, tegen 2 cent de bos (perdjoe), waarvan men er 10 voor een kolak noodig heeft. Het uitplanten geschiedt op eigen kosten; als plantloon betaalt men 10 centen met eten (njabel) voor een dag; zoo ook het oogsten (het snijloon varieert van $^1/_{10}$ tot $^1/_5$, en regelt zich naar vraag en aanbod). Alles geschiedt individueel en niets gemeenschappelijk.

Met het bovenstaande, heb ik een idée gegeven van het landbezit op Bawean en wensch ik deze schets te eindigen met te wijzen op een paar gebreken, die aan den tegenwoordigen toestand kleven.

Een eerste noem ik dit: dat nergens registers aangehouden worden van de grondbezitters, en dat alles mondeling, niets schriftelijk, geschiedt. Het verbinden tot onderpand van schuld zelfs gaat, op goed vertrouwen, slechts mondeling.

Dat heeft tot nog toe wel zeldzaam tot onaangenaamheden geleid, en heeft, wanneer het soms een rechtskwestie werd, de rechtbank de zaak alleen op getuigenverklaringen moeten beslissen, doch zulks is onregelmatig en dient veranderd te worden.

Daartoe dienen alle bouwgronden behoorlijk te worden opgemeten, registers aangelegd, ambtenaren aangesteld, om te zorgen, dat die behoorlijk worden bijgehouden en de noodige maatregelen genomen, opdat van ieders bezit behoorlijk bij schriftelijken titel kan blijken.

Is dat gedaan, dan dient ook het systeem van grondbelasting te worden gewijzigd.

Tot nog toe geschiedt de berekening van de landrenten geheel volgens de Revenue instruction van Raffles. De productie der sawas, 1e, 2e of 3e soort, wordt geconstateerd, door gecommitteerden en het geldwaardig bedrag van $^1/_4$, $^2/_5$ of $^1/_3$ als landrente opgelegd.

Dewijl die echter veel te drukkend zou zijn, wanneer de werkelijke prijs der padi tot basis dier berekening werd genomen, zoo stelt men die zóó laag, dat men een belasting verkrijgt, die in billijkheid kan worden opgebracht.

Aldus geschiedt de berekening en aanslag officieel, op het papier. In de dessa, maken de kleine bezitters onderling echter een geheel andere berekening. Het is natuurlijk, dat ieder belasting-

schuldige (meest van beroep zeevarende) niet immer kan tegenwoordig zijn bij de taxatie der productie van zijn verschillende stukjes grond, en zich daarbij op de goede trouw van anderen moet verlaten. Het schijnt, dat die echter wel eens te wenschen heeft overgelaten en de afwezende de dupe daarvan is geworden; ten minste in iedere dessa, is men onderling overeengekomen, dat men een vaste som aan het dessabestuur zal betalen, namelijk: *f* 0,25, *f* 0,15 of *f* 0,10 per kolak, al naar gelang de velden tot 1e, 2e of 3e soort behooren.

Over die classificatie, die gedurende een zeker tijdsverloop kan geschieden, is de grondbezitter het spoedig eens met het dessabestuur, en, gaat men nu ter zee, dan weet men vooraf welk bedrag men als belasting schuldig is.

Ieder belastingschuldige krijgt een aanslagbillet van het dessabestuur, roefit geheeten. Het bestaat uit een stuk van den tjloempring van de bamboe, waarop met eigen gemaakte inkt of indigo geschreven staat, in maleisch met arabische karakters, wat een ieder moet betalen.

Die som bedraagt echter veel meer, dan jaarlijks in 's lands kas vloeit. Zoo men mij verzekerde, werd door de bevolking geen cent meer belasting betaald in 1868, toen de landrente *f* 17,065, dan in 1867 en 1866, toen zij respectievelijk *f* 13,892 en *f* 12,084 bedroeg. Het verschil kwam ten voordeele van het dessahoofd, den schrijver, enz.

Bij een goed bestuur, zijn dergelijke misbruiken zeer te verminderen, doch uit te roeien zijn ze niet, zoo lang het admodiatie systeem in zwang blijft.

Daarom zou, mijns inziens, wanneer er een behoorlijke opmeting der velden had plaats gehad, een classificatie daarvan dienen te volgen. Men zou de gemiddelde opbrengst van de laatste 5 jaar tot basis kunnen nemen en daarna de velden in 3 soorten rangschikken. Bijzondere omstandigheden en een 5jarige werking, zouden tot een herziening dier classificatie kunnen aanleiding geven. En wanneer dan door de bevolking een vaste grondbelasting werd betaald, bij voorbeeld die, welke zij nu opbrengt aan het dessahoofd en die zij billijk acht, dan zou het landbezit op Bawean tot voorbeeld van menige schoone residentie op Java kunnen strekken.

VAN VLEUTEN.

Nog iets over de bestaande regeling der amfioen-pacht [1]).

II.

Waarom, zal men wellicht te gemoet voeren, indien de resultaten van de tegenwoordige regeling zoo donker bij die van de vorige afsteken, heeft dan de regering deze voor gene laten varen?

Bij de beantwoording van deze vraag, zal thans een oogenblik worden stilgestaan.

Het doel, dat tot de invoering van de tegenwoordige regeling heeft geleid, vindt men in het koloniaal verslag voor 1870 volgender wijze omschreven: „langs wettigen weg verkrijgbaar te stellen hetgeen bij de bestaande regeling gebleken was door sluikhandel — namelijk van de pachters — verkregen te worden." En wel op grond van het beginsel dat: „geene aanleiding gegeven worde tot een georganiseerden sluikhandel, waarbij de bevolking met de pachters samenspant tegen het bestuur."

De door die laatste woorden weergegeven grief tegen de vorige pachtregeling is wel berekend om effect te maken. Op den keper beschouwd, echter, blijken ze niet meer dan eene phrase te zijn. Het binnen smokkelen van opium van buiten Java moet, uit den aard der zaak bij aanmerkelijke quantiteiten plaats hebben. Voor die overtreding heeft de pachter slechts enkele medeplichtigen noodig. En meer dan hij er noodig heeft, zal hij er niet nemen, al was het alleen omdat het stilzwijgen duur moet worden betaald. Welke aanleiding bestond er dan om van eene samenspanning met de bevolking te spreken? Is het omdat

[1]) Vervolg en slot van blz. 300.

de consumenten, zonder het te weten, van den pachter wel eens gesmokkelde waar ontvingen? Maar dan kan men even goed beweren dat de bevolking van Nederland met de overtreders van het toltarief samenspant, omdat, onder de buitenlandsche waren die ze verbruikt, er zeer zeker zullen voorkomen, waarvoor de inkomende rechten zijn ontdoken.

Had bovendien de sluikhandel van de pachters wel den omvang, die de bovenaangehaalde phrase zou doen veronderstellen?

De heer E. de Waal, die als minister voormeld koloniaal verslag indiende, maakt, in zijne „aanteekeningen over de opium-„pacht," op de ontdekking van de groote beteekenis, welke onder de aan 1855 anterieure regelingen die sluikerij zou gehad hebben, aanspraak.

Het bewijs van zijne stelling meent de schrijver in de resultaten van het stelsel van 1854 (verkrijgbaarstelling van opium voor de pachters naar behoefte, ter beoordeeling van de hoofden van gewestelijk bestuur) te zien. „De pachters," zegt hij, „die „van 1833 tot 1854, toen zij belang bij den sluikhandel hadden, „met minder dan 45,000 katis gouvernementsopium in het jaar „tevreden waren (slechts vier maal namen zij iets meer) namen „plotseling in 1855 tot 1857, toen hun belang bij den sluikhandel „ophield, van het gouvernement gemiddeld 72,500 katis, onge-„rekend het ter sluik aangevoerde in 1855 en 1856 op onafge-„loopen bestellingen."

Beschouwt men echter die resultaten van nabij, dan geloof ik, dat ze de beteekenis verliezen die de heer de Waal er aan hecht. In de eerste plaats, moet in aanmerking worden genomen dat, in de periode van 1833 tot 1855, waarvan de heer de Waal spreekt, de pachters, voor zoover de bepaling van de voor hen van het gouvernement verkrijgbare quantiteit opium aan hen was overgelaten, doordien de prijs daarvan altijd boven den sints 1855 voor den siram gestelden prijs was geweest, ten aanzien van de bepaling van den voor hen meest lucrativen debietprijs niet in dezelfde omstandigheden hadden verkeerd. Bij eene ontleding van het door den heer de Waal ons voor oogen gestelde totaalcijfer, aantoonende voor geheel Java, over de drie eerste jaren der besproken regeling, een meerdere aanvraag van gouvernements opium van gemiddeld 27,500 katis 's jaars, blijkt verder, dat bijna de helft daarvan, 13,440 katis, komt voor rekening van één enkele residentie, Soerabaja; ruim $^1/_6$ (4880 katis)

voor rekening van de aangrenzende residentien Rembang, Kediri en Pasoeroean; terwijl het resterende $^1/_3$, $^9/_{34}$ van het bekende debiet in 1853 in alle andere perceelen bedragende, zich daarover verdeelt, voor de meeste daarvan een percentsgewijze vermeerdering aanwijzende niet grooter dan die, welke gedurende de drie volgende levensjaren van de regeling van 1854, waarop, ook volgens den heer de Waal, geen invloed van vroegere sluikerij meer kan verondersteld worden, te constateren valt [1]). Opmerkelijk is het verder dat, Soerabaja en aangrenzend gebied, waarover nader, uitgezonderd, in de meeste andere perceelen, niet-

[1]) Staat aantoonende welke fractien van de opiumverstrekking in 1853 [het laatste jaar der vorige regeling waarvan opgaven bekend zijn] in de zes eerste jaren der regeling van 1854 [van het zevende zijn er geene gegevens voorhanden] meer of minder door de pachters zijn ontvangen.

	1855	1856	1857	1858	1859	1860
Bantam						
Batavia met Lamp . .						
Buitenzorg	66/609	55/609	9/609	272/609	319/609	340/609
Krawang						
Cheribon	14/101	31/101	31/101	28/101	4/101	35/101
Tagal.	2/114	6/114	6/114	5/114	6/114	60/114
Pekalongan	1/96	32/96	47/96	50/96	72/96	72/96
Samarang	88/412	152/112	83/412	153/412	203/412	168/412
Kadoe	13/181	13/181	46/181	66/181	79/181	69/181
Bagelen	32/114	28/114	64/114	64/114	64/114	86/114
Banjoemaas	0	0	0	20/84	0	16/84
Soerakarta.	143/652	118/652	230/652	258/652	298/652	318/652
Djocdjokarta	61/362	103/362	153/362	123/362	58/362	58/362
Madioen.	45/334	45/334	120/334	295/334	341/334	476/334
Patjitan						
Kediri	0	165/420	307/420	220/420	360/420	360/420
Japara	15/232	40/232	45/232	117/232	149/232	199/232
Rembang	34/302	266/302	366/302	414/302	584/302	565/302
Soerabaja	858/302	1189/302	1984/302	2028/302	2371/302	2567/302
Madura						
Pasoeroean	87/149	134/149	154/149	174/149	194/149	204/149
Probolingo						
Bezoeki	44/119	38/119	88/119	95/119	132/119	257/119
Banjoewangi						

tegenstaande de vermeerdering van 's pachters voorraad gouvernementsopium, de gemiddelde kostprijs door hem aan 't gouvernement betaald, is toegenomen [1]), terwijl de veronderstelde in de plaatstreding van siram tegen gouvernementsprijs voor gesloken opium integendeel eene tendentie moest hebben om den gemiddelden kostprijs te doen dalen. Immers is het niet aannemelijk dat, vóór de regeling van 1854, gesloken opium den pachter even duur als de toenmalige gemiddelde kostprijs van de van het gouvernement ontvangen waar zou zijn te staan gekomen. In de perceelen, waar de pachter beneden het maximum der

[1]) Uit ondervolgende staat blijkt wat in de jaren 1852, 1853, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860 voor de kati opium door de pachters aan het gouvernement is betaald. Voor 1854 ontbraken de gegevens. Voor 1856 en volgende jaren zijn de cijfers uit de Aanteekeningen over koloniale onderwerpen, opiumpacht, bl. 73, overgenomen.

	1852	1853	1855	1856	1857	1858	1859	1860
Bantam	164	165	139	134	168	231	243	146
Batavia						134	169	131
Buitenzorg						199	201	181
Krawang						247	241	134
Cheribon	124	148	123	126	127	170	185	133
Tagal	158	145	143	152	205	153	174	178
Pekalongan	106	107	111	90	87	126	112	116
Samarang	119	118	116	143	162	176	121	165
Japara	97	112	137	194	123	146	88	123
Rembang	104	102	114	71	71	76	58	82
Soerabaja	132	137	62	61	47	45	59	60
Madura						35	45	45
Pasoeroean	155	164	107	88	70	77	77	80
Probolingo	112	130	90	96	85	76	79	74
Bezoeki					78	66	44	45
Banjoewangi					102	130		
Banjoemaas	114	117	121	121	116	118	114	162
Bagelen	99	103	95	122	100	199	112	112
Kadoe	99	98	100	130	112	190	107	116
Djocdjokarta	99	96	98	107	98	131	120	142
Soerakarta			88	109	99	127	103	110
Patjitan	116	110	126	127	117	69	76	68
Madioen						115	117	122
Kediri	150	153	159	139	107	124	109	114

voor hem beschikbaar gestelde siram was gebleven — en de meesten vielen in de categorie — kan ze zelfs niet duurder dan de siram, op slechts een vierden van de prijs der tiban getarifeerd, zijn geweest. Ziet men ook, na de vervanging in 1861 van de thans besproken regeling door het stelsel van maxima van verstrekking, de gemiddelde door den pachter aan het gouvernement betaalde prijs bij voortduring, maar nu met sneller tred toenemen, dan schijnt hier aan eene jaarlijksche vermeerdering van hetgeen de Indische maatschappij voor het opium genot over heeft, te moeten worden gedacht. Wat het perceel Soerabaja betreft, kan het wel anders of de verklaring van het locaal en exceptionele verschijnsel, dat daár in de drie eerste jaren de door het gouvernement verstrekte quantiteit opium vervijfvoudigd is, moet in locale en exceptionele omstandigheden worden gezocht? Dat in Soerabaja de sluikerij vroeger een zooveel grooter rol als elders zou gespeeld hebben, is niet aannemelijk, ook met het oog op de omstandigheid, dat de gemiddelde prijs, waarop den pachter daar de gouvernementsopium te staan kwam, niet veel verschilde van die in andere perceelen. Waarschijnlijk is het dat de gevolgen, die de regeling van 1854 voor Soerabaja heeft gehad, met de gelijktijdige openstelling van het entrepôt aldaar voor opium in verband staan; dat de pachter, met het oog op de gelegenheid, die daardoor tot sluikerij gegeven werd, gemeend heeft in 't belang van zijn pacht te handelen door in een uitgebreid debiet tegen lagen prijs zijn voordeel te zoeken. Dat de aan Soerabaja grenzende perceelen den invloed van hetgeen daar gebeurde, moesten ondervinden, toen de inkoopsprijs der gouvernementsopium er allengs van ± *f* 137 tot ± *f* 47 daalde, als gevolg waarvan een corresponderende daling van den debietprijs mag worden verondersteld, zal wel geen nader betoog behoeven. Is het waar, dat het te Soerabaja voorgevallene met de openstelling van het entrepôt aldaar voor opium in verband staat, dan moet ook die openstelling op de perceelen Rembang, Pasoeroean en Bezoeki, die na Soerabaja almede de grootste percentsgewijze toeneming der vraag naar gouvernementsopium aantoonen, en waar voor invoer ter sluik uit bedoeld entrepôt de beste gelegenheid bestaat, een directen invloed hebben gehad.

Alles te samen genomen, kunnen, meenen wij, de resultaten van de regeling van 1854 niet als afdoende voor de stelling van den heer de Waal, als zou vóór de invoering van die regeling

sluikerij op groote schaal door de pachters normaal zijn geweest, worden beschouwd, en vloeien er meer vermoedens tegen dan voor die stelling uit voort.

Of voor den beweerden omvang der sluikerij van de pachters onder de regeling, welke aan de tegenwoordige voorafging, meer afdoende bewijsgronden bestaan, blijkt uit het boven door ons aangehaalde koloniaal verslag niet.

Is het niet te ontkennen, dat in elke regeling, welke het debiet der pachters binnen enger grenzen beperkt dan die, welke het voordeeligst zouden zijn, een prikkel tot sluikerij voor hen is gelegen, daarbij moet niet uit het oog worden verloren, dat het gouvernement tegenover elk hunner, die aan dien prikkel gehoor geeft, in alle anderen bondgenooten heeft, tenzij men een algemeene samenspanning veronderstelle, die bij Chinezen, althans op den duur, moeielijk bestaanbaar is. Immers, al wordt de gesloken opium niet direct in hun perceel ingevoerd, het is een feit, onder de tegenwoordige regeling genoegzaam gebleken, dat de verschillende perceelen onderling van elkander afhankelijk zijn, dat een verlaging van debietprijs in het eene, een natuurlijk gevolg van meerdere voorraad aldaar, op de debietprijzen elders niet zonder invloed blijft. Dat de onderlinge contrôle, die daaruit voortvloeit, groote waarborgen tegen sluikerij oplevert, voor zoover het gouvernement er de deur niet als het ware voor openstelt, is mij dikwerf in gemoede door ingewijden verzekerd. Invoer van buiten Java — als plaats van verscheping pleegt bijna uitsluitend Singapore, waar ieder pachter zijne relatien, die voor hem rond zien, heeft, in aanmerking te komen — die uit den aard der zaak op groote schaal met betrekkelijk groote vaartuigen moet plaats hebben, terwijl inmiddels, op een geschikte plaats aan de kust, maatregelen tot ontvangst van de waar moeten worden genomen, en dat terwijl de duur der reis in de juiste plaats van aankomst onzeker zijn, kan moeielijk geheim blijven. Veel gemakkelijker en veiliger moet de sluiksche invoer uit een op Java gelegen entrepôt, van waar ze met allerlei vaartuigen kan verscheept worden, vooral op naburige kustplaatsen, zijn. Wat belet echter de regering die bron van sluikerij, door sluiting van de entrepôts, voor opium te stoppen [1])?

---

[1]) Uit de entrepôts werden, volgens de officiele verslagen van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande rechten op Java en Ma-

Aangenomen, evenwel, dat een beduidende sluikhandel door de pachters van de vorige pachtregeling onafscheidelijk was, dan

---

dura, uitgevoerd: in 1865 — 799, in 1866 — 493, in 1867 — 1301, in 1868 — 1650½ en 1869 — 1373 kisten (van 100 katis de kist). Daarvan werden voor het kleine Bali, met eene bevolking van minder dan een millioen zielen, uitgeklaard: in het eerste jaar 432, in het tweede 383, in het derde 407, in het vierde 738, in het vijfde 711 kisten, dat is in de drie eerste jaren meer dan de halve, in de twee laatste meer dan de geheele aan de pachters op Java door het gouvernement verstrekte hoeveelheid. Dat althans hetgeen voor Bali bestemd heet, grootendeels weêr op Java pleegt te worden ingevoerd, is voor niemand een geheim. Op Bali is eene bereidingsplaats, waar vele voor sluikerij bestemde opium eerst tot tjandoe wordt verwerkt, in welken vorm ze daartoe geschikter is, in het algemeen, door kleiner volume en minder sterke geur; bovendien voor concurrentie met de pacht in die perceelen, waar deze niet dan bereide opium verkoopt, door het gevaar voor ontdekking aan de bereiding aldaar verbonden. Aan die nabijheid van Bali vooral moet het zooveel grooter gebruik, dat van het entrepôt te Soerabaja dan van de andere gemaakt wordt, worden toegeschreven. Wordt veelal, naar men zegt, de opium op plaatsen aan de kust, waar geene tolkantoren zijn aangebracht, er moeten ook kantoren wezen, speciaal die uitsluitend aan inlandsch personeel toevertrouwd, waar ze met vlag en wimpel binnenkomt. Niet eens echter getroost men zich altijd, indien mijne berichten juist zijn, de moeite aan den uitvoer en den wederinvoer verbonden. De bewaking, die aan de schepen, welke met opium uitklaren, wordt meêgegeven, moet veelal uit een inlander, niet veel hooger dan een huisbediende bezoldigd, bestaan. Niet moeielijk moet het zijn, om met deze accommodementen te vinden, zoodat hij zich bijvoorbeeld met den uitvoer der kisten, al zat er de opium juist niet in, tevreden stelt. Is der regering herhaaldelijk op den storenden invloed van het Soerabajasche entrepôt in Soerabaja en naburige perceelen, waar voor de invoer ter sluik van daaruit het meest gelegenheid bestaat, gewezen, de proef op de som kan ze vinden in het verschil tusschen hetgeen daar en elders per eenheid opium onder de vroegere regeling door de pachters werd opgebracht, en ongetwijfeld, al kunnen we bij gebrek aan gegevens het niet aantoonen, ook in de debietprijzen. Dat uit de resultaten der tegenwoordige regeling, welke eene sluikerij in het leven heeft geroepen, waardoor die uit bedoeld entrepôt geheel in de schaduw wordt gesteld, geene conclusiën zijn te trekken, zal na het daaromtrent gezegde geen nader betoog vereischen. Terwijl bijvoorbeeld, volgens de gegevens, in bijlaag W. van het koloniaal verslag voor 1870 voorkomende, buiten hetgeen de opium aan het gouvernement te staan kwam, door de pachters per kati werd opgebracht in de jaren 1867, 1868, 1869 respectivelijk in Samarang *f* 207, *f* 234, *f* 190; in Banjoemaas, *f* 220, *f* 292, *f* 240; in Bagelen *f* 218, *f* 227, *f* 184; in Kadoe *f* 211, *f* 211, *f* 194, bedroeg die opbrengst

was dat zeker een gebrek, dat aan die regeling kleefde, doch dat mocht de deugden er van niet doen voorbijzien. Zooals wij boven zeiden, meenen wij, na een conscientieus onderzoek, te mogen stellen, dat, onder die regeling, de debietprijzen der tjandoe (geprepareerde opium) niet beneden *f* 20 de tail, wel gewoonlijk ver daarboven zijn geweest. De prijs, die het gouvernement voor de ruwe opium betaalde, was in de eerste jaren dier regeling, volgens den heer de Waal, ± *f* 20, later niet hooger dan ± *f* 12 de kati. Bij eerstgemelde prijs komt, volgens de prijsverhouding, door het gouvernement aangenomen, de tjandoe op *f* 2.50 de tail te staan, wat, naar ons door deskundigen is medegedeeld, ruim is berekend; bij laatstgemelde prijs niet hooger dan *f* 1.70. De debietprijzen van het monopolie waren dus eerst minstens het achtvoudige, later minstens het twaalfvoudige van hetgeen bij vrijen handel de kostprijs zou zijn geweest. Zou dat resultaat, wanneer het doel is den prijs eener waar op te drijven, en wel van eene waar, zoo algemeen gewild, en die in een zoo klein volume een zoo groote waarde representeert als de opium, niet in het beste geregeerde land der wereld, dat zich op de deugdelijkste tolliniën en de voortreffelijkste politie verhoovaardigt, als een meesterstuk worden beschouwd? Hoeveel te meer dan bestond daartoe aanleiding op Java, met het oog op de middelen, die zijne regering ten dienste staan.

We willen daarom niet beweren dat niet nog naar verdere volmaking kon worden gestreefd. Het doel, dat men bij de invoering der bestaande regeling voorhad, om de opium, die men veronderstelde dat de pachters sloken, zoo dat niet door nauwlettender toezicht te beletten was, voor hen uit 's lands voorraad verkrijgbaar te stellen, was goed. Doch nimmer kan het die regeling rechtvaardigen. Hoe omvangrijk men zich ook de vroegere sluikhandel der pachters voorstelle, in geen geval kunnen de

---

niet meer voor Soerabaja dan *f* 90, *f* 74, *f* 78; voor Rembang dan *f* 91, *f* 80, *f* 93; voor Pasoeroean dan *f* 88, *f* 97, *f* 99. Ook het verschil tusschen Soerakarta, waar de corresponderende cijfers waren *f* 133, *f* 150 en *f* 143, en de naburige perceelen Samarang, Bagelen, Kadoe, Banjoemaas, moet, naar ingewijden verzekeren, aan invoer ter sluik van Soerabaja, waartoe langs de Solorivier goede gelegenheid bestaat en waarin Solosche grooten, tegen wie niet ligt tot een gerechtelijk onderzoek wordt overgegaan, dikwerf de hand zouden hebben, worden toegeschreven. Ook op dit punt schijnt echter de Indische regering met blindheid te zijn geslagen.

nadeelen daarvan ook maar in de verte opwegen tegen de noodlottige gevolgen, die het bestaande stelsel na zich heeft gesleept.

Te minder kan in dat doèl, eene verdediging van de invoering van dat stelsel worden gezocht, omdat het ook zonder de voordeelen van den vroegeren toestand prijs te geven, had kunnen bereikt worden. Twee middelen boden zich daartoe aan, waartusschen eene keus moest gedaan worden.

In de eerste plaats, opium naar behoefte voor de pachters verkrijgbaar te stellen, mits hen aan de bestaande debietprijzen als minima bindende. Zoodanig minimum had het opiumreglement van 1842 (Staatsbl. nº. 30) voorgeschreven. Komt het in de volgende reglementen niet voor, de heer de Waal, oud-directeur der middelen, deelt ons mede, dat herhaaldelijk in den boezem der regering het denkbeeld om zoodanig voorschrift weêr in te voeren, werd geopperd. Nog in 1862 — de heer de Waal blijft hier onze zegsman — werd het overwogen. Van de gehoorde residenten verklaarden er zich toen tien vóór, twaalf tegen. Het praktische bezwaar, waarop de laatsten zich grondden, de moeielijkheid van de handhaving der bepaling, deed bij de regering de balans aan hunne zijde overslaan.

Of echter dat bezwaar zijne kracht zou behouden, indien aan het opiumdebiet de aandacht werd gewijd en daarover de contrôle werd uitgeoefend die, waar het niet alleen een zoo groote bate voor de schatkist, maar ook een zoo vitaal belang voor de maatschappij geldt, voor de regering plicht mogen worden geacht, durf ik niet beslissen.

Maar zeker is het dat de regering de debietprijzen kan controleren in zooverre dat zij wete, al is het niet op een kleinigheid na, voor hoeveel aan de groote massa der consumenten het debiet geschiedt. En dat moet ze doen — wie over de opiumkwestie heeft nagedacht, kan het, ons inziens, niet in twijfel trekken — wil ze omtrent het opiumverbruik niet in het duister blijven verkeeren en rondtasten. Dat wijst ons op het tweede middel, dat had kunnen worden aangewend, om het, met de invoering der tegenwoordige regeling, beoogde doel te bereiken, namelijk, bij kleine hoeveelheden, de toenmaals bestaande maxima der voor de pachters verkrijgbaar gestelde opium te verhoogen, zoolang de debietprijs daardoor geen merkbare vermindering onderging.

Had men slechts, eer men tot den noodlottigen stap om alle

limite voor de siramverstrekking weg te nemen, overging, zich aan de gevolgen van de regeling van 1854 gespiegeld. Wel is waar, had toen het noodlottigste verschijnsel van den bestaanden toestand, de concurrentie der pachters onderling, zich niet voorgedaan. Doch men vergete niet, dat ook toenmaals de verstrekking wel geheel afhankelijk was van de behoefte; doch de beoordeeling van het bestaan daarvan aan de residenten was overgelaten. Al is door deze van hun recht van veto bij geen enkele opiumaanvraag gebruik gemaakt, het bestaan van dat recht was al genoeg om van speculatie op de consumtie in naburige perceelen terug te houden, waartoe aanmerkelijke prijsverlaging, de voordeelen van het monopolie op eigen gebied gedeeltelijk opofferende, noodig is, dat natuurlijk alleen door een aanzienlijke en duurzame uitbreiding van het debiet kunnen worden opgewogen. Ook is het waar, dat in vele perceelen onder die regeling, de toeneming der aan de pachters verstrekte quantiteiten betrekkelijk niet groot was geweest. Waartoe echter het wegnemen der limite kon leiden, dat was toen reeds door het gebeurde in het perceel Soerabaja, waar in den loop van zes jaren het bekende debiet verzesvoudigd was, gebleken.

III.

Wat in de bestaande omstandigheden te doen, om het kwaad te herstellen en het opiumverbruik op de meest doeltreffende wijze te bestrijden, is zeker de vraag die hier bij ieder zal oprijzen?

Het valt niet te ontkennen, dat op vele plaatsen de toestand iets minder treurig is dan het vorige jaar. Zooals we boven zeiden, zijn verscheidene perceelen in één hand gekomen. Bovendien schijnen meerdere pachters een verbond te hebben aangegaan om in gemeenschappelijk overleg de debietprijzen vast te stellen, en alzoo niet tegen elkander te concurreren. Ten gevolge daarvan moet op vele plaatsen de prijs der opium gerezen zijn. Er is echter nog meer dan één pachter, die zijn kracht blijft zoeken in isolement. Zóó de pachter van Japara, bij wien voor *f* 3.50 de tail tjandoe verkrijgbaar is, waardoor de pacht van het aan-

grenzende Samarang, waar de prijs het vorig jaar op ƒ 12 was gehandhaafd, — men herinnere zich hier het bovengezegde, dat toenmaals de pachter, omdat hij in de betaling van pachtschat en tiban bij het gouvernement achterstallig was, geen siram kon krijgen — zich genoodzaakt heeft gezien om dien prijs tot ƒ 6 te verlagen [1]). Verder moet in aanmerking worden genomen, dat een bondgenootschap tusschen Chinezen — de schier uitsluitende pachters — een zeer precaire zaak is, op den duur misschien alleen onder een eminent hoofd, die door een soort van terrorisme regeert, bestaanbaar. Zijn eigen belang uitsluitend in het algemeen belang te zoeken, ligt niet in den aard der Indo-Chinezen. Ieder tracht zijn streng zooveel mogelijk naar zich toe te halen, tot dat, eerder of later, het bondgenootschap uit een spat en de vroegere geallieerden als vijanden tegen elkaar overstaan.

Om die reden reeds mag men, — zoo ook al eenige reactie na de crisis van het vorig jaar zichtbaar is, — het daar niet op aan laten komen.

Daar komt bij, — en dat is zeker het treurigste van de gevolgen der bestaande regeling, — dat door het gebeurde in de twee jaren, gedurende welke ze gewerkt heeft, de meest lucrative debietprijs voor den monopolist zeer moet zijn gedaald. Er is in dien tijd een enorme behoefte aan opium opgewekt, welke alleen tegen lage prijzen bevrediging kan blijven vinden. Personen, die vroeger niet schoven, zijn daartoe overgegaan; anderen, en dit is, meenen we, de grootste factor in de vermeerdering van het debiet, die vroeger door hunne middelen tot een geringe hoeveelheid beperkt waren, hebben zich gewend aan de zooveel grootere dosis, die bij de bestaande prijzen daarvoor verkrijgbaar was. Voorziet de monopolist niet in die behoefte, dan zal voor geen middel worden teruggedeinsd om elders voorziening te vinden. Dat zal te eerder gelukken, omdat, onder de bestaande regeling, sluikerij voor velen een middel van bestaan is geworden. Kan het anders of deze omstandigheden moeten op de wijze van exploitatie van het monopolie, die den pachter het grootste voordeel belooft, van overwegenden invloed zijn?

---

[1]) Uit goede bron meenen we te weten, dat in het perceel Samarang, gedurende de maand januari van dit jaar, niet veel minder dan 20 picol is gedebiteerd, dat is ongeveer vier en een half maal het maximum van 1869.

Ook al nam dus de onderlinge concurrentie der pachters een einde, zoo hun in het debiet de vrije hand wordt gelaten, is het niet te verwachten, dat de tegenwoordige debietprijzen, althans anders dan langzaam, weder zullen rijzen en als gevolg daarvan de consumtie verminderen zal.

Voorziening is dus noodig, zoo krachtige bestrijding van het kwaad wordt verlangd.

Herhaaldelijk is, in den laatsten tijd, als zoodanig het denkbeeld geopperd om het monopolie van den opiumhandel op te heffen en de inmenging van de regering met de consumtie tot het heffen van een inkomend recht en van een patent van de slijters te bepalen.

In dat denkbeeld ligt iets troostrijks voor zoover er namelijk uit blijkt, dat men hier nog niet met Thiers zeggen kan: „il n'y a plus de fautes à commettre."

Werd het ten uitvoer gelegd, dan zou, meenen wij, alle hoop moeten worden opgegeven om de debietprijzen weder tot de hoogte te doen stijgen, die onder de vroegere regelingen van het monopolie, normaal was.

Zooals boven reeds herinnerd werd, is door de regering erkend dat het bijna uitsluitend de pachters zijn die, door den prikkel van het eigen belang gedreven, de inbreuken op de bestaande wettelijke bepalingen omtrent het opiumdebiet weten op te sporen en aan het licht te brengen.

Die krachtige hulp zou men, wanneer men het monopolie liet varen, verliezen.

En gelijktijdig zou men de middelen prijs geven, die den pachter tot contrôle in staat stellen.

Waarin toch zijn die middelen gelegen?

Het monopolie brengt meê, dat, in het aan den pachter afgestane perceel, geen opium mag worden gebruikt, die niet bij hem is gekocht. Hij heeft dus slechts, als de goede herder, het oog op zijne kudde te houden. Wie daartoe behoort is voor hem niet moeielijk na te gaan. Zijn personeel komt dagelijks met de groote massa der schuivers in aanraking; de kit is de plaats waar het nieuws van den dag, liefst de chronique scandaleuse, pleegt te worden besproken. Niemand beter dan de pachter kan in het intime leven der inlandsche maatschappij indringen. De verdoolde schapen, zij die schuiven zonder zich bij hem van het heulsap te voorzien of meer schuiven dan zij bij hem koopen,

kunnen op den duur zijn oog niet ontgaan en evenmin hunne gangen voor hem verborgen houden. Zoodra de pachter hunne bron op het spoor is, tracht hij daar inkoopen te laten doen ten einde de noodige bewijzen tegen zijn concurrent in handen te krijgen. Uit den aard der zaak echter treft dit lang niet altijd doel, daar de smokkelaar in den regel niet dan aan personen, op wien hij meent te kunnen rekenen, zich bloot geeft. Dan rest echter nog een ander middel, namelijk een huisonderzoek bij dengene, die van het bezit van gesloken opium wordt verdacht. Is het daarbij natuurlijk van groot belang, dat de herkomst der waar aan de waar zelve te onderkennen zij, daarvoor trachten de pachters te zorgen. Elk hunner heeft namelijk een geheime wijze van bereiding, waardoor, naar hij beweert, zijn praeparaat voor deskundigen door reuk en smaak van elkander te onderscheiden is. 't Is waar de afdoende bewijskracht van het feit, dat geprepareerde opium, op het gebied van een perceel gevonden, door de deskundigen, die de rechter steeds ad hoc pleegt te benoemen, geacht wordt niet te voldoen aan de criteria van het gewone praeparaat der pacht, mag aan gegronde twijfel onderhevig worden geacht, te meer omdat, volgens de pachtvoorwaarden, ook ongeprepareerde opium door den pachter kan worden verkocht, doch het geloof aan die criteria — men neme daarbij in aanmerking dat de meeste pachters van de bevoegdheid tot verkoop van onbereide opium geen gebruik maken — is sterk genoeg om de bezitters van gesloken waar veelal tot maatregelen van voorzorg tegen ontdekking te bewegen en hen tegenover de justitie eene houding te doen aannemen, waardoor zij zich verraden en completeren hetgeen aan het tegen hen aangevoerde bewijs ontbreken mocht. Ook waar de pachter ongeprepareerde opium verkoopt, komt daardoor niet alle middel van onderscheiding tusschen zijne en de verboden waar te vervallen. Immers de opium, ter sluik op Java ingevoerd, verschilt veelal van die, welke door het gouvernement aan de pachters wordt verstrekt. Men vergete eindelijk niet, dat, zoo de pachten bijna uitsluitend in de handen van Chinezen zijn, dit evenzeer met den smokkelhandel het geval is, al worden voor het debiet in 't klein ook soms inlanders gebruikt. Vormen in de groote Indische maatschappij de Chinezen een afzonderlijke groep, in een kleine ruimte samengedrongen, door landaard, zeden, gewoonten en talrijke andere banden aanéén gehecht, dan ligt ook

voor de hand dat het voor hen zelven minder moeielijk is als voor elk ander om op hetgeen in hun kring voorvalt het oog te houden.

Het waren deze middelen van contrôle, die de pachters in staat stelden, toen het opiummonopolie nog in zijn vroegere voortreffelijkheid bestond, toen de belangen van de pachters nog tot verdediging daarvan harmonisch samenliepen, en het alleen tegen inbreuken van buiten behoefde te worden beschermd, om de prijzen der opium te houden op het tienvoudige en meer van hetgeen ze buiten Java waren, al zijn diezelfde middelen thans, nu de steunpilaren van het stelsel zijn omver gehaald en de éénheid van het monopolie is verbroken, onvoldoende gebleken om den stortvloed van opium van het eene perceel in het andere tegen te houden.

Valt het monopolie weg, wordt de opiumhandel tegen betaling van een patent vrij gelaten, zoodat de consumenten zich in elke door het gouvernement gepatenteerde kist kunnen voorzien, — dit jaar zijn er op Java 683 — welk middel van contrôle blijft er dan over krachtig genoeg om het patent aan beduidende opdrijving der debietprijzen dienstbaar te kunnen maken?

Zal het voor de politie na te gaan zijn of een opiumconsument zich al of niet in de gepatenteerde kitten van de opium, die hij gebruikt, pleegt te voorzien?

Zal het, aangenomen dat alle gepatenteerde kitten er een eigen bereidingswijze op na kunnen houden, doenlijk zijn na te gaan of een geïncrimineerd bereid specimen aan de criteria van geen enkele van die bereidingswijzen voldoet; ook maar het minste vermoeden daaromtrent te leveren? En, wat ongeprepareerde opium betreft, zal ooit een onderzoek met de minste waarschijnlijkheid kunnen aanwijzen, dat een specimen behoort tot geen van de soorten, welke in die kitten zijn gedebiteerd?

Zal het dan mogelijk zijn op de daad zelf van koop en verkoop het oog te houden, een daad die het werk is van een oogenblik en die natuurlijk in den regel onder vier oogen zal geschieden?

Ja, men zal het bezit van eene hoeveelheid, grooter dan voor eigen gebruik noodig wordt geacht, aan anderen dan de gepatenteerde kithouders kunnen verbieden, men zal ook door andere maatregelen het opiumdebiet voor hen kunnen bemoeielijken; doch, dat het daardoor mogelijk zou zijn de debietprijzen ook maar in de verte tot de hoogte op te voeren, die ze onder het monopolie hebben bereikt, schijnt ons een hersenschim.

Zal dan die opvoering van het heffen van een inkomend recht kunnen worden verwacht? Men behoeft geen ambtenaar bij de in- en uitgaande rechten te zijn om te weten, dat, ook al werd het personeel van dien tak van dienst verdriedubbeld, het niet mogelijk zou zijn om, werd slechts de opium met honderd percent van haar waarde belast, invoer ter sluik op groote schaal te beletten.

Alleen in terugkeer tot het in 1833 aangenomen beginsel om, door begrenzing van zijn debiet, het monopolie aan de beperking van het verbruik dienstbaar te maken, nu echter met algeheele onderwerping van de belangen der schatkist aan dat doel, 't zij aan maxima van debiet of minima van debietprijzen de voorkeur worde gegeven, kan ons inziens, heil worden gevonden. 't Spreekt echter van zelf, dat het niet genoeg is den pachter door goede bedoelingen ingegeven eischen te stellen. Met de bestaande omstandigheden moet daarbij rekening worden gehouden. Iedere beperking van het gebied van het monopolie, die een even groote uitzetting van de grenzen der sluikerij ten gevolge zou hebben, zou een misslag zijn. Grondige kennis der omstandigheden is dus voor de regering onmisbaar. Aan de statistiek komt ons inziens de taak toe om haar daaromtrent voor te lichten; stelt die zich ten doel om Java's oeconomischen toestand in het licht te stellen zonder de opiumconsumtie, die daarop zoo grooten invloed heeft, in haar gezichtkring te nemen, zoo kan dat doel niet worden bereikt. Volledige bekendheid met alles, waarmeê die consumtie samenhangt, zal de regering niet alleen in staat stellen, om op een gegeven oogenblik te bepalen, voor welke beperking zij vatbaar is, maar ook om, door een nauwlettende contrôle van de pachters en doeltreffende bescherming van hun monopolie, die beperking krachtig te bevorderen.

Naast inkrimping van het debiet, waar de consumtie nog niet geheel kan worden geweerd, behoort natuurlijk te staan verdere uitbreiding van het stelsel van verboden kringen, waar de wering mogelijk is.

Zullen strafbepalingen aan de te nemen voorzieningen de vereischte klem moeten geven, veel zal natuurlijk, behalve van de onvertogen toepassing daarvan, ook van den aard der straffen afhangen. Een tijd lang bepaalden zich die tot boeten en verbeurtverklaring van de gesloken waar, zoodat het smokkelen toen eenvoudig een finantieele speculatie was. Aan dien toestand is,

en terecht, een einde gemaakt. Is met het wezen der opiumsluikerij een groot maatschappelijk belang gemoeid, dan brengt ook de ware philantropie meê, om de straffen zoo te stellen, dat ze zooveel mogelijk doel treffen. Of voor het gros dergenen, die voor den sluikhandel gebruikt worden, en, die bij ontdekking voor een extrabelooning alle schuld op zich plegen te nemen, gevangenis en boete, welke laatste zich, bij wanbetaling, in een feitelijk zeer ligte dwangarbeid, meestal op de plaats hunner inwoning, oplost, veel afschrikkends hebben, mag worden betwijfeld. Eene straf, te ondergaan buiten Java, al werd ze alleen bij recidive bedreigd, zou zeker meer effect hebben [1]).

Zal het oogenblik spoedig komen, dat de oogen der regering zullen opengaan en zij tot de krachtsinspanning, die noodig is, en de offers die, wellicht zullen vereischt worden, bereid zal worden bevonden?

Kon terecht bij de aankomst van Java's tegenwoordigen landvoogd, gezegd worden, dat op hem hoog gespannen verwachtingen zijn gevestigd ten aanzien van alles, waaraan Java behoefte heeft, in geen opzicht zijn ze meer gerechtvaardigd. Hij was het die aan de Indische regering opdroeg eene pachtregeling vast te stellen, met het doel „niet alleen om verdere toeneming „van het verbruik te verhinderen; maar ook om de reeds be„staande noodlottige uitbreiding van dit kwaad te beperken, al „ware het ook dat zoodanige nieuwe regeling het verlies van „een gedeelte van de tegenwoordige opbrengst der pacht ten „gevolge moest hebben."

Moge het hem gegeven worden thans, nu de toestand treuriger is dan ze wellicht ooit te voren is geweest, dat doel te verwezenlijken, dit zou genoeg zijn om zijn bestuur in Indië's geschiedrollen in gezegend aandenken te doen blijven.

---

[1]) Dat aan ernstige bestrijding der sluikerij, het terugkomen op een maatregel, die er de deur als het ware voor openzet, de openstelling der entrepôts voor opium, in verband met een nauwlettend toezicht op het naburige Bali, moet voorafgaan, daarop hebben we boven reeds gewezen.

Samarang, februari 1872.

Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam.

Wijze van bezit der gronden [1]).

Reeds vóór de invoering van den Islam schijnen zich Javasche kolonisten op de noord- en westkust van Bantam tot aan Tjiringin te hebben gevestigd.

[1]) Vervolg. Zie april-aflevering, bl. 241. — Het verslag behandelt nog vóór de wijze van bezit, de ontginningen. Hieromtrent valt hoofdzakelijk op te merken: Voor de behandeling van ontginning in 't algemeen schijnt geen bepaalde uitdrukking te bestaan. Zij wordt ten minste meestal door omschrijving aangegeven, die de verschillende handelingen aanduiden welke bij ontginning te pas komen, zooals: ontwouden (ngaboegbag en ngagempoer), het uitkiezen van het stuk gronds, dat men ontginnen wil en het daaraan geven van zoodanige teekenen, dat het voornemen voor anderen zichtbaar zij (narawas, tarawas), enz. In het zuiden van Lebak gaat de narawas gepaard met eigenaardige gewoonten. Men bindt namelijk op elk der vier hoeken drie takken van salengkahout aanéén en stelt die als een driehoek op. Zoodanig teeken heet toekoe. Onder die toekoes nu brandt men een weinig menjan, onder het opzeggen van een vers uit den koran, of wel men plant daaronder panglaj en doet daarbij gebeden ter verdrijving van booze geesten (setans), slangen en ander schadelijk gedierte.

Uit de verschillende daarvoor bestaande benamingen, blijkt de gewoonte om, wanneer men het noodig oordeelt, verandering in de bestemming der gronden te brengen. De velden, zoo voor de drooge als voor de natte rijst-kultuur bestemd, zijn allen aangelegd door bijzondere personen in de dessas woonachtig, voor verreweg het grootste gedeelte in eigen handenarbeid, met behulp der leden van het gezin. Echter wordt bij sommige

Zekere Hassan Oedin, gekomen, volgens de overlevering, van Cheribon — volgens de Portugeesche geschiedschrijvers, van Atjeh op Sumatra — predikte het eerst den Islam onder hen. Waarschijnlijk waren zij landgenooten, daar in die streken thans nog Javaansch met den *a*-klank, het zoogenaamd Cheribon-Javaansch, gesproken wordt.

Aanvankelijk schijnt alleen overreding het middel geweest te zijn om aanhangers te winnen voor de nieuwe godsdienst, welke echter weinig ingang vond. Doch omstreeks het jaar 1522 werd de toevlucht tot de wapenen genomen.

---

handelingen ook de hulp van dessagenooten ingeroepen, soms de arbeid op verschillende wijzen betaald, soms het werk bij aanneming gedaan.

Uitzondering op dezen regel maken alleen de onder verschillende benamingen voorkomende sawa nagara. De meesten zijn aangelegd, vroeger, op last der sultans, in heeredienst; sommigen op last van een der leden van het regerend vorstenhuis, van gunstelingen des sultans of van ambtenaren, aan wien zekere streek tot onderhoud (petjaton) was afgestaan. Daartoe werd de geheele bevolking opgeroepen der dessa, onder wier gebied de gronden lagen, soms ook alle ingezetenen van een of meer loeraschappen. In lateren tijd zijn evenzeer door ons bestuur dergelijke sawa nagara geschapen. Zoo werd, tijdens de heer Kloprogge controleur was in Serang, de bevolking van drie loeraschappen te samen tellende 23 dessas, verplicht in onbetaalden heeredienst sawas aan te leggen en eenige waterleidingen te graven. Het terrein, gelegen onder Anjer, was zeer hellend; het werd in gelijke, doch zeer kleine vakken verdeeld en onder de aanleggers verloot. Vele veraf wonende winners vonden het der moeite niet waard voor een enkele petak sawa, palen ver te loopen, weigerden ze in ontvangst te nemen en lieten ze ter beschikking van meer nabijgelegen dessas. Op die wijze zijn die sawas gekomen aan de bevolking der dessas Tjiamis en Kadoe Peurep. Zij staan bekend onder den naam van sawa negri of kagoengan. — Op nog vreemder wijze ontstonden sawas nagara in de dessa Tjipanas. Tijdens de heer Lannoy resident was van Bantam, had het toenmalig hoofd dier dessa een waterwerk in betaalden arbeid tot stand gebracht, en aan een 24tal personen het recht op het water verkocht. Reeds verscheidene sawas waren dien ten gevolge aangelegd, sommige zelfs door koop en erfenis in andere handen overgegaan, toen het Europeesch bestuur de aannemingssom teruggaf, het dessahoofd door een geschenk beloonde en verklaarde, dat die sawas van nu af nagara waren. Het waterwerk werd vergroot door de bevolking van het geheele mantrischap Pasaoeran en daardoor ook het aantal sawas vermeerderd. Twee personen uit Tjipanas en eenige ingezetenen uit Dato hadden te samen ook sawas aangelegd. Ten aanzien van deze velden verklaarde het bestuur eenvoudig, dat ze als sawa nagara moesten beschouwd worden.

In 1522 toch kwam de Portugees Henriquez de Lemé te Bantam. Hij vond den koning van Sunda, Samiam [1]) genaamd, in oorlog met de Mohamedanen en sloot met hem een verdrag, waarbij den Portugezen, als belooning voor de door hen tegen de Mohamedanen verleende hulp, vergund werd eene sterkte te bouwen. Bantam stond te dier tijde dus nog onder een Hindoevorst.

Toen zij in 1527 terugkwamen om van die vergunning gebruik te maken, vonden zij het land in de macht der Mohamedanen, die niet wilden toestaan, dat een fort werd opgericht. Welke de gevolgen dier weigering zouden geweest zijn indien het schip met de materielen voor het te bouwen fort niet ware vergaan, valt moeielijk te zeggen. Zeker is het dat de Portugezen onverrichter zake aftrokken.

De strijd tegen den Islam is in het Noorder regentschap begonnen. Een hevige tegenstand werd geboden door de dessa Ragas, district Onderandir, waar zekere Rengas Djati bevel voerde. Een der voornaamste verdedigers van de voorvaderlijke godsdienst was zekere Poetjoeh-Oemoen, die zich eerst teruggetrokken had naar Goea Tembaga (tegenwoordig de dessa Daloengin, district Serang) en later met zijn aanhang, de adjar domas (de 800 adjars = kluizenaar, leeraar) de wijk nam naar Toeboei, aan den voet van den Poelasari. Hier werd, volgens de overlevering, in de vlakte van Kadoe-hedjo (district Tjimanok) den strijd tusschen de beide partijen door een hanengevecht beslist.

De overwinnaars schijnen niet verder zuidwaarts te zijn getrokken en zich tevreden gesteld te hebben met de onderwerping der bovenlanders, zonder hen te noodzaken den Islam te omhelzen.

Nog geruimen tijd na de invoering der Mohamedaansche godsdienst in Bantam, bleven daardoor in de Bovenlanden de oude gewoonten omtrent het landbezit bestaan en eerst langsamerhand schijnen de voordeelen der natte rijstkultuur en de mogelijkheid om, bij omhelzing van den Islam, grondeigendom te verkrijgen, de bewoners dier streken er toe gebracht te hebben, tot de nieuwe godsdienst over te gaan.

Echter bleef een gedeelte der bevolking, met vermijding van alle vreemde inmenging, aan de oude godsdienst getrouw en hare afstammelingen zijn het, die bekend onder den naam van

---

[1]) Dit zal wel Sanghyang moeten zijn, den ouden titel der volkshoofden.

Badoeis, thans nog aan de voorvaderlijke gebruiken vasthouden. Bij hen zal men dus dienen na te gaan, welke rechten vóór de invoering van den Islam op den grond werden uitgeoefend [1]).

Volgens de Badoeis berust de eigendom van allen grond bij den souverein (Maharatoe). Wil men dien beplanten, dan moet men vergunning hebben van den pohon, het geestelijk en wereldlijk hoofd van dezen stam. De te ontginnen grond wordt door hem aangewezen; door allen, die er een perceel in bekomen, gesamenlijk (tjatihan) ontgonnen en voor 3 jaren in gebruik genomen. Eigendomsrechten of erfelijke bezitrechten mogen er niet op uitgeoefend worden; slechts wat geplant is, behoort aan den planter. Met uitzondering van padi, mag men geen gewas op een stuk gronds verbouwen, of het moet met andere gewassen vermengd zijn. Eigen erven of boomgaarden mag men niet bezitten; een enkele vruchtboom echter wel, die dan ook bij erfenis op de afstammelingen van den planter kan overgaan. Alles wat met de natte rijstkultuur in verband staat, is verboden. Ploeg en patjol mogen niet gebruikt worden, zelfs geen buffels in de dessa aanwezig zijn. Men kent alleen hoemas, drooge rijstvelden.

---

[1]) Beschouwt men de Badoeis niet als Boeddhisten, maar als aanhangers der godsdienst, welke voor de komst der laatsten op Java en vooral in het rijk van Padjadjaran gevolgd werd, dan vindt men bij hen den oudsten vorm van het grondbezit terug. Het is niet waarschijnlijk, dat het hindoeisme zijne wetgeving omtrent den grond naar Bantam heeft overgebracht. Men weet dat de eenvoudige godenvereering op de toppen der bergen op geheel Java, met uitzondering namelijk van haar westelijk deel, vervangen werd door het Boeddhisme, tijdens zijne overbrenging reeds tot een toppunt van ontwikkeling gestegen, kenbaar aan de prachtige tempels, waarvan de Boroboedoer de verhevenste uitdrukking schijnt geweest te zijn. Twee godsdiensten bestonden dus op Java naast elkander: de aanbidding van steenen, soms ruw behouwen, om er eenig kenmerk van de menschelijke gedaante aan te geven (artjas), en eene godenvereering, welke in tempels plaats vond, wier beelden het kenmerk dragen eener vergevorderde beschaving. Welnu, nergens in Westelijk Java wordt eenige tempelruïne gevonden, slechts hier en daar een beeld, tot het Hindoepantheon behoorende, waarschijnlijk naar Bantam overgebracht door de Javasche kolonisten, die zich op de noord- en wetkust hadden gevestigd. Ook van de beeldentype, welke zich uit het Boeddhisme ontwikkelde en meer speciaal aan Java eigen was (Modjopait en Bali), zijn geen exemplaren in Bantam aangetroffen. Verh. Bat. Genootschap, deel XXIII, bl. 17, 78, 251, 253, 255, 270 en volg.

Verscheiden van deze gewoonten zal men nog in Bantam aantreffen, niettegenstaande zij afwijken van het Mohamedaansch recht. Zij vinden echter eene gereede oplossing in de omstandigheid, dat de oorspronkelijke bevolking niet overal werd gedwongen den Islam te omhelzen, maar de Mohamedaansche vorst zich tevreden heeft gesteld met hare eenvoudige onderwerping, zonder haar te noodzaken de voorvaderlijke gebruiken vaarwel te zeggen. Gelijk reeds werd medegedeeld, is zij later vrijwillig tot de nieuwe godsdienst toegetreden om de voordeelen, die de natte rijstkultuur aanbood en kreeg zij dientengevolge den eigendom der door haar bezeten velden. Zij behield echter hier en daar van de oude gebruiken, wat met de nieuwe orde van zaken bestaanbaar was.

Men vindt tegenwoordig in Bantam vier soorten van gronden, wier rechtstoestand verschillend is: 1°. woeste gronden; 2°. wakapgronden; 3°. rijksgronden, staatsdomein; 4°. gronden in privaat bezit.

Woeste gronden. — De Mohamedaansche wet onderscheidt deze in gronden, die *a.* ten eeuwigen dage woest zijn geweest; *b.* vóór de invoering en *c.* na de invoering van den Islam woest zijn geworden. De beide eerste zijn res nullius. Bij de derde soort van woeste gronden hangt alles af van de vraag, of de oude eigenaars nog bekend zijn. Is dit het geval, dan mag niemand zich die gronden toeëigenen. Zoo neen, dan is dit geoorloofd, na verkregen machtiging van den Souverein. Volgens sommige wetgeleerden (Safeï, aan wien het meeste gezag in den Oost-Indischen Archipel wordt toegekend) kan men echter van vroeger ontgonnen gronden, waaraan de eigenaars niet meer bekend zijn, nimmer den vollen eigendom bekomen.

Het onderzoek naar het grondbezit heeft het volgende aan het licht gebracht: De onontgonnen grond wordt vrij algemeen beschouwd als hak oellah, dat is aan niemand toebehoorende. Een ieder, dus ook het gouvernement, kan dien in gebruik nemen. Enkelen — en hier treffen we waarschijnlijk eene herinnering aan van den rechtstoestand, die vóór de invoering van den Islam geldende was — zijn van meening dat de onontgonnen grond aan het gouvernement behoort. Zij geven daarvoor de navolgende reden: „Alle grond, vóórdat er ontginning heeft plaats gehad, „behoort in eigendom aan Kandjeng Goesti Pangeran (God). Als „men van iets gebruik wil maken, dat aan een ander toebe-

„hoort, moet men daartoe eerst verlof vragen. Daar God inzag „dat de menschen onmogelijk met Hem over aardsche zaken „konden spreken, heeft Hij de wereld verdeeld onder vorsten „(ratoes), die Hem ieder in het gedeelte, dat zij beheeren, ver„tegenwoordigen en den eigendom verkregen hebben van den „woesten, onbewerkten grond."

WAKAPGRONDEN. — De invoering van den Islam in Bantam heeft op sommige plaatsen door vrijwillige onderwerping, op andere na hardnekkigen tegenstand plaats gevonden. Tot bewijs voor dit laatste mogen, behalve de geschiedkundige overleveringen, de menigte abdi- (slaven) dessas strekken, die zoowel in het Noorder regentschap als onder Pandeglang en Tjiringin aangetroffen worden.

Het is bekend dat de grond van een land, waar de Islam is ingevoerd, onverschillig of de bevolking dien ontvlucht uit vrees voor het vijandelijk leger, zich vrijwillig onderwerpt dan wel door geweld van wapenen overwonnen wordt, in den toestand verkeert van wakap, dat is, dat het genot komt aan de Muselmansche gemeente, waarvan de vorst de vertegenwoordiger is. In zoover kan men zeggen dat meest alle gronden op Java wakap zijn.

Dit geldt echter alleen in publiekrechterlijken zin; de privaateigendom kan bij anderen berusten. De bewoners toch die, vóórdat het tot een oorlog komt, den Islam omhelzen, behouden den eigendom hunner landen. Dit zijn de zoogenaamde dessa-abdi (rijksslaven). Onderwerpen zij zich ten gevolge van een tractaat, dan kan hun daarbij de privaateigendom van hun velden gelaten of ontnomen worden. In het eerste geval moeten zij van die landen eene schatting (padjeg) opbrengen. Wordt de privaateigendom aan de bevolking ontnomen, dan mag zij die gronden toch bewerken, tegen opbrengst van een gedeelte der vruchten (tjoeke). Die inkomsten kunnen door den vorst bestemd worden om tot bezoldiging te dienen der ambtenaren. Daar dit in nagenoeg alle dessas het geval is geweest en met uitzondering der dessa-abdi schier overal 1 à 2 sangas padi per bouw, dus eene vaste schatting moest worden opgebracht, kan men aannemen, dat over het algemeen de privaateigendom der gronden aan de vroegere bezitters is gelaten. Zelfs vond dit in eenige dessa-abdi plaats.

Gronden in privaat bezit kunnen echter, door bestemming van den eigenaar, in den toestand van wakap komen en mogen dan

tot geen ander doel worden aangewend. Slechts zoodanig wakap' gemaakte gronden treft men thans nog aan.

Zaken kunnen op twee wijzen wakap zijn: 1°. wakap milik (zooals de sawa kamasdjidan) ten behoeve van een bepaald ligchaam; 2°. wakap djama, ten behoeve van het algemeen bijvoorbeeld een klapper- of andere vruchtboom. Die er langs komt, mag er de vruchten van plukken. Is het eene sawa, dan heeft ieder, die er om vraagt, het recht om eene beurt in het vruchtgebruik te hebben.

SAWA NAGARA, STAATSDOMEIN. — Vóór de invoering van den Islam kende men in Bantam alleen de drooge rijst-kultuur. Het belang der Moelanas en dat hunner opvolgers bracht mede de natte rijst-kultuur in te voeren, want van de sawas was hun wel, van de andere gronden niet, een zekere opbrengst verzekerd. Dit laatste is geenzins in strijd met het feit, dat de sultan gerechtigd was op $^1/_{10}$ van het geheele padigewas, omdat op de drooge rijstvelden, volgens de voorvaderlijke gebuiken, veelal padi werd verbouwd met andere gewassen vermengd. Het laat zich dus geredelijk verklaren, dat de sultans hunne inkomsten trachtten te vermeerderen door den aanleg van sawas. De bevolking, in den beginne weinig genegen om daartoe uit eigen beweging en op eigen kosten over te gaan, moest er toe gedwongen worden door bevelen van den vorst. Zij werd in heeredienst geroepen, ten einde niet alleen de sawas, maar ook de waterwerken aan te leggen. Op die wijze is onder sultan Agoeng onder anderen het groote irrigatiewerk, de Tirtajassa (sultanskanaal) ontstaan.

De aldus aangelegde sawas dragen den algemeenen naam van sawa nagara, — kedaleman of — kasoeltanan. De bevolking met den aanleg van sawas bekend geworden en het nut van den natten rijstbouw inziende, begon van lieverlede het gegeven voorbeeld te volgen en uit eigen middelen en vrijwillig sawas aan te leggen. Dergelijke sawas dragen den naam van sawa jasa.

Van de rijksgronden (nagara, kedaleman of kasoeltanan) heette de opbrengst in padi, lelandjan, ongeveer hetzelfde beteekenende als landjak, huur; van de sawa jasa pekoekoesoet, eene willekeurig bepaalde levering. De laatste bedroeg evenwel minder dan de lelandjan. Het bedrag der pekoekoesoet werd meestal bij de ontginning of bij latere overeenkomst bepaald.

De sawa nagara, kedaleman of kasoeltanan werden steeds in aandeelen onder de bevolking verdeeld. Zij bezat ze niet in eigendom. Eenige bouws werden soms reeds bij den aanleg bestemd tot apanagevelden voor de leden van het dessabestuur. Om aan te toonen hoe dit laatste kon plaats hebben, zal het noodig zijn stil te staan bij de wijze, waarop werd voorzien in het onderhoud der kinderen van den sultan en in dat der ambtenaren.

De inkomsten, welke de sultan gerechtigd was van het padiproduct te genieten, werden door hem voor een groot deel aan zijne kinderen, gunstelingen of ambtenaren afgestaan als petjaton, onderhoud (van het Soendasche woord njatoe, eten). In de benedenlanden noemde men dit poesaka laden. De gronden wier padibelasting op die wijze werd afgestaan, droegen weder afzonderlijke namen, naar gelang der personen, die er primitief mede begiftigd waren, namelijk: kawargaän, als ze gegeven waren aan kinderen des sultans uit echte vrouwen geboren; kanajakaän, als ze dit waren aan kinderen des sultans uit onechte vrouwen gesproten of aan gunstelingen; pangawoelaän, als ze strekken moesten ter belooning van ambtenaren, welke laatsten onder den algemeenen naam van poenggawas bekend stonden.

Meestal strekte zich de bevoegdheid, om die inkomsten in plaats van den sultan te genieten, over ééne dessa uit, doch soms ook over verscheidene. De begiftigde mocht niet alleen die inkomsten genieten van de reeds ontgonnen landen, maar ook van die, welke later zouden ontgonnen worden. Daar hij, even als de sultan, het recht had, sawas in heeredienst te doen aanleggen, laat het zich verklaren waarom niet alle sawa nagara op last van den sultan zijn ontstaan.

Het gebeurde soms dat de sultans de bevolking bij den aanleg van sawa nagara te hulp kwam met ploegvee, landbouwgereedschappen, zaadpadi enz., in welk geval die sawas geacht werden zijn privaat eigendom te zijn. Evenzoo had hij, aan wien eene dessa als petjaton of poesaka laden was toegewezen, het recht om enkele heeredienstplichtigen voor zich te vorderen. Liet hij dezen sawas aanleggen of stond hij de bewerkers bij met ploegvee als anderzins, dan werden die sawas zijn eigendom, zijne jasa.

De sultan kon de inkomsten van zekere gronden erfelijk verklaren en dan konden die het voorwerp van verkoop uitmaken. Hij mocht dit evenwel slechts doen van gronden, waarvan hij

den privaat eigendom bezat of die hij als sawa jasa van de eigenaars had gekocht. Zoodanige petjaton heette poesaka en werd gewoonlijk aan eigen kinderen gegeven. De overige gronden, zooals de sawa nagara, die op zijn last in heeredienst waren aangelegd en wier inkomsten hij trok als vertegenwoordiger van het rijk, en de velden die verlaten waren of toebehoorden aan personen, die misdaden hadden gepleegd en waarvan hij de inkomsten genoot als administrateur van de schatkist, konden slechts als petjaton of poesaka laden [1]) worden geschonken. Het onderscheid tusschen deze soorten bestond daarin, dat de eerste niet erfelijk was, al werd het recht om die inkomsten te genieten zelden teruggenomen, terwijl de poesaka laden erfelijk was in de familie van den begiftigde, doch door haar niet mocht verkocht worden. Nog had men poesaka wegens bewezen diensten. Daar deze echter teruggenomen konden worden en bij het overlijden van den begiftigde steeds aan het rijk terugkwamen, zijn zij ten onrechte onder de poesaka gerekend.

Die dus als petjaton gekregen had: poesaka, had het recht over die inkomsten als eigenaar te beschikken, behoudens de uitzondering hierna te vermelden; poesaka laden, kreeg een erfelijk vruchtgebruik voor zich en zijn familie; petjaton had (in effectu) een erfelijk vruchtgebruik tot wederopzeggens toe; poesaka wegens bewezen diensten, het gewone vruchtgebruik tot wederopzeggens toe.

Om poesaka te verkoopen had men verlof van den sultan noodig. Stond deze den verkoop toe, dan wendde men zich tot den hoogepriester, die een onderzoek instelde en het bewijs van eigendom aan den kooper afgaf. In dat bewijs (sommige zijn in de dessas gevonden) werden ligging, uitgestrektheid, grenzen en koopprijs naauwkeurig omschreven. Er werd een register van aangehouden (thans, naar men wil, nog onder den regent van Serang berustende); de kooper betaalde de onkosten.

De meeste personen, aan wie petjatons waren afgestaan, kwamen nimmer in de hun als zoodanig toegewezen dessas, maar stelden daar personen aan, die hunne belangen moesten waarnemen, hunne inkomsten innen en andere daartoe strekkende werkzaam-

---

[1]) Volgens eene Maleische uitlegging beteekent dit: poesaka boewat medja = om te eten, tot onderhoud.

heden in de dessa verrichten. Dit waren de dessahoofden, toen reeds bij den inlander bekend onder den naam van djaro. Zij waren dus oorspronkelijk niet veel meer dan zaakgelastigden van hun heeren, die hen aanstelden. Was de dessa niet als petjaton aangewezen en kwamen de inkomsten van hare gronden dus aan den sultan, dan was ook deze het, die hen aanstelde. Om nu die djaros voor hunne verrichtingen te beloonen, werden hun de inkomsten van eenige gronden afgestaan. Het waren kleine petjatons en poesaka laden binnen de grenzen van andere grootere gelegen. Daar de begiftigde er op uit was, om zoo min mogelijk van zijn inkomsten aan zijn zaakgelastigde af te geven en het recht had sawas in heeredienst te doen aanleggen, zoo werd van dit laatste een gretig gebruik gemaakt, vooreerst om zijn eigen inkomsten te vermeerderen, ten andere om, door een of meer bouws der ontgonnen sawa nagara in gebruik aan den djaro af te staan, zich te ontslaan van de verplichting, om de belooning aan laatstgenoemden toekomende uit de gepercepteerde inkomsten af te zonderen.

Het schijnt evenwel dat sommige begiftigden, hetzij door van de hun verschuldigde heerediensten gebruik te maken, hetzij door de bevolking met ploegvee enz. bij te staan, voor eigen rekening sawas aanlegden, doch daar zij ver afwoonden om een behoorlijk toezicht te houden, die landen in eeuwigdurende erfpacht aan de bevolking afstonden, tegen betaling van een zekere recognitie boven de gewone belasting.

Was nu de petjaton toegewezen, dan behield de begiftigde ten allen tijde het recht die canon en de belasting te vorderen, doch was het geen erfelijke petjaton, dan verviel de laatste weder aan den Staat en hierdoor laat zich verklaren, dat de bevolking die sawas als sawa nagara beschouwde. Het is echter ook mogelijk, — omdat van dergelijke sawas, behalve de gewone belasting, ook nog pekoekoesoet werd opgebracht, — dat zij oorspronkelijk door de bevolking uit eigen beweging waren aangelegd (jasa) en wederrechtelijk door den begiftigde aan haar ontnomen. Want terwijl bij de gewone sawa nagara het vruchtgebruik van het aandeel rechtens met den dood ophield, ging het aandeel van de hier besproken sawas, per se op de erfgenamen der aandeelhebbers over.

De sawa nagara, kedaleman of kasoeltanan waren dus in heeredienst aangelegd, hetzij op last van den sultan, hetzij op last

van hem aan wien de dessa, waartoe die gronden behoorden, als petjaton was afgestaan.

De grond dier sawas was in vruchtgebruik bij de bevolking; de belasting, die er van moest opgebracht worden, behield de sultan voor zich, in welk geval de sawas kasoeltanan genaamd werden, of kwam aan hem, die er de petjaton van had.

Werden nu in eene dessa, tot petjaton afgestaan, door den begiftigde voor eigen rekening of door de heeredienstplichtigen, die hij gerechtigd was voor zijn persoonlijke dienst te vorderen, nog niet ontgonnen gronden tot sawas aangelegd, dan werden die zijn eigendom. Bebouwde hij die op eigen kosten, dan sprak het van zelf dat hij alle inkomsten genoot. Daar echter niet alle petjatons erfelijk werden toegewezen, kon het gebeuren dat het recht van den sultan, om de belasting van het padiproduct te innen, te eeniger tijd herleefde. In de meeste gevallen waren die sawas, jasa van den begiftigde, aan de bevolking in gebruik gegeven, daar hij zich gewoonlijk aan het hof of ver van de dessa ophield, soms zelfs in erfelijk vruchtgebruik tegen betaling van een zekere schatting. Hield nu het recht van den begiftigde om de belasting te innen op, of had hij die sawas misschien gedeeltelijk in heeredienst doen aanleggen en gedeeltelijk voor eigen rekening of door de hem toekomende heeredienstpligtigen, dan beschouwde de bevolking die ook als sawa nagara, omdat zij wel het gebruik van den grond maar niet den eigendom daarvan bezat.

Toen in 1808 de Bantamsche benedenlanden onder Europeesch gezag werden gesteld, vervielen aldaar de petjatons. De pangerans en mindere hoofden kregen zooveel sawas, als zij voor zich en hun gevolg behoefden en de Staat vorderde voor zich de belasting, welke oorspronkelijk aan den sultan toekwam. Gedurende het kort daarop gevolgde Engelsch tusschenbestuur, werden ook de bovenlanden ingelijfd en het landrentestelsel in Bantam ingevoerd.

Voor de bezitters van gronden was het vrij onverschillig of zij de belasting opbrachten aan den begiftigden of aan het gouvernement. Geenzins was dit het geval met de begiftigden zelf. Zij verloren hunne politieke positie. Aan de ontevredenheid dezer inlandsche grooten moeten voornamelijk de onlusten worden toegeschreven, die Bantam tot 1832 hebben geteisterd, toen dat gewest eenvoudig in regentschappen werd verdeeld. Het gouver-

nement werd zooveel mogelijk onkundig gehouden omtrent zijne rechten op de sawa nagara; de inlandsche grooten hielden hunne erfelijke rechten staande en inden de belasting der gronden als of zij die nog als petjaton bezaten; het Europeesch gezag durfde dit niet tegengaan of was niet genoeg op de hoogte, om den knoop door te hakken en de bevolking zat op dubbele lasten. Zij meende dat het gouvernement hieraan zijne goedkeuring hechtte en werd door de hoofden, die belang hadden haar in eene ontevreden stemming te houden, in dat denkbeeld gesterkt. Wel zijn knevelarijen door verloop van tijd veel verminderd, doch de omstandigheid, dat de regenten gewoonlijk uit vroegere sultansfamilien hunne vrouwen kozen, heeft te weeg gebracht, dat thans nog dikwijls ongeoorloofde schattingen worden gevorderd. Wel verre van dit tegen te gaan of het gouvernement behoorlijk in te lichten, hebben de regenten die knevelarijen toegelaten of in de hand gewerkt en daardoor als het ware den geheimen strijd tegen het Europeesch gezag gaande gehouden.

Bij het onderzoek of sawas als staatsdomein of als particulier eigendom moeten beschouwd worden, kan men als kenmerk aannemen, dat zij tot de eersten behooren als er vroeger lelandjan, tot de laatsten als er pekoekoesoet van werd opgebracht.

Uit de ligging der sawas kan men geen gevolgtrekking maken ter oplossing van deze kwestie. De sawa nagara zijn zeer zeker de oudste sawas en zooals natuurlijk is, werden de beste gronden steeds het eerst ontgonnen. Het minder geschikte gedeelte bleef over voor hen, die later ontginningen zouden willen doen. Zoo zijn onder de dessa Sidaijoe de hooger, onder de dessa Pasisir Oedik (beiden gelegen onder Tanara) de lager gelegen sawas sawa nagara, omdat men in eerstgenoemde dessa overlast van, in de laatste daarentegen gebrek aan water heeft. Zoo kon het ook ligt gebeuren, dat stukken sawa nagara, zoo als ook werkelijk veelal het geval is, midden tusschen sawa jasa kwamen te liggen. Van daar dan ook dat de gronden, gelegen in de nabijheid der rivieren en in de uithollingen van het terrein (lebak), het eerst in sawas herschapen worden, terwijl het overige gedeelte van het terrein nog woest en met bosch bedekt bleef of als tipars en hoemas gebezigd werd [1]).

---

[1]) Slechts een 30 of 40 jaren geleden, trof men in de geheele streek, waardoor nu de weg van Tjiroeas naar Pontang loopt, in het grootste ge-

De sawa nagara zijn thans nog, wat zij onder het Bantamsche rijk waren: staatsdomein.

GRONDEN IN PRIVAAT BEZIT. — Het gebruik nemen van woesten, onbewerkten grond geschiedt door ontginning. De grond die hak oella was, wordt hak oel Adam (van den mensch). Om te mogen ontginnen behoeft niemand verlof te vragen, met uitzondering van hen, die het gevoelen zijn toegedaan, dat de grond aan den vorst behoort.

Reeds vroeger werd medegedeeld, dat die meening waarschijnlijk een overblijfsel is van den vóór-Islamitischen tijd, daar ten gevolge van de invoering dier godsdienst zeer zeker de eigendom van den grond in Westerschen zin verkregen is. Het is dan in 't oog vallend, dat de dessas waar tot ontginning het verlof van het dessahoofd vereischt wordt of werd tot de alleroudsten van deze streken behooren of gezocht moeten worden in de bovenlanden, wier bevolking zich wel aan den Mohamedaanschen vorst onderwierp, doch bij hare voorvaderlijke instellingen en gewoonten gelaten werd, terwijl men die zelfde voorschriften thans nog bij de Badoeis in zwang vindt.

Het is evenwel niet twijfelachtig of de Islam heeft den vollen eigendom van den grond geschonken. Dit moge daaruit blijken, dat de bewoners der dessa mardika, die vrijwillig den Islam hadden aangenomen, vroeger, dat is na hunne bekeering, verspreid in hun boomgaarden woonden, welke zij als hun eigen erf beschouwden. Bij de dessa-abdi daarentegen, wier inwoners door geweld van wapens tot den Islam waren gebracht, vindt men nergens gewag gemaakt van de omstandigheid, dat de bevolking reeds vroeger in hare boomgaarden huisde of een eigen erf bezat. En toch bestonden beide soorten van dessas reeds vóór de invoering van den Islam en zou haar oudste rechtstoestand dezelfde moeten zijn, zoo niet de nieuwe leer daarin verandering had gebracht.

Bij sommige oude dessas wordt medegedeeld, dat hare bewoners reeds sints onheugelijke tijden in één kampoeng vereenigd woondèn. Daar nu het aanleggen van boomgaarden bij de Badoeis verboden is en die stam te samen in één kampoeng wonen

---

deelte van de districten Onderandir en Tjikandi en zelfs in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdplaats Serang, aan den Zuidwestkant, niet anders dan bosch aan, door slechts enkele sawas afgewisseld.

moet, zoo kan men aannemen dat de toestand, bij de dessa mardika geconstateerd, dat is de eigendom van den grond, het gevolg is geweest van de nieuwe godsdienst.

Trouwens, de dessas, waar men verlof noodig heeft om te ontginnen en dus de woeste grond geacht wordt aan den vorst te behooren, beweren, even als de overige dessas, eigendoms- of onontneembare rechten op den door haar ontgonnen grond verkregen te hebben. Feitelijk heeft de vorst, dat is het gouvernement meermalen beschikt over reeds ontgonnen grond, zonder dat de eigenaars zich daartegen hebben verzet. Of dit nu rechtens geschiedt of een gevolg is der slaafsche onderwerping aan de volken van den Indischen Archipel eigen, welke hen gewoonlijk doet zeggen, dat niets hun in vollen eigendom toebehoort, dat alles des noods ter beschikking is van den vorst, zelfs hunne vrouwen en kinderen [1]), valt moeielijk uit te maken. Het is echter waarschijnlijk, vooral met het oog op den ouderdom dier dessas, dat de overlevering van den vóór-Islamitischen tijd, — toen de grond slechts voor 3 jaren in gebruik werd genomen en dus na dien termijn aan den eigenaar, den Maharatoe, terugkwam, — bij die bewoners het denkbeeld heeft levendig gehouden, dat de grond aan den vorst blijft behooren en dat zij in verband daarmede uitleggingen hebben gezocht, welke voornamelijk op de beide volgende nederkomen:

1°. Het gebied, door God aan een vorst in eigendom afgestaan, kan zóó groot zijn, dat het zeer moeielijk is, om hem persoonlijk vergunning te vragen tot ontginning. Daarom heeft de vorst wederom personen, die hem in elk gedeelte van zijn gebied vertegenwoordigen, zoo als de demang in de districten en het dessahoofd in de dessas. Aan dezen laatsten moet men dus verlof vragen om gronden te ontginnen. Door dat toe te staan schenkt hij, als vertegenwoordiger van den vorst, den eigendom van dat stuk grond, heeft hij er zijne rechten op verloren en mag hij het later niet terugvorderen (lamoen di bikeun, hanten beunang di tjokot deui). De vorst echter, als vervanger van God, kan (dit strookt weinig met het voorgaande) tijdelijk over zoodanige gronden beschikken of zelfs den eigendom ontnemen, als de bezitter daar aanleiding toe geeft;

[1]) Dit schijnt slechts een wijze van spreken, even als ons: om U te dienen, wanneer men tegen iemand spreekt, dien men ontzien moet of denkt te moeten ontzien.

2°. Het vervolg der inbezitneming van den grond, met het voornemen om dien voortdurend te gebruiken, is, dat men onontneembare rechten op het gebruik van dien grond verkrijgt. De onontneembare rechten — welke men door het jasa, in zeer algemeenen zin genomen, uitdrukt — zijn het, die men zich toeëigent, waarvan men eigenaar wordt, niet van den grond zelven (ngakoe jasa, ngakoe padawae tanah). Het nudum dominium blijft dus bij den vorst, het dominium utile komt bij den gebruiker van den grond.

De rechten, die de bevolking ten gevolge van ontginning uitoefent, nemen een aanvang bij de handeling van narawas, zoodra namelijk de teekens gesteld zijn. Die handeling verricht men altijd persoonlijk, door eigen werkzaamheid. Dit laatste wordt door het woord jasa uitgedrukt. Alles is jasa wat door eigen werkzaamheid is verkregen. Het is echter niet voldoende, dat men die teekenen gesteld hebbe om alle individuele bezitrechten te bekomen, die men met volledigen Europeeschen eigendom kan gelijk stellen (milik). Daartoe is nog eene handeling noodig, waardoor men aantoont, dat men zich de rechten toeëigent (di akoe) en dit geschiedt door de handeling van ngaleuweungan, het overzicht verkrijgen van het te ontginnen stuk grond. Dit behoeft men echter niet persoonlijk te verrichten.

Jasa duidt dus aan, dat er eigen werkzaamheid heeft plaats gevonden. Dit is overal toepasselijk, zoowel bij gronden die men voor goed, als, gelijk de hoema onder Lebak, die men tijdelijk in bezit neemt. Milik is het individueel recht van hem, die de handeling van narawas heeft verricht en getoond, door toeëigening (akoe) zich de daaruit voortvloeiende rechten voor te behouden.

Daar echter de in eigen werkzaamheid verrichte handeling van narawas, schier altijd gevolg wordt door toeëigening, meestentijds zelfs met dat doel geschiedt en, in verreweg de meeste gevallen, de verdere handelingen der ontginning ook in eigen werkzaamheid plaats vinden — zoo heeft men de daaruit voortspruitende rechten ook jasa genaamd en duidt het woord milik meer de individualiteit van het bezit aan. Van daar dat het primitieve onderscheid tusschen beide woorden niet altijd wordt in acht genomen en aan jasa de beteekenis van milik gegeven, dat is met andere woooden: aan de oorzaak de waarde wordt toegekend van het gevolg.

Dat echter het verschil daarom niet geheel uit het oog wordt verloren, kan daaruit blijken, dat, wanneer de handelingen der ontginning, die op de in eigen werkzaamheid volbrachte handeling van narawas volgen, niet door den ontginner persoonlijk worden verricht, maar ten zijnen behoeve of op zijn kosten, men de gronden niet alleen met jasa, maar met jasa-sorangan aanduidt, niettegenstaande in beide die gevallen de milik der gronden verkregen wordt [1]).

Door de handeling van narawas verkrijgt men dus tijdelijke gebruiksrechten, door de verdere bewerking de milik, dat zijn voortdurende gebruiksrechten, onverschillig of men die in eigen werkzaamheid of door middel van anderen heeft verricht. Van daar dat, zoolang de teekenen nog zichtbaar zijn, niemand eenig recht op dien afgebakenden grond mag uitoefenen, tenzij met uitdrukkelijke toestemming van den ontginner, of dat deze verklare van de verdere bewerking af te zien. De tijdelijke rechten zou men des noods kunnen rekken tot na den tijd, dat de gestelde teekenen onzichtbaar zijn geworden, door aan het dessahoofd kennis te geven, dat men zich voorstelt dien grond later te bewerken. Op sommige plaatsen duren die tijdelijke rechten slechts 3 jaren. Daar schijnt men weder een overblijfsel te ontmoeten van de oudste gebruiken, volgens welke men slechts voor zóó langen tijd den grond in bezit mocht nemen. Doch zelfs daar, waar het gewoonte is den grond slechts voor één of voor een paar oogsten in gebruik te nemen kan men, door het maken van een teeken (kitri), zijn voornemen te kennen geven om dien grond tè behouden. Dit geschiedt dan ook wel, als men dien later in sawa wil herscheppen of als hij dicht bij de dessa gelegen is.

Die de milik heeft van een stuk grond, bezit individuele erfelijke rechten. Hij mag over dien grond op de onbeperkste wijze beschikken, hem verkoopen, hem verhuren of omtrent de bewerking contracten met anderen aangaan, hem voor schuld verbinden of aan den handel onttrekken door hem wakap te maken, daarover hetzij bij schenking onder de levenden, hetzij bij uiterste wilbeschikking, ten behoeve zijner erfgenamen beschikken. Is dit niet geschied, dan behoort hij, na den dood van den bezitter, tot diens boedel. De milik staat dus met Europeeschen eigendom

[1]) Sawas die pas zijn aangelegd, noemt men sawa berahan.

gelijk. Het eenige onderscheid bestaat daarin, dat het gouvernement zich het recht heeft toegekend tijdelijk over den grond, ten algemeenen nutte te beschikken, zonder tot schadevergoeding gehouden te zijn [1]), en de eigenaar hierin heeft berust, terwijl, bij dergelijk geval, in eene Europeesche maatschappij, schadevergoeding zou verschuldigd zijn.

Om die rechten te kunnen uitoefenen, is het volstrekt niet noodig, dat de grond werkelijk in gebruik genomen zij. Het is voldoende dat eenige handeling van ontginning, volgende op die van narawas, hebbe plaats gehad. Zoo deden zich gevallen voor, waarin nog niet bebouwbaren grond werd verkocht, — bij geschiktheid om in sawas herschapen te worden, zelfs zeer gebruikelijk; waarin hij voor een zeker aantal jaren en voor onbepaalden tijd, tegen genot van een zeker gedeelte van den oogst in bewerking werd afgestaan; waarin daarover bij uitersten wil werd beschikt en waarin hij, zonder verzet van anderen, bij overlijden op de erfgenamen overging [2]).

Bij sawas, die onmiddellijk van onontgonnen grond in dien toestand worden gebracht, gelden dezelfde regelen. Verandering in de bestemming van den grond doet de rechten behouden, die men reeds op den grond had.

Gelijk reeds is opgemerkt, is het slechts in enkele dessas noodig vergunning te bekomen alvorens tot ontginning te mogen overgaan. Kennisgeving aan het dessahoofd daarentegen is vrij algemeen gebruikelijk, soms van het voornemen om een stuk grond in gebruik te nemen, doch in de meeste gevallen eerst nadat de handeling van narawas is verricht. In sommige dessas is de vreemdeling tot de kennisgeving verplicht. Het dessahoofd zou echter de ontginning niet mogen tegengaan. Verschillende redenen worden voor die kennisgeving en dat verlof vragen medegedeeld. Hier is het omdat gesamenlijke ingezetenen hebben afafgesproken zekere boschgronden niet te ontginnen, dáár omdat

---

[1]) Gelijk later blijken zal heeft het gouvernement meermalen schadevergoeding gegeven en daardoor als het ware het recht van eigendom des inlanders erkent.

[2]) Hieruit kan worden afgeleid, hoe verkeerd het is te spreken van rechten uit eerste ontginning voortvloeiende. Ontginning in Westerschen zin behoeft geenszins te zijn voleindigd; inbezitneming (occupatio) is voldoende om eigendom te verkrijgen.

de vreemdeling niet kan weten of zeker stuk grond niet reeds toegeëigend is. Nu eens is het noodig, omdat het dessahoofd verplicht is van ontginningen kennis te geven aan het districtsbestuur of omdat hij moet kunnen constateren, dat ieder ingezetene gevolg geeft aan den vroegeren last om een bouw hoema in gebruik te nemen. Dan weder geschiedt het om latere moeielijkheden te voorkomen, vooral ter bepaling van het tijdstip, waarop de driejarige vrijstelling van landrente ophoudt. Geeft men aan reeds in gebruik zijnde gronden eene andere bestemming, dan is soms vergunning daartoe noodig, doch in den regel kan men met eene kennisgeving aan het dessahoofd volstaan.

Voor die vergunning wordt niets betaald, evenmin als bij het doen der kennisgeving. Vroeger bestond de gewoonte dat vreemdelingen, als een soort van eigendomserkenning (kekoesoet), 5 ikets padi aan het dessahoofd moesten geven of 5 dagen ten zijnen behoeve diensten presteren.

Daar de kennisgeving dat men gronden ontgonnen heeft, niet eens overal verplichtend is, laat het zich begrijpen, dat daarvan in de registers van landbezit zeer slecht aanteekening gehouden wordt. Slechts in 12 der onderzochte dessas wordt van het bestaan van dergelijke registers melding gemaakt. De meesten schijnen eerst sedert een paar jaren te zijn aangelegd. De namen der ontginners komen er gewoonlijk in voor, doch niet de uitgestrektheid. Men bepaalt zich tot de vermelding van het aantal vakken (petaks); in sommige worden de sawas eerst opgenomen als zij in de belasting vallen. Met de bijhouding is nu eens de dessaschrijver, dan weder het dessahoofd met den panghoeloe belast; soms het districtshoofd. Van ontginningen voor één of voor een paar oogsten worden geen registers aangehouden.

Van de onderzochte dessas zijn er 23, waar ingezetenen sawas bezitten, die zij zelf hebben aangelegd en 5, waar zij zelf woesten grond hebben ontgonnen. Onder Lebak komt het weder in gebruik nemen van vroeger reeds bebouwden, doch weder verlaten grond (reuma), veelvuldig voor.

HOOFDVERDEELING DER RECHTEN OP DEN GROND. — Men kan op de verschillende soorten van bouwgronden uitoefenen tijdelijke of erfelijke rechten. Tot de eersten behooren diegene, welke men op een hoema uitoefent, wanneer die voor een of meer oogsten in gebruik wordt genomen en daarna verlaten. Zij zijn tijdelijk, omdat geen toeëigening heeft plaats gevonden. Daartoe

behooren voorts de rechten, voortvloeiende uit een aandeel in de sawa nagara. In den regel duren zij slechts gedurende het leven van den bezitter, kunnen daarna op andere dessagenooten overgaan en zelfs, in sommige gevallen, gedurende het leven van den aandeelhebber ophouden, indien hij de daaraan verbonden verplichtingen niet nakomt. In de derde plaats moeten daaronder gerekend worden de rechten, door inlandsche hoofden op apanagevelden uitgeoefend, welke per se op den nieuwen titularis overgaan. Daaronder kunnen verder gebracht worden de rechten der geestelijkheid om de vruchten te plukken der wakapgronden, gronden in de doode hand, die evenmin aan anderen, als de titularissen kunnen overgedragen worden. Eindelijk kan men daaronder rekenen alle rechten, voortvloeiende uit huur, uit contracten tot bewerking van den grond en uit inpandneming wegens voorgeschoten gelden.

Erfelijke rechten worden uitgeoefend op tegalgronden en op de sawas, welke men zich voor goed heeft toegeëigend; op sommige sawa nagara, waarvan de aandeelen steeds op de erfgenamen van den bezitter overgaan en eindelijk op die gronden, waarvan men, door koop, erfrecht of schenking, eigenaar is geworden.

Bezit men eenmaal bouwgronden, dan kan men, zonder speciale verrichtingen, rechten verkrijgen op gronden, die daaraan gelegen zijn. Zoo is men eigenaar van de oeloeran, al heeft men zich die niet toegeëigend. Oeloeran is de voortzetting van de helling van een stuk grond, tusschen hetwelk en de zee (of de rawa, of de rivier) zich geen bebouwde grond meer bevindt. Zij is het aanhangsel van dien grond, vormt er den natuurlijken waterafloop van en behoort aan hem, die den grond aan den kant van de zee, de rawa of de rivier bezit. Op sommige plaatsen is men gewoon slechts drie kanten van het stuk grond te begrenzen, waardoor men te kennen geeft, dat men zich den grond toeëigent, zoover die naar het laagstgelegen gedeelte, in bouwgrond te herscheppen is. Het nog lager gelegen gedeelte is dan de oeloeran. Zij wordt niet altijd door den eigenaar benuttigd.

Ook tengevolge van aanslibbing kan men op die wijze eigenaar worden van stukken gronds. Ophooging van grond door aardstorting, noemt men oeroeg; geschiedt dit door aanslibbing: saeur. Heeft de ophooging plaats aan den zeekant of veroorzaakt

zij het ontstaan van zandbanken aan de monding eener rivier, dan heet dit boengin. Hetgeen door ophooging aan de oevers der rivieren ontstaat, noemt men nambo of nenambon (uiterwaarden), aan zee tandjoengan (vooruitstekende punt, kaap). Het afscheuren van een stuk gronds, hetwelk zich òf vasthecht op eene andere plaats van den oever òf midden in de rivier een eiland wordt, staat bekend onder den naam van babantar.

Hieromtrent gelden de navolgende rechten: Uiterwaarden en kapen komen aan hem, wien de grond toebehoort, waar de aanslibbing of ophooging plaats vindt. Een eiland, dat door ophooging in de rivier en aan de monding daarvan ontstaat, behoort aan niemand, is hak oellah. Wanneer het zich echter vormde achter een boom, die aan iemand toebehoort, dan zou deze er de milik van krijgen. Stukken, die door de kracht van het water van een oever worden losgerukt en hetzij lager aan denzelfden oever, hetzij aan den tegenoverliggenden vastraken of zich midden in de rivier tot een eiland vormen, blijven aan den primitieven eigenaar toebehooren, zelfs als is de rivier de grensscheiding tusschen dassas of districten. Slechts in ééne dessa is het daarenboven noodig, dat de grensteekenen van het losgerukte stuk nog eenigzins zichtbaar zijn.

Bij het droogvallen eener bedding (waloengan) zijn de rechten niet overal dezelfde. In ééne dessa beweert men, dat zoodanige bedding aan niemand toebehoort en dus door ieder, die wil, kan toegeëigend worden, doch in de meeste gevallen komt de eigendom voor de helft aan de eigenaars der beide oevers. Hierop is echter eene uitzondering bekend, namelijk indien de eene oever laag, de andere zeer steil is. In dat geval wordt de bedding geacht toe te komen aan den eigenaar van den laagstgelegen oever, omdat de steile oever dan als vaste grens van den daaraan gelegen grond wordt beschouwd.

Een bijzonder geval, dat zich in eene dessa voordeed, werd door eene transactie beëindigd. Eene sawa was door de kracht van het water losgerukt en aan den tegenovergestelden oever aangespoeld. De vroegere bezitter behield er den eigendom van. Vervolgens viel de bedding der rivier droog. Nu beweerden zoowel de eigenaar der aangedreven sawa als die van den grond, waartegen die sawa aangedreven was, recht te hebben op de droog gevallen bedding en wel ieder voor de helft. Doch daar zij eigenlijk niet wisten aan wie de bedding toekwam,

kocht de eigenaar van den grond, waartegen de sawa aangedreven was, de sawa zelve om zoodoende latere moeielijkheden te voorkomen.

Individueel bezeten sawas.

De individueel bezeten sawas heeten: jasa of jasa sorangan, als zij in eigen werkzaamheid [1]) en met eigen middelen zijn aangelegd; poesaka, titinggal of toeroenan als zij door erfenis zijn verkregen. Hieronder worden ook begrepen de zoodanige, welke men uit kracht van schenking onder de levenden (hibat) bekomen heeft, omdat die schenking voor eene soort van erflating wordt gehouden: jasa banda, zijn sawas, waarvan men den eigendom heeft. Als zoodanig kan men zoowel sawa tarikan, als sawa tada en rantja bezitten.

REGISTERS. — In meest alle dessas worden registers van de individueel bezeten sawas aangehouden (39 dessas van de 52, waar sawas gevonden worden). De aanleg werd in 27 dessas, nu 2 à 3 jaren geleden, door het bestuur bevolen, in een bepaald voorgeschreven vorm. In 12 dessas worden zij jaarlijks, in ééne om de 2 jaren vernieuwd. Slechts op zeer enkele plaatsen hebben zij eenige waarde als bewijs van grondbezit, daar meestentijds alleen het aantal vakken, niet de uitgestrektheid der sawas wordt opgeteekend, wat ook moeielijk is, omdat nagenoeg nergens opmetingen hebben plaats gevonden. Daar de landrente in Bantam wordt vastgesteld naar het product, door weging verkregen, kunnen de registers bij den aanslag eenige dienst bewijzen en is de kennis der uitgestrektheid niet direct noodig.

Overigens wordt in vele registers niet gelet op de soort van sawas, die iemand in bezit heeft, bijvoorbeeld of zij zijn sawa nagara, of men ze bezit als onderpand voor aangegane schuld, of ze tot het gebied van andere dessas behooren enz. Men vermeldt gewoonlijk den naam van hem, die sawas bewerkt en het aantal door hem beplante vakken. Zij bieden alzoo zeer weinig waarborg aan voor de juiste vermelding van ieders bezit en de bevolking is niet gewoon ze te beschouwen als middel, om dat bezit behoorlijk te constateren. De onderlinge goede trouw en

---

[1]) Men zou dit ook door eigen wil of eigen behandeling kunnen uitdrukken.

de algemeene bekendheid zijn de beste zekerheid voor ieders rechten. Het bijhouden is in 15 dessas aan het dessahoofd, in 10 aan den panghoeloe, in 5 aan den dessaschrijver of djoeroetoelies en in 2 aan den demang opgedragen. Uit 10 dessas wordt vermeld, dat de contrôle door het districtsbestuur wordt uitgeoefend, gewoonlijk op de veertiendaagsche bijeenkomst (seba) bij den demang. In 10 dessas schijnt de bijhouding weinig te wenschen over te laten.

VASTE NAMEN. — De streken, waarin eenige vakken sawas te samen gelegen zijn, dragen in 46 dessas vaste namen. Die namen worden ontleend aan zeer verschillende omstandigheden van plaatselijken aard, aan den vorm van het terrein, aan een of andere bijzondere boom, aan de namen der rivieren of beeken, waaruit de sawas water ontvangen, aan deze of gene gebeurtenis, die er heeft plaats gehad enz. Zij zijn meestal zoo oud als 's menschen geheugenis reikt en veranderen nimmer. Slechts uit ééne dessa wordt medegedeeld, dat dit soms geschiedt bij hernieuwde ontginning.

Die vaste namen hebben dit nut, dat zij eene bepaalde plaatsaanduiding zijn niet alleen voor de ingezetenen zelf, daar zij dikwijls zelfs bij de kinderen, die de karbouwen weiden, bekend zijn, maar ook voor de bewoners van naburige dessas.

De uitgestrektheid der streken verschilt onderling zeer, even als het getal personen, die daarin vakken bezitten. De benaming, waaronder zoodanige streek bekend staat, is ook zeer verschillend. De meest algemeene naam is pasawahan (verzameling van sawas). Soms ontleent zij dien aan de wijze, waarop de ontginning heeft plaats gehad en heet dan tjatihan, soms aan de omstandigheid dat alle vakken door hetzelfde water besproeid worden, sa ladjoeran; of dat daartoe verschillende leidingen noodig zijn, sa lorog. Echter komen ook andere benámingen voor, bijvoorbeeld sa enggon (plaats), waloengan (stroomgebied), sa goeboeg (hut), sa lebak (vallei).

VERKOOP VAN SAWAS. — Van de 52 dessas, waar sawas gevonden worden, is in 43 de verkoop dier velden geoorloofd, in slechts ééne geschiedt dit niet, omdat de grond gezegd wordt aan het gouvernement te behooren en verkoop, 6 jaren geleden, verboden is. Doch ook het gouvernement mag niet verkoopen, omdat het slechts het recht heeft tijdelijk van den bebouwden grond gebruik te maken.

Men kan zijne sawas verkoopen aan wien men wil, aan ingezetenen zijner dessa, aan lieden uit andere dessas, zelfs aan menschen van een anderen landaard (in 28 dessas), omdat land in den handel is, even als paarden, kleederen enz. De demang van het district Warong Goenoeng zeide, dat hij echter den verkoop aan Chinezen verbieden zou, omdat zij veel nijverder zijn dan de inlanders, meer winsten uit den grond weten te halen en dus ook hooger koopprijzen kunnen besteden. Zij zouden op die wijze mogelijk vele gronden machtig worden. Tegen verkoop aan Europeanen bestond geen bezwaar, omdat die veel welvaart om zich heen verspreiden.

Er is trouwens weinig gevaar voor verkoop aan Chinezen. Want niettegenstaande er eenige dessas zijn, waar lieden van die natie zich aan den landbouw wijden, wordt geen enkel voorbeeld aangehaald, dat zij door koop eigenaars van sawas geworden zijn. In een dier dessas mogen zij zelfs geen getuigen zijn bij dergelijk koopcontract. Dat de inlander zeer goed opgewassen is tegen den Chinees, kan ten overvloede blijken uit de klachten, door de laatsten in de dessa Djenggot Lontar aangeheven, over de weinig goede trouw, waarmede de inlander de overeenkomsten nakomt, welke hij omtrent de bewerking van den grond met hen heeft aangegaan, zoodat zij meermalen genoodzaakt zijn hem voor den landraad aan te spreken.

Verkoop van sawas heeft zeer zelden plaats. Is men er wegens geldsgebrek toe gedwongen, dan tracht men die in de eerste plaats te verkoopen aan leden zijner familie, vervolgens aan de dessagenooten, daarna aan de bewoners van naburige dessas en, als dat alles mislukt, zal men er eerst toe overgaan om den grond aan vreemden over te doen. Vreemden zouden in allen geval een veel hooger bod moeten doen, om hun de sawa boven een landgenoot te gunnen. Doch, gelijk reeds gemeld is, verkoop van sawas, zelfs aan inlanders, heeft zeer zelden plaats. Men neemt liever alle andere middelen te baat om geld te bekomen, dan zich van zijn sawa te ontdoen, vooral als die geërfd (poesaka) is. Verkoop in het openbaar aan den hoogsten bieder komt zeer weinig voor; ten gevolge van een rechterlijk vonnis zou die kunnen geschieden. Op sommige plaatsen brengt de gewoonte mede, dat de verkooper zijne dessagenooten bij elkander roept en vraagt wie voor zijn sawa geld wil geven. Dit zou men als publieke verkoop kunnen aanmerken.

VERKOCHTE SAWAS. — In het geheel zijn, zoolang het heugt, $67^{4}/_{5}$ bouw sawa verkocht in 27 van de 52 dessas. In de andere kwam dat nog nimmer voor. Onder dat getal zijn $24^{3}/_{10}$ bouw, wier verkoop reeds 20, 25 à 30 jaren geleden plaats had. Het aantal aanwezige bouws sawas wordt slechts van 25 dessas opgegeven. Onder deze zijn er 12, waarvan ook wordt opgegeven hoeveel bouws er in de laatste 33 jaren zijn verkocht. Deze kunnen dus eenigzins als basis van berekening dienen. Het aantal bouws sawas, in die 22 dessas aanwezig, bedraagt 1124, het aantal verkochte bouws 24. Gedurende 30 jaren werden dus iets meer dan 2 pCt. (2.13) der aanwezige sawas verkocht. Neemt men hierbij in aanmerking, dat $9^{1}/_{4}$ bouw reeds 20 à 30 jaren geleden verkocht werden in dessas, waar het gesamenlijk aantal aanwezige sawas 415 bouws bedraagt, dan nam de percentsgewijze verhouding tusschen verkochte en aanwezige sawas, in lateren tijd nog iets af (zij is 2.08 pCt.), daargelaten, dat het aantal dezer laatsten 20 à 30 jaren geleden zeker geringer, en dus die verhouding toen ongunstiger was.

In Bantam bestaat de gewoonte, dat de sawabezitter, bij zijn leven, zijne goederen aan zijne erfgenamen wegschenkt, zooveel land in bezit houdende, als noodig is voor zijn onderhoud en, na overlijden, voor zijne begrafeniskosten. Van de $67^{4}/_{5}$ bouw sawa, die in de laatste 30 jaren verkocht zijn, werden 17 bouw uitsluitend voor dat doel van de hand gezet. Bovendien werden nog $12^{3}/_{4}$ bouw ter voldoening van begrafeniskosten verkocht, de opbrengst diende tevens ter bekostiging van besnijdenis- en huwelijksfeesten, pelgrimstochten naar Mekka, afdoening van schulden en om zich daarvoor andere voorwerpen aan te schaffen. Ten gevolge van verhuizing binnen de dessa werden $6^{1}/_{8}$ bouw verkocht. Vertrek naar elders had ook nog verkoop van $3^{7}/_{9}$ bouw ten gevolge, doch een juiste splitsing is niet mogelijk, omdat de opbrengst gedeeltelijk ook moest dienen tot betaling van begrafeniskosten en schulden. Twee bouws werden verkocht om een handelskapitaal te bekomen. Slechts twee gevallen komen voor, dat de oorzaak van den verkoop bepaalde afkeuring verdiende, het eene, om aan den lust tot amfioen schuiven bot te vieren, het andere, omdat het dessahoofd de geinde landrente had opgemaakt.

Onder de dessas, waar het onderzoek heeft plaats gevonden, zijn er 16, wier ingezetenen sawas gekocht hebben op het gebied

van andere dessas gelegen. Als eene bijzonderheid kan hier gemeld worden dat de ingezetenen uit het district Onderandir ongenegen zijn sawas onder Tjikandi gelegen te koopen, omdat zij een gedeelte der padi aan den landheer moeten opbrengen, niettegenstaande zij zeer veel sawas in andere districten koopen.

PRIJS EN WAARDE DER SAWAS. — De groote verscheidenheid der gronden maakt het schier onmogelijk een normaal prijs voor de sawas aan te geven. In de dessas werd vroeger en later besteed van *f* 413 tot *f* 31 per bouw. Slechts in eene der onderzochte dessas is de waarde stationair gebleven; overal elders is zij toenemende. De reden, welke het meest algemeen daarvoor wordt aangevoerd, is de toeneming der bevolking (in 15 dessas). Echter zijn er ook andere, bijvoorbeeld, dat er geen gronden meer zijn om te ontginnen; ten gevolge der waterleidingen, die in den laatsten tijd gegraven zijn; dat de sawas op prijs gehouden worden, daar, uit hoofde van boedelverdeeling, de toebedeelde gronden te klein zijn om in het onderhoud te voorzien en men dus stukken moet bijkoopen; dat in de laatste 5 jaren de padiproductie onder Tangerang is mislukt en het beplanten der tipars veel minder voordeel afwerpt dan vroeger, eensdeels omdat de teelaarde is weggespoeld, ten andere omdat zij veel minder regen bekomen ten gevolge van het vellen van hooge boomen.

KOOPCONTRACTEN. — Koop en verkoop wordt gewoonlijk geconstateerd door getuigen. In 17 dessas is hun getal op minstens twee bepaald. Strikt genomen is een getuige voor den kooper en een voor den verkooper voldoende. Echter vordert men op eenige plaatsen drie of meer getuigen tot tien toe. Soms zelfs is hun getal onbepaald en bestaat het uit allen, die de verkooper heeft samengeroepen, om te trachten zijn sawa aan den man te brengen. — In den regel zijn mannen getuigen, die meerderjarig en geloofwaardig moeten zijn. Echter kunnen ook vrouwen als getuigen worden toegelaten, onder voorwaarde dat zij in dubbelen getale het vereischte aantal vertegenwoordigen. — Een verkoop heeft plaats gehad in bijzijn der huisgenooten, zonder verdere getuigen. — Gewoonlijk neemt men als getuigen: het dessahoofd, den panghoeloe en de oudsten, te samen of afzonderlijk. Doch ook andere personen, die te vertrouwen zijn, kunnen als getuigen optreden.

Hetgeen van de getuigen wordt verlangd, is niet overal hetzelfde. Hier verlangt men, dat zij bij het sluiten der overeenkomst

(monidjab) tegenwoordig zijn, dáár niet. Op sommige plaatsen is het noodig, dat zij de sawas zien, op andere is het voldoende, dat zij de streek kennen en het aantal vakken. In den regel moet de koopprijs (kaboel) in hun bijzijn worden uitbetaald, doch soms kan men ook volstaan met eene kennisgeving van beide partijen, dat die betaald is. Bij kleine transactien acht men eene mededeeling aan getuigen voldoende, doch nimmer bij groote.

In sommige dessas is men gewoon aan de getuigen te samen of afzonderlijk eenig getuigengeld te geven. Dit varieert tusschen 10 centen en *f* 1. De belooning bestaat soms slechts uit wat siri en tabak. Er zijn gevallen, dat het door den koóper, maar ook, dat het door den verkooper gekweten wordt. Een opbrengst van het tiende gedeelte der koopsom aan den djaro is sedert lang afgeschaft. Niet overal is het geven van getuigengeld verplichtend. Het heet wang sedekah, pangaboeké of pesaksi.

KOOPACTEN. — Het laat zich aanzien dat het sluiten van koopovereenkomsten, alleen ten overstaan van getuigen, meer en meer in onbruik zal raken. Nu toch worden daarvan reeds in 22 dessas schriftelijke bescheiden of formele acten opgemaakt. In den sultanstijd werden acten van verkoop uitgereikt. Een paar zijn er nog voorhanden van belangrijke uitgestrektheden bouwgrond. Op eene andere plaats was een koop niet geldig zonder piagem, door den fekih opgemaakt. De bewijzen daarvan zijn verloren gegaan, ten gevolge van het totaal afbranden der dessa door opstandelingen, nu ongeveer 70 jaren geleden.

Soms dienen de schriftelijke bewijzen, die thans worden opgemaakt, slechts om het geheugen der getuigen te hulp te komen (perengetan). Het opmaken van een koopbrief, bij verkoop onder familie, is niet altijd gebruikelijk. De formele acten, ofschoon ze hier en daar, wat den vorm betreft, te wenschen overlaten, werden hier door het dessahoofd, elders door den demang opgemaakt. Daarin wordt vermeld: soms het aantal vakken en de naam der streek, soms ook de grenzen der sawas; de namen van kooper, verkooper en getuigen, een enkele keer ook die van hem, voor wie de acte is verleden; de koopsom, doch niet altijd; de datum van verkoop

Men kent aan deze schriftelijke bescheiden meer waarde toe dan aan getuigenbewijs, omdat getuigen kunnen sterven en is op het bezit daarvan gesteld, omdat men een bewijs aan zijne kinderen kan nalaten en om latere geschillen te voorkomen,

vooral als de pandnemer van sawas beweert er den eigendom van te hebben. Dat de inlander op dergelijke acte gesteld is, kan daaruit blijken dat hij er soms de kosten van zegel en van registratie voor over heeft.

DWANG TOT VERKOOP. — Tot den verkoop zijner sawa kan niemand gedwongen worden, tenzij door een vonnis van den landraad. Wanneer iemand zooveel geld op zijn sawa heeft opgenomen, dat die som bijna gelijk is aan de waarde van het veld, dan kan de geldschieter zijn klacht inbrengen bij de nagara. In zulk een geval zou aan den schuldenaar een bekwamen termijn worden gegund, om alsnog aan zijne verplichtingen te voldoen en hij, bij gebreke van dien, kunnen gedwongen worden om zijn sawa aan den geldschieter te verkoopen.

KENNISGEVINGEN VAN VERKOOP. — In de meeste gevallen wordt aan het dessahoofd kennis gegeven van den gesloten koop (in 24 dessas), soms evenwel aan den panghoeloe en de oudsten of aan het districtsbestuur. Woont een der partijen in eene andere dessa dan waar de verkoop plaats heeft, dan krijgen de hoofden van beide dessas daarvan mededeeling.

REGISTERS. — Uit 17 dessas wordt gemeld, dat er van verkoop aanteekening wordt gehouden in de registers van het landbezit. In twee gemeenten worden daartoe zelfs speciale registers aangehouden. Het houden der registers is op sommige plaatsen door het bestuur gelast.

VERKOOP VAN TE VELD STAAND GEWAS. — Dit schijnt in vroegere tijden zeer gebruikelijk te zijn geweest, doch is later van wege het bestuur verboden. In een enkele dessa komt het nog voor, doch de verkoop bepaalt zich tot dien van katjang, suikerriet en de vruchten der boomen. Dit wordt tebas genaamd.

Repliek in zake de „eigen rechtspleging."

I.

De december-aflevering 1871 van dit tijdschrift bevatte eenige aanteekeningen van den heer C. Kater op een stuk van mijne hand over de „eigen rechtspleging" in die van october.

Ik neem met genoegen acte van zijne verklaring, dat hij het in hoofdzaak, in beginsel, met mij eens is, en zijne tegenwerpingen slechts gelden de mogelijkheid om reeds nu die beginselen te doen leven door toepassing. Men kan zijne bedenkingen — waaraan eenige beschouwingen worden vastgeknoopt, die ik op het eind van dit opstel wil bespreken — tot twee categoriën terugbrengen. De heer Kater meent dat wij om geheel Neêrlandsch-Indië eene goede rechtsspraak te schenken, geen voldoende beschikbare middelen hebben; en dat onze tractaten of contracten met de vorsten er niet overal vrijheid toe geven. Wij kunnen niet, en wij mogen niet overal. Men ziet, het is eene quaestie van meer of minder, geenszins van al of niet. Veel hangt dus hier af van persoonlijke opvatting en indrukken.

Toch wil ik eene poging wagen om den geachten opponent op althans sommige punten mijne meening omtrent de uitvoerbaarheid onzer denkbeelden te doen deelen, want ik stel zijn bondgenootschap op hoogen prijs.

Vooreerst dan: de regering zou niet mogen invoeren, wat wij beiden gelijkelijk wenschen: goede rechtspraak, nl. door rechtsgeleerden, die behoorlijk bezoldigd zijn en voldoende waarborgen opleveren van braafheid, onpartijdigheid en bekwaamheid. De contracten op Celebes, Borneo en Sumatra met vorsten en vorstjes aangegaan, zouden ons beletten te zorgen, dat er behoorlijk werd rechtgesproken.

Ik wil deze tegenwerping eens van nabij bezien, en begin met er op te wijzen, dat zij voor het grootste deel van de gewesten die ik voornamelijk op het oog had, niet kan aangaan. Het gold immers vooral Sumatra's Westkust, Benkoelen en Palembang [1]). Welnu, op Sumatra's Westkust en in Benkoelen vindt men, volgens den regerings-almanak, geen inlandsche vorsten meer, en in Palembang alleen den sultan van Djambi. Met dezen is een contract aangegaan. Zijn staatje van ongeveer 76,000 inwoners trekt de N. I. regering zich enkel aan door aan den kapitein die daar over een honderdtal soldaten bevel voert, den titel van politiek agent en eene toelage te schenken, en door op Moeara-Kompeh inkomende rechten te heffen. Gelooft de heer Kater inderdaad, dat het zoo moeielijk zal zijn, den Djambischen vorst te bewegen, Europeesche rechters zijn land te laten doorreizen, om er de kapitale zaken te berechten?

Maar al laat men vooreerst Djambi aan zijn lot over, wat beletsel om goede rechterlijke instellingen in het overige deel der residentie Palembang en in Benkoelen in het leven te roepen?

Niemand, die Sumatra plotseling met rechterlijke ambtenaren wil overstroomen. Maar wanneer reeds in 1844 de regering zich over de inlandsche rechtbanken van Benkoelen zoo uitlaat als zij gedaan heeft — is het dan te veel wanneer wij in 1872 vragen dat men eens trachte de bewoners van dat land eenige rechtsbedeeling te verschaffen. Waarvoor is het Nederlandsch gezag dan goed, als het dezen eersten plicht verzaakt?

II.

De heer Kater zelf gewaagt van vorsten en vorstjes en dat teekent. Bij vorstjes zal het dan toch zoo moeielijk niet zijn, de tractaten gewijzigd te krijgen in een zin, gunstiger voor den

---

[1]) Ik had de Lampongsche districten er tot afronding bij willen nemen, maar heb in den chaos van bepalingen en gegevens omtrent deze nog geen voldoende licht gekregen. Mijne persoonlijke ondervinding is, dat alleen de ijver der gezaghebbende ambtenaren inning van handelsschulden aldaar mogelijk maakte.

inlander zelven?. De volken zijn er immers niet om de vorstjes.

Ik ben er van overtuigd, dat ware het ernst geweest met de bescherming van den inlander, men in vele gevallen (en dat zou althans telkens zóóveel gewonnen zijn) de rechtspraak over hem bij het sluiten van contracten had kunnen verkrijgen. Wanneer de vorstjes hebben afstand gedaan van de rechtsspraak over de welvarende Arabieren en Chinezen, zouden zij dan met die over den inlandschen proletarius zoo lastig zijn?

Het spijt mij; vele van de aangegane contracten kan ik niet ernstig opnemen. Zij beoogen „in den regel," zegt de heer Kater, wering van zeeroof en slavenhandel, opheffing van belemmering van den handel. Dit laatste vooral is, men weet het, een geliefkoosd voorwerp van zorg: van daar dan ook dat Singapore's handel ons heeft overvleugeld, en zoo is de eigen rechtspleging ook een uitstekend middel om het crediet, de ziel van den handel, mogelijk te maken. Maar dit daargelaten: „beoogen" is niet genoeg, en ik behoef den heer Kater slechts aan het plaveisel van het toekomstig verblijf van sommigen onzer te herinneren, om hem te doen beamen dat van een zoo formidabel staatsgezag als het Neerlandsch-Indische nog iets meer kan gevorderd en verwacht worden, dan „beoogen."

De geneigdheid welke ik beken te gevoelen, om de contracten (waar ze bestaan) niet te beschouwen als een ernstigen hinderpaal voor het organiseren van rechterlijke instellingen, vermindert niet wanneer de heer Kater op hunne vermelding laat volgen: „in sommige dier rijkjes hebben wij ambtenaren, om „voor de naleving der contracten te zorgen, en om dat gedeelte „van het gezag te voeren, dat het N. I. gouvernement zich „heeft voorbehouden."

Dat sommige is inderdaad merkwaardig. Ik wist het niet, maar het schijnt zoo te zijn, dat de regering niet eens overal ambtenaren heeft om op de naleving dezer overeenkomsten het oog te houden [1]).

Neen, het argument tegen mij geput uit de contracten is zwak.

---

[1]) Het andere deel der voorstelling is onjuist. Het gezag der vorsten en vorstjes is ouder dan het onze. Als het gouvernement zich dus iets van het gezag „voorbehoudt", is dat kanselarij-stijl, eene beleefde verzachting van het ruwe woord „nemen", de fluweelen handschoen om de ijzeren hand te verbergen.

Ook daar waar het zelfs niet kon voorgeven door zulke te zijn gebonden, heeft het N. I. gouvernement inmenging ten goede vermeden, meer dan kon gerechtvaardigd worden. Heb ik niet uit de geschiedenis der wet aangetoond dat de restrictie van art. 27 al. 2 van 't regeringsreglement niet de wijde strekking had, die men er later aan gegeven heeft?

De Lampongsche districten b. v. waren niet bedoeld, evenmin Borneo's Westerafdeeling, en toch past men daar het zoogenaamd beginsel van „genot van eigenrechtspleging" onverbiddelijk toe; getuigen de mededeelingen van den heer Wijnen, oud-resident van dat gewest, in de april 1871 aflevering van dit tijdschrift. Dat slechte beginsel is thans geloofsartikel geworden. Men schermt er thans mede wanneer het rechterlijke organisatie geldt, ongeveer als vroeger en misschien nog met de adat, wanneer het kultuurzaken of binnenlandsch bestuur betrof; men verschuilt zich daar achter; het is een bolwerk tegen hervorming en zuivering [1]).

In de slotzinsnede van zijn betoog, herleidt de heer Kater zijn eerbied voor de aangegane contracten tot een minimum. Althans in zoo ver zegt hij, moet men dien eerbied hebben, „dat onze goede bedoelingen niet leiden tot ontevredenheid of „verzet."

Hoewel geleidelijkheid, bedachtzaamheid, en hoe verder die remtoestellen mogen heeten, waarlijk aan de N. I. regering niet behoeven te worden aanbevolen, zoo zal geen verstandig mensch ter wereld deze mits van den heer Kater tegenspreken. Maar men vatte die met oordeel op. Ontevredenheid bij sommigen wekt elke verbetering. Verzet zal altijd doen begrijpen, dat men te ver is gegaan of te snel. Maar men onderscheide. Zal de ontevredenheid van een paar lieden die bij de oude regeling — al was zij ook geheel negatief — voordeel hadden, den beoogden maatregel tegenhouden? Immers neen. En zal een optocht, gelijk die op Sumatra's Westkust telkens voorkomt, als verzet worden beschouwd?

III.

Een groot deel van mijn vorig opstel was gewijd aan het betoog, dat er bij afschaffing der „eigen rechtspleging" geen on-

---

[1]) Dat was de strekking van mijn motto uit de geschriften van van Hoëvell.

tevredenen onder de inlanders zouden zijn. Regeringsfamiliën die zich van hun invloed beroofd zouden achten, bestaan er niet. De Sumatrasche hoofden in de binnenlanden zijn landbouwers, als de anderen, hunne kiezers. De hoofden, zeide ik, hebben meer lasten dan lusten van den bestaanden toestand en het maandelijks bijwonen der rappats is een last die door het aandeel in de geldboeten niet wordt opgewogen.

Elke maand onderscheidene dagen op reis te moeten zijn en verteringen te maken, is van onbezoldigde lieden veel gevergd; en ook voor den kleinen man is het een zware last, om telkens tien hoofden van verschillende landschappen naar de standplaats van een Europeesch ambtenaar te vervoeren.

Afschaffing van het afschuwelijk stelsel van geldboeten wordt sedert lang door een ieder gewenscht. Hoevele klachten komen daarover niet dagelijks in? De daaruit voortvloeiende inkomsten zijn altijd precair, en wisselen af met de kracht van den besturenden Europeaan. Bovendien geeft het meermalen aanleiding tot wraakoefening, zoodat het m. i. de maatschappelijke rust meer nadeel doet dan dat het haar beveiligt.

En al waren hervormingen in het rechtswezen hier en daar de hoofden niet welkom, wat nood? Hun invloed, wanneer die niet gesteund is door het gezag van het gouvernement, is uit den aard der zaak gering. Zij missen fortuin en geboorte tevens, en hunne gansche maatschappelijke stelling is in allen gevalle niet te vergelijken met die der hoofden op Java. Moet de vrees voor de Sumatrasche hoofden ons bezielen? Wanneer inderdaad na acht en veertig jaren het N.-I. Staatsgezag niet bij machte is te zorgen dat in Benkoelen aan goede rechtspraak niets worde in den weg gelegd dan, — laat ons de waarheid zeggen — dan heeft dat gezag geen reden van bestaan meer. En indien, vier en veertig jaren na het beloofd te hebben, datzelfde Staatsgezag geen goede rechtspleging in de residentie Palembang kan invoeren, — dan is het niet meer waardig te bestaan.

IV.

Het is ondoenlijk, zegt de heer Kater, om in al die staatjes gezag te voeren. Zitten dan al die vorstjes zóó vast in den za-

del? Of moeten integendeel wij hen daarin steunen? Zijn wij het niet, die de „eigen rechtspleging" mogelijk maken?

Wij hebben de middelen, om zelf recht te spreken. Daarvoor is in het algemeen noodig: mannen en geld.

Juristen kan men krijgen, zooveel men wil. De Hollander houdt van die carrière; hij vindt daarin de bevrediging van vele zijner neigingen. Deftigheid, de lust van discussiën die ons o. a. tot zoo ijverige theologen maakt, maatschappelijk aanzien, dat alles maakt de rechterlijke macht tot een zeer geënvieerde loopbaan. En de lust onder de juristen om zich aan Indië te wijden, neemt met den dag toe. In 1871 hebben in Nederland alleen 12 meesters in de rechten met goed gevolg het Indisch-ambtenaars examen gedaan; in 1864 waren er slechts drie; in 1865 niet meer dan vier. Om kort te gaan, men heeft slechts vooruitzichten te openen, en de juristen zullen wel komen, voorzoover ze er nog niet zijn. In ééns zullen ze niet noodig zijn. Maar men make een begin: il n'y a que le premier pas qui coûte. Stel de eischen hoog, maar beloon naar evenredigheid: in zeven jaar worden jonge juristen gevormd.

En nu het plan van den heer Kater om in betrekkelijk korten tijd, b. v. een jaar of vier, bekwame rechtsgeleerde voorzitters van inlandsche rechtbanken (in mijn stelsel: alléén rechtsprekende rechters van omgang) te krijgen door het aanstellen van gegradueerde griffiers bij al de landraden op de hoofdplaatsen der verschillende gewesten. Deze zouden dan met hunne kennis de residenten ter zijde staan, en (door deze naam-presidenten?) tot goede voorzitters gevormd worden. Dat zou geleidelijk voeren tot de afscheiding der rechterlijke van de administratieve macht, van welk denkbeeld de heer Kater een warm voorstander is.

Deze inrichting bestaat sedert, ik geloof kleine 20 jaar, op de hoofdplaats Palembang. Er is evenwel geen afscheiding tot stand gekomen, hoewel de belangrijke handel en de ongeloofelijk vele rechtszaken dat daar allereerst noodig maakten.

Mijne ondervinding gedurende ruim twee jaren is niet gunstig voor het voortbestaan dezer instelling. In zoover ik meende met de kieschheid overeen te komen, heb ik die medegedeeld in de november (1870) aflevering van dit tijdschrift.

Maar als de heer Kater zich zooveel moeite geeft om middelen tot vorming van voorzitters van inlandsche rechtbanken te be-

denken, vergeet hij dat die reeds gevormd zijn, en in degelijker school. Bijna alle rechterlijke ambtenaren in Indië zijn als griffiers bij het omgaand gerecht op Java en Madura werkzaam geweest; velen griffiers van landraden of secretaris der Palembangsche rechtbank. Allen zonder onderscheid hebben de eigenaardigheden van het inlandsch rechtswezen leeren kennen; en voortaan zullen er immers geen meer worden aangesteld, die niet het Indisch-ambtenaarsexamen hebben doorstaan? Wil men plotseling nu nog meer waarborgen, waar er tot hiertoe geen enkele is?

En wat het geld betreft — al wat goed is, is duur. Maar dit oogenblik is niet geschikt om gemis van geld tegen te werpen, want er is geld. Meer behoef ik niet te zeggen.

V.

De geachte opposant tracht ons te verzoenen met het voorzitten van rappats door Europeesche administratieve ambtenaren. Ik betoogde dat het juridieke ketterij was, ongrondwettig; als men de eigen rechtspleging „eerbiedigt," dan moet men dat geheel doen, en niet in het eene wèl, in het andere niet. Eerbied verdwijnt door aanraking.

Maar de gronden daarvoor aangevoerd, wil ik wel eens naderbij bezien.

Ik heb beweerd, dat men de voorzitting der rappats door Europeesche administratieve ambtenaren toeliet, omdat die ambtenaren geen juristen zijn. De heer Kater vraagt mij toelichting hiervan.

Stel eens, dat men juristen kon en mocht plaatsen in rappats; hoe zou dat gaan? Welk jurist zou anno 1872 willen zitten in eene rechtbank die nooit vrijspreekt? waar de leden op de geldboeten azen? Het gaat thans wel is waar slecht, maar het gaat; omdat de hoofden den voorzittenden ambtenaar naar de oogen zien, en deze hen menageert.

De tegenwoordige praktijk der „eigen rechtspleging," hoewel gewettigd door art. 27 al. 2 en art. 74 R. R. van 1854, heeft vooral dit verderfelijke, dat zij een glimp van recht aan de behandeling der zaken geeft. In stede van een wormstekigen balk

uit het Staatsgebouw te lichten, en dien te vervangen door een van deugdzamer hout, vernist of vergulдt men hem. Is dat eerlijk tegenover de lieden die in het gebouw wonen? Was het niet veel beter, hen zelf over de balken te laten oordeelen?

Maar ik moet de gronden waarop de heer Kater die voorzitting aanprijst, een voor een nagaan, al weet ik dat dit door herhalingen langwijlig moet worden. „Men voorkomt in den regel „knoeierij en omkooping, die bij onbezoldigde [1]) en onvermogende „inlandsche rechters zoo vaak voorkomen."

Voorkomt de Europeesche ambtenaar dat werkelijk? Hoogstens, dunkt mij, de gevolgen er van. Maar moet men niet erkennen, dat de hoofden allicht den controleur een rad voor de oogen kunnen draaien, wanneer zij er belang bij hebben, en — les loups ne se mangent pas — het eens zijn.

Inderdaad is die grond van aanprijzing bij den heer Kater slechts een andere vorm, gegeven aan mijne bewering dat de hoofden niets hebben in te brengen. In het wezen der zaak stemmen wij overeen. En wanneer de hoofden zich laten ringelooren door een controleur of een ambtenaar ter beschikking, zouden zij dan wel zoo heel naijverig zijn op hun lidmaatschap van de rechtbank?

„Men bevordert een gelijke rechtsbedeeling, daar ieder inlandsch „rechter gevoelig is, als hem door den Europeeschen voorzitter „op ongelijke rechtsbedeeling kan gewezen worden."

Men zou bij minder gevoelig zijn! Het is wel een der hardste verwijten die een rechter kunnen treffen en geen president is er immer toe bevoegd. Verdient de rechter het niet, dan ontneemt het hem zijne eer; verdient hij het — is het dan niet nog treuriger? Als hij zich daaraan onderwerpt, dan mist hij de waardigheid die een rechter behoort te bezitten; en onderwerpt hij zich er niet aan, wat dan?

„De voorzitting van de Europeesche" (administratieve) „ambte„naren is ook goed voor het op schrift brengen van het vonnis."

Deze reden weegt bij mij niet zwaar. Zoodanig in schrift stellen is maar een vorm, een vergulden van den wormstekigen balk. Een gewijsde wordt er niet beter op, dat het in schrift is gesteld; en wanneer er toch geenerlei rechtsmiddel tegen is, de

---

[1]) Als dat het eenige is wat hen ontbreekt, waarom bezoldigt ge ze dan niet?

veroordeelde (alle beschuldigden bij de rappats zijn per se veroordeelden) het niet verstaat, en niemand er verder van notitie neemt, dan om het tenuitvoerleggen? Dan, dunkt mij, heeft al wat meer is dan eene registerachtige vermelding, slechts historische waarde.

„Willekeur en partijdigheid komen ook bij juristen voor." Toegegeven; maar onkunde in rechtszaken veel meer bij administratieve ambtenaren dan bij de mannen van het vak. Maar gesteld dat beiden hetzelfde karakter, dezelfde kennis hebben; dan nog zal de administratieve ambtenaar meer willekeur en partijdigheid oefenen. Immers, hij is vóór alles politieman, en men weet hoe dit slag van lieden maar zelden bij verdachte feiten aan onschuldige bedoelingen geloof slaat. De administratieve ambtenaar b. v. is verantwoordelijk voor de rust in zijne afdeeling, en ik heb er gekend die over het algemeen in vrijspraken een gevaarlijk antecedent, eene bekentenis van onmacht zagen. Eindelijk, de administratieve ambtenaar is verantwoording en gehoorzaamheid schuldig aan zijne chefs, en ziet in het voorzitterschap der rappat een krachtig middel van regering.

VI.

De heer Kater erkent dat de Europeesche rappats-voorzitters zich soms slecht van het opmaken der vonnissen kwijten. Ik neem het gaarne aan; het is een lastig werk, en men krijgt er niet licht den slag van. Gelijk gezegd, hecht ik aan dat opmaken weinig. Ik zou verder kunnen gaan, en de wenschelijkheid betoogen, dat het steeds heel slecht werd gedaan: hoe fraaier en vollediger het verguldsel, te minder valt het wormstekige van den balk in het oog.

Ik zou er niet van spreken, ware het niet om tot zijne juiste afmetingen en beteekenis terug te brengen de waarborgen die de heer Kater er in ziet, dat een tal van hooggeplaatste personen in Indië den meestertitel voeren.

Met het opmaken van vonnissen is het zonderling gesteld. Ik wensch geen onaangename personaliteiten te zeggen, overtuigd dat die slechts zelden van nut zijn. Ik heb tal van vonnissen

onder de oogen gehad door administratieve ambtenaren als voorzitters van rappats, van landraden, als residentierechters opgemaakt; ik maak geen zwarigheid om te verklaren dat die van Mrs. afkomstig waren, mij en velen mijner ambtsbroeders steeds de slechtste voorkwamen.

Ik herinner mij b. v. zeer goede vonnissen van den gewezen resident van Cheribon Kinder de Camarecq; ik heb van nabij kennis gemaakt met de juridische begaafdheden van den assistent-resident Faes; ik herinner mij onderscheidene officieren (Betz, van Voorst tot Voorst, Vervat enz.) die een ongemeene gave van rechterlijke onderzoekingen bezaten; en als ik daaraan vast knoop de opmerking, dat geen van hen het voorrecht had den Mr. titel voor zijn naam te schrijven, is mijn gevoelen aannemelijk gemaakt.

De reden der vaak voorkomende inferioriteit van de gemeesterde ambtenaren heb ik gemeend daarin te vinden, dat de titel zonder veel inspanning des geestes is te verkrijgen. De eischen aan de hoogeschool zijn gering, het gevolg eener versleten regeling, en van de omstandigheid dat de meeste jongelieden die in de rechten studeren dat niet doen uit lust in het vak, maar uit routine, uit fatsoen, om aan een baantje te komen. Soms enkel uit familieoverlevering, of als pis-aller van een ander vak. De ware ontwikkeling van den jurist begint eerst na de hoogeschool, en zij die de Indische administratieve carrière intreden, worden al spoedig van haar zuurdeesem doortrokken, en doen niet meer aan de juristerij, waarin ze toch nooit lust hebben gehad; getuige hunne keus.

De omstandigheid dat al de hooge personen die de heer Kater opsomt, in den regerings-almanak als Mr. worden aangeduid, stelt mij dan ook weinig gerust omtrent de Indische rechtstoestanden. Ik beschouw haar eer als ongunstig voor onze uitzichten op verbetering daarvan. Want uit het bezit van den titel ontstaat maar al te vaak de meening, dat men van rechtszaken ook kennis heeft; en eenmaal bureaucraten geworden, bezigen de naam-juristen hun avantages eer om tegen te houden dan om voort te duwen. Het is hun niet euvel te duiden. De „eigen rechtspleging" is zoo afschuwelijk dat men er de oogen voor sluit, als men niet anders moet. Met hare gruwelen heeft geen der secretarie-juristen immer door eigen aanschouwing kennis gemaakt. De eenige onder de genoemden, dien

ik als bevoegd beschouw, is de onlangs opgetreden raad van Indië Rappard, die gedurende eenige jaren het ambt van president van den Padangschen raad van justitie heeft bekleed, en als procureur-generaal bij het Hoog Gerechtshof, zeker menigmaal de „eigen rechtspleging" in al hare naaktheid heeft moeten aanschouwen.

VII.

Onder de grepen in de „eigen rechtspleging" die ik heb bijgebracht om te toonen hoe weinig eigenlijk de regering zich aan de bestaande afscheiding hield, was ook dat den gouverneur van Sumatra's Westkust was opgedragen om te beslissen door welke rechters en dus naar welk recht zou worden geoordeeld. Ik wraakte die bepaling als ongeoorloofd; niet, gelijk de heer Kater meent, omdat ik dien ambtenaar zelfstandigheid en onpartijdigheid betwist. Ik heb nimmer een titularis van die betrekking gekend of zijn werk gezien. Maar al was aan dat ambt ook de persoonlijke onfeilbaarheid verbonden, ik zou er tegen opkomen, dat op Sumatra's Westkust een administratief ambtenaar als opperwetgever fungeert.

Conflicten van rechtbanken in naam des Konings rechtsprekende met dezulke die „eigen rechtspleging" oefenen, kunnen niet geregeld worden, wanneer de „eigen rechtspleging" niet aan het Nederlandsch Indisch Staatsgezag hare macht ontleent. Is men van gevoelen dat dit wel het geval is, dan moet, volgens art. 83 R. R. 1854, de gouverneur-generaal, in overeenstemming met den Raad van Indië, uitspraak doen. Er staat niet, dat hij deze exorbitante macht op een ander zou kunnen overbrengen.

Maar hier kan niet van conflict sprake zijn. Vóór dat de Europeesche rechter of de „eigen rechtspleging" hunne bevoegdheid of onbevoegdheid hebben uitgesproken — wordt hun door een administratief ambtenaar een last gegeven. Dat is onhoudbaar in de theorie; en de voorbeelden die ik overschreef moesten dienen om te betoogen dat ook de praktijk die onhoudbaarheid uitwees.

Zoo kan ik, om een ander voorbeeld in herinnering te brengen, den heer Kater mededeelen, dat het gebeurde in 1868 te

Moeara Doea, dat ik op pag. 248 in de noot besprak, niet is hersteld. De optimistische opvatting: „de zaak zal wel ter „kennis van den resident zijn gekomen, en deze zal wel het „noodige gedaan hebben," laat ik voor rekening van mijn geachten opponent, al benijd ik hem de gemakkelijkheid nog niet waarmede hij zich gerust stelt en tracht ons gerust te stellen. De resident heeft er niets aan gedaan, en ik geloof terecht. Hij was immers geheel onbevoegd om den politierechter te corrigeren; gelijk men kan vinden op pag. VII en 20 van „De politierol, door Mr. M. C. Piepers, Batavia, 1868."

Ik houd echter vol, dat die veroordeeling eene juridieke ketterij was. Al behoudt het gouvernement als wetgever zich de rechtspraak over sommige lieden, b. v. zijne pachters voor, daarom mag een controleur nog niet lieden van toevallig gelijken landaard, eigener gezag onderwerpen aan eene fantaisie-rechtspraak. Was de man daartoe bevoegd, dan had ook een gemeesterd administratief ambtenaar gelijk, die in datzelfde jaar op een andere plaats der residentie, zich de macht van den gouverneur-generaal toekende, en bij de heugelijke viering van 's Konings jaardag, aan alle politionele veroordeelden gratie verleende [1]).

VIII.

Mijn plan tot organisatie van het rechtswezen in de residentie Palembang is slecht begrepen. Ik wil de hoofden er buiten laten, overtuigd dat van navolging van het Javasche model hier weinig goeds is te wachten. Ik wil den omgaanden rechter alleen laten rechtspreken, en de controleurs als ambtenaren van het openbaar ministerie doen optreden, ongeveer evenals in Nederland de burgemeesters en commissarissen van politie bij de kantongerechten.

Deze werkkring wordt reeds door hunne hoofdbezigheid op Sumatra — politie — voor hen aangewezen.

Ik geloof niet aan djaksas en panghoeloes.

Djaksas zijn eene Javasche instelling, die bij gemis aan op-

---

[1]) 's Mans bescheidenheid ter eere zij gezegd, dat hij den Raad van Indië noch het Hoog Gerechtshof om advies vroeg.

leiding, overal eene dwaasheid is, en op Sumatra elders dan op de kustplaatsen, nog niet nationaal. En wat de panghoeloes betreft: waar het volk goed muzelman is, daar is hun werkkring eene noodelooze en nuttelooze bespotting van den godsdienst; en waar men voor deze onverschillig is, daar is de figuur van den panghoeloe als adviseur overbodig. De Indische juristen en tal van administratieve ambtenaren weten van Mohammedaansch recht meer dan de priesters. Omtrent plaatselijke toestanden kan de rechter uitstekend worden ingelicht door den controleur of de hoofden; en niets belet, van deze, zooveel men wil, als getuigen of deskundigen te hooren.

De quaestie der transportkosten is gering; het komt mij echter voor dat de heer Kater een geweldig hoog cijfer aanneemt; voor *f* 15,000 kan men heel wat reizen in het Palembangsche, à $7^1/_2$ cent per roeier of drager en per uur.

De som voor schadeloosstellingen aan getuigen en deskundigen zie ik geen kans om te ramen. Worden de reglementen daar opgevolgd, dan bedragen zij nu minstens evenveel als bij eene goede regeling; is dit niet het geval, worden de getuigen niet gedefroyeerd, dan is dit eene kwelling van den inlander, die niet spoedig genoeg kan ophouden.

Ik wil deze repliek niet eindigen, zonder openlijk den wensch uit te spreken, dat de heer Kater ons een en ander omtrent het rechtswezen op Borneo mededeele. Ik vertrouw dat hij voor het schetsen van toestanden bouwstoffen te over heeft; en vooral van hem mogen we verwachten dat hij daaraan wenken tot verbetering zal vastknoopen. Ben ik wèl ingelicht, dan is die ook dáár noodig.

Utrecht, 20 januari 1872. MR. C. P. K. WINCKEL.

BOEKAANKONDIGING.

Aanteekeningen omtrent de werking en toepassing der Indische comptabiliteits-wet, door J. F. Mossel, lid van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië en G. P. H. H. Gonggrijp, eerste kommies bij dat collegie. Batavia. 1871.

II [1]).

Bij voortzetting van de lezing en overweging van het werk, welks titel hierboven is afgeschreven, vinden wij, blz. 60, eene aanmerking op art. 35 der wet van 23 april 1864, Staatsblad n°. 35 (Indisch Staatsblad n° 106), welke aanmerking alleen de redactie betreft. Over den zin van het artikel is geen verschil van gevoelen.

De aanteekeningen op art. 36, over verstrekkingen van het eene departement aan het andere, al zijn zij juist, schijnen niet te leiden tot eene onvermijdelijke aanvulling van art. 36. Het is ons reeds meermalen voorgekomen, dat wel eens bedenkingen tegen de Indische comptabiliteits-wet worden geopperd alleen op grond van beweerde onvolledigheid dier wet, ofschoon het begrip van onvolledigheid bij eene wet als deze, doorgaans van vrij subjectieven aard is. Naar het ons voorkomt, behoort eene comptabiliteits-wet niet te uitvoerig te zijn. Zij stelle de hoofdbepalingen vast, en late de uitwerking daarvan aan de reglementen over door den Koning (art. 24, 61, 66, 82) of door den gouverneur-generaal (art. 32, 47 der wet) vast te stellen. Dan kan er waarborg zijn voor een goed beheer, zonder belemmering.

Het is soms niet gemakkelijk om scherpe grenslijnen in deze materie te trekken tusschen hetgeen eigenaardig behoort tot het gebied des wetgevers en tot dat der uitvoerende macht. Het

[1]) N°. 1 in de aflevering van april.

geldt hier voorschriften van orde, van beheer, van boekhouding, van geldelijke beschikking, uitbetaling, invordering, contrôle en verantwoording.

Let men op de geschiedenis van de comptabiliteits-regelingen in Nederland en elders, dan blijkt, dat ook op dit terrein eene neiging is tot uitbreiding van de wettelijke regeling. Om voor Nederland een overzicht te verkrijgen van den loop van het geldelijk beheer bij de onderscheiden departementen, in verband met de controle der Rekenkamer, het beheer van 's lands kassen en dat van den agent van het departement van financiën te Amsterdam — behoort reeds tot oude verordeningen te worden opgeklommen. De kennisneming van het algemeen reglement wegens het beheer der geldmiddelen, vastgesteld bij koninklijk besluit van 24 october 1824 n°. 69 kan daartoe nog nuttig wezen [1]). Dat reglement is gewijzigd bij gedrukt besluit van den 2 september 1831 n°. 95, en bij besluit van den 28 december 1840 n°. 41. Daarop is gevolgd de wet van den 5 october 1841 (Staatsblad n°. 40) houdende instructie der Algemeene Rekenkamer in Nederland, die velerlei wijziging van de voormelde verordeningen ten gevolge had. Vergelijkt men met die nog bestaande wet, welke naar gezegd wordt, de uitvoering van art. 122 der grondwet sedert 24 jaren belet, de wetsontwerpen tot regeling van Rijkscomptabiliteit ingediend door de ministers van Bosse, Vrolik en Betz, dan is het duidelijk, dat er behoefte is tot uitbreiding van hetgeen omtrent dit onderwerp bij de wet behoort te worden geregeld.

De Indische comptabilitets-wet van 1864 had de ontwerpen van 1851/52 tot voorbeeld, en heeft bereids veel bij de wet geregeld. Wat die wet onaangeroerd heeft gelaten, zal veilig kunnen worden overgelaten aan koninklijke besluiten en ordonnantiën van den gouverneur-generaal. Daarom kunnen wij niet gereedelijk instemmen met die aanmerkingen tegen de wet, welke ten doel hebben, om hare bepalingen uit te breiden ten koste van hetgeen aan den Koning of aan den gouverneur-generaal is verbleven.

In België bevatten de wetten van 15 mei en 29 october 1846 op de Staats-comptabiliteit en het hof van rekeningen 60 en 21

[1]) De verkorte inhoud daarvan met de modellen is in druk uitgegeven, en wellicht nog verkrijgbaar bij 's landsdrukkerij.

artikelen — maar talrijk zijn de koninklijke besluiten tot uitvoering.

In Frankrijk schijnt de grenslijn tusschen wet en decreet in zake van comptabiliteit schier vervallen; immers is den 11 augustus 1862 een decreet van den 31 mei 1862 afgekondigd, betreffende het fransche wetboek der openbare comptabiliteit, bevattende 883 artikelen, waarin alle verordeningen ter zake uit het Staatsblad zijn samengevat, zonder onderscheid of zij bepaaldelijk uit wetten, dan wel uit besluiten voortvloeien. Dat Code de la comptabilité publique [1]) bevat niet de speciale comptabiliteits-reglementen voor elken tak van dienst, maar geeft een volledig overzicht van de bepalingen over de samenstelling en het beheer der Staatsbegrooting, de invorderingen en betalingen, de Staatsrekeningen, de verjaringen, de ingeschreven en vlottende schulden, de schatkist, de boekhouding, den werkkring van het hof van rekeningen, de comptabiliteit der departementen, gemeenten en openbare instellingen; over het geldelijk beheer van de koloniën, de Staatsdrukkerij, de munt; over de bijzondere fondsen, de bewaarkas, de gedeponeerde fondsen, of gelden van derden, de magazijnen, bureaux, scholen en kasernen, Rijks roerende goederen in paleizen, hospitalen, bibliotheken, musea enz. Die 883 artikelen behelzen de voorschriften betreffende al die onderwerpen, in geleidelijke en stelselmatige orde. In de praktijk hebben de ambtenaren veelal niet anders noodig, daar zij zelden hebben te onderscheiden of die voorschriften bij de wet of bij eene andere verordening zijn gegeven, daar ze toch allen voor hen even verbindend zijn.

Dergelijke volledige verzameling van alle verordeningen over de comptabiliteit van Nederlandsch Indië sedert de invoering der wet van 1864 zou zeer nuttig wezen, maar toch zou bij elk artikel moeten worden aangeteekend, (wat in het voormelde fransche Code is verzuimd) de bron (wet, besluit, ordonnantie of instructie) waaruit was geput. — In Frankrijk onder het keizerrijk, moge omtrent dit onderwerp minder zijn gehecht aan de onderscheiding tusschen wet, decreet of ministeriëel voorschrift, in Nederland en zijn overzeesche bezittingen wordt daaraan te recht wel gehecht.

Wij zouden wenschen, dat de Indische ambtenaren, geroepen om de comptabiliteits-wet van 1864 uit te voeren, kennis namen

---

[1]) Afzonderlijk uitgegeven door een advocaat, L. Tripier, te Parijs in 1863.

van den loop van zaken en de comptabiliteitsmodellen in Nederland, België en Frankrijk. De Belgische en Fransche wetten hebben veelal tot model gestrekt van de ontwerpen van 1851/52, in het breede behandeld in de afdeelingen der tweede kamer van de Staten Generaal, en deze ontwerpen, zooals reeds is gezegd, zijn geraadpleegd bij de wet van 1864.

Het ware misschien niet overbodig en minder kostbaar geweest dat een of meer deskundigen uit Nederland met de wet van 1864 naar Java waren gezonden, niet om eenvoudig lid der Indische Rekenkamer te worden, maar om den gouverneur generaal tijdelijk ter zijde te staan, tot regeling van al, wat tot uitvoering der wet werd vereischt, en vooral om den overgang van den ouden tot den nieuwen toestand geleidelijk te maken. Ware dit geschied, veel wat sedert stof tot rechtmatige klacht geeft, zou wellicht zijn voorgekomen. Het is niet recht duidelijk, of den in jannari 1872 te Batavia aangekomen hoofdinspecteur der in- en uitgaande rechten en accijnsen ook tot taak heeft, den tragen en kostbaren gang van zaken betreffende het finantiëel beheer in Indie te onderzoeken, en daaromtrent voorstellen tot verbetering te doen; doch wat daarvan zij, de buitengewone uitgaven sedert 1867 op de Indische begrooting gebracht voor bijwerking der achterstallige boekhouding, de afsluiting der rekeningen over 1866 en later, zijn geschied, de moeielijkheden, schade en kosten, door misverstand van de nieuwe wet ontstaan zijn geleden, en, naar de jongste mail berichtte, is de raad van directeuren nu gereed met voorstellen tot verbetering der comptabiliteits-verordeningen.

Na deze uitweiding over wettelijke comptabiliteits-regeling in het algemeen, en over de invoering daarvan, komen wij terug tot de critiek van den inhoud der wet zelve, en voegen omtrent art. 36 nog hierbij, dat ons niet duidelijk is waarom de heeren Mossel en Gonggrijp de 2e en 3e alinea van art. 13 der regelen van het materiëel beheer (Indisch Staatsblad 1866 nº. 151) ten eenemale afkeuren.

Het schijnt ons toe, dat bij art. 36 der wet niet is gedacht aan verstrekking van producten voor de Europeesche markt.

Art. 37 der wet geeft aan de geachte schrijvers aanleiding om op te merken, dat de eerste indruk, dien men bij de lezing van dit artikel krijgt, is dat de wetgever beducht is geweest, dat de gouverneur-generaal eene soort van ruilhandel zou be-

ginnen. Zij voegen daarbij, dat bij een weinig nadenken het gezond verstand zich tegen zoodanige veronderstelling verzet.

Ware kennis genomen van art. 4 en 27 van het ontwerp van wet tot regeling van 's Rijks-comptabiliteit, ingezonden bij koninklijke boodschap van den 16 mei 1851, dan zou art. 37 niemand hebben bevreemd. De kennis van hetgeen in Nederland over 's Rijks-comptabiliteit is voorgevallen, schijnt in Indië te hebben ontbroken, en dit is niet te verwonderen, want de ambtenaren hebben aldaar, bij de dagelijksche ambtswerkzaamheden, weinig tijd beschikbaar tot studie. Gemeld art. 37 der wet is overgenomen uit art. 27 van evengenoemd ontwerp van 1851, dat zelve een gevolg is van het beginsel, in art 26 van dat ontwerp uitgedrukt, welk beginsel is afgeschreven uit eene Fransche verordening, aldus luidende: „Les ministres ne peuvent accroître, „par aucune ressource particulière, le montant des „crédits affectés aux dépenses de leurs services respectifs. (Art. 43 1e lid van het reeds vermelde Code).

Art. 38 der wet stelt openbare aanbesteding als regel voor het daarstellen van werken en het doen van leverantiën en transporten. Nogthans kan het besluit de werken, leveringen of transporten bevelende van dien regel afwijken, met opgaaf der beweegreden, aan 's lands belang ontleend. Dat belang, zegt de memorie van toelichting, behoort altijd op den voorgrond te staan, en gewaagt die memorie van het betrokken bestuur. Het wetsartikel noemt alleen den gouverneur-generaal, en, daaraan schijnt men zich in Indië letterlijk te hebben gehouden, zonder hier delegatie op andere Staatsdienaars toe te laten.

Is die opvatting der wet, in verband met de toelichting, niet bijzonder streng?

De Belgische en Fransche comptabiliteits-wetten noemen verscheiden uitzonderingen op den regel van openbare aanbesteding op, en ook de meer genoemde wetsontwerpen. Het moet worden erkend, dat bij de Indische opvatting van dit artikel, eenige wijziging zou noodig wezen, zoo als dan ook schier wordt verondersteld bij de punten, waaromtrent de minister van koloniën advies heeft gevraagd, blijkens blz. 57 van het op den 18 september 1871 ingediend koloniaal jaarverslag.

De aanteekeningen der schrijvers op art. 38 en 39 verdienen overweging.

In de comptabiliteits-verordeningen worden verevenen en

betaalbaarstellen doòrgaans onderscheiden. Het eerste gaat aan het laatste vooraf. Is eene vordering ten laste van den Staat door overlegging van de vereischte bewijsstukken voldoende gestaafd, en wordt dit door den gouverneur-generaal of zijne gedelegeerden erkend, dan is die verevend. Het betaalbaarstellen ten behoeve van den rechthebbende brengt mede de aanwijzing van het kantoor van betaling en van den betrekkelijken en toereikenden begrootings-post. Beide verrichtingen hangen samen, en geschieden veelal door dezelfde personen. Mandaten (lastgevingen tot betaling) worden onderscheiden van ordonnantiën (bevelschriften tot betaling), welke laatste gekwiteerd zijnde als bij de Staatsrekening behooren, terwijl de mandaten niet immer het definitieve betalingsstuk uitmaken, bij voorschotten, verrekeningen, en ook bij betaling op credietopening (art. 323 reglement van 1824) te pas komen, behoudens latere verevening. In het ontwerp-reglement gevoegd bij het wetsontwerp 1851/52 art. 66 en 67, werden voor mandaten en ordonnantiën dezelfde voorschriften gegeven. — Art. 36 der instructie voor de Indische rekenkamer doet hetzelfde.

Dat de redactie van art. 42 der wet voor verbetering vatbaar is, kan worden toegegeven, doch de door de schrijvers tegen die artikelen ingebrachte bedenkingen betreffen schier niet anders dan de minder duidelijke redactie. Mochten de regelen van het administratief beheer (Staatsblad 1866 nº 149) minder duidelijk zijn, dan is dit te herstellen zonder de wet te raken, zooals dan ook de bedoelde regelen reeds gerectificeerd zijn.

Art. 45 betreft het onderzoek der vorderingen door de Algemeene Rekenkamer, en beveelt een onderzoek, zoo veel mogelijk, vóór de betaling.

Over dat punt is in Nederland veel geredetwist. Daarbij heeft veelal ook in de tweede kamer misverstand geheerscht, omdat door sommigen niet werd onderscheiden tusschen een voorafgaand onderzoek door de Rekenkamer in een zuiver preventief stelsel, waarbij de betaling kan worden belet en zoodanig onderzoek in een repressief stelsel, waarbij dat onderzoek alleen kan leiden tot eene waarschuwing aan den ordonnateur, voor hem echter niet bindend, zooals dit in België met goed gevolg bestaat. (Art. 14 wet van 29 october 1846).

Het Belgische stelsel is in beginsel nedergelegd in art. 45 en 46 der Indische comptabiliteit-wet.

Ten aanzien van Nederland handhaven wij het gevoelen, in dertijd als algemeen rapporteur over de wetsontwerpen van 1851/52 uitgebracht in de daarover verschenen verslagen, en laatstelijk in het tijdschrift Themis 1865, bladz. 556.

Overigens kunnen wij instemmen met de meening der schrijvers, dat een onderzoek der uitgaven vóór de betaling bij de Indische Rekenkamer, over het algemeen niet is aan te bevelen. Naar onze meening zijn de afstanden te groot, de gemeenschapsmiddelen niet overal genoegzaam aanwezig, en zal de aard der te doene uitgaven slechts voor een gering gedeelte een voorafgaand onderzoek toelaten.

De bedenkingen der schrijvers tegen art. 45 en 46 komen ons minder juist voor. De 15 ambtenaren bij de Rekenkamer benoodigd tot het vooraf nazien der verevende vorderingen, doen, blijkens de mededeeling der schrijvers, geen nutteloos werk. Een schier gelijk getal zal bij de departementen van bestuur worden vereischt, om den chef en den Staat eenigzins te waarborgen tegen vergissing en ontrouw van de ondergeschikten, die de betalingsstukken nazien en opmaken, en ze op de begrootingsposten afschrijven, zoodra de voorafgaande naziening der Rekenkamer vervalt. Wie ter wereld zal millioenen durven en kunnen beheeren door de afgifte van duizenden betaal-orders, wanneer niet ten minste twee of drie ambtenaren voor de deugdelijkheid dier veelal door de chefs in het blinde te teekenen orders instaan, en elkander controleren? Buitendien het aangevallen art. 34 der instructie (Indisch Staatsblad van 1866 n°. 158) behoeft zoo veel bevreemding niet te wekken. Reeds in art. 34—36 van het reglement voor de Indische Rekenkamer van 20 juli 1827 (n°. 70 van het Staatsblad) bevat soortgelijke voorschriften, die vrij wel overeenstemmen met de art. 284—293 van het hierboven aangehaald reglement van 1824. Art. 34 van het reglement van 1827 werd bij besluit van 1829 (Staatsblad n°. 12) gealtereerd (sic) en art. 22 van het reglement van 29 december 1831 n°. 23 schijnt al weder eene alteratie, en zelfs eene beperking van hetgeen vatbaar was voor voorafgaande verevening. Vroeger toch (besluit van 1829) was alles vooraf verevenbaar, wat niet was begrepen onder de vaste posten en de uitgaven verevenbaar na de beschikking, welke laatste werden opgenoemd in art. 44. — Art. 25 van het reglement van 1831 keert dien regel juist om, zeggende, dat alles na de beschikking verevenbaar is, wat niet

in art. 21 als vooraf verevenbaar is aangewezen. Dat artikel 21 noemt alléén op: 1°. leveringen en werken volgens contract of tarief; 2°. declaratien wegens daggelden, reis- en verblijf-kosten, en transportkosten, niet volgens het marschreglement, en door de buiten-prauwenveren geschiedende; 3°. vrachtrekeningen; 4°. onderhoud van gevangenen enz. volgens contract of abonnement; 5°. reparatie aan schepen en vaartuigen; en 6°. kop- en halve stuiver gelden, meest wanneer die uitgaven *f* 500 te boven gaan.

Bij de invoering der wet van 1864 werden de meeste uitgaven alzoo na de betaling verevend bij de Rekenkamer. Indien daarin verandering is gebracht bij art. 11, 14 en 23 der regelen voor het administratief beheer van 1866 (Ind. St. n°. 149) dan blijve zulks voor rekening van het Indisch Bestuur. De wet verplichtte niet tot wijziging van hetgeen volgens de verordening van 1831 bestond. De instructie voor de Indische Rekenkamer liet ook vrijheid aan den gouverneur generaal, om het „zooveel mogelijk" van art. 45 der wet in toepassing te brengen in verband met den eisch van niet al te langdurig oponthoud in de betalingen.

Wij vereenigen ons evenwel, hoezeer op andere, reeds aangegeven gronden, met het voorstel der schrijvers, om voor Indie het tijdstip van controle van alle uitgaven door de Rekenkamer, te bepalen n a de betaling. Wij ontkennen echter, dat art. 45 noodwendig meer belemmering moest te weeg te brengen dan vóór den 1 januari 1867 door het Indisch bestuur zelve was daargesteld en bestond.

De aanteekening op art. 48 der wet geeft een treurigen indruk van den geest die bij de Indische hoofdambtenaren zou heerschen, om namelijk aan aannemers en leveranciers, die rente hebben gevorderd wegens vertraagde ordonnancering, daarvan later nadeelige gevolgen te doen ondervinden!

Wij komen tot art. 49 over de voorschotten, voorwaar een moeielijk gedeelte van eene goede comptabiliteits-regeling!

Wat de schrijvers daartegen aanvoeren, komt veelal niet onjuist voor. Dat artikel zal, bij herziening der wet, verbetering behoeven. Het grootste bezwaar schijnt bij Indisch Staatsblad van 1867 n°. 80 reeds opgeheven.

De oorsprong van art. 49, waarnaar blijkens bladz. 88 is geraden, zal moeten gezocht worden in art. 42 van het wetsontwerp van 1851, ofschoon dat model niet trouw is gevolgd. Ook

art. 15 der Belgische wet en art. 94 van het Fransche Code spreken van avances de 20,000 francs (à justifier dans un mois) à l'agent-comptable d'un service administratif, régi par économie.

Ook de bestaande wet op de Rekenkamer van 5 october 1841 (Staatsblad n°. 40) gewaagt van verstrekking in minderïng op aannemingspenningen, van voorschot aan de korpsen der landmacht en anderen, en van verstrekking ter goede rekening voor dagelijksche, huishoudelijke onkosten bij de magazijnen, en elders. Op deze drieërlei verstrekking schijnt art. 49 het oog te hebben gehad, en door min gelukkige redactie aan het slot van het artikel aanleiding te hebben gegeven tot misverstand. Zie ook art. 2 van het Indisch besluit van 21 januari 1848.

Art. 50—66 regelen de samenstelling, inrichting en werkzaamheden van de Algemeene Rekenkamer in Indie, wier instructie, in Nederland buiten het departement van koloniën ontworpen, en in Indië [1]) in ontwerp beoordeeld, is vastgesteld bij koninklijk besluit van 6 november 1866 n°. 75 (Indisch Staatsblad n°. 158).

Dat door die uitwerking der bevoegdheden van de Rekenkamer bij koninklijk besluit, niet wordt te kort gedaan aan het onafhankelijk karakter der Rekenkamer, is reeds opgemerkt. Dat besluit is wel de uitvoering der wet, maar de minister is hier niet de macht die gecontroleerd moet worden. Die macht is de gouverneur-generaal. Het gebied van de wet (in engeren zin) schijnt bij de wet van 1864 waarlijk reeds genoeg uitgebreid, en de behoefte aan nog meer uitbreiding, zooals de schrijvers verlangen, komt niet geregtvaardigd voor. Wat de wet overigens niet aanroert, is als van zelve overgelaten aan het opperbestuur. Het zal dan ook nu doenlijk zijn vele verbeteringen, door de schrijvers aangegeven, zonder wetsverandering tot stand te brengen. Het zal mede wel vrijstaan aan den gouverneur-generaal, om bij voorraad een paar gepensioneerde hoofdambtenaren aan te wijzen, die bij beurten, als lid der Rekenkamer tijdelijk optreden, wanneer twee leden tegelijkertijd om wettige redenen worden verhinderd. Wij zijn het eens met de schrijvers, dat ambtenaren van de Rekenkamer daarvoor niet moeten in aanmerking komen.

In Nederland was zóó iets indertijd uitgevonden door den heer Fievez, toen deze nog referendaris van de Rekenkamer was.

---

[1]) Ook door de toenmalige Indische Rekenkamer.

Uit de aanteekeningen der schrijvers volgt duidelijk, dat de hier bedoelde wetsartikelen eene meer juiste redactie behoeven. Er is niet genoeg onderscheid tusschen de verschillende gevallen van schorsing, ontzetting, en termen tot ontslag.

Wij kunnen echter niet toegeven wat bladz. 102 wordt beweerd, dat er zóó groote begripsverwarring in art. 61 zou heerschen.

Hoe de schrijvers kunnen beweren, dat niet in elk stelsel van controle zou moeten worden onderzocht, of de betrokken post van begrooting toereikend is om al de uitgaven, waarvan de bewijsstukken worden overgelegd, daarop te boeken, is niet wel te begrijpen. Bij iedere vergelijking tusschen begrooting en rekening zal het toereikende of het overschrijden der posten van begrooting wel een hoofdpunt van onderzoek zijn. Er is niemand, die bij art. 61 of eenig ander artikel der wet heeft bedoeld, der Rekenkamer de bevoegdheid te geven, veel min haar de verplichting op te leggen, om het overschrijden van eenigen post der begrooting volstrekt te verhoeden of te beletten. Die hypothese is een loutere hersenschim, die van zelve verdwijnt, zoodra men er op let dat het slot van rekening bij de wet wordt vastgesteld en dus au fond een repressief stelsel, zooals in Belgie, wordt gehuldigd. Al wat de schrijvers op grond van die misvatting aanteekenen, komt voor ten eenemale onjuist te zijn. Het 3e lid van art. 61 behoort evenmin als het 1e lid veronachtzaamd te worden ook in een zuiver repressief stelsel — anders zou dat stelsel van controle ergerlijke misslagen onaangeklaagd laten of verheimlijken, wat geenzins het geval behoeft te zijn.

Het jaarverslag der Rekenkamer moet overschrijdingen en dienstvermenging constateren. De begrooting, in artikelen gesplitst, is de uit te voeren begrootings-verordening, waarnaar de verantwoordelijkheid der ordonnateurs moet worden beoordeeld. Dat daaraan kon worden getwijfeld, moet bevreemden.

Behalve de opmerking over al of niet wettelijke regeling van de controle over het materieël beheer, vereenigen wij ons gaarne met bladz. 107—111.

Bij art. 19 der instructie van de Indische Rekenkamer is blijkbaar geraadpleegd, doch niet geheel gevolgd art. 7 van het reglement van orde der Rekenkamer in Nederland, vastgesteld bij koninklijk besluit van den 3 januari 1842 no. 47; — doch, wanneer de ervaring mocht hebben geleerd, dat eene andere verdeeling der werkzaamheden tusschen de twee tafels der Re-

kenkamer wenschelijk is, dan zal daaraan, zonder inmenging der wet, kunnen worden tegemoet gekomen.

Art. 65 en art. 93 worden naar het voorkomt, weder misverstaan, al kon de redactie duidelijker zijn. De besluiten der Rekenkamer tegenover rekenplichtigen, als geen herziening wordt gevraagd, blijven gewijsden.

Over de bedoeling der artikelen schijnt geen verschil van gevoelen. Het is dus louter redactie, waarover hier wordt geklaagd, De schrijvers moeten het ons ten goede houden, dat wij bij eene eerste wet als deze, zelfs in Nederland nog niet tot stand gekomen, redactie feilen niet al te zwaar toerekenen.

Op art. 67—73 der wet, betreffende verjaring der schuldvorderingen en beslaglegging op 's lands gelden, goederen en eigendommen hebben de schrijvers geene aanmerkingen van beduidenis.

De spoedige indiening bij de betrokken autoriteit van vorderingen ten laste van den lande werd ook bij de vroegere verordeningen voorgeschreven. Zie art. 34 der algemeene bepalingen vastgesteld den 21 maart 1820 (Indisch Staatsblad n°. 15) en art. 8 van de bepalingen van 29 december 1831.

De Indische comptabiliteits-wet is in twee hoofdstukken verdeeld; het eerste regelt de wijze van beheer der geldmiddelen, het tweede de wijze van verantwoording. Art. 74—99. (Bl. 122—168.) Wij wenschen niet te uitvoerig te worden, door even als tot dus verre, schier bij elk van aanteekeningen voorzien artikel stil te staan. De hoofdbepaling van het tweede hoofdstuk namelijk: verantwoording aan de wetgevende macht, met vaststelling van het slot van rekening door de wet, is nog onuitgevoerd.

Zoodra de rekening en verantwoording over 1867 zal kunnen worden gedaan, wat reeds uiterlijk op 31 december 1869 (art. 80) had behooren te geschieden, zal de ervaring leeren hoe art. 74 der wet werkt. De wettelijke vaststelling van het slot van rekening is ook voor het moederland nog eene schier onbekende zaak, en zonder nadere regeling van de geldelijke verantwoordelijkheid der Ministers zal de hoeksteen van het repressive stelsel ontbreken [1]). In het algemeen komen de aanteekeningen

[1]) Zie: Iets over de regeling van de finantiëele ministerieele verantwoordelijkheid. 's Gravenhage bij Gebr. Belinfante 1854 en de Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal en gemeentebestuur in Nederland, van de Heeren Mr. W. R. Boer, Mr. J. A. Fruin enz. Rotterdam bij Otto Petri.

op het tweede hoofdstuk der wet niet onjuist voor. Ten onrechte veroordeelen echter de schijvers art. 43 der instructie voor de Rekenkamer. Zij zal wel met art. 20 en 41 dier instructie de practische oplossing van het woord: goedkeuring der rekening aangeven. Dat woord is uit art. 122 der grondwet overgenomen, doch bij de uitvoering zal blijken dat ook in de grondwet het woord: onderzoek beter had gepast. — Art. 122 der grondwet is (zie Voorduin's grondwetsherziening) geschreven met het oog op het repressive stelsel, en niet bepaaldelijk zooals de schrijvers vermoeden, met het oog op de bestaande wet van 1841.

Wat de schrijvers, bl. 127—130, mededeelen, wekt bekommering over de rekeningen van 1867 en volgende jaren. Zoo als de zaken zijn behandeld geworden, moeten er vele verschillen zijn tusschen de jaarrekening in art. 77 der wet bedoeld en de registers der Rekenkamer. De aantooning dier verschillen met opgaaf der redenen — indien dit laatste mogelijk is — zullen boekdeelen vullen! Ziedaar een fraai vooruitzicht!

Is het te verwonderen dat, bij zulk eene uitvoering der wet, de rekening over 1867 nog niet in staat is, om te worden overgelegd? Wat zal het gevolg worden van zulk een beheer, waartegen de gouverneur generaal dan toch had behooren te waken?..... Uit Nederland zijn genoeg aanschrijvingen gedaan, volgens de koloniale verslagen, doch de zaak blijft in Indie steeds hangende. Het schijnt ook, dat niet immer genoeg onderscheiden wordt tusschen de begrootings-rekening en de kas-rekening, of liever dat de boekhouding ter zake niet afdoende is ingericht. Het einde van de rekening van 1867, die mede onafgesloten blijft, zoolang het slot over 1866 niet is geconstateerd (art. 98 2e zinsnede der wet), zal wel worden, dat voor het verledene, niet meer tot helderheid te brengen, maar eenige cijfers worden aangenomen, zonder eigenlijke verantwoording. Die eerste uitvoering van art. 74 der wet zal te betreuren zijn, maar dan ook zijn te wijten aan den gang van zaken, onder de vroegere comptabiliteits-verordeningen, waarvan de achterstand nog niet schijnt te zijn opgeruimd, en aan het gemis van energie en kennis bij de uitvoering der wet sedert 1 januari 1867. — De onthullingen over het geldelijk beheer, welke het door ons besproken boekje bevat, werpen een treurig licht over het gemis van orde en goeden wil bij sommigen, die tot uitvoering der

wet moeten samenwerken. Zie bl. 129, 145, 146, 158, 160, 165.

Het is te hopen, dat, al moet eindelijk de wetgever het slot van rekening over 1867 (waarin de sloten van alle vroegere diensten zijn begrepen) vaststellen zonder zeer naauwkeurige kennis van zaken, er toch gezorgd worde, dat die toestand niet voortwoekere, en dat de verantwoording over 1868 en vervolgens meer waarborg voor deugdelijkheid oplevere. Men wachte zich vooral aan het stelsel van verantwoording der wet van 1864 te wijten, wat alleen aan gebrekkige uitvoering en aan het autocratisch beheer vóór 1 januari 1867 moet worden toegeschreven.

Ten opzichte van het aangeteekende bij eenige artikelen van het laatste hoofdstuk der wet zij alhier nog vermeld, dat ondanks art. 44 der wet van 1841 (Staatsblad nº. 40) ook in Nederland de maand- en saldo-staten der rekenplichtingen door hunne onmiddellijke chefs plegen te worden nagezien en verbeterd, alvorens aan de Rekenkamer te worden ingezonden. Wij achten dit verkeerd, maar het kan toch niet worden ontkend, dat veel nutteloos geschrijf op die wijze wordt voorgekomen. Wij zien geen bezwaar, om beide voorschriften (rechtstreeksche inzending der rekeningen door den rekenplichtige aan de Rekenkamer en verbetering der rekeningen bij het betrokken departement van algemeen bestuur) te doen samengaan, mits er verband en samenhang blijven tusschen beide exemplaren door wederzijdsche mededeelingen en opheldering. Het is ook niet geheel juist te beweren, dat een rekenplichtige nimmer zou kunnen worden verplicht, om te voldoen aan de belastingen hem door de departements-chefs opgelegd, ingeval van ontrouwe of gebrekkige rekening. De Rekenkamer is zelfs niet ten allen tijde in staat ontrouw en verzuim te ontdekken, in zooverre die alleen op de ontvangkantoren zelve zijn te constateren, bij inzage der registers van ontvang en andere bescheiden.

Met de schrijvers zouden wij de ambtseeden wenschen verminderd te zien. Bij de eerste in diensttreding zouden zij in algemeene bewoording kunnen plaats hebben als eene plechtige verbindtenis van de zijde des ambtenaars, welke de dienstovereenkomst met den Staat bezegelt.

Uit de aanteekening op artikel 90, betreffende degenen die als buitengewone comptabelen worden aangemerkt, valt wellicht ook voor Nederland te leeren. Men zou kunnen vragen, of in Indië meer nauwgezette uitvoering van dat wetsartikel heeft

plaats gehad, dan van min of meer overeenstemmende bepalingen in art. 39 en 40 der Nederlandsche wet van 1841? Doen de departementen van algemeen bestuur of de besturen der weduwen- en weezenfondsen van burgelijke ambtenaren en officieren in Nederland wel rekening aan de Rekenkamer? In zoo verre die fondsen zijn voortgevloeid uit de heffing van belasting of vergoeding van dienst, onder den naam van kanselarijgelden of leges, zijn zij in 's Rijks kas gedeponeerde fondsen geweest, alvorens aan de bijzondere kassen te worden uitgekeerd.

De aanteekening op art. 89 en 91 schijnt juist. Art. 89 wil voldoende borgstelling door een gewoon comptabele vóór de aanvaarding zijner betrekking.

Dat is, voor zakelijke zekerheid, naar de letter in Indië onuitvoerlijk. Het reglement op de borgtochten (Indisch Staatsblad n°. 98 van 9 september 1866) laat dan ook in art. 2 en 6 zekere faciliteit toe, waartegen niemand bedenking zal hebben. Dat schijnt ons eene verstandige uitvoering der wet, ofschoon de bedoeling wel zal geweest zijn eene zakelijke zekerheidstelling vóór de aanvaarding van het ambt. In het algemeen is zulks ook verkieslijk en een goede regel, maar, bij gebleken onuitvoerlijkheid, moet wel eene uitzondering in sommige gevallen worden toegelaten.

De Indische comptabiliteits-wet bevat onderscheiden goede regelen, maar een doorgaand verwijt kan worden gevonden in het stellen van wat te volstrekte regelen in artikelen, die zooals de letter luidt, geene uitzondering toelaten. Het mag echter worden gevraagd, of dat gebrek wel is toe te rekenen aan hem wiens taak het was, de eerste wet van dien aard voor Indië te ontwerpen, en wel in Europa, naar een tot dusverre in Nederland nog niet in werking gebracht stelsel. De ondervinding toch kan vaak het best uitspraak doen over de noodzakelijkheid van uitzonderingen op overigens goede regelen van comptabiliteit. Had de wet reeds dadelijk de deur voor uitzonderingen wijd opengezet, dan zou de uitzondering al ligt den goeden regel hebben doen ter zijde stellen.

Over eene zeer heilzame bepaling der wet (het 2e lid van art. 98) wordt in het besproken werk niets gezegd. Volgens die bepaling worden alle saldos (ook het zoogenaamd administratief kapitaal) behoorende tot de dienstjaren aan 1867 voorafgaande, en op 1 januari 1868 in 's lands kassen voorhanden, opgenomen onder de middelen van het dienstjaar 1867. Daardoor komt eene

afsluiting van het verledene tot stand, en kan met 1 januari 1867 de nieuwe dienstregeling, zuiver en onvermengd met vroegere bestanddeelen, aanvangen.

Aan het einde gekomen van de aanteekeningen op de wet van 1864, vinden wij ons bevestigd in de meening, die wij ten slotte van ons eerste artikel hebben geuit. In hoofdzaken zal de wet weinig verandering behoeven, doch vele wijzigingen en aanvullingen zijn niettemin noodig. Het koloniaal verslag van 1871 blz. 57 wijst voorts acht punten aan, waaromtrent de raad van directeuren is gehoord, en welke verbeteringen betreffen, door het departement van kolonien met betrekking tot de wet en voorschriften van comptabiliteit voorgesteld.

Het lag niet in de bedoeling der schrijvers, om nevens de aanwijzing van de gebrekkige werking der wet, ook de voordeelen der wet te vermelden. Die voordeelen liggen in de meerdere orde en openbaarheid, aan het finantieël beheer van Indie verzekerd.

De vaststelling der begrooting bij de wet is daartoe eene groote schrede. Indië heeft over de medewerking der Staten-Generaal tot dusverre niet te klagen. Wat tot wettelijke tusschenkomst heeft geleid, is indertijd uiteengezet in eene belangrijke brochure van den heer Mr. P. P. van Bosse, thans minister van kolonien [1]).

Tegen dienstvermenging wordt gewaakt. Eene onafhankelijke Rekenkamer controleert de ontvangsten en uitgaven, en zal daarvan jaarlijks verslag doen.

De verantwoording zal in het openbaar geschieden aan de wetgevende macht. Vele waarborgen, die vroeger ontbraken, zijn thans gegeven en toch, wanneer niet ieder zijn plicht doet, te beginnen met eene tijdige indiening en vaststelling der begrooting (die over 1867 was bij de tweede kamer in het voorjaar van 1866) en te eindigen met eene tijdige indiening der rekenwet binnen het tweede jaar na het dienstjaar, met al wat dáár tusschen ligt in beschikbaarstelling, contracteren, verevenen, betaalbaar stellen, invorderen, crediet openen, betalen, boekhouden, verantwoorden, vergelijken, nazien — dan kunnen de bedoelde waarborgen voor een goed beheer nog worden verijdeld.

---

[1]) Zie ook: Bijdragen tot de kennis van het staatsbestuur enz. nº. 1 van 1864, en Themis 1e stuk van 1864.

Wij willen het tegendeel verwachten, maar al werd die verwachting niet vervuld, dan zou zulks al weder niet de schuld van de wet van 1864 zijn, doch van eene gebrekkige of ondoelmatige uitvoering.

Het weldadige van de hoofdbeginselen der wet komt vooral uit, wanneer wordt gelet op den toestand, waaraan die wet een einde moest maken.

Duidelijk heeft de heer van Bosse in de reeds aangehaalde brochure aangetoond, dat het vroegere finantieël beheer, niet door de wet beheerscht, heeft geleid tot schromelijke verwarring in de boekhouding, en dat in den toestand, zooals die toen was, het van den minister afhing, het batig slot in te krimpen of uit te zetten naar goedvinden.

Wel heet het, door het werk van Money bekend geworden, te kort van 123 millioen door nasporing van beambten opgehelderd, maar in de daaromtrent overgelegde stukken is wel wat gereedelijk door de tweede kamer berust.

Hoe over het verbindende eener begrooting werd gedacht, blijkt uit het antwoord in der tijd gegeven door een directeur, dat openbare werken zich schier niet vooruit lieten ramen; de uitgaven werden niet zoo zeer geregeld naar de begrooting als de begrooting gebogen naar de gedane uitgaven.

Jaren lang bleven de rekeningen achterwege; en dan nog werd de begrooting daarnaar gewijzigd. Bij besluit van den gouverneur-generaal van 6 januari 1869 nº. 14 werd de begrooting van 1863 nog veranderd, en even zoo die van 1864 bij besluit van 1 januari 1871 nº. 18 en die van 1865 en 1866 in 1870 en 1871. Zie koloniale verslagen van 20 september 1869 bladz. 91, 19 september 1870 bl. 93 en 18 september 1871 bl. 125.

Hoe bezwaarlijk tot de kennis van de definitieve uitkomst van een dienstjaar was te komen, herinnert zich ieder die de vroegere aantooningen en remiserekeningen heeft nagegaan. Herhaaldelijk werden suppletoire rekeningen voorbehouden, nadat geraamde posten in eene eerste rekening waren gebracht. Bij inzage der bijlage EE van het op 26 november 1866 ingezonden koloniaal verslag, ontwaart men, wat al opheldering en ten slotte noodig waren.

De algemeene boekhouding, volgens reglement van 1829 nº. 99, was in 1867 slechts gevorderd tot de afsluiting der boeken

van 1857. Men heeft die boekhouding tot en met 1861 voortgezet, en ze toen maar gestaakt, grootendeels gemakshalve.

De achterstand in het onderzoek der verantwoordingstukken en het afsluiten der rekeningen over 1863 tot en met 1866 is zóó aanzienlijk, dat tot opruiming daarvan buitengewoon personeel is te werk gesteld, reeds in 1867. In 1869 zijn 26 commiesen meer bij de Rekenkamer aangesteld, en werd tevens bericht, dat reeds sedert eenigen tijd bij het werk der liquidatie het beginsel werd betracht, om aanmerkingen van onbeduidenden aard ter zijde te laten. Een depêche van 13 juli 1871 (zie koloniaal verslag van 1871 bl. 57 en 128) bericht, dat het nazien der verantwoordingstukken en het afsluiten der begrootingen over 1866 en vroeger, nog gedurende 1872 zal moeten worden voortgezet. Daarbij gelden alleen de vroegere comptabiliteits-verordeningen. De wet van 1864 is daarbij buiten spel. Alleen heeft die wet den achterlijken toestand aan het licht gebracht, en de volledige werking dier wet wordt door die achterlijkheid voortdurend belemmerd. De verantwoording over 1867 kan eerst volgen nadat de saldo's over 1866 en vroeger vast staan. De verschillende cijfers, die daaromtrent van tijd tot tijd van regeringswege zijn medegedeeld, staven alleen, dat er nog in 1872 groote onzekerheid over die saldo's, anterieur aan den 1 januari 1867, bestaat. De wet van 1864 zal zeer weldadig werken, wanneer het mocht gelukken, na eindelijke opruiming van zóó vele onordelijkheid, voortaan met en door die wet regelmaat en zekerheid in het geldelijk beheer te doen heerschen.

Wij sluiten daarbij niet uit, dat de wet in verscheiden onderdeelen worde herzien, en vertrouwen, dat de verdienstelijke arbeid van de heeren Mossel en Gonggrijp daarbij zal worden benuttigd. Wanneer de rekening en verantwoording over 1867 zal zijn ingekomen, zal echter eerst het tijdstip naderen, om tot eene wetsherziening over te gaan, die ofschoon reeds door een minister in 1867 min of meer uitgelokt, nog niet, of eerst zeer onlangs, uit Indië schijnt te zijn voorgesteld. Bij de vaststelling toch van het slot van rekening over 1867 zal meer aan den dag komen, en ook de ondervinding leeren, wat in meenig opzicht nog ontbreekt en aanvulling of verbetering behoeft.

Den Haag, den 25 april 1872. BACHIENE.

VARIA.

Te midden van de loftuitingen welke ons vaderland door de Europeesche pers zijn toegezwaaid, bij gelegenheid van het feest der onafhankelijkheid, werd een onaangename wanklank gehoord. Wij bedoelen niet de protesten van inheemsche of naburige ultramontaansche drijvers, die liever de vernieling der Fransche protestanten dan de inneming van den Briel, liever de Spaansche dwingelandij dan de Nederlandsche vrijheid wilden gevierd hebben. Die protesten dienden slechts als repoussoir voor de schitterende tafereelen waarin ons volk zijn edele hoedanigheden vertoonde; zij waren de schaduwen, die de lichtzijde en de beteekenis van het feest des te meer deden uitkomen.

De wanklank was een artikel van de Engelsche Morning Post over de Javanen, naar aanleiding van een memorandum van den heer M'Lean, Britsch consul te Batavia, ter bestrijding van een vroeger ongunstig betoog van dat blad over onze koloniale politiek.

De heer M'Lean beweerde, dat zoo de toestand der inboorlingen op Java in geenen deele volmaakt is, men dien gerust kan vergelijken met het lot dat aan de inboorlingen in andere overzeesche bezittingen is beschoren. „In geen andere kolonie", schreef hij verder, „gaat de zorg voor hun individueel welzijn zoo verre. Van eene ternederdrukkende slavernij bestaat niet de geringste schaduw. Belastingen worden geheven in geld en in arbeid; de laatste heet heeredienst, of arbeid door het bewind geëischt, en beide zijn hoofdzakelijk gegrond op den eigendom van den bodem. Deze heeredienst is tegenwoordig beperkt tot een maximum van één dag van elf uren per week ten be-

hoeve van werken van algemeen nut, zooals wegen, bruggen, dammen, dijken enz., en tot het verleenen van huisdiensten aan de inlandsche hoofden. Alle arbeid die gevorderd mag worden is nauwkeurig bepaald, en telken jare wordt er eene vermindering in gebracht, en geen bouwmateriaal of andere goederen mogen van de bevolking afgedwongen worden, zelfs wanneer betaling wordt aangeboden.

„De inboorling is verder verplicht suikerriet aan te planten als eene vergoeding voor den hem afgestanen grond, voor welk aanplanten hem betaling wordt gegeven. Van 1878 af zal de uitgestrektheid gronds, onder bebouwing in verplichten arbeid, jaarlijks met een twaalfde verminderd worden, zoodat in 1890 deze verplichting, wat de suiker betreft, zal hebben opgehouden.

„Koffie wordt ook geteeld door arbeid in heeredienst. De oogst wordt aan het gouvernement geleverd tegen 13 gulden per picol, welke prijs niet veel minder is (de onkosten van het kapitaal niet medegerekend) dan de verbouw een privaten planter zou te staan komen. De inboorling-planter betaalt geen grondrente voor den grond aldus met suikerriet en koffie beplant. Het is in alle opzichten onjuist te zeggen, dat de inboorling zou overgeleverd zijn aan de willekeur van inlandsche tirannen, aan eene ontaarde priesterschap en aan roofzuchtige wetten en instellingen.

„De Mohamedaansche priester heeft geen ander gezag over de bevolking dan een invloed als alle geestelijken in alle landen uitoefenen, en tegen misbruiken van dezen invloed wordt zorgvuldig gewaakt en ze worden strengelijk gestraft.

„De administratie is in handen van Hollandsche beambten, die echter, in hunne aanraking met de inlandsche bevolking, verplicht zijn zich te bedienen van de tusschenkomst der inlandsche hoofden. Al hunne handelingen staan onder contrôle en zijn geregeld volgens vastgestelde verordeningen.

„In schier alle districten bestaan hospitalen voor de inlanders, en, bij het uitbreken van epidemische ziekten, worden Hollandsche geneesheeren naar de dorpen gezonden, om de zieken te verzorgen [1]).

---

[1]) In de geheele residentie Bezoeki zijn slechts twee Europeesche geneesheeren en een paar inlandsche dokters. Dezen zullen 't wel wat druk hebben in de legio districts-hospitalen, welke als met een tooverslag door den heer M'Lean, op het papier, zijn te voorschijn geroepen!

„Zendelingen worden vrijelijk toegelaten; vooraf echter zijn zij verplicht het bewijs te leveren, dat zij in staat zijn de landstaal te spreken. Zij leven gerust te midden der Mohamedaansche bevolking, die hen eerbiedigt zoo zij het verdienen, doch wier gehechtheid aan hunne leer niet blijkt veel toekomst te beloven voor den Christelijken godsdienst.

„Het gouvernement houdt zich volstrekt onzijdig op het punt van godsdienst, alleen wakende tegen buitensporigheden, van welken aard of van welke secte ook. Het is volstrekt onwaar, dat misbruik van de wetten op de heeredienst-arbeid tot manslag, zelfmoord zou hebben geleid."

Ten slotte, vraagt de heer M'Lean, als het stelsel van gouvernements-arbeid zoo slecht werkte als in de Morning Post werd gezegd, hoe is het dan te verklaren, dat de inlandsche bevolking snel toeneemt en dat bij haar in voeding, kleeding en woning eene voortdurende verbetering is waar te nemen?

Tegen deze beschouwingen nu kwam een inzender, zich teekenende Viator, in de Morning Post, op. Dat de toestand van den inboorling op Java inderdaad veel te wenschen overlaat, meende hij in de eerste plaats te kunnen bewijzen door het memorandum zelf van den consul, die onder anderen constateert dat er gedwongen arbeid onder den naam van heerediensten bestaat. De inlander is — zoo zegt hij — gedwongen hoogstens één dag van elf uren per week dien arbeid te verrichten, ten behoeven van werken van openbaar nut. Viator is van gevoelen, dat die ééne dag van elf uren werken in een brandend heet klimaat, heel veel heeft van twee dagen bepaalde slavernij (downright slavery). Er is bovendien meer gedwongen arbeid. De heer M'Lean toch zegt: „verder is de inboorling verplicht suikerriet aan te planten;" — „Koffie wordt ook verbouwd in gedwongen arbeid." Door den consul wordt mede de juistheid erkend van de aanmerkingen omtrent het stelsel hetwelk door het gouvernement wordt gehuldigd ten aanzien der zendelingen. „Of staat het niet schier met een verbod van toelating gelijk," vraagt Viator, „dat zendelingen, voordat zij vrijelijk worden toegelaten, verplicht zijn het bewijs te leveren in staat te zijn de landstaal te spreken." Weinig zendelingen toch zullen de zoo moeilijke talen, die in den Indischen Archipel worden gesproken, meester worden en aan de voorwaarde kunnen voldoen, gesteld door een gouvernement, dat, om de woor-

den des heeren M'Lean te bezigen, „zich volstrekt onzijdig houdt op het punt van godsdienst, alleen wakende tegen buitensporigheden van welken aard en van welke secte ook." Men kan zich gemakkelijk een denkbeeld maken, zegt Viator, wat dat woord „onzijdig houden" beteekent, hoe „buitensporigheden" worden geinterpreteerd, „door een koloniaal gouvernement, wiens „grootste en hoogste eisch schijnt te zijn het batig slot te doen „voortduren, dat door den gedwongen arbeid (involuntary „servitude) op Java elk jaar in de schatkist van Nederland „vloeit."

Viator beroept zich op het werk van den graaf de Beauvoir, Voyage autour du monde, waarin in de duidelijkste bewoordingen wordt gesproken van de noodlottige uitwerking, die de „inhalige" (grasping) politiek op den toestand der inboorlingen uitoefent, — en op hetgeen in Max Havelaar wordt verhaald van het treurig lot van den Javaan. „Ik ken Neder„land en de Nederlanders eenigermate," zegt Viator ten slotte, „ik ben een groot bewonderaar van hun heldenmoed in het „verleden, hunne energie, intelligentie en maatschappelijken „vooruitgang in het heden, en ik hoop dat een land, dat onder „zijn burgers zulke edele en philantropische mannen telt, zich „spoedig zal zuiveren van het gewis hoogst oneervolle, dat zijn „koloniaal wanbestuur in de Oost zoo langen tijd over zijn „naam gebracht heeft."

Zij, die de toestanden in de binnenlanden van Java kunnen gadeslaan, moeten, helaas! erkennen dat het pessimisme van Viator meer de werkelijkheid nabijkomt dan het optimisme van den heer M'Lean, en dat zijn „memorandum" veeleer eene geslaagde proeve van hoffelijkheid voor de regering, bij welke hij als consul is geaccrediteerd, dan als een trouwe schets van de sociale toestanden der inlanders, kan beschouwd worden. Voorzeker, elders, zelfs in het groote koloniale gebied van Engeland zijn leelijke vlekken aan te wijzen. Men denke slechts aan den bruinen koeli-handel, dat verre van een onschuldig, vrijheidlievend bedrijf is en, ongelukkig genoeg, in Nederland ter navolging wordt aangeprezen. Toch doen wij voorzichtig ons niet te veel aan vergelijkingen met overzeesche bezittingen te wagen, waar, gelijk op Ceylon en Mauritius, inlanders en Europeanen gelijke rechten en vrijheden genieten, kinderen van kleurlingen en Engelschen door elkander op de banken zitten en niet zelden

blanken voor een bruinen rechter te recht staan. Maar al werd bewezen dat het elders ook slecht is gesteld met de inboorlingen onder het gezag van vreemde overheerschers, het zou volstrekt niets afdoen tegen de stelling, dat het vrijheidlievende Nederland jegens zijne Javasche onderdanen andere plichten heeft te vervullen, dan hen in heeredienst te laten arbeiden in de suikerriet- en koffietuinen en aan werken van openbaar nut en op het punt van godsdienst zich volstrekt onzijdig te houden.

Eindelijk zullen de koffieplanters in de Preanger Regentschappen, even als die der overige residentiën, voor hun koffie 13 gulden per picol aan de lands-inkooppakhuizen bekomen. Voortaan zal er volkomen gelijkheid zijn bij den mantri-goedang, zoowel voor den armen Sundanees uit het westen, als voor den meer gelukkigen Madurees uit het oosten van Java. Toch zou men zich bedriegen, indien men in deze gelijkstelling tevens de hoogste gerechtigheid wilde zien.

Gelijk loon is dan alleen gelijk recht, wanneer het strekt tot vergoeding van gelijken arbeid, van gelijke inspanning. Bij de waardeering van de gedwongen kultuur-werkzaamheden wordt dit te dikwerf over het hoofd gezien; en evenwel, men moet het bekennen, is de quaestie niet hoeveel wordt uitbetaald, maar of den arbeid door de uitbetaling wezenlijk wordt beloond. Eene vergelijking van de uitkomsten der koffie-kultuur in Oost- en West-Java zal 't duidelijk doen uitkomen.

Een gelijke vergoeding, per picol koffie, in Pasoeroean en in de Preanger, geeft toch voor de planters in die beide residentiën aanzienlijke verschillen. Pasoeroean telt tien koffiedistricten met 31,824 plantende gezinnen; de Preanger hebben vijf en vijftig districten met 84,672 koffieplantende gezinnen. Gedurende een tijdvak van twaalf jaren (1853—1864), produceerde Pasoeroean 2,129,601 picols koffie, de Preanger 1,835,157. De planters in de eerste residentie zouden dus, tegen *f* 13 per picol, in die twaalf jaren, ontvangen hebben, per gezin, ongeveer 870 gulden, of te samen *f* 27,684,813; die in de Preanger, tegen denzelfden inkoopprijs, slechts *f* 281.50, of te samen *f* 23,857,041 [1]).

[1]) Werkelijk werden, in die twaalf jaren, voor inkoop van koffie aan

De planters in Pasoeroean oogstten echter bestendig van een aanzienlijk minder aantal boomen dan die in de Preanger: in 1864 de eersten van 28 milioen, de laatsten van ongeveer 51 millioen boomen. Iedereen weet buitendien, dat voor den koffieplanter de oogst oneindig minder bezwarend is bij kampong-, bosch- en paggerkoffie, dan in geregeld op hoog gezag aangelegde tuinen. In dit opzicht bestaat er evenzeer een aanmerkelijk verschil tusschen Pasoeroean en de Preanger. Hier moest in 1864 geplukt worden van niet minder dan 43 millioen boomen in tuinen; dáár van slechts ruim 3 millioen in tuinen. In Pasoeroean werd gemiddeld één picol koffie verkregen van 149 boomen; in de Preanger, slechts één picol van 464 boomen. In Pasoeroean had ieder gezin gemiddeld te onderhouden 862, in de Preanger 727 boomen. Werkelijk verdiende dan ook elk gezin gemiddeld in 't jaar, in Pasoeroean *f* 54.91; in de Preanger *f* 6.70.

Ofschoon de planters in Pasoeroean, ieder voor zich 135 boomen meer dan die in de Preanger hadden te onderhouden, kost hun onderhoud en pluk in de verste verte niet de inspanning die van de Preangerezen wordt gevergd. Het feit, dat ieder gezin in Pasoeroean slechts 112 boomen in tuinen, en daarentegen in de Preanger 563 in tuinen heeft te verzorgen gehad, maakt dit reeds duidelijk voor ieder die slechts oppervlakkig bekend is met de bezwaren der gedwongen koffie-kultuur in geregelde aanplantingen. Maar bij den zwaarderen arbeid voor de tuinkoffie, komen de groote afstanden van vele tuinen van de woningen der planters.

Sedert lang zuchten de Preangerezen onder de buitensporige centralisatie welke aan de gedwongen koffie-kultuur in hun gewest is gegeven. Zoo heeft, bij voorbeeld, het district Oedjoeng Broengkoelon slechts één tuin, waarbij 44 dessas zijn ingedeeld; van die 44 dessas zijn enkele op 1—2, andere op 7, 8, 9, maar de meeste op 10, 12 en 14 palen van den tuin verwijderd. Het district Tjilokotot heeft mede één tuin voor 65 dessas. De districten Pesser Maleber, Tjikondang en Djampang wetan, met

---

de planters, door het gouvernement, besteed: *f* 20,226,021 in Pasoeroean; en slechts *f* 7,109,076 in de Preanger Regentschappen. De inkoopprijzen varieerden, van 1853—1864, in de eerste residentie van *f* 8.40 tot *f* 11.50 per picol; in de laatste van *f* 3.15 tot *f* 5.75.

62 dessas, planten evenzoo in één tuin en de afstanden der dessas loopen uit een van 1 en 2 tot 31 palen. Elders heeft men, omgekeerd, groepen dessas, die in twee, in drie, tot in negen en tien tuinen planten. Onder anderen, in het district Soetji; in dat district planten 26 dessas in de tuinen Tjiakar, Tjinoempang, Tjikoneng, Tjihalimoen, Tjiharad, Wangoen, Tjiraab, Tjibingbing, Tjipakoe en Sindang-palai, en iedere dessa heeft in elk dezer tien tuinen een aandeel.

De vereeniging van vele dessas in één tuin is even bezwarend voor de planters als het planten van één dessa in verschillende tuinen. De centralisatie verplicht de planters op groote afstanden te planten en te oogsten; met de indeeling van één dessa in onderscheidene tuinen verkrijgen de planters aandeelen die ver uit een liggen. Deze bezwaren, hoe gevoelig ook voor de planters, zijn onafscheidelijk van het koffiestelsel in de Preanger. Het is thans zoo ver gekomen dat bijna 25 millioen boomen buiten de zes en 11 millioen boomen buiten de twaalf palen van de kultuurplichtige dessas liggen.

Niemand die bekend is met de koffie-kultuur zal beweren, dat tuinen die verder dan zes palen liggen, behoorlijk verzorgd en geplukt kunnen worden door heen en weêrtrekkende arbeiders. Om zes palen van huis en terug te gaan, heeft de planter minstens vier, zoo niet, in hoog gebergte, zes uren noodig; dit is een halve dag die hij op weg doorbrengt. Als hij nu onder de meest gunstige omstandigheden, dat is met droog weder, nog vijf uren werkt, kan hij niet meer dan 50 jonge boomen, en, zijn het vruchtdragende, 100 verzorgen. In den pluktijd, bij een redelijken oogst, kan een handige plukker niet meer dan van 10 boomen in één dag de rijpe vruchten verzamelen en moet hij ongeveer 15 malen plukken eer de oogst is afgeloopen, die, ongelijk rijpende, vier of vijf maanden duurt. Hoe nu als de afstanden zijn 10, 20, 30 of 40 palen, gelijk dit voor vele kultuurplichtigen het geval is? Hoe onder zware regens, met slechte wegen en geen plaatsje om zich te bergen?

Ook daarop is een redmiddel gevonden, doch, dat al weder nieuwe ongelegenheden aan de plantende gezinnen berokkend. Te midden van vele tuinen moeten zij loodsen, pratags, oprichten, waar zij gedurende den pluktijd overnachten. Deze etablissementen zijn verschillend gebouwd; enkele bevatten twee rijen goede woningen met een breeden weg tusschen beide en

zekere uitgestrektheid geaplaneerd terrein voor iedere woning. Men vindt er tevens verschillende pasangrahans bijgebouwd, als een voor de Europeesche ambtenaren en voor den regent, een voor den hoofdgecommitteerde, een voor den wedono, een voor mindere hoofden. Andere bestaan uit meer groote loodsen, waar de bevolking, mannen, vrouwen en kinderen door elkander, verblijf houdt gedurende den pluktijd.

Het leveren en aanvoeren der materialen voor die loodsen geschiedt natuurlijk door en op kosten der planters. Evenzoo zijn zij verplicht te zorgen voor hunne voeding in de tuinen. Niet allen kunnen zich bestendig van den noodigen voorraad voorzien. Deze zijn genoopt bij anderen te leenen, waardoor zij vaak meer schuld maken dan zij uit hun aandeel in den koffie-oogst kunnen afdragen, en, bij gevolg, al dieper en dieper tot armoede, kommer en gebrek vervallen.

In een woord, het koffiestelsel in de Preanger Regentschappen was en is nog zoo rampzalig voor de planters, dat, in stede van de mindere betaling die hen tot dus verre werd uitgekeerd, zij twee maal zoo veel per picol zouden moeten bekomen als, bij voorbeeld, in Pasoeroean, om geacht te worden met de planters daar, eene eenigzins gelijke verdienste te genieten. Want, indien de algemeene uitkomsten der koffie-kultuur in den oosthoek zooveel gunstiger zijn dan in de Preanger, wijte men dit niet, zoo als vaak geschiedt, aan klimaat en bodem. Vele Preanger landen behooren tot de prachtigste koffie-landen. Het stelsel alleen is oorzaak dat er de slechtst mogelijke partij van getrokken wordt, en dat, zelfs tegen eene betaling van 13 gulden per picol, de bevolking niet bij die kultuur kan welvaren.

Ziedaar, hoe gelijke betaling niet altijd gelijke gerechtigheid is.

Naar aanleiding van het uitmuntend betoog van den generaal van Swieten over de rietslagen bij het Nederlandsch-Indische leger (zie de januari-aflevering), bevat het Soerabaiasch Handelsblad een artikel, geteekend E, dat de strekking heeft om de wijze waarop de generaal, als gouverneur van Sumatra's Westkust, de dronkenschap bestreed, te laken en bespottelijk te maken.

De schrijver begint met te zeggen: „Zonder twijfel is dronkenschap een tamelijk algemeen euvel van onze Europeesche mindere militairen; en daar zij de vruchtbare bron is van veel kwaad, de ijverige aanvulster der strafkamers, hospitalen en kerkhoven, de voorgangster voor krijgsraden en executie-pelotons, zoo is ieder die naar zijn beste vermogen werkzaam is, om die ramp te bestrijden, den lof waardig van allen die het met het leger, met de maatschappij, met de menschheid wel meenen. Die lof komt, onzes inziens, den generaal van Swieten ten volle toe; hij heeft steeds ijverig en eerlijk getracht de dronkenschap te bestrijden en het zedelijk gehalte zijner ondergeschikten te verbeteren."

Zonderling genoeg, na deze premisse, haast de schrijver zich den generaal te hekelen over zijne welgemeende en, gedurende zijn bestuur, welgeslaagde pogingen tot wering der dronkenschap. Nog zondelinger is zijn afkeuring van die pogingen, omdat E. de afschaffingszaak alleen laakt, op grond dat er militairen zouden geweest zijn die onthouding huichelden, maar in het geheim zich geregeld aan sterken drank te buiten gingen.

Wij wisten niet dat erkende deugden geen aanmoediging verdienden, alleen om te voorkomen dat er gehuicheld wordt. En nog hebben wij de illusie dat verreweg de meeste soldaten van het Indische leger te cordaat en te openhartig zijn, om, uit vrees voor huichelarij, eene werkelijk goede zaak wanhopend op te geven.

Goed beschouwd, is het den schrijver te doen om een eigen stokpaardje. Geen afschaffinggenootschappen zullen baten, meent hij; maar men beginne, zegt hij, met veel geld te besteden om ieder soldaat een nette villa, met badkamer en salon te bezorgen, waar hij genoegelijk en rustig lezen of studeren kan en waar hij zich niet aan buitensporigheden zal overgeven.

Jammer dat dit prachtig denkbeeld moeielijk te verwezenlijken valt. Utopie voor utopie, gelooven wij althans dat er meer kans bestaat om, door overreding en goed voorbeeld, den Europeeschen soldaat in Indie het misbruik van sterken drank af te leeren en daardoor alleen reeds zijn materielen en zedelijken toestand te verbeteren.

Het is een natuurlijk verschijnsel, door alle staathuishoudkundigen erkend, dat, naar mate een voorwerp wordt begeerd, pogingen in het werk worden gesteld om die begeerte te bevredigen.

De werking van deze economische wet is tegenwoordig op treffende wijze waar te nemen met betrekking tot de productie en den handel van de koffie.

Slechts weinige landen zijn er, waar de koffieboom gedijt en de overigens onvermijdelijke voorwaarden van productie, zooals: eene nijvere bevolking, orde, veiligheid, middelen van gemeenschap, aangetroffen worden. Behalve Arabië, wordt tot heden de koffie-kultuur alleen gedreven in Brazilië, Ceylon, Java, Sumatra en in enkele hooge streken van het vaste land van Indië.

Daarentegen is het koffieverbruik in de laatste vijf-en-twintig jaren extensief en intensief, aanzienlijk toegenomen. In Europa vermeerderde het getal der verbruikers in alle staten niet alleen in verhouding tot den aanwas der bevolking en hare hoogere welvaart, maar ook de spoorwegen zijn het middel geworden om het koffiedebiet te doen doordringen tot velerlei localiteiten die het in 't geheel niet, of zeer weinig kenden vóór het versnelde en goedkoopere transportmiddel. In Noord-Amerika is evenzeer het koffiegebruik aanmerkelijk toegenomen met de snelle ontwikkeling die in de verschillende staten van den grooten republikeinschen bond valt waar te nemen.

Van daar rijzende prijzen, voorzeker de voornaamste prikkel om de productie te vermeerderen. Inderdaad, is de productie toegenomen, in alle productie-plaatsen, behalve in die gelegen in den Nederlandsch-Indischen Archipel. Brazilië, met eene beperkte bevolking, is nogthans er in geslaagd den eersten rang te verkrijgen. Het voldoet aan de klimmende aanvragen van Noord-Amerika en verzendt buitendien zulke groote hoeveelheden koffie naar Londen dat deze wereldstad de grootste koffie-markt is geworden.

De gereede en voordeelige afzet van dit product is de aanleiding van steeds nieuwe ondernemingen om in de klimmende aanvragen te voorzien. Volgens de nieuwspapieren werd, dezer dagen, te Londen weder eene maatschappij opgericht met een kapitaal van 250,000 pond st. (3 millioen gulden), in 25,000 aandeelen van 10 pond st. (*f* 120) elk. Deze maatschappij stelt zich ten doel: het aankoopen van koffie- en katoenplantages in Brazilië, en daar dit land gebrek heeft aan handenarbeid, zal

de maatschappij, ingevolge een met de Braziliaansche regering gesloten contract, zich tevens belasten met het aanvoeren van 10,000 Europeesche emigranten in Brazilië.

Men weet, dat in Britsch-Indië vele voor de koffie-kultuur geschikte gronden voor die kultuur zijn ingenomen en dat men er voortgaat met bereikbare streken op te sporen voor nieuwe koffie-aanplantingen. Over eenige jaren zal daar de productie niet onbelangrijke cijfers vertoonen. Want, hoe energiek de vrije ondernemingsgeest der Engelschen werkt, bewijst het eiland Ceylon. In 1837 bedroeg de koffie-oogst daar slechts 34,164 centenaars. In 1870 werden één millioen centenaars, of ruim het twintigvoudige, verkregen, van ruim 1000 tuinen of plantages, welke gesamenlijk eene oppervlakte beslaan van 77,000 hectaren. De kultuur en de bereiding zijn er volkomen gescheiden. De aanplant, het onderhoud der tuinen en de pluk geschiedt, onder het toezicht van 800 Europeanen, door 200,000 inlandsche arbeiders, die, ieder, ongeveer 500 boomen uitnemend verzorgen, doch tevens goed worden beloond. De bereiding is te Columbo geconcentreerd in 32 inrichtingen, die met stoommachines van 600 paardekracht en 20,000 menschen den geheelen oogst afwerken.

Op Java en Sumatra alleen is niets waar te nemen van de gevolgen der wet van verhoogde aanvraag op de algemeene koffie-markt. Java brengt steeds gemiddeld 800,000 picols, Sumatra gemiddeld 150,000 picols koffie voort, en nog denkt de regering er niet aan het stelsel los te laten, dat de productie belemmert op de twee eilanden, die, onder normale omstandigheden, de meeste koffie van geheel de wereld zouden produceren. Nog altijd treft men verdedigers aan van het bekrompen en ellendig koffie-monopolie, de eenige oorzaak van den stationairen toestand der productie onder voorwaarden, van welke onze beter geïnspireerde mededingers meesterlijk partij trekken om ons voorbij te streven.

Omtrent de djakat, zoo uitnemend door den heer P. J. Veth behandeld in de juni-aflevering van den vorigen jaargang, I, bl. 451 en volgende, wordt ons bericht, dat, voor zooveel de Minahassa betreft, die belasting alleen wordt geheven te Tondano, en wel in de kampong Djawa, bewoond door ± 300 Javanen

en hunne afstammelingen, staande onder het hoofd Hadjili Kjahi Madja, den zoon van den bekenden priester van dien naam, die in 1829 of 1830 naar de Minahassa werd verbannen. De djakat is niet bekend bij de Mohammedanen in de strandplaatsen.

Van de vier soorten (djakat tatanawan, kewan, masselaka en tedjareh) is alleen in gebruik de djakat van veldgewassen. Onder deze gewassen is rijst het voornaamste, en bedraagt de djakat $^1/_{10}$, waartoe echter een minimum van 100 gantang moet worden verkregen; vervolgens maïs, evenzoo $^1/_{10}$ van minstens 10,000 stuks; en dan katjang, ook $^1/_{10}$ van minstens 300 gantang. Van deze twee laatste producten wordt echter zelden de djakat geheven, daar er weinig personen zijn, die zooveel maïs en boontjes (de Arachis hypogea) bekomen. Ontbreekt er slechts 1 gantang padi of 1 stuk miloe, dan mag er geen djakat gevorderd worden.

De djakat wordt gewoonlijk na afloop van den oogst ingezameld door de amils, waarvan er drie zijn, één die rondgaat, één die in ontvangst neemt en één die opschrijft. Zij zijn niet van de djakat vrijgesteld als de opbrengst hunner velden voldoende is. Voor hen is een derde gedeelte; de andere twee derden dienen voor reizigers en proselieten, in zeer enkele gevallen tot ondersteuning van armen.

ERRATA. — Door den spoed waarmede de vorige aflevering is afgedrukt, zijn eenige zinstorende fouten gesloopen in het stuk van den heer v. V., op bl. 335 en 336. Zoo staat er: aantal bepaalde, voor beplante tegals; verder dat de landrente bij den controleur, in plaats van bij den ondercollecteur moet gestort worden, eindelijk dat het dessa-hoofd een inkomen had van *f* 3 tot 4000 's jaars van zijn koffietuinen door ze voor de hulp, in stede van voor de helft van het product, te laten plukken.

Britsch Indië voorheen en thans.

Empire in Asia, how we came by it, a book of confessions, by W. M. Torrens, M. P. — Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India, during the year 1869—70. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 15 May 1871.

De overheersching van Aziatische volken door Europeanen blijft een hagchelijk vraagstuk. Zelfs indien de overheerschende natie, alle partijinzichten ter zijde stellende, en met den meest mogelijken goeden wil bezield, er naar streefde om het tot een bevredigende oplossing te brengen, zou het nog zijn eigenaardige moeielijkheden opleveren. Welke richting men insla, altoos zal men groote bezwaren ontmoeten. Pas de beginselen van Westersche beschaving toe, en gij zult stuiten op de vooroordeelen van hen die uwe weldaden niet begrijpen, er u niet om vragen, er u niet dankbaar voor zullen zijn. Kies de tegenovergestelde partij, stel u ten doel het onwrikbaar behoud van de toestanden welke gij aangetroffen hebt, de taak zal er niet gemakkelijker door worden. Het vestigen van een Europeesch gouvernement in een Aziatische maatschappij is reeds eene revolutie; het overgaan van het wetgevend en besturend gezag in handen van vreemdelingen — een element van duurzame stoornis in de autonomisch gewrochte orde van zaken. Een dergelijk gouvernement kan zijn eigen denkbeelden niet geheel verloochenen om de begrippen der overheerschten over te nemen, en evenmin als het zich kan vereenzelvigen met de voormalige inheemsche gezaghebbenden, behoeft de Aziaat, op zijn beurt, slechts zijn vreemden meester te aanschouwen om gewaarwordingen te gevoelen,

die hem, zonder de komst van den Europeaan, niet zouden verontrust en vernederd hebben.

Bij de intrinsieke moeielijkheden om volken te beheerschen, die eeuwen vóór ons, een anderen vorm van beschaving dan den onzen verwezenlijkten, komen die, welke de gewetenlooze staatkunde der veroveraars aan hunne nakomelingen hebben nagelaten. Overal, in het verre Oosten zoowel als in de nieuwe wereld, waar Europeanen koloniale rijken hebben gesticht, gingen zij te werk met de ruwheid van barbaren en de trouweloosheid van geslepen bedriegers. Overal zijn die rijken gegrondvest op gruwelijke ongerechtigheden, op schandelijke wandaden, wel geschikt om eenvoudige, aan redelijke instellingen gehechte inlanders met afgrijzen te vervullen voor de vertegenwoordigers der christelijke beschaving. De herinnering aan dien oorsprong van het uitheemsch gezag, aan zijn spolierend karakter, gaat zoo spoedig niet verloren. Het eene geslacht erft haar van het andere, en, buitendien, al onthoudt men zich tegenwoordig van buitenspoorigheden die vroeger de koloniale besturen kenmerkten, er is een traditie, steeds werkzaam, van miskenning der wezenlijke volksbelangen, van gedurige achterstelling dier belangen bij hetgeen de overheerschers voor hun eigen veiligheid en voordeel noodig achten.

Koloniale regeringen, die waarlijk populaire regeringen mogen genoemd worden, zijn nergens te vinden. Zóó ver hebben het de overheerschende natiën nog niet gebracht. Hetgeen men wel waarneemt is haar grootere vatbaarheid om het verleden en het heden hunner Oostersche onderdanen te overzien in het breede licht der geheele waarheid. Het bekrompen nationaliteits-gevoel, dat geen kritiek duldt en steeds het succes toejuicht, onverschillig door welke middelen het werd verkregen, verdwijnt uit hare koloniale litteratuur. Geschiedschrijvers en publicisten beijveren zich de aandacht te vestigen meer op het leed der overheerschten, dan op het lief der overheerschers; minder op den roem der grondleggers van de overzeesche Europeesche rijken, dan op het treurig lot der vaak onschuldige slachtoffers hunner heersch- en roofzuchtige ondernemingen.

Aan dien meer humanen geest hebben wij het merkwaardig werk te danken, waarin het parlementslid Torrens de misdaden brandmerkt welke de vestiging en de uitbreiding van het Europeesch gezag op het vaste land van Indië kenschetsen. Het is

echter niet de eerste maal dat Engelschen voor de belangen en rechten der Indiërs opkomen tegen de almachtige bewindhebbers die over hen den staf zwaaiden. In de vorige eeuw nam zelfs het publiek deel aan de hevige debatten over de handelingen van Clive en Warren Hastings. Burke en Sheridan vereeuwigden hun naam door de welsprekende verontwaardiging waarmede zij tegen het bestuur van deze Compagnie's dienaren opkwamen; en het mag niet ontkend worden, dat belangstelling der Engelsche natie in Indië, in onzen tijd, den val van dat souvereine handelsligchaam heeft beslist. Toch schijnt het noodig voor onze buren om telkens herinnerd te worden aan hetgeen in het verre Oosten werd misdreven en daar goed te maken valt. Zoo ligt verflauwt de belangstelling, terwijl het oude kwaad voortwoekert en nog bestendig zijn gevolgen doet gevoelen.

De eerlijkste staatkunde is reeds moeielijk met de zedekunde in overeenstemming te brengen. Hoeveel te meer geeft zij voedsel aan de voldoening van laakbare hartstochten, wanneer zij ten doel heeft de verovering van veraf gelegen grondgebied, het onderwerpen van verwijderde vorsten en volken, en de acteurs in deze groote dramas personen zijn die door niets in toom worden gehouden! Niet alleen sloegen de agenten der Britsch-Indische Compagnie al de kronkelpaden in van het: „verdeel en heersch;" maar de reeds op zich zelf onzuivere stelregels der politiek van Machiavelli werden door hen toegepast met een alle perken te buitengaande baatzucht en een onvergeefelijke kwade trouw tegenover vriend zoowel als vijand. Geen inlandsch vorst werd afgezet of aangesteld, geen gewest werd door verdrag of door de wapens geannexeerd, of vorsten en gewesten hadden niet alleen aan de schatkist der Compagnie, maar aan haar voorname dienaren, millioenen en millioenen op te brengen. Dikwerf hadden ondernemingen tegen inlandsche vorsten geen ander doel dan om hen van hun have en goed te berooven. Vaak was de staatkunde van uitbreiding het voorwendsel, ellendige plundering het ware motief van den gouverneur en den kolonialen raad te Calcutta. Niet zelden werden de eischen der politiek opgeofferd aan louter hebzuchtige drijfveeren.

De heer Torrens haalt hiervan treffende voorbeelden aan, onder anderen, dat van Mir Jaffir, nawab van Bengalen, Behar en Orissa. Mir Jaffir werd in 1757 door de Engelschen op den troon van Moorshedabad geplaatst, nadat zij den wettigen vorst

hadden verslagen en ter dood gebracht. Zijn verheffing werd bezegeld door een plechtig tractaat, bezworen, aan de eene zijde, onder aanroeping van: „God en den Propheet;" aan de andere, op de „Heilige Schrift en vóór den Almachtige." Mir Jaffir beijverde zich de zware verrplichtingen van dat tractaat eerlijk na te komen. Hij aarzelde niet zijne ondergeschikten uit te putten en tegen zich in te nemen om de verregaande fiscaliteit zijner vrienden te bevredigen. Zonder dat iemand te Calcutta zijn goede gezindheid betwijfelde, alleen verleid door een geldelijk lokaas, besloten, evenwel, de gouverneur en de koloniale raad om hem, op zijn beurt, van den troon te stooten. Voor een som van 200,000 pond sterling, onderling te verdeelen, verkochten zij hun trouwen bondgenoot en sloten zij, in 1760, met zijn schoonzoon, Mir Kasim, een verdrag, waarbij deze als nawab-regent (rijksbestierder) werk erkend, en Mir Jaffir zich genoopt zag als eenvoudig particulier te Calcutta te komen leven. De transactie werd niet algemeen goedgekeurd. De doordrijvers maakten toen een officieel stuk op, waarin de afgezette nawab beticht werd van allerlei misdrijven. Acht voorname personen en meer dan zeventig anderen, zou hij, onder meer, willekeurig ter dood hebben laten brengen. Maar, na het overlijden van Mir Jaffir, in 1766, erkende de raad dat al deze beschuldigingen valsch waren; dat van de acht met name aangeduide personen, nog zeven in leven waren en de achtste zijn natuurlijken dood was gestorven. De aster was slechts te baat genomen om de gepleegde eerloosheid te verbloemen.

Spoedig bleek echter dat Mir Kasim de teugels met oneindig meer klem voerde dan zijn bejaarden voorganger. Zijn scherp zuinig beheer der landsinkomsten stelde hem weldra in staat al zijn geldelijke verplichtingen na te komen en tevens een tamelijk goed georganiseerd leger op de been te brengen. Hij streefde er naar een populair regent te worden. Hij had een open oor voor de grieven van den kleinen man en beijverde zich hen recht te laten wedervaren. Dit moest hem noodwendig in conflict brengen met zijn Europeesche bondgenooten.

Onder de grieven der bevolking was er geen zoo gevoelig dan die zij ondervond van wege de Compagnie's dienaren en hun nasleep. Reeds in den aanvang van hare vestiging in Bengalen had zij van de inheemsche vorsten een firman verkregen, die hare goederen vrijstelde van alle rechten en tollen, welke op de

wegen en bevaarbare rivieren namens hen werden geheven. Op grond van dien firman, gaven de hoofden van hare factorijen licentien uit, die als een koninklijk vrijgeleide golden. De Compagnie had evenzoo het gebruik aangenomen om haar dienaren in Indie geheel onvoldoende te bezoldigen, maar hen tevens de vrijheid gegeven om particulieren handel te drijven. Die vrijheid werd spoedig de aanleiding tot verwaarloozing van des Compagnie's handel aan den eenen kant, en tot onderdrukking der inlanders aan den anderen. Aan allerlei slacht van lieden werden officieele licentien verkocht om over het geheele land goederen vrij van tollen en rechten te vervoeren. Wanneer de inheemsche tolgaarders, overeenkomstig hunne bevoegdheid, zich omtrent de echtheid der licentien wilden vergewissen en de goederen aanhielden, werden zij in hechtenis genomen, in boeien geklonken en zelfs geslagen. Op die wijze monopoliseerden de Compagnie's dienaren, ten eigen bate, den geheelen binnenlandschen handel, terwijl zij tevens de bron opdroogden, waaruit de inkomsten van het inlandsch bestuur vloeiden. Tot de geringste Engelsche agent werd gedekt door de immuniteit welke de Compagnie zich had weten te verschaffen en allen namen deel aan hetgeen bij ons voorheen morshandel werd genoemd. Groote fortuinen werden aldus in korten tijd gemaakt, niemand weet hoe, want niemand was er die de wijze hoe zij werden verkregen had te onderzoeken. Niet te vreden met de voordeelen van den onbelasten handel, gingen de Engelschen nog verder en zonden opkoopers tot diep in de binnenlanden, waar zij evenzeer weigerden tollen of rechten te betalen. In elk dorp, op elke markt onderkropen zij de inlandsche kooplieden en maakten zij zich meester van de rijst, padi, visch, stroo, bamboes en andere artikelen van algemeen verbruik. Zij dwongen de inlanders te koopen en te verkoopen tot de prijzen die zij goedvonden te bepalen en dreven hun wil met geweld door.

De hulpelooze inlanders durfden slechts zelden weerstand bieden. Toen zij bespeurden dat Mir Kasim hun belangen ter harte nam, beklaagden zij zich bij hem over de praktijken der Engelsche opkoopers en vrijhandelaren. Hij had den moed tegen de eerlooze bedrijven van die lieden krachtig te protesteren. De hoogst geplaatste Engelsche ambtenaren waren echter bij de misbruiken geïnteresseerd, zoodat, in plaats van tot een redelijk vergelijk te komen, naar de wapens werd gegrepen. Een bloedige

oorlog volgde. Mir Kasim bood dapper en volhardend weerstand; maar moest het eindelijk opgeven en zich door de vlucht naar Delhi redden, waar hij in 1777 arm stierf. De regering van Calcutta nam toen weder de toevlucht tot Mir Jaffir, die zij nog in schijn het gezag over de Bengaalsche provincien gedurende enkele jaren liet voeren om, op grond van financiele overwegingen, eindelijk die provincien onder haar rechtstreeks bestuur te brengen.

De ondernemingen tegen Benares en Oude, 1777—1780, kunnen evenzoo bezwaarlijk op rekening der harde staatkundige eischen gesteld worden. De gouddorst speelde daarbij de hoofdrol. Onder de met de Engelschen bevriende hoofden, in een tijd toen hunne inlandsche vrienden schaarsch waren en hulp en bijstand niet hoog genoeg kon gewaardeerd worden, behoorde de rajah van Benares, Bulwunt Singh. Hij was een der weelderige leenmannen van het hof van Oude, dat zich vergenoegde met de vaste schatting die hij jaarlijks als leenplicht opbracht. Uitstekend regent en knap administrateur, bevorderde hij zeer de volkswelvaart, van welke overal de kenteekenen in 't oog vielen. Hindoesche pelgrims van heinde en verre, kwamen gestadig rijke offers brengen aan de beruchte zerk, die in de heilige stad werd vereerd. De landlieden, onbekommerd, te midden der algemeene veiligheid, bebouwden hun velden als tuinen en genoten ruim de vruchten van hun onverpoosde werkzaamheid. Hun getal werd begroot op meer dan een half millioen zielen, meest welgestelde lieden, hoezeer hun heer, de rajah van Benares, doorging als een der vermogendste vorsten van Indie.

Bij het tractaat van 1775 met Oude gesloten, had de vizier zijn leenheerschap over Benares der Compagnie overgedragen, en ofschoon deze begon Cheyte Singh in al de rechten van zijn vader Bulwunt te handhaven, duurde het niet lang of zijn lot werd voor goed beslist. Hastings, gevolgd door een troepenmacht, toog naar Benares. Onder het eerste het beste onbeduidende voorwendsel, gelastte hij den resident om met twee compagnien cipayers naar het paleis van den rajah op te rukken en hem gevangen te nemen. Het was den onder-koning te doen om de schatten van den Indischen leenman. Zijn plan mislukte in zoover dat Cheyte Singh, kwaad vermoedende van den tocht van Hastings, zich in tijds uit de voeten maakte, en met zijn gezin en zijn schatten een veilige rustplaats in Gwalior kon bereiken. Zijn vervallen-

verklaring werd afgekondigd; het land aangeslagen voor een jaarlijksche schatting van 200,000 pond sterling (*f* 2,400,000) en de perceptie opgedragen aan personen hardvochtig genoeg om de inning te verzekeren. Maar de oude welvaart was geknakt, de veiligheid verdween en met haar de vroegere bedrijvigheid. De nieuwe belastingen, ofschoon strengelijk gevorderd, gaven de verwachte opbrengst niet, en twee jaar later, toen Hastings te Benares terugkeerde, vertoonde de eenmaal zoo bloeiende stad en hare omgeving het tooneel van sombere verlatenheid. Het getal der in- en opgezetenen verminderde gestadig en in 1822 werd het geschat op niet meer dan 200,000.

De teleurstelling welke Hastings te Benares ondervond, zou hij op Oude verhalen. De stokoude vorstin en de tot haar huis behoorende princessen werden beschuldigd van samenspanning met Cheyte Singh tegen de Engelschen, en omgekochte getuigen werden opgeroepen om daarvan bijzonderheden mede te deelen, die alleen bestonden in hun verbeelding of in die van hun opstookers. Hastings meende de vormen van een schijnproces te moeten in acht nemen, omdat de stervende vizier van Oude de leden zijner familie onder de bijzondere bescherming van de Engelsche regering had geplaatst en dat gouvernement zijn uiterste wilsbeschikking in der tijd had aanvaard. Aan een vast besloten daad van wreede roofzucht moest de bespotting van een zoogenaamd gerechtelijk gewijsde voorafgaan. De princessen werden niet verhoord, geen verdediger trad voor haar op om de valsche getuigenissen te ontzenuwen. Geen de minste acte van beschuldiging werd haar beteekend; een creatuur van Hastings, sir Elijah Impey, de opperste Engelsche rechter in Indie, werd geacht in dit opzicht alles gedaan te hebben wat noodig was, door eenvoudig de verklaringen onder eede (affidavits) in de Engelsche taal te Oude te stellen en naar Calcutta op te zenden.

Nadat het gerechtelijk kluchtspel was afgespeeld, begon het treurspel. Het paleis van Fyzabad werd door Engelsche troepen omsingeld, de begums werd aangezegd dat zij gevangenen waren en haar goud en juweelen hadden uit te leveren. Toen zij dit laatste weigerden, werden haar hofdames alle voedsel ontzegd en haar dienaren gepijnigd. Door de tranen en het kermen der lijders verwurmd, gaven de princessen kistje voor kistje, koffertje voor koffertje prijs, tot dat de afzetterij gerekend werd eene

som van een millioen 200,000 pond sterling (ƒ 14,400,000) te bedragen. Zoo werden door Europeanen, behoorende tot eene christelijk-beschaafde natie, de heilige plichten der voogdij over weerlooze en onschuldige vrouwen uitgeoefend!

Een treurige, eentoonige overeenkomst is waar te nemen tusschen de talrijke annexatien, door welke achtereenvolgens de grenzen van het Britsch-Indische rijk uitgezet en de verschillende gouvernementen (presidentschappen) waarin het is verdeeld, afgerond zijn. In het tegenwoordig tijdperk bespeurt men iets meer van diplomatieke vormen; de handelingen der gouverneurs-generaal en der koloniale raden zijn niet meer bezoedeld door persoonlijken gouddorst; hier en daar treft men enkele gemoedelijke residenten, die meêdoogende adviezen geven; doch in het wezen der zaak, is de politiek tegenover de Indische grooten dezelfde gebleven. Zij is steeds afgericht op hun stelselmatige vernedering en eindigt bestendig met de algeheele vernietiging der familien, die, eenmaal met koninklijke prerogatieven bekleed, onder het Europeesch gezag, van lieverlede tot armoede en ellende dalen en verloren gaan in de bonte massa der noodlijdenden en hulpbehoevenden.

Juist in onzen tijd, namen de onder-koningen een hun voorgangers onbekend middel te baat om den Indischen adel den genadeslag toe te brengen. Sedert onheugelijke tijden bestond bij de inlandsche vorsten het recht van adoptie. Dat recht vormde een belangrijk bestanddeel der voorvaderlijke godsdienstige wetten en instellingen. Het aannemen van een kind was, volgens de Bramahsche overleveringen, niet een expedient om eenvoudig het gemis aan bloedverwanten te verhelpen en, bij gebrek aan eigen kinderen, een wettigen erfgenaam te verkrijgen. Door het hoofd of door degenen die geacht werden zijn voorliefde te kennen, de weduwe of de staatsministers, moest uit vele naastbestaanden één worden gekozen, die de plaats innam van den ontbrekenden zoon, niet slechts om goederen en bezittingen te erven; maar om heilige plichten te vervullen, om gebeden te doen en offers te brengen voor de ziel van den overledene. Alleen hij, die in kindschap tot den ontslapene stond, mocht die ceremonien volbrengen, zonder welke, naar de overtuiging der Hindoes, de geest van den overledene was gedoemd tot een langdurig verblijf in de hel.

Het recht van adoptie, in de Indische familien was zoo zeer

buiten kijf, dat zelfs, onder de buitensporigste Britsche besturen van de vorige eeuw, geen poging is te bespeuren om het in twijfel te trekken. Aan lord Dalhousie komt de eer der vinding toe, Indische tronen verbeurd verklaard en Indische vorstendommen ingepakt te hebben, op grond van gemis aan een erfelijk bloedverwant. Daarbij gold niet alleen de zucht tot uitbreiding van het Europeesch gezag; maar, even als onder de treurigste dagen der Compagnie, de toeleg om de hand te leggen op de schatten die een deel der erfenis uitmaakten. Het verhaal, dat de heer Torrens geeft van de inlijving van Nagpore, is hiervan een sprekende toelichting.

Sedert 1805, toen de eenmaal machtige staat Berar werd verbrokkeld, was het huis van Bhonsla in het bezit gelaten van dit inlandsch vorstendom. In 1818 werd de maharajah afgezet en verbannen; de hoofden verkozen zijn naasten bloedverwant om hem te vervangen, en die keus werd volledig door het Britsche gouvernement goedgekeurd. De aldus gekozen rajah voerde rustig het bestuur tot 1854, toen hij kinderloos stierf. Jeswunt Ahee Rao, zijn voornaamste naastbestaande, volbracht openlijk de gebruikelijke ceremonien voor de begrafenis van den overleden vorst. Vervolgens werd hij, door de edellieden en de beambten der hofhouding, zonder schaduw van oppositie, in het paleis als maharajah geïnstalleerd. De natuurlijke wensch der familie en van haar aanhangers was dat deze opvolger bij adoptie door het gouvernement zou worden erkend. De Britsche resident te Nagpore, de heer Mansel, ondersteunde dat verlangen en waarschuwde tevens de regering, dat er van alle kanten bittere klachten werden aangeheven over de onverbiddelijkheid van het Europeesch gezag ten aanzien van aanzienlijke zoowel als mindere inlanders. Zijn advies werd versmaad en hij zelf ontslagen. In october werd plotselings, op last van den gouverneur-generaal, het paleis te Nagpore door Britsche troepen omgeven. De kroonjuweelen, geschat op eene waarde van een millioen pond sterling (12 millioen gulden), werden in beslag genomen; de vorstinnen en de vrouwen van haar gevolg als staatsgevangenen behandeld met stricten last om zich te onthouden van elke gemeenschap met personen buiten het paleis, uitgenomen met den nieuw benoemden commissaris, die uit Calcutta was gezonden om het beheer te aanvaarden over de domeinen van den voormaligen trouwen bondgenoot der Engelschen; en eindelijk, werd in het

openbaar, door lord Dalhousie afgekondigd, dat die domeinen, bij gebreke van mannelijke afstammelingen, aan het oppergezag waren vervallen en voortaan bij die van Engeland zouden ingelijfd blijven. Vruchteloos smeekte de tachtigjarige maharanee Banka Baee haar bewakers om eenige vrijheid voor de vrouwen en kinderen van haar hof; vruchteloos vroeg zij verlof om algemeen geachte personen te zenden naar Calcutta ten einde haar zaak voor te staan. Gedurende maanden bleef de geheele hofhouding opgesloten en werd streng gewaakt tegen elke poging tot ontvluchting. De major Ouseley werd op weg naar Nagpore gearresteerd, omdat hij het voornemen had te kennen gegeven in het belang der vorstinnen te doen wat in zijn vermogen lag. Eenige inlandsche bankiers, die geld aanboden voor hare invrijheidstelling, werden in de gevangenis geworpen.

Nadat de voornaamste artikelen van waarde waren weggevoerd en alle vrees voor een opstand was geweken, werd aan enkele gevangen edellieden toegestaan om de geleegde schatkamers te bezichtigen en aan de beroofde en terneergedrukte Koningin te schrijven. In wanhoopende taal spoorden zij haar aan om nooit de vernietiging van haar geslacht en de inlijving van haar land te erkennen. De vorstin beproefde agenten naar Engeland te zenden, in de ijdele hoop daar recht te verkrijgen. Kon zij niet het antwoord afwachten vóór dat zij de capitulatie teekende, die de commissaris haar aftroggelde en waarbij pensioenen aan haar hulpbehoevende naastbestaanden en hovelingen werden toegezegd als prijs voor hare toestemming? Haar vizier was van verdriet en spijt gestorven; diegenen harer vrienden in staat om haar goeden raad te geven, bevonden zich nog altijd in hechtenis. Gebukt onder den last der hooge jaren, radeloos door wanhoop, werd de weduwe van den eenmaal zoo geduchten Raghogee Bhonsla eindelijk door den Britschen commissaris overreden om, bevende en in een vloed van tranen, den afstand te teekenen van al haar persoonlijk toekomende regentschap- of souvereine rechten. Zelfs in dit uiterste, weigerde zij iets hoegenaamd te verklaren dat aanleiding zou kunnen geven tot miskenning van den wettigen en godsdienstigen titel door Jeswunt Rao bij adoptie verkregen.

De wachten verlieten toen het paleis van Nagpore. Garnizoenen werden gelegd in verschillende strategische posten van het ingelijfde vorstendom. Vertrouwbare agenten werden uitgezet om de

hoofden te surveilleren die verdacht waren van niet goedschiks in de volbrachte feiten te berusten. Het burgerlijk bestuur was spoedig georganiseerd overeenkomstig de lastgevingen uit Calcutta. Het zelfbestuur te Nagpore, dat eeuwen had geduurd, had opgehouden te bestaan, en daarmede was alles uit. Toch niet, zegt de heer Torrens. Er was een naspel, dat den schrijver een zijner meest welsprekende philippica ingeeft.

Den 12 october 1855, adverteerde de firma Hamilton en C°., in de Calcutta Morning Chronicle, dat zij door het gouvernement was begunstigd met de order om de prachtige Nagpore-juweelen in het openbaar te verkoopen. Het was de grootste en rijkste verzameling, die ooit te Calcutta was vertoond: diamanten van ongewone grootte en gewicht, van het zuiverste water, ingezet in armbanden en ringen; vierdubbelde paarlen-halssnoeren met diamenten hangstukken; smaragden en robijnen versierselen; gouden met diamanten ingezette kleedingstukken, schitterende paarden- en oliphants-tuigen, meubelen, huisraad, tafelgoed; wapens en wapenuitrustingen, in een woord, een verblindend gezicht, dat den liefhebbers, in de magazijnen van Hamilton en C°., minzaam werd aangeboden, alvorens de zeldzame verzameling onder den hamer van den afslager zou uiteenspatten.

„Kan iemand twijfelen," roept de heer Torrens verontwaardigd uit, „aan den indruk die bij de Indische vorsten werd te „weeg gebracht door den openbaren verkoop, in de metropolis „van het Oosten, van de lijfgoederen van een hunner, die ge„durende zijn leven, onze getrouwe bondgenoot was? Kan „iemand twijfelen, dat de aankondiging in elke bazar, in elke „zenanah werd gevloekt, als een dreigende waarschuwing dat „het despotisme der vreemde overheerschers geen bezitting eer„biedigt, en niemand kan zeggen wiens juweelen den volgenden „keer geplunderd zullen worden? Onuitputtelijk zijn onze ge„schiedschrijvers in hun blaam over het summiere decreet van „Bayonne, in hetwelk Napoleon den volke verkondigde dat het „huis van Bourbon opgehouden had in het schiereiland te re„geren, — en over de harde bejegening waardoor hij een on„noozelen Souverein er toe bracht om afstand van de Spaansche „kroon te doen. Menige strenge uitspraken zijn terecht geboekt „over handelingen uit het Escuriaal en het paleis van San Marc. „Toch kan men Napoleon niet ten laste leggen, dat hij zijne „slachtoffers van hun juweelen en kleederen beroofde en die

„in het openbaar deed verkoopen. Hij had den slechten inval „om zich den degen van Frederik toe te eigenen; doch de gewe„tenlooze Napoleon zou zich geschaamd hebben op den loop te „gaan met de ringen en halssnoeren van de Pruissische koningin, „om ze vervolgens in zijn hoofdstad, aan den meestbiedenden „makelaar te verkoopen. Openbaar geweld is des te hatelijker, „naarmate het wordt gepleegd met lage hebzuchtige bedoelingen. „In denzelfden tijd, toen de vertegenwoordiger der Koningin in „Azia de rol speelde van een vrijbuiter en van een auctiehouder, „diende onze minister van buitenlandsche zaken, bij het hof van „St. Petersburg notas in over de sekwestratie van de inkomsten „van zekere Poolsche edellieden, die verdacht waren van me„deplichtigheid in samenzweringen. Wel mocht destijds de mi„nister van den Czar hooghartig antwoorden: „Doctor, geneest „„u zelf."”

Onder de regering der Kroon, onder het bestuur van den gouverneur-generaal Canning, die zich onderscheidde door zeldzame welwillendheid jegens de inlanders, in ijzingwekkende oogenblikken toen welwillendheid een buitengewone veerkracht vereischte, bleef toch de traditionele staatkunde van inlijving en spoliatie voortheerschen. Nadat de opstand was gedempt, dank zij vooral de koene houding van den landvoogd, die van geen noodelooze wraakoefeningen wilde weten, werd, bij een koninklijke proclamatie van 1 november 1858, verkondigd dat de regering van de Compagnie in handen der Koningin was overgegaan.

De proclamatie ademde een verzoenenden geest. De Kroon, heette het, zou alle tractaten en contracten door de Indische vorsten met de Compagnie gesloten aanvaarden en nauwlettend handhaven. Zij verlangde geen uitbreiding van grondgebied, en, terwijl zij geen aanslag op haar domeinen of schending van haar rechten straffeloos zou toelaten, zou zij geen aanmatiging op die van anderen toelaten. Zij zou de rechten, de waardigheid en de eer der inlandsche vorsten als haar eigen eerbiedigen. — Nog nader werd de adel gerust gesteld door de vermaarde minute, betrekkelijk het recht van adoptie, waarin lord Canning onbewimpeld verklaarde, dat voortaan het gouvernement het inlandsch recht van successie in koninklijke en vorstelijke huizen zou erkennen, omdat het had besloten de bestaande dynastien en aanzienlijke familien, in het belang van rust en vrede, in stand te

houden. „Ik was verbaasd," schreef de landvoogd, „over het „effect dat mijne verklaring te Gwalior maakte, waar de afkon- „diging werd ontvangen met vreugde-betuigingen als bij de ge- „boorte van een prins."

De inkt van die minute was nog niet droog, zegt de heer Torrens, of de oude politiek van verbeurtverklaren en opslorpen werd weder kort en afdoende toegepast, onder een nieuw en even onhoudbaar voorwendsel. Den minderjarigen rajah van Dhar werd plotselings, zonder vorm van proces, kennis gegeven, dat zijn accessie tot de titels en rechten van zijn vader niet door het gouvernement werd erkend, en dat zijn domeinen bij die der Kroon zouden ingelijfd worden, omdat, gedurende den opstand, eenige zijner troepen aan het muiten waren geraakt. De eenige reden, welke lord Canning voor die handeling gaf was dat hij de durbars van de mindere vorstendommen wilde doen zien, dat zij verantwoordelijk bleven indien zij onmachtig zoowel als onwillig bleken te zijn om de krijgstucht onder hun troepen te handhaven. In antwoord op eene interpellatie in het lager huis, desavoueerde lord Stanley openhartig die leer, welke, volgens hem, in geen geval mocht beleden worden door een gezag dat zelf niet in staat was geweest zijn eigen troepen in toom te houden, en hij beloofde dat op de annexatie zou terug gekomen worden. Zijn dienovereenkomstig geschreven depêche werd te niet gedaan door lord Canning, die, in augustus 1858, den resident te Indore, sir Robert Hamilton, gelastte den jongen rajah aan te zeggen dat zijn vorstendom geannexeerd was; dat zijne schatten en juweelen als buit zouden verdeeld worden onder de troepen der kolonne die de plaats was ingetrokken, en dat de familie alle hoop moest opgeven ooit te worden hersteld.

De resident, een eerlijk, onafhankelijk man, en beter dan de gouverneur-generaal bekend met de locale omstandigheden, verzette zich tegen deze ongerechtigheid. De regenten en de bevolking van Dhar waren trouwe bondgenooten gebleven, tot dat het land werd bezet door de huurlingen, die het gouvernement de fout beging daar te verplaatsen uit de Nizam, waar zij te gevaarlijk werden geacht. Enkele fanatieken hadden van die omstandigheid partij getrokken om verzet te preken; doch de Britsche resident was steeds in gemeenschap gebleven met den rajah en hij had noch over hem, noch over zijn bloedverwanten

en raadgevers te klagen gehad. Sir Robert Hamilton gaf eindelijk ernstig in overweging, om, indien den Indischen vorst zijn politiek gezag mocht worden ontnomen, het gouvernement hem althans in het bezit zou laten van zijn eigendom.

Niets baatte. Lord Canning's hoogmoed was gekwetst door de depêche van den minister, en het decreet tot verbeurtverklaring van Dhar werd meêdoogenloos ten uitvoer gelegd. Door den vermogenden invloed van Bright werd de zaak wakker gehouden in het parlement. Sir Charles Wood, opvolger van lord Stanley, trachtte haar te schipperen met de belofte dat de jeugdige rajah, bij zijn meerderjarigheid, zou worden hersteld. Na lang talmen, werd die belofte vervuld; maar, intusschen, waren de familieornamenten, geschat op eene waarde van 80,000 ponden sterling (*f* 960,000), reeds lang bij publieke auctie, even als de Nagporejuweelen, verkocht, en was het grondgebied van het inlandsch vorstendom met een vijfde ingekrompen.

De schranderste Engelschen, getuigen van den opstand in 1857, zijn eenparig van gevoelen, dat, gedurende de gevaarlijke crisis welke de Britsche overheersching in dat jaar had te doorworstelen, de inlandsche vorsten een onschatbare hulp in geld en manschappen aan het gouvernement verleenden. Lord Canning bedankte in het openbaar menig hunner voor hun trouwe, afdoende medewerking, en, gewagende van de kleine staten, erkende hij, dat „deze lappen grond, onder inlandsch beheer, dienst „hadden gedaan als breekwaters in den storm, die anders de „Engelsche macht als in een grooten golfslag zou verslonden „hebben." Erkenning van bewezen diensten, evenmin als de inspraken eener in 't algemeen door regels van billijkheid geinspireerde staatkunde, belette hem niet om evenwel toe te geven aan de slechte overleveringen der Europeesche overheersching. Treffend bewijs hoe moeielijk het is om van het eenmaal ingeslagen pad der ongerechtigheid terug te keeren!

Indien zelfs de edele lord Canning zich vergreep aan heilige rechten, die hij zich vast voorgenomen had te eerbiedigen en voor welke de souverein van Engeland haar koninklijk woord had verpand, behoeft men niet te vragen hoe het gesteld is met de veiligheid van Indische bezittingen onder landvoogden en gezaghebbers met een ruim geweten. Wel is waar, kan men, bij slot van rekening, zich troosten met de stelling dat dan toch „het slechtste Europeesche be„stuur nog altoos beter is dan het beste Aziatische." In het licht be-

schouwd, hetwelk de heer Torrens over de daden der overheerschers van Indië verspreidt, wordt men, helaas! gedwongen die stelling in omgekeerden zin op te vatten. Ongetwijfeld, Indie levert voorbeelden op van inheemsche despoten, die alles behalve weldoeners van hun onderhoorigen waren. Bij de beoordeeling van die Aziatische vorsten behooren wij echter niet te vergeten, dat tot in onzen tijd, Europa absolute regeringen te aanschouwen gaf, welke niets aan voormalige Indische dwingelanden toegaven. Daarentegen moet erkend worden, dat op het vaste land van Indie, groote rijken bloeiden onder inheemsche dynastiën, dat de millioenen nijvere ingezetenen van die rijken een hoogen trap van welvaart en ontwikkeling bereikten, en, zoodra zij in aanraking kwamen met Europeesche meesters, hun geluk en welzijn verdween en nooit terugkeerde. Salomo en Semiramis hadden veeleer navolgers in het verre Oosten dan in het Westen. Misschien, zegt de heer Torrens, is nergens een treffender voorbeeld te vinden van de zegepraal eener zuivere en edele natuur over den verderfelijken invloed van het onverantwoordelijk gezag, dan dat van Ahalaya, die, gedurende dertig jaren, het schoone en groote rijk Malwa vredelievend bestuurde, geacht en geëerbiedigd door naburige vorsten, schier aanbeden door het volk dat hare regering gelukkig maakte.

In 1765 stierf de laatste mannelijke vertegenwoordiger van het huis van Holkar en verviel de souvereiniteit aan Ahalaya Baee, moeder van den laatsten vorst en weduwe van zijn voorganger. Van het oogenblik dat de zware plichten der regering in haar handen overgingen, toonde zij een zeldzame bekwaamheid om zich daarvan te kwijten. Hare buitenlandsche politiek was niet minder gelukkig dan die van Catharina van Rusland, doch haar hoofdkussen was niet gedrenkt met het bloed van haar gemaal. In persoonlijken moed en handigheid evenaarde zij Elisabeth van Engeland, doch zij deed haar mededingster niet in de gevangenis ombrengen. De omstandigheden die haar op den troon voerden, geleken aan die welke tot de verheffing van Margaretha van Denemarken leidden, doch zij vertrapte de rijken en onderdrukte de armen niet en geen sprank van achterdocht kleefde op de zuiverheid van haar levenswandel. Zij trachtte bestendig, door rechtvaardigheid en gematigheid, den toestand van haar land te verbeteren en het geluk van haar volk te verhoogen. Zij hield slechts een kleine legermacht op de been, voldoende om de in-

wendige rust te bewaren. Ahalaya, hoezeer eene heidin, was gewoon te zeggen, dat zij zich tegenover God verantwoordelijk achtte voor elke daad van gezag, en wanneer hare raadgevers haar aanspoorden tot strenge maatregelen tegen personen, die zich hadden misgrepen, placht zij te antwoorden: „Wij, sterve„lingen, wij moeten ons wachten de werken van den Allerhoog„sten te vernielen." Hoezeer gehecht aan de godsdienstige begrippen der Hindoes, waarin zij was groot gebracht, was zij toch bijzonder innemend en zachtzinnig voor diegenen harer onderdanen die een ander geloof belijdden. Zij was geen Christenvrouw, maar zij was vergevingsgezind, onbaatzuchtig, ijverig in het volbrengen harer plichten, steeds bereid om allen recht te doen wedervaren. Het voorbarig verlies van degenen die zij lief had, trof haar hart smartelijk, en zij gedacht steeds allen die haar toegenegen waren geweest. Eenvoudig te midden van koninklijken luister, volbracht zij een langdurig openbaar leven, vlekkeloos, zonder aan de minste blaam vat te geven.

Gedurende de regeringen der keizers van Delhi tot in het midden der zeventiende eeuw, heerschte in Indië de meest mogelijke verdraagzaamheid op het stuk van godsdienst. Mohamedanen en Hindoes waren gelijkelijk benoembaar tot alle ambten. Mohamedaansche vorsten droegen de hoogste en meest vertrouwelijke bedieningen op aan geleerde en schrandere Brahmanen, en, omgekeerd, waren geleerde muselmanen gezien en geëerd aan de hoven van Hindoesche vorsten. Toen de Europeanen begonnen zich te mengen in de aangelegenheden van Indië, troffen zij nergens het stelsel van godsdienstige strafwetten aan, welke tot de geliefkoosde instellingen van de meeste staten in Europa behoorden. Oorlogen waren den Indiërs niet onbekend, doch te midden van de verwoestingen die de strijdende partijen op elkanders grondgebied aanrichtten, zou het geene hebben durven ondernemen de prachtige tempels en moskeeën, door de vrome geloovigen gesticht en versierd, te verwoesten.

Het is ook een lichtzinnige dwaling in het oud-Indisch oppergezag den hoogsten graad van autocratie, van alleenheerschappij te zien. De inlandsche vorsten waren slechts nominaal absolute regenten; in de praktijk werd hun gezag getemperd door den invloed der leenheeren en priesters, door de inlandsche rechtbanken en de gemeente-besturen, vooral door de grondrechten der bevolking. „Grondeigendom," zegt generaal

Briggs [1]), was „even zorgvuldig als in Europa beschermd door goede wetten." Schending van die wetten, kostte wel eens den vorst, die er zich aan schuldig maakte, zijn troon en zelfs zijn leven. De verspreiding van den Islam bracht geen omkeering te weeg in de sociale toestanden. De voorstanders der nieuwe leer lieten de rajpoots, (gewapenden adel), die zij in elke provincie aantroffen, ongedeerd. Het juk werd hen ligt gemaakt; zij werden behandeld als de eerste prinsen van het rijk, en hun aanhangers werden tot eereposten geroepen. In een woord, dynastiën veranderden, niet de regeringen. De omrahs en de rajahs vierden dezelfde feesten, genoten dezelfde voorrechten, en, nauwelijks was een geslacht voorbijgegaan, of zij waren gelijkelijk trots op hun gemeenschappelijk vaderland. Na hen in rang volgden de landheeren, de talookdars in Oude, de zemindars in Decan en Bengalen; zij genoten hun landerijen, volgens erfelijke leenrechten, onder verschillende voorwaarden, en waren gewoonlijk vertegenwoordigd door pachters, putneedars. Eindelijk kwamen de ryots of landbouwers, die voorheen in een veel gunstiger toestand verkeerden dan dien, welke onder de Europeesche overheersching hun deel werd.

Een der oudste en meest geëerbiedigde wetten der Indiërs was, dat ieder landbouwer een vast recht van vruchtgebruik had op den akker dien hij bebouwde. „De bodem behoorde," zoo luidden de aloude inzettingen, „aan den landman, niet aan den „edelman," en die rechtspreuk werd nooit in twijfel getrokken. Zelfs na geweldadige omkeeringen, waardoor de oorspronkelijke bewoners van een district verdwenen, was het, volgens Malcolm, genoeg, dat een stuk grond door vader en zoon werd bebouwd om de rechten van den landbouwer te doen herleven. Zoo lang als hij de landrente aan den souverein kon kwijten, hield de ryot vol, dat de akker door zijn vader aangelegd, zijn eigen goed en het erfdeel zijner kinderen was, en de slechtste der onderdrukkers stemde zijn eisch toe.

Het natuurlijk gevolg van dit stelsel van landbezit was een warme gehechtheid aan de pergunnah, het dorp, waarin allen leefden, die de landman kende en lief had. Weinig volken, hebben, in lief en leed, een diepere genegenheid voor hun geboortegrond behouden dan de volken van Indie. Zij die hen het best kennen beweren, dat, te midden van al hun ellende en vernede-

[1]) The land-tax of India.

ring, zij de hoop op een betere toekomst nog niet geheel opgegeven hebben. Zij schijnen door nationale gevoelens krachtig onderling verbonden te zijn geweest. Een hunner veroveraars, Munro, noemt hen „eenvoudig, goedhartig, eerlijk en geheel ter goeder trouw." Verder wordt van hun gezegd, dat zij liever van weinig op de plek leven, waar zij zijn geboren, dan elders fortuin te maken, en dat alleen de uiterste ellende hen van de akkers, die zij geërfd hebben, kan verdrijven.

Het Indische dorp vormde voorheen een zelfstandige, sociale industriele en politieke republiek. In ieder gezin, oefende de vader of het hoofd van de huishouding een absoluut gezag uit. Zijn woning was onschendbaar en niemand vermocht er den drempel van overschrijden buiten zijn toestemming. De algemeene dorpsbelangen werden behartigd door een raad van vijf leden, gekozen door de ingezetenen en die, in geval van geschillen, de wet, door het gebruik geluldigd, toepasten. Deze instelling was een der meest afdoende middelen tot verzekering der algemeene veiligheid. „De gemeente en dorps-instellingen," zegt sir John Malcolm, „waren in staat, door het gezag dat zij ontleen„den aan de algemeene instemming, volledig de orde en rust in „haar respectief gebied te handhaven. In Centraal Indië, werden „haar rechten en privilegien nooit betwist, zelfs niet door tiran„nen, — terwijl alle goede vorsten zich er op beroemden dat „zij ze bestendig eerbiedigden en deden eerbiedigen." Sir Thomas Munro, die deze instellingen in andere gedeelten van Indië bestudeerde, zegt: „In alle dorpen bestond een regelmatig georga„niseerd bestuur, dat alle belasting- en politiezaken afdeed en „een vrij groote administratieve en rechterlijke macht uitoefende." Hij beschrijft omstandig de samenstelling en werking van die besturen: hoe de verschillende functien van magistraat, thesaurier, enz. onder de leden werden verdeeld, en hoe zij bijgestaan werden door een corps tahars of politiedienaren om de genomen besluiten uit te voeren en om verder voor de algemeene veiligheid te waken.

De meest merkwaardige van de inlandsche instellingen was het algemeen erkend stelsel van berechten door de jury. De wijze waarop de leden van de punchayet werden gekozen hing af van den aard der zaak, welke berecht moest worden; doch bestendig geschiedde de benoeming door de vrije volkskeus. De voorzitters van deze aloude landraden, waren, volgens Malcolm,

steeds mannen die door de stem des volks tot invloed kwamen, omdat zij de algemeene belangen behartigden en die des te meer populariteit genoten, naar mate zij ijverden voor het goede, en moedig in verzet kwamen tegen het slechte beheer der gemeenschap. Tot leden der jury waren verkiesbaar personen van allen rang en van elke godsdienstige belijdenis. Partijen konden de jurés wraken die zij van tegeningenomenheid verdacht hielden, en dit recht strekte zich, onder zekere voorwaarden, uit tot den mookh of voorzitter. De hoogste eer die iemand kon te beurt vallen was dikwerf tot voorzitter van den landraad te worden verkozen, en rijk en arm beschouwden het lidmaatschap als een onderscheiding.

Niet zonder bitterheid laakt de heer Torrens de vernietiging van dit eeuwenoude stelsel van rechtspleging en de opdracht der burgerlijke en criminele rechtspraak aan Europeesche rechters. „In plaats van de inheemsche punchayet," schrijft hij, „werd „een willekeurig rechter aangesteld; in plaats van recht te „zoeken bij een jury samengesteld uit gekozen medeburgers, „moesten de inlanders verschijnen voor een vreemdeling, die „onmogelijk kon weten hetgeen elk rechter moet weten van de „menschen en zaken waarmede hij te doen heeft. In plaats van „vertrouwen, verkreeg men stelselmatig wantrouwen; in plaats „van kalme, populaire, onbetwiste rechtspraak, — onvolledig onder„zoek, verwarde kennis van feiten, achteloosheid, onvermijdelijke „dwalingen, de stomme wanhoop van geleden onrecht, het knarse„tanden over onherstelbaar berokkend leed." Deze uitspraak is weder in strijd met de theorie, die de ondeugden van den Europeaan stelt boven de deugden van den Aziaat, de baatzucht van den overheerscher vergoelijkt door de belangeloosheid van den overheerschte en de ongerechtigheid aan deze zijde van den evenaar, aan gene zijde tot zachte goedertierenheid verheft. Toegeven moet men, dat, als eenmaal inheemsche instellingen zijn omvergehaald, het Europeesch gezag wel doet de gebrekkige inrichtingen die het de inlanders opdrong, gestadig te verbeteren. Loffelijk, voorwaar, is het streven om Europeesche rechters, die niet eens onrecht van recht kunnen onderscheiden en alle burgerlijke zoowel als strafzaken à priori beoordeelen naar begrippen van hetgeen zij in het belang der publieke orde noodig keuren, te vervangen door Europeesche rechters, die althans goed Westersch recht bedeelen. Maar, indien men in een ver-

gelijkende waardeering treedt van de gewrochten der Indiërs en die hunner vreemde meesters, dan moet de Europeaan tot zijn schaamte belijden, dat hij het nooit verder bracht dan van slecht tot minder slecht en zijn rechterlijke organisatien, althans wat betreft het verzekeren van de veiligheid en de rechten der groote menigte, nog verre verwijderd zijn van de volmaaktheid der rechterlijke inrichtingen die zich autonomisch ontwikkelden uit de inheemsche samenleving en geheel aan hare eigenaardige behoeften beantwoordden..

De verovering heeft onveranderlijk tot gevolg een diepe stoornis van den staatkundigen, economischen en socialen toestand van het veroverde volk. Geslachten volgen elkander op voor en aleer een volledige samensmelting van belangen kan plaats grijpen, en wanneer het geldt verre gewesten, waar de overheersching onveranderlijk drukt en de personen die haar vertegenwoordigen telkens afwisselen, duurt het eeuwen eer de regerende kaste zich werkelijk met de belangen en wenschen der regeerders vereenzelvigd. Ook de vestiging en uitbreiding van het Europeesch gezag in Britsch Indie gehoorzaamde aan die wet van alle veroveringen welke in de geschiedenis zijn gade te slaan. In stede van den vrede te bevorderen, wakkerde het den oorlog aan tusschen naijverige Indische vorsten. Het leende zijn troepenmacht aan overweldigers en eischte, wederkeerig, van zijn inlandsche bondgenooten auxiliaire legers, waardoor zij werden gedwongen hun onderdanen aan rustige bedrijven te onttrekken. Onveranderlijk was het te doen om, zoowel uit de provincien, aan welke voorloopig nog een schijn van zelfbestuur werd gelaten, als uit die onder rechtstreeks beheer gebracht, steeds klimmende inkomsten te trekken, van de voornaamste bron van volksbestaan, de landbouw, onverschillig of zij in verhouding stonden tot het vermogen der ingezetenen en al dan niet dreigden die bron geheel op te droogen.

Het is een onbetwistbaar feit, dat onder andere kwalen, die de veroveraars uit het Westen in Indië medevoerden, de hongersnood, vroeger onbekend op het vaste land evenals in den Indischen Archipel, hen snel op de hielen volgde. Die van 1770, onder anderen, heeft een sombere historische vermaardheid verkregen. De rijstoogst van 1768 was schaars geweest in geheel Bengalen, doch „nooit te voren werd de belasting zoo strengelijk ingevorderd." De prijzen rezen en de armere landbouwers had-

den bij gevolg weinig te sparen voor zaadpadi. Desniettemin hadden in de lente van 1769 aanzienlijke rijstuitvoeren plaats. De groote opkoopers te Madras en elders konden hooge prijzen besteden, en niemand onder de gezaghebbers bekreunde zich om de gevolgen. In het voorjaar vielen, zoo als gewoonlijk, de regens overvloedig genoeg om zelfs in de delta kwaad te doen; doch de najaarswolken bleven achterwege en de buitengewone droogte bleef voortduren. Overal verschroeide het te veld staande gewas en de rijstvelden veranderden voorbarig in stroovelden. De gouverneur Verelst achtte het niet der moeite waard over den mislukten oogst een woord te schrijven, en, uitgenomen voor de troepen, werd niets verricht om voorraad op te doen. Op het laatst van januari 1770, vermelde de heer Cartier, dat een district zeer leed door gebrek aan voedsel, doch hij gaf tevens de geruststellende verzekering, „dat de inkomsten steeds geregeld in kas vloeiden." Later meenden de gouverneur en de koloniale raad, dat eenige verzachting bij de inning der belasting, het uiterste was wat van hem kon worden verlangd, en niemand van hem kon verwachten dat zij maatregelen hadden te nemen om het leven der belastingplichtigen te redden. In drooge jaren was het niet zeldzaam dat inheemsche regenten de landrente kwijtscholden en de ryots voorschotten deden. Iets dergelijks werd in den kolonialen raad voorgesteld; doch, behalve voor een paar geïsoleerde gevallen, van de hand gewezen. In april, kwam een schaarschen oogst van tweede gewassen binnen, en omstreeks denzelfden tijd werd de landrente met 10 pCt. verhoogd. Intusschen, vermeerderde de armoede. In het midden van mei kwamen rapporten in over het leed dat heinde en verre werd geleden. De nood overtrof elke beschrijving. Meer dan een derde der bewoners van de eenmaal zoo welvarende provincie Purneah stierven den hongerdood, en in andere gewesten was de ellende even groot. Nergens echter, gaven de ryots zich over aan ongeregeldheden, noch dreigden zij geweldadigheden te plegen. Te midden van de verschrikkelijkste wederwaardigheden, hielden zij hun ingetogen karakter vol. Zij, die met een liefdadig doel de noodlijdenden opzochten, hadden dikwerf moeite de huizen binnen te dringen waar uitgehongerde vrouwen en kinderen lagen te smachten. Het ploegvee werd verkocht, het landbouwgereedschap verpand, de zaadpadi verslonden. Daarna bood men kinderen te koop aan zoo lang koopers werden gevonden; ein-

delijk vernam het gouvernement dat de levenden de dooden ten prooi maakten [1]).

De traditionele bescheidenheid moest ten lange laatste voor het paroxisme van den nood wijken. Troepen uitgehongerde landbouwers stormden naar de steden, gevolgd door pestilentieele ziekten: pokken, dyssenterie, koortsen, die de rijken en machtigen met angst en schrik bevingen. De dood zwaaide onvermoeid zijn sikkel van week tot week, van maand tot maand, en aan de ramp scheen geen einde te komen. Zoo vreeselijk was de plaag, dat een ooggetuige, de heer Shore, die later tot de hoogste betrekking in Bengalen opklom, een koel, positief man, vijand van alle overdrijving, jaren later, verklaarde, dat niets den indruk kon uitwisschen welke de gruwelen van den in 1870 geleden hongersnood op hem hadden gemaakt.

Een schijn van medelijden werd te Calcutta betoond toen het euvel zijn toppunt had bereikt. Gedurende eenige weken werd de uitvoer van rijst verboden; maar de totale som welke het gouvernement besteedde tot leeniging van de weergalooze ramp bedroeg ter naauwernood 4000 pond sterling (48,000 gulden). De inlandsche landheeren moesten het overige doen. De meesten waren niet ongenegen, maar hadden de middelen niet om te helpen. Hun eigen inkomsten waren achterstallig en zij konden slechts tegen zeer hooge renten leenen of zich in moeielijkheden wikkelen tegenover de schatkist. Voorbeelden worden aangehaald van de opofferingen die zij deden en van het leed dat zij daardoor moesten ondergaan. Liever dan hun volk te laten vergaan, stortten zij zich in schulden. Van dit ijzingwekkend jaar dagteekent de ondergang van twee derden van Bengalen's ouden adel; terwijl, volgens Hunter, de revenue-pachters, onmachtig om de „landrente te innen, hun betrekking verloren, in de ge„vangenis werden geworpen en hun landerijen, waarvan zij „en hun gezinnen uitsluitend leefden, kwijt raakten." De rajah van Nuddea was door den hongersnood zoo zeer ten achteren geraakt, dat hij zich gelukkig achtte zijn staten aan zijn zoon te kunnen overdragen. De rani van Rajshie, geroemd wegens haar uitstekend beheer, werd bedreigd met ontzet uit haar landerijen. De jeugdige rajah van Beerbhoem werd wegens achterstallige

[1]) Hunter, Annals of rural Bengal; despatch, 9th May, letter of 2d June 1770.

landrente achter de tralies gezet en de bejaarde rajah van Bishenpore zag de deuren zijner gevangenis eerst openen toen hij zijn einde nabij was. Van een aanslag van 1,380,269 pond sterling (*f* 16,563,628) aan landrente, werd slechts 65,355 pond sterling (*f* 784,260) in 1770 kwijtgescholden.

Het verval van de inlandsche landheeren mishaagde het gouvernement niet; de verdwijning van duizende landbouwers en het braak liggen van groote uitgestrektheden land baarden meer bezorgdheid. In de twee volgende jaren, bleven meer dan een derde der akkers buiten kultuur. Duizende dorpen herstelden hun bouwvallen niet meer. Beerbhoem en Bishenpore telden niet minder dan zes duizend landbouwende gemeenten. Drie jaren na den hongersnood, waren 1500 van die gemeenten verdwenen. Vijftien jaren lang duurde de ontvolking voort, tot dat, naar officiele schatting, negen tot tien millioen inwoners waren verdwenen. In 1789 werd, bij een minute van den onder-koning in rade, geconstateerd, dat een derde van het grondgebied der Compagnie in Bengalen niets anders was dan „een wildernis uitsluitend bewoond door wilde dieren."

Het Europeesch bestuur heeft het tot heden zoo ver niet kunnen brengen als de voormalige vorsten, die althans hun onderhorigen wisten te waarborgen tegen het uiterste gebrek. De bezoekingen keeren van tijd tot tijd terug. Nog geen vijf jaren geleden, bezweken 600,000 personen aan den hongerdood, op een afstand van slechts honderd uren gaans der hoofdstad van het Indische rijk. In 1869 was weder de nood zeer groot, en in 1870 had de bevolking van een aantal gewesten zich nog niet hersteld van de geheerscht hebbende schaarschte der levensmiddelen en de epidemische ziekten, die er onveranderlijk het gevolg van zijn. De zon, voorheen Indië zoo gunstig gezind, draagt gewoonlijk de schuld van die rampen. In stede van de rijstvelden met haar stralen te koesteren, wordt haar verweten dat zij de halmen verbrandt en de akkers uitdroogt. Maar zij die den toestand dieper pijlen, willen de oorzaak van de steeds onder het volk heerschende ellende vinden in het Britsch-Indische bestuur. In weerwil van de vernietiging der Compagnie, zeggen zij, is de geest van dat bestuur dezelfde gebleven. Steeds is de routine de opperste wet. Alle vroegere oorzaken van onderdrukking en verwijdering zijn behouden. Sedert het bestuur van lord Canning werd geen enkele hervorming in het belang der Indiërs

ondernomen, kwam niets tot stand, dat een weldadigen invloed op hun maatschappelijke positie kon uitoefenen. Slechts een betrekkelijk gering deel der bevolking trekt eenigzins partij van de spoorwegen; voor de groote water- en irrigatie-werken, die den inheemschen landbouw in 't algemeen zouden baten, zijn geen genoegzame gelden beschikbaar. Allen worden, daarentegen, thans geregeerd even als tijdens de Compagnie. De rechtspleging is niet veranderd, het binnenlandsch bestuur niet verbeterd. De lasten zijn aanzienlijk vermeerderd, in stede van verminderd. Om die lasten te kunnen torschen, is de groote massa gedaald tot het laagste pijl, waarop men het leven kan rekken. Gebrek en ontbering, in gunstige oogstjaren; nijpende nood in slechte jaren, zijn de eenige afwisselingen in het lot der ryots, en wanneer de oogst geheel mislukt, is de hongerdood hun deel, gelijk in de somberste jaren van het Compagnie's bestuur.

In 1856 bedroegen de totaal-uitgaven van Britsch-Indie 33,378,026 pond sterling (*f* 400,536,272); in 1870 niet minder dan 50,782,412 (*f* 609,388,764), welke moeten gedekt worden door belastingen, die loodzwaar tot den armsten koeli drukken. Een arbeider, onder anderen, die niet meer dan 12 gulden in 't jaar verdient, moet nog 50 centen betalen van het zout dat hij verbruikt. Volgens den heer Torrens, gaat het volstrekt niet aan, den last der belastingschuldigen in Indie naar den gewonen maatstaf van het bevolkingscijfer te meten. Over de 150 millioen zielen bevolking omgeslagen, zou de som van 50 millioen pond sterling slechts 7 shillings (*f* 4.20) per hoofd zijn en de toestand der Indiërs, vergeleken bij de Engelschen, nog benijdenswaardig zijn. De inwoners van Groot-Brittanje, te samen 30 millioen zielen, brengen toch jaarlijks 72 millioen pond sterling (864 millioen gulden) of *f* 28.08 per hoofd op. Een nauwkeuriger maatstaf leveren de algemeene productie-cijfers. Uit de meest authentieke gegevens blijkt, dat de totale productie van Britsch Indië elk jaar ter nauwernood 300 millioen pond sterling (3600 millioen gulden) bedraagt; die van Engeland wordt op 900 millioen (10800 millioen gulden) geschat. Dit geeft aan belasting 3 shillings 4 pence (2 gulden) per pond in Indië en nog geen 1 shilling 8 pence (1 gulden) per pond of 100 pCt. minder in Engeland. „Het verschil," voegt de heer Torrens hierbij, „is nog „aanzienlijk nadeeliger voor Indië door de omstandigheid, dat de „belastingen in Engeland maandelijks, wekelijks, men mag zelfs

„ stellen dagelijks weder aan de bevolking terugkeeren, terwijl „ een aanzienlijk deel der inkomsten van Indie naar Engeland „ vloeien om het van buitengewone middelen van comfort en „ weelde te voorzien. De mest wordt aldus bestendig van de „ Oostersche velden weggenomen om de tuinen van het Westen „ te verrijken. Afgescheiden van de intresten der schuld, worden „ jaarlijks zes, zeven tot acht millioen pond sterling (72, 84, 96 „ millioen gulden) aan Indië ontnomen die door Engelschen „ hetzij ginds hetzij hier worden verteerd. Het uitputtingsproces „ mag langzaam zijn, maar het is zeker. Wetenschap en kunst „ mogen compensatie-middelen vinden, en wanneer zij stelsel- „ matig en aanhoudend toegepast worden, zullen wij in staat „ zijn de waarde daarvan te beoordeelen. Doch, kan met eenigen „ grond gezegd worden, dat ooit een ernstige poging daartoe is „ aangewend of thans wordt aangewend? Wij hebben het volk „ en de vorsten van Indie schatplichtig gemaakt, en na een eeuw „ van allerlei experimenten, schijnt de eenige grens van afpersing „ te zijn de physieke onmogelijkheid om meer van de belasting- „ schuldigen te halen."

Men wane niet dat deze harde veroordeeling alleen de waarde heeft die staatkundigen aan zwaarmoedige philantropische opstellen toekennen. De heer Torrens beroept zich te recht op het gevoelen van den laatsten gouverneur-generaal, lord Mayo, die, in een minute van 3 october 1870, zich aldus uitliet: „ Bij alle „ klassen, zoowel Europeanen als inlanders, bestaat een gevoel „ van misnoegen en wrevel over de gestadige vermeerdering der „ belastingen. Mijn overtuiging is dat het voortduren van dat „ gevoel een staatkundig gevaar is, dat men niet te zwaar kan „ wikken. Wij kunnen geen oogenblik staat maken op het be- „ houd der algemeene rust." Voor zoo ver de belastingen strekken tot het bekostigen van spoorwegen en werken van openbaar nut, bekomt Indie inderdaad een zekere compensatie, en niemand denkt er aan de uitgaven daarvoor te beknibbelen. Integendeel, is men algemeen van meening, dat, aangezien het Europeesch gezag consekwent den ondernemingsgeest der Indiers fnuikte en zelf verwaarloosde hetgeen de voormalige vorsten in het belang van den landbouw en de nijverheid deden, het thans in dit opzicht ontzaggelijk veel te doen heeft. Maar een grief, die volstrekt niet ongegrond schijnt, is, dat groote sommen worden verslonden voor militaire uitgaven die moeielijk zijn te rechtvaardigen.

In weerwil van de verschrikkelijke lessen door den opstand der cipayers gegeven, is men teruggekeerd tot het stelsel van inlandsche legermachten, hetwelk men sedert 1857 althans voor goed had moeten opgeven. De gewone militaire dienst wordt drukkend gevonden; men laat die liever door inlanders verrichten en men omhelst weder het oud-aristocratische begrip van niets te doen in afwachting dat er moet worden gevochten. Het Britsch-Indische leger is ongeveer 200,000 man sterk en bestaat slechts voor een derde uit Europeesche troepen. Het kost jaarlijks 16 millioen pond sterling (192 millioen gulden) en verslindt bij gevolg ongeveer een derde van het geheele budget van Indie. Indie wordt thans doorkruist door spoorwegen. Een legermacht van 66,000 Europeanen, waarop onder alle omstandigheden valt staat te maken en die men spoedig kan verplaatsen op de punten waar zij wordt vereischt, schijnt dus ruim voldoende om de orde te bewaren en te herstellen daar waar zij wordt gestoord. Een verstandige staatkunde zou het verder wezen, inlanders, die het overheerschend gezag niet toegenegen kunnen zijn, niet in den wapenhandel te oefenen en van de middelen te voorzien om, bij een opstand, door desertie aan de opstandelingen terstond een geduchte macht aan te brengen. Behalve voor de veiligheid, zou het, uit een economisch en sociaal oogpunt, verkieslijker zijn dat de 140,000 inlandsche soldaten van het leger zich even als hun landgenooten wijdden aan landbouw en nijverheid, aan nuttige bedrijven, in plaats van tot werkeloosheid en lediggang te worden verwend. Ook al eischte het leger niet zulke ondragelijke offers van het land, zou de geleidelijke vermindering van het inlandsch element wenschelijk zijn. Thans bestaat daarvoor een overwegende reden. Lord Mayo meende dat het getal der inlandsche troepen zonder bezwaar tot 8000 kon worden terug gevoerd, waardoor men een aanzienlijke bezuiniging zou verkrijgen en men de lasten der bevolking aanmerkelijk zou kunnen verligten. Hij aarzelde niet te verklaren, dat die lasten een grooter bron van gevaren is, dan ooit de door hem voorgestelde vermindering van de inlandsche legermacht zou kunnen wezen.

Zijn voorstel werd bestreden door de leger-kommandanten, die, natuurlijk, gesteld zijn, op het behoud der hooge graden welke Engelsche militairen bij de inlandsche regimenten vervullen en steeds ongeneigd zijn staatkundige motieven te beamen, wan-

neer zij leiden tot bezuiniging op militaire formatien en inrichtingen. Dit moet geen bevreemding wekken. Onverklaarbaar is het echter, dat het opperbestuur den landvoogd in het ongelijk stelde en zich vereenigde met de militaire adviezen waarbij werd aangedrongen op het eenvoudig behoud der inlandsche regimenten. Goed beschouwd, kan echter ook deze beslissing geen verwondering baren. De Europeesche meesters van Oostersche rijken kunnen zich nog niet beschouwen als vereenzelvigd in lief en leed met hun verwijderde onderdanen. Telkens, wanneer zij hebben te kiezen tusschen het belang van de inlandsche samenleving en hetgeen hen wordt voorgespiegeld het belang der overheersching mede te brengen, hellen zij over tot het laatste, miskennen zij het eerste, zelfs dan indien toevallig beter geïnspireerde landvoogden zich aan de zijde scharen van het beheerschte volk. De grond waarop de gebieders van Indië staan, is nog altoos het recht van verovering. Iets aan de Indiërs te schenken dat zou doen denken aan nationale inrichtingen, onder welke het volk zich weder vrijelijk, autonomisch zou kunnen ontwikkelen, ligt blijkbaar niet in hun plannen. Geen ineensmelting, maar onderworpenheid wordt beoogd. Geen gehechtheid en toegenegenheid wordt gezocht; maar angstvallig grijpt men naar de middelen, die mogelijken weerstand en verzet kunnen verpletteren. Aan geweld wordt meer geloofd dan aan de lessen der ervaring en de inspraken der gerechtigheid. Zóó acht men zich geborgen voor den dag van heden, echter met de onbehagelijke arrière-pensée, dat men een broos werk verricht en niets aanduidt dat het een duurzame toekomst heeft.

G. H. VAN SOEST.

Het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond in de residentie Bantam.

Erfrechten op individueel bezeten sawas [1]).

Wanneer men onder erven verstaat het bekomen van goederen na den dood van den vorigen bezitter, dan zijn van de 52 dessas, waar sawas worden aangetroffen, 40 waar op die wijze sawas geërfd zijn. De sawas, welke aldus geërfd zijn worden door verschillende namen aangeduid, in de meeste dessas echter door poesaka.

Ofschoon het geheugen der inlanders ten aanzien van den tijd, dien de sawas reeds in het bezit van dezelfde familie zijn, gewoonlijk niet verder reikt dan twee of drie geslachten, valt echter te constateren, dat die sawas op de afstammelingen van den primitieven bezitter reeds zijn overgegaan: in 4 dessas, gedurende zeven geslachten; in 5 dessas, gedurende vijf geslachten; in 6 dessas, gedurende vier geslachten; in 3 dessas, gedurende drie geslachten; terwijl men in 10 dessas het aantal geslachten niet kan preciseren, doch weet, dat de sawas reeds zeer lang in dezelfde familie zijn.

---

[1]) Vervolg. Zie mei-aflevering, bl. 364. — Gelijk reeds is opgemerkt, heeft bij sawas nagara slechts een persoonlijk gebruik plaats en kan daarbij van erven dus geen sprake zijn. Op dien algemeenen regel maken echter eenige dessas, in het Noorder regentschap gelegen, eene uitzondering. De sawas in deze dessas, waarvan vroeger kekoesoet werd betaald, worden op dezelfde wijze als elders geërfd, niettegenstaande de bevolking ze niet mag verkoopen of verpanden. Hetzelfde is het geval met die sawas, welke het bestuur, hetzij met, hetzij zonder vergoeding voor de kosten van aanleg, in lateren tijd tot sawa nagara heeft verklaard.

Men heeft de sawas geërfd of krachtens uiterste wilsbeschikking, of, voor zoover de erflater ab intestato overleed, krachtens verdeeling onder de erfgenamen bij minnelijke schikking òf, zoo men het niet eens konde worden, krachtens verdeeling door de hoekoem, ingevolge de bepalingen van het Mohamedaansch erfrecht.

SAWAS KRACHTENS UITERSTE WILSBESCHIKKING VERKREGEN. — Het beschikken over zijn goederen bij uitersten wil, wordt overal wasiat genaamd. Voor de wilsbeschikking zelve, die nog nimmer schriftelijk is geconstateerd, schijnt geen algemeene benaming te bestaan. Hier heet zij ikraal, daar weder tatalatah. De uiterste wilsbeschikking heeft altijd mondeling plaats, in tegenwoordigheid van getuigen. In de meeste gevallen is het voldoende, dat de erfgenamen, een soort van familieraad, daarbij tegenwoordig zijn. Eigenlijke getuigen kan men hen niet noemen. Is de erflater bevreesd, dat de erfgenamen van zijne beschikkingen zullen afwijken, dan worden, naast de leden der familie, nog andere getuigen geroepen, ook wel de uiterste wil aan de laatsten alleen bekend gemaakt in welk geval soms een getal van drie getuigen vereischt wordt. Als zoodanig worden, in de meeste gevallen, de oudsten genomen met of zonder het dessahoofd, of deze laatste en de panghoeloe. Die getuigen zijn dan als het ware de executeurs testamentair. Op sommige plaatsen kunnen ook vrouwen, mits in dubbelen getale, getuigen zijn. In een gemeente worden zij zelfs geacht meer geloofwaardig te zijn dan de mannen.

De erflater maakt zijn voornemen, om over zijn goederen bij uitersten wil te beschikken, met de volgende woorden bekend: Besoek jang ingsoen mati iki sawa tjekelané si anoe, si anoe.

Zoo als reeds is vermeld, werden in 40 der onderzochte dessas sawas geërfd. In 4 dessas worden geen sawas aangetroffen. In gemeenten is het niet gebruikelijk zijn goederen, na overlijden, vermaken. Daar beschikt men er steeds over tijdens het leven. 7 andere dessas, meest allen onder Lebak gelegen, is het geval erflating nog niet voorgekomen, omdat de sawas nog allen het bezit zijn der primitieve aanleggers. Men zou ze echter nnen erven. — In 29 dier 40 dessas is het gebruikelijk zijn was bij uitersten wil te vermaken. In 6 is dit zelfs de gewone ze, waarop men er over beschikt. Deze dessas zijn allen in t Noorder regentschap gelegen.

Wasiat geschiedt met het bepaalde doel, om een meer billijke verdeeling zijner goederen te maken, dan het Mohamedaansch versterfrecht toelaat. Slechts uit twee dessas, waar die wijze van beschikken gebruikelijk is, wordt gemeld, dat daarbij niet van het Mohamedaansch recht wordt afgeweken. Ofschoon uit enkele dessas wordt medegedeeld, dat men bij wijze van wasiat, op de onbeperkste wijze mag beschikken — waarschijnlijk voortspruitende uit een verwarring met schenking onder de levenden waarbij dit als regel geldt, — schijnt de erflater toch aan zekere restrictien gebonden te zijn, voor zooveel aangaat het onterven zijner kinderen. Want op sommige plaatsen heeft hij slechts de vrije beschikking over een derde zijner goederen (tirka), op andere mag hij beschikken zooals hij wil, op voorwaarde dat hij geen zijner kinderen onterve, terwijl in één dessa dit laatste geoorloofd is, mits men hen de goederen late, die zij vroeger bij wijze van schenking — deze toch kan herroepen worden — hebben verkregen.

De wijze waarop de goederen, bij uiterste wilsbeschikking, aan de erfgenamen worden vermaakt, is zeer verschillend. Meestal worden aan mannelijke en vrouwelijke erfgenamen gelijke aandeelen toebedeeld. Het geschiedt evenwel ook, dat de vrouwen iets minder krijgen, of dat zij twee, tegen de mannen drie aandeelen bekomen. Bij gelijke verdeeling gebeurt het soms, dat de sawas aan de mannelijke, de juweelen en het huis aan de vrouwelijke erfgenamen worden vermaakt. Daarentegen worden op andere plaatsen de vrouwen bevoordeeld. Zoo krijgen zij soms de helft van een mans aandeel in de bouwgronden, doch dan ook het huis en alle meubelen, of een aandeel in de eersten, even groot als dat der mannen, en bovendien het huis. Het komt ook voor dat zij een grooter uitgestrektheid sawas bekomen, uit overweging, dat zij uit den grond minder voordeel weten te trekken dan de mannen.

Om te kunnen erven behoeft men niet aan bijzondere vereischten te voldoen. Ook lieden, in andere dessas gevestigd, kunnen sawas door erfenis bekomen. Vrouwen en kinderen zijn bevoegd, zoowel in de rechte, als in de zijlinie. Soms wordt aan het dessahoofd kennis gegeven van de splitsing, die de boedel, ten gevolge van uiterste wilsbeschikking, heeft ondergaan.

SAWAS KRACHTENS VERDEELING ONDER DE ERFGENAMEN VERKREGEN. — Verdeeling eener erfenis wordt in het algemeen

waris genoemd. Zoodanige verdeeling kan plaats hebben bij minnelijke schikking onder de erfgenamen zelve of door de hoekoem. De eerst bedoelde heet meer speciaal moesalaha, de tweede waris. Evenwel wordt de verdeeling bij minnelijke schikking soms ook door het woord waris aangeduid, zonder verdere bijvoeging.

1°. Waris moesalihatan. — In geval de erflater sterft, zonder bij uitersten wil over zijn goederen beschikt te hebben, wordt de boedel gewoonlijk bij minnelijke schikking onder de erfgenamen verdeeld. Die wijze van verdeeling is gebruikelijk in 31 van de 40 dessas, waar sawas door erfenis werden verkregen. Hoewel in de meeste gevallen de bepalingen van het Mohamedaansch versterfrecht hierbij worden in acht genomen, — voor zoover namelijk uit het gemis aan mededeelingen tot het bestaan daarvan kan worden besloten — zijn er echter 11 dessas, waar men gewoon is die bepalingen ter zijde te laten. De minnelijke schikking wordt in vele gevallen echter niet aan de erfgenamen alleen overgelaten. De oudsten worden daarbij geraadpleegd, soms ook het dessahoofd, of de panghoeloe en de verdere leden der familie. Op sommige plaatsen zijn de oudsten met de verdeeling zelve belast, terwijl elders, sedert 20 jaren, de verdeeling door het dessahoofd, den panghoeloe en de oudsten is vervallen.

In de meeste dessas, waar bij deze verdeeling van het Mohamedaansch recht wordt afgeweken, zijn de aandeelen der mannen en vrouwen gelijk. Soms is haar aandeel grooter, omdat zij minder voordeel uit den grond weten te halen dan de mannen, of omdat zij den erflater in zijne laatste ziekten hebben opgepast. In één dessa bestaat de gewoonte, om de weduwe niet te doen deelen in de goederen, die tot de poesaka behooren van de familie des mans, doch haar daarentegen de helft af te staan der sekaija, dat zijn de goederen tijdens de huwelijksgemeenschap in den boedel gekomen.

Op sommige plaatsen wordt, vóór de verdeeling, een stuk gronds afgezonderd om de begrafeniskosten goed te maken. Het wordt door een der erfgenamen gekocht en verliest dan zijn karakter van poesaka niet. Daar de inlander er niet ligt toe overgaat, zich van zijn sawas te ontdoen, vooral als hij ze van zijn ouders geërfd heeft, blijft de boedel meermalen geheel of gedeeltelijk onverdeeld. In zoodanig geval bestaat de gewoonte, dat kleine sawas door ieder der erfgenamen beurtelings voor

een jaar in bewerking worden genomen, gedurende welken tijd hij dan ook de geheele opbrengst geniet. De oudste begint. Dit noemt men gilir taoen. Laat nu een der erfgenamen kinderen na, dan krijgen ook zij hun beurt. Men houdt dat zoolang mogelijk vol, doch wordt de regeling al te moeielijk, dan wordt de sawa door een der leden van de familie gekocht en de koopprijs onder de medeërfgenamen verdeeld. Somtijds worden echter ook andere schikkingen getroffen b. v. dat een der erfgenamen de sawa bebouwt, tegen een jaarlijksche uitkeering van padi.

Waar men minder geneigd is om van het Mohamedaansche recht af te wijken, geschiedt de beurtregeling zóó, dat de zoon twee jaren de sawa in bewerking krijgt, tegen de dochter één. Is de sawa al te klein om verdeeld te worden en wenscht men geen bebouwing om beurten, dan wordt zij óf verkocht, óf een der erfgenamen koopt de anderen uit, soms nadat de sawa vooraf door het dessahoofd of de oudsten is getaxeerd. Het kan echter ook gebeuren, dat men de sawa in haar geheel wil laten en dat de boedel niet genoeg goederen bevat om elk een gelijk stuk sawa toe te deelen. Dit wordt dan gevonden, door de overige erfgenamen meer boomgaard of anderen bouwgrond te geven dan hij bekomt, die de sawa in haar geheel krijgt; of wel deze laatste schiet geld voor op sawas en geeft die, in onderpand genomen, velden aan zijne medeërfgenamen in bewerking. Op die wijze bekomen zij ook hun aandeel (liron).

2°. Waris dengen hoekoem. — Op sommige plaatsen is verdeeling bij minnelijke schikking onder de erfgenamen niet gebruikelijk of verboden, en moet dus, bij overlijden ab intestato, de boedel door de hoekoem worden verdeeld. In één dessa is dit de meest gewone wijze, om goederen bij erfenis te verkrijgen. Elders daarentegen komt verdeeling door de hoekoem eerst te pas, als de erfenis aanzienlijk is, of de erfgenamen niet tot een minnelijke schikking kunnen geraken. Dat de hoekoem bij boedels van zekere waarde tusschen beide moet treden, is evenwel lang niet algemeen. In één dessa, waar dit geval zich voordeed, wilde de demang zich in den boedel mengen en vorderde 10 pCt. der waarde, doch voor den rechter bescheiden, werd hij veroordeeld.

Van de 40 dessas, waar sawas zijn geërfd, zijn er slechts 10, waar waris dengen hoekoem heeft plaats gevonden. Volgens de hoekoem heeft de verdeeling der goederen plaats met inachtne-

ming der bepalingen van het Mohamedaansch erfrecht, dat wil zeggen, dat de vrouw slechts de helft krijgt van het aandeel des mans. Laat de overledene eene weduwe na, dan wordt aan haar eerst afgestaan, wat zij geacht kan worden aan de gemeenschap te hebben aangebracht. Van het overige krijgt zij een achtste als er wel, één vierde als er geen kinderen zijn. Op de kinderen zelf wordt het Mohamedaansch recht toegepast.

Een overblijfsel van de waris dengen hoekoem schijnt te zijn, dat het dessahoofd of de panghoeloe met de oudsten bij de onderlinge schikking tusschen de erfgenamen tegenwoordig zijn, al worden daarbij de bepalingen van het Mohamedaansch recht niet altijd in acht genomen. Van een verdeeling door een dessahoekoem wordt in een paar dessas gewag gemaakt. Zij geschiedde in ééne, door den panghoeloe kaloerahan. In een geval, dat de erfgenamen het onderling niet konden eens worden, verdeelde de panghoeloe landraad den boedel, doch het blijkt niet of hij dit deed volgens het Mohamedaansch recht. Overigens bestaat er in het district Kramat Watoe een districtshoekoem, samengesteld uit den demang, den panghoeloe-district en eenige geestelijken. Op de hoofdplaats van het regentschap heeft de regentschapshoekoem haren zetel gevestigd. Zij bestaat onder Tjiringin uit den regent en den panghoeloe landraad, vroeger vormende den zoogenaamden raad agama.

Van boedelscheiding volgens de hoekoem worden hier en daar acten opgemaakt.

Er is beroep van de dessahoekoem op de districtshoekoem en van deze op de hoekoem kaboepaten. Door die van het regentschap Tjiringin wordt 10 pCt. van de waarde van elk aandeel, bij de boedelscheiding aangewezen, gevorderd.

In 17 dessas worden registers aangehouden, waarin aanteekening geschiedt of moest geschieden van de sawas, die krachtens erfenis zijn toegevallen.

STERFGEVALLEN AB INTESTATO, ZONDER ERFGENAMEN NA TE LATEN. — Van slechts 3 dergelijke gevallen wordt melding gemaakt. In twee daarvan liet de overledene weinig goederen na, wier opbrengst besteed werd tot betaling der lijkfeesten. In het derde geval kwam de boedel aan de bai-el-mal (de schatkist) zonder dat het blijkt of de begrafeniskosten daaruit vooraf gekweten zijn, wat echter waarschijnlijk is.

Doordien dergelijke gevallen uiterst zelden voorkomen, laat

het zich verklaren, dat de bevolking geen categorisch antwoord wist te geven op de vraag: aan wie casu quo de sawas vervielen. Vrij algemeen was men van gevoelen, dat eerst de begrafeniskosten uit de opbrengst der goederen moeten betaald worden en het overschietende komt aan de bait-el-mal. Doch in enkele dessas gaf men eene andere bestemming aan de goederen, bij voorbeeld dat zij aan den vorst (ratoe) vervallen; ter beschikking moeten gelaten worden van het dessahoofd of van den panghoeloe; dat deze laatste ze zou moeten bewerken en de opbrengst aan de armen uitkeeren; dat zij zouden komen aan de hoekoem.

Nadat de gewone kosten der lijkfeesten (njoesoel tanah), gebeden (tahlil) en sedekahs op den 3den, 40sten, 100sten en 1000sten dag na het overlijden, zijn gereserveerd, zou men, in het geval de overledene geen bedevaart naar Mekka had gemaakt, zijn zaligheid trachten te verkrijgen door de amana voor hem te koopen. Deze bekomt men voor 10 tot 20 realen, en bestaat daarin dat een remplaçant (bodal hadji) aanneemt, in plaats van den overledene, de reis naar Mekka te doen, waarvan als bewijs een prent wordt afgegeven. Laat evenwel de boedel dergelijke uitgaaf niet toe, dan zou men kunnen volstaan met het geven van een korban, dat is een lijkfeest, waarbij schapen en buffels geslacht worden.

Langs welken weg echter het overschietende van den boedel aan de schatkist zou komen, is niet juist aangegeven. Sommigen meenen, dat het dessahoofd de beschikking zou overlaten aan de nagara, welke er weder voor zorgen moet, dat de bait-el-mal het ontvange; anderen, dat het aan den regent of aan den fekih, als schatbewaarder van de bait-el-mal, zou moeten overgeleverd worden; terwijl nog anderen het gevoelen zijn toegedaan, dat òf de priesterraad òf de administratie van de hoekoem het beheer op zich zou nemen.

VERLATEN DER DESSA, ZONDER ORDE OP ZIJN ZAKEN GESTELD TE HEBBEN. — De meest algemeen aangenomen opinie is, dat in dergelijk geval een der nabestaanden van den afwezige de sawas zou moeten bewerken, doch dan ook de opbrengst zou genieten. Over hetgeen gebeuren moet, als er geen nabestaanden aanwezig zijn, loopen de meeningen uiteen. Hier gelooft men, dat de sawas alsdan braak moeten blijven liggen; dàar, dat ze in dat geval aan de bait-el-mal vervallen. Elders wil men den panghoeloe de velden doen bewerken ten voordeele der armen, of den djaro,

die dan volgens sommigen het vruchtgebruik zou hebben, volgens anderen de opbrengst aan de nagara zou moeten uitkeeren. Ook zijn er die meenen, dat het beheer zou toekomen aan deze laatste. Hoe dit ook zij, er is slechts een geval van een afwezige bekend, die, zonder nabestaanden te hebben, zijn boedel onbeheerd achterliet. De djaro nam de sawa in bewerking, betaalde de landrente, genoot twee derden van de opbrengst, zoolang de afwezigheid duurde, en bewaarde een derde gedeelte voor den rechthebbende. Ook elders meende men, dat zoodanige handelwijs in dit geval de richtige zou zijn.

Schenking.

Wil men zeker zijn dat de goederen, welke men eenmaal zal nalaten, zoodanig zullen verdeeld worden, als men verlangt, dan schenkt men ze tijdens het leven weg. Die wijze, van over zijn goederen te beschikken, is nagenoeg algemeen. Van de 52 dessas, waar sawas worden aangetroffen, is schenking onder de levenden slechts in 3 niet gebruikelijk en in 5 nog niet voorgekomen, doch geoorloofd. Van de overige 44 dessas, waar dergelijke schenking heeft plaats gehad, zijn er niet minder dan 34, waar dit de meest gewone wijze is om sawas te bekomen van zijn ouders, in 9 zelfs de eenige.

Schenking onder de levenden heet hibat. Slechts in één dessa geeft men daaraan den naam van sedekahken, daar men het, volgens eene godsdienstige opvatting, betamelijk acht de aarde zonder bezittingen te verlaten en dit aan Allah goed duidelijk maken wil. Schenking onder de levenden geschiedt in den regel aan zijn kinderen of verdere familiebetrekkingen. Soms mag dit alleen ten hunnen behoeve plaats hebben. Soms ook ten behoeve van vreemden. Werkelijk hebben zich dan ook van dit laatste, in een drietal dessas, voorbeelden voorgedaan. Dergelijke schenking aan vreemden pleegt men wel eens sedekahken te noemen. Worden de sawas aan leden der familie geschonken, zoo verliezen zij haar karakter van poesaka niet en worden zij ook onder dien naam aangeduid. De sawas gaan, soms verscheiden geslachten achtereen, bij wijze van hilat over. Voorbeelden worden aangehaald, waar dit reeds gedurende 3 en 6 geslachten het geval was.

Ofschoon geen bepaalde gelegenheden bestaan, waarbij men

gewoon is zijn sawas tijdens het leven aan zijn erfgenamen te vermaken, zoo geschiedt dit toch zeer dikwijls als een der kinderen in het huwelijk treedt of het ouderlijk huis verlaat. soms als een hunner meerderjarig wordt. In dat geval bepaalt de schenker het aandeel, dat ieder zijner kinderen bekomen zal. Diegene, welke nog niet meerderjarig zijn, krijgen het niet in handen (de vader blijft het bewerken), doch nemen het in ontvangst, zoodra zij volwassen worden. Komt een der kinderen te sterven zonder vrouw of kind na te laten, dan komt zijn aandeel aan den vader terug. Mocht de vader komen te overlijden vóórdat die kinderen gevestigd zijn, dan bevestigt hij de schenking door een uiterste wilsbeschikking. De vader kan evenwel het aandeel aan ieder zijner kinderen uitreiken op het tijdstip, dat hij daarvoor het meest geschikt acht.

Een andere aanleiding om over zijn sawas, bij wijze van hibat, te beschikken, bestaat daarin, dat men begint te sukkelen, of zich niet meer in staat gevoelt ze goed te bewerken.

Goederen, aan kinderen geschonken, kunnen teruggenomen worden (di roedjoe), zoolang zij ze nog niet hebben vervreemd. Wil de schenker zeker zijn, dat later niet tegen zijne beschikkingen wordt opgekomen, dan zal het zaak zijn bij die handeling getuigen te roepen, vooral als goederen aan vreemden worden vermaakt. Hibat geschiedt soms onder vier oogen, soms voor een familieraad, met of zonder getuigen. Op sommige plaatsen moet men getuigen roepen, op andere niet. De djaro en panghoeloe treden soms als zoodanig op. In enkele gevallen worden acten van schenking opgemaakt.

Kinderen mogen tegen een schenking niet opkomen, evenmin andere erfgenamen, als de behandeling in behoorlijken vorm en voor getuigen heeft plaats gehad. In dat geval zou de priesterraad hen zeer zeker in het ongelijk stellen. Van gerezen geschillen worden evenwel geen voorbeelden bijgebracht. Dergelijke geschillen zouden door het districtsbestuur moeten beslist worden.

Onder Pandeglang en in een gedeelte van Lebak heeft men het recht, bij wijze van hibat, op de willekeurigste wijze over zijn goederen te beschikken, zijn kinderen te onterven, aan een hunner of aan de dochters alles te vermaken. Zoo dit al eens plaats heeft, is het uiterst zeldzaam.

De schenker houdt veelal uit den boedel een stukje sawa

terug, bestemd om in zijn onderhoud te voorzien en later te dienen tot betaling zijner begrafenis. Soms bedingt hij, dat deze laatsten uit den boedel zullen gekweten worden.

De goederen worden meestal in gelijke aandeelen tusschen de mannelijke en vrouwelijke erfgenamen verdeeld. Doch dikwijls worden ook de vrouwen bevoordeeld, omdat zij moeielijker in haar levensonderhoud kunnen voorzien dan de mannen. De huizen vallen gewoonlijk haar ten deel en worden haar boven haar aandeel geschonken. Er bestaat echter ook een voorbeeld, dat de mannelijke erfgenamen werden voorgetrokken.

Het geven van sawas in onderpand.

Van de 52 dessas, waar sawas worden aangetroffen, zijn er 42 waar het gebruikelijk is voor geleende geldsommen zijn sawas in onderpand te geven, terwijl dit in 20 der laatsten dikwijls voorkomt. In 10 dessas werd dergelijk verband op sawas nog nimmer gelegd.

Zoodanig pand noemt men in het Noorder regentschap en onder Pandeglang nu eens sanda, dan weder gade. In de beide andere regentschappen is alleen het laatste woord in zwang. De handeling zelve, waarbij een sawa in pand genomen wordt, noemt men djoewal of bli sanda of gade doch in de meeste gevallen gade-ginade. Het woord djoewal wordt op sommige plaatsen gebezigd uit de godsdienstige opvatting, dat gade niet zuiver (soenat) is. Dit vindt zijn grond in de meening, dat bij dergelijke overeenkomst het verkoopen hoofdzaak, wederinkoop restrictie is. Elders hangt de gebruikelijke uitdrukking af van de omstandigheid, of op de sawa eene som geleend is, bijna gelijk staande met de waarde of daar beneden. In het eerste geval bezigt men djoewal-gade, in het tweede gade-ginade.

Omtrent den duur der overeenkomst wordt verschillend gecontracteerd, meestal voor onbepaalden tijd, soms tot wederopzeggen toe, terwijl het ook voorkomt dat de inlossing der sawa niet dan na zekeren termijn mag geschieden.

De verbonden sawa kan in bewerking blijven bij den schuldenaar of bij den geldschieter komen. Dit laatste is het meest gebruikelijk. Van de 42 dessas, waar dergelijke overeenkomsten worden gesloten, zijn er 16, waar beide gevallen zich voordoen. Bij 18 andere komt de sawa steeds in bewerking bij den geld-

schieter, slechts bij 7 geeft de schuldenaar die nimmer aan den geldschieter over.

Wanneer de sawa in bewerking overgaat bij den geldschieter, betaalt hij landrente en onkosten, doch geniet ook alle voordeelen. Hij behoeft in dat geval de verbonden sawa niet zelf te bebouwen, maar kan voor de bewerking contracten sluiten met anderen. Hij zou zelfs het recht hebben die te verhuren.

De voorwaarden, waarop de schuldenaar mag blijven bewerken loopen nog al uiteen. Zeer gebruikelijk is, dat beide partijen alle onkosten en de landrente, ieder voor de helft, betalen en den oogst deelen, doch ook, dat de schuldenaar al die kosten draagt en slechts $^1/_3$ van den oogst aan den geldschieter afstaat. Het gebeurt ook dat de schuldenaar het zaad levert en alle verdere onkosten gelijkelijk gedeeld worden, òf dat hij alleen de kosten van bewerking en van den oogst draagt, doch de bibit en de landrente door beiden betaald worden, òf dat de schuldenaar alle kosten van bewerking op zich neemt en de geldschieter de landrente betaalt; in alle welke gevallen de oogst gelijkelijk verdeeld wordt. Draagt de geldschieter alle kosten en zorgt hij voor de kwijting der landrente, dan geniet hij $^2/_3$ van den oogst. Soms wordt de overeenkomst gesloten op voorwaarde, dat de geldschieter 2, tegen den schuldenaar 1 jaar de sawa zal bebouwen. Wordt de overeenkomst voor *één rijstoogst* aangegaan, dan behoudt de schuldenaar het recht later nog tweede gewassen op zijn veld te verbouwen.

Meermalen blijft de sawa in bewerking bij den schuldenaar als de geleende som gering is en gaat zij bij den geldschieter over, zoodra die grooter wordt. Soms toch wordt de gevraagde som in termijnen gegeven en, bij voortdurend geldgebrek, wendt de schuldenaar zich tot hem, die zijn sawa in onderpand heeft. Van daar dat de primitieve som dikwijls verhoogd wordt. Dit noemt men op sommige plaatsen *ngangsoer*, op andere *noengtoet* (toengtoet). Ofschoon zeldzaam, wordt toch de schuld wel eens bij gedeelten afbetaald.

Of bij het sluiten der overeenkomst getuigen geroepen worden, is voor alle dessas niet te constateren. In sommige is dit verplichtend, in andere niet. Soms wordt zij gesloten voor het districtsbestuur en zelfs een schriftelijke acte daarvan opgemaakt. In den regel (27 dessas) krijgt het dessahoofd mededeeling van het sluiten van dergelijke overeenkomsten; op sommige plaatsen

is dit zelfs verplichtend gesteld. Doch dit geschiedt ook aan hem en den panghoeloe of de oudsten, soms aan het dessabestuur of aan dat van het district, wanneer de geleende som een zeker bedrag bij voorbeeld 15 tot 20 realen bereikt heeft. In 17 dessas wordt van deze overeenkomsten aanteekening gehouden in de registers van het landbezit, waaruit soms aan den schuldenaar een bewijs wordt afgegeven.

Meermalen draagt de schuldeischer zijne pretensie op een ander over. Dit noemt men limpah, di limpahken, in een enkel geval pindah-gade. De aanleiding tot dergelijke overdracht kan zeer verschillend zijn. Van wege den schuldeischer wordt die verlangd, wanneer hij zelf in geldelijke ongelegenheid komt of wanneer de sawa te ver van zijn woning verwijderd is, om die gemakkelijk te kunnen bewerken. Van de zijde van den schuldenaar, als hij zich verbeeldt dat de geldschieter het land niet behoorlijk verzorgd, òf hij meer geld daarop ter leen verlangt dan de geldschieter wil of kan geven, òf eindelijk om latere geschillen te voorkomen. Want ofschoon er voorbeelden zijn, dat sawas 10 tot 15 jaren bij denzelfden geldschieter in pand bleven, geeft men er de voorkeur aan, om de 3, 4, of 5 jaren van schuldeischer te veranderen, ten einde deze niet later voorgeve de sawa te hebben gekocht.

De schuldenaar moet in den regel zijn goedkeuring hechten aan dergelijke overdracht. Zoo hij die weigerde, zou de overdracht niet mogen plaats hebben of de rechter daaromtrent uitspraak moeten doen. Op sommige plaatsen is het voldoende, dat de geldschieter van zijn voornemen aan den schuldenaar kennis geve.

De primitieve geldschieter is door de overdracht in den regel buiten het contract. Hij kan de sawa niet terugvorderen van hem, die in zijn rechten getreden is. Somtijds mag dit echter met goedvinden van den schuldenaar of na hem eenvoudig daarvan kennis gegeven te hebben. Elders hangt dit recht des primitieven geldschieters af van de omstandigheid, ten wiens gerieve de overdracht heeft plaats gehad. Is dit geschied omdat hij zelf geld noodig had, dan kan hij dat recht niet uitoefenen. In een geval droeg de primitieve geldschieter zijn rechten aan een tweeden over, doch behield de sawa. Van de opbrengst gaf hij de helft af aan dien plaatsvervanger.

Op sommige plaatsen, waar men er opgesteld is den boedel zooveel mogelijk in zijn geheel te laten en dientengevolge de

erfgenaam, die de geheele erfenis bekomt, geld ter leen verstrekt op sawas van anderen, welke hij aan zijne medeërfgenamen in bewerking geeft, ontstaat hierdoor een exceptionele toestand. Wanneer zoodanige sawa wordt ingelost, is het niet de primitieve geldschieter die de geleende som terugbekomt, maar diegene onder zijne medeërfgenamen, aan wien de sawa in bewerking was gegeven. Des laatsten recht op de erfenis, wordt op die wijze uitgekocht.

Is het de geldschieter, die zijn rechten aan een ander wenscht over te dragen, dan moet hij zelf een plaatsvervanger zoeken, indien hij de sawa in bewerking heeft, nadat hij een redelijken tijd te voren aan den schuldenaar daarvan kennis heeft gegeven, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen, des verkiezende de schuld af te doen.

Geschiedt de overdracht in het belang van den schuldenaar of is hij in het bezit gebleven der verbonden sawa, dan kan men als regel stellen, dat hij het ook is, die een nieuwen geldschieter zoeken moet. Ten minste in slechts een geval, waarin de bewerking bij den schuldenaar was verbleven, werd aan den geldschieter die verplichting opgelegd, waarschijnlijk omdat de overdracht ten zijnen behoeve plaats had. Gelukt het den schuldenaar niet iemand te vinden, die de rechten van den primitieven geldschieter wil overnemen, dan laat hij de zorg daarvoor aan den laatsten over, tenzij men besluite om het contract te verlengen.

Limpah heeft gewoonlijk plaats op dezelfde voorwaarden, waarop de primitieve overeenkomst is gesloten. Wanneer dit evenwel geschiedt, omdat de schuldenaar meer geld ter leen verlangt, dan wordt die som bij een volgende overeenkomst verhoogd. Hetgeen die som de oorspronkelijke schuld te boven gaat, wordt onmiddelijk aan den schuldenaar uitgekeerd.

Wanneer de geldschieter de door hem ter leen verstrekte som terug verlangt, bestaat er geen ander middel om daartoe te geraken, dan door zijn rechten aan een ander over te dragen. Alleen voor het geval, dat de schuldenaar de sawa onder zich heeft gehouden, zou de geldschieter, bij mislukking van dergelijke overdracht, zich bij het bestuur kunnen aanmelden om den schuldenaar òf tot overgave der sawa óf tot betaling te dwingen.

De erfgenaam van den geldschieter oefent dezelfde rechten als deze uit.

Zoowel bij opzegging van het contract van de zijde des geldschieters, als bij aflossing der schuld door den schuldenaar, moet vooraf worden kennis gegeven. Geschiedt dit nadat de sawa reeds in bewerking is, dan gaat de opzegging pas in na den oogst, die altijd aan hem blijft behooren, die geplant heeft. Zelfs tegen teruggave der reeds gemaakte kosten van bewerking, kan men de tegenpartij niet tot afgifte der sawa dwingen, hoewel dit soms bij minnelijke schikking plaats vindt. Een sawa inlossen heet neboes. Indien de geldschieter de afgifte der sawa weigerde, als de geleende som wordt teruggegeven, zou de zaak voor den landraad moeten dienen.

Ten allen tijde kan de schuldenaar tegen aflossing zijner schuld, zijn sawa terug bekomen, tenzij omtrent het tijdstip van aflossing speciale bepalingen zijn gemaakt, de bewerking der sawa reeds zij begonnen, of de geldschieter nog niet één oogst van het verbonden land hebbe genoten. De erfgenamen en rechtverkrijgenden van den schuldenaar hebben hetzelfde recht als hij. Het is niet voor verjaring vatbaar. Mocht de waarde van den grond in het algemeen zijn vermeerderd, zonder toedoen van den geldschieter, dan kan de schuldenaar volstaan met de betaling der primitieve som. In de meeste gevallen behoeven zelfs de verbeteringen, door den geldschieter aan den grond aangebracht, niet vergoed te worden (in 15 dessas), omdat de geldschieter geacht wordt, de vruchten dier verbeteringen reeds genoten te hebben. Op vele plaatsen moet dit wel geschieden, als ze met toestemming van den schuldenaar zijn daargesteld, anders niet. Op slechts 2 plaatsen moet in allen gevalle vergoeding voor de verbeteringen gegeven worden; in 2 andere geschiedt dit steeds uit een gevoel van billijkheid, ofschoon de schuldenaar daartoe niet verplicht is, als hij geen toestemming heeft verleend.

Ofschoon op sawas soms de volle waarde en meer geleend is, heeft verkoop ten gevolg van pandgeving slechts in 11 van de 42 dessas plaats gevonden. Meestal verkocht de schuldenaar ze aan den geldschieter uit vrijen wil, òf omdat hij geen kans zag de schuld ooit af te lossen, òf om zoodoende meer geld te bekomen, dan hij bij wijze van leenen zou kunnen machtig worden. De gevallen zijn uiterst zeldzaam, waarin de geldschieter zijn schuldenaar dwong de beleende sawa aan hem te verkoopen.

Huur en verhuur van sawas.

Huur van sawas voor geld is nergens gebruikelijk. Echter bestaat er in het Noorder regentschap een soort van overeenkomst, nglandjank genaamd, welke het midden houdt tusschen huur en inpandneming van sawas ten gevolge eener ter leen verstrekte som gelds. Iemand geeft namelijk een zekere som — *f* 15, *f* 20 of *f* 30 per bouw — aan den eigenaar eener sawa, welke de geldschieter mag bewerken en waarvan hij alleen de vruchten geniet, gewoonlijk voor één jaar, soms voor twee, naar gelang van het bedrag der gegeven som. De eigenaar betaalt echter de landrente. Door die betaling en het gemis der vruchten van zijn sawa, wordt de eigenaar geacht de geleende som teruggeven te hebben. De schuld vervalt dan ook van zelf, door het verstrijken van den termijn van bewerking. Een enkele keer betaalt de bewerker een gedeelte der landrente, als de geleende som gering is.

Omtrent de bewerking der sawas door anderen, worden verschillende soorten van overeenkomsten gesloten. De meest gebruikelijke is het memaro-contract, welks kenmerk daarin bestaat, dat beide partijen den oogst gelijk deelen. Het wordt aangegaan voor één jaar, soms voor meer moessons, soms voor onbepaalden tijd. Van de 52 dessas, waar sawas werden aangetroffen, zijn er 34 waar dit contract in zwang is. Daarbij wordt onveranderlijk bepaald, dat het eggen en ploegen met eigen karbouwen voor rekening komt van den bewerker. In verreweg de meeste gevallen (24 dessas) betalen beiden partijen de helft der landrente en der verdere onkosten. In de overige dessas wordt daarvan in meerdere of mindere mate afgeweken. Zoo vindt men onder anderen wel eens bepaald, dat de bewerker alle onkosten, de eigenaar de bibiet en de landrente betaalt.

Een andere, veelvuldig voorkomende wijze om zijn sawas door anderen te doen bewerken, is het zoogenaamde merteloe-contract. Het kenmerkende van deze overeenkomst is, dat een der partijen twee derden, de andere een derde van den oogst geniet. Over het algemeen is het de bewerker die een derde bekomt, in welk geval de eigenaar alle onkosten en de landrente betaalt. Geschiedt deze betaling door den bewerker, dan geniet hij twee derden van den oogst.

Op sommige plaatsen heeft de groote vruchtbaarheid der sawas

ten gevolge, dat den bewerker niet een derde, maar slechts een vierde van den oogst toekomt, wanneer de eigenaar alle onkosten en de landrente betaalt. Dit contract draagt den naam van mrapat.

In het Noorder regentschap treft men nog een overeenkomst aan, waarbij sawas aan anderen in bewerking worden gegeven, tegen een zeker aantal sangas padi. Dit bedraagt gewoonlijk 10 sangas per 3 bouw. Dit contract, mlajang genaamd, heeft veel overeenkomst met die, welke in sommige streken met boedjangs worden gesloten. Het verschil bestaat voornamelijk daarin, dat laatstgenoemden ook kost, inwoning en kleeding genieten. Deze overeenkomst is een soort van liefdebetoon, daar de eigenaar alles levert, zoowel bibit als ploegvee en landbouwgereedschappen en de bewerker niets als zijn arbeid te presteren heeft.

VOORSCHOTTEN OP TE VELD STAAND PADIGEWAS. — Het geven van voorschotten schijnt vroeger meer algemeen te zijn geweest dan thans. Ten minste uit een paar dessas wordt medegedeeld, dat het tegenwoordig niet meer plaats vindt, daar het door de residenten Buyn en Brest van Kempen verboden is; een maatregel, dien de bevolking niet aarzelt verkeerd te noemen, omdat voorschotten nimmer werden gegeven, zoo het belang van beide partijen dit niet medebracht.

Het doen van voorschotten is bekend in 18 van de 52 dessas waar sawas bestaan, en thans nog in 15 gebruikelijk. In 6 dezer laatsten komt het dikwijls voor. De meest algemeene naam voor deze overeenkomst is hedjoan. Zij wordt soms ook papaten genoemd. Mislukt de oogst, dan moet de bepaalde hoeveelheid padi een volgend jaar geleverd worden.

Het is niet mogelijk een algemeenen maatstaf aan te geven van de hoeveelheid padi, welke voor zekere geldswaarde moet worden teruggeven, omdat de sanga padi niet overal even groot is. Men vindt voorbeelden dat voor elken gulden moet worden geleverd 40, 60, 80 tot 100 katis. Somtijds wordt overeengekomen dat men zooveel padi zal bekomen, als men, tijdens den oogst, voor de voorgeschoten som zal kunnen koopen. Het komt ook voor, dat padi wordt geleend onder beding, van bij gelegenheid van den oogst een gelijke hoeveelheid terug te krijgen. Dit leenen in natura heeft vooral plaats in tijden van rijstgebrek. Toen dit in 1857 het geval was, werd gestipuleerd, dat voor één sanga, drie moesten teruggegeven worden.

Ofschoon het geven van voorschotten op het groene gewas in den regel door inlanders geschiedt, zou er geen bezwaar bestaan ze ook van vreemden aan te nemen.

Er bestaat nog een andere overeenkomst ten doel hebbende om tegen een zekere som, zich de helft van den oogst te verzekeren. Men noemt haar djampang. Iemand geeft namelijk een zekere som aan den sawabezitter, die zijn veld blijft bewerken. Hij belooft daarenboven, tegen afgifte van de halve opbrengst, de helft der kosten en der landrente te zullen betalen. Deze overeenkomst wordt, in bijzijn van getuigen, voor één moesson aangegaan. Mislukt de oogst, dan krijgt de geldschieter geen padi. In allen geval verliest hij de voorgeschoten som.

Bewerken, beplanten en oogsten.

PLOEGEN EN EGGEN. — Van de 52 dessas, waar sawas worden aangetroffen, zijn er 49, waar de sawa tarikan en tada met den ploeg en de eg worden bewerkt. In sommige geschiedt dit nog niet, omdat de sawas eerst onlangs zijn aangelegd en de grond nog los is, zoodat beploegen in den eersten tijd kan nagelaten worden. Het ploegen en eggen, voor zoover daaromtrent mededeelingen zijn gedaan, heeft gewoonlijk tweemalen plaats, een enkele keer driemalen. Het gebeurt ook dat er tweemaal wordt geploegd en driemaal geëgd, en omgekeerd driemaal geploegd en tweemaal geëgd.

De Chinezen hebben meer zorg voor hun ploegvee dan de inlanders. Zij gebruiken hun buffels slechts één uur des morgens en één uur in den namiddag; de inlanders ploegen er mede tot 11 ure des voormiddags, hetgeen in den tijd dat de sawas bewerkt worden, de dieren spoedig doet vermageren.

In den regel wordt het ploegen en eggen door den sawabezitter en zijn gezin verricht. Echter zijn daarbij ook gebruikelijk: sambattan (njambat) of ngahiras, dat is hulp voor een enkelen dag zonder betaling, doch tegen verstrekking van de kost. Dit heeft plaats wanneer de sawas bijzonder groot zijn of als men door ziekte als anderzins in het bewerken zijner velden ten achteren is; lilioer, dat is hulp met verplichte wederkeerigheid. Men moet namelijk gelijksoortigen arbeid vergelden gedurende denzelfden tijd, als men dien van anderen genoten heeft. Hulp met karbouwen wordt soms met handen-

arbeid verevend; boeroehan of oepahan, dat is betaalde arbeid met of zonder de kost; en borrongan, dat is werk op taak, bij aanneming.

De dagloonen voor het ploegen en eggen verschillen van 10 tot 24 duiten, met of zonder een- of tweemaal eten per dag. Geschiedt dien arbeid op taak, dan geeft men onder anderen, voor het bewerken van een vak lang 12 en breed 5 roeden — 20 duiten voor het eerste ploegen, en 10 duiten voor de tweedemaal. Buiten Pandeglang schijnen dergelijke aannemingen op taak niet in zwang te zijn.

Patjollen. — Op vele plaatsen kunnen de sawa rantja niet met den ploeg bewerkt worden en geschiedt het losmaken van den grond daar met den patjol. Op een paar uitzonderingen na, kent men deze wijze van bewerking alleen onder Pandeglang. Onder Lebak slechts tijdelijk, zoolang namelijk de grond der aldaar nieuw aangelegde sawas nog los blijft. In het Noorder regentschap behoeft men 4 dagen om een kwart bouw sawa rantja te patjollen. Dit moet driemaal herhaald worden, waarna de grond aldaar met eene hark (bilis) wordt gelijk gemaakt. Wordt dit in betaalden arbeid uitgevoerd, dan betaalt men onder Pandeglang voor een namiddag (2 tot 5 uur) 8 à 10 duiten en eenmaal eten. Op taak geeft men daarvoor, naar gelang der moeielijkheid van het terrein, een heele of een halve gulden ook wel *f* 1 per bouw.

Bemesting. — In een paar dessas onder Pandeglang, en in één onder Lebak worden de sawas bemest. Dit geschiedt, als de sawas in de nabijheid der dessa gelegen zijn, met allerlei afval, die in putten verzameld, verbrand en daarna op het veld gebracht wordt. Als zoodanig gebruikt men ook padischillen (dedak). Mest wordt aldaar nimmer verkocht. In een andere dessa brengt men de mest (soeroeloëk) op de sawa tada, of in persoon of door middel van betaalden arbeid. Men bezigt alleen drooge mest, omdat de natte geacht wordt te heet te zijn. Onverschillig het aantal beesten dat op stal staat, koopt men de mest voor *f* 1 per kandang. Elders acht men 200 picols mest voor een bouw voldoende. Die mest is afkomstig van karbouwen en van allerlei afval, die ook hier in kuilen verzameld en des vrijdags verbrand wordt. Men acht die één duit per picol waard. De bemesting is in vroeger tijd door het bestuur gelast, doch is thans reeds adat geworden en geschiedt geheel vrijwillig. Onder Lebak zijn het

de Chineezen die hun sawas bemesten, waartoe één kar, op 15 passen in het vierkant, voldoende wordt geacht. De inlanders, aldaar woonachtig, erkennen dat hun Chineesche medeburgers de sawas beter bewerken dan zij en meer producten verkrijgen, doch zeggen niet bij machte te zijn hun voorbeeld na te volgen, door gemis aan karbouwen en pedatis.

ZAADBEDDINGEN. — In den regel heeft ieder sawabezitter zijn eigen zaadbedding (pawinian), die meestal door hem persoonlijk, zonder andere hulp dan die van zijn gezin, wordt aangelegd. Er doen zich echter gevallen voor, dat de aanleg plaats heeft bij wijze van lilioer, en, een enkele keer, tegen betaling van 12 duiten en eens eten voor een morgen arbeid.

Gesamenlijke zaadbeddingen komen slechts daar voor, waar bijzondere omstandigheden er toe leiden. Zoo vordert de groote afstand tusschen een dessa en hare sawa rantja, waarop men niet zaaien kan, en de meeste wilde varkens in de omstreken der rawa Danoe, een veel grooter zorg dan elders voor de zaadpadi. Van daar het gebruik, dat verscheiden personen gesamenlijk op het aan een hunner toebehoorend stuk zaadbeddingen aanleggen. Na uittrekking der zaailingen, wordt die grond ook weder gesamenlijk ter beplanting geschikt gemaakt. Elders strooien allen hun bibit uit op één stuk sawa, toebehoorende aan den meest vermogenden inwoner der dessa, die daarvoor niet de minste schadevergoeding verlangt. Een recht stelt dat gebruik echter niet daar. Ook in een andere dessa is het soms gebruikelijk gemeenschappelijke zaadbeddingen te hebben.

Niet altijd evenwel heeft men zijn zaadpadi op eigen grond. De reeds vermelde reden, dat men op sawa rantja niet zaaien kan, geeft er aanleiding toe. Men moet daartoe vergunning vragen van den eigenaar der beplante sawa, doch deze wordt nimmer geweigerd. In den regel geschiedt dit zonder eenige vergoeding. Op sommige plaatsen bestaat de gewoonte, dat de begunstigde later gehouden is het stuk sawa, dat tot kweekbedding gediend heeft, te beplanten, soms zelfs met bijlevering der zaadpadi. Elders betaalt men, na den oogst, evenveel als men als bibit op eens anders grond heeft uitgestrooid, of geeft men 1 à 3 gedengs padi ten geschenke.

In de dessa, waar allen hun bibit uitstrooien op den grond van den meest vermogenden inwoner, geschiedt dit gemeenschappelijk. Daaraan nemen zelfs personen deel, die geen sawas

bezitten, omdat zulks gepaard gaat met feesten. Op de sawa-tarikan wordt padi, dat is zaad aan den halm gebezigd; voor de sawa tada, gaba, dat is zaad, dat met den voet van de stengel is gerukt (di ilies).

Men legt de padi eerst een nacht in het water en daarna op bamboezen bakken ter ontkieming. Later werpt men het zaad met de hand uit, zoodat het zich behoorlijk verspreidt.

De zaadbeddingen worden niet altijd op natten grond aangelegd, maar soms op droogen. Dit noemt men sebar kletek. Daar men voor de beplanting der sawa tada op den regen moet wachten, de zaailingen op natten grond spoedig groeien en het dus ligt kan gebeuren dat ze reeds te oud zijn om overgeplant te worden, legt men ook kweekbeddingen sebar kletek aan. Men gelooft daarenboven, dat de aldus verkregen zaailingen meer weêrstand kunnen bieden aan de droogte en een beter product geven. De gaba, die hiertoe als zaad gebezigd wordt, laat men niet eerst ontkiemen, gelijk bij zaadbeddingen op natten grond, maar werpt die dadelijk met de hand uit.

Uittrekken der zaailingen. — Geldt bij het ploegen en eggen als regel, dat de sawabezitter die werkzaamheid persoonlijk verricht, bij het uittrekken der zaailingen is betaalde arbeid het meest gebruikelijk. Ook geschiedt echter het uittrekken met eigen gezin, bij wijze van ngahiras, lilioer en op taak. Op taak betaalt men, naar gelang der grootte, 4 tot 15 duiten per vak.

De betaalde arbeid, die voornamelijk in het Noorder regentschap in zwang is, wordt zeer verschillend beloond, waarbij evenwel in het oog moet worden gehouden, dat de grootte der bossen niet overal gelijk is. Voor het uittrekken van 100 bosjes — het gewone bosje is tweemaal wat men, tusschen duim en wijsvinger, cirkelvormig bijeen kan houden — geeft men daar 12 duiten en eenmaal eten tot 40 duiten, als ze allen voor de hand worden uitgetrokken, en 64 duiten, als men zaailingen op zoodanigen afstand van elkander laat staan, als waarop zij behooren geplant te worden (metel). Onder Pandeglang geeft men voor 100 bosjes, nu eens 12 duiten, dan weder gelijke som en tweemaal eten.

Uitplanten der zaailingen. — Het uitplanten der zaailingen geschiedt door vrouwen en, in den regel, in betaalden arbeid. Dit toch is het geval in 31 van de 42 dessas, waar omtrent

deze werkzaamheid mededeelingen gedaan zijn. Uitsluitend in betaalden arbeid heeft dit plaats in 19 dessas. In andere met lilioer, ngahiras, op taak en ten deele met eigen gezin.

Terwijl in het Noorder regentschap en onder Pandeglang het uitplanten der zaailingen in den regel in betaalden arbeid plaats heeft, geschiedt dit in de beide andere regentschappen het meest bij wijze van lilioer.

De kosten voor dit werk bedragen in het Noorder regentschap *f* 2 tot *f* 4 koper per bouw. De dagloonen bedragen: voor een voormiddag (3 uren) werk, van 4 tot 8 duiten of van 3 tot 6 duiten en eenmaal eten; voor een halven dag (6 uren), van 8 tot 12 duiten of van 8 tot 16 duiten en eens eten; voor een heelen dag, 12 duiten en tweemaal eten of 5 duiten, tweemaal eten en siri. Op taak wordt betaald 5 duiten voor een petak sasoekoe, of 5 tot 14 duiten per vak, naar gelang der grootte.

WIEDEN. — Het wieden (nogojos, op enkele plaatsen ngarambet) geschiedt schier overal in betaalden arbeid, in den regel tweemalen, doch ook wel niet meer dan een enkelen maal, omdat men bevreesd is, dat de padi anders te welig groeien en omvallen zal. Daaraan is zelfs toe te schrijven dat in enkele dessas in het geheel niet gewied wordt. Voor dit werk worden dezelfde uiteenloopende dagloonen als voor het uitplanten der zaailingen betaald, indien het niet bij uitzondering met eigen gezin, lilioer en ngahiras geschiedt.

BEWERKING MET BOEDJANGS. — Uit 29 dessas wordt medegedeeld, dat de landbouwers aldaar gewoon zijn overeenkomsten voor de bewerking hunner sawas aan te gaan met boedjangs, in de Soendalanden mangkoek genaamd. Deze mangkoeks zijn bij hun heer (madjikan) zoowel vast in dienst, als voor één moesson, dat is tot na het oogsten. Als vaste boedjangs zijn zij meestal gehouden nog ander werk, zoo als heerediensten en huisarbeid, voor hun meester te verrichten. De regel is dat zij de sawas bewerken met het vee en de gereedschappen van den madjikan.

De vaste boedjangs genieten kost, inwoning, kleederen en padi of geld; soms kost, inwoning en kleederen zonder meer; soms kost, kleeding en padi.

De boedjangs, voor slechts één moesson geëngageerd, worden zeer verschillend beloond. Nu eens krijgen zij kost, inwoning, kleederen en padi, dan hetzelfde, doch zonder padi; op sommige

plaatsen kost, inwoning en padi; op andere kost, kleederen en padi. Hier genieten zij kost en padi; daar kleederen en padi, soms alleen padi.

Het aantal sangas padi, dat zij na expiratie van hun diensttijd ontvangen, hangt veel af van de omstandigheid of zij al dan niet kost, inwoning of kleederen bekomen. De beide eerstgenoemde remuneratiën duren voor den vasten boedjang het geheele jaar door, voor den tijdelijken loopen zij van af de eerste bewerking tot aan het einde van den oogst.

Hier bestaat de gewoonte den boedjang twee pakken kleederen per jaar te geven, op andere plaatsen slechts één pak; doch meestal worden zij naar behoefte vernieuwd. Ook het pak bevat niet overal dezelfde kleedingstukken. Het meest volledige is samengesteld als volgt: 1 hoofdoek (somal, seblet, iket); 1 buisje (koelambi, sasoekan, djamang, badjoe rebig); 1 sarong (samping); 1 buikband (babenteng, saboek); 1 korte broek (sarowal, pokek). Meermalen bestaat echter het pak slechts uit vier kleedingstukken en dan wordt weggelaten of het buisje, of de sarong, of de broek.

Voor de vaste boedjangs bedraagt het aantal sangas padi, dat zij per jaar bekomen: in het Noorder regentschap 10, onder Pandeglang 8 tot 10, onder Lebak klimt het soms tot 15; voor de tijdelijke: in het Noorder regentschap tusschen 5 en 8 sangas, een enkele keer 10; onder Pandeglang 2 tot 5, of als geen vrije woning wordt verstrekt, 8 tot 10; onder Tjiringin is het gebruikelijk een gedeelte van den oogst af te staan, bij voorbeeld 4 sangas per tjaeng, één tiende of één vierde van de opbrengst.

KOSTEN PER BOUW. — De kosten van bewerking voor een bouw sawa tot aan den oogst, worden alleen uit een paar dessas vermeld. In het Noorder regentschap bedragen die *f* 20 tot *f* 25, onder Pandeglang *f* 8, *f* 10 of *f* 12 [1]).

---

[1]) Voor individueel bezeten bouwgronden, geen sawas zijnde, zoo als tegals met padi en andere gewassen bezet en boomgaarden, worden zoo veel mogelijk de regelen gevolgd, welke voor sawas gelden omtrent verkoop, erfrechten, schenking, inpandgeving wegens aangegane schuld, verhuur, enz. Over het algemeen zijn zij veel minder het voorwerp van transactien dan de sawas. De bewerking geschiedt ingevolge zeer uit eenloopende overeenkomsten. De kosten zijn veel hooger per bouw dan die der sawas, omdat de grond veel harder en het schoonmaken met de kored een zwaar werk is. Men schat ze per bouw op *f* 15, *f* 16, *f* 18, zelfs op *f* 20.

HET OOGSTEN. — Het oogsten, in het Noorder regentschap panen of ani-ani genaamd, in de overige regentschappen di boewat, wordt altijd door den sawabezitter en zijn gezin verricht. Daar echter dit gezin, bij eenige uitgestrektheid van het veld, niet in staat is de padi te snijden met zoodanigen spoed als wenschelijk is, wordt in dat geval altijd de hulp van anderen ingeroepen.

In het Noorder regentschap is de belooning in den regel snijloon in natura (dereppan), doch ook op sommige plaatsen betaling naar het aantal gesneden bossen. Het snijloon in natura bedraagt daar vrij algemeen één vijfde, doch het bedrag hangt dikwijls van andere omstandigheden af. Zoo kan het bij voorbeeld tot één achtste dalen wanneer veel handen tot het snijden beschikbaar zijn, of één zesde worden als het product tot de padi dalem behoort. In de omstreken van het meer Danoe bedraagt het één bos van de 11, die gesneden zijn.

Onder Pandeglang is betaalde arbeid regel, snijloon in natura uitzondering. Ook heeft daar op enkele plaatsen lilioer plaats. Het snijloon bedraagt hier slechts de helft van hetgeen gemiddeld in het Noorder regentschap gegeven wordt, ofschoon het in den drukken tijd soms tot één vijfde steigt. De betaalde arbeid is tweederlei: òf zuiver loon met verstrekking van kost, òf betaling naar het aantal gesneden bossen. Het eerste bedraagt voor een voormiddag 5 duiten en eenmaal eten; voor een geheelen dag 5 à 6 duiten en 2 maal, of 12 duiten en eenmaal eten. Daar de grootte der bossen afwisselt, van hetgeen men 4 maal tusschen duim en wijsvinger kan omvatten tot 20 katis, is de betaling ook zeer verschillend. Men vindt plaatsen waar dit bedraagt van 10 duiten voor 20 bossen tot 10 duiten voor 2 bossen.

Onder Tjiringin is snijloon in natura geheel onbekend. Daar is betaling per aantal gesneden bossen algemeen gebruikelijk, ofschoon een enkel geval bekend is, waar het oogsten bij wijze van ngahiras plaats vindt. Ook hier zijn de bossen niet even groot. Men betaalt: 10 duiten voor 20 bossen, 10 duiten voor 30 bossen en eten, 10 duiten voor 5 bossen, gelijk staande met één picol.

Onder Lebak is snijloon in natura, hier gatjong genaamd, en betaling naar het aantal bossen gelijkelijk in zwang. In één dessa geeft men dagloon zonder meer, in een andere is ngahiras

gebruikelijk. Het snijloon kan hier gemiddeld op één tiende gesteld worden, ofschoon het soms in het begin en het einde van den oogsttijd, wanneer vele handen beschikbaar zijn, tot $^1/_{12}$ of $^1/_{15}$ daalt. Hetzelfde verschijnsel omtrent het verschil in de grootte der bossen doet zich hier voor. Men geeft: 10 centen voor 25 bossen, 10 duiten voor $12^1/_2$ bossen, 10 duiten voor 5 bossen, gelijk staande met een picol. Dit laatste komt hier het meest voor. Een tiende gedeelte dier hoeveelheid, opat ranggeang geheeten, wordt met één duit te goed gedaan.

Somtijds is padi voorgeschoten onder beding, dat men later bij het snijden behulpzaam zal zijn. Onder Tjiringin moet men dan 4 bossen snijden tegen vergoeding van slechts één duit; onder Lebak legt het leenen van 4 katis padi de verplichting op, om een dag bij het oogsten te helpen.

Het samenbinden der bossen komt voor rekening der snijders; het vervoer van het veld voor die van den sawabezitter.

In het Noorder regentschap bestaat de gewoonte, om aan bekenden en dessagenooten kennis te geven van den dag, waarop men oogsten wil. Men kan dan verzekerd zijn genoeg helpers te bekomen, vooral vrouwen. In sommige dessas worden bij die gelegenheid ook vreemden toegelaten. Onder Pandeglang daarentegen is het gebruikelijk bepaalde personen uit te noodigen. Dit neemt echter niet weg, dat vreemden, die zich aanmelden, soms worden toegelaten. Onder Tjiringin doet men soms bepaalde uitnoodigingen, zonder daarom vreemden altijd uit te sluiten. Onder Lebak laat men gewoonlijk iedereen tot snijden toe. Doch geeft men kennis van den dag waarop men oogsten wil, of noodigt men daartoe bepaalde personen uit, dan worden vreemden geweerd. Behalve onder Lebak, zijn er echter ook dessas, waar het iedereen vrij staat aan het snijden deel te nemen.

WEIDEN VAN HET VEE. — Als de sawas niet beplant of in bewerking zijn, ziet men gaarne dat zij door het vee worden afgeweid. De schade door karbouwen aan de galengs veroorzaakt, wordt ruim opgewogen door de mest, die zij op de sawas brengen. Daarenboven trappen zij de stoppels (djarami) plat en werken den grond dooreen, wat een latere bewerking gemakkelijker maakt, even als dit ook in de hand gewerkt wordt, doordien zij de sawas schoonhouden van onkruid en lang gras.

Een ieders vee wordt dan ook toegelaten, zelfs uit naburige dessas. Men behoudt evenwel het recht het vee te weren. Dit

heeft altijd plaats wanneer men voornemens is de sawa met tweede gewassen te beplanten, in welk geval de stoppels verbrand of afgesneden worden. Dat dit laatste niet gemakkelijk meer kan geschieden, zelfs niet met den ploeg, als eenmaal de karbouwen de stoppels hebben vertrapt, ligt voor de hand.

Op sawa rantja kan dikwijls, uit hoofde der drassigheid van den grond, geen vee geweid worden. Men laat echter op sommige plaatsen aan iedereen toe van die soort van sawas gras te snijden voor de paarden.

De income-tax in Nederland.

So are they all, all honourable men.
SHAKESPEARE, Julius Caesar, act III, scene II.

Er is misschien in Nederland geen vraagstuk zoo nauw verwant aan de Indische belangen dan de in den laatsten tijd behandelde quaestie tot radicale wijziging van het belastingstelsel door middel van een income-tax. Verschillende banden binden Indië aan Nederland; maar de band die ginds het meest knelt, hier in 't algemeen het meest vastgehouden wordt, is de gouden halsbeugel der Indische bijdragen. Gelooft niet dat tegenwoordig hier te lande iemand nog nuchter genoeg is om heusch te meenen, dat dwang-kultures in het wel begrepen belang der Javanen zijn, dat heerediensten hun welzijn bevorderen, dat onveilig en onbeschermd grond- en ander bezit overeenstemt met eigenaardige Oostersche gebruiken en overleveringen, dat redelijke vrijheid, overal in Europa wenschelijk en gewenscht, in Indië verwerpelijk moet geacht worden. Als dergelijke onzin onder de vlag der conservatieve beginselen, wordt uitgestald, geschiedt het om de leus voor die zoogenaamde beginselen; maar, inderdaad, omdat men beducht is, de Indische millioenen, zonder dwang-kultures, heerediensten, onveilig bezit en autocratie, te moeten missen. En wanneer men, van liberale zijde, ondanks aandoenlijke ontboezemingen, aarzelt de handen uit den mouw te steken, dwang-kultures, heerediensten behoudt en goede wetten, die ieders bezittingen beveiligen, onthoudt, wanneer men van die zijde aarzelt de hinderpalen weg te nemen, die het vrije verkeer in Indië belemmeren, — wees overtuigd, dat het niet

is omdat men de taak, bij de uitvoering, te bedenkelijk acht; maar omdat men vreest voor de millioenen, omdat men zich angstig maakt voor het behoud van het „batig slot." Om den geldbuidel is het te doen, al verbloemt men het nog zoo zeer onder allerlei parlementaire euphemismen.

In onbaatzuchtigheid jegens Indië is Nederland, gedurende een goede vijf en twintigjarig, veeleer achteruit- dan vooruitgegaan. Toen de finantien van het moederland het toppunt van verwarring hadden bereikt, de ingezetenen als meelzakken op allerlei wijzen door den fiscus werden uitgeklopt en buitengewone belastingen noodig werden om het evenwicht tusschen uitgaven en middelen te herstellen, achtte men zich reeds zeer gelukkig uit Indië de enkele millioenen te ontvangen, welke als vaste bijdragen over de overzeesche bezittingen waren omgeslagen. Naar mate men in Nederland ontlast en door de Indische hulpbronnen in staat gesteld werd om schuld te amortiseren, belastingen af te schaffen, spoorwegen en andere groote werken aan te leggen, werd men vasthoudender op het stuk der „batige sloten." Van de zijde van het behoud, was men overtuigd dat de stand van zaken in Indië met een eenvoudig wijzen op de millioenen, meesterlijk werd verdedigd, en in de meeste vertoogen van liberale zijde werd der natie voor oogen gehouden, dat herstel van jaren lang verzuim, niet billijk en rechtvaardig, maar nog voordeeliger voor Nederland was dan de voorzetting der oude uitzuigingspolitiek. Het streven, na 1845 zoo ernstig gemeend, om Nederland finantieel onafhankelijk van Indië te maken, verflaauwde na 1848, en in 1862 teerde het moederland, door de medeplichtigheid van alle Staatspartijen, meer dan ooit voor een aanzienlijk deel zijner behoeften, op de Oostersche millioenen.

Aan den onvergetelijken minister Betz komt de eer toe, de gedachte der finantiele onafhankelijkheid van Nederland weder ernstig opgevat en in toepassing te hebben gebracht. Degelijker hervormer dan zijn voorgangers, die Rijks-accijnsen afschaften en de locale belastingen op dezelfde voorwerpen lieten bestaan, terwijl zij de uit de afschaffing ontstane leemten aanvulden met Indische „baten," durfde hij de hand slaan aan de gemeente-accijnsen; de legio tolliniën, die het land als zoo vele spinnewebben overdekten, opruimen; en wist hij die ingrijpende verbetering tot stand te brengen zonder de minste hulp der Indische finantien, alleen met equivalenten in eigen huishouding gevonden.

Tevens was de minister Betz er in geslaagd de begrootingen van Nederland met lagere bijdragen uit Indië te doen sluiten. Hij trad te voorbarig als minister van finantien af en werd nog voorbariger door den dood weggerukt om zijn geliefkoosd denkbeeld, de finantiele onafhankelijkheid van Nederland, geheel te kunnen verwezenlijken. Zijn voorbeeld zou evenwel een blijvenden invloed uitoefenen. Niemand zou voortaan meer durven gewagen van afschaffing van belastingen zonder equivalenten, of, met andere woorden, voor welke Indië het equivalent zou opleveren. Als er van belasting-hervorming sprake kon zijn, zou daarmede bedoeld worden: wezenlijke hervorming, intrinsieke verbetering van het ontredderde en in vele opzichten verouderde stelsel van belasten.

Wel verre dat in dit opzicht het terrein reeds omwoeld was, bleek daar nog alles te doen overig. De grondbelasting, bij voorbeeld, staat sedert jaren niet meer in verhouding tot de waarde en de opbrengst der landerijen. Een hertaxatie der velden en der gebouwde eigendommen, zou ongetwijfeld cijfers geven, op grond waarvan de belasting een dubbel bedrag zou kunnen opleveren zonder de bezitters op hoogere lasten te leggen dan die zij gedurende de eerste jaren na de primitieve taxatie hadden te dragen. Op de sterke dranken, kon de accijns nog aanzienlijk worden verhoogd, eer hij het maximum, hetwelk in Engeland wordt geheven, bereikt en de consumtie zou doen verminderen. Een verbruiksbelasting op de tabak behoort mede tot de elementen die bij een hervorming in aanmerking komen. De berekening is gemaakt, dat, indien hier te lande de régie werkte zoo als in Frankrijk, de schatkist een voordeel van 10 millioen gulden van de rookers zou behalen. De régie is echter moeielijk in te voeren in een land als Nederland dat pulluleert van cigaren-winkels; maar men zou het Engelsche stelsel van belasten bij den invoer kunnen toepassen en waarschijnlijk dan nog jaarlijks een 4tal millioenen binnen krijgen.

Aan die maatregelen en nieuwe belastingen kleven bezwaren; maar zij zijn stellig niet zoo erg dan die welke vele bestaande lasten medebrengen, zoo als de accijnsen op het vleesch en op de zeep, voornamelijk de patent-belasting. Van alle vindingen waarop de fiscus bogen mag, is er misschien geene die zoo zeer het besef van gelijk recht voor allen beleedigd dan de patent-belasting. Zij is verschuldigd door degenen die een beroep

of bedrijf uitoefenen, maar wordt toch niet gevorderd voor een groot aantal beroepen en bedrijven, onder welke het tegenwoordig zeer winstgevende landbouw-bedrijf. Een geneesheer die *f* 4000 's jaars verdient betaalt patent; een ingenieur met een inkomen van *f* 30,000 heeft er niets mede te maken. Een kapitalist,, die ondernemingen commanditeert, landerijen koopt, enz. en het voordeeligste bedrijf van alle bedrijven uitoefent: geld met geld te maken, komt in de verste verte niet in aanmerking voor de patent-belasting. Verder heerscht de meest mogelijke willekeur in den aanslag. De eene nering wordt hooger aangeslagen dan de andere, zonder eenige gezonde reden en terwijl met de hoog aangeslagen weinig, met de genadiger behandelde, veel wordt verdient. De patent-belasting is eindelijk een soort van belasting op de inkomsten; maar een belasting op het inkomen van uitgekipte Staatsburgers; niet op het inkomen dat zij werkelijk genieten, maar dat vooraf ondersteld wordt dat zij zullen genieten; een belasting die in allen geval moet betaald worden, al wordt de onderstelde inkomst niet verkregen, al verliest de neringdoende kap en keugel met het gepatenteerde bedrijf.

Geen wonder, dat het plan van lieverlede is gerijpt om deze slechte, partiële inkomsten-belasting te vervangen door een belasting die van alle revenuen zonder onderscheid zou worden geheven. Het onder het vorige kabinet door den minister van finantiën van Bosse voorgedragen eerste ontwerp had de strekking om van de income-tax een soort van sluit-post te maken en daarmede, behalve de vervanging van het patent, het deficit te dekken, hetwelk werd ondersteld op de begrooting van 1870 te zullen voorkomen. Het kwam niet tot een openbare behandeling in de tweede kamer vóór het aftreden van het kabinet. Intusschen vernam men achtervolgens van telkens aangroeiende overschotten uit vroegere Indische diensten, zoodat in plaats van een deficit, een aanzienlijk saldo te voorschijn kwam, en, bij gevolg, de income-tax voorloopig niet meer als sluit-post op nieuw kon voorgedragen worden. De minister van finantien Blussé, in overleg met zijn ambtgenooten, besloot toen tot indiening van het voorstel om van alle inkomsten boven *f* 400 's jaars, 2 pCt. te heffen, ter vervanging van het patent en de accijnsen op het rundvleesch en de zeep.

Het tijdstip voor een zoodanig voorstel was niet zeer gunstig.

De voorname moteur van elke nieuwe belasting is de nooddwang, en deze was geheel afwezig. Maar er bestonden andere bezwaren, die het voorstel niet zoo warm deden ontvangen als dit anders het geval zou zijn geweest. Wat toch is het gevolg geweest van de wijzigingen welke het belastingstelsel in Nederland heeft ondergaan? Vroeger drukte de grootste last op de mindere volksklasse, op den werkman, die met handen-arbeid zijn dagelijksch brood moest verdienen. Door de afschaffing der accijnsen en de invoering in schier alle gemeenten van hoofdelijke omslagen, is tegenwoordig de middenklasse in verhouding het zwaarst belast. In plaats nu dat eindelijk de income-tax, de rijken, de vermogenden, proportioneel het meest zou doen bijdragen, zou de nieuwe belasting al weder de midden-klasse in de eerste en voornaamste plaats hebben gedrukt. Een eenvoudig cijfer zal dit sprekend doen uitkomen. Zóó zou iemand met een zuiver inkomen van *f* 50,000 's jaars, *f* 1000 hebben moeten afstaan, en iemand met *f* 2000 inkomen *f* 40, een bijdrage voor een burgergezin veel gevoeliger, dan de afstand van *f* 1000 voor degeen, die nog 49,000 gulden voor zijn verteringen overhoudt.

Vele oprechte voorstanders van een income-tax hadden dan ook liever gezien, dat de afschaffing der accijnsen op het rundvleesch en de zeep nog wat ware achterwege gebleven en dat de regering zich hadde bepaald tot den omslag over alle inkomsten van het bedrag, dat thans het patent oplevert, in welk geval, in stede van 2 pCt., stellig niet meer dan $^1/_2$ pCt. van het nationaal vermogen zou vereischt zijn geworden. Hoe dit zij, uit het oogpunt der belangen van Indië, verdiende het voorstel van den minister Blussé zeer zeker toegejuicht te worden. Wel is waar, geschiedde de voordracht niet met het vooropgestelde doel, om zich geheel los te maken van de „batige sloten;" doch geheel verzweeg de regering toch niet, dat een harer drijfveeren was het bewustzijn, dat men niet kon blijven leunen op de Indische geldmiddelen en dat de opbrengsten van Indië meer en meer ten behoeve van Indië behooren aangewend te worden. Was eenmaal de income-tax ingevoerd, niet alleen zouden de bezwaren welke de belasting oplevert voor de middenklasse, van lieverlede verdwijnen; maar men zou spoedig bespeuren, dat het nationaal vermogen zóó aanzienlijk is dat, zonder in buitensporig hooge taxatien te vervallen, het ruimschoots kan opbrengen het-

geen noodig is om in alle behoeften van de Nederlandsche publieke dienst te voorzien.

Het nationaal inkomen kan tegenwoordig met eenigen grond geacht worden de som van 8 millioen gulden te overtreffen. De minister Blussé schatte het slechts op 4 millioen; de tegenstanders van de income-tax stelden het nog lager, namelijk op 150 tot 200 millioen. Alleen op de beurs te Amsterdam worden echter jaarlijks meer dan 400 millioen ter rentewinning uitgezet in allerlei fondsen en spoorwegleeningen. Daarbij komen de inkomsten uit woningen en landerijen, uit handels- en nijverheidsondernemingen, uit de groote en kleine scheepvaart, uit de visscherijen, die te samen eenige honderdtallen millioenen bedragen. Uit het feit, dat Nederland een der voornaamste geldmarkten van Europa is, en uit de omstandigheid, dat de belastingen steeds een klimmend bedrag opleveren is, buitendien, afteleiden, dat, ieder jaar, het nationaal inkomen aanzienlijk vermeerdert, zoodat een income-tax, tot een vast cijfer geheven, toch elk jaar een grootere bate aan de schatkist zou opleveren.

Hoe billijk nu een belasting van 2 pCt. voorkomt op de honderde millioenen inkomen, welke thans hoegenaamd niets den Staat opbrengen, toch stonden de conservatieven als één man op om het voorstel van den minister Blussé te bestrijden. Natuurlijk. Zij blijven de leer toegedaan, dat van degeen die het minst heeft, het meest moet gehaald worden. Omdat tot dus verre het groote vermogen de lasten van het Nederlanderschap ontloopt en de lusten daarvan in de hoogste mate geniet, vinden zij het billijk dat dit feitelijk privilegie steeds gehandhaafd worde. Dat die klassen van het Nederlandsche volk, welke tot dus verre betaald hebben, voortgaan met te betalen. En, buitendien, is Indië er niet meer om, met de arbeiders in Nederland, het krediet van den Staat op te houden? Kunnen de Javanen niet meer jaarlijks 10, 13 tot 27 pCt. van hun klein inkomen opbrengen [1])? Een echt conservatief standpunt, voorwaar; maar

---

[1]) Zie de Economist van april 1872, bl. 446. Uit de daar medegedeelde berekeningen blijkt, dat de kultuur- en heeredienstplichtige, voorzeker gedwongen, het meest opbrengt, *f* 48.33 van een ondersteld inkomen van *f* 200 's jaars. De nijvere Chinees, met een gemiddeld inkomen van *f* 1000 's jaars, komt de kleine neringdoende in Nederland nabij; hij wordt geacht van dat inkomen *f* 47.73 of 4.77 pCt. te betalen. De rijke

dat onder allerlei parlementaire wendingen werd verbloemd, zelfs onder het belagchelijk voorgeven dat de belastingen zóó moesten ingericht worden, dat iedereen de vrijheid behield ze al dan niet te betalen.

Hoe gesloten ook de aanval der conservatieven was, toch zou hij niet voldoende zijn geweest om het ontwerp te doen vallen. Het werd vermoord door een fractie der liberale partij, onder aanvoering van den heer Kappeyne, die eenmaal te meer het bewijs leverde, hoe meesterlijk uitstekende en begaafde advokaten, in staatkundige vergaderingen, de plank mis kunnen slaan. Zijn twee, bij die gelegenheid uitgesproken redevoeringen, zijn als adviezen van een liberaal volksvertegenwoordiger, nauwelijks een medelijdend schouderophalen waard. Zij vloeien over van onbewezen stellingen, gemeenplaatsen en zelfs missen zij hier en daar de helderheid, die in den regel de eigenschap is van den heer Kappeyne. Als conservatieve pleidooien, doen zij onder voor dat van den heer van Kuyk; als finantiële profession de foi, hebben zij niet eens de verdiensten van de middelmatige adviezen, die wijzen op herziening van de grond- en uitbreiding der patent-belasting. Het zijn onvruchtbare oratien, met nadruk uitgesproken, en, zoo zij iets bewijzen, het gemak aanduiden waarmede een redenaar, uit de school der Grieksche sophisten, zoowel het tegen als het voor kan betoogen, misschien ook de vete, welke de liberale partij dreigt in twee fracties te verscheuren.

Dat die vete bestaat en eigenlijk de oorzaak is van de oppositie van een deel der liberalen tegen de income-tax en van het afkeurend votum hetwelk het ontwerp-Blussé heeft getroffen, kan niet verbloemd worden en wordt niet verbloemd. Alleen verschilt men in de aanwijzing der verantwoordelijke personen. De tot in den dood getrouwe aanhangers van Thorbecke wijten uitsluitend de schuld der verdeeldheid aan de ongedisciplineerde liberalen. Omgekeerd, wordt de persoonlijkheid van den bejaarden Staatsman opgegeven als eenige rechtvaardiging van de separatistische neigingen, waaraan de liberale partij meer dan ooit blijkt te laboreren. Zou men zoo ver van de waarheid ver-

---

Chinees, met een inkomen van *f* 24,000 's jaars, betaalt daarvan slechts *f* 271.78 of 1.13 pCt. Ook in Indie werd steeds gezorgd, dat de meest vermogenden, het minst onder het bereik van den fiscus vallen.

wijderd zijn indien men de rampen der liberale partij zoowel op rekening van Thorbecke als op die van anderen stelde? Zou het onbillijk zijn niet alleen de houding af te keuren van hen die de liberale zaak te gelijker tijd met haren eminenten vertegenwoordiger ontrouw werden, omdat zij door hem waren gekrenkt en miskend; maar ook te erkennen, dat Thorbecke, door zijn hooghartigheid en zijn naijver jegens mannen van talent en verdiensten, mede de zaden strooide, waaruit verdeeldheid en verwijdering worden geoogst?

Wat hiervan zij, door een combinatie van allerlei politieke dissonanten, mislukte de eerste ernstige poging om door een income-tax de finantiele onafhankelijkheid van Nederland te bereiken en Indie te verlossen van het drukkende verband dat op zijn ontwikkeling is gelegd. Conservatieven, gecombineerd met ultramontanen; ontstemde liberalen, gecombineerd met alle soorten van behouders, liepen storm tegen — en overweldigden het ontwerp. Wel mochten zij met den heer Kappeyne uitroepen: „Ook dezen dag hebben wij onzen plicht gedaan." So are they all, all honourable men. Toch is het twijfelachtig, dat zij op die wijze het bitter verwijt van den heer van Houten ontzenuwd hebben: „de Staten Generaal toonen, dat zij noch het volk van Nederland, noch het volk van Indie vertegenwoordigen."

THÉOPHILE.

BOEKAANKONDIGING.

Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redactie van Mr. W. Stortenbeker Jr. en Dr. J. J. van Limburg Brouwer. Deel XIX. Batavia en 's Hage 1869.

Notulen van de Algemeene en Bestuursvergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Deel VII, N°. 2—4. Deel VIII, N°. 1, 2. Batavia 1870.

Met ingenomenheid mogen wij de verschijning van het 19e deel van het Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde van het Bataviaasch Genootschap hier aankondigen. De gevestigde naam van dit tijdschrift doet terstond verwachten dat wij ook hier weder een rijken voorraad van belangrijke bijdragen tot opbouw der wetenschap zullen ontvangen en dat men zich hierin niet teleurgesteld zal zien, moge eenigszins blijken uit het overzicht van den inhoud dat wij hier laten volgen. Wat vooreerst de taalkunde betreft, hetgeen ons hier geleverd wordt, bepaalt zich tot de Javaansche, Soendanesche, Maleische en Lampongsche talen, waarbij natuurlijk nu en dan ook licht wordt geworpen op die van andere streken van den Indischen Archipel; een paar beoordeelingen van geschriften behooren mede hoofdzakelijk op dit gebied te huis. Op het Javaansch hebben een paar kleine bijdragen van den heer A. B. Cohen Stuart betrekking, te weten zijne beoordeeling van het vervolg op het Javaansch-Nederduitsch Woordenboek van Gericke en Roorda, door P. Jansz, evangelisch zendeling op Java. „Zijn werk, zegt C. S., mag tot het beste gerekend worden, wat wij op dit gebied bezitten." Het andere stukje, van denzelfden, is eene mededeeling van de inscriptie op den

gedenksteen van P. Erberveld, met facsimile en transcriptie der Javaansche vertaling.

Wij moeten den heer J. J. van Limburg Brouwer dankbaar zijn dat hij door de uitgave van het Kitab pakih soenda eene bijdrage verschaft heeft, die niet alleen van belang is voor de kennis van het mohammedaansch recht in Nederlandsch Indie, maar vooral ook voor de kennis van het Soendaneesch, waarvoor nog zoo weinig hulpmiddelen bestaan. Het is een in proza geschreven stuk, dat eene korte schets bevat van de voornaamste leerstellingen, die zich uit de mohammedaansche geloofsbelijdenis laten afleiden, ongeveer zooals men die in het bekende boekje van El Senoesi (Assanoesi) vindt en verder de voorschriften omtrent het gebed en hetgeen daarmede in verband staat, terwijl die omtrent zakát, vasten en bedevaart ontbreken. Reeds hieruit blijkt dat dit geschrift onvolledig is; ook in andere opzichten laat zijn vorm hier en daar te wenschen overig; niettemin is het eene zeer te waarderen bijdrage, daar tot nog toe slechts enkele Soendanesche prozastukken in het licht zijn verschenen en ook de inlandsche geschriften over den islam nog zoo weinig bekend zijn. De Soendanesche spreekwoorden van den heer Holle met vertaling en, voor zoover noodig ook verklaring, zijn niet alleen in linguistisch, maar, gelijk doorgaans het geval is met spreekwoorden, ook in ethnologisch opzicht belangrijk. Op het Soendaneesch heeft ook de bijdrage van den heer G. J. Grashuis betrekking, namelijk zijn opstel over de spelling van het Soendaneesch met latijnsch letterschrift, waarin hij van Rigg en Holle verschilt. In eene later verschenen aflevering van het tijdschrift heeft laatstgenoemde reeds zijne bedenkingen tegen de transcriptie van Grashuis ingebracht.

De brieven over het Lampongsch van den heer H. N. van der Tuuk bevatten, zooals te verwachten was, veel dat leerrijk en opwekkend mag heeten. Niet alleen vindt men hier vele mededeelingen omtrent Lampongsche woorden, maar ook eenige bijzonderheden omtrent de nog geheel onbekende grammatica dier taal en voorts een en ander over de literarische producten in de door hem bezochte streken der Lampongs voorhanden, waarvan hij hier en daar proeven, meestal met vertaling, geeft. Ook voor de kennis van land en volk zijn deze mededeelingen, die reeds in latere afleveringen door andere gevolgd zijn, belangrijk. Zij verlevendigen alleszins den wensch dat hij ons spoedig

door uitgave van uitgebreidere geschriften beter op de hoogte moge stellen van de taal.

De Heer A. B. Cohen Stuart levert eene kleine bijdrage over de afleiding der woorden ja itoe, istiyar, merbot en modin, naar aanleiding van hetgeen vroeger daarover geschreven is door den heer Von Dewall en Professor Veth. Op het gebied der linguistiek behoort ook de kritiek door den eerstgenoemde van drie geschriften van H. C. Klinkert, onder den titel: „Eenige opmerkingen op drie kleine geschriften, waarmede de heer Klinkert als schrijver is opgetreden." Die geschriften zijn: „Iets over de maleische school- en volksleesboeken, bekroond en uitgegeven door het Nederlandsch-Indisch gouvernement" (in de „Bijdragen van het Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie 1866"), „Eenige maleische spreekwoorden en spreekwijzen" (ibid.) en „Opmerkingen op Dr. J. Pijnappel's Geographie van Nederlandsch Indie, tweede verbeterde en vermeerderde druk" (Tijdschrift voor Nederlandsch Indie juni 1868). Zonder hier in bijzonderheden te treden over die kritiek, moge het genoeg zijn te zeggen dat elk beoefenaar van het Maleisch onder de vele opmerkingen van den heer Von Dewall omtrent beteekenis van woorden, uitspraak enz. zeker hier en daar een en ander zal aantreffen dat hem wetenswaardig voorkomt of behartiging verdient. Eene andere kritische bijdrage van den zelfden schrijver is zijne beoordeeling van de Bostánoe -l- kátibîn, eene maleische grammatica door Radja Ali Hadji in 1857 geschreven en later ook gelithographeerd. „Zij is uit verscheidene Arabische taalkundige werken getrokken, waarin onderwerpen behandeld worden, waarmede de Maleijer niets te maken heeft." Het oordeel over dit geschrift is terecht zeer ongunstig uitgevallen. De Maleische grammatica is hier geschoeid op de leest der Arabische, die zoozeer daarvan verschilt en waarbij dan nog wel Arabische schrijvers over dit onderwerp tot richtsnoer genomen zijn. In een aantal hoofdstukken van de 31, die het boekje bevat, worden hoofdzakelijk slechts allerlei zoogenaamde verklaringen van zeer gewone Maleische constructies enz. door Arabische naar de regelen der Arabische taal gegeven. Aan het einde van zijne beoordeeling heeft Von Dewall nog eenige opmerkingen omtrent de spelling der Maleijers toegevoegd.

Van archaeologischen aard zijn eenige opstellen, die betrekking hebben op Java en Sumatra, namelijk een van den heer Frie-

derich over de omgeving van het Oengarangebergte, waarin hij over twee daar aanwezige badplaatsen, eene begraafplaats, en ruïnen van tempels en beelden handelt. Onder de laatste zag F. ook een beeld van de godin Kali vóór een offersteen, waarbij zich een vat tot het opvangen van bloed (pátra) bevond, hetgeen op bloedige offers wijst. Op den grond waren hier en daar menschenhoofden verspreid en menschelijke ligchamen, uit steen gehouwen, uitgestrekt, welk een en ander F. als stellige bewijzen beschouwt dat hier vroeger menigvuldige menschenoffers gebracht werden. Met een enkel woord gewaagt hij ook van de zeer aanzienlijke ruïnen der tempelstad Gedongsongo en geeft ten slotte eenige linguistische opmerkingen, onder anderen omtrent het (javaansche en maleische) woord njata, dat hij van het Sanskritsche djnata afleidt. Prof. Kern acht het met meer waarschijnlijkheid van het Sanskritsche niyata afkomstig [1]). Van de hand van den heer Friederich ontvangen wij hier ook nog eenige „aanteekeningen over de hoofdtempels van Kadoe en Djokjokarta," waarin hij voornamelijk tracht te bewijzen dat deze tempels tot dezelfde kunstperiode behooren en een eigenaardige amalgamering van Brahmanisme en Boeddhisme vertoonen. Overigens blijkt hieruit weder hoeveel er op archaeologisch terrein in Nederlandsch Indie nog voor nader onderzoek openstaat, al mag men zich hier ook over bestendigen vooruitgang verblijden. Eer ik van de op Java betrekkelijke stukken afstap, moet ik nog gewagen van de „snippers" van den heer Holle, eene recht aangename en onderhoudende bijdrage tot kennis van den inlander in de Soendalanden; de schrijver heeft ons in verschillende deelen van dit tijdschrift reeds op een aantal dergelijke snippers vergast; moge hij nog lang voortgaan ons meer van dien aard te geven.

Over de nog zoo weinig bekende oudheden van Sumatra hebben wij een belangrijk opstel met afbeeldingen te danken aan den heer E. P. Tombrink, getiteld: „Hindoemonumenten in de bovenlanden van Palembang als bron van geschiedkundig onderzoek." Hij geeft ons hier het resultaat van zijne onderzoekingen dienaangaande in de jaren 1861—65. Omtrent het bij Sumatra gelegen eiland Engano, waarover men reeds in vroegere jaargangen van dit tijdschrift belangrijke bijdragen vindt, vernemen

[1]) In zijne Kawistudien bl. 35.

wij weder eenige bijzonderheden in het beknopt „Verslag van eene reis van den (ongenoemden) assistent-resident van Benkoelen" daarheen, waarbij ook een kaartje is gevoegd.

Van veel meer belang is het stuk van den heer J. G. F. Riedel onder den titel: „De landschappen Holontalo, Limoeto, Bone, Boalemo en Kattinggola of Andagile; geographische, statistische, historische en ethnographische aanteekeningen." Het is sedert reeds in de Zeitschrift für Ethnologie van Bastian en Hartmann vertaald en door Vivien de St. Martin in zijn laatst verschenen Année géographique met lof vermeld. Ongetwijfeld is het de belangrijkste bijdrage tot kennis dezer landstreek, die tot heden het licht heeft gezien. De bevolking wordt ons in het algemeen afgeschilderd als sluw, zorgeloos en achterdochtig, zeer bijgeloovig en aan het oude gehecht en de adel en vrijgelatene slaven als zeer losbandig. De tyrannie der hoofden is hier verregaande, schoon in de laatste jaren in dit opzicht eenige verbetering is gekomen. R. is van gevoelen dat het volk door practisch onderwijs, voortdurende aansporing tot winstgevenden arbeid en maatregelen tegen de afpersingen der hoofden allengs, doch eerst na jaren, ten goede zal veranderen. Hoe uitvoerig en zaakrijk dit opstel ook moge wezen, omtrent enkele punten hadden wij toch gaarne nog meer bijzonderheden vermeld gezien, bij voorbeeld omtrent het onderwijs, door de mohammedaansche geestelijken gegeven en omtrent den inhoud, althans van eenige, der 76 geschriften over den islam, die zij tot lectuur of voor het onderwijs gebruiken en waarvan hij ons de (dikwijls corrupte of onvolledige) Arabische titels opgeeft. De schrijver beschouwe deze opmerking als een bewijs van de groote belangstelling, waarmede wij kennis hebben genomen van zijn arbeid.

Op de Minahassa heeft een tweetal stukken van den heer de Clercq betrekking. Het een „De overzijde der Ranojapo," met eene schetskaart, is eene zeer verdienstelijke bijdrage tot nadere kennis van een der minder bekende gedeelten van dat land, van waarde zoowel voor de ethnographie als voor de geographie, terwijl aan het slot nog eenige statistische tabellen zijn toegevoegd. Wij twijfelen niet of ieder die belang stelt in de Minahassa zal ze met genoegen lezen. Men kan er onder anderen uit zien dat verreweg de meeste bewoners dier streek nog heidenen zijn en slechts in enkele dorpen sedert de aanneming

van het Christendom een geringe vooruitgang is te bespeuren. De scholen zijn er slecht bezocht en meestal slechts bouwvallige loodsen. „De meesters, die door hun voorbeeld elders zoo krachtig tot verbetering hebben medegewerkt, worden door de weinige aanmoediging die zij ondervinden, niet zeer opgewekt om met lust te arbeiden." De andere bijdrage van denzelfden schrijver bevat de beschrijving van een oud-Alfoersch feest, namelijk van de fosso Mahapansa, zooals die in vroegeren tijd in de Minahassa gevierd werd. Dat die beschrijving wel eenigszins dor is ligt in den aard van het onderwerp en is niet te wijten aan den schrijver, die daarmede een nieuw blijk gegeven heeft van zijne belangstelling in alles wat strekken kan tot vermeerdering onzer kennis van de Minahassa, ook op ethnographisch gebied.

Bouwstoffen voor de geschiedenis van Nederlandsch Indie geven een paar opstellen van wijlen J. Hageman J.Cz. en van J. G. F. Riedel. De eerste geeft hier de „Geschiedenis der Soendalanden" tot in het begin der 18e eeuw, als vervolg van zijne bijdrage over hetzelfde onderwerp in een vorigen jaargang en vroeger mede door ons aangekondigd [1]). Het stuk van den laatstgenoemde „De vestiging der Mandaren in de Tominilanden" herinnert ons levendig aan het tafereel dat de bekende Maleijer Abdoellah ben Abdelkader ophangt van de toestanden in sommige streken van het Maleisch Schiereiland, die hij bezocht. Ook hier in de Tominilanden is door aanhoudende verdrukking de welvaart vernietigd; nergens is veiligheid; de landbouw kwijnt; het gebruik van opium neemt toe; hanengevechten en dobbelspelen bevorderen de slavernij. De oorspronkelijke bevolking heeft zich meerendeels teruggetrokken naar het plateau van Tinombo en afstammelingen van vreemdelingen bewonen de negerijen aan het strand. „Thans gedragen de Mandarsche hoofden en hunne aanverwanten, die 's gouvernements gezag voortdurend ondermijnen en de Nederlanders dagelijks afschilderen als monsters, die er slechts op uit zijn om belastingen te heffen en koffie te doen planten, zich nog gelijk voorheen als doortrapte roovers. Zij onderdrukken de Alifoeroe bevolking en onderhouden benden misdadigers, de zoogenaamde „To manelo," die op roof uitgaan, om de vreedzame landbouwers hun have en goed telkens met list en bedrog te ontweldigen..... Door jaren

[1]) In dit tijdschrift. Jaargang 1871, I, bl. 226.

lange wanorde, knevelarij, regeringloosheid en verwaarloozing, is de maatschappelijke en zedelijke toestand der zoogenaamde Tominilanden thans in een allertreurigsten, ellendigen staat. Het is meer dan tijd dat in het belang dier duizende Alifoeroe's hieraan een einde kome." Op de geschiedenis van Nederlandsch Indie heeft ook de beoordeeling betrekking, die de heer Cohen Stuart hier geeft van J. Wolbers „Geschiedenis van Java," eerste deel. Zij luidt niet minder ongunstig dan die, door den heer J. Meinsma vroeger in dit tijdschrift gegeven. Tot mijn leedwezen moet ik bekennen dat beide beoordeelingen mij alleszins gegrond voorkomen.

Met een enkel woord moet ik nog gewag maken van de kleine numismatische bijdrage van den heer J. S. van Coevorden, namelijk het vervolg van zijne in het zestiende deel van het tijdschrift voorkomende „chronologische lijst van gedenk- en legpenningen, eereteekens, vrijmetselaars-, toegangs-, begrafenis-, brandspuit-, bruilofts- en andere penningen, betrekking hebbende op de voormalige en tegenwoordige bezittingen der Nederlanders beoosten de Kaap de Goede Hoop."

Reeds in den vorigen jaargang van dit tijdschrift besprak ik kortelijk het vijfde en zesde deel en N° 1 van het zevende deel der Notulen van de Algemeene en Bestuursvergaderingen des Genootschaps. Het geen ik daarvan zeide moet ik van de nommers, aan het hoofd dezer aankondiging vermeld, in substantie hier herhalen, namelijk dat zij een schoon getuigenis geven van den verstandigen ijver van het genootschap tot bevordering der wetenschap en dat het ook daarin niet aan belangrijke mededeelingen ontbreekt. Ik wijs slechts op de bijlage, waarin de heer De Roo eenige gedeelten van het handschrift van Rumphius „Ambonsche historie" met de berichten van Valentijn vergelijkt, waaruit blijkt dat de laatste een zeer ruim gebruik gemaakt heeft van dat werk, zonder de bron te noemen waaruit hij heeft geput. Ook de heer P. A. Leupe heeft, in zijne verhandeling over Rumphius, in 1871 door de Koninklijke akademie van wetenschappen uitgegeven, dezelfde opmerking gemaakt, dat Valentijn in zijne „Ambonsche zaken" met vreemde veêren pronkt. Eene andere bijlage der Notulen behelst de beschrijving van eene waterleiding in het district Modjosari kidoel (assistent-residentie Modjokerto) in 1870 ontdekt. Zij is waarschijnlijk uit den tijd van het oude rijk Modjopahit afkomstig en wordt thans dienst-

baar gemaakt om een aantal van p. m. 550 bouw sawas van meer water te voorzien.

Wij hopen dat uit deze aankondiging eenigszins moge blijken dat de geschriften, die het Bataviaasch Genootschap uitgeeft, de voortdurende belangstelling verdienen van allen, wien de vermeerdering hunner kennis van Nederlandsch Indie ter harte gaat. Worden zij wellicht niet zoo algemeen gelezen, niet zoo dikwijls aangehaald als men wel zou wenschen, het lijdt geen twijfel of zij zullen, zoolang het Genootschap op die wijze voortgaat, al meer en meer en in steeds ruimeren kring worden gewaardeerd.

G. K. NIEMANN.

VARIA.

Eindelijk heeft de regering besloten de hand te slaan aan de hervorming der voornaamste belasting. Officieel is eene verordening afgekondigd tot betere regeling van den aanslag en de inning der landrente, welke het besluit van Commissarissen Generaal van 4 januari 1819, of liever de Revenue instruction van Raffles, zal vervangen, en eene voorloopster is van de algemeene verordening, voorgeschreven bij art. 59 van het regeringsreglement van 1854, waarbij vaste grondslagen voor die belasting moeten aangewezen worden.

Het is bekend, dat tot heden de landrente nog omgeslagen en geïnd wordt op denzelfden gebrekkigen en willekeurigen voet als in het begin van deze eeuw. Nog altijd geldt het admodiatiesysteem, waarbij de dorpsbewoners collectief aansprakelijk zijn voor het bedrag van den gemeentelijken aanslag. Nog altijd beslist het toeval, of, wil men liever, de zinnelijkheid der ambtenaren en hoofden over de hoegrootheid der op te brengen som. Nog altijd staat de belasting in geen verhouding tot de oppervlakte der in kultuur zijnde gronden noch tot de werkelijke opbrengst der velden.

Aan dien toestand zal thans een einde komen. Voor den aanslag zullen de gronden verdeeld worden in tien klassen, naar den grondslag der gemiddelde bruto opbrengst aan padi, of aan andere gewassen op gronden, waar geen padi als hoofdgewas wordt geplant, per bouw van 500 vierkante Rijnlandsche roeden in de drie laatste jaren, berekend tegen den gemiddelden laagsten prijs der padi in dezelfde jaren. Die klassen beantwoorden aan een gemiddelde jaarlijksche opbrengst van meer dan *f* 100 per bouw, voor welke aan landrente *f* 20 per bouw is verschuldigd, tot een gemiddelde opbrengst van meer dan *f* 10 tot en met *f* 20, voor welke *f* 2 wordt gevergd.

De klassificatie geschiedt districtsgewijze. Vóór zij door den resident wordt vastgesteld, kunnen de dessahoofden ter hoofdplaats van elk district en van elk onderdistrict hun bezwaren daarentegen inbrengen. Na de vaststelling van den legger der klassificatie, wordt het bedrag der landrente, door elke dessa verschuldigd, ter kennis gebracht van het dessahoofd, die vervolgens de oudsten en de landbouwers der dessa bijeen roept om de som, door ieder verschuldigd, te bepalen. Ook die bepaling geschiedt overeenkomstig den grondslag der klassificatie, waar de gemeente rechten op den grond uitoefent, naar gelang van het aandeel dat ieder in gebruik heeft, en waar die rechten individueel worden bezeten, naar gelang der uitgestrektheid welke ieder in bezit heeft.

De klassifikatie der gronden en het quotum der landrente worden vastgesteld voor den tijd van vijf jaren. Aan de vaststelling eener volgende klassifikatie der gronden en van een nader quotum der landrente moet een opmeting en dessasgewijze aanteekening van de gemiddelde opbrengst der velden en den gemiddelden laagsten prijs der padi voorafgaan, in ieder gewest, waarvan nog geen statistieke opneming heeft plaats.

Het doel der verordening is blijkbaar om tot een individuelen aanslag te geraken die op een vasten grondslag berust. Inderdaad, zal het ondoenlijk worden om landbouwers meer dan *f* 20 per bouw te laten opbrengen aan landrente. Volgens de verordening mag dit maximum in geen geval overschreden worden. Niet geheel onmogelijk is het echter, dat het dessabestuur iemand in een hoogere klasse aanslaat, dan die de opbrengst van zijn akker aangeeft, zoodat het zou kunnen gebeuren, dat een landbouwer, die slechts 12 gulden van zijn grond trekt, toch nog voor 16 gulden wordt aangeslagen, ten gevolge van een in 't algemeen te hooge klassificatie der bebouwde velden van een dessa.

Het is dan ook te wenschen en in vele gevallen te verwachten, dat de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, de nieuwe verordening, met dezelfde gematigdheid zullen toepassen als de oude bepalingen. Immers, daaraan moet het uitsluitend worden geweten, dat, ondanks de vele gebreken welke aan den aanslag en de inning kleefden, de landrente toch over 't algemeen niet als te drukkend voor de bevolking kon beschouwd worden.

Batavia, april 1872. J. C.

Gaarne vermelden wij de ontvangst van een paar ons toegezonden verslagen over soliede Indische ondernemingen. Het eerste betreft het Bataviaasch praauwenveer en geldt den werkkring en de geldelijke uitkomsten gedurende het jaar 1871. Men weet dat deze onderneming zich belast met het laden en lossen en het vervoeren van goederen van en naar de reede van Batavia alsmede van Tjikao naar deze havenplaats. Zij bezigt daartoe 96 praauwen van te samen 976 kojangs, alsmede 71 praauwen metende 633 kojangs voor de transporten op de Tjitarum-rivier, en twee ijzeren stoombooten, welke blijken goede diensten te doen. Eene proef om de dienst te verrichten met stoompraauwen schijnt geheel mislukt te zijn.

De onderneming betaalt jaarlijks 22,000 gulden aan werkloonen uit voor timmerlieden, breeuwers, smeden, zeilmakers, klinkers, mandoers, koelis en wakers. Voor het Europeesch personeel komt op de balans eene som voor van *f* 10,766. In 1871 werd ontvangen: voor verhuur van praauwen, aan particulieren, *f* 164,371.65; voor het transport op de Tjitarum, van particulieren *f* 38,205.03, van het gouvernement *f* 108,817.80; voor het transport per stoomschepen, van particulieren *f* 42,168.28, van het gouvernement *f* 17,928.50.

De directie der onderneming, gesteund door aandeelhouders, volgt de prijsselijke methode om een betrekkelijk aanzienlijk reserve-fonds (in 1871 met eene som van *f* 10,683.32 vermeerderd tot *f* 50,000) voor eventuele verliezen, er op aan te houden en om eerder te veel dan te weinig af te schrijven op de waarde der eigendommen van het veer (voor 1871 niet minder dan *f* 22,716.53), waardoor men de toekomst met gerustheid kan tegemoet gaan, zelfs al werd het raadzaam geacht, bij het einde van het maatschappelijk contract op ultimo december 1878, de vennootschap niet te verlengen.

Het kapitaal der onderneming, groot *f* 400,000, is desniettemin eene winst toegekomen van *f* 80,000 en is dus den aandeelhouders een dividend uitgekeerd van 20 pCt. Een sprekend bewijs dat ondernemingen, die deugdelijk beheerd worden, op Java goede zaken kunnen maken.

Het tweede verslag is dat van de Bataviasche spaarbank over 1871. In 1857 begonnen met *f* 40,147.50, had deze hoogst nuttige inrichting in 1871 een kapitaal van *f* 1,265,400.49. De gelegenheid maakt den dief, is een oud spreekwoord; maar,

omgekeerd is het ook waar, dat de gelegenheid den mensch aanspoort om zijn betere neigingen te volgen. Sparen van kleine sommetjes was voorheen in Indie geheel onbekend; het leven bij den dag schering en inslag bij duizenden en tien duizenden. Nauwelijks heeft men vernomen dat men bij geachte ingezetenen zijn geldje veilig kan bergen of de lust om de sparen is gekomen en breidt zich van lieverlede uit.

Gedurende 1871 werden uitgegeven 736 nieuwe spaarbankboekjes en geheel terug betaald 330, vermeerdering 406. Met 10 januari was het getal inleggers 1418; met ultimo december dus 1824. Het aandeel van Chinezen en inlanders was als volgt:

26 Chinezen met . . *f* 8,374.90 gemiddeld . . *f* 345.19
42 inlanders „ . . „ 37,984.34 „ . . „ 904.39

Van de inlanders waren 18 met *f* 31,000 van een voornaam inlandsch hoofd en zijn gezin, zoodat behalve deze overbleven 24 met *f* 6,984.34 of gemiddeld *f* 291.01.

Het bestuur, bestaande uit de heeren D. Jannette Walen, voorzitter, G. A. de Lange, Jhr. J. C. A. van Haeften, N. P. van den Berg, G. F. de Bruyn Kops, penningmeester waarnemend secretaris, benevens de heeren Mr. H. Klein, Mr. A. Mangelaar Meertens en J. J. van Schreven, als raad van toezicht, meent te recht geen hoogere renten en dividend dan te samen van 5 pCt. aan de deelgerechtigden te moeten uitkeeren en het belang der inleggers voornamelijk te zoeken in een soliede belegging hunner gelden. Zij volgt daarbij een hoofdregel welke bij spaarbanken behoort in acht genomen te worden. Het doel dier inrichtingen is niet winstbejag, maar wering van zorgeloosheid, die zich niet om de toekomst bekreunt. Het is genoeg dat de inlegger leert te sparen. Aan hem moet men het verder over laten met zijn opgespaarde penningen iets te beginnen, waartoe hij opgewektheid gevoelt en zich vleit vooruit te komen.

In weerwil van de voorzichtigheid van het bestuur der Spaarbank, is zij toch tot zekere hoogte mede het slachtoffer geworden van de Oost-Indische Maatschappij van administratie en lijfrente. De Spaarbank had een hypotheek van *f* 50,000 op de pakhuizen en kantoor-localen van die maatschappij. Ten gevolge van het faillissement der O. I. maatschappij en het onbetaald blijven der rente, heeft de Spaarbank gebruik gemaakt van haar recht van verbandhouderes en die gebouwen doen verkoopen. Op de veiling, die 9 december jl. plaats had, deden zich geen ernstige bieders

voor, en was zij genoodzaakt die panden voor de som van *f* 25,000 in te koopen. De maatschappij blijft dus de Spaarbank nog schuldig *f* 25,000, plus *f* 1500 aan achterstallige rente, waarvoor zij slechts zooveel pCt. zal ontvangen als de falliete boedel zal blijken te kunnen geven. Van de ingekochte panden is tot nu toe slechts een gedeelte kunnen verhuurd worden.

Verre van ons het bestuur der Spaarbank een verwijt te willen maken omdat het meende de bewuste *f* 50,000 goed te beleggen op de kantoren eener maatschappij, die zoo algemeen het vertrouwen genoot, doch, helaas! getoond heeft dat vertrouwen zoo weinig waard te zijn. De Spaarbank deelt, dank zij het flink handelen van haar bestuur, in mindere mate en, het is te hopen, slechts tijdelijk in het lot hetwelk zoo menige bejaarde weduwe en onmondige wees veel pijnlijker en dieper heeft getroffen. Ter wille van de veelvuldige rampvolle gevolgen van het faillissement der Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, is het dan ook te betreuren, dat de justitie zich niet met die berucht·te zaak heeft k u n n e n of w i l l e n bemoeien. Het zou, dunkt ons, wel der moeite waard zijn geweest, door een onpartijdig rechterlijk debat te constateren of de val der maatschappij moet worden geweten aan niet te voorziene tegenspoeden, dan wel of andere oorzaken daarop invloed hebben gehad.

Meer en meer leert men op Java de voortreffelijkheid van vrijen boven gedwongen arbeid inzien. Door de voorstanders van dwang werd langen tijd het beweren volgehouden, dat de inlanders, ongaarne vrijwillig werkende, wel in hun eigen belang tot inspanning moesten gedrongen worden. Thans is het voor iedereen bewezen, dat juist het omgekeerde werkelijk plaats grijpt en de Javaan, loom en onverschillig bij werkzaamheden die hem van hooger hand worden opgelegd, een soms merkwaardige bedrijvigheid vertoont, van den vroegen morgen tot den laten avond, ja zelfs des nachts bij maanlicht zwoegt, wanneer hij zich zijn taak kiest en zeker is de vrucht van zijn vlijt te plukken. Een ander argument, dat men niet altijd ronduit durft bezigen, maar op den bodem ligt van alle redeneringen over de noodzakelijkheid van dwangarbeid is: het voordeel hetwelk de werkverschaffer behaalt met den gedwongen arbeid. Andere

dwaling. Het voordeel van den gedwongen arbeid is ook gebleken veelzins denkbeeldig te zijn. Men bekomt inderdaad op Java voor slechte betaling slecht werk, even als men in de geheele wereld voor slechte prijzen, in gewone omstandigheden, slechte waar verkrijgt. Wordt daarentegen goed loon betaald, dan wordt tevens goed werk verkregen, en wanneer men de uitkomsten vergelijkt, dan vindt men niet zelden, dat, bij slot van rekening, de werkverschaffer meer voordeel heeft bij vrijwilligen goed betaalden, dan bij gedwongen, slecht vergolden arbeid.

Wij vinden deze waarheden op een treffende wijze toegelicht in een beknopt overzicht van het administratief gedeelte der geschiedenis van de kina-kultuur, door den heer K. W. van Gorkom, de tegenwoordige directeur van deze kultuur. Met dwangmiddelen aangevangen, is de kina-kultuur van lieverlede tot een geheel vrijwillige kultuur vervormd, waaraan thans de Javanen zich gaarne toewijden en die tevens onder voordeeliger voorwaarden voor het gouvernement wordt gedreven. Wij achten het niet ondienstig hier de beschrijving, zoo als zij door den heer van Gorkom wordt gegeven, letterlijk over te nemen:

„Van eenige beteekenis werden de werkzaamheden bij de kina-kultuur eerst in 1856, toen Dr. Junghuhn haar beheer aanvaardde. Op ultimo 1859 waren er reeds zeven etablissementen onder geregeld beheer van Europeesche opzieners; een paar jaren later was dat getal tot tien geklommen.

„De streken, waar kina geplant moest worden, zijn boven de uiterste grenzen der hoogste koffietuinen gelegen. Men treft er slechts oorspronkelijke bosschen, niets dan wildernis. De thans bestaande plantsoenen zijn ten hoogste van 4—6000 voet boven zee gelegen en strekken zich onafgebroken over een bergterrein van naar schatting 70 vierkante palen oppervlakte uit. Zulk een terrein, moeielijk genaakbaar, ver van bewoonde plaatsen en met een voor den inlander niet aanlokkelijk klimaat, kon niet gezegd worden in gunstige voorwaarden te verkeeren met betrekking tot den arbeid, de benoodigde materialen, de voedingsmiddelen enz. Arbeiders, zoowel als materialen en levensbehoeften moeten er van verwijderde plaatsen worden aangevoerd en aan zooveel moeite zijn natuurlijk de kosten evenredig.

„Aanvankelijk dacht men er niet aan om de kina-kultuur met vrijen arbeid te beproeven. In februari 1864 werd officieel geconstateerd dat bij de onderneming 122 vaste arbeiders en

bovendien gemiddeld per dag 300 heeredienstplichtigen werkzaam waren. De vaste boedjangs waren door het bestuur verstrekt en de heeredienstplichtigen werden, naar gelang van behoefte, door de opzieners eenvoudig bij de districtshoofden aangevraagd. De gedwongen levering van materialen was niet onbeduidend en de kosten van arbeid en materialen gesamenlijk bedragen 's jaars van *f* 25,000 tot *f* 26,000.

„Alle betalingen geschieden naar, in overleg met het bestuur, vastgestelde tarieven. De arbeid en levering van materialen hadden uitsluitend, in betaalde heerediensten plaats en onderscheidene bewijzen zouden kunnen aangevoerd worden, dat zij van niet geringe beteekenis waren.

„In februari 1854 gaf de regering uitdrukkelijk te kennen dat de arbeid vrij moest zijn en er slechts bij uitzondering van heeredienstplichtigen gebruik gemaakt mocht worden. De gedwongen levering van materialen bleef echter gehandhaafd, omdat de ingewonnen adviezen op de onmogelijkheid van vrije levering hadden gewezen. Men had dus een slag om den arm gehouden en de gevolgen daarvan bleken toen het beheer der onderneming een paar maanden later op schrijver dezes overging. Er was nog geen quaestie geweest van vrijen arbeid en de tien opzieners verklaarden ook eenstemmig dat, zonder heerediensten, niet zou kunnen gewerkt worden.

„Het zou weldra blijken dat zulk een oordeel niet van goeden of vasten wil getuigde. Aan de opzieners werd voortaan de bevoegdheid ontzegd, om arbeiders of materialen aan te vragen en het bestuur uitgenoodigd elk hulpbetoon te weigeren, zoo het niet door den leider der kultuur zelve werd verzocht. Ernstige vermaningen, zelfs bedreigingen waren noodig om de opzieners tot samenwerking te overreden. Als eerste voorwaarden om de bevolking tot vrijwilligen arbeid over te halen werden goede behandeling en billijke, onderling overeen te komen betaling gesteld.

„Toch vertrouwde de bevolking deze nieuwe orde van zaken niet recht; gewoon om naar het werk geleid te worden en hare bezoldiging niet altijd rechtstreeks te ontvangen, dacht zij voorzeker dat men haar strikken spande en slechts spaarzaam kwam er vrijwillig aanbod, zoodat in den loop van het jaar 1864 nog gedurig de hulp van het bestuur moest worden ingeroepen, ten einde den geregelden voortgang der werkzaamheden te verzeke-

ren. Naar mate de opzieners zich echter van lieverlede meer moeite gaven, en intusschen één hunner op staanden voet geschorst was, nadat hij door wangedrag de bevolking had afgeschrikt, kwam er gaande weg verbetering en, door een betere betaling van arbeid en materialen, werd elke hulp en bemoeienis van het bestuur zoo overbodig, dat, toen de landvoogd in mei 1865 persoonlijk een onderzoek naar den stand der onderneming deed, het hoofd van bestuur onvoorwaardelijk konde verklaren dat de arbeid en levering van materialen volmaakt vrij geschiedden en men te nauwernood het bestaan der kinakultuur bemerkte. In het jaarbericht over 1865 werd dan ook naar waarheid getuigd: aanbod van werk en materialen heeft de behoefte overtroffen.

„Wat kort te voren nog voor een illusie of voor onmogelijk werd gehouden, was dus in weinige maanden, alléén door ernstigen wil, tot stand gebracht. De inlandsche hoofden spreken nu nog met dankbaarheid over die hervorming en geen der opzieners zou heden den ouden toestand terug verlangen. De ervaring heeft hen geleerd dat met vrije lieden die zichzelven komen aanbieden, meer en beter en dus ook aangenamer gewerkt wordt. De sinds 1865 gevolgde nieuwe kultuur-beginselen vereischten onevenredig meer arbeid; de kultuur breidde zich krachtiger uit dan vroeger, en toch werden er minder arbeiders aangenomen en werden de kosten der onderneming beduidend geringer. De jaarlijksche verslagen zijn geregeld opgenomen in het tijdschrift der Koninklijke natuurkundige vereeniging, en eén ieder die lust tot onderzoek mocht hebben, kan zich daaruit overtuigen dat hier noch overdrijving, noch onjuistheid heerschen.

„In zes jaren tijds zijn 850,000 planten in den grond gebracht, waarvoor ruim 400 bouws oorspronkelijk bosch ontgonnen werden. Een 100 tal bouws ontgonnen grond blijven beschikbaar en met het kappen van woud, de bewerking van gronden, wordt geregeld voortgegaan. De wegen en bruggetjes die onderhouden moeten worden zijn legio en de uitgebreide kweekerijen met ongeveer 700,000 plantjes, de natuurlijke en kunstmatige vermenigvuldiging en allerhande loopend en bijkomend werk vorderen onafgebroken en zorgvuldigen arbeid, bij overleg en gestadig toezicht. Het getal opzieners is op acht, de sterkte van vaste boedjangs op 110 teruggebracht en, instede van 300 heeredienstplichtigen, worden gemiddeld daags niet dan 151 vrije dag-

looners in dienst genomen. Waren er duizend en meer daags noodig, de bevolking zoude er slechts vreugde over toonen. Zij biedt zich bij massas van heinde en verre aan, materialen worden in overvloed aangevoerd, zoodra de behoefte slechts bekend wordt, en de vaste arbeiders zijn tevreden en gelukkig, werken goed en ordelijk, zonder voorschotten, maar zij ondervinden een heusche en strikt rechtvaardige behandeling. Zoo dikwijls zij met recht meenden te kunnen klagen, kwamen zij zich zonder schroom aanmelden, en nooit is op hun goed recht, ter wille van het Europeesch personeel, inbreuk gemaakt.

„Van dit personeel mag getuigd worden dat het slechts bij uitzondering voorbijgaande bewijzen geleverd heeft, zijn taak en roeping verkeerd te begrijpen.

„Ten slotte zij opgemerkt, dat er slechts naar goed werk, naar goede uitkomsten wordt gestreefd, dat dus alle nuttelooze verfraaingen en vertooningen verboden zijn en men er slechts op te letten heeft dat niet de minste krachten verloren gaan. Dat de onderneming verre van volmaakt is, dat haar nog vele gebreken aankleven en van deze ook gedurig worden opgemerkt of aangewezen, lijdt geen twijfel; maar, onder de bestaande omstandigheden en met de beschikbare middelen, mag men den toestand over het algemeen voldoende en bevredigend heeten."

De voorlaatste mail bracht ons een gouvernements-besluit, voor Banda van gewicht en dat verdient de aandacht te vestigen. Daarbij wordt de politie op afdoende wijze gereorganiseerd en toont de Indische regering dat het haar ernst is met de verbetering van de lang ontredderde administratieve toestanden van den kleinen eilanden-groep, eenmaal zoo beroemd, later zoo treurig tot verval geraakt.

Het is te hopen, dat deze maatregel spoedig zal gevolgd worden door een tweeden, niet minder dringend noodzakelijk, namelijk de verbetering van het rechtswezen. Immers, op Banda bestaat nog altoos de vereeniging der administratieve en rechterlijke macht. Te Banda is het hoofd van bestuur nog steeds president, en zijn commies (vroeger secretaris) officier van justitie bij den raad, die, volgens de organisatie van 1825, verder

geheel uit leeken als leden bestaat, dus een rechtbank, in welke geen enkel rechter zitting heeft.

Welke ongelegenheden uit deze samenstelling voortvloeien, kan onder anderen blijken uit een feit vermeld in de onlangs bij de heeren Nijgh en van Ditmar, te Rotterdam, verschenen brochure „Banda, in het verleden, in het tegenwoordige en in de toekomst:"

„De inlander Somodromo kwam den 29 mei 1869 in de gevangenis als beklaagde wegens diefstal.

„Er werden op dienzelfden dag vijftien getuigen in deze zaak gehoord door den officier van justitie. Al deze getuigen zijn woonachtig slechts twee uren van de hoofdplaats op het specerijland Laoetang.

„Den 28 september had het eerste en eenigste verhoor voor den rechter-commissaris plaats.

„Den 20 juli 1870 kwam de zaak voor het eerst op den rol van den raad van justitie.

„De zitting had echter op dien dag geen plaats; zij werd verdaagd tot op den 27 juli. Ook dien dag kwam er niets van een zitting; de zaak werd op nieuw verdaagd tot op den 30 juli. eindelijk werd op dien datum de zaak onderzocht en Somodromo, na veertien maanden preventief te hebben gezeten, niet schuldig bevonden en op vrije voeten gesteld.

„Somodromo moest nog den hemel danken dat hij levend de gevangenis verliet, daar van hetzelfde perk, in drie jaren tijds, van de zes arbeiders (met hem medegerekend), die crimineel vervolgd werden, vijf overleden voor dat hun zaak geheel beëindigd werd. Allen stierven ten gevolge van de zoogenaamde gevangenisziekte."

Uit een staat, mede in dezelfde brochure gedrukt, blijkt verder, dat gedurende de jaren 1867—1869, niet minder dan 144 rechtszaken op Banda zijn voorgekomen, te weten: 50 criminele, 25 overtredings- en 69 civiele zaken, een cijfer dat het gemis eener behoorlijke rechtspleging nog meer doet voelen. Bedenkt men eindelijk, dat zoowel de Europeanen als de inlanders voor den eenigen raad van justitie te Banda te recht staan, dan zal men gewis volkomen overtuigd wezen, dat hier „splitsing van de administratieve en rechterlijke macht," zoo spoedig doenlijk behoort te geschieden.

De toepassing van dit heilrijk beginsel op Banda vereischt

slechts de benoeming van een rechter tot president van den raad en van een gegradueerd persoon om de functie van het openbaar ministerie waar te nemen. De raad zou overigens in zijn geheel kunnen blijven als thans, in welk geval de leden als een soort van jury zouden fungeren, maar als een jury die, volgens de rechtskundige voorlichting van twee bevoegde personen, recht zoude spreken.

Verbetering van het rechtswezen in Nederlandsch Indië is thans aan de orde van den dag. Het is een van die belangrijke vraagstukken, waaromtrent geen verschil van meening meer bestaat tusschen de Indische regering en het opperbestuur in Nederland. Het beginsel is voor goed beslist met medewerking van de overgroote meerderheid der vertegenwoordiging. Aan het bestuur in Indië de roeping om het met voortvarendheid toe te passen. Wij zijn zoo vrij daarbij aan te dringen op een spoedige en gunstige beslissing ten aanzien van Banda, hetwelk onder het stelsel van economische vrijheid, met een goede administratie en voldoende rechtszekerheid, zich weder uit zijn langdurig verval kan opheffen.

De commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage heeft een advies uitgebracht over het adres der „Indische ouders," die opgekomen zijn tegen de beschuldigingen welke zij had gemeend in haar jaarverslag te kunnen uitbrengen tegen de „Indische kinderen."

Men zal zich herinneren, dat het verzoek was, dat eene commissie van wege den gemeenteraad een onderzoek zou instellen naar de al dan niet gegrondheid der beschuldigingen.

De commissie, die er prijs op zou moeten stellen hare beweringen te laten staven door onpartijdigen, indien daartoe eenige kans bestond, ontraadt, integendeel, het gemeente-bestuur naar de bewijzen te zoeken vóór de juistheid harer oordeelvellingen. Wat of zij ook gelieft uit te kramen, men moet haar gelooven. Hoe of zij goedvindt de leerlingen der Hoogere Burgerschool te splitsen in uitverkorenen en verdoemden, van haar willekeurige uitspraken, mag geen appel aangeteekend worden. Hoezeer zij achtenswaardige personen noodeloos grieft, iedereen is verplicht zich haar nukken en kuren te laten welgevallen. Zóó zeer acht

zij zich in hare onverantwoordelijkheid als in een bolwerk verschanst, dat zij haar advies besluit met een sarrende beleediging jegens de algemeen geachte Indische adressanten.

Immers, zij toch durft hen toe te voegen: „In plaats van te „toonen, dat de prikkelbaarheid, door het verblijf onder de keer„kringen achtergelaten, zich zelfs op bezadigden leeftijd niet „verloochent, zullen zij wel doen door ernstige medewerking „met den directeur en het onderwijzend personeel, *zóó tot* „handhaving eener strenge tucht als tot aansporing tot vlijtigen „en gezetten arbeid aan hunne jeugd, het volle genot te helpen „verzekeren van het kostbaar openbaar onderwijs, ook voor „haar opengesteld en bestemd."

Voorzeker zullen de adressanten tot wien deze ergerlijke schoolmeesters-taal is gericht, de commissie aan het verstand weten te brengen, dat zij met geen onnoozele schapen te doen heeft die onder het bereik van den plak vallen.

Intusschen verheugt het ons een niet te wraken getuigenis ten gunste der „Indische kinderen," te kunnen bijbrengen. Het is die van den directeur der naburige Delftsche Burgerschool, den heer W. Bisschop, die het volgende aan een belangstellende schreef met verlof om van zijn schrijven gebruik te maken:

„Met de klachten der Haagsche commissie over het gedrag der jongelui in Nederlandsch Indië geboren, zou ik mij volstrekt niet kunnen vereenigen. Mijne ondervinding is geheel anders. Op onze school zijn 31 leerlingen in Indië geboren, namelijk:

in de	eerste	klasse	4
„ „	tweede	„	5
„ „	derde	„	12
„ „	vierde	„	8
„ „	vijfde	„	2

„Op het gedrag van verreweg de allermeesten hunner valt, noch bij mij, noch bij een mijner collegas, iets aan te merken. Daarbij kan ik, als directeur, hier nog voegen dat de enkele keeren, dat er gedurende mijn nu halfjarig directeurschap klachten van eenigzins ernstigen aard over het gedrag van den een of anderen leerling geweest zijn, het steeds leerlingen, hier te lande geboren en opgevoed, gegolden heeft. Wij hebben het dus hier met onze Indische jongelui, al bijzonder goed getroffen."

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.